

**T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**MÜFREDAT-I TIBBİYE (1290/HİCRİ) ADLI YAZMA ESERDE
GEÇEN BAZI BİTKİLERİN TIP TARİHİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Dr. Onur Naci KARAHANCI

**Tıp Etiği ve Tarihi Programı
DOKTORA TEZİ**

ANKARA

2020

TEŞEKKÜR

Akademik yaşamımda beni sabırla destekleyen; güven ve sevgisini her zaman hissettiğim, öğrencisi olmaktan tüm yaşamım boyunca gurur duyacağım değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Nüket Örnek Büken'e emekleri için sonsuz teşekkürler.

Doktora eğitim ve tez sürecimde güler yüzü ve sabrıyla beni hep destekleyen ikinci danışman hocam Sayın Doç. Dr. Fatma Binnur Erdağı Doğuer hocama içten teşekkürler. Tez İzleme Komisyonumda yer alan, doktora tez çalışmamda çok değerli bilimsel katkılarına her zaman minnettar olacağım ve gurur duyacağım Sayın Prof. Dr. Yunus Koç ve Sayın Prof. Dr. Ahmet Acıduman hocalarıma en içten teşekkürlerimi sunarım. Tezime son halini verirken kıymetli emeklerini esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Ahmet Acıduman ve Prof. Dr. Raziye Tamay Başağaç Gül hocalarıma ayrıca teşekkürü borç bilirim. Tıp tarihi çalışmalarında sürekli cesaretlendiren ve biran bile olsun tez çalışmamda yalnız bırakmayan; çalışkanlığı ve nezaketiyle her zaman örnek almaya çalışacağım Sayın Prof. Dr. Esin Kahya hocama sonsuz teşekkürler. Tez çalışmamın ana kaynağıyla beni tanıştıran, çalışmamı güçlendirmek için sürekli çaba gösteren Sayın Prof. Dr. Cem Karasu hocama da teşekkürü bir borç bilirim. Tez çalışmamda kaynaklara ulaşmamda ve araştırmalarımda beni her zaman destekleyen Sayın Doç. Dr. Halil Tekiner, Sayın Prof. Dr. Mehmet Melli ve Sayın Prof. Dr. Afife Mat'a içtenlikle teşekkür ederim.

Üyesi olmakla her zaman onur duyacağım Hacettepe Üniversitesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı ailesinin değerli hocaları Dr. Öğr. Üyesi Müge Yağlıdere Demir, Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan Akpınar ve Doç. Dr. Önder İlgili'ye güleryüzlü ve her zaman bizi destekleyen tutumlarıyla yanımızda olmalarından dolayı teşekkür ediyorum. Akademik yaşamımda bana hep ışık tutacak ve umut verecekler. Doktora dönemimi birlikte paylaşmaktan büyük zevk aldığım, hepsinden eşsiz şeyler öğrendiğim, dostluklarını hep hissedeceğim Dr. Çağrı Zeybek Ünsal, Dr. Öğr. Üyesi Arif Hüdayi Köken, Dr. Celalettin Göçken, Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Hayırlıdağ, Dr. Mesut Ersoy, Dr. Ümit Yaşar Öztoprak, Dr. Sevim Coşkun ve Muhammet Arslan'a sonsuz teşekkürler. Tez sürecimdeki sınırsız sabrı ve desteği için Dr. Çağrı Zeybek Ünsal'a; çalışmalarımın en zor zamanlarımdaki destekleri için Dr. Mesut Ersoy'a ayrıca teşekkürü bir borç bilirim. Hacettepe Üniversitesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı ailesinin emektarları, her zaman destek ve sevgilerini hissettiğim idari personellerimiz Dilek Çalışkan, Kader İnce ve Osman Değirmenci'ye en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Akademik çalışmalarına devam ettiğim Kafkas Üniversitesi'nde yeni akademik ailem olan, tez sürecimde beni her zaman destekleyen ve cesaretlendiren Dr. Öğr. Üyesi Sayın Pınar Bayram ve Dr. Öğr. Üyesi Sayın Bora Uzuner'e teşekkür ediyorum. Tez çalışmamda desteklerini esirgemeyen Mesut Güvenbaş, Esmâ Akdoğan ve Gürdal Tut'a teşekkürü bir borç bilirim. Akademik ve mesleki çalışmamda beni hiç yalnız bırakmayan Ankara Tabip Odası çalışanlarına ve özellikle 2018-2020 dönemi Yönetim Kurulu'na sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Yaşamımın her alanını olduğu gibi akademik yaşamımı da sevgileriyle dolduran annem Zemingül, babam Zihni, kardeşlerim ve eşleri İddamin, Zeynep, Duygu, Bülent, sevgili yeğenlerim Onur Eyaz, Elifsu, Barış'a en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Varlığı, sevgisi, güler yüzü ile her zaman yanıbaşımdayken olan sevgili eşim Hilal'e en büyük en içten minnet ve sevgilerimi sunuyorum.

ÖZET

Karahancı O.N. Müfredat-1 Tıbbiye (1290/Hicri) Adlı Yazma Eserde Geçen Bazı Bitkilerin Tıp Tarihi Açısından Değerlendirilmesi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tıp Tarihi ve Etik Programı Doktora Tezi, Ankara, 2020. Müfredat-1 Tıbbiye isimli eser, Veteriner Hekim İsmail Hilmi Bey tarafından yazılmış ders takrirlerinden meydana gelmektedir. Bilinen tek nüshası Koyunoğlu Müzesinde bulunmaktadır. Yazıldığı tarih, İsmail Hilmi Bey'in el yazısıyla 1290 Arabi olarak belirtilmektedir. Bu yıllar Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki çağdaşlaşma çabalarının yoğun yaşandığı bir süreçtir. Aynı zamanda veteriner okullarının, beşerî hekimlik derslerinin verildiği binaya nakledildiği; veteriner ve beşerî hekim sayısının artırılmasının planlandığı yıllardır. Müfredat-1 Tıbbiye'nin, 19. yüzyılda Avrupa'daki bilimsel ilerlemelere dair bilgiler de barındırdığı görülmüştür. Osmanlı Devleti ve Avrupa'da 19. yüzyıl sağlık ve tıp eğitimi politikaları bu sayede incelenebilmiş ve karşılaştırılabilmiştir. Müfredat-1 Tıbbiye, mu'aleceleri etki mekanizmalarına göre sınıflandırmaktadır ve mu'aleceler içerisinde en yüksek oranı bitkilerin oluşturduğu görülmüştür. Bitkiler, eserin tıp tarihindeki yerinin belirlenmesinde önemli yol gösterici olarak değerlendirilmiştir. Bitkilerden yola çıkılarak tıp tarihinde önemli yerleri olan Materia Medica, Kitâb-ül-Câmî Fi Edviyet-il-Müfrede, Pharmacopée Française, Pharmacopée Militaire Ottomane, Müfredat-1 Tıp ve İlm-i Tedavi ve Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografı, Müfredat-1 Tıbbiye ile karşılaştırılmıştır. Yaklaşık 2000 yıllık bir tıp tarihi bu eserlerde ortak olan tıbbi bitkiler açısından incelenmiş ve sağlıkta bu uzun süreçteki paradigma değişiklikleri de gözlenebilmiştir. Osmanlıcadan günümüz Latin harflerine çevrilen Müfredat-1 Tıbbiye sayesinde tıp tarihinin vazgeçilmez parçaları olan eczacılık, veteriner ve beşerî hekimlik tarihi bütüncül olarak incelenebilmiştir. Eser uzun bir tıp tarihi sürecini de ortaya koyarak bütüncül bir tıp bakış açısı kazanılmasına ve tek sağlık tartışmalarına değerli katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Müfredat-1 Tıbbiye, Veteriner Hekim İsmail Hilmi Bey, Tıp Tarihi, 19. Yüzyıl Osmanlı Devleti Sağlık Politikaları, Tek Sağlık Kavramı

ABSTRACT

Karahancı O.N. The Evaluation of Some Plants in the Manuscript of Müfredat-1 Tıbbiye (1290 / Hegira) in terms of History of Medicine. Hacettepe University Graduate School of Health Sciences, Ph. D. Thesis in History of Medicine and Ethics, Ankara, 2020. The work titled “Müfredat-1 Tıbbiye” consists of lectures written by Veterinarian İsmail Hilmi Bey. The only known copy is in the Koyunoğlu Museum. The date of writing is specified as 1290 Arabi by İsmail Hilmi Bey's handwriting. These years are a process in which the efforts of modernization in the late Ottoman period were experienced intensely. It was observed that the Müfredat-1 Tıbbiye includes informations on scientific progress in Europe in the 19th century. Thus, the 19th century health and medical education policies of the Ottoman Empire and Europe could be analyzed and compared. Müfredat-1 Tıbbiye classifies the medicates according to their mechanism of action and the highest proportion of medicates was seen to be plants. Plants were evaluated as an important guide in determining the place of the work in the history of medicine. Based on plants, World Health Organization Monographs on Selected Medicinal Plants, *Materia Medica*, *Kitâb-ül-Câmî Fi Edvîyet-il-Müfrede*, *Pharmacopée Française*, *Pharmacopée Militaire Ottomane*, *Müfredat-1 Tıb* and *İlm-i Tedavi* which have important places in the history of medicine, have been compared with the Müfredat-1 Tıbbiye. A history of about 2000 years of medicine has been studied in terms of common medicinal plants in these works, and paradigm changes in health in this long period can also be observed. Thanks to the Müfredat-1 Tıbbiye which was translated from Ottoman Turkish to Latin letters; the history of pharmacy, veterinary medicine and human medicine which are indispensable parts of the history of medicine, could be examined in a holistic way.

Müfredat-1 Tıbbiye also provides a holistic medical perspective by revealing a long medical history and is making valuable contributions to one health discussions.

Key Words: Müfredat-1 Tıbbiye, Veterinarian İsmail Hilmi Bey, History of Medicine, 19th Century Ottoman Empire Health Policies, One Health Concept

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	iii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iv
ETİK BEYAN	v
TEŞEKKÜR	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar	xi
1. GİRİŞ	1
2. GENEL BİLGİLER	5
2.1. On Dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Tıp ve Veteriner Hekimliği Öğretimi	7
3. GEREÇ VE YÖNTEM	13
4. BULGULAR	19
4.1. Veteriner Hekim İsmail Hilmi Bey ve Müfredat-1 Tıbbiye	19
4.2. Materia Medica ve Müfredat-1 Tıbbiye'de Yer Alan Bitkilerin Karşılaştırılması	35
4.3. Kitâb-ül-Câmî fi Edviyet-il-Müfrede (Müfredât-1 İbn-i Baytar) ve Müfredat-1 Tıbbiye'de Yer Alan Bitkilerin Karşılaştırılması	42
4.4. Pharmacopée Française ve Müfredat-1 Tıbbiye'de Yer Alan Bitkilerin Karşılaştırılması	46
4.5. Pharmacopée Militaire Ottomane ve Müfredat-1 Tıbbiye'de Yer Alan Bitkilerin Karşılaştırılması	50
4.6. Müfredat-1 Tıp ve İlm-i Tedavi ile Müfredat-1 Tıbbiye'de Yer Alan Bitkilerin Karşılaştırılması	51
4.7. Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografı (Cilt 1) ve Müfredat-1 Tıbbiye'de Yer Alan Bitkilerin Karşılaştırılması	53
4.8. Ortak Bitkilerin Tüm Eserlerde Birlikte Değerlendirilmesi	60
5. TARTIŞMA	75
5.1. Tıp Tarihinde Hastalık Paradigmaları	77
5.2. Müfredat-1 Tıbbiye ve Bitkilerle Tıp Tarihinin İzini Sürmek	78

5.3. Osmanlı Devleti'nde ve Avrupa'da 19. Yüzyıl Tıp Eğitimine Müfredat-1 Tıbbiye ile Bakış	83
5.4. Avrupa'daki Bilimsel İlerlemeler ve Müfredat-1 Tıbbiye' deki İzleri	86
5.5. Sağlık Politikalarına Müfredat-1 Tıbbiye İle Bakış	90
6. SONUÇ ve ÖNERİLER	93
6.1. Çalışmanın Kısıtlılıkları	96
6.2. Öneriler	97
7. KAYNAKLAR	99
8. EKLER	
EK-1: Müfredat-1 Tıbbiye Çeviri Yazısı	
EK-2: Sözlük	
EK-3: Materia Medica, İlgili Kısımlar Çevirisi	
EK-4: Kitabu'l-Câmi Fi'l-Edviyeti'l-Müfrede, İlgili Kısımlar Çevirisi	
EK-5: Pharmacopée Française, İlgili Kısımlar Çeviri Yazısı	
EK-6: Pharmacopée Militaire Ottomane, İlgili Kısımlar Çeviri Yazısı	
EK-7: Müfredat-1 Tıp ve İlm-i Tedavi, İlgili Kısımlar Çeviri Yazısı	
EK-8: Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografı (Cilt 1), İlgili Kısımlar Çevirisi	
EK-9: İsmail Hilmi Bey'e Ait Fotoğraflar	
EK-10: Orijinal Metin	
EK-11: Orjinallik Ekran Çıktısı	
EK-12: Dijital Makbuz	
9. ÖZGEÇMİŞ	

TABLOLAR

Tablo	Sayfa
1.1. Humoral Patoloji Teorisi'nin çeşitli özelliklerle ilişkisi.	3
4.1. Zayıflatıcı mu'alecelerden mülâyemet verici mu'alecat.	24
4.2. Zayıflatıcı mu'alecelerden soğutucu mu'alecat.	25
4.3. Tahrik edici mu'alecelerden umumî mu'alecat.	25
4.4. Tahrik edici mu'alecelerden hususi mu'alecat: Müshiller.	26
4.5. Tahrik edici mu'alecelerden hususi mu'alecat: Mukayyi ve müdirrler.	27
4.6. Tahrik edici mu'alecelerden hususi mu'alecat: Rahme müteessirler.	27
4.7. Tahrik edici mu'alecelerden hususi mu'alecat: Sinirlere müteessirler.	28
4.8. Tahrik edici mu'alecelerden hususi mu'alecat: Hâl ediciler.	29
4.9. Tahrik edici mu'alecelerden hususi mu'alecat: Terletici ve göğüs yumuşatıcılar.	29
4.10. Tahrik edici mu'alecelerden hususi mu'alecat: Kızartıcı ve ızdırap verici ve kabartıcı ve dağlayıcılar ile kurt dökücüler.	30
4.11. Müfredat- 1 Tıbbiye'deki bitkiler.	31
4.12. Müfredat- 1 Tıbbiye'deki bitkisel ürünler.	32
4.13. Müfredat- 1 Tıbbiye'deki hayvan/ hayvansal ürünler.	32
4.14. Müfredat- 1 Tıbbiye'deki madensel/kimyasal ürünler.	33
4.15. Pharmacopée Française içindekiler kısmı.	49
4.16. Hatminin belirlenen eserlerde tıbbi kullanım alanları.	62
4.17. Lavantanın belirlenen eserlerde tıbbi kullanım alanları.	64
4.18. Nananın belirlenen eserlerde tıbbi kullanım alanları.	66
4.19. Mürverin belirlenen eserlerde tıbbi kullanım alanları.	68
4.20. Tarçının belirlenen eserlerde tıbbi kullanım alanları.	70
4.21. Zencefilin belirlenen eserlerde tıbbi kullanım alanları.	72
4.22. Ravendin belirlenen eserlerde tıbbi kullanım alanları.	74

1. GİRİŞ

Beşerî hekimlik, veteriner hekimlik, eczacılık gibi sağlığın bileşeni olan birçok çalışma alanı tarih boyunca hep birlikte yol almıştır. Birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılamayan bu alanların ortak gayesi yaşatma çabasıdır. Hekimlik, bilinen okulu olmadan da canlıyı yaşatma çabası içinde olmuş ve bunun için hep doğadan şifa verici destekler aramıştır. Bu amaçla; çoğunlukla bitkilere; bazen madensel ürünlere, bazen başka canlılara, kimi zaman da mistik güçlere başvurulmuştur (1).

Hint mitolojisinde, insanların hastalıklardan çektiği acılara dayanamayıp Tanrılara yalvaran bilgelere, Baş tanrı Brahma Ayur-Veda (yaşam bilgisi) sırlarını vermiştir (2). Ayurvedist hekim de hastalıkları *tridosha* arasındaki dengeyi sağlayarak tedavi etmeye çalışırdı (2). Tridoshayı, *vata-dosha* (hava ve boşluktan oluşur), *pitta-dosha* (su ve ateşten oluşur), *kapha-dosha* (su ve topraktan oluşur) oluşturur (2). Geleneksel Çin tıbbında ise sağlık, hayat enerjisinin (t'ai chi) yeterli ve uyumlu şekilde kanallarda dolaşması olarak tanımlanmış aksinde hastalığın ortaya çıktığı belirtilmiştir (2). Şamanlar tedaviyi hem ellerindeki bitkiler ve hayvanların temsil ettiği güçlerle hem de mistik güçlerle sağladıklarını iddia edegelmişlerdir. Şamanların hastalığı tedavi ederken temel dayanakları evrende her şeyin bir ruhu olması ve bitkilerin de ruhu iyileştirmek için kullanılmasıdır (3). Sümerlerde hekimler büyü, fal, bitki, madensel ürünlerle sağaltımı gerçekleştirmeye çalışırken, hayvanların ve insanların hekimleri de artık ayrı ayrı tarihsel kaynaklarda yerini almaya başlamıştır (4, 5).

Eski Yunan'da bir yandan tanrıları gücendiren nelere onları yok etmeye çalışan insanlık, diğer yandan da kendisi ve çevresiyle uyumu sağlık için dert edinmiştir (2). Bu uyum arayışı Empodokles'ten (M.Ö. ~492-432) Hippokrates'e ve Aristoteles'e (M.Ö. 389-322) dört unsur/anasır-ı erba'a, dört hılt/ahlat-ı erba'a, humoral patoloji teorisi adlarıyla tıp tarihine de etki etmiştir.

Humoral patolojinin kökleri Antikçağ Yunan Felsefesine; evrenin ana maddesi, 'ilk madde', 'arkhe' tartışmalarına dayanmaktadır (6). Arkhe, Thales'e (M.Ö. 625-545) göre su iken, Anaksimenes'e (M.Ö. 588-524) göre hava, Heraklitos'a (M.Ö. 540-524) göre de ateştir (7). Empodokles "Tabiat Üzerine (Peri Physeos)" isimli kitabında, varlığı oluşturan ilk maddeyi su, hava, ateş ve toprağın

birlikteliği olarak tanımlamıştır. Empedokles'e göre bu dört unsurun farklı oranlarda bir araya gelip birleşmesiyle diğer varlıklar oluşmaktadır (7).

Empedokles tarafından ortaya konulan anlayış Aristoteles (M.Ö. 389-322) tarafından da benimsenmiş ve sistematik hâle getirilmiştir (8). Aristoteles'e göre ay üstü âlem, sonsuzluktur ve maddesel bir bozulmanın olmadığı yerdir; ay altı âlem ise bozulmanın olduğu yerdir ve bu dört unsur, varlıkların yapısında farklı şekillerde bulunur (9). Dört unsurun sıcak, soğuk, kuru ve yaş olmak üzere dört özelliği bulunmaktadır ve bu özellikleri sayesinde bir unsur diğerine dönüşebilmektedir (10). Bu teori, Hippokrates tarafından tıbbı uyarlanmış ve "Humoral Patoloji Teorisi" adını almıştır (2). Bu teoriye göre, evren hava, su, toprak ve ateşten meydana gelmiştir. Evrenin bir parçası olan insanda da bu dört elmenetten meydana gelmiş kompozisyonları değişik, 4 temel sıvı (hılt/humor) vardır: Kan, balgam, safra, kara safra (2). Kan, sıcak-yaş olan havaya; balgam, soğuk-yaş olan suya; safra, sıcak-kuru olan ateşe; kara safra, soğuk-kuru olan toprağa karşıdır (2).

İslam felsefesinde bu konu ilk olarak, meşşai filozoflarından El-Kindi tarafından dile getirilmiştir (10). İslam felsefesinde evrende dört unsurun karşılığı 'anasır-ı erba'a' iken, küçük evren kabul edilen insanda karşılığı 'ahlat-ı erba'a' (dört hılt) dır (9).

Hılt, vücut tarafından emilen, besinlerin sindirimi ile ortaya çıkan cevher olarak kabul edilmekte ve dokuların yeniden şekillenmesinde, tamirinde rol alması beklenmektedir (2). Bu dört hıltın arasında oluşan dengesizliklerin hastalıklara yol açtığı düşünülmüştür (11). Hastalıkların oluşumuyla ilgili paradigmlar Antik Yunan döneminden 19'uncu yüzyıla kadar bu teoriye göre şekillenmiştir. Hayatın devamı için alınan gıdalarla hıltın oluşum süreci başlar. Gıdalar ağız, mide, karaciğerde pişer ve karaciğerde kana dönüşür. Gıdaların midede kaynayarak pişen kısmına keymûs denir. Keymûsun pişmesi sırasında üzerinde oluşan köpük safrayı, dibe çöken katı atıklar kara safrayı, karaciğer ısısının tam pişiremediği kısımlar da balgamı oluşturur (2). Ahlat-ı erba'a (dört hılt) dört sıvı anlamına gelmektedir ve insan sağlığını, psikolojisini ve ahlakını etkilediği düşünülen bu dört hılt, insan bedeninde bulunan kan, sarı safra, kara safra ve balgamdır (12). Humoral Patoloji Teorisi'nin çeşitli özelliklerle ilişkisini gösteren tablo (Bkz. Tablo 2.1.), Bayat (2)'ın Tıp Tarihi kitabından alınarak aşağıda gösterilmiştir.

Humoral Patoloji Teorisinde, hıtların dengesini sağlamak için kullanılan ilaçlarda bitkiler önemli yer tutmaktadır (2). Ancak bitkiler dört hilt kavramı ortaya atılmadan da şifanın başlıca kaynağı olarak görülmüştür (13). Örneğin insan ve bitkiden şifa bekleme ilişkisi, mitolojik birçok hikâyede yer edinmiştir. Gılgamış destanında, mitolojik kahraman Gılgamış ölümsüzlük otunu sonunda edinir ancak bir yılanla kaptırır (14). Zeus'un insanlık için en değerli armağan yarışmasını zeytin ağacı kazanır (15). Bazı bitkiler hâlen halk arasında Lokman Hekim'in ölümsüzlük reçetesi içerisinde bulunduğu iddia edilerek kullanılır. 60.000 yıl öncesine ait bir mezarda, şamanın yanında civanperçemi, mor sümbül, gül hatmi gibi bitkilerle gömüldüğü belirtilmektedir (16).

Tablo 1.1. Humoral Patoloji Teorisi'nin çeşitli özelliklerle ilişkisi (Bayat (2)'den alınmıştır).

Dört unsur	Hava	Ateş	Toprak	Su
Dört sıvı (hilt)	Kan	Sarı safra	Kara safra	Balgam
Organı	Kalp-Akciğer	Karaciğer-Öd	Dalak-Mide	Beyin
Mevsimi	İlkbahar	Yaz	Sonbahar	Kış
Yaş dönemi	Çocukluk	Gençlik	Erişkinlik	İhtiyarlık
Fiziksel özelliği	Nemli-Sıcak	Kuru-Sıcak	Kuru-Soğuk	Nemli-Soğuk
Rengi	Kırmızı	Sarı	Siyah	Beyaz
Tadı	Tatlı	Acı	Ekşi	Tuzlu
Zamanı	Sabah	Öğle	İkinci	Akşam
Karakteri	Sıcakkanlı	Öfkeli	İçine kapanık	Soğukkanlı
Burcu	İkizler-Boğa-Koç	Başak-Aslan-Yengeç	Terazi-Akrep-Yay	Balık-Kova-Oğlak
Musiki makamı	Şehnaz-İsfahan-Neva	Rast-Hicaz-Büzürk	Irak-Buselik-Zengüle	Hüseyni-Uşşak-Nevruz
Tedavisi	Kuru, sıcak ilaçlar	Nemli, soğuk ilaçlar	Nemli, sıcak ilaçlar	Kuru, sıcak ilaçlar

Tarihsel süreçte tıp ve hekimlik Hippokrates'le (M.Ö. 460-375) beraber belirgin olarak mistik özelliklerinden sıyrılmış ve rasyonelleşmiştir (1). Daha sistematik bir hale gelen tıp uygulamasında kullanılan ilaçların sınıflandırılması için ustalara ihtiyaç duyulmuştur. Dioskorides (M.S. 1. yy.) bitkileri sınıflandırılarak kapsamlı bir şekilde bir araya getiren ilk usta, ilk farmakognozist sayılabilir (13).

Sağlığın giderek kurumsallaşmasına paralel olarak, uygulayıcıları uzmanlaşmaya ve uzmanlık alanları da birbirinden kopmaya başlamıştır (17).

Avrupa’da Rönesans sonrası artan bilimsel gelişmeler 19’uncu yüzyılla birlikte daha da hız kazanmıştır (2) Mikroskobun önemli rol oynadığı buluş ve araçlarla modern tıp gittikçe ilerlemiştir (1). Bilimsel gelişmeler, hastalık nedenlerini mikroorganizmalara ve onların taşıyıcısı olan ya da olduğu düşünülen hayvanlara yönlendirmiştir (18). Louis Pasteur (1822-1895), Robert Koch (1843-1910) ve Rudolf Virchow (1821-1902) gibi tıpta paradigma değişikliğine neden olan isimlerin bu döneme damga vurduğu görülmektedir (1). Pasteur şarbon ve tavuk kolerası hastalığını yapan mikroorganizmaları tanımlamış, kuduz aşısını bulmuştur. Koch ise tüberküloz ve kolera basillerini tanımlamıştır (19). Pasteur ve Koch kadar mikroskobu iyi kullanan, ünlü kitabı ‘Sellüler Patoloji’ 1858 yılında yayımlanan Virchow, geliştirdiği teori ile Humoral Patoloji Teorisini yıkmıştır (2, 20). Hücresel patolojinin babası olarak anılan Virchow, hastalıkla mücadeleyi yalnızca mikroplarla mücadele olarak görmemek gerektiğini ileri sürerek Koch ve Pasteur’dan ayrılmıştır (21). Silesia’da yaşanan tifüs salgını ile ilgili olarak hazırladığı raporda ve Berlin şehir kanalizasyon çalışmasında yalnızca mikropla mücadele olamayacağını, sağlığa bütüncül bakılması gerektiğini vurgulamıştır (21). Tüm canlılar ve toplumsal koşulların birlikte değerlendirilmesi hâlinde sağlıkta başarılı olunabileceğini ileri sürmüştür (22). Aralarında halk sağlığı, çevre bilimleri, biyokimya, hemşirelik ve bitki patolojisi olmak üzere sosyal ve ekonomik birçok alanın sağlığın parçası olması ve insanlar ve hayvanlar için sağlık bakımının her alanında disiplinler arası iş birlikleri ve iletişimin yaygınlaştırılması gerektiğini savunan Virchow, sağlığın bütüncüllüğünden koptuğu eleştirilerini de dile getirmiştir. Bu söylem günümüz “tek sağlık” tartışmaları içerisinde değerlendirilmektedir (23, 24).

2. GENEL BİLGİLER

Tek sağlık kavramının uluslararası kabul görmüş ortaklaşan bir tanımı bulunmamaktadır (24). Bu tanımlardan bir tanesi Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'ne (FAO) aittir: Tek sağlık kavramı, insan ve hayvan sağlığının bozulmasına neden olan karmaşık zorluklara; gıda güvenliği, yoksulluk ve hastalıkların geliştiği çevrelere işaret eden bütünsel bir vizyondur (25). Tek sağlık biyoçeşitliliğin desteklenmesi, biyomedikal araştırmalar, çevre sağlığı ve çevrenin korunması, eğitim, enfeksiyöz hastalık ekolojisi, etik, gıda güvenliği ve güvenilirliği, halk sağlığı ve kamu politikaları, hayvancılık ve hayvan bilimleri, iklim değişikliği, kamu bilinci ve halkla iletişim, klinik tıp, koruyucu tıp, temel ve dönüşümsel araştırmalar, veteriner hekimler ve çevre sağlık profesyonelleri ile kuruluşları gibi birçok alanı kapsamaktadır (25).

Tek sağlık anlayışının net bir kökeni de yoktur (24). Hippokrates'in "On Airs, Waters and Places" kitabında halk sağlığı temiz çevren ilişkisine vurgusu da tek sağlık kavramı içerisinde değerlendirilmektedir (24). Virchow da sosyal ve ekonomik birçok alanın sağlığın parçası olması gerektiğini iddia etmiştir (21). Virchow zoonoz terimini ortaya atmış ve insan ve hayvan hekimliği arasında ayırıcı bir çizgi olamayacağını; hayvan ve insanlarda görülen hastalıkların türler arası değil, sadece detaylarda olduğunu iddia etmiştir (26). Bütüncül tıbbi düşüncenin kuzey Amerika'ya Rudolf Virchow'un öğrencisi William Osler tarafından taşındığına ve yazılı net bir kanıt bulunamamasına rağmen "tek tıp" kavramını kendisinin ortaya attığına inanılmaktadır (27). Calvin Schwabe (1927–2006), "Veteriner Hekimlik ve İnsan Sağlığı" (1984) isimli kitabında insanın kritik ihtiyaçlarını, hastalıklarla mücadele, yeterli gıda, yeterli ve kaliteli yaşam alanı ile insani değerlerin hâkim olduğu bir toplum olarak aktarmış; "tek tıp" kavramına vurgu yapmıştır (24, 26). Dünya Sağlık Örgütü ile Gıda ve Tarım Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar, "tek tıp"ı veteriner tıbbının halk sağlığına katkısı olarak kısmen veteriner halk sağlığı şeklinde kurumsallaştırmıştır (27). "Ekosistem sağlığı" kavramı, "tek tıp"ı yaban hayatı da dâhil olmak üzere tüm ekosistemi içine alacak şekilde genişletmektedir (27). Buna göre sürdürülebilir kalkınma, insanların, hayvanların ve birlikte yaşadıkları ekosistemlerin karşılıklı sağlık ve refahına bağlıdır (27). Oldukça klinik bir çağrışıma sahip olan "tek tıp" kavramı, insan ve hayvan sağlığı arasındaki bireysel klinik

sorunların çok ötesine ulaşan ekoloji, halk sağlığı ve daha geniş toplumsal boyutları içeren etkileşimleri de kapsayacak şekilde “tek sağlık” kavramına evrilmiştir (27). Hayvan-insan-ekosistem arayüzlerinde bulaşıcı hastalık risklerini azaltmaya yönelik stratejik bir çerçeve, ilk olarak Ekim 2008'de Şarm El-Şeyh'te düzenlenen 6. Uluslararası Kuş Gribi ve Pandemik İnfluenza Konferansı'nda yayınlandı ve 2009'da Winnipeg, Kanada'da uzman toplantısında “One World One Health” patentli kavramı altında daha da gelişti (27).

Gürler (28), Malumat-ı Baytarriyye Adlı Eser Üzerine Bir İnceleme isimli makalesinde Malumat-ı Baytarriyye'nin (1895) yazarı Necmeddin Sami Bey'in tek tıp kavramından haberdar olduğunun ileri sürülebileceğini belirtmektedir. Yazar, eserde hayvan sağlığının güçlenmesinin insan sağlığını da güçlendireceği; insan ve hayvan sağlığının birbirine bağlı olduğunun belirtildiğini söylemektedir (28). Tek sağlık hareketi -1858'de Rudolf Virchow'a kadar uzanan- akademik kökleri veterinerlik ve insan tıbbına sahip ancak bu disiplinlerle sınırlı değildir (23). Müfredat-ı Tıbbiye'nin yazıldığı aynı döneme denk gelmesi, Osmanlı Devleti'ne ait sağlık kurumlarının bir aradalıklarından da yola çıkılarak tek sağlık kavramı çalışmada ele alınıp incelenmiştir.

Ondokuzuncu yüzyılda tıp ve sanayileşmede meydana gelen hızlı ilerlemeler, bitkilerin tıpta kullanımını da etkilemiştir. Yüzyılın ilk yarısında droglardan etken madde izolasyonu yapılmaya başlanırken, ikinci yarısında artık barbitüratlar gibi tedavide kullanılan anorganik sentetik maddeler elde edilmeye başlanmıştır (13). Bu gelişmeler nedeniyle Avrupa'da *'laboratuvar tıbbi'* olarak kabul edilen 19'uncu yüzyıl, aynı zamanda *'hastaneler tıbbi'* olarak da anılmaktadır (29). Avrupa'da bulaşıcı hastalıklar ve sosyoekonomik engeller nedeniyle tedaviye ulaşamama, günümüz hastane algısından farklı olarak, hastaların toplumdan yalıtımını sağlayan hastaneleri de artırmıştır (29).

Bitkiler ve insan sağlığı arasındaki güçlü tarihi bağ, 1897'de Friedrich Bayer Ortaklığı'nın dünyaya sentetik asetil salisilik asit (aspirin) sunmasıyla gevşemeye başlamıştır (30). Yirminci yüzyıl, sentetik kimya ağırlıklı ilaç endüstrisi için bir yükseliş dönemi haline gelmiş ve droglar neredeyse hiçbir doğallığı olmayan sentetik moleküllerle yer değiştirmiştir (30). Bitkiler ve sağlık arasındaki kopan bağ; gıda ve tedavi arasındaki tarihsel bağı da azaltmıştır (30). Günümüzde bitkiler insan sağlığı

ürünleri içindeki yerini tekrar almaya başlamaktadır (30, 31). Günümüzde kullanımları genellikle geleneksel, tamamlayıcı tıp temelinde olmaktadır ve sentetik ilaçlarla birlikte kullanılmaktadır (31). Günümüzde Türkiye’de de geleneksel tamamlayıcı uygulamalar mevzuata bağlanmaya ve yapılandırılmaya başlanmıştır (32-36)

2.1. On Dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Tıp ve Veteriner Hekimliği Öğretimi

Osmanlı Devleti’nde 19’uncu yüzyılın başındaki modernleşme çabaları çerçevesinde ilk olarak Deniz Kuvvetlerine bağlı bir tıp okulu açma girişimi denenmiştir (37). Padişah III. Selim zamanında tersane ve donanmadaki çalışanların sağlık sorunlarına yönelik 1805 yılında “Bahriye Kanunnamesi” yürürlüğe girmiş; bunun gereği olarak da Tersane Hastanesi, sonrasında Tersane Tıbbiyesi kurulmuştur (38). 1807 yılında Tersane Nizamnamesi yayımlanmış, bu Nizamnamede tıp ve cerrahi eğitimin bir arada yapılması da yer almıştır (38). Ancak Tersane Tıbbiyesinin kısa süre sonra kapandığı ve ne kadar süre hizmet verdiğinin tam olarak bilinmediği bildirilmektedir (38). Ondokuzuncu yüzyılda tıp eğitiminin yerleştirilmesi için bir diğer girişim de Rumlar tarafından 1805’te Kuruçeşme’de Tıp Okulu kurulmasıdır (38). Bu Okulun ne kadar süre eğitim verdiği bilinmemekle birlikte ya Okul yöneticiliğine getirilen Boğdan Voyvodası’nın kardeşi Dimitraşko Bey’in 1812 yılındaki idamından ya da 1820’deki Yunan ayaklanmasından sonra kapatıldığı düşünülmektedir (38).

Osmanlı Devleti’nde tıp eğitimi ve hekim yetersizliği 19’uncu yüzyılın ilk çeyreğinde dönemin hekimbaşısı Mustafa Behçet tarafından da fark edilmiş ve hem padişah III. Selim hem de padişah II. Mahmud’a bildirilmiştir (39). Padişah II. Mahmud tarafından 14 Mart 1827’de, İstanbul’da, Tıphane-i Amire kurulması Türkiye’de çağdaş tıp eğitiminin başlangıcı olarak kabul edilebilir (40). Tıphane-i Amire’nin amacı hem medreselerde hem de Avrupa’da öğretilen tıbbi bilen hekimler yetiştirmek olarak belirlenmiştir (41). Bu amacın Okulun müfredatına da yansıtıldığı; müfredatta; tabiat tarihi, kimya, botanik, tıbbi bitkiler, anatomi, fizyoloji, kurşun çıkarma, ampütasyon, kırık ve çıkıkların yerleştirilmesi ile yara pansumanı gibi derslere yer verildiği görülmektedir (40).

Tıphane-i Amire'nin ardından cerrah ihtiyacının karşılanabilmesi amacıyla 1831 yılında Cerrahhâne-i Ma'mûre Okulu da açılmıştır (42). Mekteb-i Tıbbiye ve Cerrahhane'de okul yönetimi de Fransız hekim Sade de Calere'e verilmiştir (43). Tıp Okulu 1838 yılında Galatasaray'daki Enderun Ağaları Mektebi binasına taşınınca yönetimi Viyana'dan Dr. Bernard üstlenmiş ve Fransızca öğretime de devam edilmiştir (40). Osmanlı Devleti'nde eğitmen sıkıntısının yoğun olarak yaşandığı bu dönemde öğretmenlerin çoğu ya yurt dışından getirilmiştir ya da gayri-müslimdir (41). Yine başarılı tıp öğrencileri Avrupa ülkelerine gönderilerek modern bilgi ve becerileri Osmanlı Devleti'ne taşınmaları istenmiştir (44) .

Tıp Okulu 1839'da Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne adını almıştır (40). Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne'nin açılışında kurumda bir de Eczacılık Okulu kurulmuş ve buradan da diploma alma zorunluluğu getirilmiştir. Tıpta başarılı olamayan öğrencilere Eczacılık Okuluna geçme olanağı tanınınca üç yıllık eğitim sonunda diplomalarını alabilenlere orduda görev verilmiştir (45). Yine bu Okul'da 1845 yılında ilk kez Ebelik Okulu da açılmıştır (40, 46).

1840 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de, Meclis-i Umur-ı Tıbbiye faaliyete geçmiş; hekimlerin imtihan edilmesi, satılan ilaçları kontrol edilmesi bu kuruma devredilmiştir (47). 1861 yılında da Belediye İspençiyarlık Sanatının İcrasına Dair Nizamname yürürlüğe sokulmuş ve birçok yeni hüküm ve zorunluluklar getirilerek eczacıların çalışmaları bir düzene sokulmak istenmiştir (48) Eczacılar, eczaneler ve eczacılık öğrencileri için denetim ve gözetim Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye verilmiştir (48). Bu düzelemeyle eczacılık bağımsız bir sanat ve meslek olarak kabul edilerek eczanelerin Avrupa düzeyinde kurumlar haline getirilmesi planlanmıştır (48). 1871'de yayınlanan İdare-i Umumiye-i Tıbbiye Nizamnamesi ile vilayetlerde belediye eczanelerinin açılması; 1876'da yayınlanan Belediye Eczanesinin Yönetimi Hakkındaki Nizamname'yle de belediye eczanelerinin işletme esasları yürürlüğe girmiştir (48).

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne'de eğitim, hazırlık ve tıp bilimleri (fiziyoloji, anatomi, botanik, tıp müfredatı, dâhili bilimler, cerrahi bilimler dersleri) olmak üzere iki ana bölümde yürütülmüştür (40). Müfredat-ı Tıbbiye beşinci senede genel iç ve dış hastalıkları, doğum bilgisi ve hijyen dersleriyle birlikte okutulmuştur (41).

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne'nin açılışı, Osmanlı Devleti'nde çağdaşlaşma çabalarının yaşandığı Tanzimat Dönemi'ne denk gelmiştir. Bu dönem, 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanından 1878 yılında Meclisin kapatılmasına kadar olan zaman aralığını kapsamaktadır (46). İslam Ansiklopedisinde '*mülki idareyi islah ve yeniden organize etme*' olarak tanımlanan Tanzimat 19'uncu yüzyılda bilimsel ilerleme çabalarının en belirgin köşe taşlarından birisi olmuştur (49). Bu dönemde İstanbul'da 1840-Ahırkapı Kışlası Hastanesi, 1840-Davut Paşa Askerî Hastanesi, 1840-Râmi Askerî Hastanesi, 1841-Toptaşı Askerî Hastanesi, 1841-Bâb-ı Seraskerî Hastanesi ve 1848-Gülhane Askerî Hastanesi de açılmıştır (50).

Tanzimat Dönemi'nde yenileşme çabalarında genellikle Fransa'dan destek alınmış; ya da Fransa taklit edilmiştir (46). Fransa bir yandan Rusya'nın Doğudaki etkisini engellemeye çalışmıştır (43). Diğer yandan da Osmanlı Devleti'ne eğitimde yenilik yapması için Şubat 1867'de nota vermiştir (46). Fransa ile özellikle bilim alanında yoğun ikili ilişkiler yürütülmüştür (43). Bu dönemde Avrupa'dan farklı akademisyenlerin de çağrıldığı görülmektedir. Eğitim-öğretim planlamasının yapılması için Muvakkat Maarif Meclisinin kurulduğu; ilk akademi çalışmalarının başlatılması için J.W. Redhouse (1811-1892), Joseph von Hammer-Purgstall (1774-1856) ve Thomas-Xavier Bianchi (1783-1864) gibi ünlü isimlerin de olduğu heyetin çalışmalar yürüttüğü, ancak başarılı olunamadığı bilinmektedir (46). Yine bu dönemde, okullar derecelendirilmiş ve Tıp Okulu üçüncü ve son derecedeki okul olarak belirlenmiş; ikinci ve üçüncü derecedeki okullarda eğitim dilinin Türkçe olması kabul edilmiştir (42, 46). Eğitim dili Türkçe olan ilk Sivil Tıp Okulu "Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye" adıyla 1867'de açılmıştır (51). Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne, 1866 yılında Sirkeci'deki Demirkapı Kışlasına; 1873 yılında Galatasaray'daki Mekteb-i Sultani binasına taşınmıştır (52). Topkapı Sarayı'nın bahçesine "hasbahçe" denilmektedir ve bugün de Gülhane Parkı olarak adlandırılmaktadır (53). Hasbahçe içindeki binalarda, ilim ve sanat öğretildiği belirtilmektedir (53). Bu alan, Sur-i Sultani'nin Soğukçeşme Kapısı'ndan başlayarak batı yönünde kara surlarının son kapısı olan Demirkapı, kuzeyde Demirkapı'nın yanında yer alan Eski Mektebi Tıbbiye yapıları ve Sarayburnu'na doğrudur (53). Demirkapı Kışlası da Mekteb-i Sultani de bu alanda yer almaktadır.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı Devleti'nde Fransızca olan eğitim dilinin Türkçe olması için tepkilerin yoğunlaşacağı da bir dönemdir (54). Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliye-i Şâhâne müdürü Cemâleddin Mehmed Efendi 1857 yılında, Türk öğrencilerin en başarılılarından seçtiği, tıp kitaplarını Türkçeye tercüme edebilecek bir grup için özel bir sınıf “mümtaz sınıf” açmıştır (2). Cemâleddin Mehmed Efendi iki sene sonra okuldan uzaklaştırılmış, mümtaz sınıf kapatılmıştır (2). Tıp eğitiminin Türkçe yapılmasını, kitapların Türkçe'ye tercüme edilmesini, tıp bilgilerinin tartışıldığı Türkçe bir dergi yayınlanması savunan mümtaz sınıf öğrencileri 1862'de bir dernek kurmuştur (2). Mümtaz sınıf öğrencilerinin 1865'te hocaları Binbaşı Dr. Ahmet Bey'le birlikte hazırladıkları tüzükle dernek, Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniyye ismini alarak resmîleşmiştir (2). Bu süreçte Türkçe eğitim veren Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (1867) açılmış, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de eğitim dili Türkçeleşmiştir (1870) (2).

Ondokuzuncu yüzyıl, Türkiye'de beşerî hekimliğin yanısıra veteriner hekimliğin kurumsallaşma sürecine de sahne olmuştur. Başağaç (55)'a göre (2001) Akşin, Osmanlı Devleti'nde kuruluştan duraklama dönemine kadar izlenen yayılcı politikanın, dinsel nedenlerin de etkisiyle bilimsel ve kültürel alanlarda önemli gelişmeleri engellediğini ileri sürmektedir (55). Bu alanlarda Batı'yı yakalayamayan Osmanlı Devleti'nin askerî alandaki başarısızlıklarının da yadsınamaz boyutlara ulaşması; orduda yenileşme hareketlerini başlatmasına yol açmış; bu bağlamda Deniz (1773) ve Kara (1793) Mühendishaneleri, Topçu ve İstihkam Okulu (1795), yukarıda görüldüğü üzere Tıp Okulu (1827'de “Tıphane-i Amire” adıyla açılan Okul 1839 yılında Galatasaray'a taşınmış ve “Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane” adını almıştır) ve Harp Okulu (1834) açılmıştır (56, 57).

Osmanlı Devleti'nde veteriner hekimliği eğitiminin kronolojik olarak beşerî hekimlik eğitiminin ardından geldiği görülmektedir. Örgün eğitim veren ilk Veteriner Okulu da askerî nitelikli olup Prusyalı Veteriner Hekim Godlewsky tarafından 1842'de İstanbul'da kurulmuştur (58). Bu Okul, üçer yıllık iki eğitim-öğretim döneminden sonra 1849 yılında Harp Okulu'na taşınmış; öğrenim için Fransa'dan Dubroca getirtilmiş ve eğitim-öğrenim süresi dört yıla çıkarılarak kapsamlı bir program uygulanmıştır (59) .

Kırım Savaşı sırasında Harp Okulu'nun boşaltılmasından kısa bir süre sonra Veteriner Okulu, Tıp Okulu binalarına nakledilmiş; öğretimde bu Okulun kadrosundan da yararlanılmıştır (58). Okul, 1863 yılında Pangaltı'da bulunan Harp Okulu'na taşınmış ve burada sivil veteriner hekimlerin yetiştirilmesine de başlanmıştır. Askerî Veteriner Okulu, 1873 yılında - bilimsel ve öğrenme açısından benzerlikleri gerekçe gösterilerek yeniden Tıp Okulu'na nakledilmiş ve yayımlanan bir Nizamname ile Tıp Okulu'na alınan askerî ve sivil veteriner öğrencilerin Okula kabul şartları ve öğretim koşulları düzenlenmiştir (60). Şirin (41)'e göre, veteriner ve tıp okullarının aynı çatı altında toplanmasının ana nedeni az sayıda eğitmenle çok sayıda kişiye eğitim verilebilmesidir (41). Gerçekten de iki Okulun aynı binada; kendi sınıflarında öğrenimlerini sürdürdükleri bu dönemde derslerin okutulmasında ve ders kitaplarının yazılmasında karşılıklı işbirliği içinde hareket edilmiştir (60, 61). Örneğin 1873 yılında veteriner sınıflarındaki ilm-i hayvanat (zooloji) dersinin muallimi Dr. Hüseyin Remzi, ilm-ül arz (jeoloji) muallimi Dr. İbrahim Lütfi'dir (58). Yine 1893 yılında veteriner okullarında da bakteriyoloji dersi okutulmasına dair irade çıktığında ders muallimliği Dr. Rifat Hüsamettin'e verilmiştir (58). Dahası da 1887 yılında tıp, botanik, zooloji hocalarının da içinde bulunduğu bir komisyon kurularak Veteriner Okulu öğrencilerinin ilk iki sınıfı Tıp Okulu öğrencileri ile birlikte okumasına karar verilmiştir (62).

Tezin ana materyalini Tıp ve Veteriner Okullarının yanı sıra Eczacılık ve Ebelik Okullarının da Gülhane'deki Tıp Okulu binalarında–aynı çatı altında öğrenimlerini sürdürdükleri bir dönemde yazılan Müfredat-ı Tıb adlı elyazması oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti'nde gerek Tıp Okulunda ve gerekse Veteriner Okulunda verilen dersler ile yazılan ders kitapları hakkında çeşitli çalışmalar yapıldığı bilinmektedir (41, 46, 58, 63). Okulların eğitim bilgilerine 19'uncu yüzyılda düzenli olarak tutulmaya başlayan salnamelerde de rastlanmaktadır. 1290 yılına ait salnamede, Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de, İlm-i Kimya, İlm-i Nebâtat, Hikmet-i Tabiiye, İlm-i Teşrih, Fizyologia, Fenn-i Saydalanî, Müfredat-ı Tıb¹, Mevâlid-i Selâse, Ameliyat-ı Cerrahiye ve Teşrih-i Marazı, Ahkâmü'l-Emrâz, Emrâz-ı Dâhiliye, İlm-i Emrâz-ı Dâhiliye, İlm-i Emrâz-ı Hariciye, İlm-i Emrâz-ı Umumiye,

¹ Müfredat-ı Tıbbiye dersi salnamelerde, *İlm-i Müfredat*, *Fenn-i Müfredat-ı Tıb*, *Fizyologia* ve *İlm-i Menâfiu'l-aza* isimleriyle de geçmektedir (41).

Seririyât-ı Tıbbiye, Seririyât-ı Cerrahiye, Tıbb-ı Kanunî, Fenn-i Kibâle derslerinin verildiği görülmektedir (41). Yine aynı salnamede, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye’de Müfredat-ı Tıbbiye dersinin muallimi Ahmed Bey, muavini ise Ali Raşid Bey olarak kaydedilmiştir. Bu bilgilerden hareketle üzerinde çalışılan Müfredat-ı Tıbbiye adlı yazma öncelikle bir beşerî hekimlik kitabı olarak değerlendirilmiştir. Ancak, eserin çevirisi üzerinde çalışılırken yazmanın aslında veteriner hekimliğe ait bir ders takriri² olduğu anlaşılmıştır. Tıp; insan ve hayvan sağlığını korumak, sürdürülebilir kılmak ve yeniden sağlamak için çaba sarf eden tüm disiplinleri kapsadığından (62) Müfredat-ı Tıbbiye’nin, tıp tarihine bütüncül bakan bir çalışma yapmak için değerli olduğu düşünülmüştür.

Müfredat-ı Tıbbiye’nin yazıldığı dönem, sağlık ve eğitim politikaları yönünden incelenmeye çalışılmıştır. Günümüz politikaları da aynı bakış açısıyla, tıp tarihi ve etik literatüründeki sağlık tartışmalarına katkı sağlayabilmesi umuduyla çalışmada işlenmiştir.

Bu tez çalışması; Osmanlı Devleti’ndeki birçok gelişmenin ve bilimsel çabanın yaşandığı döneme ait olan Müfredat-ı Tıbbiye’nin çevirisini tıp tarihi alanına kazandırmak, eserde geçen veteriner hekimliği, eczacılık ve tıp alanlarında kullanılan tıbbi bitkileri gün yüzüne çıkarmak ve yazmada ele alınan bitkileri; eserin kendi dönemine, öncesine ve sonrasına ait eserlerde geçen bitkilerle karşılaştırarak eserin bilimsel değerini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Belirlenen eserler *Materia Medica*, *Kitâb-ül-Câmî fi Edviyet-il-Müfrede* (Müfredât-ı İbn-i Baytar), *Pharmacopée Française*, *Pharmacopée Militaire Ottomane*, *Müfredatı Tıbb ve İlm-i Tedavi*, *Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografı* (Cilt 1)’dir. İncelenen eserlerdeki ortak bitkiler üzerinde tarihsel sürecin incelenmesi ve Müfredat-ı Tıbbiye’nin tıp tarihine katkısının anlaşılması hedeflenmiştir.

---

² Takrir: Anlatma, ders verme (71).

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Doktora tez çalışmasının ana materyalini, orijinal nüshası Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde bulunan 12406 kayıt numaralı Müfredat-1 Tıbbiye başlıklı elyazması oluşturmuştur. Çalışma doğrultusunda, yazmada geçen bitkilerin karşılaştırılması amacıyla diğer kaynaklardan ve konuyla ilgili olabilecek kitap, makale vb. yayınlardan da yararlanılmıştır.

Tezin giriş ve genel bilgiler bölümlerinde, Müfredat-1 Tıbbiye’de etkisi gözlenen tıp tarihindeki gelişmeler ve yazmanın ait olduğu dönemde Türkiye’deki tıp ve veteriner hekimliği eğitim-öğretiminin durumu hakkındaki genel bilgiler de verilerek konuya hazırlık yapılmıştır. Müfredat-1 Tıbbiye ve içeriği ile ilgili bilgiler verilmiştir. On dokuzuncu yüzyılda veteriner hekimlik ve tıp eğitimi hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Tezin bulgular bölümünde, önce eser ve eserin üzerindeki isim ele alınmış; ardından çeviri yazısı hazırlanmış, eserde geçen bitkiler ve bu bitkilerin tedavide kullanımları; Müfredat-1 Tıbbiye’nin yazıldığı döneme, öncesine ve sonrasına ait olan kaynaklarda geçen bitkilerle karşılaştırılmıştır. Eserde ismi geçen İsmail Hilmi Bey hakkında da bilgilere yer verilmiştir.

Tartışma bölümünde, bulgularda aktarılan veriler, literatür bilginin desteği ile yorumlanarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler ile ortaya çıkan bilgilere ise sonuç bölümünde yer verilmiştir.

Müfredat-1 Tıbbiye’nin girişinde adı yazılı olan İsmail Hilmi Bey hakkında bilgi edinmek amacıyla; ilgili olabileceği düşünülen sınırlı sayıda kaynak gözden geçirilmiş; bunun dışında Millî Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) ve Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü arşivlerinde, ayrıca Başbakanlık Osmanlı Devleti Arşivleri’nde taramalar yapılmış, İsmail Hilmi Bey’e ya da çalıştığı Vezirîye Çiftliğine ait olabilecek bilgi ve belgelere (isim benzerlikleri de gözetilerek) ulaşılmaya çalışılmış; ancak herhangi bir kayıt bulunamamıştır (64-68). İsmail Hilmi Bey’in torunu Prof. Dr. İsmail Cem KARASU ile görüşmeler de yapılmış; edinilen bilgilere kısaca yer verilmiştir.

Müfredat-1 Tıbbiye’nin çeviri yazısı Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Binnur Erdağı Doğuer ile birlikte tekrar kontrol edilmiş ve düzenlenmiştir (Bkz. Ek.1). Türkiye’de tıp yazımına, Latin harfleriyle

hazırlanmış; kolay anlaşılabilmesi için de sözlük eklenmiş bir eser kazandırılmıştır (Bkz. Ek.2). Sözlükte yalnızca kelimenin metin içerisindeki anlamı verilmiştir. Sözlük hazırlanmasında Ferit Devellioğlu'nun. Ankara, 2011 basımı Osmanlıca-Türkçe Sözlük'ünden, Utkan Kocatürk'ün 2006 Ankara basımı Tıp Terimleri Sözlüğü'nden ve Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük'ten yararlanılmıştır (69-71). Çalışma içerisinde geçen diğer Osmanlıca kelimelerin anlamları dipnotlarla gösterilmiştir. Kolay karşılaştırma yapılabilmesi için çeviri yazısı ve orijinal metine ayrıca eşleşen sayfa numaraları verilmiştir.

Çeviri yazısında Fransızca başlıklar olduğu gibi bırakılarak metinde aynen yansıtılmıştır. Okuyucuya rahatlık olması açısından Latin harfleriyle Fransızca yazılmış kelimeler dipnotta belirtilmiştir. Çeviri yazısı kitabın başlığından itibaren numaralandırılmıştır. Çeviri yazısı satır sıraları korunarak yapılmıştır. Bazı sayfalarda kenar yazıları da olduğu görülmüştür. Kenar yazıları sayfanın altında verilmiş; yine satır sıraları korunarak çeviri yazıları hazırlanmıştır.

Müfredat-1 Tıbbiye'nin giriş sayfalarında sonradan eklendiği anlaşılacak silik yazılar da görülmüştür. Bu yazılar, çeviri yazısına eklenmeyerek dipnot olarak gösterilmiştir. Metinde bazı kelimeler ve başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kırmızı mürekkeple yazılmış yazılar aynı renkle verilmiştir.

Müfredat-1 Tıbbiye içinde geçen mu'alecatın, sınıflandırılmasının daha iyi anlaşılabilmesi için tablolar düzenlenmiştir. Yine eser içerisinde geçen bitki/bitkisel, hayvan/hayvansal ve madensel/kimyasal ürünler - daha anlaşılır olabilmeleri için hazırlanan - tablolarda toplanmıştır.

Tez çalışmasında, Müfredat-1 Tıbbiye'de geçen bitkilerin, tıp tarihinde köşe taşı olarak kabul edilen ve Müfredat-1 Tıbbiye'nin yazıldığı döneme, öncesine ve sonrasına ait olan kaynaklarda geçen bitkilerle karşılaştırması da yapılmıştır. Bu bitkilerin, insan ve hayvanda ortak kullanımlarının olup olmadığı; ortak kullanımları varsa kullanım şekli ve dozajlarının benzerlikleri; günümüz kanıta dayalı tıp anlayışında ve geleneksel tıp uygulamalarında bu bitkilerin ve drogların yerleri gibi bazı belirleyicilerle konu değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Müfredat-1 Tıbbiye ile karşılaştırılan ilk eser, Anadolu'nun Klikya bölgesinde yaşamış olan ilk farmakognozist kabul edilen Dioscorides Pedanios'un (M.S. 1. yy.) "**Materia Medica**"sıdır (13). Dioscorides'in "Perihyles Iatrikes" isimli eseri (ilâç

bilgisi) Latinceye, Materia Medica ismiyle tercüme edilmiştir (13). Materia Medica’da 600’den fazla bitkisel, 35 hayvansal ve 90 madensel drogun ele alındığı belirtilmektedir (72). Çalışmada Robert T. Gunther’in 1959 New York basımı “*The Greek Herbal of Dioscorides*” eserinin dijital kopyası ve Lily Y. Beck’in Hildesheim 2005 basımı “*Pedanius Dioscorides of Anazarbus, De Materia Medica*” eserinin dijital kopyası edinilerek değerlendirilmiştir (73). “*Pedanius Dioscorides of Anazarbus, De Materia Medica*” esas alınarak on iki ortak bitki (ebegümeci, hatmi, tarçın, karabiber /biber, zencefil, pelin, nane, lavanta, mürver, ravent, terebentin ve adam otu) belirlenmiş, ilgili bölümlerin Türkçe çevirisi tarafımda yapılmış ve incelenerek çalışmaya eklenmiştir (Bkz. Ek.3).

Değerlendirme için Dioscorides’in Materia Medica’sı üzerine yapılmış tez çalışmalarına da ulaşılmaya çalışılmış; bu amaçla Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi taranmış ve İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü İstanbul Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı’nda tamamlandığı saptanan “Dioskorides’in Materia Medica’sı ve Türk-İslam Tabâbeti” başlıklı Yüksek Lisans Tezi’nden de yararlanılmıştır (72). Eserde geçen dönemine ait ağırlık birimleri için “*Encyclopaedia of Scientific Units, Weights and Measures: Their SI Equivalences and Origins*”ten yararlanılmış ve bugünün ağırlık birimlerindeki yaklaşık karşılıkları dipnotlarda gösterilmiştir (74).

İkinci kaynak, İbn-i Baytar’ın “*Kitâb-ül-Câmî Fi Edvîyet-il-Müfredat*” adlı eseridir. İbn-i Baytar (ö. 1248) ise İslam Dünyasının ilk farmakognozisti olarak tanınmaktadır (13). M.S. 13’üncü yüzyılda yazılan bu eser tıpta kullanılan bitki, hayvan ve maden kökenli 2353 maddeyi alfabetik bir düzende ortaya koymaktadır ve 19’uncu yüzyıla kadar Avrupa’da kullanılmaya devam edilmiştir. İbn-i Baytar’ın eserinde söz edilen ve İsmail Hilmi Bey’in Müfredat-ı Tıbbiye kitabında geçen bitkilerin aynı olanları, Lucien Leclerc’ün (Leclerc L. *İbn-el Beither, Traite’s des Simples*. Cilt 2. Paris; 1881) isimli eseri esas alınarak belirlenmeye çalışılmıştır (75). Bu eserin ilgili kısımları, Prof. Dr. Esin Kahya tarafından Fransızcadan Türkçeye çevrilmiştir. Eser tarafımda incelenmiş, ilgili yerler karşılaştırılmış ve çalışmamıza eklenmiştir (Bkz. Ek.4). Değerlendirmede ayrıca İbn-i Baytar’ın eseri ile ilgili yapılmış tez çalışmalarından da yararlanılmıştır. Bu amaçla Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi taranmış; Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Dili Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi “*Tercüme-i Müfredat-ı İbn-i Baytar*” ve Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi “*Mu’alecât-ı İbn-i Baytâr’ın XVII. Yüzyıl Tercümesi*” çalışmaları incelenmiştir (76, 77).

Karşılaştırmada esas alınan üçüncü kaynak “**Pharmacopée³ Française**” (1837) isimli eserdir. Paris Tıp Fakültesi Kütüphanesinde bulunan ve 1837 yılında basılmış olan Pharmacopée Française’nin dijital hâli tarafımızca edinilmiş ve incelenmiştir (78). Pharmacopée Française’nin ilgili yerleri çevrilerek çalışmaya eklenmiştir (Bkz. Ek.5). Eserin girişinde, Paris Tıp Fakültesi ve Eczacılık Fakültesi profesörleri tarafından hükümetin emriyle hazırlandığı belirtilmektedir. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliyye-i Şahane’de okutulmak üzere Dr. Binbaşı Hüseyin Bey tarafından 1866 yılında Türkçeye çevrilmiş ve 1874 yılında İstanbul’da Düstur-ül Edviye ismiyle basılmıştır (79). Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi’nde Pharmacopée Française ile ilgili yapılmış herhangi bir teze rastlanmamıştır. İncelemeye ayrıca Müfredat-ı Tıbbiye’nin dönemdaşı olan “**Pharmacopée Militaire Ottomane (1844)**” ve “**Müfredat-ı Tıp ve İlm-i Tedavi**” başlıklı eserler de dâhil edilmiş; böylece Osmanlı Devleti’nin, eserin yazıldığı dönemdeki sağlık anlayışının, tıp eğitimi anlayışının ve çağdaşlaşma çabalarının değerlendirilmesine ve karşılaştırma yapılabilmesine de olanak sağlanmıştır. Erciyes Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Eczacılık Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Doç. Dr. Halil Tekiner’in kişisel kütüphanesinden edinilen Farmakope Militaire Ottomane, Osmanlı Askerî Hastanelerinde ilaç kullanımı ile ilgili ihtiyaçlara kaliteli, ucuz ve kolay yolla ulaşımın sağlanması amacıyla dönemin en önemli bilim insanı Dr. Charles Ambroise Bernard (1808-1844) tarafından hazırlanmıştır (80). İstanbul’da 1844 yılında basılan eser 161 sayfadır. Çalışmada, Pharmacopée Militaire Ottomane’nin ilgili yerleri incelenmiş, içindekiler kısmının çevirisi hazırlanarak çalışmaya eklenmiştir (Bkz. Ek.6). Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi’nde Pharmacopée Militaire Ottomane ile ilgili yapılmış herhangi bir teze rastlanmamıştır.

---

³ Farmakopeler, tıbbi ilaçların dozları, formülleri, kullanımlarını içeren listelere ait bilgilerin yer aldığı kitaplardır (71).

Müfredat-ı Tıbbiye'nin dönemdaşı beşinci kaynak olarak **“Müfredat-ı Tıp ve İlm-i Tedavi”** (1871/1872) isimli eser incelenmiştir (81). Miralay Ahmed Bey tarafından yazılan, dönem eserleri arasında bitkilerle ilgili en kapsamlı bilgiye sahip olan ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliyye-i Şahane matbaasında ders kitabı olarak basılan (Hicrî 1288 yılında) bu eser, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıbbi Farmakoloji Anabilim Dalı Kütüphanesinden aynı anabilim dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Mehmet Mellî'nin destekleriyle edinilmiştir. Eserin bir örneğine daha ulaşılarak tez bağlamında incelenmiştir. Eserin ilgili yerlerinin çevirisi hazırlanarak çalışmaya eklenmiştir (Bkz. Ek.7).

Tez kapsamında incelenen son eser ise bitkilerin, halk hekimliğinde, geleneksel sistemlerde ve bilimsel tıpta kullanımlarına göre derlendiği **“Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografi (World Health Organization Monographs on Selected Medicinal Plants- Volume 1)”**dir (82). DSÖ Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografi, bitkileri tanımı, eş anlamlısı, seçilmiş yerel isimleri, coğrafi dağılımı, ilgili bitki materyali, genel kimlik testleri, saflık testleri, kimyasal analizler, tıbbi kullanımları, farmakoloji, kontrendikasyonları, ilgili uyarıları, önlemleri, advers etkileri, dozaj biçimleri ve pozoloji gibi ana başlıklar altında incelemiştir. Çalışmaya bu eserin eklenmesinde, DSÖ'nün sağlık politikalarını belirlemede güçlü bir aktör olması ve monograflarını birçok kesime hitap eden kapsamlı referanslar olarak tanımlaması etkili olmuştur. İncelenen eserin giriş kısmında, *“DSÖ monografları, farmakopeal monograflar değil; ilaç düzenleyici makamlar, hekimler, geleneksel sağlık uygulayıcıları, eczacılar, üreticiler, araştırma bilim insanları ve genel halk için kapsamlı bilimsel referanslardır”* denilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü, monograflarının başlangıcında bu çalışmalarını neden yaptığını *“Seçilmiş bitkiler üzerine DSÖ monografları, yaygın olarak kullanılan tıbbi bitkilerin güvenlik, etkinlik ve kalite kontrolü hakkında bilimsel bilgi sağlamak; üye ülkelere, bu ve diğer bitkisel ilaçlar için kendi monograflarını veya formüllerini geliştirmede yardımcı olacak modeller sunmak ve üye ülkeler arasında bilgi alışverişini kolaylaştırmak amacıyla hazırlamıştır.”* şeklinde açıklamaktadır. Değerlendirme sürecinde DSÖ'nün tarihsel gelişimi de ele alınmış, kuruluş amaçları-misyonu, motivasyonu, modern-geleneksel tıp algısı ve zaman içindeki değişimi incelenerek etik bakış açısıyla ortaya konmaya çalışılmıştır. Maddi destekçilerinin

örgütün politikalarını belirlemedeki etkisi de değerlendirilmiştir. İlaç endüstrisinin, çok uluslu şirketlerin ve büyük devletlerin DSÖ’de gittikçe artan etkisinin sağlık sistemlerinde de paralel olduğu; sağlığın her alanında etkili olan bu aktörlerin, bitkilerin geleneksel tıptaki ve sağlık politikalarındaki yerlerini açıklamada da güçlü etkilerinin bulunduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Monograf – kısaca- günümüz geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarının, bitkilerin güncel tıbbi kullanım alanlarının, bitki kullanımları yaklaşımı üzerinden sağlık politikalarının ve 20’nci yüzyıl tıp tarihi sürecinin eleştirel olarak değerlendirilmesini sağlamıştır.

Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografi’nin ilgili yerlerinin çevirisi tarafımda yapılarak çalışmaya eklenmiştir (Bkz. Ek.8).

Tez çalışmasında, Müfredat-ı Tıbbiye’nin yukarıda aktarılan kaynaklarla karşılaştırılmasında ortak olarak saptanan yedi bitki (hatmi, lavanta, mürver, nane, ravent, tarçın ve zencefil) ayrıca değerlendirmeye alınmıştır. Ortak bitkilerin kullanım alanları, ‘*Ortak Bitkilerin Tüm Eserlerde Birlikte Değerlendirilmesi*’ başlığı altında incelenmiş ve karşılaştırmaların daha kolay anlaşılabilmesi için tablolar oluşturulmuştur. Bitkilerin incelenmesi için belirlenen eserler sayesinde, tıbbın tarihsel süreçte ilerleyişi de etik açıdan eleştirel gözle irdelenmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Veteriner Hekim İsmail Hilmi Bey ve Müfredat-ı Tıbbiye

Tezin Gereç ve Yöntem kısmında belirtildiği üzere Müfredat-ı Tıbbiye'ye tek nüsha olarak Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinden ulaşılmıştır. Rika yazısıyla yazılan eser 269 sayfadan oluşmaktadır.

Müfredat-ı Tıbbiye bilim dünyasına Fuat Yöndemli tarafından, 7. Türk Kültürü Kongresi'nde (5-10 Ekim 2009), "İsmail Hilmi el-Erzurumî'nin Müfredat-ı Tıbbiye Adlı Eserinin Tanıtılması" adlı sunumuyla tanıtılmış; sunumda eserin Gülhane Tıbbiye Mektebi ders takrirlerinden oluştuğu belirtilmiştir (83). İncelenen eserde de silik yazılarla '*Gülhane Tıbbiye Mektebi Ders Takrirleri*' yazılıdır. Ancak birçok kaynakta Gülhane Tıbbiye Mektebinin 1898 yılı itibariyle eğitim hastanesi olarak çalıştığı belirtilmektedir (80, 84, 85).

Müfredat-ı Tıbbiye'nin girişindeki İsmail Hilmi Bey'in notlarında "Fi 23 Muharrem sene 1290 Fi 10 Mart sene 1289" yazılıdır. Bu tarih, Miladi takvime göre 1873 yılına denk gelmektedir (86).

Eserin giriş kısmında Latin harfleri ile ve Fransızca olarak "*Matiere medicale Véterianere İsmail Hilmi d'Erziroum Élève de la Troisième année de la Ecole Impériale Militaire de Constantinople. Le Maitre de leçons de Véterinaire la 3e classe est M. Nouri Capitane ajudant mageur*" yazmaktadır. Bu metnin çevirisi "İsmail Hilmi Ezurumî, İmparatorluk İstanbul Askerî Okulu'nun üçüncü yıl öğrencisi, 3. sınıf veteriner dersleri hocası Yüzbaşı M. Nuri Bey'dir"⁴ şeklindedir.

Melikoğlu Gölcü⁵ arşivinden ulaşılan Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye başlıklı eserde Mülkiye Baytar Sınıfı 1291 mezunları arasında "İsmail Efendi Erzurumlu" adıyla bir veteriner hekime yer verilmektedir (87). Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye isimli eserde "*rütbesi binbaşı, 6'ıncı Orduyu Hümayuna mensup Süleymaniye cihetindedir*" açıklayıcı bilgisi de bulunmaktadır (87). Bekman'ın 1940 tarihli Veteriner Tarihi adlı kitabında da, 1289 yılı mezunları arasında "İsmail Erzurum" şeklinde bir kayda rastlanmıştır (88).

⁴ Çevirisi Prof. Dr. Esin KAHYA tarafından yapılmıştır.

⁵ Berfin MELİKOĞLU GÖLCÜ, Doç.Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Hititoloji Anabilim Dalı Emekli Öğretim Üyesi Prof. Dr. İsmail Cem KARASU⁶ ile yapılan görüşmede, İsmail Hilmi Bey'in yaklaşık 400 sene önce Kafkasya'dan Erzurum'a göç etmiş 'Çavuşoğulları' lakaplı bir ailenin mensubu olduğu, babası Hoca Mustafa Efendi'nin alay müftüsü; dedesi Hacı Sancı Hoca'nın müderris ve dedesinin babası Mahmut Ağa'nın ise sipahi olarak görev yaptığı bilgisine ulaşılmaktadır. Erzurum'da 1848 yılında dünyaya gelen İsmail Hilmi Bey, Askerî Veteriner Okulu'ndan mezuniyeti sonrası Bağdat'ta bulunan Veziriye Çiftliği'nde yaklaşık 25 yıl askerî baytar olarak görev yapmış; ardından 4. Hümayun Serbaytarı "İzzetlü Miralay" (Veteriner Kıdemli Albay) rütbesiyle emekliye ayrılmıştır. İlk eşi vefat edince oğulları Halil Rafet ve Hasan Talat ile birlikte memleketi olan Erzurum'a dönen İsmail Hilmi Bey, Aşkale ilçesi Tazegül köyünden Enise Hanım (1884-1957) ile evlenmiş; bu evlilikten Mustafa Nusret (1902-1987) ve Ali Saffet adlarında iki oğlu olmuştur. Sonraki yıllarda İstanbul Süleymaniye'de bir ev satın alarak ailesini buraya taşıyan İsmail Hilmi Bey, 1928 yılında hayata gözlerini yummuştur.

Prof. Dr. Karasu, İsmail Hilmi Bey'in oğulları hakkında da bilgi vermiştir. Buna göre Halil Rafet, önce muvazzaf subay rütbesi ile Balkan Savaşları'na (Bulgar Cephesinde esir düşmüştür); daha sonra da Çanakkale Savaşı'na katılmıştır. Fransızca'yı iyi bilen Halil Refet Balkan Savaşlarını anlatan "İşte Hakikat" adlı bir kitap da yazmıştır; ancak kitap kaybolmuştur. İkinci eşinden olan oğullarından Ali Saffet küçük yaşta vefat etmiştir. Mustafa Nusret (Karasu) ise İstanbul Tıp Fakültesi'nin askerî kısmından 'Tabip Mülazım-ı Sâni' (Teğmen) olarak 1926 yılında mezun olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nde sağlık alanında önemli görevler üstlenmiş; Gülhane Askerî Hastanesi'nde (GATA İstanbul-Ankara) çalışmıştır. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi kurucuları arasında yer alan ve Türkiye'de ilk Göğüs Hastalıkları Kliniğini de kuran Prof. Dr. Mustafa Nusret Karasu Sağlık Bakanlığı da yapmıştır. İsmail Hilmi Bey'in iki torunundan Tanju Karasu Turizm Bakanlığı Bakan Müşavirliği'nden emekli olmuş; Aralık 2015'te vefat etmiştir. Diğer torunu İsmail Cem Karasu (Hititolog, Prof. Dr.) ise bir süre başkanlığını da yürüttüğü Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Hititoloji Anabilim Dalı'ndan emekliye ayrılmıştır.

⁶ İsmail Cem KARASU, Hititolog, Prof. Dr. Emekli öğretim üyesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Hititoloji Anabilim Dalı. Ankara, 2020.

Yukarıda değinildiği üzere, Müfredat-ı Tıbbiye'nin giriş kısmındaki Fransızca metinde “3'üncü sınıf veteriner dersleri hocası” olarak Yüzbaşı M. Nuri Bey'in adına da yer verilmiştir. El yazmasının yazıldığı yılların; eğitimde çağdaşlaşma çabalarının yaşandığı, Fransa etkisinin öne çıktığı – eğitim dilinin Fransızca olduğu, ancak bu duruma yönelik tepkilerin de yoğunlaştığı ve eğitimde Türkçeleşme çabalarının da dikkat çektiği Tanzimat dönemine denk geldiği görülmektedir (40, 43, 46, 54, 89). O yıllarda Avrupa'dan uzmanlar getirilmiş, Avrupa'ya öğrenci gönderilmiş, Avrupa gazetelerine abone olunmuş ve yabancı kitapların çevirileri yapılmıştır (44). Çeviri çalışmaları, 3 Mart 1867 tarihinde kurulan, tıp eğitiminde Türkçeleşmeyi savunan ve bunun için çeşitli kaynakları Türkçeye çevirmeyi de amaç edinen Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye tarafından da yürütülmüştür (54, 90). Cemiyet, aralarında Müfredat-ı Tıp ve İlm-i Tedavi, Nebâtat-ı-Tıbbiye, İlm-i Emraz-ı Umumiye, Hıfz-ı Sıhhat, Kavânin-i Cerrâhin, İlm-i Hayvanat, Düstür-ul-Edviye olmak üzere 1870-1880 yılları arasında kırkın üzerinde kitap çevirmiştir (90). Cemiyet içinde çeviri çalışmaları ile dikkat çeken isimlerden birisi de Mehmet Nuri Bey'dir (45, 91). Mehmet Nuri Bey, Tıp Okulunda dersler veren, Beclard'ın fizyoloji ile ilgili kitabı⁷ da dâhil olmak üzere çeşitli eserlerin çevirisini yapan ve salnâmelerde adına rastlanan bir kişidir (41, 63). Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'de ve Osmanlı Devleti salnâmelerinde adı geçen Mehmet Nuri Bey, Müfredat-ı Tıbbiye'nin yazıldığı tarih ile de aynı döneme denk gelmektedir (41). Mehmet Nuri Bey hakkındaki bilgilerin (dönemi, rütbesi ve Tıp Okulu'nde muallim olarak çalıştığı 1784-1882 arası dönem) Müfredat-ı Tıbbiye'nin yazıldığı dönemin genel karakteri ile uyum sağladığı saptanmıştır (45, 63, 91).

Müfredat-ı Tıbbiye'nin girişinde silik olarak Osmanlıca beş satır hâlinde “*Müfredat-ı Tıbbiyye 1290 Arabi / 1289 Rumi Gülhane Tıbbiyye Mektebi ders takrirleri 1) Müfredat-ı Tıbbiyye 2) Terkib-i edviyye*” ve bir satır Latin harfleriyle “*Terkib-i Edviyye*” yazılıdır. Eserdeki başlıklarda Osmanlıca ve Fransızcanın birlikte kullanıldığı görülmektedir. Eserde bitkilerin, hayvanların yanısıra insanlara yönelik kullanımlarına da yer verilmiş; beşerî ve veteriner hekimliğe ilişkin bilgiler tıbb-ı hayvaniye ve tıbb-ı insaniye başlıkları altında aktarılmıştır. Örneğin hem insan hem de hayvan için yaş ve doza bağlı tedavi düzenleme tablosuna yer verilmiş;

⁷ “Menafiü'l- Azâ” adıyla çevrilen bu eser 1290 yılında İstanbul'da basılmış ve Tıp Okulu'nda uzun yıllar el kitabı olarak okutulmuştur (63).

bitkilerden elde edilen şekerin tıbb-1 insanide kullanıldığı, kıymetli olması nedeniyle tıbb-1 hayvaniyede kullanımının nadiren ve su ile karıştırılarak olduğu belirtilmiş, kapaonun insanda da idrar iltihaplarında çeşitli şekillerde kullanıldığı anlatılmış, siyah hardalın hayvanda dâhilen asla kullanılamayacağına dikkat çekilmiş ve beyaz hardalın da insanda dâhilen kullanımın kanın temizlenmesine yardımcı olacağı ve icabına göre hayvanda da kullanılabileceği açıklanmıştır.

Basit ilaçların sınıflandırıldığı ve kullanım alanlarının anlatıldığı Yazmada ilaçlar iki kısımda tanımlanmıştır. Birinci kısım ilacın etki mekanizması belli olmayan ama iyileştirici etkisi olan ilaçlardır ki bunlara ampirik ilaç denildiği belirtilmiştir. İkinci ise etki mekanizması bilinen ilaçlardır ve bunlara da jetil ilaç denildiği ifade edilmiştir.

Eserde bitki, bitkisel ürün, hayvan/hayvansal ürün ve madensel/kimyasal ürünler mu'alece ana başlığında toplanmış ve mu'aleceleri etki mekanizmalarına göre sınıflandırılmıştır. Eserin giriş sayfalarında öncelikle mu'alecenin ne olduğunu tanımlanmıştır: Kırmızı mürekkeple yazılan *'Mu'alecenin Sıretlerine Dair Mülâhazat'* (ilaç kullanımı hakkında düşünceler) başlığı altında mu'alece ve me'külât farkına tedavi edici özellikleri üzerinden değinilmiştir. Eserde, *'İmdi pek çok eşya-yı muhtelif mu'alece ismiyle müsemâ ise de asıl muacele denilen şey basit ve mürekkebe olsun hayvanata ita olunan me'külât olmayub asıl mu'alece ita olunduğu suretde hayvanın hastalıktan sıhate meyl etmesini müceb olan bir takım tebeddülât hasıl edendir'* denilmektedir. Bu ifade "birçok şey ilaç olarak isimlendirilse de asıl ilaç, basit ya da karışım olsun; hayvanın hastalıktan sıhate yönelmesini sağlayan değişiklere neden olandır" şeklinde Türkçeleştirilebilir. Cümle: İlaç, hayvana verilen me'külât yani gıdalar değildir olarak devam etmektedir. *'Mu'alece ile me'külât beyinde fark şol vechle malum olur ki me'külât hayvana verildikde ecza-ı hayvani ile imtizâc ediüb hazm olunarak nihayet kilosu hâline tahvil olunabilir. Hâlbuki mu'alecat mide ve aza-yı sairenin ef'âline mukavemet ederek bazı ihtilâli müceb olur ise de bu kaidenin dahi istisnası pek çoktur'* cümlesi ile Mu'alece ile me'külât farkı verilmekte; me'külâtın vücutta hazmedilerek yararlı olacağı ve hayvanda kiloya dönebileceği; mu'alecenin ise mide ve diğer uzuvlarda sorun yaratabileceği ancak istisnaların kaideyi bozmayacağı belirtilmektedir.

Bölümün devamında *'Mu'alece denilen şeyler ancak uzuv-ı hayvaniyenin matluba muvaffak bir veçhile sıhhatte bulunmasını mucib olan eşyadan başka bazıları dahi her ne kadar cisman mevcud değil ise de yine mu'alece tabir olunur. Mesela hayvanın i'tidâl üzere gezdirilmesi ve perhiz ve layıkıyla tımar etmek gibi şeylerden âsâr-ı naflia husûl-pezîr olduğu için gerçi hakikaten mu'alece değil ise de bazı illetlerde mu'alece gibi mucib-i faide olur'* denilmektedir. Bu pasajda kısaca, bazı şeylerin - cismen mevcut olmasa da - örneğin hayvanın gezdirilmesi, perhiz ve tımar gibi uygulamaların bazı hastalıklarda ilaç uygulamaları gibi kabul edilebileceği anlatılmaktadır.

Eserdeki mu'aleceler, 'Zayıflatıcı Mu'alecat' ve 'Tahrik Edici Mu'alecat' olarak iki ana başlıkta toplanmıştır. Zayıflatıcı Mu'alecat '(Gevşetici) Mülâyemet Verici' ve 'Soğutucu' başlıklarına; Tahrik Edici Mu'alecat ise 'hakikaten tahrik edici', 'mukavvî' ve 'sıkıcı' başlıklarına ayrılmıştır. 'Hakikaten tahrik edici' başlığı altında da 'müshil', 'mukayyi', 'müdirr', 'rahme müteessir', 'sinirlere müteessir', 'hal edici', 'terletici ve göğüs yumuşatıcı', 'kızardıcı, ızdırap verici, kabardıcı, dağılayıcı' ve 'kurt dökücü' alt başlıkları bulunmaktadır. Eserdeki mu'alecat başlıkları ve tıbbi kullanım alanları aşağıdaki gibi tablolştırılmıştır (Bkz. Tablo 4.1–4.14.).

Müfredat-ı Tıbbiye Osmanlıca olmasına rağmen her mu'alece başlığının yanında Latin harfleriyle Fransızcaları da yazılmıştır. Bazı mu'alecatın Fransızca okunuşu da Osmanlıca olarak gösterilmiştir. Örneğin; Latin harfleri ile 'Borrage' ve yanına Osmanlıca 'Sığır Dili' yazılmış mu'alecenin Fransızcadan okunuşu da ayrıca Osmanlıca 'Buraj' şeklinde belirtilmiştir.

Tablo 4.1. Zayıflatıcı mu'alecelerden mülâyemet verici mu'alecat.

A. ZAYIFLATICI MUALECAT		
1. MÜLAYEMET VERİCİ MUALECAT	Zamklar	Zamk-1 Arabi
		Senegal Zamgı
		Adragani Zamgı
	Nişasta	
	Arpa	
	Ayrık Otu	
	Keten Tohumu	
	Ebe gümece	
	Hatmi Çiçeği (Balgam Sökücü)	
	Meyan kökü (Tatlılık Getirici)	
	Sığır kuyruğu	
	Sığır dili	
	Nebati yağlar (Huiles)	
	Şeker Posası	
	Bal	
	Bal mumu	
	Süt (Besleyici)	
	Ton Yağı	Hinzır Yağı
		Balina Yağı
	Yumurta (Tavuk Cinsinden Olan)	

Tablo 4.2. Zayıflatıcı mu'alecelerden soğutucu mu'alecat.

A. ZAYIFLATICI MUACELAT	
2. SOĞUTUCU MUACELAT	Mükerrer Sirke Beyanı
	Adi Sirke
	Limon Tuzu
	Zac yağı
	Kezzab suyu
	Tuz ruhu
	Lokman ruhu

Tablo 4.3. Tahrik edici mu'alecelerden umumi mu'alecat.

B. TAHRİK EDİCİ MUALECAT		
1. UMUMİ MUALECAT	a. HASSETEN	Nişadır Ruhı
		Amonyak
		Nitrat dö merkür
	b. MUKAVVİ	Anason
		Nane
		Timur Mürekkebatı
		Kına Kına
		Çentiyane
		Zac-1 Kıbrıs
	c. SIKICI	Tartarat Döfer Adö Potas
		Zac-1 Kıbrıs
		Tartarat Döfer Adö Potas
		Şap
		Tutya Tuzu (Sıkıcı ve kuruducu)
		Hamz-1 Tutya
		Kurşun Sirkesi Tuzu
		Kireç
		Mişe Kabuğu
Kurt Pençesi		

Tablo 4.4. Tahrik edici mu'alecelerden hususi mu'alecat: Müshiller.

B. TAHRİK EDİCİ MUALECAT	
3. HUSUSİ MUALECAT	a. MÜSHİL
	Bal
	Sülfat dö süd
	Sülfat dö magnezi
	Tartarat dö Potas
	Sinameki
	Nerprun Denilen Akdiken
	Ravend
	Sarisabur
	Patalomba
	Çalapa
	Iskamone Denilen Mahmude Otu
	Kroton Tiglium Yağı
	Kudret Helvası
	Hind Yağı
	Kolşik Denilen Sonbahar Çiçeği
Döto klorür dö merkür yani ak selmen	

Tablo 4.5. Tahrik edici mu'alecelerden hususi mu'alecat: Mukayyi ve müdirrler.

B. TAHRİK EDİCİ MUALECAT		
3. HUSUSİ MUALECAT	b. MUKAYYİ	Pelin
		Tutya Tuzu
		Tartar Ametik
		İpeka kuana
		Bilt otu
	c. MÜDIRR	Ayrık Otu
		Sığır dili
		Yabani Turb
		Nitrat dö Potas
		Karbonat dö Potas
		Karbonat Dö Süd
		Asetat dö Potas
		Ada Soğanı
		Kolşik Denilen Sonbahar Çiçeği
		Terementi
		Terementi Ruhı
		Kopao

Tablo 4.6. Tahrik edici mu'alecelerden hususi mu'alecat: Rahme müteessirler.

B. TAHRİK EDİCİ MUALECAT		
3. HUSUSİ MUALECAT	d. RAHME MÜTEESSİR (Hayız kanı getirici)	Diş otu veya adaçayı
		Zac-1 Kıbrıs
		Sedef Otu
		Sabin Denilen Ebhel Otu
		Zafran
		Argodö sıgl denilen horoz mahmuzu
		İyod Mürekkebatı

Tablo 4.7. Tahrik edici mu'alecelerden hususi mu'alecat: Sinirlere müteessirler.

B. TAHRİK EDİCİ MUALECAT		
3. HUSUSİ MUALECAT	e. SINIRLERE MÜTEESSİR (neşe vererek tahrik edici)	Tarçın
		Karanfil
		Hindistan cevizi
		siyah biber
		Zencefil
		Roma Papatyası
		Anason
		Diş otu veya adaçayı
		Lokman ruhu
		Terementi (Excitantes: heyecanlandırıcı)
		Zafran (Excitantes: heyecanlandırıcı)
		Afyon (Sanrılara Müteessir Mualecat)
		Afyon Hülasası (Sanrılara Müteessir Mualecat)
		Dul Avrat Yaprığı (Sanrılara Müteessir Mualecat)
		Mandıragor Denilen Kan Kurudan Otu (Sanrılara Müteessir Mualecat)
		Juskiyam Denilen Bengilik Otu (Sanrılara Müteessir Mualecat) Veca'ı Teskin İdici
		Istramoan Denilen Nebat (Sanrılara Müteessir Mualecat)
		Siyah İt Üzümü (Uğuşdırarak Uyhu Getürici)
		Zehirli Marul (Veca'ı Teskin İdici)
		Yüksük Otu (Veca'ı Teskin İdici)
		Akonit Napel Denilen Kaplan Boğan Otu (Veca'ı Teskin İdici)
		Büyük Baldıran (Veca'ı Teskin İdici, Uğuşdırarak Uyhu Getürici)
		Duhan
		Kargabüken
		Asid İdro Siyanik (Veca'ı Teskin İdici)
		İyod Mürekkebatı (Excitantes: heyecanlandırıcı)

Tablo 4.8. Tahrik edici mu'alecelerden hususi mu'alecat: Hâl ediciler.

B. TAHRİK EDİCİ MUALECAT		
3. HUSUSİ MUALECAT	f. HAL EDİCİ	Arpa
		İdroklorat döamonyak
		Sparna (Kanı tathir edici)
		Karbonat Dö Süd
		Kolşik Denilen Sonbahar Çiçeği
		Civa beyanı (Kuvvetli hall idici, Frenk illetine nafi')
		Döto klorür dö merkür yani ak selmen
		Sülfür dö Merkür
		Dötoksid dö Merkür yani sürur
		Siyanür dö Merkür
		Nitrat dö Merkür
		İyod Mürekkebatı
		Proto iodure de mercure
		İyodür dö potasyum

Tablo 4.9. Tahrik edici mu'alecelerden hususi mu'alecat: Terletici ve göğüs yumuşatıcılar.

B. TAHRİK EDİCİ MUALECAT		
3. HUSUSİ MUALECAT	g. TERLEDİCİ VE GÖĞÜS YUMUŞATICI	Hatmi Çiçeği (Balgam Sökücü)
		Sığır kuyruğu (Balgam Sökücü, Terletici)
		Sığır dili (Terletici)
		Amonyak (Terletici)
		Amonyak Karbonat (Terletici)
		Asetat ve Amonyak (Terletici)
		İdroklorat dö amonyak (Terletici)
		Nane (Terletici)
		Mürver (Terletici)
		ipeka kuana (balgam sökücü)
		Ada Soğanı (balgam sökücü)
		Sülfür dö Merkür (Terletici)

Tablo 4.10. Tahrik edici mu'alecelerden hususi mu'alecat: Kızartıcı ve ızdırıp verici ve kabartıcı ve dağlayıcılar ile kurt dökücüler.

B. TAHRİK EDİCİ MUALECAT		
3. HUSUSİ MUALECAT	h. KIZARDICI ve IZDIRAB VERİCİ ve KABARDICI ve DAĞLAYICI	Mükerrer sirke beyanı (dağlayıcı)
		Amonyak (Dağlayıcı, Kızartıcı)
	i. KURT DÖKÜCÜ	Pelin
		Nar Ağacı Kökü
		Mazı
		Yüksük Otu
		Döto klorür dö merkür yani ak selmen

Müfredat-1 Tıbbiye'de bitki, bitkisel ürün, hayvan/hayvansal ürün, madensel/kimyasal ürün isimlerinin yanına, Fransızcası Latin harfleriyle yazılmıştır. Latin harfleriyle yazılan bitkilerin ya da metin içinde bitkilerin mensubu olduğu familyaların isimlerine bakıldığında çoğunlukla söyleniş şekillerine benzetilerek Osmanlıca harflerle yazıldığı görülmüştür.

Eserde 55 tane bitki isminin geçtiği görülmüştür. Çoğu mu'alecede bitkinin kullanılacak kısmı belirtilmezken bazı mu'alecede bitkinin yaprak, kök vs. gibi yalnızca bir kısmının kullanımı belirtilmiştir. Kara ardıç yaprağı, keten tohumu, ardıç tohumu, altın kökü, nar ağacı kökü bunlara örnektir. Bazı bitkilerin de Osmanlı Devleti'nde kullanım adı ve orijinal söylenişlerini eserde birlikte yer almaktadır. Nerperun denilen akdiken, mandragon denilen kan kurutan otu, juskiyem denilen bengilik otu, akunite napel denilen kaplan boğan otu bunlara örnektir. Başta da belirtildiği üzere Müfredat-1 Tıbbiye'nin içerik yapılanması mu'alece başlıkları, etki mekanizmalarından oluşan alt başlıklar ve bu etki mekanizmalarında kullanılan bitki, bitkisel ürün, hayvan/hayvansal ürün, madensel/kimyasal ürünlerdir. Bu nedenle eser yalnızca bitkiler ve onların tıbbi kullanımlarının derlemesi değildir. Eserde belirlenen bitkilerden oluşan tablo aşağıdadır (Bkz. Tablo 4.11.).

Tablo 4.11. Müfredat- 1 Tıbbiye’deki bitkiler.

BİTKİ		
1. Arpa	2. Ayrık Otu	3. Keten Tohumu
4. Ebe Gümece	5. Hatimi Çiçeği	6. Sığır Kuyruğu
7. Tarçın	8. Karanfil	9. Hindistan Cevizi
10. Siyah Büber	11. Zencefil	12. Yabani Turp
13. Pelin	14. Anason	15. Nane
16. Diş Otu veya Ada Çayı	17. Lavanta Beyanı	18. Ardiç Tohumu
19. Mürver	20. Saparna	21. Sinameki
22. Nerperun Denen Akdiken	23. Ravent	24. Sarısabur Beyanı
25. Patalomba Beyanı	26. Çalapa Beyanı	27. İpeka Küana (Altın Kökü)
28. Bilt Otu	29. Ada Soğanı	30. Terementi
31. Kopao	32. Sedef Otu	33. Sabin Denilen Abril Otu
34. Zaferan	35. Afyon	36. Dul Avrat Yaprağı
37. Mandragon (Adam Otu) Denilen Kan Kurutan Otu	38. Juskiyem Denilen Bengilik Otu	39. Istramoan (Şeytan Elması) Denilen Nebat
40. Siyah İt Üzümü	41. Yüksük Otu	42. Akunite Napel Denilen Kaplan Boğan Otu
43. Büyük Baldıran	44. Siyah Hardal	45. Nebevot Otu
46. Garo Denilen Nebat	47. Korsikor Yosunu	48. Nar Ağacı Kökü
49. Fujer Mal Yani Müzekker Eğrelti Otu	50. Kına Kına	51. Kolşik
52. Sedef Otu	53. Sabine (Kara Ardiç Yaprağı)	54. Nane
55. Kurt pençesi		

Müfredat-1 Tıbbiye’de kısıtlı da olsa mu’aleceler içinde bitkisel ürünler ve hayvan/hayvansal ürünler de bulunmaktadır. Eser içerisinde görülüp tablolaştırılan bitkisel ürünler zamklar, nişasta, nebâti yağlar ve şekerdir. (Bkz Tablo 4.12.)

Tablo 4.12. Müfredat- 1 Tıbbiye'deki bitkisel ürünler.

BİTKİSEL ÜRÜN	
1.	Zamklar
2.	Nişasta
3.	Nebati yağlar
4.	Şeker beyanıdır

Müfredat-1 Tıbbiye içerisinde görülüp tablolştırılan hayvan/ hayvansal ürünler ise bal, bal mumu, süt, ton yağı, tavuk cinsinden olan kuşların yumurtaları ve kunduz böceğidir. (Bkz. Tablo 4.13.)

Tablo 4.13. Müfredat- 1 Tıbbiye'deki hayvan/ hayvansal ürünler.

HAYVAN / HAYVANSAL ÜRÜN	
1.	Bal
2.	Balmumu
3.	Süt
4.	Ton yağı
5.	Tavuk cinsinden olan kuşların yumurtası
6.	Kunduz Böceği

Müfredat-1 Tıbbiye içerisinde bitkilerden sonra en fazla yer bulanlar ise Madensel/ Kimyasal Ürünlerdir. Bunların çoğu tuz hâlinde kimyasallarken sülfat, karbonat ve potasyum da karışımlarda en çok yer alanlardır. Eserde belirlenip tablolştırılan Madensel/ Kimyasal Ürünler aşağıdadır. (Bkz. Tablo 4.14.)

Tablo 4.14. Müfredat- 1 Tıbbiye’deki madensel/kimyasal ürünler.

MADENSEL / KİMYASAL ÜRÜN		
1. Mükerrer sirke	2. Limon tuzu	3. Asit okzalik
4. Asit tartarik	5. Kezzab suyu	6. Tuz ruhu
7. Nişadur ruhu	8. Amonyak	9. Karbonat ve amonyak
10. Asetat ve amonyak	11. Hidroklorat d’amonyak	12. Lokman ruhu
13. Teymür Mürekkebatı	14. Sinkonin	15. Zac-ı Kıbrıs
16. Tartarat dö fer ed dö pontas	17. Şap	18. Tutiya Tuzu
19. Hamz tutiya	20. Kurşun sirkesi tuzu	21. Kireç
22. Sülfat dö sud	23. Sülfat dö magnezi	24. Tartarat dö potas
25. Tartar emetik	26. Nitrat dö potas	
27. Karbonat dö sud	28. Asetat dö potas	29. Karbonat dö potas

Müfredatı Tıbbiye’de mu’aleceler başlığı altındaki bitki, bitkisel ürün, hayvan/hayvansal ürün, madensel/kimyasal ürünler ve etki mekanizmaları haricinde de dönemine ait bilimsel bilgiler vermektedir. Bu bilgiler hem Osmanlı Devleti hem de Avrupa bilim ve eğitim anlayışına da aittir.

Müfredat-1 Tıbbiye’nin girişinde göğüs hastalıkları için şurûbdan bahsedilmiş ve 1857 yılından beri meşhur ve etıbbı tarafından tasdik edildiği belirtilmiştir. Her eczhanede bulunup kül rengi olması ve imzalı olması gerektiği belirtilmiştir. Beyaz renkte olması durumunda taklit olacağı uyarısı yapılmıştır. İlacı hazırlayanın bilinmesinin, eczhanede olmasının gerekliliğinden bahsedilip sahte olmaması için uyarılarda bulunmaktadır. Eserin yazıldığı döneme bakıldığında denetlenebilir ve yeterli sağlık sisteminin çağdaş sağlık kurumlarının açılmasındaki amaçlardan olduğu görülebilmektedir (38).

Eserin başında, ilaç ve zehrin arasındaki farkın doz olabileceği belirtilmektedir. Eserde deneme amaçlı uygulamalardan sakınarak denenmiş herkesçe bilinegelen uygulamaların yapılması, tam teşhis konmadan tedaviye

başlanmaması gerektiği uyarıları yapılmaktadır. Eserde yer alan bu bilgiler Hipokratik tıptan beri var olan günümüz etik değerleriyle de uyumlu uyarılardır.

Eserin sonlarına doğru, ilaç dozlarının belirlenmesinde hayvanlarda yaşı insanlarda olduğu kadar önemli olduğu belirtilmiş ve doz tablosu verilmiştir. Beşerî hekimlikte yaşa göre belirlenen ilaç dozları, oranlanarak hayvana göre de uygulanır denmektedir. İnsan ve hayvanda yaşa göre verilecek ilaç miktarı da tabloda verilmiştir. Bu tablonun devamında ileri yaşta insanın ilacı bölerek kullanacağı ileri yaşta hayvanda da ilacın genç yaştaki hayvanda olduğu gibi etkili olmayacağı belirtilmiştir. İncelediğimiz diğer hiçbir eserde insan ve hayvan birlikte ele alınmamış, ortak ilaç kullanımlarından bahsedilmemiştir. Eser bu özelliğiyle karşılaştırıldığı diğer eserlerden ayrı bir özelliğe sahiptir.

Bir diğer bilgi yine eserin sonlarına doğru sıtma ilacı ile ilgilidir. Fransa'da Sen Lu şeklinde yazılan şehirde yaşayan Mösyö Duray isimli bir eczacının sıtma hastalığı için bir ilaç bulduğu belirtilmektedir. Mösyö Duray ilacın sıtma için kullanılmakta olan sülfat ve kininin yerini alabileceğini iddia etmektedir. Kininin pahalı olması, köylü ve amele kesiminin yararlanamamasından dolayı böylesi bir ilacın uzun zamandır beklendiği eserde belirtilmiştir. Mösyö Duray'ın defne yaprağını tecrübe ettiği, tıp cemiyetine sunduğu hatta üç yıldır kinin ve sülfattan fayda görmeyen birisinin defne yaprağıyla hastalıktan kurtulduğu yine eserde belirtilmiştir. Mösyö Duray'ın defneyaprağının mide ve beyne uygunsuzluk göstermediğini, kafırın gibi sıtmada kullanılan ilaçların bıraktığı kötü tadı bırakmadığını, kininden on kat az miktarıyla etkili olduğunu belirttiği eserde geçmektedir. Defne yaprağının hazırlanışı da eserde belirtilmiştir. Defne yaprağı boru şeklinde iki tarafı kapatılan kahve kavrulan sacda kurutulduktan sonra toz hâline getirilir. Kullanılacağı zaman bu tozdan bir gram alınarak bir kadeh soğuk suyun içinde on-on iki saat bekletildikten sonra nöbetten iki saat önce verilir. Bu şekilde üç defa verilmesi gerekirken genellikle ilk seferde de tesiri görülmektedir denmektedir. Müfredat-ı Tıbbiye, toplumun tüm kesimlerinin ilaca ve sağlık hizmetlerine ulaşmada o dönemde de olan sorunları Avrupa üzerinden bir örnekle belirtmiştir. Bu örnek, çalışmada sağlık anlayışını değerlendirmemizde de yararlı olmuştur. Ayrıca geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları ile modern tıp karşılaştırmasının o dönem örneği de kabul edilebilir. Kinin daha zahmetli elde

edilen, pahalı, o dönem tıp anlayışının kullandığı bir ilaçken; defne yaprağı daha kolay hazırlanan, daha ucuz, Osmanlı Devleti coğrafyasında yetişen ve daha kolay ulaşılan bir bitkidir.

Avrupa'daki bilimsel gelişmelerle ilgili Müfredat-ı Tıbbiye'de geçen bir diğer bilgi de dinamite dairdir. Dinamit barutundan üç kat daha güçlü nitrogliserin özütünün Almanya'daki gazetelere yansıdığı belirtilmiştir. Bu buluşun sahibinin Kimya hocası Silizyalı Doktor Foks olduğu belirtilmektedir. Eserde bu buluş Ren Nehri kenarındaki surlarda denenecek ve buna dair bilgiler de bugünlerde çıkacaktır denmektedir. Yine eserde dinamitin kâşifi Mösyö Lö Nobel'dir denmektedir. Dinamitin gücünden bahsedilen yazıda Avrupa Devletlerinde istihkâm ve köprücü alaylarına denenip tasdik edilmek üzere yeterli miktarda dağıtıldığı belirtilmektedir. Alfred Nobel, dinamit barutu çalışmalarını 1860'lı yıllarda yürütmüş Müfredat-ı Tıbbiye'nin yazıldığı 1870'li yıllarında da Avrupa'da çalışmalarını yürütmüş ve laboratuvarlar kurmuştur. Bu not da eserin Avrupa'daki bilimsel gelişmelerin izlerinden birisidir.

4.2. Materia Medica ve Müfredat-ı Tıbbiye'de Yer Alan Bitkilerin Karşılaştırılması

Singer, Materia Medica'nın yazarı Dioscorides'i modern bitki isimlerini popüler ve bilimsel düzeyde belirleyen kişi olarak tanımlamıştır (92). Dioscorides ilk farmakognozist olarak da kabul edilebilir (13). Pedanius Dioscorides Anadolu'da Tarsus'ta doğmuştur (13). Roma Ordusunda görev yapmış bir cerrah hekimdir (92, 93). M.S 1. yy.' da yaşadığı bilinmekle beraber doğum ve ölüm yılları tam olarak bilinmemektedir (93). Dioscorides'in dönemine kadar çeşitli bitkilerden oluşan deva kitapları vardı ancak bu kaynaklar sadece belli bir bölgenin bitkilerini içerebiliyordu. Dioscorides'in Roma ordusuna hizmet etmesi ve orduyla beraber hareket etmesi, birçok farklı coğrafyadan farklı bitkiler hakkında bilgi vermesini de sağladı (72). Bitkileri botanik sınıflandırmadan ziyade niteliklerine göre yapmıştır (72).

Materia Medica'nın yazıldığı yıllar, M.S. 1. yüzyılın ikinci yarısı olarak verilmektedir; farklı tarih aralıkları verilse de, eserin 1. yüzyıla ait olduğu her kaynakta ortak olarak görülebilir (93). Dioscorides, Müfredat-ı Tıbbiye'de de olduğu gibi, sadece bitkisel değil, madensel ve hayvansal droglara da eserinde yer vermiştir.

Dioscorides kendinden öncekileri tekrar etmeyi eleştirmiş ve bitkilerle ilgili kendi gözlemlerine önem vermiş; eseri kendisinden sonra gelen ilaç çalışmalarına 19. yy. ortalarına kadar kaynaklık etmiştir (72). *Materia Medica*'nın orijinal versiyonuna çeşitli ülkeler ve kültürlerin yararlanması sürecinde, eseri ünlü kılan çizimler de dâhil olmak üzere, eklemelerin yapıldığı düşünülmektedir (72).

Materia Medica, İslam biliminin tercüme döneminden sonra artık bilim insanlarının telif eserler vermeye başladığı dokuzuncu yüzyıldan itibaren basit ilaçlarla ilgili sıklıkla başvurulan bir eser olmuştur (94). Eser, İbn-i Cülcül, İbn-i Sina, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed el-Gafiki, İbn ül- Baytar gibi birçok İslam dönemi tıp çalışmaları yapan isme de kaynaklık etmiştir (94). Çevirisinde en önemli sorunlardan birisi, Arapça karşılığı olmayan bitkilerin bulunması ve bunların isimlerinin aynen bırakılarak, Arapça harflerle yazılmaya çalışılmasıdır (72). Bu durum, Müfredat-ı Tıbbiye'deki bazı maddelerin ve bitki familyalarının isimlerinde de karşımıza çıkmıştır. Dioscorides, 19. yy. ortalarına kadar etkili olan humoral patoloji teorisine göre *Materia Medica*'da sıcak, soğuk, nemli, kuru gibi özellikleri de, bitkilerin özelliklerine eklemiştir (72). İbn Sina'nın *El Kânûn Fi't-Tıbb* adlı eserinin edviye-i müfrede bölümündeki maddelerin bile, pek çoğunun Dioscorides'ten alındığı belirtilmektedir (72).

Materia Medica'nın 5 kitaptan oluştuğu belirtilmektedir: "I. Kitapta aromatik bitkiler, yağlar, merhemler, ağaçlar ve onlardan elde edilen usareler⁸, reçineler ve meyveler; II. Kitapta hayvanlardan elde edilen droglar; hububat ve sebzeler; III. ve IV. Kitaplarda kökler ve çeşitli köklerin usareleri, yapraklar ve tohumlar; V. Kitapta ise üzümler, şaraplar ve mineraller" (94). *Materia Medica*'da 600'den fazla bitkisel, 35 hayvansal ve 90 madensel drogun ele alındığı belirtilmektedir (72).

Müfredat-ı Tıbbiye ile ilk karşılaştırılan eser, kronolojik sıralama esas alınarak *Materia Medica*'dır. Lily Y. Beck'in, Hildesheim 2005 basımı, "*Pedanius Dioscorides of Anazarbus, De Materia Medica*" eseri esas alınarak Müfredat-ı Tıbbiye ile ortak olan on iki bitki belirlenmiştir. Ortak olarak belirlenen bitkiler, "ebegümeci, hatmi, tarçın, karabiber /biber, zencefil, pelin, nane, lavanta, mürver, ravent, terebentin, adam otu"dur.

---

⁸ Usare: Öz su (71).

Dioscorides'in eserinde ebegümece, mide için kötü, bağırsaklar ve mesane için faydalı olarak tanımlanmaktadır. Gövdesinin bağırsakları rahatlattığı belirtilmektedir. Çiğ olarak çiğnenmiş ve az miktarda tuz içeren lapa hâlde kullanılan yapraklarının lakrimal fistülleri giderebildiği eserde geçmektedir. Eşek arısı ve arı sokmalarının üzerini ebegümeceyle sıvamak iyi gelir denmektedir. Haşlanmış, öğütülmüş ve zeytinyağı ile uygulanmış yaprakların yanık ve erizipellere faydası vardır; bu bitkinin kaynatılması, rahim için rahatlatıcı bir oturma banyosu ve bağırsakları, uterusu ve anüsü kemiren ağrılar için uygun bir lavmandır denmektedir. Et suyuyla pişirilen köklerinin içilerek kusmaya devam edilmesi hâlinde, her türlü zehire iyi geldiği belirtilmektedir. Yabani çemen tohumu ile karıştırıldığında da mesane ağrılarına iyi geldiği belirtilmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye'de ise, mülâyemet verici ve akciğerlerin şiddetli ızdırabında dâhilen yararlı olduğu belirtilmiştir.

Hatmi için, yaralanmalar, sıracada bezlerin şişmesi, apseler, iltihaplı göğüsler, anal iltihaplar, çürükler, şişkinlikler ve tendonlardaki gerginlik için iyi olduğu belirtilmektedir. Domuz yağı ya da kaz yağı ve terebentin ile yumuşatıldığında; rahim iltihaplarında fitiller için iyi olarak tanımlanmaktadır. Kökünün kaynatılması ile hazırlanan özü şarapla içildiğinde, zor işeme, taşlar, kalça rahatsızlıkları, dizanteri, titreme, rüptürü olan insanlar için yararlıdır; sirke ile kaynatıldığında ve gargara olarak kullanıldığında diş ağrılarını azaltır denmektedir. İlk dönemler kara ve beyaz olarak iki çeşit tanımlanan cüzzamdan, donuk beyaz cüzamları temizlediği, sirke ve yağ ile karıştırıldığında hayvan zehirlenmelerine karşı koruyucu olduğu belirtilmektedir (95). Tohumunun kaynatılarak hazırlanan özü, küçük memeye sahip olanlar için iyi bir içecek olarak önerilmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye'de ise hatmi, mülâyemet verici, balgam sökücü, solunum yolları enfeksiyonlarına yararlı olma özellikleriyle geçmektedir. Her iki eserde de hatminin göğüs iltihaplarına yararlı olduğu belirtilmektedir.

Tarçın için, *"Bütün tarçınların ısıtıcı, idrar söktürücü, müsekkin ve sindirime yardımcı özellikleri vardır. Mürr ile birlikte içildiğinde ve uygulandığında, mensi getirir ve fetüsü düşürür. Zehirli hayvanlar ve zehirler için uygun antidotlardır. Gözbebekleri üzerinde bir gölge oluşturan elementleri temizlerler ve bal ile sürüldüklerinde doğum lekelerini ve çilleri çıkarırlar. Ayrıca öksürük, baş nezlesi, ödem, böbrek hastalıkları ve zor işeme için de yararlıdır. Değerli merhemler ile*

birleştirildiklerinde genelde çok faydalıdırlar” denmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye’de ise, tarçının genel olarak uzuvların çalışmasını teşvik ettiği, özel olarak dışı organları teşvik ederek doğuma yardımcı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca tarçının mideye iyi geldiği ve kokusunun teskin edici olduğu belirtilmektedir. Her iki kaynaktaki da tarçının teskin edici, ısıtıcı özelliği ortak görünmektedir. Her ikisinde de gebelik üzerine etkiden bahsedilmekte, ancak Müfredat-1 Tıbbiye’de doğuma yardımcı olarak belirtilirken, Materia Medica’da mürr (*commiphora myrrha*) ile karıştırılarak kullanımının fetüsü düşürücü etkisinden bahsedilmektedir. Buradan rahmi tetiklediği ancak kullanım zamanına göre etkisinin farklı olabileceği ortak sonucu çıkarılabilir. Bir diğer tartışma da hayvan ve insan gebeliklerinde etkisinin farklı olabileceğidir.

Karabiber için, *“sıcaklık verici, sindirime yardımcı, idrar artırıcı, terletici ve göz bebekleri üzerinde gölge oluşturan elemanları temizleyici olabilir; içildiğinde ya da sürüldüğünde, titreme nöbetleri için uygundur, vahşi hayvan ısırılmalarına karşı yardımcı olur ve fetüsleri düşürür. Cinsel ilişkiden sonra uygulandığında, gebeliği önlediği düşünülmektedir. Pastiller ve içecekler içinde alınması, göğüs ile ilgili her şey için sağlıklıdır. Bal ile sürüldüğünde boğaz ağrısına iyidir ve defne yapraklarıyla birlikte içildiğinde, sancıyı keser. Kuru üzüm ile çiğnendiğinde, balgamı temizler, analjeziktir ve sağlık için iyidir, iştahı artırır ve soslarla karıştırıldığında sindirime yardımcı olur. Zift ile hazırlanınca, sıraca hastalığında lenf şişliklerini dağıtır ve soda ile birlikte kullanıldığında donuk-beyaz cüzzamı temizler. Sirke ile birlikte içildiğinde ya da üzerine sarıldığında dalağı küçültür; çiğnendiğinde balgamı söker”* denmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye’de ise, ziyade tahrik edici olarak tanımlanmış, haricen ve dâhilen kullanılabilirdiği belirtilmiştir. Özellikle de mideye yararlı olarak tanımlanmıştır.

Zencefil için, *“ısıtıcı ve sindirime yardımcı özelliklere sahiptir. Bağırsağı hafifçe yumuşatır ve böylece sağlıklıdır. Gözbebekleri üzerinde gölge oluşturan maddelere etki eder. Genel olarak özellikleri bir şekilde biberiyeye benzemektedir”* denmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye’de ise, zencefilin haricen karabiberin etkili olduğu yerlerde yine haricen etkili olduğu belirtilmektedir. Karabiber için eserde kan akımını artırıcı merhemlerin ondan hazırlandığı belirtilmektedir. Ayrıca zencefil için neşe vererek tahrik edici olduğu belirtilmektedir. Her iki kaynak da zencefilin

etkilerinin biber/karabiberle aynı olduğunu belirtmektedir. Yine her iki kaynakta da zencefil için ısıtıcı özelliğin ortak olduğu söylenebilir.

Pelin otu ile hazırlanmış ve hazırlanışı Materia Medica içinde tariflenmiş karışım için: *“karaciğer hastalığı, böbrek hastalığı ve sarılık olan insanlar için yararlı, sağlıklı, idrar söktürücüdür. Ayrıca sindirim yavaşlığı, iştahsızlık, mide rahatsızlıkları, kronik abdominal gerginlik ve şişkinlik, yuvarlak bağırsak solucanları, durmuş adet dönemleri için, yararlı”* denmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye’de ise, bağırsaklardaki kurtları telef edici; mide fesadında yararlı; hülasasının losyon olarak kullanılabildiği belirtilmektedir.

Nane için, *“Isıtıcı, kanamayı durdurucu ve kurutucu özellikleriyle iyi bilinen küçük bir bitkidir. Bu nedenle, onun suyu sirke ile içildiğinde, kanamayı durdurur, yuvarlak bağırsak solucanını yok eder, cinsel isteği harekete geçirir ve iki ya da üç küçük filizi ekşi nar suyu ile içildiğinde, hıçkırıkları, kusmayı ve kolerayı durdurur. Dövülmüş arpa ile yakı olarak uygulandığında, alınına yerleştirilen apseleri dağıtır, baş ağrılarını giderir, şişkinliği azaltır ve memelerdeki şişliği azaltır. Tuzla birlikte uygulandığında, köpek ısırıklarında iyi bir yakıdır ve suyu bal şerbeti ile birlikte kulak ağrısı için kullanılabilir. Kadınlar cinsel ilişkiden önce peser⁹ olarak kullandıklarında gebeliği engeller ve pürüzlü bir dil üzerine sürüldüğünde onu düzleştirir. İçine küçük filizler karıştırıldığında sütü kesilmekten korur ve daha besleyici, baharatlı olur.”* denmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye’de ise, nane mideye iyi geldiği gibi kuvvet verici ve terletici olarak tanımlanmış, haricen losyon olarak da kullanılabileceği belirtilmiştir. Her iki kaynakta da mideye iyi geldiği ve dinlendirici özelliği belirtilmektedir.

Lavanta için, *“Belirgin kitleleri, enfeksiyonları, yan ve tendon ağrılarını ve üşütmeleri giderir. Ayrıca yapışkan otu ve sagapenon ile birlikte epilepsiye başarıyla verilebilir”* denmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye’de ise, lavanta, haricen şiş ve sızı olan bölgelere ovarak etkili olacağı belirtilmiştir. Her ikisinde de haricen ve kas iskelet sistemi ağrılarına etkisi ortak olarak görülmektedir.

Mürver için, *“serinletici ve sıvı söktürücüdür, ancak mide için kesinlikle kötüdür. Yaprakları, sebzeler gibi kaynatıldığında balgamı ve safrayı temizler ve bir*

⁹ Peser: (pessary) retroversiyon hâlindeki rahmi, anteversiyon hâlinde tutma veya sarkan rahim ile vajina duvarlarını yukarı iterek destek temin etme amacıyla vajinaya yerleştirilen lastik ya da diğer bir maddeden yapılmış araç (69).

kabın içinde kaynatılan yumuşak sapları da aynısını yapar. Şarapla kaynatılan ve diyetin bir parçası olarak verilen kökü, ödemde yararlıdır ve benzer şekilde içildiğinde, engerek ısırılmalarında faydalıdır. Su ile kaynatılır ve oturma banyosunda kullanılırsa, uterusu yumuşatır, genişletir ve bununla bağlantılı koşulları düzeltir. Meyve aynı zamanda şarapla içilince de aynı şeyi yapar ve üzerine sürüldüğünde de saç siyaha boyar. Öğütülmüş arpa ile yapraklar yeni ve yumuşak iltihaplara; bandaj olarak yanıklara ve köpek ısırılmalarına uygulanabilir. Aynı zamanda iç yağı ya da keçi yağı ile sıvanmış olduklarında fistüllerin de kapanmasına ve guta da yardımcı olurlar” denmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye’de ise, mürver haricen kullanılarak terletici özellikte olduğu belirtilmiştir. Mürverin Materia Medica ve Müfredat-1 Tıbbiye’de ortak kullanım alanları görülememiştir.

Ravent için, “mide gazında; uyuşuklukta; her türlü ağrı, spazm ve rüptürlerde; dalak, karaciğer ve böbrek hastalığı olanlarda; kolik, mesane ve göğüs ile ilişkili bozukluklarda; genel olarak karında gerginlikte; uterus bölgesindeki rahatsızlıklarda; kalça rahatsızlıklarında; kan tükürme, astım, hıçkırıkta; dizanteri, bağırsak rahatsızlıkları, intermitan ateş krizlerinde ve vahşi hayvan ısırıklarında iyidir. Sirke ile ovulduğunda, cildin morarmış lekeleri ve liken benzeri döküntülerini temizler; su ile birlikte sarılırsa, tüm kronik iltihapları dağıtır” denmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye’de ise ravent, kusturucu ve müshil olarak kullanılabilir özellikleriyle tanımlanmaktadır. Materia Medica’da ravendin kusturucu özelliğinden bahsedilmese de her ikisinin de sindirim sistemine etkisi, bağırsakları rahatlatıcı özelliği belirtilmektedir.

Terebentin için, “Terebentin reçenesi tüm reçineleri geride bırakır; sakız reçenesi bunun altında sıralanır, sonra pitys çamı ve köknar reçineleridir. Tüm reçineler, ısıtıcı, yumuşatıcı, gevşeticidir ve kusmayı tetikler. Bunlar öksürük ve tüberküloz için kendileri ya da balla birlikte kullanılmaya uygundur ve göğüsten kiri iyice temizlerler. Diüretik, sindirime yardımcı, dışkıyı yumuşatıcıdır; bakır pası, bakır sülfat ve soda solüsyonu cüzzam için, kirpiklere koymak için uygundur; bal ve yağ ile kulaklardaki seröz madde için; ayrıca genital organın kaşıntıları için uygundur. Alçı, yumuşatıcı ve analjezikler ile harmanlanarak; kendi başlarına ya da üzerine yakı olarak yan ağrılarına yardımcı olurlar” denmektedir. Göz kapakları ve kirpikler, gözlerin ülserli bölgeleri, nemli göz kapakları ve göz yaşarması için

Materia Medica’da hazırlanışını verdiği terebentin ile hazırlanmış karışımın yararlı olacağını belirtilmektedir.

Müfredat-1 Tıbbiye’de ise, terebentinin lapa, pomat ve merhem hazırlanışlarında kullanılabileceği belirtilmiştir. Dâhilen ise idrar sökücü olarak bal ile karıştırılarak hap şeklinde ya da yumurta sarısı ve su ile birlikte provaj hâlinde kullanılabileceği belirtilmektedir. Terebentinin takrir olunmasıyla elde edildiği belirtilen terebentin ruhunun kullanım alanları ise Müfredat-1 Tıbbiye’de hayvanların bağırsaklarındaki sancıda haricen bölgenin sürülüp ovulmasının yararlı olduğu; cerahatlı yaraları dağlamakta yararlı olduğu; bazı merhemlere eklenmesinin merhemlerin gücünü artırdığı belirtilmektedir. Terebentin ruhunun zehirleyici olduğu ancak 300 dirhem suya 1 dirhem eklenerek hazırlanan provajın idrar sökücü ve bağırsak kurtlarını öldürücü etkisi olduğu belirtilmektedir.

Adam Otu için, Materia Medica’da hazırlanan ve hazırlanışı verilen karışımın, uykusuzluk çekenlere, çok acı çekenlere ve cerrahide veya dağlamada anestezi yapmak isteyenlere yararlı olduğu belirtilmektedir. Bu karışım için “*bal şerbetiyle iki obol¹⁰ miktarında suyu içildiğinde balgam ve safra getirir; ama çok fazla içildiğinde öldürücüdür*” denmektedir. Ayrıca adam otu için, “*Oftalmik ve analjezik ilaçlarla, yumuşatıcılarla ve yumuşatıcı ovüllerle karıştırılır; yaklaşık bir hemibolon olarak yerleştirilen ovül adet dönemini düzenler ve embriyo / fetüsleri düşürür; anüse bir fitil olarak yerleştirildiğinde, uyutucudur. Yapraklar, yeni olduğunda, hem gözlerin iltihapları hem de yaraların iltihaplanması için arpa lapaları ile sıvanması uygundur; tüm sertlikleri ve apseleri, bezlerin şişmesini, büyümesini uzaklaştırır; beş veya altı gün boyunca hafifçe sürtüldüğünde, ülserasyon olmadan lekeleri silerken; yapraklar da aynı kullanımlar için tedavide kullanılır. Kökü sirke ile öğütüldüğünde, erizipelleri tedavi eder, ayrıca sürüngen sokmaları için bal ya da yağ ile iyidir, su ile birlikte sıracalı büyüme ve tümörleri dağıtır ve arpa lapasıyla eklemlerin ağrılarını son verir. Koklandığında, suyu içildiğinde olduğu gibi meyvesi yenildiğinde de uyku vericidir, aşırı tüketildiğinde insanları konuşamaz hâle dahi getirir. Meyvenin çekirdeği içildiğinde uterusu temizler ve doğal sülfür eklendiğinde kırmızı akıntıyı durdurur*” denmektedir.

¹⁰ Obol: Antik Yunan Dönemi ağırlık birimi, 1 Obol yaklaşık olarak 11.2 gr (74).

Müfredat-1 Tıbbiye’de ise adam otu, mandıragor otu olarak geçmektedir. Mandıragor otunun etkisi de dul avrat yaprağının etkisine benzer olarak verilmiştir. Dul avrat yaprağı yatıştırıcı, uyuşturucu özellikleriyle anlatılmaktadır. Bu otun yenilmesinin hayvanlar için öldürücü olduğu, buharının kullanılabilceği veya suda çok az miktarının seyreltilerek kullanılabilceği belirtilmektedir. Haricen posasından yapılan lapanın ağrıyan yere sürülmesinin yararlı olacağı belirtilmektedir. Dul avrat yaprağının da etkisi afyon gibidir denmekte ve afyonun göğsün kronik hastalıkları, şiddetli ishal, sancıda yararlı olduğu belirtilmektedir.

Materia Medica ve Müfredat-1 Tıbbiye’de ortak olan ve incelenen bitkileri karşılaştırdığımızda; öncelikle, Materia Medica’da belirtilen bitkilerin kullanımının ya da bitkilerle hazırlanan tüm karışımların insanlara yönelik olduğunu görmekteyiz. Müfredat-1 Tıbbiye’de olduğu gibi, Materia Medica’da da bitkilerin nerelerde yetiştiği, tababette hangi kısmının kullanıldığı, hangi kısmının nelere iyi geldiği gibi bilgiler yer almaktadır. Ancak ne kadar kullanılacağı ve dozajı belirtilmemiştir. Ayrıca bitkilerin etki gücü verilmemiş, etkili oldukları rahatsızlıklar çok geniş olarak verilmiştir.

4.3. Kitâb-ül-Câmî fi Edvîyet-il-Müfrede (Müfredât-ı İbn-i Baytar) ve Müfredat-1 Tıbbiye’de Yer Alan Bitkilerin Karşılaştırılması

Kitâb-ül-Câmî Fi Edvîyet-il-Müfrede (Müfredât-ı İbn-i Baytar), Lucien Leclerc’ün “İbn-el Beither, Traite’s des Simples” isimli eseri esas alınarak incelenmiştir. İbn-i Baytar (1197 – 1248), İspanya’nın Malaga şehrinde doğmuştur ve basit ilaçların hülasesi olarak çevirebileceğimiz kitabında, 300’ü daha önce hiç tanımlanmamış 1400’ün üzerinde bitkisel ilaç tariflemiştir (96). İslam Dünyası’nın ilk farmakognozisti kabul edilebilir (13). Eserin aslı Arapçadır (97). Eser Arapça olması ve 1492’den itibaren İspanya’da yasaklanmasına rağmen Avrupa’da uzunca yıllar kullanılmıştır (98). Eserde bazı hayvanların ve taşların tedavi amaçlı kullanımından da bahsedilmektedir (97).

İbn-i Baytar eserinde genellikle Dioscorides, Galen, Razi, İbn-i Sina, Gafiki, İbn Maseveyh, İshak bin Huneyn, Zehravi gibi isimlerin bitkiler üzerine değerlendirmelerini derlemiştir. Ancak İslam Coğrafyasının dışında da birçok bitkiyi eserine katmıştır (98).

Bitkilerin yetiştiği coğrafyalar, hangi bölümünün daha etkili olduğu, çeşitleri gibi bilgileri de vermektedir ki bu da Müfredat-1 Tıbbiye ile benzerlik göstermektedir.

Ebegümece için, yaprakları kaynatılırsa apseler, açık ve kapalı tümörlere iyi geldiği; onunla tümör açılıp çıkarılarak başka maddeyle tedaviye devam edilebileceği belirtilmiştir. Göğsün, akciğerin, damarların ve böbreklerin iltihapları için yararlı olduğu belirtilmiştir. Tohumunun lavmanlarla birlikte kullanıldığı durumda, ilaçların acılığını gidereceği belirtilmiştir. Müfredat-1 Tıbbiye’de de akciğerin şiddetli ızdıraplarında yararlı olduğu belirtilmiştir.

Hatmi için, plevra ve akciğerlerin enfeksiyonlarında solunumu rahatlatmak için kullanılabildiği belirtilmiştir. Hekimlerin lavmanda kullanabileceği, köklerinin kaynatılarak eklemelerin güçlenmesinde kullanılabildiği, tereyağı ile birlikte yine haricen kullanılmasının sıcak apseleri yok ettiği belirtilmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye’de de balgam sökücü, solunum yollarının enfeksiyonlarına yararlı olduğu belirtilmektedir.

Tarçın için, su kaybettirici olduğu, iştah artırıcı olarak kullanılabildiği, soğuk algınlığı ve üşütmeye karşı kullanılabildiği belirtilmiştir. Kaynak olarak gösterdiği birçok ismin tarçını göğüs hastalıklarında dâhili ve harici kullanımını önerdiğini belirtmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye’de de tarçının ısıtıcı özelliğinden bahsedilmiş, ancak en çok rahime olan etkisinden bahsedilmiştir.

Karanfil için, mide ve karaciğeri ısıttığını; bağırsaklardaki soğuk humorların temizlenmesinde yararlı olduğunu belirtmektedir. Zihni güçlendirici ve soğuk algınlığı ve üşümeye karşı yararlı olduğu belirtilmektedir. Pişiklerde haricen kullanımını önerilmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye’de de mideye yararlı olduğu belirtilmektedir.

Hindistan cevizi için, mideden yavaş geçerek çok miktarda keymus oluşturduğu ve afrodisyak etkisi olduğu belirtilmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye’de de, hindistan cevizinin neşe vererek tahrik edici/heyecanlandırıcı etkisi tariflenmektedir. Ayrıca karanfil benzeri etkisi olduğu da söylenmektedir ki bu da Kitâb-ül-Câmî Fi Edviyet-il-Müfrede’de bahsedildiği etkiyle benzerdir.

Karabiber için, sindirime yardımcı, soğuk algınlığında yararlı olduğu belirtilmektedir. Haricen kullanımında impetigo ve ödemde etkili olduğu

belirtilmektedir. Uzun süre kullanılırsa bağırsaklardaki kolik için iyi geldiği, bağırsakları koruduğu; göğsü viskoz illetlerden koruduğu; bir takım birikmiş hıltların atılmasını sağladığı; bütün sinir hastalıklarında birçok ilaçtan çok daha etkili olduğu belirtilmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye’de de özellikle mide için yararlı olduğu belirtilmiştir.

Zencefil için, vücudu ısıttığı; tavukkarası için yararlı olduğu; sakızla beraber çiğnenirse beyindeki balgamı çekeceği belirtilmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye’de de ısıtıcı özelliğinin olduğu belirtilmektedir.

Pelin otu için, ödemli tümörlerde uygulanabileceği; burun nezlesinde burun tıkanıklığını açmak için kullanılabileceği; hıltların akışını sağladığı ve derin tümörlerde üstten uygulanarak hıltların birikmesini önlediği belirtilmektedir. Oturma banyosu ya da fitil olarak kullanılarak uterus ağzındaki tıkanıklığı giderdiği, regl akıntısı ve fetüsün dışarı atılmasını sağladığı belirtilmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye’de ise daha çok dâhili etkisinden bahsedilmekte ve mideye yararlı olduğu, bağırsak kurtlarını telef ettiği belirtilmektedir.

Nane için, ağrıyı giderici olduğu; mide şişliğini, gaz sancısını giderici ve iştah artırıcı olduğu belirtilmektedir. Kuru üzümle birlikte ezilip testiküllerin üzerine konulduğunda, testiküllerin aşağı inmesini sağladığı; sirke ile beraber yıkanıldığında sinirlere iyi geldiği, sakinleştirdiği belirtilmektedir. Midenin zayıflamasına sebep olan kusturucu sıvıları suspanse ettiği; sakızla birlikte ağızda çiğnendiğinde ağızdaki ufak döküntülerde yararlı olduğu; kalbi güçlendirici ve balgam sökücü olduğu belirtilmektedir. Zeytinyağıyla birlikte apselere haricen uygulandığında etkili olduğu; köpek ısırıklarında etkin bir şekilde kullanıldığı belirtilmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye’de de mideye iyi geldiği, sakinleştirici olduğu belirtilmektedir.

Lavanta için, karaciğer ve dalak sorunlarında kullanıldığı; kronik soğuk algınlığına iyi geldiği; kadınların hamile kalmasına yardımcı olduğu belirtilmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye’de ise daha çok harici kullanımına değinilmiş ve kas iskelet sistemine yararlı olduğu belirtilmiştir.

Mürver için, kurutucu özellikte olduğu ve yara izlerini gidermede kullanıldığı belirtilmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye’de ise terletici özellikte olduğu; göğse yararlı olduğu belirtilmektedir.

Sinameki için, safra atıcı; balgam çıkarıcı; gut, siyatik ve eklem ağrılarında yararlı; sırt ve diz içindeki kötü etkileri giderici olduğu belirtilmektedir. Mideyi kötü etkilediği ancak kalbe yararlı olduğu belirtilmektedir. Müfredat-ı Tıbbiye’de de mideye fenalık verdiği belirtilmekte; şiddetli müshillerden olduğu ve kullanılması gerektiği durumlarda seyrelterek dikkatli kullanılması vurgulanmaktadır.

Ravent için, ağrı giderici; göğüs hastalıklarında yararlı; sinir zaafına karşı iyi, zihin açıcı; migrene yararlı olduğu belirtilmektedir. Kronik ateşe, ajitasyona, idrar kanalları tıkanıklıklarına, sırt ağrısına yararlı olduğu belirtilmektedir. İç organlardan mide, karaciğer, bağırsaklar ve dalağı güçlendirici olarak belirtilmektedir. Mide ve bağırsakları temizlediği belirtilmektedir. Tıkayan buhar/dumanları attığı; epilepsi tedavisinde kullanıldığı; göğüste biriken humorları çözdüğü; olgunlaşmış tümörleri açmak için kullanıldığı belirtilmektedir. Müfredat-ı Tıbbiye’de de müshil ve kusturucu olduğu; bağırsağı rahatlattığı belirtilmektedir.

Terebentin için, şurûb hâlinin ağız enfeksiyonları ve diş tedavisinde kullanıldığı; zeytinyağıyla kaynatıldığında kulak hastalıklarına yararlı olduğu; el-ayak eziklerinde kullanıldığı; mide içindeki safranın çıkmasını sağladığı ve mide salgısının şiddetini dengelediği belirtilmektedir. Müfredat-ı Tıbbiye’de ise dâhilen idrar sökücü, bağırsak kurtlarını öldürücü olarak kullanıldığı; haricen ise dağlamakta yararlı olduğu ve bağırsaktaki sancının giderilmesinde dışarıdan ovma ile kullanıldığı belirtilmektedir.

Adamotu için, kökünün yenmesinin kadınların şişmanlamasını sağladığı; sakinleştirici olduğu; çok yenilmesinin öldürücü olduğu belirtilmektedir. Müfredat-ı Tıbbiye’de de sakinleştirici ve yüksek dozunun öldürücü olduğu belirtilmektedir.

Müfredat-ı Tıbbiye’de olduğu gibi Kitâb-ül-Câmî Fi Edviyet-il-Müfrede’de de bitkilerin nerelerde yetiştiği, tababette hangi kısımlarının kullanıldığı, hangi kısmının nelere iyi geldiği gibi bilgiler vardır. Ancak ne kadar süre kullanılacağı ve dozajı belirtilmemiştir. Ayrıca bitkilerin etki gücü verilmemiş etkili oldukları rahatsızlıklar çok geniş olarak verilmiştir.

4.4. Pharmacopée Française ve Müfredat-ı Tıbbiye’de Yer Alan Bitkilerin Karşılaştırılması

Canlılarda etken madde ve ilaçların kullanımını ortaya koyan ilk resmî metinler ‘kodeks’ olarak tanımlanmış, daha sonraları daha kapsamlı külliyatlar da farmakope olarak adlandırılmıştır (79). Türk Dil Kurumu Sözlüğünde Farmakope “İlaç üretiminde kullanılan etkin ve yardımcı maddelerin nitel ve nicel çözümleme yöntemlerinin yer aldığı yasal ve bilimsel olarak uyulması gereken ulusal ve uluslararası kuralları ve yöntemleri içeren resmî kitap” olarak tanımlanmıştır.

Osmanlı Devleti’nde yayınlanan ilk farmakope, 1818 yılında yayınlanmış olan Pharmacopoeia Geniki’dir (99). Bir diğer farmakope de Müfredat-ı Tıbbiye ile aynı döneme ait olan ve eğitim dili Türkçe olan, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliyye-i Şahane’de okutulmak üzere Dr. Binbaşı Hüseyin Bey tarafından 1866 yılında Türkçeye çevrilmiş ve 1874 yılında İstanbul’da basılmış Düstur-ül Edviye’dir (79). Dr. Binbaşı Hüseyin Bey aynı zamanda Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’de öğretmendir (99). Müfredat-ı Tıbbiye’nin ait olduğu 1290 yılında da Nâzır Muâvini olarak geçmektedir (41). Düstur-ül Edviye de Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye’nin çeviri çalışmalarıyla hazırlanmış bir eserdir ve Hüseyin Bey de bu cemiyetin üyesidir (90).

Düstur-ül Edviye’nin çevirisinin yapıldığı ana kaynak da ilgili yerlerini çevirerek tez kapsamında incelediğimiz, Paris Tıp Fakültesi Kütüphanesinde bulunan ve 1837 yılında basılmış olan Pharmacopée Française’dir (78).

Cumhuriyet döneminin ilk Kodeksi de Resmî Gazetenin 17 Mart 1926 tarihli 324. sayısında Türk Farmakopesi Hakkında Kanununun yayımlanmasını takiben, Refik Saydam’ın destekleriyle kurulan komisyon tarafından 1930 yılında hazırlanmıştır (79).

Pharmacopée Française, “Formüllerde Belirtilen Maddelerin Miktarı’nın Anlatılması, Fransa’da Kullanım İçin Metrik Kitapta Ondalık Ağırlıklara Tam Olarak Uyarlama, Yoğunluk ve Aréomètre” gibi başlıklarda öncelikle miktarların belirlenmesindeki ölçekleri tanımlamıştır. Daha sonrasında kullanılacak maddeleri 63 başlık altında toplamıştır. Müfredat-ı Tıbbiye’de olduğu gibi zayıflatıcı, tahrik edici vb. gibi etkilerine göre sınıflandırılmamışlardır. Siyanürler, mineral tuzlar, bitkisel asitler, bitkisel alkaliler, bitkisel asit tuzları gibi, sınıflandırmalar, etken

maddelerine göre yapılmıştır. Müfredat-1 Tıbbiye’de etki eden maddelerde karışımların yanı sıra bitkiler tekil olarak da verilmiş ve sonrasında bitkiye dair özelliklerden söz edilmiştir. Pharmacopée Française’de ise bitkiler, karışımlar içerisinde verilmiş ve tekil kullanımlarından bahsedilmemiştir.

Sırasıyla incelenen tüm kaynaklarda ortak olarak belirlenen bitkilerden; hatmi, ravent, lavanta, mürver, nane, tarçın, zencefilin kullanım alanları, kullanım şekilleri incelenmiştir. Pharmacopée Française ve Müfredat-1 Tıbbiye’deki kullanımları karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

Müfredat-1 Tıbbiye’de, hatmi, mülâyemet verici, balgam sökücü, solunum yolları enfeksiyonlarına yararlı olma özellikleriyle geçmektedir. Ravent, kusturucu ve müshil olarak kullanılabilir özellikleriyle tanımlanmaktadır. Lavanta, haricen şiş ve sızı olan bölgelere ovarak etkili olacağı belirtilmiştir. Mürver, haricen kullanılarak terletici özellikte olduğu belirtilmiştir. Nane, mideye iyi geldiği gibi kuvvet verici ve terletici olarak haricen losyon olarak da kullanılacağı belirtilmiştir. Tarçın, genel olarak uzuvların çalışmasını teşvik ettiği, özel olarak dişi organları teşvik ederek doğuma yardımcı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca tarçının mideye iyi geldiği ve kokusunun teskin edici olduğu belirtilmektedir. Zencefilin ise karabiberin etkili olduğu yerlerde haricen etkili olduğu belirtilmektedir ki karabiber için eserde kan akımını artırıcı merhemlerin ondan hazırlandığı belirtilmektedir. Ayrıca zencefil için neşe vererek tahrik edici olduğu belirtilmektedir

Pharmacopée Française’de ise hatmi, diüretik karışımda yer almaktadır. Ravent, solucan düşürücü tozların karışımlarında geçmektedir. Lavanta, antiseptik sirkeler, basit ağrı kesici yağlar, mumyalama tozları, kolonyalar, civalı yamaların hazırlandığı karışımlarda geçmektedir. Mürver, basit ağrı kesici balsamlar, pansuman sıvısı karışımlarında yer almaktadır. Nane, yara ilacı tentürü, antiseptik şarap, basit ağrı kesici balsamlar, yara yeri alkolatı, pastil ve aromatik türlerin hazırlanışında geçmektedir. Tarçın, aromatik posyonlar, tentür, sülfirik aromatik tentür, opiyum bileşikli şarap, tıbbi bileşikli sirke, antiseptik sirke, alkolat, kolonya, tiryak ve göz damlası hazırlanışlarında kullanılan karışımlarda geçmektedir. Zencefil, tiryak, tentür, *électuaire diascordium*, *électuaire diaphænix* hazırlanışlarında kullanılan malzemeler arasında sayılmaktadır.

Her iki eserde de lavantanın harici olarak ağrı kesici özelliğinden bahsedilmektedir. Her ikisinde de lavanta ve tarçın aromatik özelliğiyle kullanılmaktadır.

İki eser birlikte değerlendirildiğinde; her ne kadar Müfredat-1 Tıbbiye hayvanlar için kullanılan bitkileri ve Pharmacopée Française insanlar için hazırlanan karışımların hazırlanış biçimlerini veriyor olsa da, benzerlikler ortaya çıkmaktadır. Pharmacopée Française’de belirtilen bitkilerin hazırlanan karışımda bulunması, bitkinin karışımın etkisine yalnız başına da sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Bu da bitkisel karışımların yer aldığı Pharmacopée Française ile Müfredat-1 Tıbbiye’yi bitkilerin etkisi yönünden karşılaştırmayı zorlaştırmaktadır. Bundan dolayı Pharmacopée Française, bitkinin asıl madde ya da tek madde olması durumuna göre bir incelemeye tabii tutularak çalışılmıştır. Pharmacopée Française içindekiler kısmı daha anlaşılır olabilmesi için tablolaştırılmıştır (Tablo 4.15.)

Tablo 4.15. Pharmacopée Française içindekiler kısmı.

PHARMACOPEE FRANÇAISE		
Formüllerde Belirtilen Maddelerin Miktarı'nın Anlatılması.		
Fransa'da Kullanım İçin Metrik Kitapta Ondalık Ağırlıklara Tam Olarak Uyarılma		
Yoğunluk ve Aréomètre.		
1. Bölüm : Basit Maddeler	2. Bölüm : Asitler	3. Bölüm : Metalik Oksitler
4. Bölüm : Sülfürler	5. Bölüm : Klorürler	6. Bölüm : Bromürler
7. Bölüm : İyodürler	8. Bölüm : Siyanürler	9. Bölüm : Mineral Tuzlar
10. Bölüm : Bitkisel Asitler	11. Bölüm: Bitkisel Alkahiler	12. Bölüm : Bitkisel Asit Tuzları
13. Bölüm : Bitkisel Bazık Tuzlar	14. Bölüm : Sabunlar	15. Bölüm : Alkol Eterleri
16. Bölüm : Organik Nötr Maddeler	17. Bölüm : Pirojen Ürünler	18. Bölüm : Yapay Maden Suyu
19. Bölüm : Basit Toz İlaçlar	20. Bölüm : Posalar	21. Bölüm : Sular
22. Bölüm : Yağlar Ve Hayvansal Yağlar	23. Bölüm : Bitkisel Çaylar	24. Bölüm : Dekoksikasyonlar
25. Bölüm : Buyonlar	26. Bölüm : Emülsiyonlar	27. Bölüm : Müsilajlar
28. Bölüm : Posyonlar	29. Bölüm : Alkollü Tentürler	30. Bölüm : Eterli Tentürler
31. Bölüm : Tıbbi Şaraplar	32. Bölüm : Tıbbi Sirkeler	33. Bölüm : Tıbbi Biralara
34. Bölüm : Tıbbi Yağlar	35. Bölüm : Distile ya da Hidrolat Sular	36. Bölüm : Hayvansal ya da Esansiyel Yağlar
37. Bölüm : Alkolatlar	38. Bölüm : Hülusalara	39. Bölüm : Şuruplar
40. Bölüm : Ballı Şuruplar	41. Bölüm : Şekerli İlaçlar	42. Bölüm : Macunlar, Opiyatlar
43. Bölüm : Jöleler	44. Bölüm : Hamurlar	45. Bölüm : <i>Elaeosaccharum</i>
46. Bölüm : Tabletler ve Pastiller	47. Bölüm : Çeşitler	48. Bölüm : Kompozit Tıbbi Tozlar
49. Bölüm : Tıbbi Hap Benzeri Maddeler	50. Madde : Pomatlar	51. Madde : Balmumu Merhem
52. Madde : Merhem	53. Madde : Yakular	54. Madde : Alçılar
55. Madde : Mumlar	56. Madde : Fitiller	57. Madde : Hazır Lifler
58. Madde : Lapalar	59. Madde : Sıcak Kompresler, Losyonlar, Enjeksiyonlar, Gargaralar	60. Madde : Göz Damlaları
61. Madde : Ovma Sıvıları	62. Madde : Kostikler	63. Madde : Tütsüler
Fihrist		

4.5. Pharmacopee Militaire Ottomane ve Müfredat-ı Tıbbiye'de Yer Alan Bitkilerin Karşılaştırılması

Pharmacopee Militaire Ottomane, Osmanlı Tıp Tarihinde önemli yeri olan Dr. Charles Ambroise Bernard tarafından 1841 yılında basılmış olan Pharmacopoeia Castrensis Austriaca temel alınarak hazırlanmıştır (80). Eserin Doç. Dr. Halil TEKİNER'in kişisel kütüphanesinden edinilmiş nüshası çalışmamız kapsamında incelenmiştir (100). Eserin bir diğer adı da Pharmacopoea Castrensis Ottomana'dır (99).

Dr. Charles Ambroise Bernard, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne'nin başında görev almıştır. Tıpta Bitkilerin Kullanımı, Perküsyon Kitabı gibi kitapların da yazarıdır (80).

Pharmacopee Militaire Ottomane, her sayfası bir tarafı Fransızca ve bir tarafı Latince olmak üzere hazırlanmıştır. 1844 yılında İstanbul'da basılmış ve 161 sayfadır (80). Hazırlanış amacı Osmanlı Devleti Askerî Hastanelerinde ilaç kullanımı ile ilgili ihtiyaçlara kaliteli, ucuz ve kolay yolla ulaşımın sağlanmasıdır (80).

Farmakope dört bölümden oluşmaktadır:

1. Basit İlaçlar
2. Hazır bileşik ilaçlar
3. Askerî Hastanelerde Kullanım İçin Formüller
4. Tablolar

Her iki kaynak da 19. yüzyılın sonunda yazılmıştır. Pharmacopee Militaire Ottomane'nin askerî kullanıma yönelik hazırlanmış olduğu bilinmektedir ve beşeri kullanıma yöneliktir (100). Ancak Müfredat-ı Tıbbiye hayvan kullanımına yönelik ders takrirlerinden oluşmaktadır. İçerik olarak Pharmacopee Militaire Ottomane hazır preperatlar bölümünde belirtilen preperatlar ile Müfredat-ı Tıbbiye'de belirtilen preperatlar yoğun benzerlikler göstermektedir. Pharmacopee Militaire Ottomane'de bulunup Müfredat-ı Tıbbiye'de belirtilmeyenler: Sığır yağı, katre zamkı, geyik boynuzu tuzu, taflan suyu, sarı kimyager kâğıdı, mavi kimyager kâğıdı, kırmızı kimyager kâğıdı, yeşil taş, elmalı çelik hülasası, İngiliz taftası, idrifil hülasası, haller iksiri, minderir ruhu, dower süfufü, peygamber ağacı zamkı, glauber ruhu, kaşık otu ruhu, iltis ruhudur.

Eserde 239 basit veya birleşik ilaç yer almaktadır. Sırasıyla incelenen tüm kaynaklarda ortak belirlenen bitkilerden hatmi, ravent, lavanta, mürver, nane, tarçın, zencefilin kullanım alanları, kullanım şekilleri incelenmiştir. Pharmacopee Militaire Ottomane ve Müfredat-ı Tıbbiye karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

Hatmi, matbûh ve melhem hâllerde bulunmuştur. Mürver murabbası olarak bulunmuştur. Ravent, lavanta, nane, tarçın, zencefil ise bulunamamıştır. Müfredat-ı Tıbbiye’de hatmi, mülâyemet verici, balgam sökücü, solunum yolları enfeksiyonlarına yararlı olma özellikleriyle geçmektedir. Mürverin, haricen kullanılarak terletici özellikte olduğu belirtilmiştir. Pharmacopee Militaire Ottomane’de ise kullanım alanları yazmamakta yalnızca bu bitkilerin murabba ve merhem hâllerinin nasıl hazırlanacağı belirtilmektedir. Ancak her iki kaynakta da hatminin matbûh olarak mürverin de merhem olarak hazırlandığı belirtilmektedir.

4.6. Müfredat-ı Tıp ve İlm-i Tedavi ile Müfredat-ı Tıbbiye’de Yer Alan Bitkilerin Karşılaştırılması

Müfredat-ı Tıp ve İlm-i Tedavi, Hicrî 1288 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne matbaasında hazırlanmış ve genel devaların (edviyenin) taksim edilmiş basımı olarak kaynağın giriş kısmında belirtilmiştir. Eserin girişinde “*Mütercimi Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Hocası Miralay İzzetli Ahmet Bey’dir*” yazmaktadır. Yani bu eser de çeviridir. Çeşitli cüzler hâlinde hazırlanmış her cüzün kaçınıcı sınıfa ait olduğu baş kısımlarında belirtilmiştir. Müfredat-ı Tıp ve İlm-i Tedavi’nin, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıbbi Farmakoloji Anabilim Dalı Kütüphanesinden edinilmiş nüshası çalışmamız kapsamında incelenmiştir (81). Müfredat-ı Tıp ve İlm-i Tedavi de Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye’nin çeviri çalışmalarıyla hazırlanmış bir eserdir ve yazarı Ahmet Bey bir dönem bu cemiyetin başkanlığını da yapmıştır (45, 90, 91). Müfredat-ı Tıp ve İlm-i Tedavi, içindekiler kısmında Müfredat-ı Tıbbiye ile çok benzer bir sistematığe, sınıflandırmaya sahip olan, eğitim amaçlı bir eserdir. Başlıklar Müfredat-ı Tıbbiye ile benzer şekilde Fransızcaları da Latin harfleriyle yazılıdır. Bitkiler bu eserde daha kapsamlı ele alınmıştır.

Kaynağın giriş ve içindekiler kısmının çevirisi yapılmış diğer kaynaklarda da belirlenmiş ortak olarak aranan bitkilerin olup olmadığı aranmıştır. Bu bitkilerden

hatmi ve ravent bulunamamıştır. Nane, karanfil, lavanta, tarçın, zencefil ve mürver ile ilgili bilgilerin Müfredat-1 Tıp ve İlm-i Tedavi’de de verildiği görülmüştür.

Müfredat-1 Tıp ve İlm-i Tedavi’nin incelendiği kısımlara göre beşerî bir kitap olduğu ve hayvanlara yönelik kullanıma dair bilgi içermediği görülmüştür. Ancak incelenen hatmi, ravent, nane, karanfil, lavanta, tarçın, zencefil ve mürver dışında her iki kaynakta ortak olan birçok bitki ve ürün olduğu görülmüştür.

Afyon, morfin, kodein, güzel avrat otu, baldıran, kurtboğan, ergotin, sedef otu, eter, klor, azot ıhlamur, adaçayı, kekik, defne, çam sakızı, antimon gibi birçok ismin ortak olduğu görülmüştür.

İncelenen edviyenin taksimatının da Müfredat-1 Tıbbiye ile çok benzer olduğu görülmüştür. ‘Münebbihât’ (Uyuşukluğu giderici), ‘edviye-i münebbih’ (uyarıcı), ‘edviye-i mütekaşşi’ (balgam söktürücü), ‘edviye-i mukayyi’ (kusturucu), ‘müdirrât ül bevliye’ (idrâr söktürücü), ‘maskad-i cenin’ (düşük yaptırıcı) gibi taksimata benzer başlıklar Müfredat-1 Tıbbiye’de de ‘tahrik edici mu’alecat’, ‘terletici ve göğüs yumuatici’, ‘mukayyi’, ‘müdirr’, ‘rahme müteessir’ başlıklarıyla bulunmaktadır.

İncelenen Müfredat-1 Tıp ve İlm-i Tedavi’de geçen bitkilerin daha ayrıntılı ele alındığı görülmüştür. Giriş kısmında genel bilgiler kısaca verildikten sonra havâss-ı tıbbiye (tıbbi nitelikler) ve keyfiyyet-i isti’mâl (kullanım niteliği) başlıklarında incelenen bitki hakkında bilgiler verildiği gerekirse başka alt başlıklar da kullanıldığı görülmüştür.

Örneğin nane için giriş kısmında birçok çeşidinin olduğu en çok kullanılan fülfuli nane olduğu belirtilmektedir. Sulak yerlerde yetiştiği ve tadı ve kokusunun herkesin malumu olduğu belirtilmektedir.

Nanenin kullanım özellikleri kısmında haşlanmış nanenin nasıl hazırlanacağı ve su ve nane miktarlarının nasıl kullanılacağı belirtilmiştir. Alt başlıklarda nane şurûbunun nasıl hazırlanacağı, nane yağının nasıl hazırlanacağı, nane gövdesinin nasıl kullanılacağı, nane ruhunun nasıl hazırlanacağı, ağız gargarası hazırlanışında nanenin nasıl kullanılacağı açıklanmıştır.

Nane için Müfredat-1 Tıp ve İlm-i Tedavi’nin tıbbi nitelikler başlığı altında çeşitli kullanım alanları vurgulanmıştır. Mideye, kalbe ve hazma iyi geldiği belirtilmiştir. Gaz giderici, idrâr söktürücü gibi özellikleri vurgulanmıştır. Ayrıca nezle, göğüs tıkanması, balgam, titreme, annede sütün kesilmesi, sinir hastalıkları,

kulunç, hıçkırık ve ishalde yararlı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca nane ruhunun yara yerlerine haricen kullanımının yararlı olduğu belirtilmiştir. Müfredat-1 Tıbbiye’de de mideye iyi geldiği, sakinleştirici olduğu ve haricen kullanımının yarada yararlı olduğu belirtilmektedir.

Karanfil, Müfredat-1 Tıp ve İlm-i Tedavi’nin tıbbi nitelikler başlığı altında mide iltihabına, hazım zorluğuna yararlı olduğu belirtilmektedir. Karanfil yağının haricen titreme ve diş çürüğünü dindirmede yararlı olduğu belirtilmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye’de de mideye ve hazma yararlı olduğu belirtilmektedir.

Lavanta, Müfredat-1 Tıp ve İlm-i Tedavi’nin tıbbi nitelikler başlığı altında hazma yararlı olduğu, idrar söktürücü özelliği olduğu belirtilmektedir. Güçsüzlük ve felçte şifalı olduğu belirtilmiştir. Harici kullanımına değinilmemiştir. Müfredat-1 Tıbbiye’de ise daha çok harici kullanımına değinilmiş ve kas iskelet sistemine yararlı olduğu belirtilmiştir.

Tarçın, Müfredat-1 Tıp ve İlm-i Tedavi’nin tıbbi nitelikler başlığı altında kusmaya karşı koklanmasının yararlı olduğu belirtilmektedir. Kabızlığa karşı şifalı, mideye, mide iltihabına, hazma yararlı olduğu belirtilmektedir. Tarçının vücut için uyarıcı olduğu, tadının güzel olması nedeniyle kötü tatlı devaların kötü tatlarının giderilmesinde faydalı olduğundan bahsedilmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye’de de tarçının ısıtıcı özelliğinden bahsedilmiş, ancak en çok rahime olan etkisinden bahsedilmiştir.

Zencefil, Müfredat-1 Tıp ve İlm-i Tedavi’nin tıbbi nitelikler başlığı altında kulunç, romatizma ve ayak ağrısında kullanılabileceği belirtilmektedir. Göğüs nezlesi ve balgamda yararlı olduğu belirtilmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye’de bu özelliklerden bahsedilmektedir.

Mürver, Müfredat-1 Tıp ve İlm-i Tedavi’de kusturucu özellikte olabileceği belirtilmiştir. Balgam için yararlı olduğu belirtilmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye’de de göğse yararlı olduğu belirtilmektedir.

4.7. Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografı (Cilt 1) ve Müfredat-1 Tıbbiye’de Yer Alan Bitkilerin Karşılaştırılması

Müfredat-1 Tıbbiye ile karşılaştırmaya aldığımız son eser Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografı (Cilt 1) olmuştur. İncelediğimiz ve ilgili

yerlerin Türkçe çevirisini yaptığımız eser 1999 yılında Dünya Sağlık Örgütü Yayını olarak Malta’da basılmıştır (82).

DSÖ monograflarını değerlendirebilmek için tıp tarihi açısından Dünya Sağlık Örgütü’nün tarihsel sürecine de kısaca değinmek gerekebilir. Sağlıkta iş birliği, birlikte hareket etme gerekliliği tıp tarihi boyunca çoğunlukla salgın hastalıklar üzerinden olmuştur (101). Bazen de bu salgın hastalıklar Osmanlı Devleti’nin karantina meclisleri sürecinde yaşandığı gibi başka devletlerin bir diğerine nüfuz çabaları şekli de almıştır (40). Ülkeler arası bu iş birliği, İkinci Dünya Savaşı sonrası öncelikle askerî olmak üzere Birleşmiş Milletler (BM) eliyle birçok alanda olmuştur. Buna örnek olarak Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) gibi yapılar sayılabilir. BM’de sağlık alanındaki işbirliğinin kurumsallaşmış karşılığı ise Dünya Sağlık Örgütü olmuştur. Ancak ilerleyen dönemlerde sağlık politikaları belirleme ana rolünü neredeyse Dünya Bankası almış görünmektedir (102).

Dünya Sağlık Örgütü, merkezi yapılanmayla kurulmuştur. 8000 çalışanın üçte ikisi merkezi kurumlarında görevlidir. Kalan çalışanları ise ilgili ülkelerin sağlık bakanlıklarında görevli ve neredeyse hepsi hekimdir (101, 102). DSÖ, üye ülkeler için umut vadeden, her üye ülkenin eşit oy hakkına sahip olduğu bir yapılanmayla kurulmuştur. DSÖ’nün, İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulması, kendisine çoğunlukla sosyal devlet anlayışına sahip üye ülkelerden oluşan bir profil de sağlamıştır (102). Ayrıca o dönem yeni bağımsızlıklarını kazanan ve çoğunlukla fakir olan ülkelerin de eşit söz ve oy hakkına sahip olması, örgütün sosyal sağlık politikaları oluşturmasında etkili olmuştur. Ancak zamanla ABD ve çokuluslu şirketler, DSÖ’nün en büyük finansörü hâlini almıştır (101). Sağlık politikalarıyla değil sağlığın teknik yanları ile daha çok ilgilenmesi gerektiği şeklindeki tepkileri, DSÖ’de değişimin de ilk işaretlerini vermiştir. Nestlé’nin anne sütü yerine süttozu satışı yönündeki baskılarının etkili olması da, birçok halk sağlıkçı tarafından DSÖ’de değişimin ilk örneği kabul edilmektedir (102). Birçok alanda ‘az gelişmiş’ ülkelerde bağımlılık oluşturma yöntemi, sağlıkta da süttozu üzerinden görünür olmuş; 1970’lerin sonuna doğru az gelişmiş ülkelerde yaygınlaşan ve anne sütünü önemsizleştiren süttozu, sonraları ücretli satılmaya başlanmıştır (102, 103).

DSÖ, 1988 yılı mottosu olarak belirlediği ve o dönemki başkanı Dr. Halfdan Mahler tarafından güçlü şekilde dile getirilen, “Herkes İçin Sağlık” sloganı ile özellikle fakir ülkelerden güçlü destek almıştır (104). Ancak DSÖ, UNICEF gibi yapıların en büyük finansörü hâlini alan ABD ve çok uluslu şirketler tarafından bu söylemin içi boşaltılmıştır. Herkes İçin Sağlık sloganının bir parçası olan toplum katılımı, sağlık harcamalarında bireylerin de ödeme yapması savunusuna evriltirilmiştir (102). Artık toplum sağlığı tartışmaları, toplumsal sağlık hizmeti sunumuna çekilmeye başlanmıştır. İnsan hakkı olarak tanımlanmış sağlık, hizmeti özel mi kamu mu sunacak tartışmalarına daraltılmıştır. Zamanla sağlık hizmeti daha teknolojik, pahalı bir hizmet hâlini almış artık sigorta sistemine bağlanmış ve onun sayesinde ulaşılabilir olmuştur. Peki, bu kadar bilimsel, teknolojik olduğu söylenen sağlık yapılanması, hâlen tedavi edemediği hastalıklar için ne yapacak sorusuna cevap vermesi gerekmektedir. Sağlıkın ilk dönemlerindeki mistisizm ve geleneksel uygulamaların iyi bir cevap olarak kullanılmaya başlandığı gözlenmektedir. Ayrıca teknolojik tıbbın yanında geleneksel tamamlayıcı tıp uygulamaları yeni bir kazanç alanı olarak görülmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografı'nın birinci cildi bitkilere ayrılmıştır. Kitap, 1999 yılında Dünya Sağlık Örgütü tarafından Malta'da basılmıştır. Kitapta 28 çeşit bitki ele alınmıştır. Kitapta bitkiler “*Tanım, Eş Anlamlıları, Seçilmiş Yerel İsimler, Coğrafi Dağılımı, Tasvir, İlgili Bitki Materyali, Genel Kimlik Testleri, Sağlık Testleri, Kimyasal Analizler, Başlıca Kimyasal Bileşenler, Tıbbi Kullanımları, Farmakoloji, Kontrendikasyonlar, Uyarılar, Önlemler, Advers etkiler, Dozaj biçimleri, Pozoloji*” başlıkları altında incelenmiştir.

Saflık Testleri başlığının alt başlıkları olan *Diğer Saflık Testleri, Radyoaktif Kalıntılar, Ağır Metaller, Böcek İlacı Artıkları, Kimyasal, Mikrobiyolojik* yönlerden de bitkiler değerlendirilmiştir. Tıbbi Kullanımlar başlığının alt başlıkları ise *Halk Hekimliğinde Tarif Edilen, Deneysel veya Klinik Verilerle Desteklenmeyen Kullanım/ Geleneksel Tıpta Tarif Edilen Kullanımlar; İlaç Kılavuzları ve Tarif Edilmiş Belgelere Tanımlanan Kullanımlar; Klinik Verilerce Desteklenen Kullanımlar* olarak belirtilmiştir. Bitkilerin farmakolojik değerlendirmesi de klinik ve deneysel başlıklarda değerlendirilmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografi ile karşılaştırılan Müfredat-1 Tıbbiye’de ortak olan yedi bitki belirlenmiştir. Bu bitkiler: hatmi, lavanta, mürver, nane, ravent, tarçın, zencefildir.

Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografi’nda hatmi, mürver, tarçın için, klinik verilerce desteklenen kullanımları yok denmiştir. Ancak tüm bitkilerin deneysel veya klinik verilerle desteklenmeyen kullanımı, geleneksel tıpta tarif edilen kullanımı kitapta belirtilmiştir.

Hatmi için,

İlaç kılavuzlarında ve geleneksel sistemlerde tarif edilen kullanımı: *Kuru öksürük; ağız ve faringeal mukozanın irritasyonun semptomatik tedavisinde; yaralar ve kuru cilt için yumuşatıcı olarak. Ayrıca diğer ilaçların acı ya da keskin tadını maskeleyen için öksürük şurubu karışımlarında da kullanılır.*

Halk hekimliğinde tarif edilen, deneysel veya klinik verilerle desteklenmeyen kullanımı: *Gastrik mukozanın astım, sistit, dizanteri ve irritasyonlarının tedavisi*

Ancak hatminin klinik farmakolojisinin olmadığı; kontrendikasyonları hakkında bilgi bulunmadığı; kullanıma dair uyarı için bilgi bulunmadığı; advers etkiler için bilgi bulunmadığı monografıda belirtilmektedir.

Lavanta için,

Klinik verilerce desteklenen kullanımlar: *Anksiyete ve huzursuzluğun semptomatik inhalasyon tedavisi ve gevşemeyi artırma. Haricen şifalı su terapilerinde, dolaşım bozukluklarının tedavisinde.*

İlaç Kılavuzları ve tarif edilmiş belgelerde tanımlanan kullanımlar: *Uykusuzluğun semptomatik tedavisi ve sinir kaynaklı gastrointestinal hastalıkların tedavisi için gaz giderici olarak.*

Geleneksel tıpta tarif edilen kullanımlar: *Safra söktürücü, idrar söktürücü ve adet hızlandırıcı olarak oral yolla; yanıklar, ishal, baş ağrısı, boğaz ağrısı ve yaraların tedavisi için harici olarak.*

Klinik farmakolojide, anksiyolitik aktivite için yapılan dört çalışmadan bahsedilmektedir. Analjezik etki için iki çalışmadan bahsedilmektedir. Kardiyovasküler etki için bir etkiden bahsedilmektedir.

Yan etki olarak önceden uçucu yağa maruz kalan hastalarda alerjik kontak dermatit belirtilmiştir. Kontrendikasyon olarak bitki materyaline bilinen alerji

vakalarında kontrendike olarak tanımlanmıştır. *Adet hızlandırıcı ya da çocuk düşürücü olarak geleneksel kullanımı nedeniyle, uçucu yağ gebelik sırasında dâhili olarak kullanılmamalıdır* denmiştir. Uyarılar için, *uçucu yağlar çocuklarda dikkatli kullanılmalıdır. Çocukların erişemeyeceği yerlerde saklayın* denmiştir.

Mürver için,

Klinik veriler tarafından desteklenen kullanımlar: *Yok.*

Farmakopelerde ve geleneksel tıp sistemlerinde tarif edilen kullanımlar: *Ateş ve titreme tedavisinde ve üst solunum yollarının hafif iltihaplanması için bir balgam söktürücü olarak bir terletici olarak. Ayrıca soğuk algınlığı semptomatik tedavi için.*

Halk hekimliğinde tarif edilen, deneysel veya klinik verilerle desteklenmeyen kullanımlar: *Konjunktivit, kabızlık, diyabet, diyare, kuru cilt, başağrısı ve romatizma.*

Deneysel farmakolojide, anti-inflamatuar aktivite için bir çalışmadan; diüretik aktivite için bir çalışmadan bahsedilmektedir. Klinik farmakolojide diyaforetik aktivitesinin olduğu, ter bezlerinin ısısını artırdığı belirtilmiştir.

Mürver için, kontrendikasyonları hakkında bilgi bulunmadığı; kullanıma dair uyarı için bilgi bulunmadığı; advers etkiler için bilgi bulunmadığı monografda belirtilmektedir.

Nane için,

Klinik veriler tarafından desteklenen kullanım: *Dâhili olarak, irritabl bağırsak sendromunun semptomatik tedavisinde ve flatülans ve gastrit gibi sindirim bozukluklarında. Harici olarak miyalji ve başağrısı tedavisi için.*

Farmakopelerde ve geleneksel tıp sistemlerinde tarif edilen kullanımlar: *Nezle ve öksürüklerin semptomatik tedavisinde dâhili ve harici olarak.*

Halk hekimliğinde tarif edilen, deneysel veya klinik verilerle desteklenmeyen kullanımlar: *Dizanteri, diyabet, dismenore, ateş, sarılık ve idrar yolu enfeksiyonlarının tedavisi.*

Deneysel farmakolojide, antimikrobiyal etki, antispazmodik etki, toksikoloji çalışmaları verilmiştir.

Klinik farmakolojide, antispazmodik aktivite, dispepsi, analjezik etki ile ilgili çalışmalar verilmiştir.

Kontrendikasyonlar olarak, gastrointestinal sistem veya safra kesesi iltihabı olan veya bozulmuş karaciğer fonksiyonu olan hastalar tarafından dâhili olarak

kullanılmaması önerilmiştir. Uyarılar olarak, özellikle bebeğin veya küçük çocukların yüzüne uygulanmaması gerektiği belirtilmiştir.

Advers etkiler: *dâhili uygulanmasını takiben, uçucu yağa duyarlı bireylerde mide şikayetleri; enterik kaplı olmayan uçucu yağ preparatlarının kullanımında, özellikle reflü özofajiti olan hastalarda, mide yanması; aşırı doz kullanımında nadir olarak, deri döküntüleri, baş ağrısı, mide ekşimesi, perianal yanma, bradikardi, kas tremorları ve ataksi; uçucu yağın yutulmasıyla tekrarlayan kas ağrısı; harici uygulamasını takiben deride irritasyon.*

Ravent için,

Klinik verilerce desteklenen kullanımlar: *Nadir kabızlığın kısa süreli tedavisi.*

İlaç kılavuzlarında ve geleneksel tıp sistemlerinde tarif edilen kullanımlar: *Yok.*

Halk hekimliğinde tarif edilen, deneysel veya klinik verilerle desteklenmeyen kullanımlar: *Hipotansiyonu tedavi etmek, periferik vazodilatasyonu arttırmak ve kan pıhtılaşmasını önlemek.*

Deneysel farmakolojide, *İtici gücü artıran ve kolonik geçişi hızlandıran kolonik hareketliliğin uyarılması, kolonik mukozalarda hücreler arası geçirgenlikte artış, kalın barsakta su içeriğinde artışa sebep olduğuna dair bilgiler verilmektedir.*

Klinik farmakolojide, kalın bağırsakla sınırlı motor aktiviteyi artırdığına dair bilgiler verilmektedir. Müshil ve bağırsaklardaki tahriş edici maddelerin ürettiği ishalini kontrol etmek için kullanımına dair bilgi verilmektedir.

Kontrendikasyonlar olarak, bağırsak tıkanıklığı ve darlığı, atoni, su ve elektrolit eksikliği ile şiddetli dehidratasyon veya kronik kabızlık durumları verilmektedir. Ayrıca kramp, kolik, hemoroid, nefrit veya ağrı, bulantı veya kusma gibi tanı konmamış karın semptomları olan hastalarda kontrendike olduğu belirtilmektedir.

Advers etkiler: *Tek dozlar, gastrointestinal sistemin kramp benzeri rahatsızlığına neden olabilir, bu da dozun azaltulmasını gerektirebilir. Doz aşımı kolik abdominal spazmlara ve ağrıya ve ince, sulu dışkıların oluşmasına yol açabilir*

Tarçın için,

Klinik veriler tarafından desteklenen kullanımlar: *Yok.*

Farmakopelerde ve geleneksel tıp sistemlerinde tarif edilen kullanımlar: *Gastrointestinal sistemin hafif spastik koşulları, dolgunluk ve şişkinlik ve iştah kaybı gibi dispeptik rahatsızlıkların tedavisi. Ayrıca karın ağrısı, ishal ve amenore ve dismenore ile ilişkili ağrı tedavisinde kullanılır.*

Halk hekimliğinde tarif edilen, deneysel veya klinik verilerle desteklenmeyen kullanımlar: *İktidarsızlık, soğukluk, dispne, göz iltihabı, lökore, vajinit, romatizma, nevralji, yara ve diş ağrısı tedavisi.*

Deneysel farmakolojide, Uçucu yağın antibakteriyel ve antifungal aktiviteleri in vitro olarak gösterildiği belirtilmiştir.

Kontrendikasyonlarda, *bilinmeyen ateş, gebelik, mide veya duodenal ülser ve tarçın veya Peru balsamı alerjisi olan hastalarda kontrendike olarak belirtilmiştir.*

Advers Reaksiyonlarda, *Deri ve mukoza alerjik reaksiyonları bildirilmiştir denmektedir.*

Zencefil için,

Klinik veriler tarafından desteklenen kullanımlar: *Araç tutmasından kaynaklı bulantı ve kusmanın profilaksisi, ameliyat sonrası bulantı, gebelikte pernisiyöz kusma ve deniz tutması.*

Farmakopelerde ve geleneksel tıp sistemlerinde tarif edilen kullanımlar: *Dispepsi, gaz, kolik, kusma, ishal, spazm ve diğer mide şikâyetlerinin tedavisi. Toz hâline getirilmiş zencefil, iştahı uyatarak, bir narkotik antagonist ve migrenin tedavisinde bir anti-inflamatuar ajan olarak soğuk algınlığı ve grip tedavisinde de kullanılır. Baş ağrısı ve romatizma ve kas hastalıkları.*

Halk hekimliğinde tarif edilen, deneysel veya klinik verilerle desteklenmeyen kullanımlar: *Katarakt, diş ağrısı, uykusuzluk, kellik ve hemoroidleri tedavi etmek ve uzun ömürlülüğü arttırmak için.*

Deneysel farmakolojide, safra artırıcı; antiemetik etkiye; anti-inflamatuar aktiviteye dair hayvan çalışmaları verilmiştir.

Klinik farmakolojide, bulantı ve kusmaya karşı etkili olduğuna dair çeşitli çalışmalar verilmiştir. Anti-inflamatuar yararının olduğuna dair çeşitli çalışmalar verilmiştir.

Kontrendikasyonları hakkında bilgi bulunmadığı; kullanıma dair uyarı için bilgi bulunmadığı; advers etkilere dair hassas hastalarda parmak uçlarının kontakt dermatit olduğu belirtilmiştir.

4.8. Ortak Bitkilerin Tüm Eserlerde Birlikte Değerlendirilmesi

Müfredat-1 Tıbbiye’de bulunan bitkiler öncelikle Materia Medica’daki bitkilerle karşılaştırılmış ve ortak olanlar belirlenmiştir. Bu ortak bitkiler daha sonra Müfredat-1 İbn-i Baytar’daki bitkilerle karşılaştırılmıştır. Üç eserde de ortak olan bitkiler bu kez Pharmacopée Française’de aranmış ve karşılaştırılmıştır. Ortak olarak belirlenen bitkiler de son kez olarak, Dünya Sağlık Örgütü Monografi’nda aranmıştır. Kronolojik olarak Müfredat-1 Tıbbiye ile her eser sırasıyla karşılaştırılarak, ortak olarak değerlendirilmeye alınan bitkiler; hatmi, lavanta, nane, mürver, zencefil, tarçın, ravent olarak belirlenmiştir. Belirlenen bu bitkiler çalışmayı güçlendirmek için Müfredat-1 Tıbbiye’nin çağdaşları olarak incelenen Pharmacopée Militaire Ottomane ve Müfredat-1 Tıp ve İlm-i Tedavi’de de aranmıştır. Tıbbi kullanım alanlarıyla ilgili kısımlar tablolaştırılarak da kolay karşılaştırılabilen bir hâle getirilmeye çalışılmıştır (Bkz. Tablo 4.16. – 4.22.).

Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografi’na göre hatmi (Radix Althaeae):

Altea officinalis L.’nin kurutulmuş köklerinden oluşur. İlgili bitki materyali, kurutulmuş kökleridir. Eş anlamlısı *Malva officinalis L.*’dir. Coğrafi dağılımı, Batı Asya ve Avrupa’ya özgüdür; Amerika Birleşik Devletleri’nde ise doğallaştırılmıştır. Dik, odunsu saplı çok yıllık 60-120 cm yüksekliğinde bir bitkidir. Meyveleri, bir halka içinde bir araya gelmiş koküsler şeklindedir. Kullanılan kökler, en az iki yaşında ve sonbaharda hasat edilen, ticari olarak yetiştirilen bitkilerden elde edilir. Köklerin genel görünümü silindirik veya konik, hafifçe bükülmüş şekildedir. İki cm. kalınlığa kadar, derin uzunlamasına çatlaklılardır. Dış yüzeyleri grimsi-kahverengidir ve çok sayıda kökçük nedbesi taşır. Yarık dıştan lifli, içten pürüzlü ve taneciklidir; kesitlerde kalın, kahverengimsi periderimli beyaz ağaç kabuğu ile beyaz ksilemden ayrılan belirgin kahverengimsi kambiyumu görünür. Kabuğun katmanlı yapısı ve ksilemin saçılmış yapısı, nemli iken daha belirgindir. Soyulmuş kökün grimsi beyaz ince lifli dış yüzeyi vardır; mantar ve dış kortikal parenkim yoktur. Hatminin kokusu

belirsiz, aromatik tadı zamklı/yapışkan olarak geçmektedir. Hatminin pozolojisi (aksi belirtilmediği sürece): kuru öksürük, oral veya faringeal tahriş için: 0.5-3.0 g ham ilaç, sulu-soğuk maserat veya 2–8 ml şurup olarak günlük 15 gram ham ilaç dozuna kadar tekrarlanabilir; gastrik tahriş için ise günde üç defaya kadar sulu-soğuk maserat 3–5 g ham ilaç olarak kullanılır (Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Ek-8).

Kronolojik olarak incelenen ilk eser olan *Materia Medica*'dan günümüze ait bir eser olan Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografı'na kadar, hatminin solunum yollarında yararlı olduğu bilgisi verilmektedir. Ancak solunum yollarında yararlı olduğuna dair Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografı'nda klinik verilerce desteklenen kullanım bilgisi bulunmamaktadır. Ayrıca Müfredat-ı Tıbbiye'de geçmemekle beraber *Materia Medica*, *Pharmacopée Française* ve Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografı'nda idrar yollarında etkili olduğu yönünde ortak kullanım alanı olarak geçmektedir (Bkz. Tablo 4.16.)

Tablo 4.16. Hatminin belirlenen eserlerde tıbbi kullanım alanları.

	HATMI
Müfredat-ı Tıbbiye	Mülâyemet verici, balgam sökücü, solunum yolları enfeksiyonlarına yararlı. Göğüs iltihaplarına yararlı.
Materia Medica	Yaralanmalar, sıracada bezlerin şişmesi, apseler, iltihaplı göğüsler, anal iltihaplar, çürükler, şişkinlikler ve tendonlardaki gerginlik için iyi. Domuz yağı ya da kaz yağı ve terebentin ile yumuşatıldığında; rahim iltihapları ve kapamalarında fitiller için iyi. Kökünün kaynatılması ile hazırlanan özü şarapla içildiğinde, zor işeme, taşlar, kalça rahatsızlıkları, dizanteri, titreme, rüptürü olan insanlar için yararlı. Sirke ile kaynatıldığında ve gargara olarak kullanıldığında diş ağrılarını azaltır. Donuk beyaz cüzamları temizler, sirke ve yağ ile karıştırıldığında hayvan zehirlenmelerine karşı koruyucu. Tohumunun kaynatılarak hazırlanan özü, küçük memeye sahip olanlar için iyi bir içecek.
Müfredât-ı İbn-i Baytar	Plevra ve akciğerlerin enfeksiyonlarında solunumu rahatlatmak için kullanılabilir. Hekimler lavmanda kullanabilir. Kökleri kaynatılarak eklemlerin güçlenmesinde kullanılabilir. Tereyağı ile birlikte yine haricen kullanılması sıcak apseleri yok eder.
Pharmacopée Française	Diüretik karışımda yer almaktadır
Pharmacopée Militaire Ottomane	Mülâyemet verici, balgam sökücü, solunum yolları enfeksiyonlarına yararlı.
Müfredat-ı Tıbbi ve İlm-i Tedavi	***
DSÖ Monograf	İlaç kılavuzlarında ve geleneksel sistemlerde tarif edilen kullanımı: Kuru öksürük; ağız ve faringeal mukozanın irritasyonun semptomatik tedavisinde; yaralar ve kuru cilt için yumuşatıcı. Diğer ilaçların acı ya da keskin tadını maskeleyerek için öksürük şurubu karışımlarında da kullanılır. Halk hekimliğinde tarif edilen, deneysel veya klinik verilerle desteklenmeyen kullanımı: Gastrik mukozanın, astım, sistit, dizanteri tedavisi.

Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografı'na göre lavanta (*Aetheroleum Lavandulae*):

Lavandula Angustifolia Mill'in taze çiçeklenmiş tepelerinden gelen buharlı damıtma ile elde edilen uçucu yağdan oluşur. İlgili bitki materyali, uçucu yağdır. Kuzey Akdeniz bölgesi için yöreseldir. Güney Avrupa'da ve Bulgaristan'da, Rusya Federasyonu'nda, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve eski Yugoslavya'da da yetiştirilmektedir. Gri-kahverengiden koyu kahverengiye, uzun çiçekli ve kısa yapraklı sürgünlere sahip, uzunlamasına soyulan kabuklu dalları vardır. Yapraklar

lifli sürgünler üzerinde kümeleşmiştir. Lavanata karakteristik ve aromatik kokuludur. Tadı aromatik ve hafif acıdır. Uçucu yağ, iyi kapalı bir kaptan, serin ve kuru bir yerde, ışıktan korunarak saklanmalıdır. Lavantanın pozolojisi (aksi belirtilmediği sürece): Uçucu yağ ile inhalasyon günde üç kez 0.06-0.2 ml şeklinde kullanılabilir; dâhili olarak, günde bir küp şeker üzerinde 1-4 damla (yaklaşık 20–80 mg) damlatılarak kullanılabilir (Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Ek-8).

Lavantanın, kronolojik olarak incelenen ilk eser *Materia Medica*'dan günümüze ait olan Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografi'na kadar kas iskelet sistemlerine harici kullanımı görülmektedir. Bu alandaki kullanım Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografi'nin klinik verilerce desteklenen kullanımlarında da geçmektedir (Bkz. Tablo 4.17.).

Tablo 4.17. Lavantanın belirlenen eserlerde tıbbi kullanım alanları.

	LAVANTA
Müfredat-ı Tıbbiye	Haricen şiş ve sızı olan bölgelere ovarak etkili. Haricen ve kas iskelet sistemi ağrılarına etkili.
Materia Medica	Belirgin kitleleri, infeksiyonları, yan ve tendon ağrılarını ve üşütmeleri giderir. Haricen ve kas iskelet sistemi ağrılarına etkili. Yapışkan otu ve sagapenon ile birlikte epilepside başarılı.
Müfredât-ı İbn-i Baytar	Karaciğer ve dalak sorunları için kullanılır. Kronik soğuk algınlığına iyi gelir. Kadınların hamile kalmasına yardımcı olur.
Pharmacopée Française	Antiseptik sirkeler, basit ağrı kesici yağlar, mumyalama tozları, kolonyalar, civalı yamaların hazırlandığı karışımlarda geçmektedir. Harici olarak ağrı kesici. Aromatik özelliğiyle kullanılmaktadır.
Pharmacopée Militaire Ottomane	***
Müfredat-ı Tıp ve İlm-i Tedavi	Hazma yararlı, idrar söktürücü. Güçsüzlük ve felçte şifalı.
DSÖ Monograf	Klinik verilerce desteklenen kullanımlar: Anksiyete ve huzursuzluğun semptomatik inhalasyon tedavisi ve gevşemeyi artırma. Haricen şifalı su terapilerinde, dolaşım bozukluklarının tedavisi. İlaç Kılavuzları ve tarif edilmiş belgelerde tanımlanan kullanımlar: Uykusuzluğun semptomatik tedavisi ve sinir kaynaklı gastrointestinal hastalıkların tedavisi için gaz giderici. Geleneksel tıpta tarif edilen kullanımlar: Safra söktürücü, idrar söktürücü ve adet hızlandırıcı olarak oral yolla; yanıklar, ishal, baş ağrısı, boğaz ağrısı ve yaraların tedavisi için harici olarak kullanılır. Klinik farmakolojide, anksiyolitik ve analjezik etki.

Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografı'na göre nane (Aetheroleum Menthae Piperitae):

Mentha piperita L.'nin taze yer üstü kısımlarının buharla damıtılmasıyla elde edilen uçucu yağdır. (Lamiaceae). İlgili bitki materyali, uçucu yağdır. Ticari olarak doğu ve kuzey Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri'nde yetiştirilir ve Afrika'da da bulunur. 30-90 cm uzunluğunda çok yıllık bir bitkidir. Kökleri kare dik ya da yükselen, dallı, üst kısmı her zaman dört köşelidir. Yapraklar karşılıklı, saplı, oval-baklava şekilden, mızraksı şekle, tırtıklı, sivri uçlu halde bulunur. Yaprakların üst yüzeyi koyu yeşildir. Çiçekler morumsu, kalın, kutuplu, dikenli, halkalı salkımlardan oluşur. Uçucu yağ, konsantre nane emülsiyonu, nane ruhu ve diğer galenik preparatlar halinde iyi korunmuş bir kapta ışıktan korunarak saklanır. Nane

pozolojisi (aksi belirtilmediği sürece): Sindirim bozukluklarında seyreltilmiş preparatlarda veya süspansiyonda günde üç kez 0.2–0.4 ml uçucu yağ; soluma ile kullanımda sıcak suya 3–4 damla uçucu yağ; pastil olarak kullanımda, pastil başına 2-10 mg uçucu yağ. İrritabl bağırsak sendromu için günlük dozaj, enterik kaplı kapsüllerde günde üç kez 0.2–0.4 ml uçucu yağ şeklindedir (Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Ek-8).

Nanenin Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografi klinik verilerce desteklenen kullanımları da dâhil olmak üzere gastrointestinal sistemde yararlı olduğu görölmektedir. Özellikle mideye yararlı olduğu *Materia Medica*'dan Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografi'na kadar birçok eserde görölmektedir. Aromatik özelliğinden yararlanıldığı da çoğu eserde görölebilmektedir. (Bkz. Tablo 4.18.)

Tablo 4.18. Nanenin belirlenen eserlerde tıbbi kullanım alanları.

	NANE
Müfredat-ı Tıbbiye	Mideye iyi gelir, kuvvet verici ve terleticidir. Haricen losyon olarak da kullanılabilir.
Materia Medica	Mideye iyi gelir. Isıtıcı, kanamayı durdurucu ve kurutucu özellikleriyle iyi bilinir. Suyu sirke ile içildiğinde, kanamayı durdurur, yuvarlak bağırsak solucanını yok eder, cinsel isteği harekete geçirir ve iki ya da üç küçük filizi ekşi nar suyu ile içildiğinde, hıçkırıkları, kusmayı ve kolerayı durdurur. Dövülmüş arpa ile yakı olarak uygulandığında, alınına yerleştirilen apseleri dağıtır, baş ağrılarını giderir, distansiyonu azaltır ve memelerdeki şişliği azaltır. Tuzla birlikte uygulandığında, köpek ısırıklarında iyi bir yakıdır. Suyu bal şerbeti ile birlikte kulak ağrısı için kullanılabilir. Kadınlar cinsel ilişkiden önce peser olarak kullandıklarında gebeliği engeller kısırlığa neden olur. Pürüzlü bir dil üzerine sürüldüğünde onu düzleştirir.
Müfredât-ı İbn-i Baytar	Ağrıyı, mide şişliğini, gaz sancısını giderici ve iştah artırıcı. Kuru üzümle birlikte ezilip testiküllerin üzerine konulduğunda, testiküllerin aşağı inmesini sağlar. Sirke ile beraber yıkamıldığında sinirlere iyi gelir- sakinleştiricidir. Midenin zayıflamasına sebep olan kusturucu sıvıları süspanse eder. Sakızla birlikte ağızda çiğnendiğinde ağızdaki ufak döküntülerde yararlı olur. Kalbi güçlendirici ve balgam sökücüdür. Zeytinyağıyla birlikte apselere haricen uygulandığında etkilidir. Köpek ısırıklarında etkin bir şekilde kullanılır.
Pharmacopée Française	Nane, yara ilacı tentürü, antiseptik şarap, basit ağrı kesici balsamlar, yara yeri alkolatı, pastil ve aromatik türlerin hazırlanışında geçmektedir
Pharmacopée Militaire Ottomane	***
Müfredat-ı Tıp ve İlm-i Tedavi	Mideye, kalbe ve hazma iyi gelir. Gaz giderici, idrar söktürücüdür. Nezle, göğüs tıkanması, balgam, titreme, annede sütün kesilmesi, sinir hastalıkları, kulunç, hıçkırık ve ishalde yararlıdır Nane ruhunun yara yerlerine haricen kullanımının yararlıdır.
DSÖ Monograf	Klinik veriler tarafından desteklenen kullanım: Dâhili olarak, irritabl bağırsak sendromunun semptomatik tedavisinde ve flatülans ve gastrit gibi sindirim bozukluklarında kullanılır. Harici olarak miyalji ve baş ağrısı tedavisinde kullanılır. Farmakopelerde ve geleneksel tıp sistemlerinde tarif edilen kullanımlar: Nezle ve öksürüklerin semptomatik tedavisinde dhili ve harici olarak kullanılır. Halk hekimliğinde tarif edilen, deneysel veya klinik verilerle desteklenmeyen kullanımlar: Dizanteri, diyabet, dismenore, ateş, sarılık ve idrar yolu enfeksiyonlarının tedavisinde kullanılır. Deneysel farmakolojide, antimikrobiyal etki, antispazmodik etki, toksikoloji çalışmaları verilmiştir. Klinik farmakolojide, antispazmodik aktivite, dispepsi, analjezik etki ile ilgili çalışmalar verilmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografi'na göre mürver (Flos Sambuci):

Sambucus Nigra L.'nin kurutulmuş çiçeklerinden oluşur. (Caprifoliaceae). İlgili bitki materyali kurutulmuş çiçeklerdir. Kuzey Afrika, Kuzey Amerika, Batı ve Orta Asya ile Avrupa'da yetiştirilmektedir. Yaprakları 5-11 dikdörtgen imparipinnatlı ve yaprakçıkları pürüzsüzdür. Çiçekler genellikle 3 lobludur. Meyveler siyah-mor, yenilebilir, üzüksü sert çekirdekliyledir. Mürverin güçlü, karakteristik, aromatik bir kokusu vardır. Zamklı, mayhoş tatlı bir tadı vardır. İnfüzyonlar için ham ilaç (ham ilaçlar ayrıca çay poşetlerinde de mevcuttur); çok bileşenli ürünlerin bir bileşeni olarak iyi korunmuş bir kaptan ışığa maruz kalmayacak şekilde saklanır. Mürverin pozolojisi (aksi belirtilmediği sürece) günlük dozaj: Ham ilaç 3-5 g, günde üç kez bir infüzyon (tercihen sıcak olarak alınır); % 25 etanol ekstresi 3-5 ml; tentür (% 25 etanol içinde 1: 5) 10 ila 25 ml şeklindedir (Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Ek-8).

Mürverin haricen kullanımının Müfredat-1 Tıp ve İlm-i Tedavi hariç tüm kaynaklarda geçtiği görülmektedir. Terletici özelliği ve soğuk algınlığında kullanımı da karşılaştırılan eserlerin çoğunda görülmektedir. Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografi'nda klinik verilerce desteklenen kullanımlara dair bilgi bulunmamaktadır. Ancak hem Müfredat-1 Tıbbiye hem incelenen eserler içinde kronolojik ilk sırada olan *Materia Medica*'da hem kronolojik son sıradaki Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografi farmakopelerde ve geleneksel tıp sistemlerinde tarif edilen kullanımlarında terletici özellik ortak görülmektedir (Bkz. Tablo 4.19.).

Tablo 4.19. Mürverin belirlenen eserlerde tıbbi kullanım alanları.

	MÜRVER
Müfredat-ı Tıbbiye	Haricen terletici özelliğindedir.
Materia Medica	Serinletici ve sıvı söktürücüdür, ancak mide için kesinlikle kötüdür. Yaprakları, sebzeler gibi kaynatıldığında balgamı ve safrayı temizler. Şarapla kaynatılan ve diyetin bir parçası olarak verilen kökü, ödemde yararlıdır ve benzer şekilde içildiğinde, engerek ısırmalarında faydalıdır. Su ile kaynatılır ve oturma banyosunda kullanılırsa, uterusu yumuşatır, genişletir ve bununla bağlantılı koşulları düzeltir. Meyve aynı zamanda şarapla içilince de aynı şeyi yapar ve üzerine sürüldüğünde de saçları siyaha boyar. Öğütülmüş arpa ile yapraklar yeni ve yumuşak iltihaplara; bandaj olarak yanıklara ve köpek ısırmalarına uygulanabilir. İç yağı ya da keçi yağı ile sıvanmış olduklarında fistüllerin de kapanmasına ve guta da yardımcı olur.
Müfredât-ı İbn-i Baytar	Kurutucu özelliğindedir ve yara izlerini gidermede kullanılır.
Pharmacopée Française	Basit ağrı kesici balsamlar, pansuman sıvısı karışımlarında yer almaktadır.
Pharmacopée Militaire Ottomane	Haricen kullanılarak terletici özelliğindedir belirtilmiştir.
Müfredat-ı Tıp ve İlm-i Tedavi	Kusturucu özelliğindedir olabilir. Balgam için yararlıdır.
DSÖ Monograf	Farmakopelerde ve geleneksel tıp sistemlerinde tarif edilen kullanımlar: Ateş ve titreme tedavisinde ve üst solunum yollarının hafif iltihaplanması için bir balgam söktürücü bir terletici olarak kullanılır. Soğuk algınlığı semptomatik tedavisinde kullanılır. Halk hekimliğinde tarif edilen, deneysel veya klinik verilerle desteklenmeyen kullanımlar: Konjunktivit, kabızlık, diyabet, diyare, kuru cilt, baş ağrısı ve romatizmada kullanılır. Deneysel farmakolojide, Anti-inflamatuar aktivite için bir çalışmadan; diüretik aktivite için bir çalışmadan bahsedilmektedir. Klinik farmakolojide Diyaforetik aktivitesinin olduğu, ter bezlerinin ısısını artırdığı belirtilmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografi'na göre tarçın (*Cortex Cinnamomi*):

Cinnamomum Verum JS Presl'in kesim gövdesinde yetiştirilen sürgünlerin kurutulmuş iç kabuğundan ya da *Cinnamomum Cassia Blume*'un mantardan arınmış gövde kabuğundan oluşur (Lauraceae). *Cinnamomum Verum JS Presl*. Hindistan ve Sri Lanka'da yöreseldir. Afrika, güneydoğu Hindistan, Endonezya, Güney Amerika, Sri Lanka ve Batı Hint Adaları bölgelerinde de yetiştirilmektedir. *Cinnamomum Cassia Blume* Çin, Endonezya, Lao Halk Demokratik Cumhuriyeti ve Vietnam'da bulunur ve çoğunlukla kültür yetiştiriciliği yapılmaktadır. İlgili bitki materyali kuru ya da dış mantardan arındırılmış kabuktur.

Cinnamomum verum JS Presl, orta büyüklükte yaprak dökmeyen bir ağaçtır. Kabuğu oldukça kalın, pürüzsüz, soluktur. Sürgünleri genellikle sıkıştırılmış; ince ipeksi olan tomurcuklar dışında tüysüz genç parçalardır. Yaprakları, karşılıklı ya da neredeyse karşılıklı (nadiren değişik), sert ve kösele gibidir. *Cinnamomum Cassia Blume*, her daim yeşil, 10 m yüksekliğe kadar uzayabilen bir ağaçtır. Yaprakları sıralı, kösele gibi, saplı, oblong, eliptik-oval ya da oblong-dörtgen şekillerde 8-15 cm uzunluğundan 3-4 cm genişliğine kadar uçları sivri, tabanı yuvarlak, yekpare, 3 damarlıdır. Meyvesi, 8 mm uzunluğunda, kırmızı, yuvarlak sert çekirdekli. Kabuğu genellikle ya oluklu parçalar ya da basit tarçın kabuğu şeklinde kullanılır: 30-40 cm uzunluğunda 3-10 cm genişliğinde ve 0,2-0,8 cm kalınlığındadır. Tarçının karakteristik ve aromatik bir kokusu vardır. Tadı, karakteristik, biraz tatlı ve kokuludur. Ham bitki materyali, toz, uçucu yağ, diğer galenik preparatları, iyi kapatılmış bir cam veya metal bir kaptan (plastik kullanılmaz) ışıktan ve nemden korunarak saklanmalıdır. Tarçının pozolojisi: Ham ilacın ortalama günlük dozu, 2-4 g; uçucu yağın ortalama günlük dozu, 0.05-0.2 g şeklindedir (Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Ek-8).

Tarçın vücut için uyarıcı, ısıtıcı özelliği çoğu eser için ortaktır. Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografi'nda klinik verilerce desteklenen kullanımlarına dair bilgi yoktur. *Materia Medica*'dan Farmakopelerde ve geleneksel tıp sistemlerinde tarif edilen kullanımlarına kadar tarçın için uyarıcı, ısıtıcı özelliğin var olageldiği görülmektedir. Birçok eser için ortak özelliklerinden birisi de aromatik özelliğidir (Bkz. Tablo 4.20.).

Tablo 4.20. Tarçının belirlenen eserlerde tıbbi kullanım alanları.

TARÇIN	
Müfredat-ı Tıbbiye	Isıtıcıdır, genel olarak uzuvların çalışmasını teşvik eder, özel olarak dışı organları teşvik ederek doğuma yardımcı olur. Mideye iyi gelir ve kokusu teskin edicidir. Doğuma yardımcıdır. Rahmi tetikler ancak kullanım zamanına göre etkisinin farklı olabilir. Hayvan ve insan gebeliklerinde etkisinin farklı olabilir.
Materia Medica	Isıtıcı, idrar söktürücü, müsekkin ve sindirime yardımcıdır. Mürr ile birlikte içildiğinde ve uygulandığında, mensi getirir ve fetüsü düşürür. Zehirli hayvanlar ve zehirler için uygun antidotlardır. Gözbebekleri üzerinde bir gölge oluşturan elementleri temizler ve bal ile sürüldüklerinde doğum lekelerini ve çilleri çıkarırlar. Ayrıca öksürük, baş nezlesi, ödem, böbrek hastalıkları ve zor işeme için yararlıdır. Mürr ile karıştırılarak kullanımının fetüsü düşürücü etkisi vardır.
Müfredât-ı İbn-i Baytar	Su kaybettirici, iştah artırıcı olarak kullanılabilir. Soğuk algınlığı ve üşütmeye karşı kullanılabilir. Göğüs hastalıklarında dâhili ve harici kullanılabilir.
Pharmacopée Française	Aromatik posyonlar, tentür, sülfirik aromatik tentür, opiyum bileşikli şarap, tıbbi bileşikli sirke, antiseptik sirke, alkolat, kolonya, tiryak ve göz damlası için hazırlanan karışımlarda bulunmaktadır.
Pharmacopée Militaire Ottomane	***
Müfredat-ı Tıbb ve İlm-i Tedavi	Kusmaya karşı koklanması yararlıdır. Kabızlığa karşı şifalı, mideye, mide iltihabına, hazma yararlıdır. Vücut için uyarıcıdır. Tadının güzel olması nedeniyle kötü tatlı devaların kötü tadlarının giderilmesinde faydalıdır.
DSÖ Monograf	Farmakopelerde ve geleneksel tıp sistemlerinde tarif edilen kullanımlar: Gastrointestinal sistemin hafif spastik koşulları, dolgunluk ve şişkinlik ve iştah kaybı gibi dispeptik rahatsızlıkların tedavisinde kullanılır. Karın ağrısı, ishal ve amenore ve dismenore ile ilişkili ağrı tedavisinde kullanılır. Halk hekimliğinde tarif edilen, deneysel veya klinik verilerle desteklenmeyen kullanımlar: İktidarsızlık, soğukluk, dispne, göz iltihabı, lökore, vajinit, romatizma, nevralsi, yara ve diş ağrısı tedavisinde kullanılır. Deneysel farmakolojide, Uçucu yağın antibakteriyel ve antifungal aktiviteleri in vitro olarak gösterildiği belirtilmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografi'na göre zencefil (*Rhizoma Zingiberis*):

Zingiber Officinale Roscoe'un (Zingiberaceae) kurutulmuş toprak altı gövdesidir. İlgili bitki materyali, kurutulmuş rizomdur. Bitki muhtemelen güneydoğu Asya'ya özgüdür ve hem doğu hem de batı yarım küredeki tropikal bölgelerde yetiştirilmektedir. Afrika, Çin, Hindistan ve Jamaika'da ticari olarak yetiştirilmektedir. Toprak altında, çoklu dallanmış bir toprak altı gövde üreten uzun ömürlü bir bitkidir. Birbirini takip eden, pürüzsüz ve açık yeşil olan lineer hançer kaplı yaprakları (5–30 cm uzunluğunda ve 8–20 mm genişliğinde) ile 1.5 m yüksekliğe kadar uzayabilir. Meyveler küçük zarlı tohumlardan oluşan kapsül halindedir. Zencefil yatay, yanal düzleştirilmiş, düzensiz dallanma parçalarından oluşur; 3–16 cm uzunluğa, 3–4 cm genişliğe, 2 cm kalınlığa kadar büyüyebilir; bazen uzunlamasına bölünür; soluk sarımsı budaklı veya açık kahverengi, dıştan uzunlamasına çizgili, biraz liflidir. “Parmaklar” olarak bilinen dallar, toprak altı gövdeden eğik olarak ortaya çıkar. Kurutulmuş kök tozu, ekstrakt, tabletler ve tentür şeklinde kullanımları vardır. Pudra zencefil, neme erişimi engelleyen iyi kapatılmış kaplarda (plastik değil) depolanmalıdır. Işıktan korunan, serin ve kuru bir yerde saklanmalıdır. Zencefilin pozolojisi: Yetişkinlerde ve 6 yaşından büyük çocuklarda kas hastalıkları için, günde 2–4 kez 0,5 g; dispepsi için günde 2–4 g toz halinde bitki materyali veya ekstreler şeklinde kullanılabilir. (Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Ek-8).

Zencefilin kronolojik olarak incelenen ilk eser *Materia Medica*'dan günümüze ait olan Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografi'na kadar vücudu ısıtıcı özelliği görülmektedir. İncelenen eserlerin birçoğunda haricen kullanımı da ortaktır. Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografi'nda klinik verilerce desteklenen kullanımlarında vücudu ısıtıcı özelliği geçmemektedir. (Bkz. Tablo 4.21.).

Tablo 4.21. Zencefilin belirlenen eserlerde tıbbi kullanım alanları.

	ZENCEFİL
Müfredat-ı Tıbbiye	Kan akımını artırıcı merhemlerin ondan hazırlanır. Isıtıcı ve neşe vererek tahrik edici özelliğindedir.
Materia Medica	Isıtıcı ve sindirime yardımcı özelliklere sahiptir. Bağırsağı hafifçe yumuşatır. Gözbebekleri üzerinde gölge oluşturan maddelere etki eder.
Müfredât-ı İbn-i Baytar	Vücudu ısıtır. Tavukkarası için yararlıdır. Sakızla beraber çiğnenirse beyindeki balgamı çeker.
Pharmacopée Française	Tiryak, tentür, <i>électuaire diascordium</i> , <i>électuaire diaphœnix</i> hazırlanışlarında kullanılan karışımlarda bulunmaktadır.
Pharmacopée Militaire Ottomane	***
Müfredat-ı Tıp ve İlm-i Tedavi	Kulunç, romatizma ve ayak ağrısında kullanılabilir. Göğüs nezlesi ve balgamda yararlıdır.
DSÖ Monograf	<p>Klinik veriler tarafından desteklenen kullanımlar:</p> <p>Araç tutmasından kaynaklı bulantı ve kusmanın profilaksisi, ameliyat sonrası bulantı, gebelikte pernisiyöz kusma ve deniz tutmasında kullanılır.</p> <p>Farmakopelerde ve geleneksel tıp sistemlerinde tarif edilen kullanımlar: Dispepsi, gaz, kolik, kusma, ishal, spazm ve diğer mide şikayetlerinin tedavisinde kullanılır.</p> <p>Toz hâline getirilmiş zencefil, iştahı uyararak, bir narkotik antagonist ve migrenin tedavisinde bir anti-enflamatuar ajan olarak soğuk algınlığı ve grip tedavisinde de kullanılır.</p> <p>Baş ağrısı ve romatizma ve kas hastalıklarında kullanılır.</p> <p>Halk hekimliğinde tarif edilen, deneysel veya klinik verilerle desteklenmeyen kullanımlar:</p> <p>Katarakt, diş ağrısı, uykusuzluk, kellik ve hemoroidleri tedavi etmek ve uzun ömürlülüğü arttırmak için kullanılır.</p> <p>Deneysel farmakolojide, safra artırıcı; antiemetik etkiye; anti-inflamatuar aktiviteye dair hayvan çalışmaları verilmiştir. Klinik farmakolojide, bulantı ve kusmaya karşı etkili olduğuna dair çeşitli çalışmalar verilmiştir. Anti-inflamatuar yararının olduğuna dair çeşitli çalışmalar verilmiştir.</p>

Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografi'na göre ravent (Rhizoma Rhei):

Rheum Officinale Baill ya da *R. Palmatum* L.'nin yeraltı kısımlarından toprak altı gövde ve kök oluşur. (Poligonaceae). İlgili bitki materyali, rizomlar ve köklerdir. *Rheum Officinale* ve *R. Palmatum*, Çin'de (Gansu, Sichuan ve Qinghai eyaletleri), Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti ve Kore Cumhuriyeti'nde yetiştirilmektedir. Ravent, yeraltı kısmı etli, yayılan kökleri olan güçlü bir dikey toprak altı gövdeden oluşur. Yerin üstündeki kısım, ilkbaharda toprak altı gövdeden çıkan birtakım uzun saplı yapraktan ve yeşilimsi beyaz, beyaz, koyu mor çiçeklerle dolu, uzunlamasına yapraklı panikülleri taşıyan çiçek sürgünlerinden oluşur. Lamina kısmı kalp şeklinde yuvarlak, bütün ya da kabaca dişli (*Rheum officinale*) ya da elsi lobludur (*R. palmatum*). Rizomların ve köklerin görünümü, bitkinin coğrafi kökenine göre değişir. Silindirimsi, fıçı-şeklinde, bir yüzü düz öbürü dışbükey ya da düzensiz şekilli parçalar halindedir. Genellikle perforaj gösteren ya da küp ya da dörtgen şeklinde görünürler, “ravent parmakları” olarak da bilinmektedirler. Sert ve nispeten ağırdırlar. Dış yüzeyleri yumuşak, dikine buruşuk ya da batık, sarımsı kahverengi veya grimsi beyaz parankime sahiptir. Kahverengimsi ya da kırmızımsı medula ışınları ile çizgili-benekli. Kimi yerlerinde fibrovasküler demetlerin yaprak izlerinde kahverengi mantar izleri ve dal yaraları, “star spots” (yıldız noktalar) görünebilir. Çatlaklar düzensiz ve granüllüdür, çatlak yüzey pembemsi kahverengidir. Kurutulmuş bitki materyali ve preparatlar, doz başına 10–30 mg hidrokiantransen türevlerini içerecek şekilde standartlaştırılmıştır. İyi kapatılmış, ışığa dayanıklı kaplarda tutulmalıdır. Ravendin pozolojisi: Ortalama doz, toz bitki materyalinin ya da dekoksasyonun 0.5-1.5 gramıdır; preparatlar 10-30 mg hidrokiantransen türevini barındıracak şekilde standartlaştırılmıştır. Genellikle yatmadan önce alınır.

Ravendin sindirim sistemi üzerine etkili olduğu Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografi klinik verilerce desteklenen kullanımlarında da geçmektedir. Özellikle bağırsaklar üzerine etkili olduğu incelenen çoğu eserde geçmektedir. Birçok eserde müshil özelliği de ortak görülebilmektedir. (Bkz: Tablo 4.22.)

Tablo 4.22. Ravendin belirlenen eserlerde tıbbi kullanım alanları.

	RAVENT
Müfredat-ı Tıbbiye	Kusturucu ve müşhil olarak kullanılabilir. Sindirim sistemine etkilidir, bağırsakları rahatlatır.
Materia Medica	Sindirim sistemine etkilidir. Mide gazında; uyuşuklukta; her türlü ağrı, spazm ve rüptülerde kullanılır. Dalak, karaciğer ve böbrek hastalığı olanlarda; kolik, mesane ve göğüs ile ilişkili bozukluklarda; genel olarak karında gerginlikte; uterus bölgesindeki rahatsızlıklarda; kalça rahatsızlıklarında; kan tükürme, astım, hıçkırıkta; dizanteri, bağırsak rahatsızlıkları, intermittan ateş krizlerinde ve vahşi hayvan ısırıklarında iyidir. Sirke ile ovulduğunda, cildin morarmış lekeleri ve liken benzeri döküntülerini temizler. Su ile birlikte sarılırsa, tüm kronik iltihapları dağıtır.
Müfredât-ı İbn-i Baytar	Ağrı giderici, zihin açıcıdır. Göğüs hastalıklarında, sinir zaafalarında, migrende yararlıdır. Kronik ateşe, ajitasyona, idrar kanalları tıkanıklıklarına, sırt ağrısına yararlıdır. İç organlardan mide, karaciğer, bağırsaklar ve dalağı güçlendiricidir. Mide ve bağırsakları temizler. Epilepsi tedavisinde kullanılır. Tıkayan buhar/dumanları atar, göğüste biriken humorları çözer, olgunlaşmış tümörleri açar.
Pharmacopée Française	Solucan düşürücü tozların karışımlarında geçmektedir
Pharmacopée Militaire Ottomane	***
Müfredat-ı Tıp ve İlm-i Tedavi	***
DSÖ Monograf	Klinik verilerce desteklenen kullanımlar: Nadir kabızlığın kısa süreli tedavisinde kullanılır. Halk hekimliğinde tarif edilen, deneysel veya klinik verilerle desteklenmeyen kullanımlar: Hipotansiyonu tedavi etmek, periferik vazodilatasyonu arttırmak ve kan pıhtılaşmasını önlemekte kullanılır. Deneysel farmakolojide, İtici gücü artıran ve kolonik geçişi hızlandıran kolonik hareketliliğin uyarılması, kolonik mukozalarda hücreler arası geçirgenlikte artış, kalın barsakta su içeriğinde artışa sebep olduğuna dair bilgiler verilmektedir. Klinik farmakolojide, kalın bağırsakla sınırlı motor aktiviteyi artırdığına dair bilgiler verilmektedir. Müshil ve bağırsaklardaki tahriş edici maddelerin ürettiği ishalini kontrol etmek için kullanımına dair bilgi verilmektedir.

5. TARTIŞMA

Müfredat-1 Tıbbiye, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki çağdaşlaşma çabalarının en yoğun yaşandığı süreç olan Tanzimat Dönemi'ne ait bir eserdir. Bitki, bitkisel ürün, hayvan/hayvansal ürün ve madensel/kimyasal ürünleri mu'alece başlığında toplayan ve mu'aleceleri etki mekanizmalarına göre sınıflandıran bir eserdir. Müfredat-1 Tıbbiye, tıp tarihi, sağlık politikaları, tıp eğitimi gibi birçok alanda hem Osmanlı Devleti hem de Batı'ya ait bilgiler barındırmaktadır.

Müfredat-1 Tıbbiye'ye ait genel bilgiler, eserin ilk sayfalarında belirtilmiştir. Müfredat-1 Tıbbiye'nin giriş kısmındaki Fransızca kısım çevrildiğinde, İsmail Hilmi Bey'in İstanbul Askerî Okulu'nun üçüncü yıl öğrencisi, 3. sınıf veteriner dersleri hocasının Yüzbaşı M. Nuri Bey olduğu yazılıdır. Eserin girişinde İsmail Hilmi Bey'in notunda el yazısı ile 23 Muharrem 1290 / 10 Mart 1289 yazılıdır. Fuad Yöntemli “İsmail Hilmi el-Erzurumî'nin Müfredat-1 Tıbbiye Adlı Eserinin Tanıtılması” sunumunda Müfredat-1 Tıbbiye giriş kısmında silik yazılarla ‘*Gülhane Tıbbiyye Mektebi Ders Takrirleri*’ ve ‘*1290 Arabi*’ yazılı kısmını baz almıştır (83).

Bazı tarihler eser içerisinde de geçmektedir. Fransa'da Mösyö Duray isimli bir eczacının sıtma hastalığına karşı bulduğu ilaçtan bahsedilirken, 1288 Hicri yılı verilmektedir. Yine eser içerisinde İsmail Hilmi Bey'in notlarında, Londra'da imal edilen dürbün hakkında verilen bilgilerde, 1289 Hicri yılı geçmektedir. Bu tarihler İsmail Hilmi Bey'in el yazısıyla 1290 Arabi olarak yazdığı tarih öncesi ve eserle uyumludur. Müfredat-1 Tıbbiye içinde geçen bir diğer tarih de, eserin girişinde İsmail Hilmi Bey'in notlarında adı geçen ve göğüs hastalıkları için için iyi geldiğinden bahsedilen şurûbun, 1857 yılından beri meşhur ve etıbbâ tarafından tasdik edildiğine dair bilgidir. Her eczahanede bulunup kül rengi olması ve imzalı olması gerektiği belirtilmiştir.

Yukarıda verilen bilgiler eserin 1290 Hicri yılına ait olduğuyula uyumludur. Ancak eserde silik olarak görülen ‘*Gülhane Tıbbiyye Mektebi Ders Takrirleri*’ yazısından yola çıkarak eseri değerlendirdiğimizde, tarihlerle ilgili uyumsuzluk oluşmaktadır. Birçok kaynakta Gülhane Tıbbiyye Mektebinin 1898 yılı itibariyle eğitim hastanesi olarak çalıştığı belirtilmektedir (80, 84, 85). Bu tarih İsmail Hilmi Bey'in yazdığı 1290 Hicri yılından sonradır yani tarihler denk gelmemektedir. Buradan hareketle Prof. Dr. Fuat Yöndemli'nin baz aldığı silik yazıların sonradan

esere eklendiği ve kaynak hakkında değerlendirme amaçlı notlar olabileceği görüşü ortaya çıkabilir. Bir diğer değerlendirme de, Gülhane Ders Takrirleri olarak sonradan eklenen notun, okulun bulunduğu yerden kaynaklı bu şekilde yazılmış olabileceği yönünde yapılabilir. Eserin ait olduğu yıllarda tıp ve veteriner okulları Gülhane'dedir (53). Yukarıda kısa bilgi verdiğimiz Gülhane Tıp Mektebi'nin kastedilmemiş olabileceği düşünülebilir. Bu durumda tarih konusunda bir uyumsuzluk olmamaktadır.

Müfredat-1 Tıbbiye, İsmail Hilmi Bey'in kitabın yanlarına güncel-bilimsel bilgiler, şiir ve atasözlerini de yazdığı, tamamı el yazısı ile yazılmış, 19. yüzyıl Osmanlı Devleti ders müfredatlarıyla uyumlu bir eserdir. İsmail Hilmi Bey'in yaşamı, eserin içeriği, Osmanlı Devleti ve Avrupa'ya dair verdiği bilgiler Müfredat-1 Tıbbiye'nin 19. yüzyıl sonlarına ait ders takrirlerinden oluşan bir tıp metni olduğunun güçlü kanıtlarıdır.

Müfredat-1 Tıbbiye'nin tıp tarihinde görünür kılınması ve incelenmesi ile başlayan çalışmamızda, tıp tarihinde önemli yerlere sahip yedi eser daha, çeşitli yönleriyle incelenebilmiştir. Bu incelemeler bize, yaklaşık 2000 yıllık bir tıp tarihi sürecine çalışmamızda yer verme fırsatı tanımıştır.

Tez çalışması kapsamında günümüze ait bir eseri de incelememiz, aynı zamanda eserin konu alanına giren kimi temalar için, yaşadığımız döneme dair değerlendirmeler de yapma fırsatı doğurmuştur. Bu eser, sağlık ve tıp eğitimi alanlarında günümüze yansımış olan kimi sorunları da görmemize yardımcı olmuştur.

Tıp tarihi boyunca sağlık, yoğunlukla terimin zıttıyla (hastalık) tanımlanmış ve hastalığın ortadan kaldırılmasına odaklanılmıştır. Yani tıp tarihi hastalıklarla mücadelenin dolayısıyla ölümle mücadelenin tarihi olmuştur bir yönüyle. Tıp tarihinin paradigmaları da hastalık paradigmaları olmuştur kaçınılmaz olarak (dört humor teorisi, hücresel patoloji teorisi...) Hastalıklar üzerine kurulu bu paradigmalar, bir yönüyle sağlığı da tanımlar olmuştur. Müfredat-1 Tıbbiye hem geçmiş döneme dair hem de kendi dönemine ait tıp paradigmalarına dair bilgiler de vermektedir.

Müfredat-1 Tıbbiye'yi daha iyi anlayabilmek için dönemin sağlık anlayışı ve etkisinde olduğu tıbbi paradigmanın tarihsel süreci de tez kapsamında incelenmiştir.

5.1. Tıp Tarihinde Hastalık Paradigmaları

Hastalıkların oluşumuyla ilgili paradigmlar, Antik Yunan döneminden Rönesansa kadar farklı adlar olsa da, ağırlıkla Humoral Patoloji Teorisine göre şekillenmiştir (2). Humoral Patoloji Teorisinin etkisi, birçok tıp tarihi eserinde olduğu gibi incelemiş olduğumuz Müfredat-1 Tıbbiye’de de, mu’alecenin sınıflandırıldığı başlıklarda görülmektedir.

Müfredat-1 Tıbbiye’de ‘Mu’alecenin Sîretlerine Dair Mülâhazat’ başlığı altında mu’alece ve me’kûlât farkına değinilmiş; ilacın, hayvana verilen me’kûlât yani gıdalar olmadığını belirtilmiştir. Mu’alecenin me’kûlât gibi hazmedilip hayvanda kilo yapma gibi bir özelliğinin olması gerekmediğini vurgulanmıştır. Mu’alecenin me’kûlâtтан farklı olduğunu ve asıl olanın mu’alece olduğu eserde özellikle vurgulanmaktadır. Mu’alecenin, yani ilaçla tedavinin, vücutta bazen yan etki oluşturabileceği, me’kûlât gibi gıda olmadığı belirtilmektedir. Günümüz tıp perspektifiyle bakarsak, mu’aleceler tedavi edici tıp uygulamalarında kullanılabilir denmektedir. Hayvanın gezdirilmesi, uygun tımarlanması, perhiz uygulanması gibi eserde tedavi edici uygulamalar olmadığı belirtilerek önerilen uygulamalar da tamamlayıcı tıp uygulamaları olarak değerlendirilebilir.

On dokuzuncu yüzyılda yayınlanmış olan Belediye İspençiyarlık Sanatının İcrasına Dair Nizamname, İdare-i Umumiye-i Tıbbiye Nizamnamesi, Belediye Eczanesinin Yönetimi Hakkındaki Nizamname gibi birçok nizamnamelerin; Meclis-i Umur-1 Tıbbiye gibi kuruluşların gayesi sahte hekim ve eczacılığın önüne geçilebilmesi, denetleme mekanizmalarının kurulmasıdır (47, 48). Eserde geçen birçok uyarı ve öneri, Müfredat-1 Tıbbiye’nin, çağdaşlaşma çabalarının tarafında olduğunun göstergeleridir. Taklit ve gerçek ilacın nasıl ayırt edilebileceği; ilacı hazırlayanın kim olduğunun bilinmesi ve terkibin eczanelen alınması gerektiği; etıbba tarafından tasdik edilmiş olunması gerekliliği bunlara dair örneklerdendir.

Müfredat-1 Tıbbiye’de de yer alan deneme amaçlı tıbbi uygulamalardan sakınılarak, denenmiş ve herkes tarafından bilinegelen uygulamaların yapılması gerektiği; tam teşhis konmadan tedaviye başlanmaması gerektiği gibi uyarılar da, tıbbın yüzyıllardır var olagelen yarar sağlama, zarar vermeme gibi tıp etiğinin temel ilkeleriyle uyumlu örneklerdir.

Eserde belirtilen tanımlar, bilgiler ve uyarılar değerlendirildiğinde: Müfredat-1 Tıbbiye dönemi için çağdaş, bilimsel bilgiye erişme çabasında olan, Osmanlı Devleti'nin o dönem tıpta modernleşme çabalarını iyi yansıtan değerli bir tıp tarihi eseri olduğu söylenebilir.

Bitkilerin sağlık uğraşlarında güçlü bir yeri her zaman olmuştur (13). Tedavi yaklaşımları ne kadar eski, ne kadar bilimsel ya da bilim dışı da olsa, içerisinde bitkileri her zaman barındırmıştır (13). Bitkiler, Müfredat-1 Tıbbiye'nin içerisindeki mu'alecelerin de en yüksek oranını oluşturmaktadır. Bu özellikleriyle bitkiler, eserin tıp tarihindeki yerinin belirlenmesinde önemli yol gösterici olarak görülmüştür. Tez kapsamında Müfredat-1 Tıbbiye bitkilerden yola çıkılarak, tıp tarihindeki önemli eserlerle karşılaştırılmalı olarak bir kez daha incelenmiştir.

5.2. Müfredat-1 Tıbbiye ve Bitkilerle Tıp Tarihinin İzini Sürmek

Bitkiler ve bitkisel tedavi, tarih boyunca bilimsel olsun ya da olmasın tüm sağlık uğraşlarının başlıca kullanım malzemelerinden olmuştur. Eğer şifa için geliyorsa, büyücünün ya da şamanın çoğunlukla elinde bir bitki de olmuştur (3). İlk reçetelerde de bitkiler geniş yer tutmaktadır (13).

Bitkiler, bilimsel tıbbın temellerindeki ana malzemelerden de birisidir (13). Zamanla daha teknolojik hâl alan ilaçların üretiminde bitkilerden elde edilen hammaddeler, droglar kullanılmaktadır (13). Günümüze yaklaştıkça ilaç endüstrisinde droglardan elde edilen etken maddelerin kullanımının yolu açılmıştır. Müfredat-1 Tıbbiye de, yoğunluğu bitki olmak üzere, bitkisel ürün, hayvan/hayvansal ürün ve madensel/kimyasal ürünleri, mu'aleceler başlığında toplayan, etki mekanizmalarına göre sınıflandıran bir eserdir.

Müfredat-1 Tıbbiye'nin tıp tarihindeki yerini ve önemini daha iyi ortaya koyabilmek için bitkilerin tıp tarihindeki gücünden de yararlanılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla *Materia Medica*, Müfredât-1 İbn-i Baytar, *Pharmacopée Française*, *Pharmacopée Militaire Ottomane*, Müfredat-1 Tıp ve İlm-i Tedavi ve Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografı gibi tıp tarihi açısından özgün ve değerli yönleri olan eserler gözden geçirilerek, bu eserlerde ortak olan bitkiler ele alınarak incelenmiştir.

Çalışmamızda Müfredat-ı Tıbbiye ile karşılaştırmak için belirlenen en eski eser **Materia Medica**'dır. Bitkileri, günümüz sınıflandırmalarında kullanılan benzer özelliklere göre değil, benzer etkilerine göre sınıflandırmıştır. Günümüz sınıflandırmalarında önce cins sonra tür isimlerinin kullanıldığı isimlendirmeye benzer şekilde bu eserde de ikili isimlendirme kullanılmıştır. 19. yüzyıla kadar kullanılabilecek güçlü bir eser olan Materia Medica'nın hazırlanışında Dioscorides'in iki büyük avantajı göze çarpmaktadır. Birincisi Dioscorides'in Roma askerî hekimi olarak orduyla beraber çok büyük bir coğrafyayı gezebilme ve araştırma yapabilme imkânı bulmasıdır. İkincisi ise gezdiği geniş coğrafyanın çok farklı bitkileri barındırmasıdır (16).

Dioscorides, çalışmaların kendilerinden önce ortaya konmuş bilgileri tekrar etmesini eleştirmiştir (72). Materia Medica'nın 19. yüzyıla kadar ana kaynak olarak kullanılması, Dioscorides'in eleştirilerinin çok uzunca bir zaman karşılık bulamadığını düşündürebilir ya da Dioscorides'in 19. yüzyıla kadar aşılamayacak güçte bir eser oluşturduğunu düşündürebilir.

Esere çizimler de dâhil olmak üzere eklemeler yapılmış ancak ekleme yapanlar Materia Medica ismini kullanmaya devam etmişlerdir. Buradan yola çıkarak yapılabilecek değerlendirme, bilim camiasında yeni bir şey iddia etmenin her zaman ciddi riskler barındırmakta olduğu, camiada kabul edilebilirliği arttırmak için güçlü bir referans kullanmanın, daha güvenli bir yol olarak tercih edilebilir olmasıdır. Materia Medica'nın tarihsel sürecinde de orijinalinde çizimlerin olmadığını ve sonradan eklemelerin olduğunun düşünülmesi, kullanıldığı ülkelere göre farklılıklar gösterebilmesi bu gerekçelerle yapılmış olabilir.

Müfredat-ı Tıbbiye, Materia Medica'daki bitki bilgilerine ek olarak basit karışımlarda kullanım, dozaj ve kullanım şekillerini de barındırmaktadır. Bu da ilerleyen bilimsel süreçle beraber kaçınılmaz olarak bitkilerin dozajları ve karışımlarda kullanılması hakkında yeni bilgilerin ortaya konduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir.

Çalışmamızda Müfredat-ı Tıbbiye ile karşılaştırmak için belirlediğimiz ikinci eser olan **Kitâb-ül-Câmî Fi Edviyet-il-Müfrede (Müfredât-ı İbn-i Baytar)**, İslam Tıbbı'nın bitkiler üzerine en güçlü derlemelerinden birisidir. Eser İbn-i Baytar'ın

yaşadığı coğrafyanın da etkisiyle, İslam tıbbı için değerli olduğu kadar, Avrupa Tıbbı için de değerli olmuştur (98).

İbn-i Baytar'ın İspanya'da yaşamış olması, Müslümanların kontrolündeki coğrafyanın çok daha büyük alanlara yayılması, incelediği bitkilerin çeşitliliğini de artırmıştır (98). Kuzey Afrika, Mısır, Anadolu ve Makedonya'da bitki araştırmaları yapmıştır (2). Eser her ne kadar Dioscorides, Galen, Razi, İbn-i Sina, Gafiki, İbn Maseveyh, İshak bin Hubeyn, Zehravi gibi isimlerin bitkiler üzerine değerlendirmelerinin derlemesi olsa da, bu eserlerde daha önce hiç tanımlanmamış 300 farklı bitkiyi de barındırmaktadır. Farklı coğrafyalarda, farklı bitkileri görmesinin ve incelemesinin de bunda katkısı olduğu düşünülebilir. Bu bakış açısıyla değerlendirdiğimizde, Müfredat-ı Tıbbiye ve dönemdaşı diğer eserlerin incelenebilen kısımlarında çeviri özelliği dışına çıkılamadığı; çevirisi yapılan kitaplara ek olarak yeni bir şey eklenmediği eleştirisi getirilebilir. Müfredat-ı Tıbbiye, ders takriri olması sebebiyle, ek olarak yalnızca yazarın kendi kişisel notlarını bulundurmaktadır. Bu notlarda dönemine dair göğüs hastalıklarına iyi gelen şurup gibi sağlıkla ilgili bilgiler de Londra'da imal edilen dürbün gibi teknik gelişmelerle ilgili bilgiler de vermektedir.

Kitâb-ül-Câmî Fi Edvîyet-il-Müfrede (Müfredât-ı İbn-i Baytar) sonrası belirlenen üç eser olan, Pharmacopée Française, Pharmacopée Militaire Ottomane ve Müfredat-ı Tıb ve İlm-i Tedavi, Müfredat-ı Tıbbiye ile aynı yüzyıla ait ve yakın zaman aralığındadır. Müfredat-ı Tıbbiye'nin dönemdaşı olan her üç eserin de orijinal dili Fransızcadır. Her üç eserin içeriğinde de öncelikle bitkiler olmak üzere, bitkisel ürün, hayvansal ürün ve madenler bulunmaktadır. İlaçlar, basit karışımlar olarak görülmektedir.

Eserlerden **Pharmacopée Française**, adında da belirtildiği üzere bir farmakopedir. Edviyenin hazırlanışı ve nasıl kullanılacağını önceleyen bir eserdir. Pharmacopée Française'de bitkiler genellikle karışımlar içerisinde verilmiştir. Karşılaştırdığımız bitkiler Pharmacopée Française'de tekil olarak görülememiştir. Bu da karşılaştırmayı birebir ve tam olarak yapmamızı engellemiştir.

Pharmacopée Militaire Ottomane ise Dr. Charles Ambroise Bernard tarafından Osmanlı Devleti'nin askerî hastanelerdeki ihtiyaçlarını önceleyen, buna yönelik hazırlanmış, içinde '*Askerî Hastanelerde Kullanım İçin Formüller*' gibi bir

bölümü de barındıran eserdir. Önceliği askerî ihtiyaçlardan doğan kullanım alanları olan bu eserde de bitkiler her zaman yalın bulanamamış, bu nedenle bitkilerin bir kısmı karşılıklı olarak değerlendirilememiştir.

Müfredat-1 Tıp ve İlm-i Tedavi, Müfredat-1 Tıbbiye ile en çok benzerliğe sahip olan eserdir. Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne matbaasında hazırlanmış, içindekiler kısmında da Müfredat-1 Tıbbiye ile çok benzer sistematığe, sınıflandırmaya sahip olan, eğitim amaçlı bir eserdir. Ancak bu eser de tamamen beşerî amaçlı hazırlanmış olup, hayvanlar için kullanımına dair bilgi barındırmamaktadır. Müfredat-1 Tıbbiye'ye göre daha kapsamlıdır.

Müfredat-1 Tıbbiyenin dönemdaşı olarak karşılaştırdığımız her eserin Osmanlı Devleti'nde bir gereksinim üzere yazılmış ya da çevrilmiş olduğu görülmektedir. Pharmacopée Française, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de kullanılmak üzere Dr. Binbaşı Hüseyin Bey tarafından, Düstur-ül Edviye adıyla çevrilerek hazırlanmıştır. Pharmacopée Militaire Ottomane, Osmanlı Devleti'nde askerî hastanelerde kullanıma yönelik olarak hazırlanmıştır. Müfredat-1 Tıp ve İlm-i Tedavi, Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne matbaasında basılmıştır. Yani Müfredat-1 Tıbbiye de dâhil tüm eserler özgün eserler değildir ve asıl yazım dilleri de Osmanlıca değildir. Bir dönem Antik Yunan ve bir dönem de İslam eserlerinin çevirileriyle çağdaşlaşma çabası içinde olan uygarlıkların bu yöntemini, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, tıpta geri kalmasına çare arayışı olarak denediği görülmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye ile dönemdaşı tüm eserler de dönemlerindeki yurt dışı tıp metinlerinin Türkçeye kazandırılması çabalarıyla uyumlu görünmektedir.

Müfredat-1 Tıbbiye, dönemdaşları Pharmacopée Française, Pharmacopée Militaire Ottomane ve Müfredat-1 Tıp ve İlm-i Tedavi ile birlikte değerlendirildiğinde: Edviyenin yazılış şekli, sınıflaması, hazırlanışı ve kullanım alanları yaygın benzerlikler göstermektedir. Dönemdaşı her üç eserde de adı geçen ortak bitkilerin kullanım alanları ve kullanım şekilleri birbiriyle çelişmemekte, birbirini bütünlemektedir. Bu özellikleriyle bir kez daha görülmektedir ki Müfredat-1 Tıbbiye, 19. yüzyıl sonlarında yazılmış, tıp tarihinde önemli yerleri olan dönemdaşı eserlerle uyumlu; hem insan, hem de hayvanlarla ilgili tıbbi bilgiler vermesiyle de diğer eserlere ek özellikleri olan değerli bir tıp tarihi kaynağıdır.

Çalışmamızda Müfredat-1 Tıbbiye ile karşılaştırmak için belirlenen en güncel eser ise, **Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografı (Cilt 1)**'dir. Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografı, aynı zamanda günümüz tıp uygulamaları, tıp eğitimi ve sağlık politikaları konularında da değerlendirme yapmamızı sağlayan bir eser olmuştur.

Bitkiler üzerinden yapılan incelemede, Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografı'nda (Cilt 1), hatmi, mürver ve tarçının klinik veriler tarafından desteklenen kullanımının olmadığı belirtilmiştir. İncelenen eserlerden *Materia Medica*'nın yazıldığı yıllar, M.S. 1. yüzyılın ikinci yarısı olarak verilmektedir. Yani yaklaşık 2000 yıldır kullanımı ve yararlarından bahsedilen bitkilerin hâlen klinik veriler tarafından desteklenen kullanımının önceliği bilimsel çalışmalar yapmak ve yapılmasını özendirmek olması gereken Dünya Sağlık Örgütü gibi güçlü ve köklü bir örgüt tarafından ortaya konulamaması bir çelişki olarak değerlendirilebilir. Dünya Sağlık Örgütü'nün '*ilaç kılavuzlarında ve geleneksel sistemlerde tanımlanan kullanımlar*' ve '*halk hekimliğinde tanımlanan, deneysel veya klinik verilerle desteklenmeyen kullanımlar*' başlığıyla bitkilerin kullanımına yayınlarında yer vermesi durumu ise, toplumlarda yanlış kullanımın bir tür bilimsel temellendirilmesi varsayımına yol açabilir. Ayrıca bu başlıklar, bilimsel istismarcıların konuyu çarpıtmaları için referans olarak kullanılabilir. Bilimsellik iddiasıyla bitkisel ürün pazarlaması yapanlar için gerekçe sağlama riski de taşımaktadır. Bitkisel ürün kullanımı ile ilgili olarak benzer sağlık tartışmalarının günümüzde de devam ediyor olması, konunun Türkiye ve küresel sağlık politikaları açısından da dikkate değer bir şekilde değerlendirilmeye gereksinimi olduğu anlamına da gelebilir.

DSÖ monografinin *klinik veriler tarafından desteklenen kullanım ve klinik farmakoloji* adlı başlıklarının dar; *ilaç kılavuzlarında ve geleneksel sistemlerde tarif edilen kullanımları, halk hekimliğinde tanımlanan, deneysel veya klinik verilerle desteklenmeyen kullanımlar ve deneysel farmakoloji* başlıklarının daha geniş olduğu görülmektedir. En azından bitkiler üzerindeki çalışmalar kapsamında değerlendirildiğinde, DSÖ'nün yaklaşımının, mevcudu ortaya koyma tutumu şeklinde olduğu söylenebilir. Bilimsel bilgi arama çabası yerine mevcut bilimsel bilginin derlenmesi yaklaşımı, hâlen devam eden ve eleştirilmesi gereken bir gerçeklik olarak önümüzde durmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografisi üzerinden yapılan değerlendirmede de görülmektedir ki: Müfredat-1 Tıbbiye'deki bitki, bitkisel ürün kullanımları, dönemi için çağdaş kullanımlarken; bu bitkiler günümüz modern tıbbında ancak geleneksel tamamlayıcı tıp uygulamalarında yer bulabilmektedir.

Müfredat-1 Tıbbiye içinde geçen ilaçlar için etibba tarafından tasdik edilmiş olmasını ve eczanelerden temin edilmesini kriter olarak ortaya koyan; ilaçların sahte olmaması için eczacının imzasını da içerir ve mühürlü olması gerektiğini vurgulayan; denenmiş ve kabul görmüş uygulamaların hastalara uygulanması gerektiğini vurgulayan bir eserdir. Yani eser, dönemi gereği, bilimsel gereklilikleri önemsemekte ve istemektedir. Ancak Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografisi, bitkilerin kullanım alanlarını salt bilimsel kanıtlanmış olanla sınırlamamıştır. Böyle bir kısıtlamaya gitmediği gibi *linik veriler tarafından desteklenen kullanım alanı* olmayan bitkileri de dışarıda bırakmamıştır.

Müfredat-1 Tıbbiye'de yer alan bilgiler, dönemdaşı ve öncesi eserlerdeki bilgilerle kümülatif olarak benzerdir. Müfredat-1 Tıbbiye bu özellikleriyle, dönemi için bilimselliği önceleyen iyi bir örnek eser olarak değerlendirilebilir.

5.3. Osmanlı Devleti'nde ve Avrupa'da 19. Yüzyıl Tıp Eğitimine Müfredat-1 Tıbbiye ile Bakış

İncelenen eserlerden Müfredat-1 Tıbbiye de dâhil olmak üzere, günümüze kadar gelmiş olan bütün eserler aynı zamanda tıp eğitimine dair de metinlerdir. Bu yönleriyle direkt ya da dolaylı olarak kendi dönemlerine dair tıp eğitimi çabalarını da yansıtmaya özelliklerine sahiplerdir. Hangi amaçla yazıldıkları, ne kadar süre kullanıldıkları, hangi dilde yazıldıkları, öncülü ve ardılıyla uyum gösterip göstermedikleri açısından yapılan değerlendirmeler, tıp eğitimi ve tıp tarihi hakkında bilgiler barındırmaktadır.

Müfredat-1 Tıbbiye adlı eser, tıp ve veteriner okullarının aynı çatı altında farklı sınıflarda okutulmaya başlandığı bir dönemin şahididir ve kendisi de veteriner ders takrirlerinden oluşmaktadır. Eğitimde çağdaşlaşma ve Türkçeleşme çabalarının olduğu bir döneme aittir (40, 43, 46). Osmanlıca yazılmış ancak Fransızcanın etkisini gösterir izler barındırmaktadır. Tüm başlıkları aynı zamanda Latin harfleriyle

Fransızca olarak yazılmıştır. Bazı Fransızca başlıkların da birebir okunuşları Osmanlıca yazılmıştır.

Müfredat-1 Tıbbiye’de ismi geçen M. Nuri Bey; incelediğimiz eserlerden Pharmacopée Française’nin çevirisi Düstur-ul Edviye’nin yazarı Hüseyin Bey ve Müfredat-1 Tıp ve İlm-i Tedavi’nin yazarı Ahmed Bey, tıp eğitiminde Türkçeleşmeyi talep eden Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye’nin üyeleridir (90). Düstur-ul Edviye ve Müfredat-1 Tıp ve İlm-i Tedavi de Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye’de yürütülen çeviri eser çalışmalarının ürünüdür.

Müfredat-1 Tıbbiye’nin ait olduğu 19. yüzyılda, Osmanlı Devleti için iyi örnekler Avrupa’dadır. Müfredat-1 Tıbbiye, Osmanlı Devleti’nin Batıyı yakından takip ettiğine dair birçok bilgiyi de bizlere sunmaktadır. Osmanlı Devleti’nin Batı’yı yakından takip ettiğine dair bilgiler, genellikle İsmail Hilmi Bey’in eserin giriş kısmına, yanlarına ve sonuna aldığı notlarda görülmektedir.

Müfredat-1 Tıbbiye Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde tıp eğitiminde yaşanan birçok gelişmenin de tanığıdır. Aynı dönemde Avrupa’da da önemli bilimsel gelişmeler yaşanmaktadır ve eser kesişen tüm bu gelişmeleri bize ulaştırmaktadır. Müfredat-1 Tıbbiye bu çok yönlü özelliğiyle tıp tarihi bilgisine, 19. yüzyıl Osmanlı Devleti ve Avrupa Tıp Eğitimi ve bilimsel gelişmelerine dair de katkılar sunmaktadır.

Müfredat-1 Tıbbiye’nin de ait olduğu Tanzimat Dönemi’nin, 1839’da Tanzimat Fermanı ilanı ile başladığı ve 1878’de meclisin kapatılmasıyla sonlandığı kabul edilir (49). Bu dönemdeki yenileşme çabaları genellikle Fransa’nın etkisi altında ilerlemiştir. Fransa, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti bilim ve eğitim dilinde de hâkim konumdadır. Viyana’dan Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne’nin yönetici ve hocası olan Avusturyalı olan Dr. Charles Ambroise Bernard dahi okulda eğitim dilini Fransızca olarak yürütmüştür (43, 79).

Tanzimat Dönemi her ne kadar tıp eğitiminde Fransızcanın yoğun olduğu bir dönem olsa da, aynı zamanda eğitimde Türkçeleşme çabalarının başladığı da bir dönemdir. Eğitimde Türkçeleşme talepleri ve çabaları aynı zamanda padişaha muhalefetin ana eksenlerinden birini oluşturmaya başlayacak ve bu dönem padişahın tıbbiyelileri kendisine sürekli tehdit olarak gördüğü bir dönem de olacaktır (40).

Osmanlı Devleti'nin kendi özgü ihtiyaçlarını görmeden yalnızca benzetme çabasının, iyi örneklerle rağmen tıpta çağdaşlaşmayı sağlayamadığı görülebilmektedir. Osmanlı Devleti bu dönemde tıp alanı da dâhil olmak üzere birçok alanda çağdaşlaşmayı sağlayamamıştır (46).

Daha önce de tekraren ifade ettiğimiz gibi Müfredat-ı Tıbbiye, veteriner okulu ders takrirlerinden oluşan bir eserdir ve tıp tarihinin vazgeçilmez bir parçası olan veteriner hekim tarihini de gözden geçirmemizi sağlayan değerli bir özelliğe daha sahiptir. Müfredat-ı Tıbbiye, tıba veteriner hekimlik, beşerî hekimlik ve eczacılık alanlarından bakmamızı sağlayarak bütüncül bakış açısıyla bakmamızı sağlamıştır. Bu bağlamda 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde veteriner hekimlerin eğitimleri de incelenmiştir.

Veteriner sınıfları 1873 yılında beşerî hekimlik dersleri verilen tıp okulu ile bilimsel ve öğrenme açısından benzer oldukları gerekçesiyle aynı çatı altında eğitim vermeye başlamıştır ki bu tarih Müfredat-ı Tıbbiye'nin yazıldığı döneme denk gelmektedir. 1887 yılında kurulan komisyon da, veteriner okullarının ilk iki sınıfının tıp öğrencileri ile birlikte okunması kararına gerekçe olarak, etkinlik ve kalitenin artırılmasını göstermiştir. Gerekçeler bu şekilde sıralanırken, altta yatan nedenlerin başında eğitmen sayısındaki yetersizlik gelmektedir (62).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde eğitimci ve sağlık çalışanı sayılarındaki azlık; tıp, veteriner, ebelik ve eczacılık okullarının tek binada toplanması ve belli sınıfların birlikte okunması gibi zorunlulukları da beraberinde getirmiştir. Bu zorlukların aynı zamanda Osmanlı Devleti için sağlığın o dönemdeki bütün alanlarını birlikte ele alması fırsatını doğurduğu da düşünülebilir.

Avrupa'da 19. yüzyılın son dönemlerinde “tek sağlık” tartışmaları da filizlenmektedir. Osmanlı Devleti'nde bu dönemde tek sağlık tartışmalarının yaşandığı söylenemese de, sağlık eğitimindeki kısıtlılıklar veteriner, tıp, ebelik ve eczacılık eğitimlerinin zorunlu birlikteliğini sağlamıştır.

Müfredat-ı Tıbbiye hem insan hem de hayvana dair sağlık bilgilerini kısıtlı da olsa içerme ayrıcalığına sahiptir. Eser, *'tıbb-ı insaniye ve tıbb-ı hayvaniye'* söylemleriyle her iki alanda tedavi yaklaşımları içermektedir. Bu özellikleriyle Müfredat-ı Tıbbiye'nin, günümüz sağlık uğraşlarında görmezden gelinen bütüncül tıp yaklaşımına daha çok sahip olduğu söylenebilir. Günümüz modern sağlık

eğitiminde veteriner, tıp, ebelik gibi eğitimler birbirinden kopuk olduğu gibi kendi içlerindeki üst uzmanlaşmalarla daha da atomize olmaktadır.

Müfredat-1 Tıbbiye'nin yazıldığı dönemde Koch ve Virchow'un, tıp tarihinde önemli bir yer almasında büyütme gücü artan mikroskopların yeri büyüktür (2). Tıp tarihinde önemli bir aktör ve İsmail Hilmi Bey'in dönemdaşı olan Robert Koch'a göre hastalık varsa mikroorganizma vardır ve sağlık için mikroorganizma yok edilmelidir. Bu yaklaşımda esas ilaçlar oluşturmaktadır. Koch'un bu yaklaşımının veba, frengi gibi ölümcül birçok hastalıkta işe yaradığı kabul edilebilir. Ancak Koch'un tanınır olmasını sağlayan tüberküloz gibi hastalıklarda, barınma, beslenme vb. koşulların iyileştirilmesinin de hastalıkla mücadelede önemli olduğu bilinmektedir. Bu kez hastalıkların yalnızca ilaçla baş edilebilecek bir şey olmadığını, sosyal-ekonomik birçok bileşeni olduğunu savunan Rudolf Virchow karşımıza çıkmaktadır. Virchow da İsmail Hilmi Bey'le dönemdaştır. Virchow her ne kadar hücrel patoloji ile ünlenmişse de, ilk halk sağlığı tartışmalarını başlatan; koruyucu sağlık tartışmalarının savunucularındandır (20).

5.4. Avrupa'daki Bilimsel İlerlemeler ve Müfredat-1 Tıbbiye' deki İzleri

Fransa'nın 19. yüzyılın son dönemlerinde Osmanlı Devleti tıp eğitim sisteminde görülen etkisi, açıkça fark edilebilmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye bu etkinin izlerini bizlere taşımaktadır. Eserdeki her mu'alecenin yanında Latin harfleriyle Fransızcasının da yazılması, bazı başlıklardaki bitkilerin Fransızca telaffuzunun birebir benzetilerek Osmanlıca olarak yazılması örnek olarak gösterilebilir. Müfredat-1 Tıbbiye, yalnızca Fransa'nın tıptaki etkisini değil, aynı zamanda batılılaşma çabalarının birçok örneğini de içinde barındırmaktadır. Müfredat-1 Tıbbiye'de yer alan Avrupa'dan aktarılan bilimsel nitelikteki örnekler hem kendi dönemi açısından hem de tıp tarihi açısından ona yararlı bir eser olma vasfını kazandırmaktadır.

İsmail Hilmi Bey'in Müfredat-1 Tıbbiye üzerine aldığı notlardan birisi de Avrupa'daki bilimsel gelişmelerden izler taşımaktadır. Notta, Mösyö Duray isimli bir eczacının sülfat ve kininin yerini alabilecek bir ilaç geliştirdiği belirtilmektedir. Bu notun girişinde haberin tarihini İsmail Hilmi Bey, Sene-i Hicriye, Sene-i Süryaniye, Sene-i Kıbtiye, Sene-i Museviye, Sene-i Miladiye olarak beş farklı şekilde vermiştir.

Bu tarihler, o dönem Osmanlı Devleti'nin çok kültürlülüğünün de bir göstergesi olması açısından değerlidir. İsmail Hilmi Bey, bu ilacın diğerlerinden üstün yanını sülfat ve kinin gibi pahalı olmaması; köylü ve amele gürhununun da kolaylıkla ilacı tedarik edebilmesi olarak belirtmiştir. Müfredat-ı Tıbbiyedeki bu not, burjuvazinin güçlendiği bir Avrupa'da, köylü ve amele kesimlerin sağlık, sosyal ve ekonomik durumlarına dair ipuçları da vermektedir.

Avrupa'da 19. yüzyıl son dönemi, kent nüfusunun fabrikalaşmayla arttığı; makineleşen tarımla birlikte köylü nüfusun daha yoğun olarak bir arada olduğu dönemdir. Özellikle Avrupa'da sanayileşme ilerlemekte, şehirlere göç artmakta, sosyoekonomik düşkünlükle doğrudan ilişkili sıtma gibi bulaşıcı hastalıklar da artmaktadır. On dokuzuncu yüzyıl aynı zamanda hastaneler tıbbi dönemi olarak da bilinmektedir (29). Bu dönemde hastaneler, günümüz hastane algısından farklı olarak hastalıklı kişileri toplumdan yalıtma amacıyla da kullanılmıştır. Toplumun işgücüne olan ihtiyacı hasta olanı hasta olmayandan ayırmayı da gerektirecektir.

Müfredat-ı Tıbbiye'de İsmail Hilmi Bey'in Avrupa'daki bilimsel gelişmelere dair aldığı notların içeriğinin bir diğeri de, nitrogliserin deneylerine ilişkindir. İsmail Hilmi Bey notlarında, dinamitin buluşunu Mösyö Lö Nobel'in yaptığını, Doktor Foks'un ise bundan üç kat daha güçlü nitrogliserin deneylerini yaptığını belirtmektedir. Bu bilgi notunda iki nokta yine Avrupa'daki gelişmeler ve yansımalarına dair izler taşımaktadır. Bunlardan ilki Nobel, dinamit çalışmalarını 1860'larda yürütmüştür. Müfredat-ı Tıbbiye 1870'lere ait bir eserdir ve askerî teknolojik gelişmelerde çok önemli yere sahip olan dinamitin 10 yıl içerisinde çok daha güçlüsünün ortaya konduğunu iddia etmektedir. Bu durum, Avrupa'da bilimsel gelişmelerin hızını ortaya koyma konusunda önemli bir emaredir. İkinci önemli nokta da İsmail Hilmi Bey'in bir sağlık kitabına, askerî gelişmeleri içeren bilgileri de taşımasında herhangi bir beis görmemesidir. Bu durum, o dönem veteriner okullarının askerî olması, kendisinin de askerî baytar olması ile açıklanabilir. Askeriye ve tıbbiye yoğun bir şekilde iç içedir.

Müfredat-ı Tıbbiye'nin girişinde İsmail Hilmi Bey tarafından yazılmış başka bir not, yine tıp tarihi için çok önemli izler taşımaktadır. Not, "*Küre-i arz ile kamer beyninde olan bu'd-ı mesafeyi iki yüz seksen bin kilometre takrîb edecek bir dürbin bugünlerde Londrada imal olunmakta bulunup zikrolunan dürbinin bir adesi altı yüz*

otuz beş milimetre katında olduğundan ilm-i hikmet hesabınca kameri arzından yüz yirmi sekiz kilometre yani nazarımızdan otuz iki fersah mesafede göstereceği gazete rivayatındandır” şeklindedir. Londra’da kullanılan bir dürbünün ne kadar güçlü olduğu, 635 mm kalınlığındaki bir merceğin 128 kilometre yani yaklaşık 32 fersah uzaklığı gösterebildiğinden bahsedilmektedir.

İsmail Hilmi Bey tarafından yazılan bu not, bir bilim insanının algıda seçiciliği olarak da değerlendirilebilir. On dokuzuncu yüzyıl, tıpta birçok alanda ilerlemenin olduğu bir dönemdir. Bu dönemde mikroskopta da önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Mikroskoptaki teknik gelişme, merceklerle bağlıdır. İsmail Hilmi Bey’in merceklerle dair verdiği örnek de bu gelişmelerle örtüşmektedir.

Güçlü mikroskopların da katkısıyla, İsmail Hilmi Bey’in dönemdaşı üç bilim insanı Avrupa’da önemli başarılar imza atmıştır. Tıpta mikrop kavramının daha yoğun yer bulması ve tedavi yaklaşımının mikroorganizmalara yönelik olması, Pasteur ile beraber 19. yüzyıla denk gelmektedir. Bu dönemde Louis Pasteur ve Robert Koch, hastalık-mikroorganizma ilişkisini daha güçlü bir şekilde ortaya koyabilmişlerdir. On dokuzuncu yüzyılda Pasteur ve Koch ile beraber ün kazanan bir diğer isim de Virchow’dur. Pasteur kuduzla, Koch tüberkülozla, Virchow ise sellüler patoloji teorisi ile anılacaktır

Pasteur ve Koch ile beraber, bilimsel tıpta hastalıkla mücadelenin mikroorganizmalarla mücadele olarak görülmesi anlayışı ağırlık kazanacaktır. Ancak Virchow, hastalıkla mücadeleyi yalnızca mikroplarla mücadele olarak görmüyor, sağlığın aynı zamanda toplumsal, çevresel ve ekonomik yönleriyle birlikte bütüncül değerlendirilmesi gerektiğini savunuyordu. Virchow, günümüz tıp tarihi kaynaklarında her ne kadar hüresel patoloji teorisiyle anılsa da aynı zamanda bir halk sağlığıdır ve bunun için de çalışmalar yürütmektedir. Virchow’un sağlığın doğa, toplum, sosyal ve ekonomik haklar gibi birçok bileşenin de olduğunu savunduğu ünlü Silesia Raporu, 1848’ de yayınlanmıştır. Silesia Raporu başta olmak üzere, Berlin şehir kanalizasyon çalışmaları gibi çeşitli çalışmalarıyla Virchow, sağlığın, çevresel, sosyal ve ekonomik faktörler gibi bileşenlerinin de olduğunu savunmuş; ileriye dönük ‘tek sağlık’ tartışmalarını da böylece aralamıştır (21, 23). Virchow, sağlığın çevre ve bütün canlılarla birlikte korunabileceğini, hastalıkla mücadelenin de sadece mikropla mücadele olmadığını savunmaktadır.

Müfredat-1 Tıbbiye ve dönemdaşı eserlerde, Avrupa'daki gibi, tıpta yeni paradigma arayışlarına ve ilerici söylemlere rastlandığı söylenemez. Ancak bu dönemde Osmanlı Devleti'ndeki bilim insanlarının Avrupa'daki bilimsel gelişmelerden haberdar olmadığı anlamına da gelmez. Müfredat-1 Tıbbiye'de İsmail Hilmi Bey'in Avrupa'daki bilimsel gelişmelere dair notlar buna örnek gösterilebilir. Yine 19. yüzyıldaki çağdaşlaşma çabalarından birisi de Avrupa'daki bilimsel dergilere abone olmak şeklinde belirtilmektedir (44).

Gürler (28), "Malumat-1 Baytariyye" isimli eserde, yazarı Necmeddin Sami Bey'in insan ve hayvan sağlığının birbirine bağlı olduğunu, bunun da tek sağlık kapsamında değerlendirebileceğini belirtmektedir. Hiçcan (26), Virchow'un insan ve hayvan hekimliği arasında ayırıcı bir çizgi olamayacağı; hayvan ve insanlarda görülen hastalıkların türler arası değil, sadece detaylarda olduğu söyleminin tek sağlık kapsamında değerlendirildiğini belirtmektedir. Ancak günümüz sağlık anlayışına baktığımızda tıp genellikle insan merkezli değerlendirilmekte, tek sağlık yaklaşımına duyarsız kalınmaktadır. Tek sağlık kavramı görüldüğü gibi Avrupa'da uzun yıllar önce tartışılmaya başlansa da sağlık politikalarına etkisinin güçlü olmadığı gözlenebilmektedir.

Müfredat-1 Tıbbiye dışındaki tüm eserler, beşerî amaçlı hazırlanmış ve hayvanlara dair yaklaşımın olmadığı görülmüştür. Müfredat-1 Tıbbiye içinde yer alan aynı ilacın, insan ve hayvan için yaşlara göre doz tablosu; bazı mu'alecenin hayvan ve insanda kullanımına dair bilgiler ile diğer tüm eserlerde olmayan bir özelliği bizlere sunmaktadır.

Müfredat-1 Tıbbiye adlı eserde, zamanın Avrupa'sında gerçekleşen birçok bilimsel gelişmeyle ilgili haberleri okuyabiliyorken; aynı eserde Osmanlı Devleti'nde yerel gereklilik ve ihtiyaçlara cevap verebilen yeni bir bilgi veya bilimsel gelişme ile ilgili haberleri okuyamıyor oluşumuz ilginçtir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki çağdaşlaşma çabaları ne yazık ki kendi sorunlarını çözmekten ve özgünlükten yoksundur (46, 89). Osmanlı Devleti'ndeki çağdaşlaşma çabası Avrupa'daki gelişmeleri ve iyi örnekleri taklit etme ve ithal etme anlayışı şeklinde yansımaktadır (46). Çağdaşlaşma çabaları ile ilgili bu durum, Osmanlı Devleti'nin o dönem tıp eğitiminde ilerleme sağlayamamasının da gerekçelerinden birisi olarak değerlendirilebilir (46).

Bitkilerin tıpta kullanımı, günümüzde çoğunlukla geleneksel tamamlayıcı tıp uygulamalarında kendine yer bulabilmektedir. Ancak geleneksel tamamlayıcı tıp uygulamalarının modern sağlık sisteminde yer almasına dair ciddi kaygılar bulunmaktadır (36). Bitkilerin tarihsel, kültürel ve tıbbi bağları ile geleneksel tamamlayıcı tıp uygulamaları arasında yakın ilişki vardır. Geleneksel tamamlayıcı tıp uygulamalarının tarihsel süreci ve farmakognozi ile gelişen bitkisel kaynaklı ilaç geliştirilmesi süreçleri modern tıptaki yerini almıştır. Bununla birlikte bu durumun günümüzde modern tıba ve ilaç endüstrisine alternatif olarak sunuluyor olması sağlık politikalarındaki değişimin izlerini taşımaktadır. Müfredat-1 Tıbbiye ile günümüze ait eser olarak karşılaştırdığımız DSÖ Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografı, sağlık politikaları, geleneksel tamamlayıcı tıp uygulamaları, modern tıp ve bitkiler başlıklarının kesiştiği çok iyi bir kaynak taraması olmuştur.

Müfredat-1 Tıbbiye, Osmanlı Devleti sağlık politikaları yanı sıra bu politikaların günümüze kadar yansıyan yönlerini de göz önüne sermektedir (2).

5.5. Sağlık Politikalarına Müfredat-1 Tıbbiye İle Bakış

Sağlık hizmetleri tarihsel süreçte, teknolojik, yaygın, daha ulaşılabilir ve etkili bir hâle gelmiştir. Bu süreçte bireysel ve dağınık çalışan hekimler hastaneler tıbbi dönemi olarak da anılan 19. yüzyılda, daha çok hastanelerde çalışmaya başlamışlardır. Ancak 19. yüzyıl hastaneleri bir yandan tedavi için kullanılırken, bir diğer yandan da tedavi edilmeyenlerin toplumdan izolasyonu için de kullanılabilmiştir (29). Yani bu kurumlar, bir yandan hastaları tedavi etmeye çalışırken bir yandan da tedavi edemediklerini toplumda görünmez kılma görevi üstlendiği düşünülebilir.

Modern tıbbın tarihsel süreçte hastalığa yaklaşımı ve değişen hastalık paradigmalarının da etkisiyle, özellikle 19. yüzyıl itibariyle artık mikroorganizmalara odaklı hâle gelmiş, tıbbın mistik yanlarını tamamen çürütmüştür. Ancak mikroorganizmaların yalnızca bilim insanlarının görüp anladığı, çıplak gözle görülmeyen varlıklar olması özellikle hekimlerin tıp tarihinden gelen gücünü sarsmamıştır.

Günümüzde tedavi edilemeyen, ölümcül hastalıklarda geleneksel, tamamlayıcı ve alternatif tıbbi uygulamalar güçlü bir seçenek olarak sunulmaktadır.

Modern tıbbın cevap bulamadığı hastalıklarda geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları, toplumların tüm sosyoekonomik kesimlerinden talep görmektedir. Bu talep sağlık politika uygulayıcıları kadar, sağlığa ticari alan olarak bakan kişi ve kurumların da gözünden kaçmamaktadır. Geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları, modern tıba inanan birçok bilim insanı tarafından kabul edilemez görülmekte ya da kuşkuyla karşılanmaktayken, referans kurumlardan olan DSÖ, bununla ilgili net bir tutum alamamaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü'nün geleneksel tamamlayıcı tıp uygulamaları ile ilgili tutumu, incelenen eserde net olarak anlaşılammamaktadır. Müfredat-1 Tıbbiye ile karşılaştırmalı olarak incelediğimiz yedi bitkiden üçünün klinik verilerce desteklenen kullanımları yok denmektedir. Ancak her bitkinin geleneksel tıpta tanımlanan kullanımları; ilaç kılavuzları ve tarif edilmiş belgelerde tanımlanan kullanımları eserde bulunmaktadır. Kurumsal tarihsel sürecinde sağlık politikası üretmeyi bırakması istenen ve bu rolü kabullenen DSÖ, yalnızca klinik veriler tarafından desteklenen bitkilerin incelenmesini monograflarına koymamıştır. Ancak Dünya Sağlık Örgütü, ilgili monografin, *yaygın olarak kullanılan tıbbi bitkilerin güvenlik, etkinlik ve kalite kontrolü hakkında bilimsel bilgi sağlamak* amacıyla hazırladığını söylemektedir. Bu ikilem bilimsellik yanılması yaratacağı gibi bilim tacirleri için de istismar alanı açabilecektir.

Giriş kısmında amacının *bilimsel bilgi sağlamak* olduğu belirtilen Monografda yer alan geleneksel tıpta tarif edilen kullanımlar gibi başlıklar bu alanların da bilimsel kabul edilebilir olduğu algısı oluşturabilir (33). Bilim tacirlerinin de bitkinin Monografda yer alan her başlıktaki kullanımını bilimsel endikasyon olarak pazarlama riski bulunmaktadır. Bu durum, toplumların bin yıllara dayanan sağlık birikimini içeren geleneksel tıp uygulamalarının bilimsel amaçla değerlendirilmesi için değil, sağlıkta kâr anlayışının maksimize edilmesi için kullanılması riskini taşımaktadır.

Tıp tarihinde farklı adlarla yer aldığını belirttiğimiz Dört Hılt Teorisi izlerine, Müfredat-1 Tıbbiye'de rastlayabildiğimiz gibi, günümüzde de geleneksel tamamlayıcı tıp uygulamalarında rastlayabilmekteyiz. Bu izleri dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de geleneksel tamamlayıcı tıp uygulamalarının mevzuatında gözlemleyebiliriz. Türkiye'de Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp

Uygulamaları Yönetmeliğinde yer alan kupa terapisi, homeopati, müzikterapi gibi birçok uygulamada dört hilt kavramı kendisini hissettirmektedir (32-35).

Müfredat-1 Tıbbiye bitkilerin günümüz sağlık sistemindeki yeri ve bu bağlamdaki tartışmanın yanı sıra sağlık politikaları alanında birçok alana ait bilgiler de taşımakta olduğunu belirtmiştik. Eser, 19. yüzyılın son dönemlerine dair hem Osmanlı Devleti'nde hem de Avrupa'daki sağlık yaklaşımlarına, tıp eğitimine, tedavi yaklaşımlarına dair bilgiler de vermektedir. Aynı zamanda günümüz sağlık tartışmalarında gittikçe daha yoğun yer kaplayan tek sağlık kavramı, sağlığın sosyoekonomik belirleyenleri gibi birçok konunun da değerlendirmesini sağlamıştır.

Tıp eğitim politikaları Müfredat-1 Tıbbiye'yi sağlık politikaları bağlamında değerlendirmemizi sağlayan başlıklardan bir diğeridir. Müfredat-1 Tıbbiye ve dönemdaşı eserlerin de ortaya koyduğu üzere Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda tıp eğitimindeki çağdaşlaşma çabaları Batının kopyalanması ve taklit edilmeye çalışması şeklinde olmuştur. Sağlık alanında baskın ihtiyacın askerî olduğu da yine Müfredat-1 Tıbbiye ve dönemdaşı eserlerin incelenmesinde görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde tıp eğitim dilinin Fransızca olduğu görülmektedir. Müfredat-1 Tıbbiye'de de görüldüğü gibi derslerin ve ders kitaplarının Osmanlıca olması için yoğun bir çaba da bulunmaktadır. Ancak tez kapsamında incelediğim Osmanlıca olan tüm eserler, çeviri eserlerdir. Yani bu dönemdeki eğitim dilinin Türkçeleşmesi çabaları mevcut kaynakların çevirisi çabasından öteye gidememiştir.

Müfredat-1 Tıbbiye'nin sağlık politikalarına dair günümüze taşıdığı son başlık da sağlık teşkilatlanmasına dairdir. Müfredat-1 Tıbbiye sağlık eğitimi için binaların çeşitli olanaksızlıklar gereği birleştirildiği; farklı bölümlerin kesişen derslerinin ve öğretmenlerinin birlikte değerlendirildiği bir dönemin eseridir. Yine eser, özellikle hekimlerin tüm Osmanlı Devleti topraklarında organize olarak dağıtılmadığı; askeriyenin bu konuda öncelikli olduğu bir dönemin şahididir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Müfredat-1 Tıbbiye, tıp tarihi alanının birçok başlığını içine alan bütüncül bir çalışma yapma imkânı sağlamıştır. Hem veteriner hem tıp hem de eczacılık tarihi alanlarına dair bilgiler taşıyan çalışmamızda, Müfredat-1 Tıbbiye eseri Latin harflerine çevrilmiş ve kolay anlaşılır hâle getirilmiştir.

Müfredat-1 Tıbbiye'nin dönemi, Osmanlı Devleti'nde veteriner, tıp ve eczacılık tarihi için anlamlı bir zaman dilimine denk gelmektedir. Eserin incelenmesi bu alanların birlikte değerlendirilmesi fırsatını da tanımıştır. Eserin veteriner hekim İsmail Hilmi Bey'in ders takrirleri olması; tıp ve veteriner okullarının aynı binada ve temel derslerin ortak okutulduğu 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine ait olması, veteriner ve tıp tarihini birlikte inceleme olanağını da sağlamıştır. Böylece veteriner ve beşerî hekimlik tarihi eserden hareketle bütüncül olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Veteriner Hekim tarihini incelemede İsmail Hilmi Bey'in torunlarına ulaşabilme olanağımız eserin yazıldığı dönemi anlamamız için ek bir şans tanımıştır. Kısa bir süre Sağlık Bakanlığı yapmış Prof. Dr. Nusret Karasu'nun da babası olan İsmail Hilmi Bey'in tuttuğu notlar ve ders takrirleri incelendiğinde onun çağdaş bilgilerle donanmış, Avrupa'daki bilimsel çalışmaları takip eden birisi olduğunu göstermektedir. İsmail Hilmi Bey'in eserde aldığı notlarda, o dönem yalnızca tıp değil, Avrupa'daki diğer bilim çalışmalarından da haberdar olduğunu göstermektedir. İsmail Hilmi Bey'in mercekle ilgili Avrupa'daki gelişmeler ve Alfred Nobel'in nitrogliserinle ilgili çalışmalar hakkında eserde yazdığı notlar bunlara güzel örneklerdir.

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda, yalnızca tıp alanı için değil birçok alanda çağdaşlaşma çabası dönemi olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin tıpta çağdaşlaşma çabalarının en büyük gerekçelerinden birisi orduya veteriner ve beşerî hekim yetiştirmektir. Bu soruna hızlı çözüm olarak, en iyiyi taklitle yetinmeye çalışıldığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde tıp eğitimindeki eksikliklerin başında fiziki yetersizlikler ve eğitmen açığı gelmektedir. Bu eksiklerin çözümü için veteriner, ebelik, eczacılık ve tıp okulları aynı binaya taşınmış; bazı dersler birlikte

okutulmuştur. Müfredat-1 Tıbbiye'nin yazıldığı bu koşullarda, Avrupa'da bilimsel ilerlemenin yanı sıra, tek sağlık tartışmalarının ilk nüveleri atılmaktadır.

Halk sağlığı, çevre bilimleri, biyokimya, hemşirelik ve bitki patolojisi gibi alanların bir arada ele alınmasını savunan tek sağlık tartışmalarının, Müfredat-1 Tıbbiye ve dönemdaşı olarak incelenen diğer eserlerde izine rastlandığı söylenemez. Ancak, veteriner, eczacılık, hemşirelik ve tıp okullarının hem bina hem de bir kısım derslerin bir arada okutulmasının o dönem için bu konuda bir farkındalık yarattığı düşünülebilir. Müfredat-1 Tıbbiye'de hem insan hem de hayvana dair tıbbi bilgilerin bulunması, her iki alanı da karşılaştırmalı gören bilgiler vermesi bu olasılığın somut yansımaları olarak değerlendirilebilir. Bu, Müfredat-1 Tıbbiye'yi karşılaştırdığımız diğer eserlerden ayıran, tıp tarihi için kıymetli bir özelliktir.

İsmail Hilmi Bey'in incelenip günümüz Türkçesine kazandırılan Müfredat-1 Tıbbiye üzerinde tuttuğu notlarının tıp tarihine dair bilgilerin yanı sıra etik bilgiler de barındırması, eseri Tıp Tarihi ve Etik alanı için ayrıca değerli kılmaktadır.

Me'kûlât ve mu'alecat ayırımını net olarak ortaya koyması ve mu'alecat kullanımının tıbbi uygulama olduğunu vurgulaması; eczacının imzası olan ilaçların eczanelerden alınması gerektiğini vurgulaması etik duyarlılıklar için verilebilecek örneklerden bir kısmıdır. Eserde geçen tam teşhis konmadan tedaviye başlanmaması; hastaya denenmemiş ilaçların verilmemesi; denenmiş ve etibba tarafından tasdik edilmiş edviyenin verilmesi gerektiği vurguları da hekim sorumluluğu ile ilgili diğer duyarlılıkların ifadeleridir.

Müfredat-1 Tıbbiye'nin içeriğinde en büyük kısmı bitkilerin alması, karşılaştırma yapılacak kitapların belirlenmesinde ana unsurun da tedavi edici bitkiler olmasını sağlamıştır. Tıp tarihinde önemli yer tutmuş, belirlenen eserler sayesinde yaklaşık 2000 yıllık bir tıp tarihi aralığı bu açıdan incelenebilmiştir. Müfredat-1 Tıbbiye ile karşılaştırdığımız eserler, tıp tarihi açısından köşe taşı olma niteliğindedir ve Türkçelerinin olması birçok yeni çalışmaya ışık tutacaktır.

Bitkiler üzerinden eserlerin karşılaştırılması ve değerlendirilmesi eczacılık tarihinin köşe taşları olan Materia Medica ve Kitâb-ül-Câmî Fi Edviyet-il-Müfrede'yi inceleme şansını bizlere tanımıştır. İki eserin de ilgili yerleri Türkçeye çevrilerek çalışmamızın eklerinde sunulmuştur.

Müfredat-1 Tıbbiye kronolojik olarak tıp tarihinin ilk farmakognozi eseri kabul edilebilecek *Materia Medica* ile ilgili tıbbi bitkiler açısından karşılaştırılmıştır. Uzun süre bilimsel gücünü korumuş olan eserle 12 bitki karşılaştırılmıştır. *Materia Medica*'da geçen bitkilerin çok geniş endikasyon alanları bulunmaktadır. Buna rağmen günümüze daha yakın olan Müfredat-1 Tıbbiye ile karşılaştırıldığında, her iki eserde de 12 bitki için çelişen endikasyon alanı görülmemiştir.

İncelenen *Kitâb-ül-Câmî Fi Edvîyet-il-Müfrede*, Dioscorides, Galen, Razi, İbn-i Sina, Gafiki, İbn Maseveyh, İshak bin Huneyn, Zehravi gibi bilim insanlarının eserlerinin derlemesidir. Ancak buna ek olarak 300 bitkiyi de İbn-i Baytar kendisi eklemiştir. İbn-i Baytar'ın Dioscorides'e kulak verdiği ve bilimin birikerek ilerlemesine güzel bir örnek ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Her eserin yeni bilimsel bilgi sağlaması, Müfredat-1 Tıbbiye'den bir ders takriri olması sebebiyle elbette beklenmeyecektir. Ancak İsmail Hilmi Bey'in eserde tuttuğu notlar kendisinin yeni bilimsel bilgileri takip ettiğini ortaya koymaktadır.

Osmanlı Tıp Tarihi için çok önemli eserlerden olan *Pharmacopée Française*, *Pharmacopée Militaire Ottomane* ve Müfredat-1 Tıp ve İlm-i Tedavi de bu çalışma sayesinde incelenebilmiştir. Bu eserler Müfredat-1 Tıbbiye ile dönemdaştır ve 19. yüzyıla dair önemli bilgiler vermektedirler. On dokuzuncu yüzyıla ait dört eser sayesinde eczacılık, veteriner ve beşerî hekimliğin günümüzdeki gibi net çizgilerle birbirinden ayrı olmadığı görülmektedir. Yine Müfredat-1 Tıbbiye'nin dönemdaşı ve öncülü eserlerde ilaçların basit olduğu ve bitki, bitkisel ürün, madensel ürün ve hayvansal ürünlerden hazırlandığı görülmektedir.

Günümüze ait eser olan DSÖ Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografı, Müfredat-1 Tıbbiye ile kronolojik olarak karşılaştırılan son eser olmuştur. DSÖ Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografı ile ilgili ilk göze çarpan eksiklik, incelenen bitkilerin klinik veriler tarafından desteklenen kullanımlarının azlığı/yetersizliğidir. Monografin hazırlanış gayesinde, günümüzde bitkilere ve geleneksel tamamlayıcı tıp uygulamalarına artan ilginin de etkisi görülebilmektedir. Bilimsel bilgi sağlamak amacıyla hazırlandığı iddia edilen eserde yoğunluğun geleneksel kullanımlara verilmesinin arkasında, başka faktörlerin de olduğu düşünülebilir. DSÖ Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografı incelemesiyle, klinik etik karar verme süreçlerinde son sıralarda olması gereken kültürel etkenlerin, ekonomik nedenlerin; ilk sırada olması

gereken tedavi hedefleri, başarı şansı gibi kriterlerin önüne geçebildiği anlaşılmaktadır. Bilimin kaygıları içine, günümüz özgünlüğünde finansmanın güçlü bir şekilde girdiği başlıca neden olarak değerlendirilebilir.

6.1. Çalışmanın Kısıtlılıkları

Çalışmamız veteriner, tıp, eczacılık alanlarında inceleme yapmamızı sağlamıştır. Müfredat-1 Tıbbiye ile birlikte 7 tıp tarihi eserini; 2000 yıllık tıp tarihi ve sağlık paradigmasını incelememizi sağlayan genişlik ve çeşitlikte olmuştur. Ancak çalışmada yine de bazı kısıtlılıklar oluşmuştur. Çalışmamızdaki tıp tarihi sürecinin incelemesinde özellikle eczacılık tarihi, veteriner ve beşerî hekimlik tarihi kadar güçlü bir şekilde çalışmada yansıtılamamıştır.

Müfredat-1 Tıbbiye'nin el yazısı bir eser olması, bazı kelimelerin anlaşılmasını ve çeviri yazısının hazırlanmasını zorlaştırmıştır.

Değerlendirilen/karşılaştırma yapılan eserler içinde veteriner hekimlik eseri yoktur. Müfredat-1 Tıbbiye ile karşılaştırılacak eserler arasına veteriner hekimlik eserlerinin de katılması ileriki çalışmaları daha da güçlü kılacaktır. Müfredat-1 Tıbbiye ile karşılaştırdığımız her eserin Türkçe çevirisi ve ayrıntılı incelenmesi tıp tarihi çalışmalarına güç katacaktır.

Bir diğer kısıtlılık da: İsmail Hilmi Bey'e ait bilgiler, Millî Savunma Bakanlığı Arşivi, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü gibi birçok arşivde aranmasına rağmen bulunamamıştır. Kendisine ait tüm bilgi ve belgeler ailesi tarafından sağlanmıştır. Müfredat-1 Tıbbiye'de isimleri geçen Yüzbaşı M. Nuri ve Kolağası Mehmed Efendi ile ilgili bilgiler netleştirilememiştir. İsmail Hilmi Bey'e ait askerî ve eğitim kayıtlarının bulunabilmesiyle, ileriki dönemlerde bu konuda da çalışmalar yapılabilir.

Çalışmamızın da bir başlığını oluşturan tek sağlık kavramının Osmanlı Devleti ve Avrupa'da 19. yüzyıldaki etkilerinin daha ayrıntılı bir incelemeyle ortaya konabilmesinin günümüz sağlık politikaları ve tıp tarihi çalışmalarına katkıları olacağını düşünüyoruz.

6.2. Öneriler

Tıp her geçen gün canlı merkezli olmaktan çıkıp insan merkezli hâl almaktadır. Sağlık eğitimi ve yapılanmasının tüm canlı bilimlerini içine alan yeniden yapılanmaya gitme gerekliliği, son dönemlerde yaşanan özellikle zoonoz hastalıklar ve salgınlarda, bir kez daha görülmüştür.

Sağlığa yalnızca mikroorganizma, hastalık ve tedavi başlıklarıyla yaklaşamayacağını savunan tek sağlık anlayışının tıp tarihinde gittikçe sessizleştiği görülebilmektedir. Bu yaklaşımın yetersizliği her geçen gün daha da belirginleşmektedir. Hem sağlık eğitiminde hem de sağlık planlaması ve hizmetlerinde tek sağlık anlayışının daha da ağırlık kazanması gerektiği çalışmamızın dile getireceği bir diğer öneridir.

Çalışma üzerinden ortaya konulabilecek bir diğer öneri de günümüzde geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları adıyla vücut bulmuş sağlık yaklaşımları üzerinedir.

Geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları, toplumların bellek ve değerlerini de taşır. Modern tıbbın süreç içerisinde bunu tümünden yok sayması ve görmemesi tıp kurumunun toplumla bağını zayıflatan nedenlerden birisi olabilmektedir. Ancak geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarının, modern tıbbın şifa bulamadığı hastalıklara çare olduğu gibi bir algı oluşabilmektedir ki bu da toplum sağlığı adına çok ciddi bir tehlikedir. İlgili uğraş alanlarının bütüncül bakış açısıyla, toplumu sürece daha çok katarak çalışma yürütmeleri gerekliliği kaçınılmazdır.

Belirtildiği üzere geleneksel tamamlayıcı tıp uygulamalarının çoğu, bitkileri yoğun şekilde kullanmaktadır. Çoğu şifa dağıttığını iddia eden hastalık istismarcısı da yoğunlukla bitkileri kullanmaktadırlar. Böylesi istismarlarda tıp tarihinden bazı eserlerin içinde geçen bitki kullanımlarını kendilerine referans alabilmektedirler. Bu riske karşı tüm tıp tarihi eserlerinin anlaşılabilir kılınması ve toplumun rahatça ulaşabileceği dijital kaynak oluşturma çabası da biz tıp tarihçilerinin sorumluluğudur.

Bir kez daha belirtmek gerekirse çalışmamız, bitkilerin bilimsel süzgeçten geçirilmeksizin kullanımına yönelik bir eleştiri; tıp tarihinde kullanımları üzerinden sağlık alanında değerlendirme yapma çabasıdır. Osmanlı Devleti'ndeki birçok gelişmenin ve bilimsel çabanın yaşandığı döneme ait olan Müfredat-ı Tıbbiye'nin

Çevirisini tıp tarihi alanına kazandırmak, eserde geçen veteriner hekimliği, eczacılık ve tıp alanlarında kullanılan tıbbi bitkileri gün yüzüne çıkarmak ve yazmada ele alınan bitkileri; eserin kendi dönemine, öncesine ve sonrasına ait kaynaklarda geçen bitkilerle karşılaştırarak eserin bilimsel değerini ortaya koymak amaçlanmıştır.

7. KAYNAKLAR

1. Melikoğlu B. Osman Nuri Eralp'in "Bakteriyoloji Dersleri" adlı kitabının veteriner hekimliği tarihi açısından değerlendirilmesi. Ankara: Ankara Üniversitesi 2007.
2. Bayat AH. Tıp Tarihi. Genişletilmiş 3. Baskı. İstanbul: er Matbaacılık; 2016.
3. Demir M. şamanizm'de Hastalık Kavramı ve Tedavi Yaklaşımlar. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi. 2016;6(1):19-24.
4. Kramer SN. Sümerler. İstanbul: Kabalcı;2016.
5. Kramer SN. Tarih Smerde Başlar. İstanbul: Kabalcı; 2016.
6. Bravo IB. Antikçağ'da varlık ve bilgi problemleri üstüne. FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi). 2007(4):43-58.
7. Magee B. Felsefenin yks: Dost Kitabevi; 2000.
8. ağrı E. Çeviri: Empedokles. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi. 2011;1(15).
9. Abiha . Birsal: Elif şafak'm Pinhan Adlı Romanında Dört Unsur ve Daire Sembolizmi.
10. Karataş IE. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Marifetname'sinde anasırı-ı erbaa (dört unsur) görüşü. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi. 2014(33):104-22.
11. (Uludağ) Oř. Beş Buçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları; 1991.
12. Erdemir AD. Ahlt-ı Erbaa İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı; 1989 [24]. Available from: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahl-t-i-erbaa>.
13. Tanker M, Tanker N. Farmakognozi Cilt 1. Ankara Universitesi, Eczacılık Fakültesi yayını, No: 66, Ankara. 1991.
14. Braem H. Uruk Aslanı Gılgameş. 4.Baskı. Ankara: Yurt Kitap Yayın; 1998.
15. Kaplan M, Arıhan SK. Antikçağdan günümüze bir şifa kaynağı: Zeytin ve zeytinyağının halk tıbbında kullanımı. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi. 2017; 52 (2): 1-15.
16. Faydaoğlu E, Sürücüoğlu MS. Geçmişten günümüze tıbbi ve aromatik bitkilerin kullanılması ve ekonomik nemi. Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi. 2011;11(1):52-67.
17. Yeşiltaş, A. Tıp Uzmanlık Tarihi ve Tıpta Uzmanlaşmadan Aşırı Uzmanlaşmaya. Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi. 2019; 27(1), 65-72.

18. AYTEKİN N. Tiksindirici Olanı Yok Etmek, Kendimizi Temizlemek: Detan ve Domestos Reklamları Örneğinde Bir Güç Savaşı. 3th International Conference in Communication and Media Studies, April 11-13, 2012 Faculty of Communication & Media Studies Eastern Mediterranean University. 2013. p. 91.
19. Hayırlıdağ M. Hüseyin Hulki Bey'in Eseri" Tabâbet-i Hakikiye ve Mesâlik-i Bâtıla-i Tıbbiye"nin günümüz Türkçesine kazandırılması ve günümüz tıp anlayışıyla değerlendirilmesi. 2019.
20. Azar HA. Rudolf Virchow, not just a pathologist: a re-examination of the report on the typhus epidemic in Upper Silesia. *Annals of diagnostic pathology*. 1997;1(1):65-71.
21. Silver GA. Virchow, the heroic model in medicine: health policy by accolade. *American journal of public health*. 1987;77(1):82-8.
22. Virchow RC. Report on the typhus epidemic in Upper Silesia. *American journal of public health*. 2006;96(12):2102-5.
23. Wolf M. Is there really such a thing as "One Health"? Thinking about a more than human world from the perspective of cultural anthropology. *Social Science & Medicine*. 2015;129:5-11.
24. Evans BR, Leighton FA. A history of One Health. *Rev Sci Tech*2014; 33: 413-20.
25. FAO. 2011. One Health: Food and Agriculture of the United Nations Strategic Action Plan [Brochure]. Rome. [Available from: <http://www.fao.org/3/al868e/al868e00.pdf>
26. Hiçcan Ö. Hayvan ve İnsan Sağlığı Konusunda Bütüncül Bir Yaklaşım Tek Sağlık [AB Uzmanlık Tezi]. Ankara: Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü; 2017.
27. Zinsstag J, Schelling E, Waltner-Toews D, Tanner M. From "one medicine" to "one health" and systemic approaches to health and well-being. *Prev Vet Med* (2011) 101:148–56.
28. Menten Gurler A, Yiğit A, Osmanagaoglu Sanal S, Üniversitesi H, Fakültesi V, Hekimliği V, et al. "Malumat-ı Baytarriyye" Adlı Eser Üzerine Bir İnceleme. *Harran Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*. 2018;7.
29. Erdemir AD. Tıp tarihi. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri. 2014.
30. RASKIN, I. et al. Plants and Human Health in the Twenty-First Century. *Trends Biotechnology*. 2002; 20(12): 522-31.
31. Petrovska BB. Historical review of medicinal plants' usage. *Pharmacognosy Review*. 2012; 6(11): 1–5.
32. Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği: Resmi Gazete; 2014 [Available from: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20164&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>.

33. Homeopati Uygulaması Hakkında Bilgilendirme: T.C. Sağlık Bakanlığı Geleneksel, Tamamlayıcı ve Fonksiyonel Tıp Uygulamaları Daire Başkanlığı; [Available from: <https://getatportal.saglik.gov.tr/TR,24680/homeopati-uygulamasi-hakkinda-bilgilendirme.html>].
34. Kupa Terapi Eğitimi Hakkında: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulama ve Araştırma Merkezi; [Available from: https://www.aybu.edu.tr/tatmer/custom_page-328-kupa-terapisi.html].
35. Torun PDŞ. Müzikterapi Uygulaması Hakkında Bilgilendirme: T.C. Sağlık Bakanlığı Geleneksel, Tamamlayıcı ve Fonksiyonel Tıp Uygulamaları Daire Başkanlığı; [Available from: <https://getatportal.saglik.gov.tr/TR,24681/muzikterapi-uygulamasi-hakkinda-bilgilendirme.html>].
36. Karahancı ON, Öztoprak ÜY, Ersoy M, Ünsal ÇZ, Hayırlıdağ M, Büken NÖ. Geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları yönetmeliği ile yönetmelik taslağı'nın karşılaştırılması. Türkiye Biyoetik Dergisi. 2015;2(2):117-26.
37. Yıldırım G, Kadioğlu S, Uzel İ. Galip Ata Ataç'ın "Tıp Fakültesi" Kitabında Yer Alan Osmanlı Dönemi Tıp Eğitimi Tarihçesi Bilgileri. CÜ Tıp Fakültesi Dergisi. 2007;29(4):185-91.
38. Aydın E. Dünya ve Türk Tıp Tarihi. Ankara: Güneş Kitabevi; 2006.
39. Kökcü AT, Demirsoy N. Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi ve 19. Yüzyılda Osmanlı Tıp Eğitiminde Yenilikçi Hareket. Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi. 2016;24(2):67-75.
40. Ülman YI, Türkiye'de 19. ve 20 yüzyıllarda Tıp Tarihinin Ana Hatları. Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı. 2007:175-86.
41. Şirin YÖ. Osmanlı Sâlnâmelerinde 1908 tarihine kadar tıp eğitimi [Yüksek Lisans]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi; 1999.
42. Şen A. Osmanlı'dan günümüze eğitimde modernleşme çabaları. Ekev Akademi Dergisi. 2013; 17 (57): 477-492.
43. Ergün M. Türk eğitim sisteminin batılılaşmasını belirleyen dinamikler. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. 1990;17:453-7.
44. Zeynel Ö. 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti'nde veterinerlik mesleği ile ilgili bir değerlendirme. Belleten. 2012;76(275):239-60.
45. Kahya E. Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğunda tıp eğitimi ve kalburüstü hekimlerimiz. 1985;1(3):685-710.
46. Cemaloğlu N. Osmanlı Devleti'nde yapılan tanzimat reformlarının eğitim sistemine etkileri, uygulamaları ve sonuçları 1839-1876. Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2005;7(14):153-65.
47. Çavdar N, Karcı E. XIX. Yüzyıl osmanlı sağlık teşkilatlanması'na dair bibliyografik bir deneme. Electronic Turkish Studies. 2014;9(4): 255-286.
48. Tekiner H. Kayseri eczacılık tarihi ve eczacılık işletmelerinin Kayseri sosyal yaşamı ve ekonomisine katkıları üzerinde bir çalışma [Doktora Tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi; 2006.

49. Akyıldız A. Tanzimat: Türkiye Diyanet Vakfı; 2011 [Available from: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tanzimat>].
50. Pabuççu M. Osmanlı Devleti'nde Askeri Hastaneler (1876-1908).Cappadocia Journal of Social Sciences. 2014; (3): 85-100.
51. Aydın E. 19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi. Ankara. 2004;15:190.
52. Sarı N. Mekteb-i Tıbbiye İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı; 2004 [Available from: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mekteb-i-tibbiyye>].
53. Tepe AC. Tarihi Gülhane Parkı yenileme çalışmaları ve kullanıcı memnuniyeti [Yüksek Lisans Tezi]. Bartın: Bartın Üniversitesi; 2010.
54. Topçu İ. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk bilimsel tıp cemiyetleri. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 9(3):132-40.
55. Başağaç RT. Türkiye'de iki Dünya Savaşı arasında veteriner hekimliği hizmetleri ve hayvancılık politikaları üzerinde araştırmalar. Ankara: Ankara Üniversitesi / Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2001.
56. Karal, EZ. Osmanlı Tarihi. Cilt 5. Ankara: T.T.K. Basımevi; 1947.
57. Karal, EZ. Osmanlı Tarihi. Cilt 6. Ankara: T.T.K. Basımevi; 1947.
58. Erk N, Dinçer F. Türkiye'de Veteriner Hekimlik Öğretimi ve Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Tarihi. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi; 1970.
59. Dinçer, F. Türkiye'de askerî veteriner hekimlik tarihi üzerinde araştırmalar I. Bölüm. A.Ü. Veteriner Fakültesi Dergisi. 1979; 26(3-4): 1-13.
60. Gölcü BM, Özgür A. Osmanlı Devleti'nde sivil veteriner hekimliğine yönelik ilk mevzuat düzenlemeleri. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi. 2015;62(1):11-6.
61. Mekteb-i Harbiye'de kurulmuş olan askeriye ve mülkiye baytar sınıfının, Mekteb-i Tıbbiye'ye alınması İstanbul: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri A\JMKT.MHM 461-70; 1290(Hicri).
62. Aslan R. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e veteriner hekimliği eğitimi: Bir mektup analizi. Kocatepe Veterinary Journal.2017; 9(4): 332-338.
63. Kahya E. Mustafa Behçet Efendi ve Türkçe ilk fizyoloji kitabı. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi 2017.
64. T.C. Milli Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğü İsmail Hilmi Bey Hakkında Askeri Kayıt İnceleme Sonuçları (MİY: 45012883-7940-3979). Ankara2016.
65. T.C. İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Alt Üst Soy Belgesi. Ankara2018.
66. Veziriye Çiftlik-i Humayununda bulunan süvari otuz birinci alay birinci bölüğün iadesi ile yerine otuz ikinci alay üçüncü bölüğün izamı. İstanbul: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Y.MTV 311-50; 1326 (Hicri).

67. Birinci Ordu açığında Tabib Miralay Ponistos ve Humbarahane Hastahanesi'nde Tabip Kaymakam Mehmed Agah ve Seyyar Topçu Üçüncü Alay2ın Birinci Taburu'nun Baytar Kaymakamı İsmail Hakkı beylerin icra-yı tekaüdleri İstanbul: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri 3824-286792 O; 1326 (Hicri).
68. Mekteb-i Tıbbiye'den baytar olarak çıkan efendilere yüzbaşılık ve mülazım-ı evvellik tevcihi (Harbiye) İstanbul: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri 3394-254496 BEO; 1326 (Hicri).
69. Kocatürk U. Tıp Terimleri Sözlüğü. Baskı, Ankara, Eylül. 2006.
70. Devellioğlu F. Osmanlıca-Türkçe Sözlük. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları. 2011.
71. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük [Available from: <https://sozluk.gov.tr/>].
72. Yıldırım RV. Dioskorides'in Materia Medica'sı ve Türk-İslam Tababeti [Yüksek Lisans]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi; 2002.
73. Beck LY. Pedanius Dioscorides of Anazarbus, De materia medica. Hildesheim.2005. 540 p.
74. Cardarelli F. Encyclopaedia of Scientific units, weights and measures: their SI equivalences and origins: Springer Science & Business Media; 2003.
75. Leclerc L. İbn-el Beither, Traite's des Simples. Paris: Impr. nationale; 1881.
76. Şarkışla Ş. Mualecat-ı İbn-i Baytar'ın XVII. yüzyıl tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin) [Yüksek Lisans Tezi]. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi; 2013.
77. Yıldız Y. Tercüme-i Müfredat-ı İbn-i Baytar [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya: Sakarya Üniversitesi; 2016.
78. Medicine LPd. Pharmacopée Française. Paris: Béchet Jeune; 1837. 535 p.
79. Öztürk H. İlk Farmakope Olan "Pharmacopée Militaire Ottomane" ile 2004 Türk Farmakopesi'nin Hazırlanmasına Kadar Türk Farmakope Serüveni. Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi. 2017;25(1):11-9.
80. Arslan M, Şar S, Şahne BS. The First Military and Non-Official Pharmacopoeias of the Ottoman Empire. Journal of History Culture and Art Research. 2017;6(2):82-91.
81. Bey MA. Müfredat-ı Tıp ve İlm-i Tedavi. İstanbul. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası; 1288(Hicri).
82. World Health Organization Monographs on Selected Medicinal Plants. Malta: World Health Organization; 1999. 289 p.
83. 7.Uluslararası Türk Kültürü Kongresi (5-10 Ekim 2009) Bildirileri Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları; 2011.
84. Ataç DGA. Tıp Fakültesi (Tıp Eğitimi Tarihçesi). Başaran DCH, editor. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri; 2017.

85. Özgür A. Veteriner hekim terimi üzerine tarihsel bir araştırma. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi. 44. 1-8,1997.
86. Tarih Çevirme Kılavuzu: TürkTarih Kurumu; [Available from: <https://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>].
87. Mehmet Esad. Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye. İstanbul: Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası; 1893. s.477.
88. Bekman M. Veteriner Tarihi. Ankara: Ankara Basım Cildevi; 1940. .
89. Yıldız A. Osmanlı İmparatorluğu'nda Sivil ve Türkçe Tıp Eğitimine Geçiş. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası. 2017;70(3): 127-134.
90. Altıntaş A. Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'den Türkiye Tıp Akademisi'ne. Türkiye Tıp Akademisi internet sitesi, Tarihçe. [Available from: <http://turkiyetipakademisi.org/default.asp?id=2>].
91. Müfredat-ı Tıbbiye ile fenni fizyolojiden tercüme ettikleri kitaplardan dolayı Müfredat-ı Tıbbiye Mualimi Miralay Ahmet Bey ile Emraz-ı Hariciye Mualimi Binbaşı Nuri Efendi'ye nişan verilmesi İstanbul: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri A]MKT.MHM 463 40; 1290(Hicri).
92. Arıhan S. Antik dönemde tıp ve bitkisel tedavi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bölümü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı: Yüksek lisans Tezi; 2003.
93. Büyüknisan E . Dioskurides Pedanos'un "De Materia Medica" Adlı Eseri. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi. 2011; 1(1): 55-60.
94. Ataç A, Yıldırım V. Osmanlı Hekimleri ve Dioskorides'in "De Materia Medica"sı. Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi. 2004; 15: 257-269.
95. Kılıç O. Cüzzam Hastalığının Osmanlı Sosyal Hayatındaki Yansımaları Üzerine Bir Değerlendirme (XVI-XIX. Yüzyıllar). In: Çakmak F, Köse Ş, Büke Ç, Akçiçek E, editors. Tarihsel Süreçte Anadolu'da Cüzzam: Gece Akademi; 2018. p. 93.
96. Altıntaş A. Feridun Nafiz Uzluk ve tıp tarihi. Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi. 2018; (9): 280-287.
97. Küçük P, Yıldız Y. Tercüme-i Müfredât-ı İbn-i Baytar'daki (150b-295a) bitki adları üzerine bir inceleme (II). Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD). 2018;2(1):109-37.
98. Idrisi Z. The Muslim agricultural revolution and its influence on Europe. Manchester, UK: Foundation for Science, Technology and Civilization FSTC. 2005.
99. Tekiner H, Mat A, Sandalci M, editors. A concise history of Turkish pharmacopoeias from 1818 to 2007. 38th International Congress for the History of Pharmacy, Sevilla September 19-22 2007.
100. Ambroise C. Pharmacopee Militaire Ottomane. İstanbul: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası; 1844. 161 p.

101. Fedai R. Mesçioğlu Fedai M. Birleşmiş Milletlerin Sağlık Politikalarının Üretilmesindeki Rolü. The Journal of Academic Social Science. 2019; 7(88): 78-92.
102. Aksakoğlu G. Herkes İçin Sağlıktan Hedef 21'e: Dünya Sağlık Örgütü Değişiyor. Toplum ve Hekim. 2002;17(2):91-100.
103. Çınar Y. Modernleşme ve bağımlılık teorisi ekseninde Marshall yardımı ve Türkiye. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2018;16(2):325-50.
104. Mahler H. Health for all-all for health. World health. 1988(January-February 1988):3-4.

8. EKLER

EK-1: Müfredat-1 Tıbbiye Çeviri Yazısı

(syf.i)

Futuvetlü Addü's- selam bu işi gör ve's- selam

(syf.ii)

(1) Malaides de poitrine* (2) (İlel-i sadr için) (3) (İyi fosfit dö şev şurûbu) (4) İşbu şurûb 1857 senesinden beri meşhur etibba tarafından tasdîk olunmuştur (5) Her bir ecza-hanede bulunup renginin kül renginde olmasına ve imzasız olmamasına (6) rengi beyaz olduğu hâlde taklit olduğundan her vakt iyi dikkat edilmelidir. (7) İşbu şurûbun âsârı mücerreb olduğundan öksürüğü teskin eder geceleri gelen teri mahveder (8) ve nezle ve ağır zükâm sadr sıkıntısına ve saireye pek şifalıdır.

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.iii)

(1) Tehâlûf-i havayı kabl-el vuku^ç bilmek için gayet ehven ve mücerreb bir mîzân-ül heva icad olunmuş olduğundan (2) ber vech-i âtî tarif olunur. Şöyle ki elli beş santigram kafuri ve sel dö nitrosil dö amonyak denilen (3) müfredat-ı kimyeviyyeden dahi elli santigram alınıp bunlar gayet saf rakı derûnuna konularak ayrı ayrı (4) hâllolunur ve kafuri dahi içerisinde bulunduğu şişe ile beraber sıcak su içine batırarak serîan hâl- (5) ledilir ve bade zikrolunan müfredât-ı selâse-i kimyeviyye uzunca bir şişe içerisine akıtılıp ağzı mühr-i balmumuyla (6) kapatılıp bir mahalle ta'lik olunur eğer şişe derûnunda bulunan mai berrak olur ise hava güzel olacağına işarettir. (7) Eğer bulanık olur ise yağmur yağacaktır tortusu kaidesine nüzul eder ise bürûdet olacak mai (8) içerisinde hafif bulutlar hasıl olur ise fırtına olacaktır ve eğer zikrolunan bulutlar ziyadece olur ise (9) yağmur veyahud kar yağacaktır ve şişenin üst tarafında çizgiler hasıl olur ise rüzgâr çıkacaktır (10) hafif bulutlar havada rutubet olup ihtilâf vaki olduğuna işarettir. Şişe içerisinde bulutlar terakki (11) eder ise havayı nesîminin aktâr-ı mürtefesinde rüzgâr hava ettiğine delalet eder. (12) Küre-i arz ile kamer beyninde olan bu'd-ı mesafeyi iki yüz seksen bin kilometre takrîb edecek bir dürbün (13) bugünlerde Londrada imal olunmakta bulunup zikrolunan dürbünün bir adesi altı yüz otuz beş milimetre (14) katında olduğundan ilm-i hikmet hesabınca kameri arzından yüz yirmi sekiz kilometre yani nazarımızdan otuz iki (15) fersah mesafede göstereceği gazete rivayetindedir.

(16) Fi 23 Muharrem sene 1290

(17) Fi 10 Mart sene 1289

(syf.iv)

(1) Kara Helile

ve

Sarı Helile

-----

(2) 2

2

(3) Sınameki

-----

(4) 2

(5) Helilelerin içerileri tathîr olup sınamekiyle halt oluna nısfı sabah nısf-ı diğeri

(6) akşam isti'mâl oluna basur için mücerredir.

(syf.v.)

- (1) *Matiere medicale**
 (2) *Véterianere**
 (3) *İsmail Hilmi d'Erziroum** (4) *Élève de la Troisième année** (5) *de la Ecole Impériale Militaire** (6) *de Constantinaple. Le Maitre** (7) *de leçons de Véterinaire la 3 e** (8) *clafse est M. Nouri** (9) *Capitane ajudant** (10) *mageur**

Sayfa Kenarı

- (1) Bir ağaç bir kez olunduğu mahalde (2) cenûb ve şimâl ve garb ve şark cihetlerinden (3) her hangi cihete müteveccih ise ol mahalden (4) ref' ile diğer mahale rekz etmek iktizâ' (5) eder ise ziyade meyili olan tarafına bir çizgi (6) işaret ederek gene eski cihetine (7) müteveccih ettirmek üzere rekz edilmeli

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.1)

(1) Müfredat-ı Tıbbiye

(2) Matière Médicale*

(3) Müfredat-ı tıbbiye edviyenin intihâb olunmasından ve derece-i kuvvetleriyle (4) tarîk-i isti'mâllerinden ve edviye-i mezkûrenin ale-l-infirâd tafsilini (5) mübeyyendir İşte bu veçhile müfredat-ı tıbbiyenin hâvî olduğu mevâdd (6) hükme heman kâffeten emrazın şifayab olmalarına medâr olur (7) İşbu mevâddın havâss-ı kimyeviyeleri cihetiyle idareten hayvaniye üzerine (8) icra ettikleri tesirlere nazaran mikdarları ve tarîk-i intihâbları (9) ve a'zaya tesirleri vesair hususata dair bir takım tafsîlatın

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.2)

(1) bilinmesi lazım geldiğinden ber-vech-i âtî beyan olunacaktır

(2) **Mu'alecenin Sîretlerine Dair Mûlahazat**

(3) İmdi pek çok eşya-yı muhtelif mu'alece ismiyle müsemma ise de asıl muacele denilen (4) şey basit ve mürekkebe olsun hayvanata ita olunan me'kûlât olmayıp (5) asıl mu'alece ita olunduğu surette hayvanın hastalıktan sıhhate meyl (6) etmesini müceb olan bir takım tebeddülât hasıl edendir (7) mu'alece ile me'kûlât beyinde fark şol vechle malum olur ki me'kûlât hayvana (8) verildikde ecza-ı hayvani ile edip hazmolunarak nihayet (9) kilosuna hâline tahvil olunabilir. Hâlbuki mu'alecat mide ve aza-yı (10) sairenin ef'âline mukavemet ederek bazı ihtilâli müceb olur ise de (11) bu kaidenin dahi istisnası pek çoktur. Mesela şeker ve lüzûcet ve unlu

Sayfa Kenarı

(1) Matlub olan ve satere mai şeker kâğıdı alınıp iğnelendikten (2) sonra ispirto derûnuna gats oluna bade gubâr hâline ircâ' olunmuş

(3) Çamsakızı

Ak günlük

Karabiber

(4) Şu terkiib sefûf kağıd üzerine (5) serpilip yirmi gün ağrıyan bilek (6) kıt'ası üzerinde bırakıla bade (7) yirminci gün hamama gidip çıkarmalı (8) pek nâfi' bir terkiibdir.

(syf.3)

(1) Ve yağlı cisimleri hâvî olan mu'alecattan bal ve ebe gümece ve zamk ve zeyt yağı (2) hayvana ita olundukta hazm fiiline tabi olarak hayvan-ı mezkûrun gıdasına (3) dahi faide verirler ve bunun gibi bazı hafif me'kûlât su ile (4) hâl olunarak mu'alece makamında isti'mâl olunur. Ve bir de mu'alece ile (5) zehir beyinde olan fark şol veçhile malum olur ki zehir denilen (6) şey hayat ile mutaassıf olan uzuv üzerine kuvvetlice tesir etse (7) âsârı re'y-ül ayn müşahede olunur ki nihayet derecede helâkı mûceb olur (8) ve bir de zehir tabir olunan ecsâm makadir malum üzere isti'mâl (9) olundukta emrazın mu'alecesi makamında olarak hayli faide verir (10) ve mülâyim olan mevâdd dahi i'tidalsiz olarak isti'mâl olundukda fena bir eser (11) hasıl olur ki bu suretde aynı mu'alece tarîk-i isti'mâline nazaran eyü ve bazen

(syf.4)

(1) fena zehir gibi tesir eder. İşte bu sebepten hayvana verilen mevâdd (2) evvel hayvanın sıhhatini mucib olur ise evvel cisme mu'alece tabir olunur (3) ve o hayvanı fenalaştırarak helâk eder ise evvel mu'aleceye zehir (4) tabir olunur (5) mu'alece denilen şeyler ancak uzuv-ı hayvaniyenin matluba muvaffak (6) bir veçhile sıhhatte bulunmasını mucib olan eşyadan başka bazıları dahi (7) her ne kadar cisman mevcud değil ise de yine mu'alece tabir olunur. Mesela hayvanın (8) i'tidâl üzere gezdirilmesi ve perhiz ve layıkıyla tımar etmek (9) gibi şeylerden âsâr-ı nafia husûl-pezîr olduğu için gerçi hakikaten (10) mu'alece değil ise de bazı illetlerde mu'alece gibi mucib-i faide olur (11) Elyevm ilm-i kimyanın hâvî olduğu 65 adet ecsâm-ı

(syf.5)

(1) muzırrda tababette basit olarak kalıl-ül miktar müsta'mel olmakla (2) onlar dahi ita olundukta a'zanın eczasıyla ittihâz (3) edeceklerinden bu vechle bade'l imtizâc tesir edecekleri ecsâm-ı (4) basitenin ittihâdlarıyla bir takım mevâdd-ı saire husûle gelir ki (5) tabiat ve şekilleri ecza-i mürekkebelerine muhalif olur ve ba-husus (6) ecsâm gayr-ı uzviye imtizâcıyla hasıl olan ecsâmın terkiib-i (7) kimyeviyeleri muhtelif ve ecsâm-ı uzviyenin ise terkiib ettikleri (8) cisimlerin terkiib-i kimyeviyelerinin ol kadar muhalif olmadığı (9) ecza-i mezkûrenin bir nisbet üzere imtizâclarından lazım gelir (10) ve mevâdd-ı nebâtiye derûnunda müvelled-ül humûze (11) ve müvelled-ül mâ' ve karbon bulunduğu misüllü mevâdd-ı hayvaniyede dahi aynı eczalar bulunub fakat

(syf.6)

(1) bir miktar azot ziyadece bulunur ve bazı mevâdd-ı hayvaniyede (2) kükürt ve fosfor bulunup fakat nebâtatta kalîl -ül miktar (3) bulunur ve tabiat-ı uzuvda şeker ve zank ve albümin ve fibrin bulunduğu (4) gibi nebâtatın dahi bazılarında morfin yani haşhaş (5) tozu ve kinin bulunduğundan tababetçe faideleri müşahede olunmuştur (6) ve bir de edviyenin havâss-ı kimyeviyeleri uzv-ı hayatı üzerine (7) tesir ettikde yek-nazarda fark olunmaz zira bazıları sîret (8) cihetiyle farklı iseler de ekserisinin eserleri müşabih olur (9) mesela tadtir emetik ile ipeka kuana denilen şeyler maki (10) olduklarından ikisinin de sîretleri muhalifdir ve keza diğer mevâddlar (11) dahi sîret cihetiyle müşabih olup eserleri muhaliftir ve bir de

(syf.7)

- (1) Mevâddın ekserisi basit olarak i'tâ' olundukda gayr-i müesser olup (2) ve imtizâcından sonra bazı kere zehirli mevâddlar hasıl ederler ve bi'l-akıs (3) bazıları yalnız oldukları hâlde şiddetli âsâr hasıl eder ve suda (4) gayr-i münhall olan ecsâmdan bazıları her nekadar ecsâm-ı saire ile (5) imtizâc etseler yine muttasıf oldukları hâsselerini hıfz ederler (6) mesela iyod ve civa ve antimuan denilen rastık taşı ve hâkezâ (7) ecsâm-ı mevâdd-ı saire ile imtizâc etseler dahi yine hâsselerini (8) hıfz edüb fakat münhall olan mevâdd kendi hâsselerini suya (9) i'tâ' ederler
- (10) **Vücutun Aksam-ı Muhtelifesi Üzerine Tesir Eden Mu'alecat**
- (11) İmdi sıfâk-ı uzviye ile temasda bulunan mu'alecatın eser-i

(syf.8)

(1) hususisi herhangi bir mahale vaz' olunur ise ol sıfâkın teşkil ettiği (2) uzuvda müşahede olunur ve mu'alecatın tesir-i kimyevi ve hükmesi (3) olduğundan eser-i kimyevisi üzerine tesir ettiği sıfâkta müşahede (4) olunur mesela nitrat darjan bir sıfâk ile temasa geldikde (5) sıfâk-ı mezbûrun hayatı muhtell olduğundan başka ter kibine dahi hâlel (6) gelir ve tesir-i hükmesi dahi idare-i hayvaniyenin her bir tarafında müşahade (7) olunandır ve bir de mu'alecat müsbet ve menfi isimleriyle yâd olunarak (8) eserleri şu vechle fark olunur ki müsbet eseri doğrudan doğruya (9) tesir ederek kuvve-i hayatiyenin tezâyüdine ve menfi olan (10) eserleri dahi bi'l-vasıta tesir birle evveli kuvvetin tenakûsuna (11) bâdî olandır. Mesela mu'alece vaz' olunan bir uzuv üzerinde

(syf.9)

(1) hasıl olan eser-i vücudun her bir tarafına nakl ve sirâyet edip (2) ol veçhile doğrudan doğruya tesir eden mu'aleceler pek ziyade (3) faide verdiğiinden icab-ı taktirinde bu nev' mu'alecat kullanılıp (4) ittihâd tarîkiyle her bir tarafına nakl olunur ve bir de mu'alecenin (5) tesirinin vakti mu'alece vaz' olunan mahalde kâin sinir ve damarlar (6) vasıtasıyla bel' ve nakl olunacağından mu'alecat-ı mezkûre (7) cevelâna dâhil olarak orada hayli vakit tevkif olunmayub (8) cild ve gışâ-i lüzûciyeler tarafından tard ve ifrâğ olunurlar bunun dahi (9) küllî olarak serîan husûl-pezîr olması mu'alecatın (10) tayyâri olup olmamasına mütevakkıfdir ve bir de mu'alecatın (11) âsârının tahallûf etmesi havâss-ı hekimiyeye ve kimyeviyelerine ve hastanın

(syf.10)

(1) hâline ve isti'mâl olunacak uzvun suret-i terkebine mütevakkıf olup (2) mu'alecenin iyüce bel' olunması için su derûnunda münhall veya kan (3) ile ihtilâta salâhiyeti olması lazımdır çünkü gubâr hâlinde (4) veya suda gayr-i münhall olanlar suhûletle bel' olunmazlar cild üzerine (5) vaz' olunan edviye evvela cilde tesir edüb ve bazen dahi bel' tarîkiyle (6) cevelâna dâhil olurlar ve ba-husus kendüsünde kan az bulunan hayvanda (7) bel' fiili daha seri vuku' bulur eğerki bel' fiili dâhilen tezâyüd (8) eder ise haricen tenakûs eder ve bir de cild mu'alecatı bel' ettiğinden (9) aza-yı dâhiliyeye bir fenalık ârız olduğu suretde evvel (9) fenalığın def'i için cilt üzerine münasib olan bir tarîk ile mu'alece (10) isti'mâl olunabilir.

(syf.11)

(1) İdare-i Hayvaniye Üzerinde Âsâr-ı Hiss Olunan Mu'alecat

(2) İşbu mu'alecat vücud-ı hayvaniyeye tesir ettikde vuku'a gelen alâmat (3) âsâr-ı zatiyye ve müntece isimleri tevsîm olunur âsâr-ı zatiyye mu'alecatın i'tâ'sından (4) az vakit sonra ve âsâr-ı müntece dahi hayli vakt mürurundan sonra müşahede (5) olunur sıhhatde bulunan bir hayvana mu'alece i'tâ' olundukta hayvan-ı mezbûrun (6) sıhhati tebdîl olup ve hasta bulunan bir hayvana mu'alece i'tâ' olundukda (7) muamele garzında i'tâ' olunacağından bu babda mu'alece tesmiye olunur (8) ve bazı mu'alecat i'tâ'sıyla tesirleri malum olmayub yine illeti iyü ederler ki (9) böyle olan mu'alecelere (Ampirik) ıtlak olunub ve tesirleri (10) malum olduğu suretde böyle olan mu'alecelere (Jentil) tabir olunur (11) ve bir de tababetde eserleri malum olmayan mu'aleceler bazen kullanılır

(syf.12)

(1) ise cemî' zamanında kullanılmaları iktizâ' eden mu'alecelerin eserlerini bilmek (2) ehemm ve elzem olub ve fi'l-hakika âsâr-ı edviyenin ne vechle icra (3) olunduğu pek malum değil ise de ancak daima emrazın hilafına (4) tesir eden (5) edviyenin kullanılması lazımdır ki böyle olan edviyenin (6) isti'mâline (fizyolojik) tabir olunur (7) ve emrazın hilafına kullanılmayan mu'alecatın isti'mâline dahi (8) (Perto patris) usulü tesmiye olunur. Binaenaleyh emrazın (9) hilafına kullanılan mu'alecattan pek çok faide müşahede olunup (10) Perto patris usulü üzere kullanılacak mu'alecatın miktarı (11) pek az olur ise de yine hiçbir faidesi görülemeyip ve diğer (12) bir usul dahi vardır ki zafiyetten gelen hastalıklarda tahrik

(syf.13)

(1) edici mu'alecat kullanmaktan ve bir de hayvan hasta olduğu vakitte (2) illetin henüz zuhurunda lazım gelen vesaitin isti'mâlinde (3) faide me'mul olmağla bu hususta sa'y ve gayret olunmalıdır. (4) ve daima illet kamilen teşhis olunmadıkça mechulen mu'alece ita olunmamalıdır. (5) ve illetin muamelesinde verilen mu'alecatın âsârı illetin (6) eserine mani' olabilir

(7) **Mu'alecatın ef'âlini ta'dîl edici bazı hususat**

(8) İmdi edviyenin âsârlı mikdarına ve hassasına ve tehyie olunan şekline (9) ve tarîk-i itasına ve hayvanın hâline göre tahallûf ettiğinden eğer miktar (10) cihetiyle az olur ise tesiri dahi pek cüz'i ve mahdud olub ziyade (11) ita olunur ise miktar dahi kuvvetli olur ve hayvanata ziyade miktar

(syf.14)

(1) mu'alece verilmek lazım gelir ise bir defa ita olunmayıp birkaç kısma (2) taksim olunarak bir müddet muayene zarfında verilir ise ondan hayli faide (3) husûle gelir. Ve ba-husus dâhilen itası lazım gelen mu'alecatın (4) tesirinden bir takım zuhuru melhuz olan fenalıklardan hayvanı vikaye (5) etmek için mu'alecat sınıfında zikr olunacak tenbihata dikkat (6) olunmalıdır isti'mâli lazım gelen edviyenin hassaları fenalaşmayıp (7) layıkıyla mahfuz bulunmaları lazımdır zira isti'mâl olunacak (8) mu'alecatın cinsi nebâatdan ise yeşil veya kuru olduklarına (9) göre tesirleri tahallûf eder ve mu'alecatı tehye ederken mikdarlarının (10) nisbet-i matlub üzere vaz' olunmalarına dikkat olunmalıdır. Ve bir de (11) mu'alecatın sulb ve mai' olmalarına nazaran eserleri dahi tagayyür ettiğinden

(syf.15)

(1) mai' hâlinde isti'mâl olundukları hâlde eserleri dahi der-akab neşr olunup (2) ve eğer sulb olanlar kullanılır ise eserleri bataetle neşr olunur ve mu'alecat (3) ekseriya yalnız olarak isti'mâl olunmadıklarından su veya ispirto ile (4) halt olunurlar ki bu vechle dahi edviyenin hassaları tagayyür ederler (5) ve hayvanın sinine nazaran mu'alecatın tesiri tahallûf ettiğinden genç (6) hayvanata muayyen bulunan hayvanata ita olunacak mu'alecatın sülüsü (7) mikdarı ita olunur ve keza ekl olunan me'kûlâtın dahi mu'alecatın (8) tesirine medhal-i küllîsi olduğundan ot ekl eden hayvanat ile beslenen (9) hayvanattan ziyade hisli bulunduğundan bu takdirce bazı hayvanata (10) tesir eden edviye diğerlerinde eser-i icra etmez aynı bir nev'den bulunan (11) hayvanatın cinslerine nazaran dahi mu'alecenin tesiri tahallûf ettiğinden

(syf.16)

(1) kısraklar daha ziyade âsâr-ı edviyeli his ederler ve iklim cihetiyle (2) dâhi mu'alecatın tesiri tahallüf edüb sıcak iklimde taayyün (3) eden hayvanatın cildleri ince ve uzuvları nazik olduğundan soğuk (4) iklimde hayvanlardan ziyade mu'alecatın tesirini his ederler. (5) Ve keza vücudu asabı olan hayvanlar lenfatiki olan hayvanlardan (6) ziyade mu'alecatın tesirini his ederler ve bazı hayvanata hayli vakit (7) mu'alece ita olunarak vücud-ı edviyenin âsârıyla ünsiyet etmiş (8) bulunacağından bu misüllü hayvanata dahi mu'alecenin tesiri pek cüz'i (9) olur ve hastalığa nazaran dahi âsâr-ı edviye tahallüf ettiğinden mesela (10) bir hastalığı iyi eden mu'alecenin diğer hastalığı iyi edememesi (11) bazı usule tevakkuf etmekle ancak bu husus mu'aleceyi isti'mâl

(syf.17)

(1) eden kimsenin tedbirine ihale olunmuştur.

(2) **Mu'alecatın Sınıf-1 Taksimi**

(3) Müfredat-1 tıbbiye tababetinde mühim ve elzem olan ecsâm-1 hükmiyeyi hâvî (4) olarak ecsâm-1 mezkûrenin havâss ve âsârından bahs ve beyan edeceğinden (5) evvel ecsâmın tahsilinde talebliğim suhûlet olmak için beyinlerinde (6) havâss cihetiyle müşâbehet irâe eden ecsâmı sınıfa taksim (7) etmek lazım gelmekle bu vechle ecsâm-1 mezkûr on dört sınıfa (8) taksim olunduğundan her birerleri ale-l-infirâd beyan olunacaktır

(9) **Mu'alecatın Sınıf-1 Mûteâddidesi**

(10) Evvela mu'alece iki sınıfa taksim olunmuştur ki birisi zayıflatıcı (11) diğeri dahi tahrik edicidir ve zayıflandırıcı mu'alecat iki

(syf.18)

(1) sınıfa taksim olunarak birisi mülâyemet verici ve diğeri soğutucu (2) ve serinletici birincisi olup mülâyemet verici mu'alecat uzuvların sıfâkını (3) yumuşatarak gevşetirler ikincisi olan soğutucu ve serinletici mu'alecat dahi (4) kanın cereyanını ta'dîl ederek uzuvların hiddet ve şiddetini teskin birle (5) hararet-i hayvaniyeyi tenzil etmeye mahsustur ve tahrik edici mu'alecat (6) iki sınıfa taksim olunup birisine umumi ve diğesine hususi tahrik edici mu'alecat (7) tabir olunur ve umumi tahrik edici mu'alecat üç sınıfa taksim olunup (8) birisine hakikaten tahrik edici ve diğesine mukavvî ve üçüncüsüne dahi (9) sıkıcı mu'alecat-ı tesmiye olunmuşlardır. Birincisi hakikaten tahrik edici (10) mu'alecat kanın cereyanını süratlendirerek uzuvlara yeniden kuvvet (11) vermeye ve hararet-i hayvaniyenin tezâyüdüne bâdî olur. İkincisi mukavvî

(syf.19)

(1) mu'alecat elyaf-ı uzviyenin kuvve-i inkıbâziyesini tezâyüd ettirmeye ve uzuvların (2) sıfâkını kuvvetlendirmeye bais olur. Üçüncüsü olan sıkıcı mu'alecat (3) dahi elyaf-ı adaliyenin kuvve-i inkıbâziyesini tezâyüd ettirmeye ve uzuvların (4) sıfâkını sıkıştırmaya ve hususi tahrik edici mu'alecat dahi (5) dokuz sınıfa taksim olunmuştur. Şöyle ki: Birincisi müşhil (6) 2 mukayyî 3 müdirr 4 rahme müteessir 5 sinirlere müteessir (7) 6 hâl edici 7 terletici ve göğüs yumuşatıcı 8 kızartıcı (8) ve ızdırıp verici ve kabartıcı ve dağlayıcı 9 kurt (9) dökücü mu'alecattan ibarettir (10) Birincisi müşhil mu'alecat bu dahi hassaten mecrâ-yı hazmiyeye tesir ederek (11) hareketini müceb olmakla bağırsaklar derûnuna terakim etmiş kazuratlarını

(syf.20)

(1) taşra taretmeğe mahsustur. (2) İkincisi mukayyî mu'alecat olup bu dahi hassaten mide üzerine (3) tesir ederek harekât-ı mideviyeyi tezyid etmeğe ve derûnunda vaki mevâddın (4) ağız tarafından taşra tard olunmalarına bais olur (5) Üçüncüsü müdirr mu'alecat hassaten böbrekler üzerine tesir ederek (6) bevlîn tereşşuhunun tezâyüdine bâdî olur. (7) Dördüncüsü rahme müteessir mu'alecat olup bu dahi rahme tesir ederek rahmin (8) inkıbâzîyesine mûceb olup vaz-ı hamle muavenet eder (9) Beşincisi sinirlere müteessir mu'alecat bu dahi hassaten meslek-i asaba (10) tesir ederek meslek-i mezbûrun fi'ilini teskin ve ta'dîl etmeye mahsustur (11) Altıncısı hâl edici mu'alecat olup gayr-ı tabi'i olarak terâküm etmiş

(syf.21)

(1) mevâdd hâl ve izâle etmeye medâr olurlar. (2) Yedincisi terletici ve göğüs yumuşatıcı mu'alecat cild üzerine tesir (3) ederek ef'âl-i cildiyenin tereşşuhunu tezyid-i birle göğüs yumaşatmaya tahsis (4) kılınmıştır (5) Sekizinci kızartıcı ve dağlayıcı mu'alecat dahi cild ile cildin tahtında bulunan (6) aksama tesir ederek kızartıp ve ızdırıp hasıl ederek (7) kabarcıklar peyda edip ve dağlamaya dahi mahsusturlar (8) Dokuzuncu kurt dökücü mu'alecat olup bağırsaklar derûnunda (9) vaki' kurtlar üzerine tesir ederek evvel kurtları telef edip taşra (10) taretmeye bâdî olur işte mu'alecatın sınıfa taksimi on dört (11) adede iblâğ olunup tafsîller ber-vech-i âtî beyan olunur

(syf.22)

(1) **Zayıflandırıcı Mu'alecat**

(2) Antifile gistique*

(3) Bu sınıf mu'alecatı kuvve-i hayatiyeyi zayıflandırmaya ve uzuvlardaki şevk (4) ve gayretin ta'dîl ve teskinine bais olurlar işte bu hassa ile muvaffak (5) olan mu'alecata (anti flojistik) ıtlak olunur ki tesirleri (6) susuzluk ve hararet ve hissin tenakûsuna bâdî olarak cevelânın dahi revişine (7) nizam ve intizam vermiş olduklarından bu vechle veca' ve ızdırabı (8) teskin etmeye ve emrazın hâl olunmasına ve müddetinin taklîline sebep (9) olurlar ve'l-hasıl şu mu'aleceler iltihaplı hastalıkları ve kuvve-i hayatiyede (10) vâki' olan hiddet ve şiddeti ber-teraf etmek için müsta'mel (11) olup îcâb ettikçe böyle iltihaplı hastalıkların gayrilerinde

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.23)

(1) isti'mâl olunur iseler hayvanın kuvvetini azaldarak idare-i hayvaniyeyi (2) zafiyete düçar etmeye ve hâl-i nekahetin uzalmasına bais olur (3) ve bu mu'alecat müddetinden ziyade isti'mâl olunamaz binaenaleyh zayıflandırıcı (4) mu'alecatın bazıları hâsseten sıfâk-ı uzviyeyi yumuşatıp (5) ve gevşetmeye sebep olduklarından bu vechle ızdırap ve veca'ın (6) sâkıt olmasına medâr olduklarından mülâyemet verici mu'alecat (7) tabir olunurlar ve bazıları dahi hassaten alât-ı cevelâniyeye tesir (8) ederek kalbin cevelânını ta'dîl ve hararet-i hayvaniyeyi teskin (9) ettiklerinden serinletici ve soğutucu mu'alece tesmiye olunurlar (10) işte bu vechle zayıflandırıcı mu'alecat iki sınıfa tefrîk (11) olunarak her birerleri ber-vech-i âtî tafsîl olunurlar.

(syf.24)

(1) **Mülâyemet Verici Mu‘alecat**

(2) Emollientes *

(3) İşbu mu‘alecat gerek haricen ve gerek dâhilen isti‘mâl olunan âsâr-ı hususiyeleri

(4) heman bir kesbi olduğundan cild ile temasa geldikde mesâmmât-ı cildiyeye (5)

nüfuz ederek sıfâkın şişmesine ve cildin yumuşayıp mülâyim (6) olmasına sebep olur

ve gid be gid mu‘alece-i mezkûre bel’ olunarak (6) sıfâklara nüfuz ettikçe isti‘mâl

olundukları kısımlarda kırmızılık (7) ve veca’ ve hararet var ise onların tenakûsuna

ve cildin gidişmesinin (8) def’ine ve cild üzerinde husûle gelmiş olan yara

kabuklarının (9) düşmesine bâdî olurlar ve bir de bu zikr olunan mu‘alecat (10)

mecrâ-yı hazmiyeye i’tâ’ olundukda mecrâ-yı mezbûre temas ettiği hâlde

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.25)

(1) aynı tebdilatını mûceb olduğundan susuzluğu (2) ve sıtmayı ve öksürüğü ve harici ve dâhili olan (3) hararet-i hayvaniyeyi teskin ederler. İşbu âsâr-ı (4) hususiyeyi mahdud olmayıp vaz' olundukları mahalden azanın ittihâd ve ittisâli (5) vasıtasıyla aksam-ı baîdeye bade bel' tarîkiyle idareten hayvaniyenin her (6) bir tarafına nakl ve tevzi' olunacaklarından bu babda mevâdd-ı mezkûrenin isti'mâline (7) biraz vakt devam olunur ise tesirleri sebebiyle nabzın kuvveti (8) ve sık olan harekâtı tenkis ve teneffüs fiillerinde rü'yet olunmakta (9) olan sür'at ve suûbetin noksanıyeti ve kâffeten alat-ı uzviyete (10) olan hiddet ve şiddetin umumen tenakûs ettiği müşahede olunur (11) Bu mu'alecatın uzuv-ı hayvani üzerine olan tesiri pek iyi olduğundan

(syf.26)

(1) mahal-i münasibde isti'mâl olunur ise pek çok faide müşahede olunur. Ve hususiyle (2) gerek içerde ve gerek dışaruda olan iltihap ve ızdırabı iyi eder ise de (3) tesirine iane etmek için ekseri ta'dîl edici ve oğuşturucu (4) mu'aleceler ile halt olunmalıdır mülâyemet verici ve teskin edici mu'alecatın (5) kâffesi mevâdd-ı nebâtiye ve hayvaniyeden istihsâl olup kendileri ale'l-umum (6) kuvvetsiz ve lüzûcetli veyahud şekerli olmalarıyla fark ve temyîz olup heman (7) kâffesi yapışkanlı ve küllî veya cüzi ve kuvve-i hazmiyeye tabi olmasına (8) salâhiyetli olarak neşv ve nemâ fiiline dahi medâr olurlar işbu (9) mu'alecatın ecza-yı asliyeleri zamk ve şeker ve geladin ve albümin (10) ve jelatin tesmiye olunanlar balık tutkalı tabir olunan yağlı cismlerden (11) ibaret olup ecza-yı mezkûre sıcak su ile halt olundukda

(syf.27)

(11) mülâyemet vermek hassasına malik bulunduğu gibi su dahi yalnız olarak (2) isti'mâl olundukda keزالik aynı hassalar ile muttasıf olduğundan (3) icabına göre mülâyemet verici mu'alece makamında isti'mâl olunur (4) Tıbb-ı baytariyede ekseri isti'mâl olunan mülâyemet verici mevâdd (5) zamkların enva'i nişasta, arpa, ayırık otu, keten tohumu (6) ebe gümecci, hatmi, meyan kökü, sığır kuyruğu, sığır dili (7) şeker posası, bal, balmumu, südtirol yağı, balık nefsi (8) yumurtalar misüllü şeylerden ibaret olub ber-vech-i âtî beyan olunur

(9) **Zamkların Envai Beyanıdır**

(10) Gommes*

(11) İmdi zamklar rozase ve lekominöz familyalarından bazı nebâtatın

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.28)

- (1) Tereşşuhatından hasil olmuşlardır ve bu zamklar (2) sulb ve râyahasız ve şeffaf ve hava ile temasa (3) geldikde kendine hiçbir fenalık araz olmaz ve su da pek ziyade münhall (4) olup yağ ve ispirto ve lokman ruhu derûnunda gayr-i münhalldir ve su ile (5) hâl olunduğu vakitte ol suyu lüzûciyyetli kılar ve ateşe vaz' olundukda (6) suhûletle yanıp ziyadesiyle salâbet kesb eder ve zamkların (7) enva'i olduğundan başlıcası zamk-ı arabi ve senegal zamkı ve yerli zamkı (8) ve adragan zamkıdır (9) gomme arabique* Zamk-ı Arabi (10) Lekominöz familyasından bulunan mimoz tilo netiga tabir olunan ağaçlarda (11) hasil olur ve kendisi ufak kısımlarda rü'yet olunup ve şikest olunduğu

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.29)

(1) hâlde cam kırığı gibi rengi beyaza karîb ve en alası ateşi beyaz (2) ve renksiz ve suda suhûletle münhalldir ve ziyadesiyle teskin edici (3) olduğundan bağırsakların şiddetli iltihablarında ve göğüs hastalıklarında (4) ve sancılarda ve bunlara mümasil sair hastalıklarda kesîr-ül isti'mâl olup ve bargir (4) için verilecek mikdarı 20 dirhemden 30 dirheme kadar olup (5) bir kısım su veya diğere meşrubat derûnunda hâl olundukda provaj ve bal ile (6) karıştırılarak hap ve macun imal olunarak i'tâ' olunur (7) Sénagale* Senegal Zamkı (8) Mimoza Senegalantriz denilen ağaçtan peyda olur ki mezkûr ağaç (9) Afrika kıtasında bulunur ve bu zamkın hâssesi dahi Zamk-ı Arabi hâssesine (10) müşabih olup fakat rengi kırmızıya karîb ve parçaları hacimli ve derûnunda

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.30)

- (1) dahi kum ve mevâdd -ı saire dahi bulunabiliyor
- (2) gomme adragani* Adragani Zamkı
- (3) Dahi ıstraga lozinde ve gakanine ve imzaga lozoros denilen (4) ağaçlardan peyda olup mezkûr ağaçlar lekominöz familyasından olup (5) Şam tarîklerinde tenebbüt ederler ve bu zamk ağaçların kabukları üzerinden (6) ahz olunup rengi beyaza karîb sair ve gayr-i şeffaf gibidir ve bunun (7) teskin etmek ve mülâyemet vermek hâssesi zamk-ı arabiden ziyade (8) ve kesret üzere bulunduğundan bi't-tercih isti'mâl olunur ve kendisinin (9) hâvî olduğu mevâdd-ı mahsusaya Adraganiye tesmiye olunup işbu cüz (10) ziyadesiyle mülâyemet verici olmasına medâr olur ve yerli zamkı (11) dahi rozase familyasından erik ve badem ve kiraz misüllü

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.31)

(1) ağaçların kabukları üzerinde ahz olunup diğer zamkların isti'mâl (2) olundukları mahallerde müsta'mel olub nikat-ı hâssesi onlardan dondur

(3) Amidon * Nişasta

(4) Nişasta tabir olunan şey ekseri nebâtatta mevcut olup fakat (5) ekseriya hasılat-ı hububatından ve patatizden ve bazen melhem köklerden (6) istihsâl olunub hâlis olduğu hâlde beyaz ve gabari ve râyihatsız (7) ve lezzetsiz ve kendine hava tesir etmez soğuk su ve lokman ruhu (8) ve ispirto derûnunda gayr-i münhall olup sıcak su ile hâl olundukda (9) pelte hâlinde bir hâle kesb eder ve mu'tedil hararete terk olundukda evvel (10) zaman soğuk su ile hâl olunmaya sâlih olarak mai'-i mezkûru (11) adeta zamk gibi lüzûcetli kıldığından icabına göre zamkın yerine

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.32)

- (1) kaim olabiliyor bargirde nişastanın isti'mâli alat-ı teneffüsiye ile hazım (2) mecrâlarında şiddetli bir iltihap zuhur ettiği vaktde hayli faideyi (3) mucib olduğundan başka hazmı suhûletli olduğundan mideye yorgunluk (4) vermez nişasta mahlûlü hayvanatın ayak ve bacaklarına hamam (5) usulüyle kullanıldığı misüllü şiddetli yaraları yıkamak için (6) dahi isti'mâl olunur ve dâhilen 'ita olunacak miktarı 15 ve nihayet (7) 20 dirhem kadar olup bir kıyye su derûnunda yıkandıktan sonra ağızdan (8) provaj ve gerek tenkıye tarîkiyle icabına göre müst'ameldir
- (9) Orge* Arpa
- (10) Résolutif* Hâl edici
- (11) Şimdi arpa gramina familyasından olup icabına göre gerek me'kûlât

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.33)

(1) ve gerek mu'alece gibi müsta'mel olup tababette yalnız hububatı mülâyemet verici mu'alece gibi (2) isti'mâl olunur fakat arpa ancak bargirin başlıca bir zahîresi olup (3) tababette tarîk-i isti'mâli birkaç vechile olduğundan ya hububat hâlinde veyahut (4) un hâlinde veya yalnız üzerinden kabukları ref' olunduğu hâlde yahut (5) yardırmak tabir olunan ufak parçalara taksim olunduğu hâlde (6) isti'mâl olunur arpa tanelerinin kabuğu ref' olunur ise su derûnunda (7) kaynadığı hâlde hâvî olduğu nişasta ve lüzûciyet ve şeker cüzlerini (8) sühuletle suya terk eder

(9) Chiendant* **Ayrık Otu** şından

(10) Diuretique* Müdirr

(11) Ayrık otu gramina familyasından ve gövdesi arz üzerinde sürünücü

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.34)

- (1) Ve nebâtat-ı mezkûre mülâyemet vermek hâssesine maliktir ve tababette kökü
(2) isti'mâl olup tertiküm repanis denilen cüzni denilen tercih (3) olunur ve
göğünün kabuğu ref' olundukda içindeki olan beyaz kısmı (3) su derûnunda matbûh
yapılarak provaj ve gerek tenkıye ve gerek ki (4) kolların veca'larında mülâyemet
verici gibi isti'mâl olup ve derûnunda (5) şeker ve zamk ve lüzûciyet bulunduğu
gibi çörek otu râyihasına müşabih (6) bir güzel râyiha his olunur
(7) Graine de lin* **Keten Tohumu**
(8) Bu dahi ziraatle hasıl olan keten tohumu olup nebât-ı mezkûr karpufile (9)
familyasından ve hububat-ı küçük ve uzunca ve haricen renkleri kırmızıca (10) ve
derûnu beyaz râyiha ve lezzetten ârî olup ve kendisi ziyadesiyle

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.35)

(1) bir nev' yağı hâvî olduğundan başka şeker ve lüzûciyet ve kireç ve potas tuzlarını
 (2) hâvîdir ve soğuk su keten tohumu üzerine hiçbir eser icra etmeyip sıcak (3) su
 derûnunda kaynadıldıkda lüzûciyetle bir mai' hasıl olur ki harici ve dâhili (4) kâffe-i
 iltihaplarda müsta'meldir ve matbûhi dahi acı mevâddın zehirlenmesiyle (5) hasıl
 olan iltihaplarda ziyade faide verir ve dakik hâline ircâ' olunarak (6) yalnız veyahut
 mevâdd-ı saire ile karıştırılarak ekseriyasıyla imal olunur

(7) Mauve* **Ebe gümeçi**

(8) Nebât-ı mezkûr malvase familyasından olup tababette kök ve gövde ve yaprak (9)
 ve çiçekleri mülâyemet verici mu'alece makamında kullanılır ve nebât-ı (10) mezkûr
 her mahalde ve hususiyle rutubetli arazide ve duvar kenarlarında (11) ve
 ikametgahların etrafında tenebbüt edip iki nev' olduğundan

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.36)

- (1) birine büyük ve diğere küçük ebe gümece tabir olunur. (2) Büyük ebe gümece dalları ve bir buçuk kadim irtifa'ında ve yaprakları alttan (3) ve çiçekleri kırmızı ve beş kısma münkasımdır ve küçük ebe gümece büyüğüne (4) müşabih ise de boyu gayet küçüktür ve ebe gümece nebâtata mahsus (5) olan cüzleri hâvî ise de ziyade lüzûciyetli bulunduğundan haricen ve gerek (6) dâhilen isti'mâllerinde faide-i kesire husûle gelip ekseriya haricen lapa (7) ve fermentasyon tarîkiyle müsta'meldir ve dâhilen dahi akciğerlerin (8) şedîd ızdıraplarında menfaat-ı küllî husûle gelir
- (9) Guimauve* **Hatmi Çiçeği**
- (10) Expectorant* **Balgam Sökücü**
- (11) Bu dahi keزالik malvase familyasından olup ekseriya bahçelerde tenebbüt eder

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.37)

(1) ve tababette kökü ve yaprakları ve çiçekleri isti'mâl olup yaprakları pamuklu (2) ve yumuşak ve nebât-ı mezkûrun irtifa'î tahminen üç kadem ve kökü peyvendinin (3) olduğu hâlde bulunur ve kökünün kabuğu soyularak ufak kısımlara taksim (4) olunduktan sonra isti'mâl olunur ve nebât-ı mezkûrun her bir kısmı mülâyemet (5) verici olup lakin kökünün hâssesi ziyade olduğundan matbûh (6) yapılarak dâhilen provaj ve tenkiye ve haricen dahi losyon ve fermentasyon (7) tarîkiyle isti'mâl olunur ve mezkûr kökün gabari yalnız veya diğer gabarlar ile (8) mesela arpa unu ve diğer şeyler ile karıştırıldıkda sonra bal ile (9) halt olunarak teneffüs mecrâlarının iltihaplarında müsta'meldir ve yapraklarından dahi (10) lapa imal olunarak kullanılır ve hatmi çiçeği birkaç nev' olduğundan (11) malvase familyasından olan diğerlerine tercih olunur

(syf.38)

(1) Tatlılık getirici

(2) Édulcorante* **Meyan kökü**

(3) Réglisse*

(4) Meyan kökü lekominöz familyasından bir küçük ağaç olup tababette (5) kökü isti'mâl olunur nebât-ı mezkûrun kökü elyaf ve üstüvânevi eş-şekl (6) ve gayet uzun ve rengi esmer ve gül rengine müşabih ve lezzeti şekerli ve lüzûciyetlidir (7) ve derûnunda haşebi cüz'üler ve nişasta ve albümin ve bir miktar reçene (8) ve ziyade şeker ve kireç ve magnezi tuzları mevcuttur ve nebât-ı mezkûrun (9) kökü gabar hâline ircâ' olunarak bal ile karıştırılıp hap (10) ve macun şekilleriyle göğüs hastalıklarında isti'mâl olunur ve bazen dahi (11) evvel kökler soğuk su derûnunda 24 saat kadar terk olunarak (12) provaj suretiyle bağırsakların iltihaplarında müstameldir

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.39)

(1) ve mezkûr köklerden matbûh dahi imal olunur ise de ziyade mikdar kaynatıldığı (2) hâlde suyu acı kılacağından daima cüz'i mikdar kaynatılmalıdır (3) ve bazen meyan kökü ziyadesiyle kaynatılarak hülâsa imal (4) olunur ki hülâsa-i mezkûre su ile karıştırılarak insanda zuhur (5) eden iltihabı teskin için isti'mâl olduğu gibi hayvanatta dahi (6) müsta'meldir.

(7) Bouillon Blanc * **Sığır kuyruğu**

(8) Expectorant * **Balgam sökücü**

(9) Sudorifique * **Terletici**

(10) Nebât-ı mezkûr solana familyasından olup yol kenarlarıyla eski duvarların (11) üzerinde tenebbüt eder ve tababette gövdesiyle çiçekleri isti'mâl olunur

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.40)

(1) ve nebât-ı mezkûrun gövdesi basit ve doğru ve ince iki veya dört kadem irtifaında (2) ve yaprakları büyük ve beyaz ve pamuklu ve çiçekleri sarı ve gövdesinin (3) nihayetlerine mevzu' ve tabak şeklindedir ve nebât-ı mezkûrun kâffen (4) kısımları mülâyemet vermek hâssesiyle muttasıf iseler de çiçekleri (5) isti'mâl olunur ve mezbûr çiçek rutubetten hıfz ve vikaye olunmak (6) lazımdır ve nebât-ı mezkûr bir takım ecsâmı hâvî olduğundan başka (7) hâmızat ve tuzlar ve nişasta ve şekeri dahi hâvîdir ve isti'mâl lazım (8) geldikde çiçeklerinden bir kısım ahz ile su derûnunda kaynatılarak (9) hatmi ve meyan kökleri misüllü isti'mâl olunur ve yapraklarını ezdikten sonra (10) mülâyemet verici lapalar imal olunur.

(11) Borrage* **Sığır dili** Buraj

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.41)

(1) Diuretique* **Müdirr**

(2) Sudorifique* **Terletici**

(3) Nebât-ı mezkûr burajine familyasından olup ekseriya terbiye olunmuş arazide (4) tenebbüt eder ve tababette yaprakları ve gövdesi müsta'meldir ve gövdesi (5) ot kabilinden dallı ve kıllar ile mestur ve yaprakları büyük (6) ve dokunuldukda sert ve çiçekleri mâ'idir ve kâffen uzuvlarında lüzûciyet (7) ve azot ve nitrat ve potas vesair tuzlar mevcuttur ve bunun (8) kâffen kısımlarından matbûh yapılarak göğüs hastalıklarında kullanılıyor

(9) Huiles* **Nebâti yağlar**

(10) Bu nev' yağlar nebâtatın ve meyvenin ezilip sıkılmasından (11) istihsâl olunur ki taze iken tatlı ve eskidikleri hâlde acı olurlar

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.42)

(1) ve salâbetleri şurûb kıvamında ve sudan hafif (2) ve su derûnunda gayr-i münhall ve su ile layıkıyla halt (3) olundukda emisyon denilen mahlût husûle gelir ispirto işbu yağları pek (4) az hâl eder ve buzlu su derûnunda tecemmüd ederler ve havanın tesirine terk (5) olundukda sertleşip salâbet kesb ederler ve ba-husus bu tebdîlatı (6) keten tohumuyla cevizden hasıl olan yağlar irâe ederler ve bu yağların (7) derûnunda (evleayn) ve (este'arin) ve kokulu mevâdd ile (8) müvelled-ül mâ' karboni bulunur ve bu yağlar ton yağıyla halt olundukda (9) sabun imal olunmasına yararlar. Ve tababette merhem yapılmak için dahi (10) müsta'meldir ve bu yağlar kuru safir ve rozase familyasından (11) bulunan nebâtatın tohum ve yapraklarıyla gövdelerinden istihsâl olunur

(syf.43)

(1) tababette isti'mâl olunan yalnız

(2) Huile d'olive* Zeyt yağıdır zeyt yağının

(3) iyisi tatlı ve yeşile karîb olup fena olan zeyt yağının râyihası (4) sert ve lezzeti acı olur ve bazı kere fenalaşmış zeyt yağını iyi (5) göstermek için diğer şeyler ile halt ederler ki işte böyle yağı (6) anlamak için bulunduğu şişe tahrik olundukda köpük peyda eder (7) ise ol yağ fenadır eğer bu alamet zuhur etmez ise ol yağın (8) iyi olduğuna şüphe yoktur zeyt yağının iyisi bağırsakların (9) şedîd'ül-iltihabında ve göğüs hastalıklarında ve bağırsakların düğümlenmesinde (10) ve sancılarda ve inkıbâzda dâhilen isti'mâl olunur ve haricen yumuşatmak (11) ve ızdırabı def' etmek hususunda isti'mâl olunup ve su ile halt

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.44)

(1) olundukda bıçılğan üzerine ve yanık mahallere ve cildin nazik olan mahallerine
(2) isti'mâl olunur. Ve afyon ruhuyla halt olundukda cildin ızdıraplı (3) mahallerini
ovmak için müsta'meldir ve kafuri ile halt olundukda mafsalların (4) veca'larını
teskin için isti'mâl olunur ve bunlardan başka serav merhem (5) ve implater denilen
merhemlerin imaline dahi medâr olur ve dâhilen (6) isti'mâl olunduğu hâlde 20'den
30 dirheme kadar ahz olunup (7) mikdar-ı kafi bal veya süt veya zamk veya sair
lüzûciyyetli mahlûl ile (8) halt olunarak isti'mâl olunur

(9) Sucre * Şeker Mélasse * Posa

(10) beyanındadır

(11)şeker cümleinin malumu olduğu üzere nebâtattan istihsâl olunup

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.45)

(1) tıbb-i insaniyede isti'mâl olunur ve kıymeti cihetiyle hayvanatta nadir'ül- isti'mâl (2)ise de su ile karıştırılarak mülâyemet verici meşrubat makamında (3) müsta'meldir posa dahi şurûb makamında olup şeker istihsâlinde (4) kristallendikten sonra baki kalan tortudur ve bunun lezzeti şekerden (5) dîn ise de şekerin isti'mâl olduğu mahallerde mülâyemet verici (6) ve serinledici gibi bağırsak ve göğüs iltihaplarında isti'mâl olunur

(7) Miel* **Bal beyanı**

(8) L'axative* **Müşil** hafif

(9) bal cümleinin malumu olduğu üzere şeker gibi lezzeti ve rengi (10) beyaz veya sarıya karîb ve arı tabir olunan hayvanat (11) vasıtasıyla husûle gelir hayvanat-ı mezbûre işbu balı nebâtatın

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.46)

(1) şekerli cüz'ülerinden ahz ile ihdâs ederler ve balın hâssesi terkib (2)olunduğu nebâtatın hâssesine müşabihdir ve balın rengi tahallûf edip (3) ve lezzeti şeker ve râyihası bahar kokuludur ve derûnunda bazı (4) hâmızat ve balmumu bulunur ve suda suhûletle hâl olunup hasıl (5) olan mahlûl ziyadesiyle mülâyemet vericidir ve eskimiş olan (6) ballar vakt ü zamanıyla iyi hıfz olunmadıklarından hâsselerini zayi (7) etmiş bulunurlar ve böyle fenalaşmış balları iyi etmek için (8) un ile halt ederler ki bu hâli bilmek için iyot mahlûli ol (9) balın üzerine döküldükde rengi mai olur ve tababette daima (10) taze bal isti'mâl olunup ziyadesiyle mülâyemet verdiğiinden başka (11) cüz'i ishal dahi peyda edeceğinden hayvanatın ekseri hastalıklarında

(syf.47)

(1) müsta'meldir ve bal suyu tatlandırmak ve gargara ve tenkıye suretiyle
 (2) müsta'meldir. Ve bir de dâhilen ita olunacak gabar hâlinde mu'alecat (3) bal ile
 halt olup hap ve macun imal olunurlar ve haricen cildin (4) ızdırabını teskin etmek
 için ve bazen merhem yapmak için (5) dahi kullanılır.

(6) Cire Constituant* **bal mumu** dâhilen i'tâ' olundukda ameli kat' eder

(7) Bal mumu bal gömeginin gözlerini teşkil ederler ve istihsâl olunmak (8) için bal
 petekleri hararete vaz' olundukda bal eriyerek kabın (9) ka'rına tersib ve bal mumu
 dahi üzerinde kalmış olup işte (10) bu nev'i bal mumu sulb ve sarı ve râyihası bahar
 kokulu ve suda (11) gayr-i münhall ve ispiroto ile yağ derûnunda hâl olunur ve bal
 mumu 25

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.48)

(1) derece-i hararetda dahi hâl olunarak hararet tezâyüd etdikce temeyyü' eder ve bal mumunu (2) beyazlandırmak için mukaddema havaya terk ederler ise de şimdiler de klor ile (3) beyazlandırılır ve böyle beyaz hâlde bulunan bal mumu gayet sert (4) olur ve bal mumu crine secretion* (syrin) myricine* (5) ve (mirsin) iki nesneden mürekkebe ve bahar kokulu mevâddı dahi (6) hâvîdir ve bazı kere bal mumunu mum yağı veya un ile halt ederler ki (7) un ile mahlût olduğunu bilmek için üzerine terementi ruhu (8) vaz' olundukda bal mumu hâl olunarak un kabın ka'rina terâküm eder (9) imdi bal mumu pomata ve merhem ve sera denilen merhemlerin terakibine dâhil olup ve dâhilen dahi yumurta sarısı veya zeyt yağıyla karıştırılarak (10) mülâyemet verici mu'alece makamında kullanılır

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.49)

(1) Lait* **süt beyanıdır**

(2) Nutrivite* **besleyici**

(3) İmdi süt hayvanatın memeleri vasıtasıyla tereşşuh olunup rengi beyaz (4) ve sıkleti sudan ağır ve tababette kesîr'ül-isti'mâl olan keçi sütüyle inek sütünden (5) imdi süt ve (kazoz) ve (proteinöz) denilen maddeler ile (6) (şeker) ve bazen tuzlardan mürekkebdir süt kendi hâline terk olundukda (7) üç kısma taksim olunur ki biri kaymak ve diğeri süt ve üçüncüsü (8) sudan ibarettir ve süt derûnuna kurşun sirkesi ve ispiрто (9) velhasıl hâımızattan herhangi biri vaz' olunur ise tasallub eder (10) ve bazen süt derûnuna nişasta veya un karıştırırlar ki bu dahi (11) lezzetinden malum olur süt mülâyemet verici ve teskin edici

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.50)

(1) olduğundan ekseri iltihaplarda ve öksürükte ve acı mevâddın ekl (2) olunmasıyla peyda olan hazımsızlıkta isti'mâl olunur. Ve haricen dahi (3) gargara ve hisli kısımlar üzerine femantasyon etmek ve lapa yapmak (4) için müsta'meldir ve dâhilen yalnız veya diğer mevâdd ile karışık (5) kullanılır ve kaymak dahi sütün gazoz denilen kısmından mürekkeb (6) ve kendisi sulb-i vücutta zuhur eden veca'leri ovmak tarîkiyle (7) kullanıldığı gibi dâhilen ita olunacak mu'alecelerin terkebine dahi (8) dâhil olunur ve sütün mai' olan kısmı hayvanata serinletici (9) mu'alece makamında kullanıldığından bazı sancıları teskin etmek (10) için ve bazen dahi tenkıye suretiyle müsta'meldir.

(11) **Graisse*** ton yağı beyanındadır

(12) **Axonge*** hınzır yağı

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.51)

(1) Bu nev'i yağlar hayvanatın vücudundan istihsâl olunur ki ekseriya sulb (2) hâlinde bulduklarından hararetle temeyyü' ederler işbu yağlar ispirto ve eter (3) derûnunda münhall ve suda gayr-i münhalldir. Terkiblerinde eulitina (4) ve esterin ve oksijen ve hidrojen ve karbon ve azot (5) bulunur ve tababette ekseriya hınzır yağıyla geniş getiren hayvanatın (6) yağları isti'mâl olunur ve hınzır yağı her ne kadar râyiha neşr eder ise de (7) ziyadesiyle yumuşatıcıdır ve don yağları mülâyemet verici (8) ve yumaşatıcı olduklarından üzerine vaz' olunduğu kısımları mülâyemetlendirip (9) yumuşatmaya ve kılların uzamasına ve tırnağa sürüldükde keزالik (10) onun dahi yumuşamasına sebep olur ve bunlardan mâ'ada haricen isti'mâl (11) olunacak pomata ve merhemlerin terkebine dâhil olup dâhilen

(syf.52)

(1) **gayr-i müsta'meldir.**

(2) Blanc de baleine* balık nefsi

(3) Kadırğa balığının beyinde kâin sıfâk serbiden istihsâl olunup (4) havaya terk olundukda terki b olunduğu kısmından biri mai' diğeri (5) sulb hâlini kesb ederler ki asıl balık nefsi işbu sulb olan (6) kısma tabir olunur bunun râyihası yağ râyihasına müşabih ve lezzeti (7) taze balık lezzeti gibi olup ve terki binde yağ ve ziyade miktar setin (8) denilen mevâdd bulunur işbu nesne suda gayr-i münhall ispirto (9) ve eter derûnunda münhalldir hâlis beyaz ve nısf şeffaf (10) ve bir miktar sarı yani eski olanın lezzeti acı olup (11) ve donuk beyaz olan balık nefsi dahi bal mumu ile karışık

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.53)

(1) bulunduğundan bunlar pek hâlis değildir (2) İmdi balık nefsi mide ile bağırsakların ızdırabında ve ba husus (3) şube-i kasabiyenin gışâ'-i lüzûciyesi iltihabında teskin edici (4) mu'alece gibi tesir edeceğinden bu babda büyük hayvanata 8:15 (5) dirhem kadar itası mümkün olup lakin bahalu olduğundan (6) nadiren isti'mâl olunur ve isti'mâl i macun ve hap şekillerindedir

(6) œuf* **tavuk cinsinden olan**

(7) **kuşların yumurtaları**

(8) İmdi yumurta tıbb-i baytariyede mu'alece makamında pek çok isti'mâl (9) olunduklarından terkiplerinde vaki olan kabuk beyaz ve sarı (10) nesnelere tababette hayli faideyi mucib olur yumurtaların

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.54)

(1) kabuğu karbonat dö şev ve biraz karbonat ve magnezi ve fosfat dö şev (2) ve oksid dö fer ve kükürt ve mevâdd-ı uzviyeyi hâvîdir ve beyazı dahi (3) su albumin ve jelatin ve suda ve bazı emlâhelerden terkib olunmuştur (4) ve yumurtanın sarısı dahi albuminli mevâdd sarı ve tatlı (5) bir nev'i yağ ile kükürt ve sudan mürekkebdir ve yumurtaların her bir kısmı (6) mülâyemet verici ise de sarısı diğerlerine tercih olunur yumurtalar (7) besleyici ve mülâyemet verici ve teskin edici olduğundan ishale düçar (8) olmuş hayvanlara ve taylara ita olundukda hayli faide verir (9) ve isti'mâlleri lazım geldikde gerek yalnız ve gerek süt ile mahlût (10) olduğu hâlde kullanılır imdi yumurtalar kül suyu ile (11) karıştırıldıkda göz için kolir teşkil ettiği gibi şap ile

(syf.55)

(1) dahi karıştırılarak hasıl olan mahlût mefâsılda vaki' şiddetli hastalıkları (2) veca'leri teskin etmeye bais olur sülümen ve bakır çalmasıyla (3) tesmim olunmuş hayvanata yumurta akı içirildikde panzehir gibi tesir ederek (4) pek çok faide verir yumurta sarısı lüzûciyetli matbûh ile (5) karıştırıldıkda göğüs hastalıklarında pek iyi mülâyemet verici (6) bir mu'alece hasıl olur ve su ile karıştırıldıkda hasıl olan lüzûciyetli (7) mai' dâhilen hayvana yağlı bir nesne itası lazım gelir ise ekmek ile (8) karıştırılarak ita olunur ve yumurta sarısı zeyt yağıyla (9) karıştırıldıkda hasıl olan mahlût gayet veca'li yaralar (10) yaralar üzerine kullanılır ise faide verir ve tıbb-i baytariyede (11) mülâyemet verici mu'alece gibi nadiren isti'mâl olunan mevâdd dahi

(syf.56)

(1) buğday kepeği ekmek kendir tohumu zanbak soğanı bayağı soğan ceviz (2) yağı bezir yağı sade yağı kıymak et suyu paça eşkine (3) suları domuz yağı incir taze erik ve üzüm misüllü şeylerden ibaret (4) olup nadiren isti'mâl olunduklarından tafsillerinden sarf-ı nazarla (5) yalnız isimleri zikr olunmuştur

(6) Dersalterant* soğutucu

(7) Famperontes* serinletici

Mu'alecat beyanı

(8) Bu nev'i mu'alecat kanın cereyanı ve uzuvların hiddet ve şiddetini ve hararet-i (9) hayvaniyeyi teskin ederler bu isimle yâd olunan mu'alecat (10) hâlis oldukları hâlde isti'mâl olunur iseler tahrik edici (11) ve ızdırap verici olacaklarından kuvvetleri tenzil olunarak

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.57)

(1) kullanıldıkda serinletici ve soğutucu isimleriyle yâd olunurlar ve bu mu'alecatın (2) âsâr-ı hususiyeleri mülâyemet verici mu'alecatın âsâr-ı hususiyelerine (3) külliyyen mugayir olduklarından bu mu'alecat vaz' olduğu kısmın ev'iye-i (4) şa'riyelerini muvakkaten munkabız kılıp sıfâkının sararmasına (5) ve hararetinin tenakûsuna bais olurlar ise de bu âsârı tahsil için (6) mevâdd-ı mezkûre cilt üzerine veya cildi ref' olunmuş bir sath üzerine (7) veya cildin gışâ'-i lüzûciyesi üzerine isti'mâl olunmalıdır ve bir de (8) bu nev'i mu'alecatın âsârı az vaktde zâil olacağından isti'mâllerinden (9) feragat olundukda az vakt sonra kullanıldıkları kısmın biraz sararmasına (10) düçar olup ve kanın tekrar oraya iadesiyle kızarması vaki' (11) olur binaenaleyh bu nev'i mevâddın isti'mâlinden faide olmak

(syf.58)

(1) için biraz vakt devam olunmalıdır ve bu mu'alecat dâhilen ita (2) olundukda bel' olarak serîan cevelâna dâhil olacaklarından kanın (3) mai'nin tezâyüdine bais olup benzin kuvvetini ve sık olan (4) hareketini tenkis ve susuzluğu teskin ve hararet-i hayvaniyeyi tenzil (5) ederler işte bundan tahir olur ki mu'alecat-ı mezkûrenin (6) âsâr-ı umumiyesi mülâyemet verici mu'alecatın âsâr-ı umumiyesine (7) müşabih olur lakin ziyade miktar veya hâlis olarak (8) ita oldunduğu takdirde alat-ı hususiyeye ızdıraba düşer (9) ederek ishali mucib olurlar ve bu sınıfta bulunan mu'alecat (10) küllî veya cüz'i ekşi olup onlar dahi mükerrer sirke âdî sirke (11) limon tuzu asit okzalik asit tartarik zac yağı

(syf.59)

(1) kezzab suyu tuz ruhu misüllü şeyler olup bunlardan mâ'ada (2) kuzu kulağı ve limon dahi icabına göre serinletici mu'alece makamında (3) müsta'meldir.

(4) Acide acetique* **mükerrer sirke beyanı**

(5) Caustique* **dağlayıcı**

(6) Mükerrer sirke tabiatta hâmızat-ı nebâtiyenin kâffesinde mevcut (7) bulunup ve mevâdd-ı uzviyenin ekserisinde dahi bulunduğundan (8) hararet vasıtasıyla veyahut bit'tabi' ecsâm-ı mezkûrenin tahliliyle (9) cism-i mezkûr teşkil olunur mezkûr sirke suver-i muhtelif üze bulunduğundan (10) âdî derece-i hararete mai' hâlinde bulunup râyihası sert ve lezzeti (11) tesirli ve sıkıcıdır ve su alkol derûnunda münhall ve gayet

Sayfa Kenarı

(1) Sevme seni sevmeyeni Mısır'a sultan ise de

(2) Sev seni seveni hak ile yeksan ise de

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.60)

(1) tayyâridir ve bir kısm üzerine vaz' olundukda tahrik edici mu'alece gibi (2) ol mahali kızartır ve dâhilen i'tâ' olundukda iltihabı mucib (3) olacağından eğer ziyadece i'tâ' olunur ise hayvanı helâk eder (4) ve'l-hasıl mezkûr sirke hâlis olarak gayr-i müsta'mel olduğundan su ile mahlût (5) kullanılır velhasıl bazı kere cildin üzerine isti'mâl olundukda (6) cildin kabarmasını mucib olduğu gibi alat-ı hazmiyeye vasıl (7) oldukda hayvanı tesmim eder.

(8) Vinaigre* âdî sirke bunun dahi derûnunda

(9) ziyade miktar su ve bir miktar mükerrer sirke ve tartarik ve mevâdd-ı (10) mülevvene ve esaslarında kireç ve potas ve bazı emlâhe bulunur (11) ve sirkenin istihsâli suver-i muhtelif üzere olduğundan

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.61)

(1) en alası ber-vech-i âtî istihsâl olunur şöyleki evvela bir fiçı derûnuna (2) biraz sirke vaz' ile sekiz gün esnâsında altı kıyye kadar şarap tedrîc (3) ile ilave oluna ve diğêr sekiz günden sonra defa ol kadar şarap (4) ilave olunarak bu vechlile mezkûr fiçı selâsenine değin imlâ' olununcaya (5) kadar itmam olunarak istihsâl olunur ve bundan on beş gün sonra (6) hasıl olan şarap sirkesi â'lâ ve icabı vuku'unda müsta'meldir (7) ve tababette kesîr'ül-istimâl olduğundan sancı vuku'unda hayvanın (8) vücudunu ovmak ve su ile karıştırıldıkda ekşilendirilmiş (9) bir meşrubat hasıl olur ki hayvanda vaki' susuzluğu teskine (10) bais olur ve bal ile karıştırılarak hasıl olan mahlût (11) sekencebin ıtlak olunur ki gayet sıcak vakitlerde hayvanın

(syf.62)

(1) susuzluğunu izâle etmeye sebep olup gargara için isti'mâl olunur (2) ve hardal unuyla halt olundukda tesiri daha ziyade olup

(3) Acide citrique* **limon tuzu**

(4) Acide oxalique* **asid okzalik**

(5) Acide tartarique* **asit tartarik**

(6) denilen hâımızat ile limon ve portakal ve frenk üzümü (7) şurûbu ve elma suyu misüllü şeyler dahi sirkenin isti'mâli olunduğu (8) mahallerde müsta'mel ise de lakin bahaları cihetiyle nadiren kullanılıyor (9) ve kuzu kulağı dahi sirkenin isti'mâl olunduğu mahallerde isti'mâl (10) olunabilir ve bunlardan mâ'ada asid-i sülfirik

(11) Acide sulfirique* ve zac yağı

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.63)

(1) Acide sitrique* **kezzab suyu**

(2) Acide hydrochlorique* **tuz ruhu**

(3) denilen hâımızattan herhangi biri birkaç damla miktar ve onu su (4) derûnuna vaz' olundukda ol suyu serin kılacaklarından (5) iltihaplı hastalıklarda hayvanata şurb ettiriliyor ve tuz ruhu (6) bir miktar su ile halt olundukda işbu mahlûl ile hariçte bulunan (7) fena yaraları yıkamaktan faide-i kesire husûle gelip

(8) Stimulants* **Tahrik edici mu'alecat**

(9) Müfredat-ı tıbbiyede tahrik edici mu'alecat deyu bir takım mevâddda (10) ıtlak olunur mu'alecat-ı mezkûre kuvve-i hayatiyeyi tezâyüd ettirmeye (11) ve uzuvların fi'illerini ifa ettirmeye ve aza-yı mezkûreye (12) yeniden

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.64)

(1) bir şevk ve gayret vermeye ve bu vechile ef'âl-i uzviyenin hareketını (2) ziyade seri' ve gayet kuvvetli kılmaya bâdî olur işbu mu'alecenin (3) bazılarının âsâr-ı uzuvların kâffesine nakl ve sirâyet ettiğinden (4) umumi tahrik edici ve bazılarının dahi tesiri hâsseten olan (5) uzuvlar üzerine olduğundan hususi tahrik edici tabir olunur ki (6) bu vechile iki kısma tefrîk olunmuşlardır

(6) **Umumi tahrik edici mu'alecat**

(7) Bu nev'i mu'alecatın kâffesi her ne kadar alat-ı uzviye-i muhtelifeye (8) eserlerini nakl etmek hâssesiyle muttasıf ise de fakat kâffesi (9) nasık ve ahved üzere âsâr-ı îrâs etmez şöyle ki bazıları hâsseten (10) kanın cereyanını süratlendirip hararet-i hayvaniyeyi ziyadelendirmeye

(syf.65)

(1) bais olduklarından hâsseten tahrik edici mu'alecat ve bazıları dahi (2) adaliye elyaf uzviyenin kuvve-i inkıbâziyesini ziyadelendirmeye meyl ettirerek (3) bu sebepten sıfâk-ı uzviyeye takviyet vermeye bais olduklarından (4) mukavvî mu'alecat ve'l-hasıl bazıları dahi sıfâk-ı mezbûreyi (5) aynı nisbet üzere kuvvetlendirmeyerek ol sıfâkı sıkımaya (6) bais olduklarından sıkıcı mu'alecat tabir olunur (7) işte bu vechle umumi tahrik edici mu'alecat üç sınıfa taksim (8) olunmuşlardır

(9) Stimulants* **Hâsseten tahrik edici**

(10) Bu nev'i mu'alecat hâsseten kanın cereyanını süratlendirip uzuvlara (11) yeniden bir şevk ve gayret vermeye ve idare-i hayvaniyenin hararetini

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.66)

(1) ziyadelendirmeye sebep olur ve bu sınıf mu'alecatı tabiat ve terkib (2) cihetiyle gayet mütegayyir oldukları gibi idare-i hayvaniye üzerine îrâs ettikleri (3) âsâr cihetiyle dahi tahallüf ederler ise de fakat bazı mertebe-i havâss-ı umumiyeleri (4) hasebiyle alâmât-ı müteşâbiheyi husûle getirmiş olurlar işte mu'alecat-ı (5) mezbûre hayatta olan sıfâk ile temasa geldikde bazı mertebe ol (6) sıfâkı tahrik ederek hareketlerinin sür'atine ve derece-i hislerinin (7) güşad olunmasına ve hararetlerinin ziyadeliğine medâr olup fakat ızdırıp (8) verici mevâdd gibi evvela veca'i mucib olmazlar işbu âsâr sıfâk-ı mezbûrun (9) civarında bulunan aksam der-akab nakl olunarak eğer birinci kısmın üzerine (10) îrâs ettikleri eser-i ziyade şedîd bir his mucib olmuş ise eser-i mezkûr (11) idare-i hayvaniyenin her bir tarafına nakl olunmuş olur

(syf.67)

(1) binaenaleyh tahrik edici mu'alecat mideye vasıl oldukda vuku'a (2) gelen alâmât bu zikr olunan alâmâtтан ibarettir işte sonraları yani (3) bu mu'alecatın eserleriyle müteessir olan hayvanın vücudunda rü'yet (4) olunan alâmât kalbin darabâtını ziyade kuvvetli ve teneffüs fi'ili gayet (5) seri' ve hararet-i hayvaniye ziyadelenmiş ve derece-i his pek ziyade ve tereşşuhat (6) kesret üzere vuku' bulur ve'l-hasıl uzuvların kâffesi yeniden bir kuvvet kesb (7) ederler ef'âl-i uzviye dahi gayet şevk üzere icra olunur (8) tahrik edici mu'alecatın bazıları mevâdd-ı madeniyeden ve bazıları dahi (9) nebâtiyeden istihsâl olunduklarından mevâdd-ı nebâtiyeden istihrâc olunanların (10) râyihası sert ve bahari ve lezzetleri sıcak ve acı ve yakıcı olmakla (11) mevâdd-ı mezkûrenin işbu hâsseleri hâvî oldukları kafuri ve reçine

(syf.68)

(1) ve pelesenk yağı ve hâmızat ve benzoik yani aselbend veyahud bir takım (2) tayyâri yağlara mütevakkıftır ve mevâdd-ı madeniyeden istihsâl olunan tahrik (3) edici mevâddın ekserisinin râyiha ve lezzeti müteallik oldukları madenin (4) sîret-i mahsusesine müşabehet îrâs ederler mevâdd-ı mezkûr amonyak (5) ve karbonat ve amonyak ve asetat ve amonyak ve hidroklorat (6) ve amonyak denilen nesnelere ibaret olup tafsîlleri ber-vech-i âtî (7) beyan olunur

(8) **Tahrik Edici Mevâdd-ı Madeniyeden**

(9) **Nişadır Ruhı Beyanı**

(10) Nişadır ruhu denilen müvelled-ül mâ' ile azotun ittihâdından tahaddüs (11) ederek gaz ve mai' hâlinde bulunur gaz hâlinde iken nişadır ruhu

(syf.69)

(1) elastiki bir seyyâl olup şeffaf ve renksiz ve râyihası sert ve tesirli olduğundan (2) cüz'i teşmîm olundukda göz yaşlarını hasıl eder ve lezzeti buruştırucu ve muhrik (3) ve havai nesîmiden inâyet hafif ve menekşe rengini ziyade yeşil renge tahvil eder (4) ve bir hamize ile kırmızılanmış olan elvan-ı nebâtiyenin ekserisini mai (5) renge tahvil ve bir de şedîd hararete terk olundukda hâl olunarak ikiyüz (6) kırk amonyak derûnunda 150 kısım müvelled-ül mâ' ve 50 kısım azot (7) bulunur ve amonyak dahi hâmizat ile sühuletle imtizâc ederek (8) ihdâs ettiği emlâhe su ve ispiro derûnunda münhalldir ve gaz (9) hâlinde amonyak eczahanelerde sönmemiş kireç vasıtasıyla (10) hidroklorat d'amonyak denilen cismi hâl ederek istihsâl (11) ederler ve tarîk-i istihsâl ilm-i kimyada zikr olduğundan tafsîlden

(syf.70)

(1) sarf-ı nazar olunmuştur mai' hâlinde nişadır ruhu fen-i terki edviyenin (2) beyan ettiği üzere kuvvetli ve tesirli mevâddlardan biri olup ziyade (3) kuvvetli yani hâlis olduğu hâlde ızdırap verici mu'alecat gibi tesir (4) eder ve su ile hafiflendirildikde dâhilen i'tâ' olunur ise hararet-i (5) hayvaniyeyi tezâyüd ettirip nabzın kuvveti ve hareketin derece-i sür'atini (6) ziyade kıldığı gibi cildin nakl-i fi'ilini dahi tezâyüd ederek ef'âlin kâffesine (7) yeniden bir şevk vermiş olur ve bir de nişadır ruhu yeşil otların (8) ekl olunmalarından dolayı gaz husûlüyle mürafakat eden mide fesadında (9) pek iyi bir eser hasıl ettiğinden böyle bir hâl vuku'unda nişadır (10) ruhu i'tâ' olundukda kuvve-i uzviyeyi ref' edip ve mide (11) ile em'âyi münbasit kılan gazları mahv eder nişadır

Sayfa Kenarı

- (1) Büyük hayvana gram 4:32
Küçük hayvana gram 2:4

(syf.71)

(1) ruhu i'tâ' etmek murad olundukda soğuk su ile veyahud acı ve bahar (2) kokulu nebâtatın mahlûlü veya matbûhu ile halt etmek üzere büyük (3) hayvanata 1 dirhemden 8 dirheme kadar i'tâ' olunabiliyor ise de işbu (4) miktar üzere icabına göre yevmiye bir veya iki defa tekraren i'tâ'sı (5) mümkündür hâlis olan nişadır ruhu haricen dağlayıcı veya yakıcı mu'alece (6) gibi isti'mâl olunmak üzere kuduz veya zehirli hayvanatın ısırmalarıyla (7) hasıl olan yara üzerine isti'mâl olundukda kavaid-i kesire husûlüne bais (8) olur ise de kuduz için pek faide vermez ve keza nişadır ruhu gerek (9) yalnız ve gerek mum yağıyla mahlût olduğu hâlde cildin herhangi (10) bir kıt'asında bir ızdırap hasıl etmek için isti'mâl olunabiliyor (11) zati bir yağ ile halt olundukda linmak teşkil olunur ki haricen vaki'

(syf.72)

(1) olan eski sızı illetlerine ve düçar olmuş aksam üzerine ve kemik şişlerine ve'l-
hasıl (2) veca'sız olarak mevcut olan kâffe-i eski şişler üzerine friksiyon (3) tarîkiyle
isti'mâl olunup gaz hâlinde olan nişadır ruhu asfiksiye denilen (4) damla vuku'unda
ve gışâ'-i manzumeyi tahrik etmeye isti'mâl olunduğundan bu surette (5) gaz hâlinde
olan nişadır ruhu hâvî olduğu şişenin ağzını a'za-i (6) mezkûreye cüz'i miktar yakın
tutularak matlub hasıl olur ve sakağı (7) illetine düçar olan bargirin gışâ'-i enfisini
tahrik için burun (8) deliklerine gaz hâlinde nişadır ruhu imrâr ettiriliyor ve havası
ifsâd (9) olunan mahallerde teneffüs edemeyen hayvanata gaz hâlinde nişadır ruhu
(10) teşmîm ettirmekten pek çok faide hasıl olup

(11) **Amonyakın Dört Hâssesi Olup**

Sayfa Kenarı

- (1) (Amonyak)
- (2) Septik hastalıkların
- (3) yani kanın çürümesini ve kangrenini
- (4) mucib olan mesela tifüs ve şarbon
- (5) gibi ve hâkezâ hastalıklarda
- (6) isti'mâl olunur

(syf.73)

(1) Stimulant* **Tahrik edici**

(2) Caustique* **Dağlayıcı**

(3) Rubéfiant* **Kızartıcı**

(4) Diaphoretique* **Terletici**

(5) **Karbonat ve Amonyak**

(6) Carbonate d'ammoniac*

(7) **Diaphoretique*** Terletici

(8) Karbonat ve amonyak sulb ve beyaza karîb kristalli bir cisim olup lezzeti (9) sert ve râyihası idrar râyihasına müşabih ve muharriktir işbu cisim soğuk (10) su derûnunda münhall olup ve kaynar su derûnuna vaz' olundukda serîan tebehhür eder (11) ve keza havaya terk olundukda tebehhür ederek bozulacağından ağızları

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.74)

(1) layıkıyla kapalı olan kaplar derûnunda hıfz olunması lazımdır ve cism-i (2) mezkûr menekşe rengini yeşil renge tahvil eder ve mai' hâlinde bulunan kâffe-i hâmızat (3) işbu cismi hâl ettikleri misüllü ol dahi hâl olduğu hâlde emlâhe-i madeniyeden (4) soda ve potastan ve mürekkebatlarından mâ'adalarını hâl eder (5) Karbonat ve amonyak tabiatta hâlis olarak bulunmadığından azotu hâvî (6) olan mevâdd-ı hayvaniye hâl olunmakta iken hasıl olur ve tarîk-i istihsâli dahi (7) ilm-i kimyada beyan olduğundan burada tafsilinden sarf-ı nazar olunmuştur (8) karbonat ve amonyak her ne kadar amonyak misüllü tesir eder ise de fakat ondan (9) bir miktar dondur ve cism-i mezbûr uzuvların da harekâtını teşvik için (10) isti'mâl olunarak bazı müzmine olan şeylerin hâl olunmalarını mucib (11) olup ve dâhilen i'tâ'sı lazım geldikde bal ve ardıç hûlasası veya acı

(syf.75)

(1) nebâtatın mahlûlüyle mahlûten i'tâ' olunur ve bargir için verilecek (2) miktarı 3 dirhemden 8 dirheme kadar olabilir

(3) **Asetat ve Amonyak**

(4) Acetate d'ammoniac*

(5) Diaphoretique* **Terletici**

(6) Bu dahi mükerrer sirke ile nişadır ruhu imtizâcından tahaddüs etmiş (7) bir tuz olup pek suûbetle kristallenir layıkıyla hıfz olunmuş (8) asetat ve amonyak berrak ve renksiz ve râyihası hemen nişadır ruhu (9) râyihasına müşabih ve lezzeti evvela serin bade şekerî ve sudan (10) biraz ağır olup cism-i mezkûr her nisbet üzere gerek suda ve gerek (11) alkol derûnunda münhalldir ve tarîk-i istihsâli ilm-i kimyada beyan

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.76)

(1) olunduğundan zikrinden sarf-ı nazar olunmuştur (2) Asetat dö amonyak esasını teşkil eden kaya tuzları tahrik edici (3) hâsseleriyle muttasıf iseler de pek ol kadar kuvvetli olmayıp ziyadesiyle (4) tereşşuhat-ı bevliyeyi mucib olur ve cildin nakl-i fi'ilini dahi teşvik eder (5) ve mecrâ-yı hazmiyeyi ziyade tahrik etmeksizin aza-yı gaile (6) ta'dîl ettiğinden asetat ve amonyak kangrene meyyal ve cevelâne eden (7) mayi'atı tahallül ettirmeye bais olan emrazda mesela şarbon ve hummavi (8) hastalıklarda isti'mâl olundukda illet-i mezkûre alâmâtını izâle edici (9) âsâr-ı hasene îrâs ettiği tecrübe olunmuştur ve keza asetat ve amonyak (10) tahrik edici ve müdirr olmak hasebiyle şiddetli ızdırap ile (11) mürafakat eden istiska illetlerinde ve sıfâk serbi beynine mai'

(syf.77)

(1) şemillini mucib olan hastalıklara pek iyi bir eser hasil eder (2) ve büyük hayvanata i'tâ' olunacak mikdarı 30 dirhemden 90 (3) dirheme kadar olub i'tâ' lazım geldikde su veya acı bahar kokulu nebâtın (4) matbûhuyla mahlût isti'mâl olunur

(5) **Hidroklorat dö amonyak**

(6) Hydrochlorate d'ammoniac*

(7) Diaphoretique* **Terletici**

(8) Resolutive* **Hâl edici**

(9) İşbu tuz müsâvî hacimde tuz ruhuyla nişadır ruhu imtizâcından (10) tahaddüs bir cismdir ki sulb ve beyaza karîb kır renkli ve lezzeti cüz'i acı (11) ve râyihası idrar râyihasına müşabih ve gayet tesirli olup

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.78)

(1) ve uzunca mensûr şeklinde kristallenmiştir cism-i mezkûr su derûnunda suhûletle (2) hâl olunup alkol derûnunda az miktar üzere hâl olunup işbu tuz (3) mevcut ise de mevâdd-ı hayvaniyede kesret üzere bulunduğundan ekseri hayvanatın (4) bevlinde ve hususiyle Mısır taraflarında hayvanatın fişkılarında (5) istihsâl ederler ve hidroklorat dö amonyak tababette (6) ziyade kuvvetli tahrik edici olduğundan hayvanata i'tâ' olunarak (7) cevelâna dâhil oldukda alat-ı bevliyenin tereşşuhatını tahrik eder (8) ve eğer ki 16 dirheme kadar i'tâ' olunursa gışâ'-i midenin şiddetli (9) bir iltihaba düçar olunmasını mucib olur lakin münasip miktar (10) üzere i'tâ' olundukda diğer nişadır tuzları misüllü faideli (11) olarak tesir edeceğinden adinamik denilen emrazın muamelatında

(syf.79)

(1) hayli faide izhar etmiş olacağından bir suretde cism-i mezkûrun çantiyana (2) veyahud keskin veya diğer mukavvî nebât ile mahlût olarak i'tâ'sı lazımdır (3) ve bazılarının tecrübelerine göre hidro klorat dö amonyak sıracı (4) illetine dahi faide verdiği ispat olunmuştur (5) Cism-i mezbûre bal veya ardıç tohumu hûlasası karıştırıldıkda macun yapılarak (6) i'tâ' olunduğu hâlde mideyi şiddetli tahrik edip bade bataetle (7) mecar-i em'â derûnuna vasıl olur büyük hayvanata i'tâ' olunacak (8) miktarı 2 dirhemden 6 dirheme kadardır hidro klorat (9) dö amonyak müzmine yaraları ve kanlı ve fena tabiatta bulunan yaraları (10) tahrik ve teşvik etmek için üzerlerine fomantasyon usulüyle (11) isti'mâl olundukda aksam-ı mezkûrenin hararetini mu'tedil kılar işte bu husustan

Sayfa Kenarı

- (1) **Dâhilen asla yalnız kullanılmayıp**
- (2) **kafuri çantiyana veya kına kına**
- (3) **veya ardıç tohumu hûlasasıyla hap**
- (4) **ve macun hâlinde verilir**
- (5) **Büyük hayvanlara gram**
- (6) **8 veya 16:32**
- (7) **Küçük hayvanlara gram**
- (8) **2 veya 4:8**

(syf.80)

(1) dolayı fübür illetine düçar olmuş hayvanatın ayaklarına isti'mâl (2) olunacak hamam sularının derûnuna cism-i mezkûrdan ilave kılınır ve keza (3) hâsselerin sertleşmesinde ve henüz kangrene müptela olmuş sıfâk üzerine (4) isti'mâl olunur rakı ve sabun ile halt olundukda hasıl olan (5) mahlût mefâsıllarda zuhur eden soğuk şişler üzerine isti'mâl olunur (6) ve folirlerin terkebine dahi dâhil olur üç kısım hidro klorat dö amonyak (7) bir kısım klörür dö fer ile halt olundukda bir milh-i muza'af hasıl olur ki (8) rengi sarı hâssesi tahrik edici ve sıkıcı olduğundan azayı (9) guddediyenin ve ukud-ı lenfatikiyenin müzmine olan şişleri (10) üzerine isti'mâl olunur

(11) **Tahrik edici mevâdd-ı nebâtiye beyanı**

(syf.81)

(1) bunlar dahi tarçın ve karanfil ve hindistan cevizi siyah biber (2) zencefil yabani turp pelin roma papatyası anason (3) diş otu veyahud adaçayı lavanta ardıç tohumu mürver (4) saparane ispirto lokman ruhu kafuri şeytan tersi denilen (5) mevâddlardan ibaret olup her birerleri tafsîlen beyan olunacaktır

(6) Canelle* **Tarçın**

(7) Stomatachtige* **midevi**

(8) Excitantes* **neşe vererek tahrik edici**

(9) tarçın denilen nesne bir nev' ağacın kabuğundan çıkarılıp mezkûr (10) kabuğun üzerinde kâin zar ref' olunup tahsil olunur ve tarçın (11) çıkarılan ağaç Hindistan ve Bonbay ve Antil tarafında tenebbüt

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.82)

(1) edip en âlâsı Loros Sinamolum denilen ağaçtan çıkarılır (2) ve bu ağacın dışı senede iki def'a çizilip ahz olunarak kurutulmasıyla (3) tarçın hasıl olur tarçının iyisi ince ve üstüvâni şeklinde kıvrılmış (4) ve teskin edici ve rengi koyu sarı ve râyihası güzel ve bahari ve lezzeti şekerlidir (5) ve tarçın derûnunda tayyâri yağ ve tant ve azot ve hâmızat. (6) acide benzoique* ve dakik ve lüzûcet bulunur (7) Tarçın dâhilen i'tâ' olundukda mecmû' uzuvların ef'âlini veya hususi (8) müennesin rezin uzuvlarını teşvik ettiğinden vaz'-ı hamle iane etmek için (9) i'tâ' olunur bargire i'tâ' olunacak mikdarı 8 dirhemden 12 dirheme (10) kadar olup bir litre su veya bir miktar ispirto karıştırılarak i'tâ' olunur

(11) Girofles* **Karanfil**

(12) **Aromatique*** Bahari

Sayfa Kenarı

(1) **Büyük hayvanata**

(2) **13:34 gram**

(3) **Küçük hayvanata 4:8 gram**

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.83)

- (1) Excitantes* **Neşe vererek tahrik edici**
- (2) Karanfil denilen nebât karyoflos aramati tesmiye olunan ağacın çiçeklerinden
- (3) ibaret olup nebât-ı mezkûrun çiçekleri karfiçe şeklinde bir tarafı uzunca (4) ve sivri ve diğer tarafı çend diş irâe edip ve müdevverce ve rengi esmer (5) ve lezzeti acı ve yakıcı ve râyihası gayet bahari ve lâtif olup en (6) alası Melük ceziresinde bulunur ve derûnunda bulunan tayyâri (7) yağ kendisini ziyade tahrik edici kıldığından dâhilen i'tâ' olundukda (8) evvela mideye hararet verip bade tesiri azanın kâffesine (9) sirâyet eder ve bal veya bir enfizyon ile karıştırılarak 10 (10) dirhemden 12 dirheme kadar i'tâ' olunur
- (11) Muscade* **Hindistan cevizi**

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.84)

(1) Excitantes* **Neşe vererek tahrik edici**

(2) Bu dahi ormatif denilen ağacın meyvesi olup bunlar dahi karanfil (3) ağacının tenebbüt ettiği mahallerde hasıl olurlar nebât-ı mezkûrun meyvesi (4) küçük ceviz hacminde ve rengi kırmızıya karîb ve meyve-i mezkûr gabar hâline ircâ' (5) olundukda me'kûlât ve bal ile mahlût-ı müsta'meldir işbu meyvenin râyihası (6) bahari ve lâtif ve lezzeti buruştırucu ve sıcak ve terkinde bulunan (7) iki yağdan biri zati ve diğeri tayyâri olup zati olan yağ doluca (8) olmuş kısımlar üzerine ve kötürüm olan mahallere friksiyon tarîkiyle isti'mâl (9) olunur ve'l-hasıl mezkûr meyvelerin hâsseleri karanfil hâssesine müşabih (10) olduğundan karanfil misüllü isti'mâl olunur.

(11) Poivre noir* **siyah biber**

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.85)

(1) Excitantes* **Neşe vererek tahrik edici**

(2) Bu dahi biberine yani biberiye familyasından bir meyve olup dış tarafı siyah (3) derûnu sarı ve lezzeti muharrik ve tahrik edicidir ve üzerinin (4) kabuğu soyuldukda ol zaman beyaz biber tabir olunur siyah biber (5) derûnunda biberin ve râyihalı yağlar ve mevâdd-ı saire bulunup ziyade (6) tahrik edici olduğundan gerek haricen ve gerek dâhilen isti'mâl olunup (7) ve ba-husus midevi olmakla gabar veya mahlûl hâlinde isti'mâl olunması (8) lazım geldikde 8 dirhemden 16 dirheme kadar i'tâ' olunabilir (9) ve bir de siyah biber mastika devr ve tahrik edici merhemler dahi (10) teşkil olunur. (11) Gingembre* **Zencefil**

Sayfa Kenarı

Küçük hayvanata 2:4 gram

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.86)

(1) Excitantes* **Neşe vererek tahrik edici**

(2) Bu dahi Hindistan'ın cihet-i şarkisinde hasıl olup tababette kökü müsta'meldir (3) işbu kökün kalınlığı bir parmak olup dış tarafı kırmızı renkli derûnu sarıya (4) karîb ve râyihası bahari ve lezzeti sert ve muharrikdir ve bundan başka derûnunda (5) bulunan yağlar kendini tahrik edici kılıp siyah biberin isti'mâl olunduğu (6) mahallerde müsta'meldir ve gabar hâline ircâ' olundukda 11 dirhemden 10 dirheme kadar (7) bal ile karıştırılıp hap ve macun hâlinde veya su derûnunda kaynatıldığı (8) hâlinde kullanılır

(9) Raifort* **Yabani Turp**

(9) Antiscorbutique* **İskorbit illetine nâfi'**

(10) Bu dahi kuru safir familyasından olup tababette kökü müsta'meldir.

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.87)

(1) İşbu kök üstüvâne şeklinde haricen beyaz dâhilen sarı ve lezzeti acı (2) ve buruştırucu muharrik ve râyihası serttir hususiyle hâvî olduğu yağ (3) gayet buruştırucu ve hardal gibidir ve keza mezkûr kök alkol (4) ile suda münhalldir eğer cilde isti'mâl olunursa kırmızılık hasil edip dâhilen (5) i'tâ' olundukda hazm mecrâlarının gışâ'sını tahrik edip mecrâ-yı (6) bevliyeye te'sir eder işbu kök taze iken daha âla olacağından (7) rendelendikde bargirin samanlarına karıştırılarak veya bal ile

(8) mahlût i'tâ' olunur nebât-ı mezkûr istiskâ illetinde ve kronik (9) hastalıklarda faidesi olarak isti'mâl olunur

(10) Absinthe* **Pelin**

(11) Tonique* **Mukavvî**

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.88)

- (1) Antihelmintique* Bağırsaklardaki kurtları telef edici
 (2) Bu dahi seantre familyasından olup tababette büyük pelinin yaprakları (3) ile çiçekleri müsta'meldir nebât-ı mezkûrun dışı ince ve yaprakları beyazca (4) ve ince tüyler ile münevver çiçekleri küçük ve sarı olup nebât-ı (5) mezkûrun kâffe-i kısımları acı ve buruşturucu ve bahar râyihalıdır (6) Derûnunda azot ve birtakım yağlar ve reçinevi mevâdd ve potas tuzları (7) bulunur ve sıcak su ve alkol ve şarap işbu mevâdd-ı muhtelifle ile ihtilât (8) ederler ispiroto ile pelinin teşkil mahlûl su ile karıştırıldıkda (9) yeşil renkli bir meşrubat hasıl olur ki ziyade tahrik edici olup (10) mide fesadında isti'mâl olunur ve pelin su veya şarap ile infizyon (11) veya gabar hâlinde i'tâ' olunup mikdarı dahi 20 dirhemden 30 dirheme

Sayfa Kenarı

- (1) Pelin koyunların kelebek hastalığında
 (2) kepek ile karıştırılarak 8:16 gram
 (3) verilir büyük hayvanata gram 32:128 gram

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.89)

(1) kadardır. İmdi pelin bağırsakların derûnunda bulunan kurtları helâk (2) etmek için pek iyidir ve pelini çantiyane ve hamz-ı hadîd vesair (3) mukavvî mevâdd ile karıştırmak mümkün olur ve pelinin hülasası ve mahlûlü (4) haricen losyon ve fomantasyon tarîkiyle müsta'meldir küçük pelinin (5) hâssesi büyük pelinden bir miktar dûzdur

(6) Camomille* **Roma Papatyası**

(7) Excitantes* **Neşe vererek tahrik edici**

(8) İmdi papatya kompoze familyasından olup dağ ve çayırlarda tenebbüt ettiği (9) misüllü bazı mahallerde hassaten ziraat olunur nebât-ı mezkûrun tababette (10) çiçekleri müsta'mel olup mezkûr çiçekler haricen sarı ve dâhilen beyaz (11) ve bahar kokulu ve lezzetleri acıdır işbu çiçekler kurutulup imbikten

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.90)

(1) çekildikde mavi renkli bir yağ istihsâl olunur ve bir de mezkûr papatyanın (2) çiçekleri ve derûnunda acı mevâdd-ı reçeneviye ve tant mevcuttur İşbu (3) çiçeklerin mahall-i isti'mâli adem-i hazm ve gaz husûlü ve mide zafiyeti (4) ve bazen soğuktan gelen sancılar misüllü fenalıklardır ve isti'mâlleri lazım (5) geldikde şarap veya arpa suyu veya bir litre arî su derûnunda (6) bir kısım papatya çiçeği vaz'-ı birle infüzyon tehye olunur ki provaj ve tenkiye (7) ve losyon ve fomantasyon tarîkiyle müsta'meldir

(8) Tonique * Mukavvî

(9) Antismotique* Asabın veca'ını teskin edici

(10) Fébrifuge* Sıtmayı def' edici

(11) Anis* Anason

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.91)

- (1) Carminative* **dâhilen olan yeli def' edici**
- (2) Excitantes* **Neşe vererek tahrik edici**
- (3) nebât-ı mezkûr umbellefer familyasından olup tababette hububatı isti'mâl olunur ki (4) hububat-ı mezkûre küçük ve kır renklince ve râyihası bahari ve lezzeti buruştırucu (5) olup ve hâsseleri dahi perikarpında kâin tayyâri yağlara mütevakkıftır
- (6) ve hububattan 8 dirhemden 12 dirheme kadar 300 dirheme kadar su (7) derûnunda infüzyon yapılarak midevi mu'alece gibi i'tâ' olunur.
- (8) Menthe* **Nane**
- (9) Stomachique* **Midevi**
- (10) Nane Mantae familyasından olup tababette dışı ve yaprak ve çiçekleri (11) müsta'mel olup nebât-ı mezkûrun dışı bir kadem irtifa'ından ve yaprakları

Sayfa Kenarı

- (1) Büyük hayvanata
- (2) 16:32
- (3) gram
- (4) Sinamekinin muzdarip
- (5) ve buruştırucu hâssesini
- (6) ta'dîl etmek için
- (7) esnâ-yı isti'mâlde anason
- (8) gabari veya bir parça
- (9) yağ karıştırılır ise faide
- (10) vermiş olur.

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.92)

(1) beyaz ve muhitleri dişli ve çiçekleri menekşe renkte olup râyihası gayet (2) güzel ve lezzeti tesirlidir mezkûr nane su ve ispirto ve şarap derûnunda (3) mahlûl yapıldıkda ziyade kuvvetli midevi mu'alece gibi terletmek ve kuvvet vermek (4) için isti'mâl olunduğu gibi haricen losyon ve fomantasyon ve tahrik edici (5) lapalar imali için müsta'meldir.

(6) Sauge* **Diş otu veya adaçayı**

(7) Excitantes* **Neşe vererek tahrik edici**

(8) Emménagogues* **Hayız kanı götürücü**

(9) İmdi diş otu labya familyasından olup tababette dışı ve yaprakları (10) veya hususi çiçekleri müsta'meldir ve yapraklarıyla çiçekleri yumuşak (11) kıllar ile mesturdur ve râyihaları bahari ve lezzetleri acı ve sert olur

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.93)

(1) nebât-ı mezkûrun tahrik edici olması bir takım tayyâri yağlara tevakkuf edip (2) bundan mâ'ada diş otu mukavvî ve sıkıcı hâsselerine maliktir ve icabı (3) isti'mâli zafiyet veren hastalıklarda ve ishallerde olup bal ile (4) halt olundukda hap ve macun şeklinde ve haricen losyon ve fomantasyon (5) tarîkiyle müsta'meldir.

(6) Lavanda* **Lavanta beyanı**

(7) Lavanta dahi labya familyasından olup tababette yapraklarıyla çiçekleri (8) isti'mâl olunur nebât-ı mezkûrun dışı haşîş beyaza karîb ve çiçekleri (9) küçük ve menekşe rengindedirler ve hâsseleri diş otunun yaprak (10) ve çiçekleri küçük ve menekşe rengindedirler ve hâsseleri diş (11) otunun yaprak ve çiçeklerinin hâsselerine müşabih olduğundan

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.94)

(1) onlar gibi müsta'meldir çiçekleri suya vaz' olunup imbikden çekildikde lavanta (2) yağı hasıl olur ki râyihası güzel ve rengi şeffaf ve gayet tahrik (3) edici olduğundan dâhilen isti'mâl olunmayıp haricen şişler üzerine (4) friksiyon ve sızıda müsta'meldir ve bazen ispirto ve terementi ruhu ve zeyt (5) yağıyla halt olunarak yine friksiyon hâlinde müsta'meldir.

(6) Genévrier* **Ardıç tohumu**

(7) Ardıç tohumu konifer familyasına müteallik bir ağaç olup tababette meyveleri (8) müsta'meldir işbu meyvelerin hacmi nohut kadar olup ve renkleri siyaha (9) karîb kırmızı ve derûnunda mevâdd-ı reçeneviye ve bir takım yağlar vâki' olup (10) kehribar râyihası gibi ve cüz'i mikdarda isti'mâl olunan ardıç (11) tohumu yalnız bağırsaklar üzerine tesir edip ziyade miktar i'tâ' olunduğu

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.95)

(1) halde idare-i hayvaniyenin her bir tarafına tesir ve sirâyet eder ardıç tohumunun (2) i'tâ'sı iki vechile olup biri meyve-i mezkûr evvelan gabar hâline ircâ' olunup (3) bade bal ile halt olunarak macun yapılıyor ve diğeri dahi ardıç (4) tohumları on iki saat miktarı şarap veya ispirto derûnuna vaz' ve terk (5) olunduktan sonra mai' mezbûr hayvana i'tâ' olunur ve bazen hayvanın (6) burununda hayli vakitten beri cereyan etmekte bulunan gayr-i tabi'i mai'i (7) tevkif etmek üzere ardıç tohumları yanmış kömür üzerine (8) ilga olunarak hayvanın burnuna tütsü verilir ve ardıç tohumları (9) suda kaynatılmakla şurûb kıvamına ahz ederek bir hülasa hasıl (10) olub tıbb-i hayvaniyede pek çok müsta'meldir.

(11) Sureau * Mürver

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.96)

(1) Sudorifique* Terletici

(2) Mürver ağacı kaprifolbase familyasından olup tababette çiçekleri (3) müsta'meldir mezkûr çiçekleri şemsiye şeklinde ve taze iken cüz'i rahiyahalı ise de (4) kurdukları hâlde bahar râyihalı olurlar işbu çiçekler küçük (5) ve renkleri beyazca ve hâsseleri tahrik edici ve sadre nâfi'dir (6) işbu çiçeklerden mikdar-ı kafi 300 dirhem su ile veya mikdar-ı (7) mezkûr şarap derûnunda infüziyon edilerek isti'mâl olunur ve hasıl (8) olan mahlûl haricen hâl edici losyon makamında ve dâhilen cüz'i tahrik edici ve pelin gibi müsta'meldir.

(9) Salsepareille* **Sparna**

(10) Depuratives* **Kanı tathîr edici**

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.97)

(1) nebât-ı mezkûr Aspirazine familyasından olup tababette ekseriya kökü müsta'meldir (2) bunun enva'i olduğundan başlıcası Jamayik memalikinde tenebbüt eder kırmızı (3) renklisidir ve mezkûr kökler kalem tarzında ve satırları gayr-i muntazam ve derûnları (4) sarı ve haricen veya kırmızıya karîb ve lezzetiyle râyihası bahari ve derûnunda (5) nişasta ve farigline* denilen kuvvetli esası bulunur (6) lakin mezkûr kök bahalı olduğundan tıbb-i hayvaniyede isti'mâli nadir ve icabında (7) matbûh-ı imal olunur

(8) Alcool* **İspirto beyanı**

(9) İmdi ispirto şekeri hâvî bazı nebâttan istihsal olunup şarap (10) nev'inden olan mâyi'âtın derûnunda ispirto mevcut olduğundan hususiyle (11) onlardan istihsal olunur derûnunda su bulunur ise arak tesmiye olunup

Sayfa Kenarı

- (1) Bir litre suda 128 gram
- (2) matbûh yapılarak hayvana emraz-ı sadriyede diriltmek
- (3) için mezkûr matbûhdan
- (4) yevmiye üç def'a verilir
- (5) provaj hâlinde

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.98)

(1) hâlis olduğu hâlde ispiroto tabir olunur ve bundan başka ispirotonun istihsal (2) olunduğu mevâdd-ı muhtelifeye nazaran birkaç vechle tesmiye olunduğundan şeker kamışından (3) istihsal olunan ispirotoya rom ve kirazdan çıkarılan ispirotoya (4) gersi üzümünden çıkan akis ıtlak olunur herhangi bir mevâddan (5) olursa olsun ispiroto beyaz ve sudan hafif ve lezzeti muharrik (6) ve râyihası sert ve ateşte yanıcı ve kâffe-i cisimleri hâl edebiliyor (7) ve tababette kesîr'ül-isti'mâl olup ziyade miktar su ile halt olundukda (8) tahrik edici ve hâlis iken ızdırap verici ve dağlayıcı (9) ve sıfâkın terkibine dahi halel verici olabilir ve bunun için (10) ispiroto yalnız olarak nadir'ül-isti'mâl olduğundan ekseriya su ile (11) mahlût olduğu hâlde haricen ve dâhilen tahrik edici mu'alece makamında

(syf.99)

(1) isti'mâl olunur ve bir de ispiritoyu hâvî olan mevâdd-ı saire yani şarap (2) ve arak ve elma suyu tahrik edici mu'alece gibi gerek haricen ve gerek dâhilen (3) isti'mâl olunur

(4) Ether Sulfurique* **Lokman ruhu**

(5) Antispasmotique* **Ispazmozları yani asab sıkıntısını def' edici**

(6) Difrigérantes* **Soğutucu**

(7) Alnanter calmantes* **Veca'i teskin edici**

(8) Lokman ruhu ispiritonun hususat-ı saire ile imtizâcından hasıl olup (9) imbikten istihsal olunur en âlâ lokman ruhu zac yağıyla ispiritto (10) imtizâcından hasıl olandır hâlis lokman ruhu beyaz ve sudan (11) hafif ve lezzeti muharrik ve sühuletle tebehür eder ve ispiritto gibi ekser mevâddı

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.100)

- (1) hâl eder ve hayvana teneffüs ettirildikde uzuvların fi'ilini iptal ederek uyku getirir
 (2) su ile mahlût i'tâ' olundukda tahrik eder hâlis iken isti'mâl olunur ise (3) ispiroto misüllü ızdırıp verir bargirin karnında gaz hasıl olduğu surette su ile (4) lokman ruhu karıştırılarak i'tâ' olunur ise evvel gazın def'ine medâr (5) olur ve bargir için i'tâ' olunacak mikdarı soğuk suyu hâvî bir portakal (6) derûnuna 6 dirhemden 10 dirheme kadar vaz' olunarak günde birkaç def'a i'tâ' 32:48 gram büyük hayvanata (7) olunabilir ve bir de mükerrer sirke ile ispiroto ihtilâtından diğer lokman ruhu hasıl olur ki (8) etrastik (9) lokman ruhu sirkesi ismiyle ma'rûf ise de asıl lokman ruhu kadar olamaz (10) Camphre* Kafuri
 (11) Antispasmotique* Ispazmoz illetine nâfi'
 (12) İmdi kafuri Loros kamfura denilen ağaçtan neş'et edip hâlis

Sayfa Kenarı

- (1) müsâvî miktarda eter sülfirik ile
 (2) ispiroto ihtilâtına likör dö fehling.
 (3) tesâkut asabın inkıbâzından yani isparne
 (4) keyfiyetinden neş'et eder ve eter sülfirik ise enzoprodik
 (5) hâssesiyle muttasıf bulunduğundan öyle musâb hayvanata şemm friksiyon
 (6) tarîkiyle müsta'meldir

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.101)

(1) olduğu hâlde şeffaf ve râyihâsı ve lezzeti buruşturucu ve tesirli ve havaya terk olundukda (2) tebehhür eder ve ateşe vaz' olundukda yanar ve suda gayr-i münhall olup ispirto ve hâmızat-ı (3) saire derûnunda münhalldir ve isti'mâl olunduğu miktara nazaran tahrik edici (4) ve azaya tesir edici olup haricen fena tabi'atta olan yaraları (5) iyi etmeye ve dâhilen gışâ'-i lüzûciyeyi tahrik ederek bade cevelâna (6) dâhil oldukda kâffe-i uzuvlara sirâyet eder dâhilen i'tâ' olunacak (7) miktarı 3 dirhemden 5 dirheme kadar olup gabar hâline ircâ' olundukda (8) bal ile lokman ruhu veyahud yumurta sarısıyla veya su ile mahlût olduğu (9) hâlde müsta'meldir kafurinin mahall-i isti'mâli kan fesadını mücib olan harici (10) ve dâhili emrazda ve sinir hastalıklarında isti'mâl olunduğu misüllü pehlivan (11) yakıları mesane üzerine tesir etmemek için kıt'a-i kutneye vaz' olunan

Sayfa Kenarı

(1) 4:16 gram

(syf.102)

(1) yakılar tesirlerini bade'l-icra ref' olunarak ol mahale vaz' olunan yakıların (2) şiddet ve tesirlerini men' ve teskin eder ve kafuri dişi hayvanların takarrüb fi'ilini (3) tenakûs ettirir ve bir de kafuri haricen sızılara ve yaralı şişlere (4) friksiyon etmek için zeyt yağıyla ve ba-husus ispirto ile mahlût (5) isti'mâl olunur ve arî yağ ile halt olundukda hasıl olan bu mâ'i (6) fena yaralar üzerine isti'mâl olunur ise mucib-i menfaat olmuş olur

(7) Assa foetida* **Şeytan Tersî**

(8) Bu dahi umbellifer familyasından olup korolaseftida denilen ağaçtan (9) tahsil ederek zamk ve reçinevi maddeden ibarettir cism-i mezkûr bazen ufak (10) parçalardan ve bazen yekpare olduğu hâlde müşahede olunur rengi esmer (11) ve ateşte yanıcı ve râyihası sarımsak râyihasına müşabih ve lezzeti buruştırucu

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.103)

(1) ve suhûletle gabar hâline ircâ' olunup suda gayr-i münhall ispiroto ve hâmızat-ı saire (2) derûnunda münhalldir cism-i mezkûr bir takım tayyâri yağları hâvî olup haricen (3) ve dâhilen tahrik edici mu'alece gibi müsta'meldir lakin şimdilerde yalnız mastika devr-i (4) imal için isti'mâl olunur ve tıbb-i baytariyede tahrik edici mu'alece gibi nadiren (5) isti'mâl olunanlar nijer denilen ağacın kabuğu kaskarel anbar kabuğu (6) besbase badiyan anis etol zernebad kökü havlıcan kakule zafran (7) yılan yastığı ravent kaşık otu su teresi misk otu akuamente soğulcan (8) otu ud'ül-kahr melaik otu imparator otu ve kimyon deve gözü razyana (9) kişniş karaman kimyonu deve tabanı tayyâri lavanta ruhu biberiye (10) keten otu serpulî yaban nanesi tamam otu roka otu hamam otu (11) sarmaşık kraisin oğul otu yabani mürver gayak ağacı

(syf.104)

- (1) sassfaras çiçeği kökü lokman ruhu sirkesi sağlonyum amonyak zamkı çadır uşağı
 (2) diş kadi kedi otu misüllü mevâddlar olup tafsîlattan sarf-ı nazarla yalnız (3)
 isimleri ta'dad olunmuştur.
 (4) **Tonique***
 (5) **mukavvî mu'alecat**
 (6) Mukavvî mevâdd-ı uzuvlar ile temasa geldikde uzuvlar sıfâkına kuvvet vererek
 (7) takviyet bulmalarına bais olur işbu mu'alecatın tesiri evvelan hususi bade (8)
 kâffe-i uzuvlara sirâyet ederek umumi olur. Mevâdd-ı mezkûrenin icab (9) ve
 isti'mâli kan fesadında ve ifrât-ı derecede zafiyeti mucib olan hastalıklardır (10) ve
 mu'alecat-ı mezkûrenin isti'mâline biraz vakt-i devam olunarak faideleri (11)
 müşahede olunup ve mu'alecat-ı mezbûre hap ve macun ve provaj şeklinde

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.105)

(1) i'tâ' olunurlar ve bir de mukavvî mu'alecat ile tahrik edici mevâdd yek diğerlerinden (2) şol veçhile fark olunur ki tahrik edici mu'alecat reçine kafuri ve tayyâri (3) yağları hâvî olup hâlbuki mukavvî mevâdd ancak râyihalı olurlar mukavvî mu'alecat (4) madeni ve nebâti olduğundan atide zikr olunacaktır (5) **Esasında demir bulunan mukavvî madeni** (6) **mevâdd beyanındadır** (7) Mevâdd-ı mezkûre tababette kesîr'ül-isti'mâl olmaları vücud-ı havaniyede bulunan kanın (8) globüllerini tezâyüd ettirerek vücud-ı hayvaniyeye takviyet verdiklerinden ekseriya bağırsakların (9) müzmine hastalıklarında ve zafiyetlerde isti'mâl olunurlar bunların başlıcaları (10) kızgın demir gatsi olunmasıyla hasıl olan suver-i demir eğintisi ve demir parçalarının (11) su ile yapılan su hamz-ı hadîd hamz-ı sâni-i hadîd ve hamz-ı salis-i hadîd

Sayfa Kenarı

(1) derûnuna bir mikdar terk olunması

(syf.106)

(1) ve karbonat döfer ve sülfür döfer denilen mevâddan ibarettir

(2) **Demir Mürekkebatı**

(3) demirli su bu dahi demir parçalarının su derûnuna hayli vakt terk (4) olunmalarıyla hasıl olur ki tıbb-i hayvaniyede mukavvî meşrubat makamında i'tâ' olunur (5) demir pası suyu bu dahi paslı demir parçalarının hayli müddet su derûnuna (6) terk olunmasıyla hasıl olur ki icab ve isti'mâli demirli su gibidir demir (7) eğintisi bu dahi su derûnuna terk olunmasıyla hasıl olup demirli su (8) ve demir paslı su gibi isti'mâl olunur hamz-ı hadîd hamz-ı sâni-i hadîd ve hamz-ı (9) salis-i cedit gabar hâlinde oldukları hâlde bal ile halt olunarak hap (10) ve macun şekillerinde i'tâ' olunurlar karbonat döfer bu dahi sulb ve gabar (11) hâlinde bir cism olup râyiha ve lezzetden â'ri ve hafif hamz ve hararet ile hâl olunmayıp

Sayfa Kenarı

(1) Demir eğintisi dâhilen büyük hayvanata 16:64 gram bir mukavvî mevâdd-ı nebâtiye hûlasasıyla karıştırılarak hap ve macun şeklinde verilir (2) büyük hayvanat için dâhilen mikdar 16:64 gram küçük hayvanat için dahi 4:16 gram olup ekseriya mukavvî veya tahrik (3) edici bir mevâdd-ı nebâtiye hûlasasıyla karıştırılarak hap ve macun şeklinde (4) i'tâ' olunur

(syf.107)

(1) ekseriya gabar hâlinde cism-i mezbûrdan 8 dirhemden 12 dirheme kadar 4:32 gram kadar bal ile (2) karıştırıla hap ve macun şeklinde kan zafiyeti ve ıstıkasında karbonat dösud veya döpotas ile birlikte tesmiye olunarak yevmiye hayvana i'tâ' olunurlar sülfür döfer (3) bu dahi siyah ve gabar hâlinde bir cism olup râyiha ve lezzetten 'âri ve hararetle hâl (4) olunabilir bunun istihsali bir mikdar demir kırıntısı kükürt ile halt olunarak (5) bir kap derûnuna vaz' ile hararete terk etmek de mümkün olur

(6) **Mukavvî Mevâdd-ı Nebâtiye**

(7) Mevâdd-ı mezkûre kına kına sinkonin kinin sülfat dö kinin çantiyana denilen nesnelere (8) ibaret olup her birerleri vech-i âtî üzere beyan olunur

(9) Quinquina* **kına kına beyanıdır**

(10) Fébrifuge* **Sıtmaya nâfi'**

(10) Kına kına tescim olunan nesne Amerika kıt'asında tenebbüt edici Rubyase familyasından

Sayfa Kenarı

- (1) Büyük hayvanat için dâhilen mikdar 42:8 gramdır
- (2) 16:64 gram kadar protoksid döfer mesela tesmiye ve i'tâ' olunur
- (3) ve küçük hayvanata ise 4:8 gram müteveli meşruh üzere
- (4) verilir

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.108)

(1) familyasından ekseri ekser nebâtatın kabuklarından hasıl olur işbu kına kına dâhilen (2) isti'mâl olunursa bağırsakların mecrâsını hararetlendirip tahrik eder ve cevelâna (3) dâhil oldukda uzuvlara kuvvet verir ve kına kınanın isti'mâli kanın terkibine (4) fenalık ârız olduğu hâlde ve hamallara ve sakağılara ve sıraca çıbanlarında (5) ve kangren vuku'unda pek münasip addolunmuştur kına kınanın enva'i (6) olduğundan kır renkli ve beyaz ve sarı ve kırmızı isimleriyle tefrîk olunup en (7) âlâsı kırmızı kına kına eczahanelerde fûrûht olunan kına kına üstüvâne (8) şeklinde kıvrılmış ağaç kabuğundan ibaret olup sühuletli gabar hâline (9) ircâ' olunup lezzeti acı ve sıkıcıdır ve kır renkli kına kınanın şekli yuvarlak (10) ve üzeri kır renkli bir tuz ile mestur ve lezzeti acı ve bahar kokuludur (11) ve sarı kına kına dahi ağaç kabuğundan ibaret olup bazen şekli

(syf.109)

(1) mürver ve diğerleri kadar acı değildir kına kına gabari vücud-i hayvaniyenin (2) haricinde kâin fena tabiatta bulunan yaralar üzerine vaz' olundukda kanın (3) albümini ile imtizâc ederek mezkûr yaranın fenalığı mucib olan (4) albüminin çevirmekliğini men' edeceğinden bu vechle mezbûr yaranın iyi olmasına (5) medâr olur ve dâhilen kına kına gabari bal ile karıştırılarak (6) yevmiye 10 dirhemden 15 dirheme kadar i'tâ' olunabiliyor kına kına derûnunda (7) mevâdd-ı haşîşe ve nişasta ve tuzun ve mevâdd-ı mülevven ve yağlı nesne ve hâmızat (8) kinin ve kireç dahi mevcuttur ve kına kınanın hâssesi hâvî olduğu (9) sinkonin ve kinin denilen mevâdda mütevakkıftır cinchonine* (10) denilen işbu nesne beyaz ve şeffaf ve lezzeti acı ve suda gayr-i münhall ve ispirto (11) derûnunda münhalldir tababette cüz'i isti'mâl olunur hemen yevmiye bir gram

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.110)

(1) kadar i'tâ' olunmalıdır kinin bu dahi beyaz ve gayet acı ispirto derûnunda (2) münhall olup tababette cüz'i isti'mâl olunarak yevmiye bir gram kadar i'tâ'sı (3) mümkündür sülfat dö kinin işbu mevâdd zac yağıyla kinin imtizâcından (4) hasıl olup beyaz ve kristalli ve suhûletle gabar hâline ircâ' olunur (5) ve tesiri pek sahîh olduğundan bi't-tedrîc müsta'meldir ve bir de sinkonin ve kinin (6) ve sülfat dö kinin denilen nesnelere vakt be vakt zuhur eden sıtma illetlerini (7) iyi etmeye sebep olurlar lakin pahalı olduklarından tıbb-ı hayvanide ekseriya (8) kına kına isti'mâl olunur.

(9) **Gentiane** * **Çentiyane beyanındadır**

(10) Antiscrofuleuses* **Sıraca illetine naf'i**

(11) Bu dahi jentiyane familyasından olup tababette kökü müsta'meldir.

Sayfa Kenarı

- (1) Miktarı yarım litre miktarı
- (2) Mukavvî veya tahrik matbûh derûnuna
- (3) 12 gram vaz' olunarak verilir

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.111)

(1) işbu kök üstüvâne şeklinde kabuğu sarı renkli olup hâssesi derûnunda (2) nesneye tevakkuf ettiğinden iyi bir mukavvî makamında müsta'mel olup (3) bahası ehvendir dâhilen i'tâ' olundukda mideye hararet vererek (4) kâffe-i uzuvların fi'ilini teşvik eder ve ekseriya kına kına ile (5) mahlût i'tâ' olunup i'tâ'sı lazım geldikde yalnız veya diğerk tahrik (6) edici nesnelerden ardıç tohumu hûlasası bal ile halt olunarak ekl (7) ettirilir ve bazen su veya şarap derûnunda infüzyon (8) i'mâl olunarak hayvana şurb ettirilir çentiyane gabari (9) yevmiye 20 dirhemden 30 dirheme kadar miktar ve onu bal ile karıştırılarak (10) hap ve macun şekillerinde i'tâ' olunurlar ve çentiyaneden hûlasa yapıldıkda (11) pek â'lâ bir mukavvî mu'alece makamında isti'mâl olunur tıbb-i hayvanide

(syf.112)

- (1) nadiren isti'mâl olunan mu'alecat küçük kentriyon su yoncası onduz (2) kökü söğüt kabuğu miktarı gram 124 şimşir ağacının her bir kısımları (3) bardan kökü uşkun otu kökü şeker kamışı kökü diken kökü çöğen kökü (4) karahind başı ruba akasya kökü ankusa kabuğu şahtere yaprakları ve kökü (5) haml çiçeği ve kökü zeytin ağacı kabuğu leylak ağacı çay misüllü şeylerden (6) ibarettirler bunlar her ne kadar kına kına ve çentiyane kadar mukavvî olamaz iseler de (7) icabına göre gabare hâlinde ircâ' olup bal ile halt olunarak mukavvî (8) macun gibi hayvana i'tâ' olunur (9) **Astringentes*** (10) **Sıkıcı mu'alecat** (11) mevâdd-ı mezkûre muamele-i emrazda zikr ve beyan olunmuş ise de sıkıcı

Sayfa Kenarı

- (1) veya raton ismiyle müsemâm bir mu'alece
- (2) yedimize vasıl olup kendisi nebâti
- (3) ve gabar hâlinde rengi kırmızı idi hâssesi
- (4) ve ta'mı mukavvî mu'alecelere şebîh olduğu
- (5) lezzetinden anlaşıldı ise de her hâlde
- (6) ehline sual olunmak elzemdir

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.113)

(1) mevâddı bazı kere mukavvî edviye ile karıştırarak antipüriritik (2) denilen mu'alece hasıl olur ki uzuvları çürütücü illetlerin ve kangren (3) hâlinde bulunan fenalıkların iyi edilmelerine pek çok iane ederler hususiyle (4) kına kına ile birlikte veyahud yalnız kına kına hem mukavvî ve hem dahi sıkıcı (5) olduğundan ilel-i mezkûreye isti'mâlinden faide-i kesire husûle gelir ve sıkıcı (6) mu'alecat dâhilen pek çok hastalıklarda isti'mâl olup haricen dahi losyon (7) ve fomantasyon ve kolir ve enjeksiyon hâlinde ve gargara ve bazen yaralar (8) üzerine gabar hâlinde isti'mâl olunur mesela gışâ'-i lüzûciyenin sathında zuhur (9) eden müzmine mu'alecenin her bir yanını ve kök tımarlardan zuhur eden (10) eden seyelân-ı duhnî ve bazen sebab-i hariciden neş'et eden şişlerin büyümelerini (11) men' ve bazen şişlerin az vakitte hâl olunup dağılmalarını ve sıfâk-ı

(syf.114)

(1) serbi derûnuna terâküm eden serözitenin mahv-ı izâlesi için isti'mâl olunurlar (2) bu sınıf mu'alecat ı madeni ve nebâti olmakla tafsîlleri vech-i âtî üzeredir

(3) **Sıkıcı Mevâdd-ı Madeniye**

(4) Sıkıcı mevâdd-ı madeniye zac kıbrıs tartarat döferadöpotas şa'b (5) tutya tuzu hamz-ı tutya kurşun sirkesi kireç ve bunlardan mâ'ada nemâ tutya (6) ve soğuk su kar ve buz ve kuvveti zayıflandırılmış hâmızat misüllü (7) şeylerden ibarettir ki her birerleri beyan olunur

(8) Sülfate de fer* **Zac-ı Kıbrıs**

(9) Emménagogues* **Hayız kanı götürücü**

(10) Tonique* **Mukavvî**

(11) Désinfectantes* **İfsad olunmuş mahalleri tathîr**

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.115)

(1) işbu tuz protoksid döfer ile zac yağı ittihâdından hasıl olarak ekseriya (2) muayyen şeklinde kristalli ve biraz şeffaf ve râyihası mürekkebe râyihasına müşabihdir (3) mezkûr tuz iki kısım soğuk suda münhall olup ve vezninin üç rub'ai sıcak (4) suda münhalldir işbu mahlûlün derûnuna prospan dö potas vaz' olunsa (5) mai renkte olarak bulunduğu kabın ka'rina tersib eder ve havaya (6) terk olundukda bir mikdar müvelled-ül humûze bel' iderek sarımtırak (7) lekeler ile setr olunur işbu tuz sıkıcı mu'alecatın en kuvvetlisinden (8) biri olup dâhilen i'tâ' olundukda el'ân cevlaniyeye vasıl olur ki bade (9) tereşşuh uzuvlarına kadar nakl olunur ve bir de cism-i mezkûr dâhilen nadir'ül-isti'mâl (10) ise de zayıflıktan neş'et eden bazı hastalıklarda gabar hâline ircâ' (11) olunup bal veyahud unlu mevâdd ile ve ekseriya tahrik edici mevâdd

(syf.116)

- (1) veya onduz otu ve çentiyane ve ardıç tohumu ile beraber i'tâ' olunur (2) bargir için i'tâ' olunacak miktarı 2 dirhemden 8 dirheme kadardır ve haricen (3) isti'mâli fûrbür [kan koyulanmak] illetlerinde su ile halt olundukda hayvanın ayağını (4) evvel suya sokmak için bazı fena yaraların temizlenip kurutmak için (5) isti'mâl olunduğu gibi şişler veya tırnak üzerine vaz' olunacak lapaların dahi (6) terkebine dâhil olabilir
- (7) **Tartarat döferadöpotas**
- (8) Tartarate de fer et de
- (9) potas*
- (10) Tonique* **Mukavvî**
- (11) İşbu mevâdd su ve ispirto ve şarap derûnunda hâl olunup dâhilen i'tâ'

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.117)

(1) olunacak miktarı 2 dirhemden 8 dirheme kadar olup ve icab-ı isti'mâli (2) demir mürekkatının isti'mâl olduğu mahallerdir

(3) **Şap Beyanıdır**

(4) Sulfate d'alumine et de potase- Alum*

(5) Şap beyaz ve şeffaf ve kristalli ve buruşturucu olduğundan malum (6) olup takriben vezninin onbeş misli suda münhaldir şap mahlûlü (7) turnusol boyasının rengini kırmızıya tahvil edip suhûletle (8) amonyak potas ve kurşun sirkesi derûnunda münhaldir 22 (9) derece-i hararete değin hararete terk olundukda eriyip derûnunda su (10) buhara münkalib olur ki şapın bu hâline yanmış şap tesmiye olunur

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.118)

(1) ve bir de şap sıkıcı ve ekseriya isti'mâl olunup dâhilen müzmine olan ishal (2) ve gışâ'-i lüzûciyelerden tereşşuh eden gayr-i tabi'i mai' tevkif eder ve hastalığın (3) tabiatına göre 2 dirhemden 6 dirheme kadar i'tâ'sı mümkün olur (4) lakin bazı kere hamzın mecrâsını buruşturduğundan bazen muhatara zuhuruna (5) sebep olup ve hatta ziyade mikdar şapın i'tâ'sından hayvana verem (6) ârız olabilir haricen şapın isti'mâli ev'iyeye-i şa'riyede vuku' bulan (7) seyelân-ı duhnî ve burundan akan müzmine-i mai'i ve kolların aşağıki kıt'alarında (8) tereşşuh eden mai'i tevkif etmek için isti'mâl olunur şap yumurta (9) akıyla karıştırıldıkda bir nev'i linmak hasıl olur ki yeni zuhur etmiş (10) şişlere ve fûrbür denilen bacak dolgunluğunda ve ayak burkulmasında (11) hâl edici mu'alece gibi isti'mâl ve bir de şap skaronik denilen kabuğu

(syf.119)

(1) hasıl ettiğinden fena tabiatta olan çıbanlarda zuhur eden zayıdatları (2) izâle etmek için isti'mâl olunur

(3) **Tutya Tuzu**

(4) **Sulfate de zinc***

(5) Vomitive* **Mukayyi**

(6) Dessiccatives* **Kurutucu**

(7) Bir mensûr şeklinde ve kristalli ve beyaz ve şeffaf olup havanın tesiriyle (8) gayri şeffaf olur ve lezzeti hamz ve sıkıcı ve suda hâl olunduğundan (9) su veya diğer mai' ile halt olundukda haricen sıkıcı ve kurutucu (10) devalar losyon ve enjeksiyon usulleriyle isti'mâl olunup ekseriya (11) kolir şekline dahi medâr olup asla dâhilen kullanılmaya.

Sayfa Kenarı

(1) Kolir yapmak için bir litre su derûnuna

(2) bir dirhemden bir buçuk dirheme kadar

(3) isti'mâl olunur

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.120)

(1) **Hamz-ı Tutya Beyanıdır**

(2) Oxid de zinc*

(3) Antisposmotique* spazmorları def' edici

(4) Bu dahi beyaz ve ziyade hafif ve dokunuldukda yumuşak bir hamz olup (5) ekseriya haricen vâki' olan müzmine yaraları kurutmaya ve eski bulunan göz ağrılarıyla (6) tabaka-i şeffafede leke olduğu hâlde iyi etmek için sıkıcı mu'alece (7) gibi müsta'meldir ve dâhilen sar'a illetinde ve diğer sinir hastalıklarında nadiren (8) isti'mâl olunarak bazı mertebe faidesi müşahede olunmuştur ve yakınlarda (9) tecrübe olunduğuna göre hamz-ı tutya dâhilen kronik yani müzmine olan (10) öksürüklerde yirmi beş gün yevmiye 1 gram yani dirhemin üçte biri (11) bir miktar bar potas ile karıştırılıp me'kûlât makamında hayvanata (12) [me'kûlât ile mahlût]

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.121)

(1) i'tâ' olunduğu hâlde ekseriya illet-i mezkûre def'ine medâr olur veya miktar-ı mezkûr (2) üzere hamz-ı tutya bir potkal su ile halt olunarak provaj hâlinde dahi (3) i'tâ'sı mümkündür

(4) **Kurşun Sirkesi Tuzu**

(5) Acétate de plombe*

(6) Ticaretde fûrûht olunan kurşun sirkesi sulb veya mai' hâlinde olup sulb (7) iken beyaz ve kristalli ve mai' olduğu hâlde su gibidir eczahanelerde (8) satoren hülasası ismiyle ma'rûf olup su ile halt olundukda beyaz (9) sût gibi bir mahlûl hasıl olur ki bu dahi sülfat dö potas tesmiye olunan (10) cisimlerin suda bulunmalarıyla kurşun ile imtizâc etmelerinden neş'et (11) etmiştir ki mezkûr suya beyazlandırılmış su tabir olunur kurşun

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.122)

(1) sirkesi sıkıcı ve tababette haricen isti'mâl olunduğundan bacağı su inmiş (2) denilen fenalıklarda ve yanaklarda ve cilt iltihaplarında ve sıfâk-ı serbi şişlerinde (3) isti'mâl olunur bunun için mezkûr sirke bir miktar su ile halt (4) olundukda yanaklar üzerine hâlis olduğu hâlde isti'mâl olunur ve daha (5) kuvvetli olmak için derûnuna bir mikdar rakı halt oluna ve hınzır yağıyla (6) karıştırıldıkda kurutucu pomata teşkil olunur

(7) Chaux* **Kireç Beyanıdır**

(8) İmdi kireç oksid dö kalsiyumdan ibaret ve sudan âri olduğu (9) hâlde kırmızı ve suyu hâvî iken beyaz ve suhûletle gabar hâline (10) ircâ' olunur ki kireç ziyadesiyle suyu bel' etmek hâssesine malik (11) olduğundan üzerine su döküldükçe hararet peyda olur su ile kireç hâl

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.123)

(1) olunarak bir su hasil olur ki tababette kesîr'ül-isti'mâldir ve kireç tabiatta (2) asid-i sülfirek ve asid-i karbonik ile memzûc bulunduğundan asid-i (3) karbonik ile karbonat döşev hâlinde bulunmakla kireç fırınlarında (4) hararet vasıtasıyla hâvî olduğu karbon ihrâk olunup baki (5) kireç kalır ve sönmemiş kireç dağlayıcı mu'alece makamında müsta'meldir (6) kireç suyu dâhilen gaz vuku'unda iki litreden dört litreye kadar (7) i'tâ'sı mümkündür ve haricen dahi yanaklar üzerine isti'mâl olunur (8) ve bir de kireç suyu kurşun sirkesiyle veya zeyt yağıyla halt olundukda (8) hasil olan mahlût pek âlâ bir mu'alecedir

(9) **Sıkıcı Mevâdd-ı Nebâtiye**

(10) Bunlar dahi meşe kabuğu kurt pençesi nar ağacı kökü mazı misüllü

(syf.124)

- (1) mevâddan ibaret olup her birerleri vech-i âtî üzere tafsîl olunur
- (2) Corcé de chéne* Meşe Kabuğu
- (3) Nebât-ı mezkûr kır renkli ve derûnunda tant denilen nesne bulunup gayet sıkıcı
- (4) olmakla matbûh veya macun şeklinde isti'mâl olunur ve hayvana i'tâ' olunacak
- (5) mikdarı 20 dirhemden 30 dirheme kadar i'tâ' olunabiliyor dâhilen (6) meşe kabuğu kana âriz olan fenalığı ve verem denilen hastalığı men' etmek (7) için haricen dahi fena tabiatta olan yaraları yıkamak ve gayr-i tabi'i tereşsuhatı (8) tevkif etmek isti'mâl olunur
- (9) Bistort* **Kurt Pençesi**
- (10) Nebât-ı mezkûr poligone familyasından olup rutubetli dağlarda tenebbüt eder
- (11) tababette kökü dâhilen ve haricen sıkıcı mu'alece gibi müsta'mel olmakla matbûh (12)

Sayfa Kenarı

- (1) Hayvanı idrarında kan görüldüğü hâlde
- (2) meşe kabuğu enfizyonu isti'mâl olunur

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.125)

(1) ve macun şekillerinde i'tâ' olunmak üzere 10 dirhemden 15 dirheme kadar (2) verilebilir ve icab-ı isti'mâli müzmine ishalleri tevkif içindir

(3) Grenadier* **Nar Ağacı Kökü**

(4) Nar ağacı mirtales familyasından olup tababette çiçekleri ve kökünün kabuğu (5) müsta'meldir gerek çiçekleri ve gerek kökü bağırsak kurtlarını helâk etmek (6) için matbûh veya macun şeklinde i'tâ' olunmak üzere 8 dirhemden 15 (7) dirheme kadar tezâyüd ettirilebiliyor

(8) Noix galle* **Mazı Beyanındadır**

(9) Taenifuges* Tenya tesmiye olunan yani midede hasıl (10) olup şerit denilen kurtları telef edici. Bunun dahi hacmi kiraz hacmine (11) müsâvî olup sathı gayr-ı muntazam kendisi meşe kabuğu gibi gerek matbûh

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.126)

(1) ve gerek gabari macun yapılarak aynı mahallere isti'mâl olunur ve sıkıcı (2) mu'alece gibi nadiren isti'mâl olunan mevâdd tormentil ativan palamut gül (3) ağacı çilek fidanı kökü böğürtlen plantain kaşık otu (4) kök boyası kaju denilen nebâtın hülasası iki karındaş kanı (5) afrika zamkı ratanya misüllü mevâddlardan ibaret olup bunların (6) her birerleri sıkıcı mu'alecatın isti'mâl olunduğu mahallerde ve aynı miktar (7) üzere isti'mâlleri mümkün olur

(8) **Hususi Tahrik Edici Mu'alecat**

(9) İşbu mu'alecatın her birerleri muhtelif uzuvlara tesir ettiklerinden başlıca (10) dokuz sınıfa taksim olunmuştur şöyleki müşhil mukayyi müderrer (11) rahme müteessir sinirlere müteessir hâl edici terletici ve göğüs yumuşatıcı

(syf.127)

(1) kızartıcı ve ızdırap verici ve kabartıcı ve dağlayıcı ve kurt dökücü (2) mu'alecat isimleriyle fark ve temyîz olunurlar

(3) Purgatives* **Müşhil Mu'alecatı**

(4) Müshil mevâdd bağırsaklara dâhil oldukda tesiriyle bağırsaklar derûnunda (5) terâküm etmiş mevâddı yumuşatarak dışarı tard etmeğe bais olurlar (6) mevâdd-ı müshile bir siyâk üzere tesir etmediklerinden bazıları şiddetli (7) tesir ederler ki onlara adrastik yani şiddetli müshil ta'bir ederler (8) ve bazıları vasati tesir ederler ki onlara minöratif yani vasati müshil (9) ve'l-hasıl bazıları pek cüz'i tesir ederler ki onlara dahi laksatif (10) yani hafif müshil ta'bir ederler imdi adrastik denilen (11) mevâdd-ı müshile bağırsaklara vasıl oldukda ızdırap ve veca'

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.128)

(1) hasıl ederek kazurat maddelerini şiddetle hâl ve tard ederler ve ızdıraptan (2) mâ'ada haricen sıtma eserleri dahi peyda ederler minöratif denilen müşhil dahi (3) adrastik müşhillerden bir miktar dündur ve'l-hasıl laksatif (4) denilen müşhiller hiçbir ızdırabı mucib olmaksızın hafif (5) olarak mevâdd-ı mezkûreyi tard iderler ale'l-umum mevâdd-ı müşhile (6) nin âsârı 24:36 saate kadar müşahede olduğundan (7) ona göre tekraren müşhil mevâdd i'tâ'sından mücânebet ola ve müşhil-i (8) mu'alecat hastalığı naklettiğinden başka vücudun tathîrine dahi (9) bais olurlar ve isti'mâl olduğu hastalıkları ve retina denilen ıstaka ve gözlerin müzmine (10) delice baş dönmesi ve adem-i hazm ve sancılar ve'l-hasıl ekseri (11) hastalıkların naklolunması için faide-i kesire husûle gelir mevâdd-ı mezkûrenin

(syf.129)

(1) icap ve isti'mâleri miktarlarına aşırı mertebe-i dikkat olunmak ehem (2) ve elzemdir ve mevâdd-ı müşhile madeni ve nebâti olmakla iki kısma tefrîk olunmuştur (3) evvela adrastik ve minöratif müşhiller beyan olunup bade laksatif (4) müşhiller tafsîl olunacaklardır

(5) **Adrastik ve Minöratif Müshillerden**

(6) **Müşhil Mevâdd-ı Madeniye**

(7) Bunlar dahi sülfat dö süd ve sülfat dö magnezi ve tartarat dö potas (8) sülfat dö potas magnezi tartarat asid dö potas tartarat (9) dö potas adö süd denilen mevâddlardan ibarettir

(10) Sulfate de soude **Sülfat dö süd**

(11) İşbu tuz beyaz ve kristalli ve şeffaf ve lezzeti serin ve acı ve tuzludur

(syf.130)

(1) ve taklitinin nısfına müsâvî suyu hâvî ve tabiatta pek çok bulunduğundan (2) çeşme sularında vesair sulara kesret üzere bulunur mezkûr tuz minöratif (3) denilen vasati derecede tesir ettiğinden bir litre su derûnunda 25 dirhemden (4) 100 dirheme kadar vaz' ve halt olunarak ve bazen diğer müshiller ile (5) karıştırılarak i'tâ'sı mümkün olur

(6) Sulfate de (7) magnesie* **Sülfat dö magnezi**

(8) İşbu tuz kristalli ve lezzeti acı ve serin ve şeffaf ve suda münhalldir ve mezkûr (9) tuz tabiatta ekseri madenlerde ve derya sularında mevcuttur büyük (10) hayvanata pek cüz'i tesir ettiğinden nadir'ül-isti'mâl ise de icabında (11) isti'mâli lazım geldikde 20 dirhemden 45 dirheme kadar bir litre su

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.131)

- (1) derûnunda hâl olunarak provaj hâlinde i'tâ' olunur
- (2) Tartarate de potase* **Tartarat dö Potas**
- (3) Bu dahi beyaz ve bir miktar hamz bir tuz olup tabiatta şekerli (4) meyvelerde ve bi'l-hassada üzümde mevcut olup cüz'i mikdar i'tâ' (5) olunur ise i'tidal üzere idrar verici mu'alece gibi tesir ider (6) ve eğer miktarı tezâyüd ettirilir ise minöratif müşhil gibi tesir (7) edip ve isti'mâli karaciğer iltihabı ve ıstaka vesair iltihaplı (8) hastalıklardır ve i'tâ' olunacak mikdarı 40 dirhemden (9) 60 dirheme kadardır
- (10) **Müşhil Mevâdd-ı Nebâtiye**
- (11) Bunlar dahi sinameki nerprun denilen akdiken ravent sarı

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.132)

(1) sabur patalomba çalapa skamone denilen mahmude otu kroton yağı (2) misüllü şeylerden ibarettir

(3) Séné* **Sinameki**

(4) Sinameki lökominöz familyasından olup akasya cinsinden bulunan (5) ağaçların yapraklarıyla meyvelerinden ibaret olmakla mezkûr yaprakları (6) müdevver ve renkleri sarıya karîb ve lezzetleri buruştırucu ve bir miktar (7) acı olurlar ve meyveleri dahi gayet sert ve renkleri yeşil lezzet (8) ve râyihaları yapraklarına müşabihtir işbu yapraklar ile meyveler (9) şedîd müshillerden ma'dûd olup diğer müshiller ile halt olunmak (10) üzere 10 dirhemden 25 dirheme kadar i'tâ' olunur (11) ve i'tâ'sı lazım geldikde yaprak ve meyveler gabar hâline ircâ'

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.133)

(1) olunarak hap ve macun şekillerinde veyahud su derûnunda enfizyon (2) edilerek i'tâ'sı daha evlâ'dır lakin işbu müshil mideye fenalık (3) îrâs ettiğinden isti'mâllerine dikkat olunmak lazımdır

(4) Nerprun* **Nerprun Denilen Akdiken**

(5) Nebât-ı mezkûrun tababette meyveleri isti'mâl olup meyve-i mezkûreler (6) siyah renkli ve lezzetli ve râyihası buruşturucu ve kuvvetli müshil add (7) olup yalnız et ekl eden hayvanata i'tâ' olunur ve miktarı dahi (8) 3 dirhemden 5 dirheme kadar olup ve suret-i i'tâ'sı iki vechle (9) olduğundan nebât-ı mezkûrun meyveleri gabar hâline ircâ' olunarak (10) macun ve hap şeklinde veyahud meyve-i mezkûrenin şurûbu i'tâ' olunur

(11) Rhubabe* **Ravent Beyanı**

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.134)

(1) nebât-ı mezkûr poligone familyasından olup tababette kökü isti'mâl olunup (2) ve her bir mahalde tenebbüt eder ise de cenûb tarafında hasıl olan rubarib sairlerine (3) müreccahtır ve ticarete fûrûht olunan ufak parçalar hâlinde ve müdevver (4) ve rengi sarı ve lezzeti acı ve buruştırucu ve râyihaları sert olur (5) mezkûr kök derûnunda zamk ve sabit yağlar ve nişasta ve oksid dö fer (6) ve oksid dö şev mevcut olup mezkûr kök cüz'i isti'mâl olunur ise mukayyi (7) ziyade miktar i'tâ' olunur ise müşhil olduğundan bargire 50 dirhem (8) kadar mezkûr kökün gabari bal ile karıştırılarak hap şeklinde (9) veya sabla mahlût i'tâ' olunur

(10) Aloés* **Sarısabur Beyanı**

(11) Sarı sabur liliase familyasına müteallik bir nev'i ağacın kabuklarına

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.135)

(1) yapılan çizgilerden cereyan ederek tasallub etmesiyle hasıl olup (2) üç nev' olduğundan sokotren heyatik katalin isimleriyle fark (3) olunurlar en âlâsı sokotren tabir olunandır ki Hindistan'da (4) hasıl olup gayet mücella ve yarmak ile ezildikde balmumu gibi yumuşar (5) ve gabari altuni sarı ve râyihası bahari ve lezzeti acı ve bargir (6) için isti'mâl olunacak müshillerin birincisi addolunmuşdur (7) ve sarı saburun icap ve isti'mâli şiddetli inkıbâzda (8) şiddetli iltihapların naklolunması muradolunduğu vakitlerdedir (9) lakin bağırsaklarda iltihap ve hayvanın kendisinde sıtma alameti (10) mevcut ise asla isti'mâl olunmaya ve isti'mâli lazım geldikde gabari (11) su ile karıştırılarak provaj hâlinde veya bal ile halt

(syf.136)

(1) olunarak hap ve macun şekillerinde i'tâ' olunalar ve bargir için i'tâ' (2) olunacak miktarı 8 dirhemden 12 veya 15 dirheme kadardır (3) ve bundan başka sarı sabur gabari fena tabiatta yaralar üzerine (4) ekilir ve ispirto ile imali sarı sabur ruhu sararmış (5) ve fena kokulu yaralara fomantasyon ve şırınga tarîkiyle isti'mâl (6) olundukda faide-i kesire husûle gelir

(7) Gommgutte * **Patalomba Beyanı**

(8) Bu dahi sarı sabur misüllü reçinevi bir madde olup konifer familyasına (9) müteallik bazı ağaçların kabuklarına yapılan çizgilerden cereyan ederek (10) tasallub etmesiyle husûle gelir ticarete fûrûht olunan patalomba (11) üstüvâne şeklinde ufak parçalarından ibaret olup dâhilen esmer

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.137)

(1) sarı ve haricen kırmızı ve kırıldıkda mücella ve lezzeti buruştırucu ve insan (2) için şedîd müşhil ise de bargirlere ol kadar tesir etmez ve isti'mâli (3) lazım geldikde sarı saburun miktarı kadar ve aynı usul üzere (4) i'tâ' olunur

(5) Jalap* **Çalapa Beyanı**

(6) İşbu nebât konvolvulasa familyasından olup tababette kökü isti'mâl olunur (7) ve mezkûr taze iken beyaz ve kurudukça esmer olur ve derûnunda (8) lüzûciyetli ve unlu mevâdd ve reçine mevcuttur çalapa et ekl iden (9) hayvanat için şiddetli müşhil ise de bargirlere patalombadan az tesir (10) ettiğinden nadiren isti'mâl olunur ve isti'mâli lazım geldikde (11) sarı saburun mikdarına müsâvî ve aynı usul üzeredir

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.138)

- (1) Scammonée* **Iskamone Denilen Mahmude Otu**
- (2) Bu dahi konvolvulasa familyasına müteallik bazı ağaçların kabuğundan sarı sabur
- (3) gibi ahz olunur ki derûnunda zamk ve reçine bulunur ve ticarete satılan (4)
- ıskamone parça hâlinde olup şikest olundukda rengi soluk ve gabari (5) beyazca olup
- et ekl eden hayvanat için şiddetli müşhil ise de (6) bargire ol kadar tesir itmez ve
- i'tâ'sı lazım geldikde 3 dirhemden (7) 4 dirheme kadar vermek mümkündür
- (8) **Kroton Tiglium Yağı** (Hab el selatin)
- (9) Luile de croton tiglium*
- (10) Bu dahi ofurbeyasa familyasından bulunan kroton tiglium denilen ufak (11)
- ağaçların meyvelerinden istihsal olunmuş bir yağdan ibarettir ki

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.139)

- (1) rengi esmerce ve koyu portakal sarı ve râyihası sert ve lezzeti ifrâte derecede (2) acı ve malum olan müshillerin en kuvvetlisi olduğundan insana 2 (3) damla i'tâ' olundukda şiddetli ishali peyda olur ve bargire ishali iki (4) vechle olduğundan biri hayvanın karnının altındaki kıllar kırılarak (5) bade kırılarak bade pehlivan yakısı vaz' oluna ve cildin beşeresi (6) ref' olundukdan sonra üzeri mezkûr yağ ile friksiyon edilir ise (7) ishal peyda ider ve diğeri bir miktar bal ve meyan kökü derûnuna (20) (8) damla işbu yağdan karıştırılıp hap şeklinde i'tâ' olunur*
- (9) **Laksatif Müshiller**
- (10) Bunlar dahi kudret helvası ve hind yağı ve hıyar şenbe demir hindi denilen (11) mevâddlardan ibarettir.

---

* Silik Arapça Harflerle "4:5 damla verilir" yazılıdır.

(syf.140)

(1) **Manne*** **Kudret Helvası**

(2) İşbu nesne bazı ağaçların kabuklarından cereyan ederek terâküm ettiriliyor ki (3) lezzeti tatlı şekli ufak parça veya külçe hâlinde bulunur ve derûnunda (4) lüzûciyet bulunup ekseriya adem-i hamzı mucib olur ve bargire i'tâ' (5) olundukda bila ızdırıp ishale düçar eder ise de büyük hayvanata (6) gayr-i müsta'mel olup yalnız insana ve kelbe 15 dirheme kadar mikdar-ı kafi (7) kaynar su veyahud süt ile karıştırılıp i'tâ' olunur

(8) Huile de ricin* **Hint Yağı**

(9) İşbu hint yağı ofurbeyase familyasına müteallik bazı ağaçların meyvelerinden (10) istihsal olunup meyve-i mezkûreler gerek tazyik ve gerek suda kaynamak ile (11) mümkün olduğundan suda kaynatılmaya hasıl olan hint yağı yeşile karîb

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.141)

(1) ve râyahasızdır ispiroto derûnunda gayet münhall olduğundan diğer yağlardan (2) tefrîk olunur hint yağı mevâdd-ı müşhilenin en ziyade mülâyimi add (3) olunub i'tâ'sıyla bağırsaklarda hiçbir ızdırap hasıl olmayarak (4) yalnız em'â derûnunda terâküm etmiş mevâddı hâl ve tard etmeye medâr (5) olurlar ve kelbe 1 kıyye su derûnunda 10:15 dirheme kadar (6) ve bargire dahi 100 ila 150 dirheme kadar vaz'-ı i'tâ' olunurlar (7) ve meyvelerinden dahi kelbe 3 veya 4 aded ve bargire 40 veya 50 (8) tane ekl ettirilirse ishal zuhur eder ve bir de hıyar şenbe ve demirhindi (9) her ne kadar vasati müşhil iseler de bargirler için gayr-i müsta'meldir.

(10) Vomitives* **Mukayyî Mu'alecat**

(11) Mukayyi mevâdd mideye vasıl oldukda orada olan me'kûlât

(12)maddelerinin

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.142)

(1) iadesini mucib olup bazı ihtilal hasıl eder ve diğer sınıfta mu'alecatın (2) bazıları kay etmeye sebep olurlar ise de hakikaten mukayyi olanlardan fark (3) olunur ve bu sınıfta bulunan mu'alecat kay etmek hâssesiyle muttasıf (4) olduklarından me'kûlât maddelerinin ağız tarafından hurûc etmelerine sebep (5) olurlar ve katana bargirde kay etmek fiili mümkün olmadığından bargirlere mukayyi mu'alecat (6) diğer bir garaza mebni i'tâ' olunup hususiyle mukayyi mu'alecat hayvan diğer (7) bir mu'alece ile tesmim olundukda serien mu'alecat-ı mezkûreyi tard etmek için (8) ve adem-i hazmda ve sair fenalıklarda isti'mâl olunur işbu mevâddın başlıcaları (9) tartar ametik ipeka kuana bilt otu denilen nesnelere

(10) **Tartar Ametik**

(11) **Tartarate de potase et***

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.143)

(1) **d'antimoine (émetique)***

(2) **Irritantes* Ufûnet Götürücü**

(3) Tartar ametik bir milh-i muza'af olup asid-i tartarik ile potas (4) ve protoksid dö antemuan denilen cismlerden mürekkeb olup hâlis olduğu (5) hâlde ufak kristalli ve şeffaf ve havanın tesirine terk olundukda tahallül (6) şeffafiyeti zâil olur cism-i mezbûr râyahasız ve lezzeti gönül bulandırıcı (7) ve dâhilen isti'mâl olundukda kay ettirmek ve bazen ishal hasıl etmek

(8) ve haricen cilt üzerine kullandıkda ol mahalleri kızartmak misüllü tahrik (9) edici âsâr müşahede olunur ve mahall-i isti'mâli hayvanat temim olunduğu (10) vakitte ve emraz-ı sadriye misüllü fenalıklarda olbu eğer ki midede (11) ızdırap var ise asla kullanılmamalıdır zehirlenmiş hayvanata

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.144)

(1) tartar ametik i'tâ'sıyla mevâdd-ı mezkûrenin tard olunmasına bâdî olup (2) ve akciğer hastalıklarında kullanıldıkda ızdırabın def'ine sebep olur (3) imdi tartar ametik büyük hayvanat için 2 gramdan 6 grama (4) kadar ve et ekl edenler için dahi 1 buğdaydan 12 buğdaya kadar verilebilir (5) miktar-ı mezkûr üzere tartar ametikin bal ile karıştırılarak hap (6) ve macun şeklinde veya 300 dirhem su ile halt olunarak provaj

(7) hâlinde müsta'meldir

(8) Ipécacuanha * ipeka kuana **

(8) Expéctorant* Balgam sökücü

(9) Nebât-ı mezkûr rubyase familyasından olup tababette kökü isti'mâl olunur ki mezkûr kök (10) müsellesi veya üstüvânevi ve bazı mahallerde devinimli ve derûnunda emetik

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

** Silik Arapça Harflerle "altun tozu" yazılıdır.

(syf.145)

(1) ve nişasta ve zamk ve bal mumu bulunur ve tartar emetik kadar müteessir olmayıp (2) i'tâ' olunacak miktarı bargir için 30 buğdaydan 40 buğdaya (3) kadar ve kelb için dahi 5:6 buğday kadardır

(4) Staphisaigre* **Bilt otu**

(5) Nebât-ı mezkûr ronunkulase familyasından olup tababette tohumları isti'mâl (6) olunur mezkûr tohumlar müsellesi ve renkleri siyaha karîb kırmızı ve râyhası sert (7) ve lezzeti acı ve buruştırucu ve cüz'i mikdarı kay hasıl ederler lakin (8) ziyade mikdarı helâkı mucib olur işte bu sebepten mezkûr tohumlar dâhilen (9) i'tâ' olunmayıp haricen cilde ârız olan kehle nev'inden olan böcekleri (10) telef etmek için mezbûr tohumların matbûhu veya merhemi kullanılır (11) ve bunlardan başka dahan ve neblevet otu ve boynuz otu denilen mu'alecat

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.146)

(1) mukayyi hâssesiyle muttasıf iseler de zehirli olduklarından isti'mâleri (2) muhataralıdır

(3) **Müderrer Mu'alecat**

(4) Diurétique*

(5) Müderrer devalar aza-yı bevliyeye tesir ederek irat ettikleri (6) tahrik eserinden naşi bevin hâl-i tabi'iyesinden ziyade tereşşuhuna bais (7) olurlar bu nev' mu'alecat bağırsaklarda bir fenalığı mucib olmayıp âsârı (8) alat-ı bevliyeye naklolunarak kanın mai'ni tezâyüd ve bevin hâlini

(9) tagayyür etmelerinden dolayı rengi berrak ve bazen bulanık olup ve deva-yı mezkûrenin (10) bazıları hiçbir ızdırabı mucib olmaksızın tesir ettiğinden müdirr-i mülâyim (11) ve bazıları ızdırap verdiklerinden muzdarib müderrer tabir olunur

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.147)

(1) ve müderrer mu'alecat cerahatın bel' olunmasından hazf olunan hastalıklarda (2) ve istiska' ile bacağı su toplanmak fenalıklarında ve cilt hastalıklarında (3) ve istiska' ile bacağı su toplanmak fenalıklarında ve cilt hastalıklarında (4) müsta'meldir bunlar dahi madeni ve nebâti olduklarından tafsîlleri ber-vech-i atidir

(5) **Müderrer Mevâdd-ı Madeniye Beyanındadır**

(6) Mu'alecat-ı mezbûre nitrat dö potas denilen güherçile tuzu

(7) ve karbonat dö potas ve karbonat dö süd ve asetat döpotas (8) ve sabun denilen mevâddlardan ibarettir

(9) Nitrate de potase* **Nitrat dö Potas**

(9) Güherçile tuzu asid-i nitrik ile potastan mürekkeb olup tabiatta (10) derûn arzında maden hâlinde ve ekseriya rutubetli mahzenlerin duvarlarında

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.148)

(1) mevcuttur ve bunun rengi beyaz ve şeffaf ve kristalli ve hava ile gayr-i (2) müteessir ve lezzeti serin ve cüz'i acı ve sıklentinin nısfı miktarı suda (3) münhall olup tababette müderrer devaların en müteessiri ve gayet â'lâsı (4) ve ehvenidir cism-i mezbûr münasip miktarda i'tâ' olunur ise ızdırabı mucib (5) olmaksızın idrarın tezâyüdine bâdî vücutta vâki' hararet ve susuzluğu (6) teskin etmeye bais olur ve ziyade miktarda i'tâ' olunur ise alat-ı bevliyeyi (7) muzdarip kılıp daha ziyade verildiği hâlde tesmim olunmak alametini iş'ar (8) ettirir ve icab-ı isti'mâli bargirin istiska'larında ve bacağı su toplanma (9) fenalıklarında ve ifsâd-ı demde ve umumen iltihaplı hastalıklarda müsta'meldir (10) ve bargire i'tâ' olunacak miktarı 10 dirhemden 30 dirheme kadar (11) olup su ile halt olunarak provaj hâlinde kullanılır

Sayfa Kenarı

- (1) Bargire i'tâ' olunacak miktarı
- (2) 4 ila 5 ila 8 ila oniki

(syf.149)

(1) **Karbonat dö Potas**

(2) **Carbonate de potase***

(3) Bu dahi asid-i karbonik ile potas imtizâcından tahaddüs edip ba-husus (4) haşebi olan nebâttan derûnunda mevcut olacağından onlardan istihsal olunur (5) ve ticarete fûrûht olunan karbonat dö potas pek hâlis olmayıp (6) iyisi kristalli ve beyaz ve lezzeti buruşturucu ve bargir için miktar-ı (7) kafi su veyahud matbûh derûnuna 5:10 dirheme kadar vaz' ile (8) i'tâ' olunur ve su ile halt olundukda haricen su toplanan kıt'aları (9) yıkamak ve fena yaraları tathîr etmek için kullanılır ve ağaçların (10) ihrâk olunmasıyla hasıl olan kül derûnunda karbonat dö potas bulunduğundan (11) mezkûr kül suda kaynatılıp sürülerek cildin yara ve şişlerini gasl

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.150)

(1) etmek için müsta'meldir

(2) **Karbonat Dö Süd**

(3) Carbonate de soude*

(4) **Fondants ou Incusive***

(5) **Hâl Edici Yani Tesir Ettiği Cismi Arıtıcı**

(5) Bu dahi asid-i karbonik ile soda denilen cisimlerin imtizâcından hasıl olup (6) hususiyle sahilde tenebbüt eden nebâttan mevcut olduğundan nebâtat-ı mezkûre (7) ihrâk olunmakla hasıl olan küllerden istihsal olunabilir karbonat (8) dö süd hâlis iken beyaz ve eham şeklinde kristalli ve lezzeti buruştırucu (9) ve dağlayıcı ve karbonat dö potas misüllü aynı vechle müsta'meldir (10) Acetate de Potasse* **Asetat dö Potas**

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.151)

(1) bu dahi asid-i asetik ile potas imtizâcından hasıl olup nebâtatın (2) sev denilen mai'atı derûnunda mevcut olup hâlis olduğu hâlde beyaz (3) ve lezzeti sert suda münhalldir ve bargire 10 dirhem kadar i'tâ' olundukda sair (4) müdirrerler gibi tesir edip mikdar-ı mezbûr taz'if olunur ise ızdırabı (5) mucib olur isti'mâli lazım geldikde su derûnunda hâl olunup mahlûl (6) tarzında i'tâ' olunur ve kendisi bir miktar serinletici hâssesine dahi (7) maliktir ve soda ile potas imtizâcından hasıl olan sabunun (8) hâssesi dahi terkibinde bulunan mevâddın hâssesine müşabih olup (9) dâhilen i'tâ' olundukda müderrer mu'alece gibi ve harice vücudun bazı veca'ına (10) vesair mahallerini yıkamak için isti'mâl olunur

(11) **Müderrer Mevâdd-ı Nebâtiye**

(syf.152)

(1) bu nev' mu'alecat kaya tuzlarını hâvî olduklarından hayvanın idrarını (2) tezâyüd ettirirler ve ba-husus mevâdd-ı nebâtiye mevâdd-ı madeniyeden ziyade tesir ettiklerinden (3) kesîr'ül-isti'mâldirler bu hâsse ile muttasıf olan mevâdd ada soğanı ve kolşisin (4) denilen sonbahar çiçeği ve terementi ruhu ve çam sakızı ve zift ve katran

(5) ve kopao denilen nesnelere ibaretdir

(6) Scille* **Ada Soğanı**

(7) Expéctorantes* **Balgam Sökücü**

(8) Ada soğanı liliase familyasından olup kumlu arazide tenebbüt eder

(9) ve tababette soğanı isti'mâl olunur ki mezkûr soğanın hacmi portakal (10) kadar ve sath-ı haricisi kırmızı ve derûnu beyaz ve şekli armudi taze iken (11) râyihası müteessir ve lezzeti acı ve buruşturucudur ve tesir iden cüz'ine

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.153)

(1) sislin tabir olunur ada soğanı ziyade mikdar i'tâ' olunur ise (2) bağırsakların mecrâsını muzdarib kılacağından baş dönmesi ve hatta (3) helâkı mucib olur ve eğer miktarı nispetinde olur ise ıstıka illetine (4) faide kesire hasıl eder ve tarîk-i isti'mâli gabar hâlinde veya mikdar-ı kafi (5) bal ile halt olunmak üzere 8 dirhemden 12 dirheme kadar büyük (6) hayvanat için macun şeklinde i'tâ' olunur ve küçük hayvanat (7) için dahi 1 dirheme kadar i'tâ'sı mümkün olur ve bir de (8) ada soğanı 24 saat kadar sirke derûnuna terk olundukda (9) hasıl olan sirke bal ile karıştırılarak bir sekencebin hasıl olur ki (10) mezkûr sekencebinden 8 dirheme kadar bargire i'tâ' olunabilir (11) fakat sirkesi haricen veca'lı kısımlar üzerine ve sıfâk-ı serbi şişlerine

(syf.154)

(1) ve bir takım istiska'lı mahallerde friksiyon tarîkiyle kullanılır

(2) Colchique* **Kolşik Denilen Sonbahar Çiçeği**

(3) Drastique* **Şiddetli Müshil**

(4) Fondants* **Hâl Edici Yani Eritici**

(4) Nebât-ı mezkûr kolşikase familyasından olup tababette yalnız soğanı isti'mâl (5) olunur ve mezkûr soğanlar ceviz hacminde ve râyihası gersi ve lezzeti buruştırucu

(6) ve muharrik ve tesir eden cüz'-i asliyesine veratrin tesmiye olunur (7) işbu nebât çayırılık mahallerde tenebbüt ettiğinden hayvanat ekl edilirler (8) ise tesmim

olunurlar tababette ada soğanı misüllü iki vechile isti'mâl (9) olduğundan macun yapmak için 2 dirhemden 5 dirheme kadar (10) ve küçük hayvanat için 6 buğdaydan

8 buğdaya kadar kullanılır

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.155)

(1) ve sekencebin teşkil etmek için sirke derûnunda 15 veya 20 saat (2) kadar terk olunduktan sonra mikdar-ı kafi bal ile karıştırılıp hasıl (3) olan sekencebinden dâhilen 1 dirhem i'tâ' olunur

(4) Térébenthine* **Terementi**

(5) Excitantes*

(6) İşbu mevâdd terebentase familyasından bazı ağaçların kabuklarına yapılan (7) çizgilerden cereyan eden mai'anın ve reçinevi mevâddın terâkümünden (8) husûle gelir mezkûr ağaçların nev'ine göre terementinin hâssesi (9) tahallüf ettiğinden en âlâsı deniz kenarında tenebbüt eden çam ve (10) fıstık ağaçlarından çıkarılan terementi olup bunun rengi (11) sarıya karîb râyiha ve lezzeti buruşturucu haricen ve dâhilen isti'mâl

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.156)

(1) olunur haricen lapa ve merhem ve pomat ve şarj terkiblerine dâhil olur (2) ve dâhilen dahi müderrer mu'alece gibi isti'mâl olduğundan 15 dirhemden 20 (3) dirheme kadar bal ile karıştırılarak hap şeklinde yahud yumurta sarısıyla (4) karıştırıldıktan sonra su ile birleştirilip provaj hâlinde isti'mâl olunur

(5) Huile Térébenthine* **Terementi Ruh**

(6) Bu dahi terementinin taktir olunmasıyla hasıl olup rengi beyaz ve şeffaf (7) ve râyihası sert ve lezzeti tesirli ve tahrik edici mu'alecatın en (8) kuvvetlisi olduğundan cilde tılâ' olundukda ızdırıp veca' hasıl ider (9) bunun için ruh-ı mezkûr hayvanın bağırsaklarında sancı vuku'unda (10) nakledici mu'alece gibi taht-ı kutnîsine friksiyon tarîkiyle kullanılır

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.157)

(1) ve keza bir takım cerahatlu yaraların dağılma ve işlenmeye medâr olunduğu gibi (2) bazı merhemlerin tesirlerinin kuvvetli olması için dahi isti'mâl olunur (3) ve bir de terementi ruhu zehirleyici bir nesne ise de dâhilen müderrer (4) ve bağırsak kurtlarını telef edici mu'alece gibi müsta'meldir ve isti'mâl (5) olunacak miktarı 300 dirhem su derûnuna 1 dirhem (6) vaz' ve halt olunarak provaj hâlinde i'tâ' olunur ve keza çam (7) poix Resin* sakızı ve zift ve katran terementi misüllü haricen müsta'meldir (8) imdi poix noire* zift çam cinsinden olan ağaçların (9) ve ellerini ateşte ihrâk ederek diğer ihrâk olunmayan mahallerinden (10) cereyan eden mevâdd-ı reçineviyenin terekümüyle husûle gelir (11) ve goudron* katran dahi bu vechle hasıl olur ise de fakat

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.158)

(1) derûnunda işbu dalların ihrâk olunmasıyla hasıl olan kömür (2) veya kül gabari karıştırılmakla hasıl olur

(3) Copao * **Kopao Beyanındadır****

(4) Bu dahi lökominöz familyasına müteallik kopalfeyre denilen büyük ağaçların (5) kabuklarına yapılan çizgilerden cereyan eden mai'nin tasallub etmesiyle (6) ve bir mevâdd-ı reçineviyenin terâküm etmesinden ibaret olup şurûb (7) kıvamında ve taze iken beyaz ve eski olduğu hâlde sarıca olur (8) ve râyihası gerye ve sert ve lezzeti acı ve gayet buruşturucudur (9) işbu kopao bevl uzuvlarına tesir ederek mecrâ-yı bevlinin iltihabını (10) tebdîl ettiğinden tıbb-i insanide kesîr'ül-isti'mâldir ve bargire i'tâ' olunacak (11) miktarı 15 dirhemden 25 dirheme kadar olup su veya bal ile halt olunarak

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

** Silik Arapça Harflerle "Pelesenk yağı" yazılıdır.

(syf.159)

(1) macun veya provaj hâlinde i'tâ' olunur ve küçük hayvanata dahi 1 dirhemden (2) 2 dirheme kadar verilir ve tıbb-i hayvanide nadir isti'mâl olunanlar yapışkan (3) otu kuşkonmaz kereviz kökü raziyane kökü balsamed (4) asilbent günlük buhur mürsafi denilen mevâddlardan ibarettir (5) ve kunduz böceği dahi müderrer ise de muhataralı olduğundan gayr-i müsta'meldir

(6) **Rahime Müteessir Mu'alecat**

(7) Emmenagogues*

(8) Bu nev' mu'alecat hassaten rahmi tahrik ettiğinden inkıbâz rahmi kuvvetlendirmeye (9) ve hamlın vaz'ına muavenet ederler tahrik idici mevâddın (10) cümlesi ziyade miktarda i'tâ' olundukda rahmi tahrik ederek (11) ve vaz'-ı hamle iane ederler ise de fakat bu makamda hâsseten rahme

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.160)

(1) tesir edici mu'aleceler beyan olunacaktır işbu mevâddın isti'mâllerine (2) dikkat olunmadığı hâlde rahmin ızdırabını mucib olur işbu devalar nebâtat (3) sınıfına müteallik olup onlar dahi sedef otu sabin ve argo (4) döşıgl denilen horoz mahmuzu ve zaferan tabir olunanlardır

(5) Rueodorante* **Sedef Otu Beyanı**

(6) Sedef otu rutase familyasından olup tababette kâffe-i kısımları veya hususi (7) yaprakları müsta'mel olmakla nebât-ı mezkûrun dışı haşebi ve dalları yumuşak (8) ve yeşil ve yaprakları keşif ve kabuğu yeşil râyihası gerye ve lezzeti buruşturucu (9) ve acı ve gayet müteessir olması esasında bulunan tayyâri yağlara tevakkuf (10) eder nebât-ı mezkûr i'tidal üzere i'tâ' olundukda tahrik edip (11) ziyade i'tâ' olunur ise bağırsaklarda ve rahimde ızdırıp hasıl ider

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.161)

- (1) bargir için 32 gram=10 dirhemden 64 gram=21 (2) dirheme kadar bal ile halt ederek macun veya taze iken 300 (3) dirhem kadar su derûnunda infizyon edilerek i'tâ' olunur (4) ve küçük hayvan için dahi 4 dirhemden 8 dirheme kadar verilebilir
- (5) Sabine* **Sabin Denilen Ebhel Otu** kara ardıç yaprağı
- (6) Bu dahi Konifer familyasından olup tababette dallarıyla yaprakları (7) müsta'meldir nebât-ı mezkûrun yaprakları ufak ve beyaz ve râyihaları (8) sert ve reçinevi ve lezzeti acı ve buruşdurucu ve işbu nebâtın derûnunda (9) sedef otunda olduğu gibi bazı tayyâri yağlar bulunur ve tesiri (10) sedef otundan daha kuvvetlice olduğundan 16 gram=5 dirhemden (11) 32 gram=10 dirheme kadar gerek macun ve gerek infizyon şeklinde

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.162)

(1) i'tâ' olunup ve gabari dahi yaraları işlenmeye ve bağırsak kurtlarını telef (2) etmeye sebep olur

(3) Safran* **Zafran**

(4) Antispasimotique*

(5) Excitantes*

(6) İmdi zafran eride familyasından olup tababette asetil ile (7) isti'mâli müsta'meldir ticarete fûrûht olunan zafran ince ve elyafi (8) eşşekil ve portakal kırmızı ve bunun dahi derûnunda tayyârî yağ ve zamk ve albümin (9) bulunur nebât-ı mezkûr i'tâ' olundukda evvelan mideye bade bağırsaklara (10) tesir ederek cevelâna dâhil olup alat-ı rahme tesir eder ve miktarı (11) ziyade olur ise sanrıları tahrik ider ve büyük hayvanat için verilecek

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.163)

(1) miktarı 8 dirhemden 10 dirheme kadar olup miktar-ı kafi şarap (2) veya ispiroto derûnunda infizyon edilerek i'tâ' olunur (3) ve küçük hayvanat için dahi 2 dirheme kadar verilebilir (4) bazen dahi zafran kafuri yumurta akı veya kedi otuyla (5) karıştırılarak tahrik edici mu'alece teşkil olunur ve bazen dahi (6) göz ağrısını teskin için zafran infizyonu isti'mâl olunur

(7) Argot de sugle* **Argodö sıgl denilen horoz mahmuzu**

(8) Gramine familyasından çavdar tanelerinin bir nev' ifsâdında hasıl (9) olur ki tababette isti'mâl olunanları uzunca ve renkleri siyah bir hububattan ("0) ibarettir ki mezkûr hububatın renkleri haricen ve dâhilen soluk beyaz (11) ve râyihası hafif ve lezzeti acı ve buruşturucu olup derûnunda dahi

Sayfa Kenarı

- (1) Mycose*
- (2) Tere / levze müşabih olup argodö sıgl yani
- (3) horoz mahmuzu denilen nebâttan istihrâc

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.164)

(1) yağ ve nişadır ruhu ve mevâdd-ı mülevvene ve hâmızat-ı fosfori bulunur (2) ve kendisinde argodö sıgl bulunan çavdarı ekl itmek muhataralı (3) olup bu misüllü hasılat vuku'unda çavdardan hasıl olan ekmeği ekl iden (4) kimselerde baş ağrısı ve inkıbâz-ı asab zuhur ettiği gibi bazen (5) dahi helâk olurlar ve bazen dahi argodö sıgl rahmi ziyadesiyle (6) munkabız kıldığından vaz'-ı hamle ziyadesiyle iane eder ve kısıraklara (7) verilecek miktarı 3 gramdan 4 grama kadardır ki bahar (8) kokulu mahlûl veya şarap veya ispirto derûnunda hâllolunarak i'tâ' (9) olunur **Sanrılara Müteessir Mu'alecat** (10) Sanrılar üzerine tesir iden mu'alecat cüz'i miktarda i'tâ' olunur (11) iseler teskin edici ve ziyade miktar i'tâ' olunur ise ızdırap

(syf.165)

(1) verici ve miktarı gayet ziyade olur ise tesmim edicidirler mu'alecat-ı (2) mezkûre nebâtat sınıfına müteallik olup onlardan dahi afyon ve morfin (3) ve narkotin ve afyon hûlasası haşhaş başı dul avrat yaprağı (4) mondragor denilen kankurutan otu bengilik otu ıstramoan (5) it üzümü zehirli marul yüksük otu akonit napel denilen (6) kaplanboğan otu baldıranın enva'i ve dahan kargabüken (7) strikinin furuse digitas visinin engustorus (8) asid- üro siyanik tabir olunan mevâddlardır

(9) Opium* Afyon

(10) Afyon denilen nesne Papaverase familyasına müteallik haşhaş başı (11) denilen mahfazalarda hasıl olur ki mahfaza-i mezkûreler kemale resîde olmazdan

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.166)

(1) biraz vakit akdem üzerleri çizilip ol çizgilerden cereyan eden (2) mai' terâküm etmekle tasallub ederek afyon hasıl olur hâlis afyon (3) bir miktar kuruca ve kabil-i şikest ve inkisâr olup bir miktar mücella ve kendisi (4) reçinevi ve rengi esmer ve râyihası gerye ve lezzeti acıdır (5) afyon yarmak ile sıkıldıkda evvela sert ise de sühuletle yumuşar (6) afyonun derûnunda unlu mevâdd ve lüzûciyet ve reçine ve sabit yağlar (7) ve kokulu mevâdd ve kauçuk yahud mevâdd-ı hayvaniye ve nebâtiye ve morfin (8) ve narkotin mevcuttur afyon dâhilen i'tâ' olundukda sanrılara (9) tesir edici olan mu'alecatın kâffesinden âlâ bir eser hasıl eder (10) ve veca'lı olan kısmın veca' nı teskin eder ve ziyade miktarda (11) i'tâ' olunduğu hâlde uyku getirip daha ziyade miktar i'tâ'

Sayfa Kenarı

- (1) **Da'slara dahi afyonun derûnuna bal kabağı**
- (2) **halt ederek bu vechle hile yaparlar**
- (3) **bunu muayene etmek için afyon kat' olundukda**
- (4) **mücellalık rü'yet olunmaz**

(syf.167)

(1) i'tâ' olunur ise asabın ef'âlini iptal edeceğinden helâkı (2) mucib olur ve afyonun tesiri muhtelif olduğundan bazen teneffüsün (3) ziyadelenmesine ve ızdırabın husûlüne bais olup ve bazen dahi vücuda (4) sükunet îrâs ederek helâkı mucib olur afyonun mahall-i isti'mâli (5) sancı ile mürafakat eden hastalıklar ve şiddetli ishaller ve göğüsün (6) kronik hastalıklarıdır ve tarîk-i isti'mâli muhtelif olduğundan eğer afyon (7) kullanılır ise miktar-ı kafi sıcak su derûnuna 6 gramdan (8) 32 grama kadar i'tâ' olunur ise de bi't-tedrîc miktarı tezâyüd edip (9) 6 gramdan başlayarak 32 grama kadar bu vechle verilir haricen (10) işbu afyonlu su veca'lı kısımların üzerine losyon ve fomantasyon (11) tarîkiyle kullanıldıkları misüllü afyon gabari lapalar üzerine

Sayfa Kenarı

- (1) Afyonu gabar hâline ircâ'
- (2) etmek için bir miktar şap ilave oluna

(syf.168)

(1) neşr olunarak veca'lı aksam üzerine vaz' ve muntabık kılınır imdi (2) morfin ve narkotin denilen nesnelere afyondan tesirli iseler de bahalı olduklarından (3) tıbb-ı baytariyede gayr-i müsta'meldir ve bunlardan terkipli oluşan asetat dö morfin (4) ve hidro klorat dö morfin ve sülfat dö morfin dahi afyonun mürekkebatından (5) olup gayr-i müsta'meldir.

(6) Extract d'opium* **Afyon Hülasesi**

(7) Su veya ispirto veya zamk ile beraber afyon kaynatılmakla istihsâl olunur ki (8) ekseriya isti'mâl olunur işbu hülasesi dâhilen hap şeklinde yevmiye 1 gramdan 3 (9) grama kadar i'tâ' olunup ve bazen yarım etmek içinde veya yalnız (10) olduğu hâlde icabına göre hayvana onbeş gün kadar i'tâ'sı mümkün (11) olur afyon şarap veya ispirto derûnunda (25) saat kadar terk

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.169)

(1) olunduktan sonra hasıl olan mahlûl (Iodanum)* denilen afyon ruhu olup haricen (2) ve dâhilen kesr'ül-isti'mâldir dâhilen sinir ızdırabında ve veca'larda miktar-ı kafi su (3) derûnuna ½ dirhemden 1 dirheme kadar vaz' olunarak hayvana i'tâ' olunur (4) ve haricen dahi yaralar üzerine ve lapalara kullanılır afyon hınzır yağıyla (5) karıştırılarak hasıl olan merheme edyase tabir olunur ki haricen veca'lı iltihaplar (6) üzerine tals olunur ispiroto kafuri ve revgan-ı zeyt ile halt olundukda (7) hasıl olan mahlût hariçte vâki' veca'lı ve sızılı mahaller üzerine isti'mâlinden (8) faide kesire husûle gelir ve bir de afyon tetes de pavot** (9) haşhaş başlarından hasıl olduğundan mezbûr başların idare-i hayvaniyeye (10) tesiri aynı afyon gibi ise de fakat biraz ondan dûn olmakla yine afyon (11) makamında müsta'meldir ve haşhaş başları iyi olmak için kemale resîde

---

* Kelimenin üzerinde silik Arapça harflerle “tentür dö piyom” yazılıdır.

** Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.170)

- (1) olmazdan biraz akdem düşürölüp kurutulduktan sonra hıfz olunalar ve bunların
 (2) dahi lezzeti acı ve hâvî oldukları tohumları afyon gibi tesir eder işbu başların (3)
 isti'mâli murad olundukda 4 ila 5 adet haşhaş başı 1 kıyye su (4) derûnunda
 kaynatılıp hasıl olan matbûh haricen ve dâhilen müsta'mel olduğundan (5) dâhilen
 sancıyı ve şiddetli ishali tevkif etmek için i'tâ' olunup (6) ve haricen dahi mafsalların
 sızılarında ve veca'larında ve kıtaat-ı sairenin (7) ızdırabını mahv etmek için losyon
 ve fomantasyon tarîkiyle (8) ve lapalar ile karıştırılarak kullanılır
 (9) Belladone* **Dul Avrat Yaprağı**
 (10) Stubéfiantes* **Veca'i Teskin Edici**
 (11) Nebât-ı mezkûr solane familyasından olup tababette kökü ile yaprakları
 müsta'meldir

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.171)

(1) mezkûr yapraklar üç kadem irtifa'ında ve kökü haricen sarıca ve dâhilen beyaz (2) ve râyihası kerye ve dışı kırmızıca ve yaprakları bâr-ver ve uçları sivri (3) ve çiçekleri kırmızı ve meyveleri küçük kiraz gibidir ve nebât-ı mezkûrun en tesirli (4) olan cüz'ine atropin tabir olunup uyuşturarak uyku getirici (5) mevâdd gibi tesir eder ve eğer hayvanat nebât-ı mezkûreyi ziyadece ekl etseler (6) telef olurlar dul avrat yaprakları sanrı hastalıklarında cüz'i miktar (7) olarak isti'mâl olunabilirler hususiyle nebât-ı mezkûr teneffüs fiili üzerine (8) tesir ettiğinden hülasası teneffüsün usretli olmasını mucib olan emrazlarda (9) i'tâ' olundukda ol fenalığın ber-teraf olmasına medâr olur haricen (10) isti'mâli lazım geldikde ol nebâtın kök ve yapraklarının matbûhları (11) veca'ılı kısımlar üzerine isti'mâl olunur işbu matbûhlardan baki kalan

Sayfa Kenarı

- (1) Atropine*
- (2) Hadeka-i ayniyeyi münbasit
- (3) kılmak için mahlûlü
- (4) isti'mâl olunur

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.172)

(1) posalardan lapa yapılarak ağrıyan aksam üzerine vaz' olunur (2) ve dâhilen i'tâ' olunmak için 1 su derûnuna 10 gramdan 30 grama (3) kadar i'tâ'sı mümkündür yaprak ve köklerden vaz' olunabilir (4) ve bir de dul avrat yaprağı veya kökünün gabari miktar-ı kafi bal (5) ile 4 dirhemden 8 dirheme kadar vaz' ve halt olunarak hap ve macun (6) şeklinde hayvana i'tâ' olunur ve bir de dul avrat yaprağı veya aksam-ı (7) sairesi su veya ispirto veya şarap derûnunda kaynatılmakla hasıl olan (8) hülasa afyon hülasesı misüllü 10 ila 20 santigram kadar ve aynı (9) hastalıklarda isti'mâl olunur

(10) Mandragore* **Mandragor Denilen Kan Kurutan Otu**

(11) Stubéfiantes* **Veca'i Teskin Edici**

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.173)

(1) Bu dahi Solane familyasından olup tababette kâffe-i aksamı isti'mâl olunur (2) nebât-ı mezkûrun kökü sivri ve uzun ve yaprakları vasi' ve cüz'i kırmızıdır (3) ve meyveleri mülâhham ve nebât-ı mezkûrun kâffe-i aksamından neşr olunan râyiha kerye (4) ve lezzeti sıkıcı ve buruştırucudur ve idare-i hayvaniyeye tesiri dul (5) yaprağının tesirine müşabih ise de fakat bir miktar kuvvetlidir ve tarîk-i (6) isti'mâli dul avrat yaprağının aynı veçhiledir

(7) Jusquiamé* **Juskiyam Denilen Bengilik Otu**

(8) Stubéfiantes* Veca'ı Teskin Edici

(9) Bu dahi solane familyasından olup tababette kâffe-i aksamı ve çiçekleri (10) müsta'meldir nebât-ı mezkûrun kökü sivri ve dışı dallı ve uzun (11) kıllar ile mestur ve yaprakları büyük ve beyaz ve çiçeklerinin bi-tarafı sarı

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.174)

(1) ve dış tarafı kırmızı ve râyhası zehirli ve kerye ve mideyi bulandırıcıdır (2) nebât-ı mezkûrun idare-i hayvaniye üzerine tesiri meslek-i asabın (3) filini muvakkaten iptal etmek olduğundan eğer hayvan ol nebâtı yeşil (4) iken ekl eder ise ve mu'alece makamında çokça isti'mâl olunur ise tsmim olunur (5) tababette isti'mâli dul avrat yaprağının aynı vechle ve aynı mahallerde (6) isti'mâl olunur ve miktarı 10 dirhemden 15 dirheme kadar (7) Tatala denilen nebâtat

(8) Stramoine* **Istramoan Denilen Nebât**

(9) Bu dahi solane familyasından olup tababette kâffe-i aksamı müsta'meldir (10) nebât-ı mezkûrun tesiri dört veya beş kadem irtifa'ında ve kendisi dallı (11) ve yaprakları beyaz ve çiçekleri dahi beyaz ve kıvrılmış ve herbir kısmından (12) fena râyiha neşr eder ve lezzeti acı ve buruşturucudur

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.175)

(1) ve idare-i hayvaniye üzerine tesiri dul avrat yaprağı mandıragor (2) ve bengilik otu misüllü olduğundan tarîk-i isti'mâli onların aynı vechle ve aynı (3) mahallerde ve aynı miktar üzere isti'mâl olunur ve hayvana i'tâ' olunacak (4) miktarı 10 ila 45 gram solane familyasından bulunan kâffe-i (5) nebâtatın tesirleri ot ekl iden hayvanata et ekl iden hayvanata (6) çok olduğundan bargire pek çok zarar isabet ettirmeyip miktar-ı (7) mezkûr üzere i'tâ'ları mümkündür

(8) morelloire* **Siyah İt Üzümlü**

(9) Mulles* **Uyuşturarak Uyku Getirici**

(10) Bu dahi solane familyasından olup ekseri mahallerde bulunup ve tababette (11) kâffe-i aksamı isti'mâl olunur nebât-ı mezkûrun dışı yeşil ve cüz'i

Sayfa Kenarı

Sdamine*

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.176)

(1) ve cüz'i mürtefi' ve yaprakları müsellesi ve çiçekleri beyaz şemsiye şeklinde ve meyveleri (2) ufak ve solanin denilen tesirli cüz'leri hâvîdir işbu nebât akdemce (3) gayet zehirli addolunur idi ise de şimdilerde tecrübe olunduğuna göre (4) pek zehirli değildir nebât-ı mezkûr dâhilen asla isti'mâl olunmayıp haricen (5) teskin edici mu'aleceler gibi veca'lı kısımlar üzerine vaz' olunacak lapalara (6) ve kavak merheminin terkibine dâhil olup losyon usulüyle dahi kullanılır (7) ve bir de ormanlarda tenebbüt eden acı it üzümünün ufak ve kırmızı (8) meyvelerinin matbûhu haricen sızılı mafsallarda isti'mâl olup dâhilen (9) dahi tahrik edici meşrubat tehye olunarak isti'mâl olunur

(10) Laitue* **Zehirli Marul**

(11) Stubéfiantes* **Veca'ı Teskin Edici**

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.177)

(1) İşbu nebât sefantre familyasından olup yol ve duvar kenarlarında tenebbüt (2) eder ve dışının irtifa'ı tahminen üç kadem ve kâffe-i aksamı tababette (3) isti'mâl olunur ve yaprakları ve çiçekleri küçük ve sarı ve râyihaları (4) fena ve lezzetleri acı ve zehirli ve hâvî olduğu süt gibi su kendisinin (5) tesirine bais olup tıbb-i baytariyede kesîr'ül-isti'mâldir ve 'ârî marul (6) dahi çiçek açma derecelerinde iken derûnunda sivri cüz'i zehirli (7) ise de muhataralı değildir

(8) Digitale pourprée* **Yüksük Otu**

(9) Stubéfiantes* Veca'ı Teskin Edici

(10) Antiscorbutique* İskorbit İlletine Nâfi'

(11) Adantalgique* Diş Ağrısına Nâfi'

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.178)

(1) Taenifuges* Midede Hasıl Olan Kurtları Telef Edici

(2) İşbu nebât pertune familyasından olup tababette yaprakları müsta'meldir (3) işbu yapraklar beyaz ve küçük vech-i â'lâsı açık yeşil ve vech-i (4) esfeli beyaz ve râyihası kerye ve lezzeti buruşturucudur işbu (5) nebâtın hâvî olduğu tesirli cüz'ine dijitalen tesmiye olunur (6) yüksük otu meslek-i asaba tesir ettiğinden kalbin ve teneffüsün (7) hareketini teskin etmeye medâr olup onun için kalp ve teneffüs hareketinin (8) şiddetini mucib olan fenalıklarda mesela solucanda isti'mâl olunur (9) işbu yapraklardan 1 dirhemden 2 dirheme kadar bir kıyye su derûnunda (10) matbûh yapılır ve gabardan yarım dirhem miktarı bal ile halt (11) olunarak hap şeklinde i'tâ' olunur ve bazı eczahanelerde yapraklarının

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.179)

- (1) hülasası sekencebin imal olunur ki onlar dahi pek cüz'i mikdar i'tâ' (2) olunabilir
(3) **Akonit Napel Denilen Kaplan Boğan Otu**
(4) Aconite Napel* (5) Stubéfiantes* Veca'ı Teskin Edici (6) Nebât-ı mezkûr
ronungulase familyasından olup tababette kökü ve yaprakları (7) isti'mâl olunur
nebât-ı mezkûrun yaprakları el şeklinde ve çiçekleri (8) menekşe renginde ve başak
şeklini irâe edip kökü sivri ve siyah (9) ve râyihası fena ve lezzeti uyuşturucu ve
acıdır ve tesir eden cüz'-i (10) asliyesine akonit tabir olunur nebât-ı mezkûr meslek-i
asaba (11) ziyadece tesir edip tıbb-i baytariyede nadir'ül-isti'mâl ise de icap

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.180)

(1) ettiği hâlde yüksük otu yerine ve aynı miktar üzere ve aynı mahallerde (2) isti'mâl olunur

(3) Ciguë* **Büyük Baldıran**

(4) İşbu nebât umbellifer familyasından olup tababette yaprakları müsta'mel (5) olup ekseri mahallerde tenebbüt eder nebât-ı mezkûrun dışı yeşil (6) ve üzeri ekseri lekeler ile müzeyyen ve yaprakları büyük ve altıran (7) ve koyu yeşil ve çiçekleri küçük ve beyaz ve şemsiye şeklindedirler ve müessir (8) olan cüz'-i aslisine sigotin tabir olunur nebât-ı mezkûr idare-i (9) hayvaniye üzerine ziyadesiyle uyuşukluk ve ızdırabı vereceğinden (10) veca'i kısımlar üzerine vaz' olundukda veca'larını teskin eder (11) ve dâhilen ziyadece i'tâ' olunur ise uyuşukluk ve uyku getirir

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.181)

(1) ve nihayette inkıbâz-ı asabiyeyi mucib olarak hayvanın sebep (2) olur hususuyla et ekl eden hayvanata dahi ziyade tesir ider tababette (3) her ne kadar nadir'ül-isti'mâl ise de icap ettiği 20 ila 30 (4) dirheme kadar su derûnunda matbûh yapılarak veyahud havan derûnunda (5) ezilip lapa teşkil olunarak haricen veca'ı kısımlar üzerine kullanılır (6) ve matbûh-ı mezkûr sinir hastalıklarda isti'mâl olunur baldıranın birkaç (7) nev'i olduğundan küçük zehirli ve su baldıranı isimleriyle tevsîm (8) olunurlar ki cümlesi büyük baldıran gibi isti'mâl olunur

(9) Tabac* **Duhan**

(10) Bu dahi solane familyasından olup fi'ül-asl Amerika'dan neş'et (11) etmekle muahharen kâffe-i memalike neşr olunmuştur nebât-ı mezkûrun

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.182)

(1) dışı takrîbi beş kadem ve yaprakları alten ve cüz'i yapışkanlı ve çiçekleri (2) gül kırmızı olup tababette çiçek ve yaprakları müsta'meldir nebât-ı (3) mezkûrun râyihası sert ve lezzeti buruşturucu ve tesir eden cüz'ine nikotin (4) ıtlak olunur ve dâhilen ziyadece i'tâ' olunur ise bağırsakların (5) ızdırabına ve gönül bulantısına vefi etmeye bais olur ve haricen (6) cilt yaraları üzerine gerek gabari ve gerek matbûhi isti'mâl olundukda (7) yakıp ızdırab hasıl eder hususiyle dâhilen pekçok i'tâ' olunur (8) ise helâkı mucib olur anın için dâhilen isti'mâl olunmayıp haricen (9) cildin muhtelif hastalıklarında ba hususi cildin ârızı olan (10) kehlelerini telef itmek için isti'mâl olunur duhandan matbûh (11) yapmak için 8 kısım su derûnuna 1 kısım duhan vaz' olunarak

(syf.183)

(1) işbu matbûh uyuz-ı temriye illetlerinde isti'mâl olunur ise de derûnlarına (2) miktar-ı kafî tuz ruhu karıştırarak ve bir de cilt üzerine duhan matbûhu (3) yerine enfiye dahi isti'mâl olunabilir

(4) Noix vomique* **Kargabüken**

(5) Excitantes*

(6) Bu nebât ayusene familyasından olan vomiga denilen ağacın (7) meyvelerinden ibaret olup meyve-i mezkûreler mülâhham derûnunda olan (8) beş kadar çekirdek bulunup ve meyvelerin hacmi portakal kadar (9) ve çekirdekleri kızılıcak kadar yassı ve yumuşak ve üzerleri ayva (10) tüyü misüllü tüyler ile mesturdur çekirdeklerin derûnundaki nesne (11) sert ve gabari sarıca ve lezzeti acı ve buruşturucu ve meyve-i mezkûrun

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.184)

(1) başlıca olan cüz'ine stirikinın tesmim olunur ki râyihası sert ve (2) lezzeti gayet acı ve buruşturucu ve suda gayr-i münhall ispiro ve lokman (3) ruhu derûnunda münhalldir işbu stirikinın malum olan zehirin (4) en kuvvetlisi olduğundan bir buğday küllisi ve yarım dirhemi bargiri (5) helâk eder işbu nesne tababette gayr-i müsta'mel ise de bazı kudurmuş (6) kelbleri helâk itmek için isti'mâl olunur ve eğer hayvanata (7) cüz'i ziyadece verilir ise meslek-i asabi tahrik edip (8) umumi titreme ve sinir inkıbâz peyda ederek helâkı mucib olacağından (9) isti'mâline gayet dikkat etmek lazımdır kötürüm illetinde bargire (10) ahilen kargabüken bal veya ot ile halt olunarak i'tâ' (11) olunur ve haricen gayr-i müsta'meldir su veya ispiro derûnunda i'mal

(syf.185)

- (1) olunan kargabüken hülasası bargire iki buğday mikdarı i'tâ' (2) olunabilir bu dahi kötürüm illetine düçar olan hayvanata isti'mâl (3) olunur ve bir de kou dö santo inaso kos enkostor (4) ve opasitiyote (5) denilen mevâdd derûnunda stirikinin bulunduğundan gerek zehir ve gerek (6) mu'alece makamında isti'mâl olunabilir bahusus opastiyote denilen (7) nesnenin hülasası derûnuna Hind ahalsi okunun demirini daldırıp (8) bade işbu oku herhangi bir hayvanata endâht ederler ise tesadüf (9) ettiği hayvanı tesmim ederimiş
- (10) **Asid Hidro Siyanik**
- (11) Acide hydro-cyanique*

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.186)

(1) Calmontes* Veca'i Teskin Edici

(2) Asid idro siyanik denilen şey malum olan zehirlerin gayet şiddetlisi (3) olup mai' hâlinde ve şeffaf ve renksiz ve lezzeti buruştırucu ve muzdarip ve râyhası (4) acı badem râyhasına müşabih gayet tayyâri ve kendine yanar bir cisim (5) takarrüb eder ise ateş alır ve cism-i mezkûr idrojen ile siyanür denilen (6) cisimden mürekkebe olup eczahanelerde asit sülfirik ve asit (7) idro klorik vasıtasıyla siyanür tahallül ettirilerek istihsâl (8) olunur işbu hâmızat hâlis olacağı pek kuvvetli olduğundan külliye bir damla isabet (9) etmiş olsa telef eder ve 15 damla insanı helâk edip hatta (10) hâmızat-ı mezkûru hâvî şişenin ağzı koklansa cisim muhatara (11) zuhur eder hâmızat-ı mezkûr sinirlerin fiilini iptal ederek hayvanatı

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.187)

(1) helâk eder işbu asit ile tesmim olunmuş hayvana der-akab nişadır (2) ruhu mahlûlü şurb ettirilir ve işbu mezkûr her ne kadar zehirli ise de (3) ziyade miktar su ile halt olundukda kötürüm illetlerinde kullanılır (4) ise de fakat muhataranın zuhuru melhuz idiğinden isti'mâl olunmaması (5) daha evlâ'dır bu zikr olunan mevâddlardan başka ve lavanta kabuğu (6) ve müskir karamuk tohumu porsuk otu diş ağacı ve acıbadem (7) ve şeftali çiçeği dahi icabına göre sinirlere tesir edici mu'alece (8) makamında tıbb-i baytariyede nadiren isti'mâl olunurlar

(9) Fondants* **Hâl Edici Mu'alecat**

(10) mu'alecat-ı mezkûre vaz' olundukları kısımların fenalığını yani gayr-i tab'i (11) terâküm etmiş mevâddı hâl ve izâle iderek evvela fenalıkların iyi edilmelerine

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.188)

(1) medâr olurlar mesela herhangi bir şiş üzerine civa merhemi ve pehlivan yakısı (2) vaz' olunur ise mezkûr merhemler mürur-ı vakt ile evvel şişi eritirler ve bir de işbu (3) mu'alecatın tesiri bir şiş derûnuna terâküm etmiş mevâddı ev'ıye-i şa'riyye (4) vasıtasıyla bel' ettirerek kan derûnuna i'tâ' ettirirler ki işbu kan dahi (5) mevâdd-ı mezkûreyi bevl ve tereşşuhat-ı saire ile dışa tard ve ifrâğ eder (6) mevâdd-ı mezkûre dâhilen ba-hususi ekseriya haricen isti'mâl olup kronik şişlerde (7) ve hâsselerin ve memelerin ve tükrük bezlerinin kronik şişlerinde ve ukud-ı (8) lenfatakiyenin ve veterin soğuk ve veca'sızlık şişlerinde isti'mâl olunurlar (9) hâl edici mevâddın cümlesi mevâdd-ı madeniyeden ibaret olup onlar dahi civa (10) proto klorür dö merkür iyod mürekkebatı klor ve klorür dö sodyum (11) ve klorür dö baryum denilen mevâddlardan ibaret olup her birerleri

(syf.189)

(1) ber vech-i âti zikrolunacaklardır

(2) Mercure* **Civa beyanı**

(3) Résolutive* **Kuvvetli hâl edici**

(4) Antisyphilique* **Frenk illetine nâfi'**

(5) Civa denilen nesne mai' hâlinde ve madeni bir cism olup mücella ve beyaz ve cüz'i (6) maviye meyyal râyiha ve lezzetten ârî ve mâ-i maktarın 13,5 (7) misli ziyade ağırdır yalnız olduğu hâlde tababette nadir'ül-isti'mâl olup (8) bazen buharı isti'mâl olunup ve bir de civa klor ve iyod ve kükürt ve hınzır (9) yağıyla halt olunarak ekseriya isti'mâl olunur civa mürekkebatı haricen ve dâhilen (10) isti'mâl olunup lakin hınzır yağıyla halt olundukda hasıl olan merhem ancak (11) haricen kullanılır. Ve bir de haricen ve dâhilen isti'mâl olunan civa

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.190)

(1) mürekkebatının miktarı az olur ise eserleri cüz'i yani hayvanın salyasını (2) tezâyüd ettirir ve eğer ziyadece kullanılır ise bağırsakların mecrâsını muzdarip (3) kılıp boğazda yara hasıl eder ve sürüldüğü cildin bazen kıllarını (4) evşirip çürümüş gibi görünür ve bazı kere hayvanda umumi bir titreme (5) zuhur ederek helâk ile nihayet bulur dâhilen sakağı ve sıraca illetlerinde (6) civalı mu'alecat isti'mâl olunabilir ve haricen civa merhemi uyuz ve temriye (7) yaraları üzerine bazen sert şişleri hâl etmeye isti'mâl olunur gerek (8) haricen ve gerek dâhilen isti'mâl olunan civalı mu'alecatın civası cevelâna (9) dâhil oldukda tereşşuhat ile tard olunur ve eğer ziyade miktarda isti'mâl (10) ise kemiklere terâküm ederek kemik şişlerini mucib olur ve civa merhemi ekseriya (11) kemik şişlerinin hâli için isti'mâl olunur

Sayfa Kenarı

- (1) Kelb ile bargire nispeten diğer
- (2) hayvanata civalı mu'alecat daha ziyade
- (3) tesir eder

(syf.191)

(1) Kelb ile bargire nisbeten civalı mu'alecat diğer hayvanata daha ziyade (2) tesir eder

(3) **Döto klorür dö merkür yani ak**

(4) **selmen beyanındadır**

(5) süblime corosif Deutochlorure de mercure*

(6) Purgative * **Müşhil**

(7) Vermifuges* **Solucan Dökücü**

(8) Alterantes* **Hararet verici**

(9) Bu cisim beyaz ve kristalli ve ziyanın tesiriyle hiçbir tebdilat âriz olmaz (10) cism-i mezbûr râyihatsız ve lezzeti uyuşturucu ve dağlayıcı ve kerye ve suda (11) pek az münhall ve hararet vasıtasıyla hâl olunup buharı muhataralıdır

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.192)

(1) ve cism-i mezkûr tabiatta mevcut olmadığından eczahanelerde müsâvî miktar (2) üzere dö tev sülfat dö merkür ile klorür dö sodyum ihtilâtından (3) istihsâl olup hâlis olduğu hâlde 100 kısım civa ile 30 kısım (4) flordan mürekkebdir ve ak selmen dâhilen biraz ziyade i'tâ' olursa şiddetli (5) bir semm-i mühlik gibi tesir ederek gönül bulantısı defetmek ve ishali (6) mucib olarak ve nihayet helâka netice verir ve bir de cildin ve mecar-i (7) lenfatakiyenin müzmine hastalıklarında ve sakağı ve sıracı illetlerinde (8) 18 buğdaydan 20 buğdaya kadar i'tâ' olunur ve ak selmen su ile (9) halt olundukda uyuz ve temriye yaralarına ve bacağı su toplanma illetlerinde (10) isti'mâl olunur ak selmen kireç suyuyla halt olundukda hasıl olan mahlût (11) Fagédénique* suyu tabir olunur mai'-i mezkûr

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.193)

- (1) ekseri eczahanelerde bulunup uyuz ve temriyede de faideli olarak (2) müsta'meldir cism-i mezkûrun gabari fena yaralar ve iğdiş ameliyatında isti'mâl (3) olunan kar suların mecrâsını imlâ' etmek için gabar-ı mezkûrdan macun etmek için (4) yapılır **Proto klorür dö Merkür yani** (5) **tatlı sülmen beyanındadır** (6) calomel protochlorure de mercure* (7) Purgative* **Müşhil** (8) Vermifuge* **Solucan Dökücü** (9) Altérantes* **Hararet Verici** (10) Tatlı sülmen 10 kısım civa ile 18 kısım klordan mürekkebe olup (11) kristalli ve mücella ve bazen gabar hâlinde bulunur cism-i mezbûr râyiha ve lezzetten

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.194)

(1) ârî ve sudan 8 defa ağırdır ve eczahanelerde bulunan tatlı (2) sülmen pek hâlis olmadığından ancak hâlis olanı isti'mâl oluna ve bunun (3) idare-i hayvaniye üzerine tesiri civa mürekkebatının aynı olup fakat (4) dâhilen i'tâ' olundukda ishali mucib olur ve bağırsak kurtlarını dahi (5) telef eder cism-i mezbûr dâhilen 1 dirhemden 2 dirheme kadar su veya (6) bal ile halt olunarak i'tâ' olunur ve haricen gabar hâlinde olduğu (7) hâlde gözde zuhur eden leke ve misafir tabir olunan fenalığı def' (8) etmek için göz derûnuna ön likor hınzır ve parazit yağıyla halt (9) olundukda uyuz ve temriyelere tılâ' olunur
(10) Sulfure de mercure* (11) Sülfür dö Merkür

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.195)

- (1) Diaphorétique* Cildin nakl fiilini teşvik idici
- (2) Bunun dahi iki nev'i olup biri kırmızı ve diğeri siyah olduğundan tababette (3) siyah olan isti'mâl olunur ki tarîk-i isti'mâli müsâvî kısım üzere kükürt ile (4) civa ihtilâtından hasıl olup kükürt evvelan bir kap derûnuna vaz' olunup (5) hararet vasıtasıyla erimekte iken üzerine civa vaz' olunup cism-i (6) mezkûr dâhilen sakağı ve sıraca illetlerinde 2 dirhemden 4 dirheme kadar (7) bal ile halt olunarak isti'mâl olunur ba-husus hınzır yağıyla halt (8) olundukda haricen uyuz ve temriyelerde su ile halt olunarak yine ilel-i (9) mezkûrede isti'mâl olunur
- (10) Dötoksid dö Merkür yani sürur
- (11) Deutoxide de mercure*

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.196)

(1) cism-i mezbûr turuncuya karîb kırmızı ve lezzeti buruştırucu ve bir kısım civa (2) ile iki kısım oksijenden mürekkebe olup eczahanelerde nitrat dö merkür denilen (3) nesneyi hararet-i terk ile istihsâl ederler cism-i mezkûr gayet zehirli (4) olduğundan dâhilen isti'mâl olunmayıp haricen fena yaraları dağlamak için (5) gerek gabari ve gerek merhemi müsta'meldir

(6) **Cyanure de mercure** * Siyanür dö Merkür

(7) Antisyphilitique * Frengi illetine nâfi'

(8) Siyanür dö merkür civa mürekkebatından olup beyaz ve kristalli gabar (9) hâlinde bir cisim olmanın merhemi haricen uyuz ve temriye üzerine kullanılır

(10) **Nitrate de mercure** * Nitrat dö merkür

(11) Stimulantes * Hâsseten Tahrik Edici

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.197)

(1) Nitrat dö merkür bu dahi civa mürekkebatından olup rengi beyaz ve ekseriya (2) yaraları dağlamak için ve kemik çürükleri ile cıdağu yaralarına (3) ve ev'iye-i şa'rîyede vuku' bulan seyelan dahi tevkif etmek için (4) isti'mâl olunur

(5) **Iode* İyot Mürekkebatı**

(6) Puissant* Ziyade tesirli (7) Antiscrufulouses* Sıraca illetine nâfi' (8) Excitantes*

(9) Entiseptique* İfsad-ı deme nâfi' (10) Emméagogues* Hayız kanı götürücü (11)

İyod ecsâm-ı basiteden biri olup gayr-i madeni ve hâlis olduğu hâlde

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.198)

(1) sulb ve ufak levha şeklinde ve rengi siyaha karîb mavi ve sühuletle gabar hâline
(2) ircâ' olunur ve lezzeti buruşturucu ve râyihası kerye ve sudan ağır su iyodun (3)
yedi kısmında bir kısmını ancak hâl eder derûnunda iyot bulunan suyun (4) rengi
portakal olur iyot havaya terk olundukda hasıl (5) olan buhar menekşe rengini irâe
eder iyot deniz sularında sahil-i (6) bahrde tenebbüt eden nebâtatta iyodür dö
potasyum hâlinde mevcut (7) olduğundan eczahanelerde diğer cisimler ile karışık
olduğu (8) hâlde bulunur iyot tababetde bulunur iyot tababetde yalnız olarak (9)
isti'mâl olunmadığından civa ve potasyum ile hasıl olan mürekkebatı isti'mâl (10)
olunur onlar dahi proto iyodür dö merkür dötev (11) İyodür dö merkür iyodür dö
potasyum denilen cisimler olup bunlar dahi

(syf.199)

(1) **Proto iodure de mercure***

(2) Antisiphilitique* **Yeşil**

(3) Frengi illetine nâfi'

(4) Deuto iodure de mercure* (5) Açık kırmızı olup dötev iyodür dö merkür hınzır ağıyla halt (6) olundukda hasıl olan merhem veterlerin şişlerini hâl etmek için isti'mâl (7) olup proto iyodür dö merkür nadiren kullanılır

(8) **İyodür dö potasyum**

(9) **Iodure de potasiume***

(10) Antiscrufulouses* Sıraca illetine nâfi'

(11) hâlis alkolde (12) gayr-i münhall ârî beyaz ve kristalli su ve ispirto derûnunda gayet münhall ve râyahasız ve lezzeti (13) alkolde cüz'i münhall (14) suda çok münhall cüz'i buruşturucudur cism-i mezkûr cilt üzerine vaz' olundukda sıfâkı

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.200)

(1) müteharrik ve muztarib kılıp dâhilen i'tâ' olundukda mideyi tahrik eder (2) fakat başlıca eseri bezlerin ve memelerin hacimlerini küçültür binaenaleyh işbu uzuvların (3) şişleri vuku'unda 2 dirhem 15 dirhem su ile mahlûl-i isti'mâl olunur (4) cism-i mezkûrun pomatı haricen mezkûr uzuvların şişleri üzerine tılâ' olunur

(5) **Chlore* Klor**

(6) Désinfectantes* Ta'affünleri Def' Edici

(7) Klor bir cism-i basite olup gaz hâlinde ve rengi yeşile karîb sarı ve lezzeti (8) sıkıcı ve gerye ve râyihası sert ve boğucu ve havayı nesîminin sikleti bir olduğu (9) hâlde onun ikidir ve suda gayet münhall ve mahlûlünün hâssesi kendi hâssesine (10) müşabihtir ve bu cism dö toksid dö manganez ile asit hidro kloriği (11) tahallül ettirerek istihsâl ederler ve klor yalnız olduğu hâlde tababette

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.201)

(1) nadir'ül- isti'mâl olub su ile halt olundukda ziyade mikdar dâhilen i'tâ' (2) olunur ise zehirli nebâtatın mucib oldukları zehirlenmek alametini (3) işar iderler ve eğer az miktarda i'tâ' olunur iseler tahrik edici mu'alece (4) gibi tesir eder mahlül-i mezkûr haricen uyuz ve temriyelerde isti'mâl olunur (5) klor buhar hâlinde iken sakağılı hayvanın burununa nüfuz ettirilir (6) ve'l-hasıl klorun gerek buharı ve gerek mahlülü ahurların fena râyihalarını (7) tathîr için isti'mâl olunur

(8) **Klorür dö oksid dö kalsiyum**

(8) **Chlorue d'oxide de calcium ***

(9) Excitantes*

(10) Désinféctantes* **Fena râyihaları def' edici**

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.202)

(1) Bu dahi klor ile kireçten mürekkebi bir cism olup sönmüş kireç kurşundan (2) mamül kaplar derûnuna vaz'-ı birle klor buharı imrâr ettirilmesiyle istihsâl olunur (3) cism-i mezkûr sulb ve gabari ve beyaz ve lezzeti buruşturucu ve bekle müşabih ve râyihası (3) klor mahlülü râyihasına müşabih ve havaya terk olundukda rutubet cezb (4) ederek temeyyü' eder cism-i mezkûr suda gayet münhall olup mahlülü renksiz râyihasıyla (5) lezzeti klora müşabihtir işbu cisim dâhilen i'tâ' olundukda hazm mecrâlarını (6) muzdarip kılacağından asla isti'mâl caiz değildir fakat mahlülü (7) haricen cildi tahrik ettiğinden uyuz ve temriyeli mahallere ve bacağı (8) su toplanma illetinde yıkamak tarîkiyle isti'mâl olunur ba-husus bu cismin (9) başlıca isti'mâli ahurların râyihasını izâle etmek için olduğundan (10) bir küfe su derûnuna 30 veya 40 dirhem klorür dö kalsiyum

(syf.203)

(1) halt olunarak ahırların her tarafına sürülür ve cism-i mezkûrdan (2) likör dö labrak denilen bir mai' hasıl olur ki bu dahi ahırların taaffününü (3) izâle için bir küfe su derûnuna 1 kıyye vaz' olunarak ol mahallere (4) sürülür ise hiçbir râyiha ve hastalık eseri kalmaz

(5) **Klorür dökşid dö sodyum**

(6) **Chlorure d'oxide de sodium ***

(7) **Fondantes* Hâl edici**

(8) **Désinféctantes* Ta'afünleri izâle edici**

(8) Bunun dahi istihsâli karbonat dö sūd mahlülü derûnuna klor buharı imrâr (9) etmekle husûle gelir ki cism-i mezkûr mai' hâlinde ve tuz râyihasına ve klorür dö şevden (10) kuvvetli olduğundan şiş ve kangrenli yaralar üzerine kullanılır

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.204)

(1) ve dâhilen i'tâ' olundukda tahrik edici mevâdd gibi tesir eder ve cevelâna (2) dâhil oldukda ukud-ı lenfatikiyeye eserini icra ettirir ve aza-yı (3) mezkûre hastalıklarında mikdar-ı kafi su ile 1 dirhemden 2 dirheme kadar (4) halt olunup i'tâ' olunup ve eğer icab eder ise miktarını ziyadelendirmek (5) mümkün olur ba-husus icap ve isti'mâli klorür dö kalsiyum mesellü (6) ahırların fena râyihalarını izâle etmek için isti'mâl ederler (7) ve bundan başka **Chlorure de potasium*** (8) Désinféctantes* Ta'affünleri izâle edici (9) **Klorür dö potasyum** yalnız ahırların râyihasını izâle için (10) isti'mâl olduğu gibi su ile halt olundukda hasıl olan mai'e javel (11) suyu tabir olunup fena yaralara kullanıldığı gibi çamaşırları beyazlandırmak için

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.205)

(1) dahi kullanılır

(2) **Chlorure de sodium** Klorür dö sodyum

(3) **Londantes tonique***

(3) İşbu tuz klor ile sodyumdan mürekkebe olup tabiatta maden hâlinde (4) ve deniz sularında mevcuttur ve hâlis olduğu hâlde beyaz ve kristalli (5) ve râyihatsız ve lezzeti tesirli ve her bir hayvanat lezzetinden hazz ederler havaya (6) terk olundukda rutubet cezb ederek temeyyü' eder ve sıkletinin iki (7) misli suda münhalldir cism-i mezbûr sanayide ve et'imede ekseriya kullanıldığı gibi (8) tıbb-ı baytariyede dahi pek çok müsta'meldir cilt ve gışâ'-i lüzûciyeler üzerine (9) isti'mâl olundukda kızarır ve dâhilen i'tâ' olundukda midenin (9) filini teşvik ederek hazmı sühuletlendirir cevelâna dâhil olundukda

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.206)

(1) ba-husus mâ-cerâ-i lenfatikiyyenin cevelânını tahrik ve teşvik ettikleri ecludir (2) hâl edici mu'alece gibi müsta'meldir ve bir de çayır ekl eden hayvanata tuz yedirildikde (3) yeşilden zuhur edecek fenalıklara muhalefet eder ve me'kûlât ile (4) halt olundukda hayvanatı semizletip kuvvetlenmesine iane eder mezkûr tuz (5) tababette cildin kronik hastalıklarında ve meslek-i lenfatikiyye illetlerinde (6) isti'mâl olunurlar tenkiye tarîkiyle kullanıldıkda bağırsakları muzdarip kılarak (7) ishali mucib olduğundan nakil deva gibi tesir eder ve su ile halt olundukda (8) sıkıcı mu'alece gibi isti'mâl olunur

(9) **Chlorure de barium*** Klorür dö baryum

(10) Bu dahi klor ile baryumdan mürekkebe rengi beyaz ve kristalli (11) ve lezzeti burışturucu ve acıdır sıkletinin iki misli mâ-i maktar derûnunda

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.207)

(1) münhall olduğu gibi ispirto derûnunda dahi sühuletle hâl olunur işbu cisim gayet (2) zehirli olup 15 veya 20 buğday miktarı su ile halt olundukda (3) külliye i'tâ' olunur ise gönül bulantısı ve kay etmek misüllü âsâr hasıl ederek (4) helâkı mucib olur ve bargir için hiçbir vakt isti'mâli caiz değildir

(5) **Terletici ve göğüs yumuşatıcı mu'alecat**

(6) **Sudorifique et diaphorétique***

(7) Bu nev' mu'alecat ile gışâ'-i lüzûciyeleri tahrik ettiklerinden (8) bazıları göğüs yumuşatıp ve bazıları ter hasıl ederler ki göğüs yumuşatanlara (9) diyaforatik ve terleticilere sudorifik tesmiye olunur malum olduğu

(10) üzere cilt ile aza-yı dâhiliye beyninde ittihâd-ı manevi olduğundan cildin (11) fiili tezâyüd eyledikde diğerinin tenakûs ve bi'l-aks aza-yı dâhiliyenin

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.208)

(1) fiili tezâyüd ettiği hâlde cildin fiili tenakûs edeceğinden bu vechle mesela (2) akciğerlere zuhur eden iltihapta terletici mu‘alecenin isti‘mâliyle kan-ı vücudun (3) muhitine davet olunarak iltihabın izâlesi mümkün olur ve keza cilt hastalıklarını (4) iyi etmek için gışâ’-i lüzûciyelere kullanılır mu‘alecatın âsârı aynı (5) vechledir hareket ettirmek ve friksiyon etmek terlemeye medâr olduğu (6) gibi hâsseten terletici mevâdd-ı mahsusâ dahi vardır onlar dahi kükürt ve kükürt ve sülfür dö potas yani kükürt ciğeri (7) ve antimuan ciğeri ve antimuan şîşesi feroksümetakoryum madeni kırmızı (8) çiçeği antimuan ve sülfür ve antimuan denilen mevâddlardan ibarettir

(9) **Soulfure*** **Kükürt**

(10) Sudorifique*

(11) Laxatives*

(12) Stimulantes*

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.209)

(1) kükürt bir cism-i basit olup gayr-i madeni ve hâlis olduğu hâlde sulb ve sarı (2) renkli râyiha ve lezzetten ârî olup ticaretde fûrûht olunan kükürt (3) iki suret üzere bulunup bazen gabar ve bazen çubuk hâlinde bulunur (4) ve havaya terk olundukda hâline bir tebeddülât ârız olmaz ve ihrâk (5) olundukda mavi renkli bir alev ile yanıp asid-i sülfirüye münkalib (6) olur tabiatta demir ve kurşun madenleriyle ve hâmızat-ı saire (7) ile memzûc bulunup ve tarîk-i isti'mâli emzikli bir kazan derûnuna (8) ecsâm-ı mezkûreden miktarı kafî vaz'-ı birle ol kazanın (9) emziği mahsus yaptırılmış bir oda derûnuna isâl olundukda kazan (10) teshîn olunup derûnundaki ham kükürt buhara münkalib olarak (11) boru vasıtasıyla odaya girip onda tekasüf ederek gayet

(syf.210)

(1) rakik gabar hâlinde odanın ka'rina ve duvarlarının üzerine nüzul (2)eder bu vechle istihsâl olunan kükürt derûnunda bir miktar asid-i sülfürü bulunmakla (3) yıkanarak tathîr olunur ki bu hâlde (kükürt çiçeği) ismiyle ma'rûftur (4) kükürt çiçeği idare-i hayvaniyeye ve ba-husus cilde tesiri olduğundan şube-i (5) kasbinin gışâ'-i lüzûciyesini tahrik eder kükürt tababette dâhilen (6) ve haricen isti'mâl olunup dâhilen kronik illetlerde ve emraz-ı sariyede (7) 8 dirhemden 15 dirheme kadar bal veya un veya me'kûlât ile halt (8) olunarak i'tâ' olunur lakin ziyade miktarda i'tâ' olunur ise bağırsakların (9) mecrâsını muzdarip kılarak zehir gibi tesir eder ve bazen kükürt çiçeği (10) kalbin teneffüsî hastalıklarında me'kûlât ile halt olunarak i'tâ' (11) olduğu hâlde iyi edebilir kükürt hınzır yağıyla halt olundukda

(syf.211)

(1) hasıl olan merhem haricen uyuz ve temriyelerde ve fena yaralara isti'mâl olunduğu (2) gibi sıracı çıbanlarına kükürt çiçeği ekilerek ol çıbanları dağlarlar

(3) * Sulfür dö potas yani kükürt çiçeği

(4) Sulfure de potasse*

(5) Antidartreures*

(6) Stimulantes*

(7) Bu dahi sulfür dö potasyum ile sulfat dö potas denilen nesnelere (8) mürekkebe olup ticarete fûrûht olunan kükürt çiğeri ufak parça (9) hâlinde ve kabil-i şikest ve sert ve esmere karîb kırmızı ve başlıca lezzeti buruşturuca (10) ve acı ve kuru iken râyihatsız rutubetli olduğu hâlde çürük yumurta (11) râyihasına müşabih ve havanın tesiriyle fenalaşacağından mümkünce kapalı bir kap

---

* Foit de sufre: Kurşun Kalemle Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.212)

(1) derûnunda hıfz olunması lazımdır tarîk-i isti'mâli (2) üç kısım karbonat dö potas ile iki kısım kükürt çiçeği bir kap derûnuna vaz' (3) birle teshîn olunarak hasıl olur kükürt çiğininin tesiri kükürt çiçeğine (4) müşabih ise de daha ondan kuvvetli olduğundan temasa geldiği kısımları iltihap (5) ve ızdıraba düçar ettiğinden dâhilen asla isti'mâl olunmayıp yalnız (6) haricen losyon ve gerek merhem şekilleriyle uyuz ve temriye illetlerine isti'mâli (7) caiz olduğundan 1 kıyye su derûnuna 4 dirhemden 3 dirheme (8) kadar kükürt çiğeri vaz' olunarak isti'mâl olunur

(9) Antimoine * Antimuan **

(10) Cism-i mezkûr madeni ve rengi maviye karîb beyaz ve mücella ve sulb ve sert

(11) ve sühuletle gabar hâline ircâ' olunur ve hararet ile temeyyü' edip hararetin

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

** Silik Arapça harflerle "yani timur bozan" yazılıdır.

(syf.213)

(1) tezâyüdüyle tebehhür eder tabiatta arazi derûnunda kükürt ile mahlût bulunur (2) ve antimuan sülfür d'antimondan istihsâl olunup tababette yalnız olarak (3) gayr-i müsta'mel olduğundan kükürt ile olan mürekkebi ve madeni kırmız denilen (4) mürekkebi müsta'meldir antimuan mürekkebatı dâhilen i'tâ' olundukda hazım mecrâlarını (5) tahrik iderek ishal verir ve bir de cildi terletmek ve göğüs (6) yumuşatmak hâsselerinden başka teneffüs uzuvlarına kuvvet ve hiddet vermekle (7) bu sebepten mürekkebat-ı mezkûre göğüs hastalıklarında ve zatürre ve şube-i (8) kasbiye iltihaplarının kronik hâline geçmeleri esnâda ve uyuz ile (9) temriye illetlerinde isti'mâl olunur

(10) Sulfur d'antimoine* Sülfür d'antimuan**

(11) Diaphoretique*

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

** Silik Arapça harflerle “yani rastık kaş” yazılıdır.

(syf.214)

(1) Excitantes*

(2) Sudorifique*

(3) İşbu tabiatta proto sülfür d'antimuan hâlinde bulunup ve bazen mevâdd-ı saire (4) ile dahi memzûc bulunur ki bu hâlde pul şeklini irâe ettiğinden ferroks metalaryum (5) tesmiye olunur ve bir de antimuan ciğeri ve antimuan şişesi dahi sülfür dantimuanından (6) imal olunurlar sülfür dantimuanının rengi maviye karîb ve râyihasızdır (7) ve antimuan şişesi dahi râyihasıız ve rengi kırmızı ve az mücelladır ve ferroks metalaryum (8) râyihasıız ve esmer kızmızıdır ve sülfür dantimuanının bi'l-amel istihsâli bir miktar (9) sahk olunmuş antimuan ve zirkon nısf miktarı kükürt çiçeği ile (10) bir toprak derûnunda izâbe olunarak husûle gelir ve antimuan ciğerinin rengi dahi (11) karaciğer rengine müşabihtir mürekkebat-ı mezkûrenin cümlesi bir siyâk üzere

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.215)

(1) tesir edip cildi tahrik ve bağırsakların gışâ'sını ızdıraplandırır (2) mürekkebat-ı mezkûre su ile halt olunarak veya pomat hâlinde haricen (3) uyuz ve temriyede sülfür dö potas makamında isti'mâl olunurlar (4) lakin yalnız antimuan hiçbir vakitte isti'mâl olunmayıp feroks metalaryum (5) ve antimuan ciğeri bazen isti'mâl olunur ve bir de antimuan ciğeri isti'mâl (6) olunmazdan evvel ateşte kurutulup bade kaynar su derûnunda tathîr olunarak (7) yıkanmış antimuan ciğeri tesmiye olunur ki bazen göğüs hastalıklarında isti'mâl (8) olunabilir mürekkebat-ı mezkûrenin cümlesinin eseri emniyetli olmadığından (9) uyuz ve temriye illetlerinde haricen sülfür dö potas dâhilen madeni (10) kırmız emraz-ı sadriyede müsta'meldir

(11) **Kermése mineral*** **Madeni Kırmız**

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.216)

(1) Excitantes*

(2) cism-i mezkûrun terkibi henüz malum değil ise de imal etmek için toprak (3) veya demirden masnû' bir kap derûnuna bir kısım sülfür d'antimuan ve iki kısım (4) sev karbonat dö süd ve 1/6 kısım kükürt vaz' birle izâbe olunduktan sonra (5) kurutulup isti'mâl olunur madeni kırmız sülfür d'antimuan ile (6) bir miktar potastan mürekkebe olup hâlis iken esmer kırmız ve suda (7) gayr-i münhalldir ticarete fûrûht olunan madeni kırmız mevâdd-ı saireyi (8) hâvî olduğundan hâlis olmayıp böyle olan madeni kırmız tahkik etmek (9) için bir miktar potas kostik mahlülû derûnuna biraz madeni kırmız (10) gabari vaz' olunduktan eğer madeni kırmız hâlis ise hâl olunur hâlis değil (11) ise cüz'i veya hiç hâl olunmaz madeni kırmız dâhilen i'tâ' olunduktan

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.217)

(1) evvelan hiçbir eser rü'yet olunmaz ise de isti'mâline biraz vakit devam olundukda akciğerin (2) ve şube-i kasbiyenin hastalıklarında gışâ'-i lüzûciyelerini ve gışâ''ül-cenbin (3) fiilini ta'dîl ettiğinden ekseriya bu uzuvların hastalıklarında ba-husus gışâ' (4) ül-cenb ve şube-i kasbiye hastalıklarının nihayetlerine doğru isti'mâl olunur ise (5) iyi edilmelerine medâr olur madeni kırmızın dâhilen isti'mâli lazım (6) geldikde macun yapılmak üzere yevmiye 8 dirhemden 15 dirheme kadar i'tâ' (7) olunabilip ve icap eder ise tezâyüd ettirilir ve bir de gayak (8) ve sassafras ve sparne terletici ve göğüs yumuşatıcı devalar gibi isti'mâl (9) olunabildiğinden nebâtat-ı mezkûrenin isti'mâli lazım geldikde bahiste zıkr (10) ve beyan olunan miktarlar ile isti'mâl oluna müracaat oluna

(11) **Kızartıcı ve ızdırap verici ve kabartıcı ve dağlayıcı mu'alecatın beyanındadır**

(syf.218)

(1) kızartıcı mu'alecat vaz' oldukları kısmın üzerinde veca' ve hararet ve kırmızılık (2) hasıl ederek kısm-ı mezkûrun cevelânını teşvik ederler. Ve ızdırıp verici mu'alecat (3) kezalik vaz' olduğu kısımlarda kırmızılık hasıl ettiğinden başka kısm-ı mezkûru muvakkaten (4) muzdarip kılar kabartıcı devalar dahi vaz' olduğu kısmı kızartıp (5) ve muzdarip kıldığından başka ol kısmın beşeresini kabartıp su peyda ettirirler ki (6) mezkûr kabarcık delindikde derûnundan cereyan eder ve'l-hasıl (7) dağlayıcı mu'alecat üzerine vaz' oldukları kısmın terkebine halel vererek (8) ol kısmı fehm hâline ircâ' ederler. İmdi kızartıcı ve ızdırıp (9) verici mu'alecatın hemen vaz' oldukları kısmın üzerinde eserleri müşahede (10) olduğundan hususi lakin kabartıcı ve dağlayıcı mu'alecatın (11) âsârı vaz' oldukları aksamdan ba'id bulunan aksama değın aks olduğundan

(syf.219)

(1) âsâr-ı mezkûre umumi olurlar işbu mu'alecatın cümlesi nakl edici mu'alece (2) makamında isti'mâl olunduklarından münatıbık kılındıkları aksam üzerinde husûle (3) gelen şiddet-i ızdırap dâhil-i vücutta kâin ızdırapı celb ederek (4) hastalığın iyi edilmesine sebep olurlar ve mu'alecat-ı mezkûre bazen (5) cildin hararetlenmesinde ve emraz-ı sairede dahi kullanılır kabartıcı (6) devalar bazı kere vücudun haricinde kâin sert şişlerin tard olunmasına (7) kullanılır ve dağlayıcı devalar dahi fena tabiatta bulunan yaraları (8) ba-husus zehirli hayvanatın ısırıkları mahalleri ve bir takım sert şişleri (9) dağlamak için isti'mâl olunurlar kızartıcı devalar ve ızdırap verici (10) mu'alecat haricen isti'mâl olundukları hâlde bazen cildin kıllarını (11) kat' etmeksizin matlub olunan mahall üzerine friksiyon tarîkiyle

(syf.220)

(1) veyahud yalnız vaz' olunmakla isti'mâl olunurlar lakin yakıların isti'mâli (2) lazım geldikde üzerine vaz' olunacak kısmın kılları kat' olunup yakı (3) vaz' olunur ve yakı fiilini icra ettikten sonra eğer işletilmesi murat olunur (4) ise isti'mâli tekrar olunur eğer bir defaya vaz' olundukda tardı lazım (5) gelir ise yakının hasıl ettiği yara bi'l-amel iyi edilir dağlayıcı (6) mu'alecatın isti'mâlinde lazım gelen dikkat mu'alecat-ı mezkûrenin (7) âsârını tecdîd etmekten ibaret olmakla eğer mai' hâlinde dağlayıcı (8) mu'alece isti'mâl olunur ise deva-yı mezkûrun isti'mâl olunduğu kısma ziyadesiyle (9) nüfuz edip de mazarrat îrâs etmemesine dikkat oluna ve yine işbu mu'alece (10) ler bir kısım üzerine isti'mâl olundukda dağlamak eserini hasıl ettikleri (11) misüllü onlardan başka müteâddid devalar bu hâsse ile muttasıf olduklarından

(syf.221)

(1) onlar dahi bu ism ile yâd olunurlar ve ateş ile dağlamak veyahud su veya diğer
(2) mai' hâlinde bulunan mu'alecat kaynatılıp bir kısım üzerine vaz' olundukda (3)
anifen zikr olunan âsârı hasıl ederler ve bir de bu husus için isti'mâl (4) olunan
devalardan ateş ile dağlamak cümlesinden kolay ve tesiri (5) güzel olduğundan
ekseriya alaylarda müsta'meldir kızartıcı ve ızdırap (6) verici ve kabartıcı devalar
siyah ve beyaz elleboryati yani boynuzotu (7) ve garu denilen nebât ve kunduz
böceği denilen devalardan ibarettirler

(8) **Moutarde noire** * **Siyah hardal**

(9) Antiscorbutique*

(10) Rubéfiantes *

(11) İmdi hardal denilen nebât körlsifir familyasından olup nebât-ı mezkûr senevi

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.222)

(1) ve ekseriya rutubetli arazide tenebbüt eder işbu nebâtın tababette (2) tohumları kabartıcı mu'alece makamında isti'mâl olunur ki mezkûr tohumları (3) kabartıcı mu'alece makamında isti'mâl olunur ki mezkûr tohumlar ufak ve mürur (4) haricen siyah ve dâhilen sarıdır ve lezzetleri buruştırucu ve yakıcı (5) olup hububat-ı mezkûre kuru iken râyhasız ve ıslatıldıkda (6) râyhası insan ve gerek hayvanı aksırtır ve gayet serttir (7) hardal tohumlarının isti'mâli lazım geldikde gabar hâline ircâ' olunup (8) derûnunda her ne kadar mevâdd-ı muhtelifе bulunursa da asıl tesir eden esas ancak (9) ol tohumların hâvî olduğu bir nev' yağa tevakkuf eder imdi hardal (10) otu su veya sirke ile halt olunarak lapa gibi bir kısım üzerine vaz' (11) olduğu hâlde biraz vakit müruruyla kısım-ı mezkûr üzerinde veca' ve kırmızılık

(syf.223)

(1) ve hararet vuku' bulur eğer isti'mâline devam olunur ise mahall-i mezkûrda kabarcıklar (2) tahassul eder imdi hardalın tesiri şedîd ve seri' olduğundan ekseriya (3) bargirin emraz-ı sadriyesi vuku'unda nakil-i deva gibi hayvanın göğüsünün (4) kılları kat' olunarak oraya vaz' olunur ve hardal tohumları eski oldukları (5) hâlde eserleri pek iyi olmayıp taze iken eserleri daha ziyade olur (6) ve bir de hardal sirke ile halt olundukda vücudun haricinde zühur eden (7) şişleri ve derûnunda sulu şişleri hâl ve izâle etmek için (8) isti'mâl olunurlar eczahanelerde fûrûht olunan hardalın yağı (9) hardal tohumunun isti'mâl olduğu mahallerde kullanıldığından yağın rengi (10) sarıya karîb râyihası sert ve kendisi tayyâridir ve tarîk-i isti'mâli (11) friksiyon usulüyledir siyah hardal dâhilen asla isti'mâl olunmayıp

(syf.224)

(1) fakat beyaz hardal tıbb-i insanide kanı tathîr etmek için isti'mâl (2) olduğundan icabına göre mezkûr hardal tıbb-i hayvanide dahi isti'mâl olunabilir

(3) **Euphorbe*** **Neblut otu**

(4) Vésicante drastique* Kabartıp yakı açıcı

(5) Neblut otu oforbiyase familyasına müteallik hind çini taraflarında tenebbüt (6) eder bazen ağaçların dışlarına yapılan çizgilerden cereyan eden (7) süt gibi beyaz su terâküm ettirilerek kurutuldukda tababette (8) isti'mâl olunur eczahanelerde fûrûht olunan oforb nohut hacminde (9) birtakım cisimlerden ibaret olup renkleri haricen sarı ve dâhilen (10) beyaz ve râyihası sert ve lezzeti gayet buruştırucu ve suûbetle gabar (11) hâline ircâ' olunup mezkûr gabar yanmış ateş üzerine vaz'

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.225)

(1) olundukda alev ile yanar cism-i mezbûr su derûnunda gayr-i mûnhall ve ispirto derûnunda (2) hâl olunup nebât-ı mezkûrun terki binde mevâdd-ı muhtelif e bulunur ise de asıl tesirine (3) bais olan nesne hâvî olduğu bir nev' yağdır oforb cilt üzerine vaz' olundukda (4) ol mahali kı zartıp şiş peyda eder dâhilen i'tâ' olundukda (5) bağırsakların mecrâsını şiddetli muzdarip kılacağından aza-yı mezkûrenin (6) terkiplerine hâlel vermiş olur işte bu sebepten dâhilen asla isti'mâl (7) olunmaz fakat haricen ekseriya pehlivan yakısının terki bine ve uyuz illetine (8) isti'mâl etmek için pomatlara dâhil olarak ve nebât-ı mezkûrun (9) gabari dahi kemik çürüklerinin iyi edilmesi için dahi isti'mâl olunur

(10) Éllébore noire * **Siyah ellebor**

(11) Epispastique * **Kabartıcı**

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.226)

(1) İşbu nebât ronunkulase familyasından olup ekseri mürtefi' mahallerde tenebbüt eder (2) nebât-ı mezkûrun tababette kökü müsta'mel ve mezkûr kök mülâhham ve parmak kalınlığında (3) ve sathı dairevi eş-şekl siyah lekeler ile müzeyyen ve derûnu beyaz ve râyihası (4) cüz'i ve lezzeti acı ve buruştırucudur terkiyatında mevâdd-ı muhtelif bulunursa da (5) başlıca mevâdd-ı reçeneviye ve bir takım sabit ve tayyâri yağlar mevcuttur (6) mezkûr kökün gabari cilt üzerine vaz' olundukda yakı gibi tesir (7) eder ve dâhilen i'tâ' olundukda bağırsaklarının mecrâsını muzdarip (8) kılarak kay etmek ve sancı ve ishal peyda ederler ve hatta mezkûr (9) kök gayet müzdarip ve muhrik olduğundan naşi haricen bazı yaralar (10) üzerine vaz' oldundukda bel' tarikiyle vücud-ı hayvaniyi kamilen tahrik (11) ederek zehirlenme ve kay etmek misüllü alâmâtı mucib olacağından

(syf.227)

- (1) ancak Őimdilerde haricen műsta'meldir nebât-ı mezkűr cilde İngiliz yakısı açmak
- (2) için veya cildin eski yaralarını iyi etmek için haricen pomat ve mahlűl (3) Őeklinde isti'mâl olunur
- (3) **Éllebore blanc* Beyaz ellebor**
- (4) Epispastique* **Kabartıcı**
- (5) Nebât-ı mezkűr kolŐikase familyasından olup tababette kűkű isti'mâl olunur ki
- (6) mezkűr kűk űstűvânevi eŐ-Őekl haricen kır renkli ve dâhilen beyaza karîb ve râyihası (7) fena ve lezzeti acı ve buruŐturucudur iŐbu kűklerin tesirine bais olan (8) nesne-i mahsusaya veratrin tabir olunur beyaz ellebor kűkű siyah (9) ellebor kűkűnűn isti'mâl olduĐu mahallerde műsta'mel ise de biraz pahalı olduĐundan (10) nadiren kullanılır

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.228)

(1) **Garou*** Garo denilen nebât

(2) **Antisifilitique*** Frengi illetine nâfi'

(3) işbu nebât timalae familyasından olup tababette dışının kabuğu isti'mâl olunur (4) ticarete fûrûht olunan kabuk şerit şeklinde ve tûlu üç veya dört (5) kadem ve bir takımları birbirine merbut olarak deste şeklindedirler mezkûr (6) kabuğun haricen rengi koyu ve ince koyular ile mestur ve derûnu sarıdır (7) râyihası hafif ve lezzeti buruştırucu ve yakıcı ve terkinde mevâdd-ı muhtelif (8) bulunur ise de başlıca tesir eden cüz'ine dafne tabir olunur mezkûr kabuklar (9) birkaç saat sirke derûnuna vaz' olundukda hasıl olan mahlût cilde (10) tılâ' oluna kırmızılık ve kabarcık peyda eder ve mezkûr kabuk kunduz böceği (11) kadar tesirli olmadığından tıbb-i insanide pehlivan yakısının terkinde

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.229)

(1) ve tıbb-i baytariyede dahi turuşid tabir olunan yakı geçirmeğe isti'mâl olunur

(2) **Cantaride*** **Kunduz böceği beyanı**

(3) Vésicantes*

(4) işbu böcekler fulva potter familyasına müteallik olup ekseriya leylak (5) ve dişbudak ve gürgen ağaçlarında ta'yin ederler. Mezkûr böceklerin (6) vücudu altuni yeşil ve gayet güzel bir renk ile mülevven ve vücutları (7) üstüvâne şeklinde ve karınları yumuşak olup fakat erkeklerinin karınları (8) dişilerinin karınlarından küçük ve mecmû'nun pençeleri ince ve vücutları (9) dairevi bir çizgi ile ikiye taksim olunmuştur kunduz böcekleri (10) kurudukları hâlde gayet hafife ve sühuletle gabar hâline ircâ' olunur (11) râyihaları sert ve kerye ve lezzetleri buruşturucu ve yakıcı ve gabarinin rengi

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.230)

(1) sarıya karîb ve kanatlarının mücella parçaları rü'yet olunur işbu (2) böcekler Avrupa'nın cihet-i cenûbunda kesret üzere bulunup anifen zıkr (3) olunan ağaçların üzerlerinde sakin olduklarından ve kendileri ötede (4) beride uçmalarıyla fakat geceleri mezkûr ağaca tecemmü' ettiklerinden (5) ale's-sabah böcekler uyuşuk iken ağacın altına bir şey yapıp (6) bade ağacın üzerine bir kimse çıkararak dallarını tahrik ettikde (7) mezkûr böcekler meyve misüllü yapılan şeyin üzerine düşerler bade ol (8) kimse böcekleri telef etmek için sirke derûnuna daldırıp ondan (9) sonra kurutur işbu böcekler zikrolunduğu üzere telef olunduktan sonra (10) derûnları kâğıt ile ihâta olunmuş fıçı ve sandık derûnuna vaz' olunarak (11) fûrûht olunur kunduz böceklerinin başlıca tesirini mucib olan

(syf.231)

(1) nesneye (kantaridin) tesmiye olunur kunduz böcekleri gerek (2) haricen ve gerek dâhilen isti'mâl olundukları hâlde vaz' olundukları (3) kısımları şiddetli muzdarip kılalar ba-husus dâhilen i'tâ' olundukda (4) bağırsaklarda ızdırıp peyda ederek kay etmek eserlerini mucib (5) olup hususiyle zürriyet-i uzuvlarına tesir ettiklerinden muhatarasından (6) havf olunup bunun tıbb-i baytariyede ancak yalnız haricen isti'mâl (7) olunur. İşbu böcekler cilt üzerine kullanıldıkda kırmızılık ve iltihap (8) ve ızdırıp hasıl edip derûnlarında suyu hâvî bir takım (9) kabarcıklar peyda ettiklerinden tıbb-i hayvaniyede nakledici mu'alece (10) makamında kesîr'ül-isti'mâldir lakin mezkûr böceklerin haricen isti'mâllerinde (11) dahi bel' ve cevelâna duhülleri melhuz idiğinden mesaneyi muzdarip

(syf.232)

(1) kılması me'mul olunmakla bu hususun men' için kafuri ile mahlût (2) kullanılmaları iktizâ' eder işte mezkûr böceklerin gabari hınzır yağıyla (3) veya reçinevi mevâdd ile halt olunarak merhem ve pomat şeklinde veya yağ (4) veya ispirto derûnuna terk olunarak mahlût hâlinde isti'mâl olunurlar (5) mezkûr merhemlerin vaz' olunacağı kısmın kılları kat' olunarak üzerlerine (6) tılâ' olunurlar ve mahlûlü dahi haricen sert şişler ile sinovi şişleri (7) ve mafsalların veca'ları üzerine friksiyon tarîkiyle isti'mâl olunurlar (8) ve mezkûr kısımların kılları düşünceye değin isti'mâline devam oluna ve'l-hasıl (9) kunduz böcekleri mu'alece emraz-ı dâhiliyeyi nakletmek için (10) ve ekseri göğüs hastalıklarında hayvanın göğsüne yakı makamında (11) vaz' olunurlar ve keza kunduz böceği gabari bir yağ ile halt olunarak

(syf.233)

(1) kaytan ve İngiliz yakılarında işletmek ve teşvik etmek için üzerlerine (2) tılâ' olunur ve bir de kollarda vâki' ızdırıp ve şişleri hâl etmek için (3) isti'mâl olunan mu'alecelerin derûnuna kunduz böcekleri vaz' olunur (4) mesela linmak boabe kofranse kolafigle likör dökabare denilen mu'alecatın (5) terkinde kunduz böceği mevcuttur ve kunduz böceklerinden mâ'ada (6) bu hâsse ile muttasıf olan daha bir takım böcekler var ise de lakin nadir'(7) ül-isti'mâl olduklarından tafsillerinden sarf-ı nazar olunmuştur

(8) **Caustique*** Dağlayıcı Mu'alecat

(9) işbu hâsse ile muttasıf olan mu'alecat zac yağı kezzab suyu (10) tuz ruhu potas kostik denilen dağlayıcı kalye taşı (11) ve cehennem taşı antimuan yağı sıçan otu sülfür ve arsenik

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.234)

- (1) göz taşı kalem cengari tabir olunan mevâddlardan ibarettir
- (2) **Acide sulfrique** * Zac yağı
- (3) **Caustique*** Dağlayıcı hâlis olduğu hâlde
- (4) **Tempérautes*** Serinletici
- (5) **Astringentes*** Sıkıcı
- (6) Zac yağı kükürt ile müvelled'ül-humûze imtizâcından mürekkebi bir cism mai' olup (7) beyaz ve şeffaf bir miktar yağlı râyihâsız ve sudan ağır derûnuna bir miktar (8) su ilka olundukda ziyade hararet peyda edip mezkûr yağ rutubet cezb etmeye (9) sâlih ve hararetle tebehhür eder ve tabiatta hâmızat-ı madeniye ile memzûc (10) bulunup ve tarîk-i istihsâli alem-i kimyada beyan olunduğundan tafsîllerinden (11) sarf-ı nazar olunmuştur hâlis olan zac yağı vaz' olduğu kısmın sıfâkını

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.235)

(1) yakıp fehm hâline ircâ' ider hazm mecrâsına vasıl oldukda helâkı mucib olur (2) zac yağının onbeş veya yirmi misli su ile karıştırıldıkda sıkıcı (3) ve soğutucu hâsseleri kesb edip bu hâl üzere iken su ile (4) karıştırılıp meşrubatı serinletmek için isti'mâl olunup (5) işte bu surette hamz-ı kibrit dağlayıcı ve sıkıcı ve soğutucu (6) mu'alece gibi isti'mâl olunur bir kısım asid-i sülfirik iki kısım ispirto halt (7) olundukda hasıl olan mahlûta rabel suyu tesmiye olunup bu dahi zac (8) yağı misüllü dağlayıcı ve soğutucu ve serinletici hâssesine malik olup haricen (9) ve dâhilen zac yağından ziyade isti'mâl olunur rabel suyu su ile halt (10) olundukda eski ishalleri def' etmek için dâhilen isti'mâl olunup (11) ve haricen yalnız olarak fena tabiatta olan yaraları dağlamak ve seyelan-ı

(syf.236)

- (1) demi tevkif etmeye medâr olunur
- (2) **Acide nitrique** * **Kezzab suyu**
- (3) **Caustique*** Dağlayıcı hâlis olduğu hâlde
- (4) **Stimulantes*** Tahrik edici hafifletilmiş olduğu hâlde
- (5) bu dahi bir hacim azot ile beş hacim müvelled'ül-humûzeden mürekkebe olup mai' hâlinde (6) ve hâlis iken beyaz ve şeffaf ve rayiası elma râyihasına müşabih ve lezzeti (7) buruşturucu ve gayet ekşi ve yakıcı ve rutubet ile münasebet-i şedidesi (8) olduğundan üzerine bir mikdar su damlatılsa beyaz renkli buharlar hasıl (9) olur ve hararet ile tebehhür eder ağaç veya bir uzuv üzerine döküldükde (10) sarı renkli kısım hasıl ederek tebehhür edildiği müşahede olunur ve tabiatta (11) kireç ve potas ve manganez ile memzûc olup tarîk-i istihsâli vech-i

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.237)

(1) âtî üzeredir şöyleki evvela bir imbik derûnuna iki kısım hamz-ı kibrit ile (2) bir kısım güherçile vaz' olunup mezkûr imbiğin emziği diğer bir imbik derûnuna (3) muttasıl kılınarak istihsâl olunur ve istihsâl olunan kezzab suyu pek (4) hâlis olmadığından tekrar imbikten geçirilip tahsil olunur hâlis kezzab (5) suyu pek şiddetli olduğundan dâhilen i'tâ' olundukda helâkı mucib (6) olup ve haricen temasa geldiği uzuvları ihrâk ederek sarı bir renkli (7) bir fehm hasıl eder kezzab suyu tababette haricen ve dâhilen isti'mâl (8) olunup dâhilen isti'mâl olunması lazım geldikde iki kıyye su derûnuna 8 (9) dirhemden 12 dirheme kadar vaz' ve halt olundukda umumi ıstakalarda (10) ve meşrubatı serinletmek için ve ağız kabarcıklarınının def' için (11) isti'mâl olunur ve haricen dahi yalnız olarak fena tabi'atta bulunan

(syf.238)

(1) şişleri izâle etmeye ve kuduz hayvanın ısırıldığı mahalleri dağlamaya (2) isti'mâl olunur

(3) **Acide hydrochlorique** * Tuz ruhu

(4) Excitantes *

(5) Tuz ruhu müsâvî kısım klor ile müvelled'ül-ma'dan mürekkebe olup eczahanelerde (6) fûrûht olunan tuz ruhu mai' hâlinde bulunur ki rengi beyaz ve râyihası (7) şiddetli ve boğucu ve teneffüs olundukda öksürüğü mucib olur tuz ruhu (8) dahi istihsâl etmek için âdî bir balon derûnuna üç kısım âdî tuz (9) ve üç kısım asid-i sülfirik ve bir kısım su vaz' olundukda ecsâm-ı mezkûrenin (10) imtizâcından hasıl olan hararet vasıtasıyla ihdâs olunan tuz ruhu (11) mezkûr kabın borusu diğer bir imbik derûnuna vasıl olarak orada

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.239)

(1) ilave olundukda hararete terk oluna işte bu vechle hiçbir buhar zuhur (2) etmeyinceye kadar teshînine devam olunup bu ameliyatta kabın ka'rina terâküm (3) eden potas kostik daha bir takım mevâdd-ı ecnebiye ile mahlût bulunduğundan (4) onlardan tahlis etmek için bir miktar ispirto ile halt olunup (5) tekrar hararete vaz' oluna potas kostik sıfâk-ı uzviye ile (6) temasa geldikde ziyade ihrâk edip fehm hasıl eder tıbb-ı baytariyede (7) sıraca çıbanlarını dağlamak için isti'mâl olduğundan cism-i mezkûr (8) çıbanlar üzerine bir miktar vaz' olunur ve haricen vâki' olan fena yaraları (9) kurutmaya ve zehirli ve kuduz hayvanların ısırıldığı kısımları (10) dağlamak için isti'mâl olunur ise de fakat potas kostiğin (11) su ile münasebeti olduğundan vaz' olduğu yaraların sularıyla imtizâc

(syf.240)

(1) ederek tesirini tahdid etmek bir mikdar güç olur ve dâhilen (2) asla isti'mâl olunmaya

(3) **Nitrate d'argent* Cehennem Taşı**

(4) İşbu tuz asid-i nitrik ile oksid darjan tesmiye olunan cisimlerden (5) mürekkebe ve ticarete fûrûht olunan cehennem taşı kristalli ve mücella ve şeffaf (6) ve lezzeti buruştırucu ve acı ve dağlayıcı ve ziyanın tesirinden (7) hâline tebeddülât ârız olacağından rengi esmer olur ve su sıkletinin (8) nisfi miktarı cehennem taşını hâl eder cehennem taşını istihsâl etmek (9) için bir kap derûnuna 1 kısım gümüş ile iki kısım asid-i nitrik (10) vaz' ve harerete terk olundukda işte bir miktar bu kap tahrik edildikten sonra (11) soğutulup kabın ka'rina terâküm eden cehennem taşıdır bu vechle istihsâl

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.241)

(1) olunan nitrat darjan kristalli ve kuvvetli tabir olunan cehennem taşı (2) kadar müsta'mel değildir nitrat darjan fondö istihsâl etmek için (3) kristallenmiş cehennem taşı bir kap derûnunda arıtılarak bade mahsus (4) kaplara ifrâğ olunarak çubuk şeklinde nitrat darjan fondö (5) husûle gelmiş olur böyle olan cehennem taşının rengi siyaha (6) karîb kır renkli ve üstüvâne şeklinde ve kutrı yazı kalemi kutrına müsâvîdir (7) işte bu vechle hasıl olan cehennem taşını isti'mâl etmek için kendine (8) mahsus bir kap yapılıyor cehennem taşı sürüldüğü sıfâkı yakarak hasıl (9) ettiği kır renkli fehm sühuletle mahallinden sühuletle ayrılır ve bir de cehennem (10) taşının gerek mahlülü ve gerek zikr olunduğu üzere sulb olarak dağlanması (11) murat olunan kısımlar üzerine sürülür şöyle ki fena tabiatta olan yaraları

(syf.242)

- (1) ve cerahat mecrâlarını dağlamak için kullanılır ve eğer cehennem taşının (2) kullanılacağı yaralar vesair kıt'alar ıslatılmış ise bir miktar rutubeti (3) ahz oluna ve eğer kuru ise cüz'i ıslatıla zira pek yaş iken (4) cehennem taşının tesiri şedîd ve kuru iken hiçbir eser icra itmez (5) kristallenmiş cehennem taşının mahlûlünü yapmak için 40 gram (6) mai-i mukattar derûnuna yarım gram cehennem taşı halt olunarak kullanıla (7) işte bu nev' cehennem taşı haricen temriye ve bıcılğanda ve gışâ'-i manzumenin (8) kronik iltihaplarında faideli olarak isti'mâl olunur
- (9) **Protochlorure d'antimoine*** **Antimuan Yağı**
- (10) Klor ile antimuandan mürekkebe olup beyaz ve sulb ve lâtif

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.243)

(1) ve şeffaf ve cüz'i bir hararet ile erir ve gayet tayyâridir ve hava ile (2) temasa geldikde rutubiyyet cezb ederek yağ kıvamında temeyyü' eder ki gayet (3) dağlayıcıdır tarîk-i istihsâli muhtelif olduğundan en kolayı asid (4) idro klorik ile sülfür dö antimuan bir kap derûnuna vaz' olunarak (5) beynlerinde vuku' bulan imtizâc sebebiyle bir kaynamak hasıl olarak (6) buharları imbikten geçirilerek hasıl olur işte bu vechle istihsâl (7) olunan proto klorür dö antimuan her ne kadar mai' ise de yine tababette (8) kullanılır malum olan dağlayıcı mevâddın en kuvvetlisi proto klorür (9) dö antimuan olduğundan kullanıldığı kısım üzerinde kuru ve beyaz ve sert (10) fehm hasıl eder ve yaraları dağladığından başka cevelâna dâhil oldukda (11) kanın dahi ter kibine halel verir ve bir de proto klorür dö antimuan

(syf.244)

(1) kuduz ve zehirli hayvanatın ısırđıđı yaraları vesair yaraları (2) ve sıracı çıbanlarını dağlamak için iyidir fakat isti'mâline pek çok devam (3) etmeyerek kati fenalık vermemek için dikkat oluna ve bazı kere cism-i mezkûrun (4) yalnız gabari yaralar üzerine ekilir ise de ekseriya havaya terk olunup da (5) mai' hâlini kesbettikten sonra isti'mâl olunur ve bir de proto klorür (6) dö antimuan mai' hâlinde iken ayakta zuhur eden krapo illetinde (7) işbu mai'nin derûnuna ispirto batırılarak ayağın yarası üstüne (8) vaz' ve rabtolunur ve zehirli olduğundan dâhilen isti'mâl olunmaya

(9) **Acide arsénieux*** **Asid arseniv**

(10) Müvelled'ül-humûze ile arsenikten mürekkeb olup ticarete beyaz semm'ül-fare

(11) ismiyle ma'rûf ve sulb gabar veya reçine hâlinde şeffaf ve havaya terk

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.245)

(1) olundukda gayr-i şeffaf olur ve lezzeti az hisli bade fena ve buruşturucu ve (2) râyahasız ve yanmış kömür üzerine atıldıkdâ hasıl olan beyaz buhardan sarımsak (3) râyahası his olunur işbu buharın üzerine nuhâs yani kalay ve bakır parçası (4) tutulsa üzerinde beyaz bir renk de hasıl olur ki bazı kere beyaz semm'l-fare (5) ile zehirlenen hayvanatın zehirlenmeleri ispat olunur ve sıklet-i izafiyesi (6) suyun 4 mislidir ve suda cüz'i mnhall ve gabari aynı tuz hâlinde beyaz (7) şekere müşabihtir ve bazı kere alçı halt ederler ki bu dahi bir miktar sıçan (8) otunun ateşe atıldığında gabar hâlinde zâil olup mahlût olduğu için (9) ateşe kalmasıyla malum olur asid arseniv tabiatta arz derûnunda (10) mâ'den saire ile memzûc bulunduğu cisimler ile (11) husûle gelir malum olan cisimlerin en zehirlisi olup gerek hayvanata

(syf.246)

(1) ve gerek nebâtata tesir eden ve sinir inkıbâzı hasıl ederek fiillerini iptal (2) berle hayvanları helâk eder haricen kullanıldığı hâlde tesiri evvelan hususi (3) bade umumi olur sıçan otu bazı kere potas ve suda ve amonyak ile (4) imtizâc ederek bazı mürekkebat ihdâs eder ki mürekkebat-ı mezkûre kendisi gibi (5) zehirdir sıçan otu ve mürekkebatı zehirli iseler de dikkatlice olarak (6) bazı kere tababette isti'mâl olunabilir dâhilen kullanmak için eski (7) uyuzlarda ve kanın bazı fenalıklarında bir miktar su ile bir veya iki (8) buğday sıçan otu halt olunarak i'tâ' olunur haricen cilt üzerindeki (9) eski yaralara kullanıldıkda ol mahalleri dağlayıp fehm hâline ircâ' eder (10) ve bundan maa'da cerahet mecrâlarını ve temriye ve uyuz yaralarını dağlamak (11) için dahi isti'mâl olunur fakat zehirli olduğundan cesîm-i sutuh üzerine isti'mâl

(syf.247)

(1) olunmaya ve bazı hınzır yağıyla hâl edici merhem teşkil olunur

(2) **Sulfure d'arsénc***

(3) **Sülfür dö Arsenik Zırnıh**

(4) Bu dahi kükürt ile arsenikten mürekkebe olbu iki nisbette imtizâc ettiklerinden (5) biri kırmızıdır ki kırmızı zırnıh ve rengi dahi sarı olup ona dahi âri (6) zırnıh tabir ederler cism-i mezbûr parça hâlinde ve şeffaf ve ateş ile teshîn (7) olundukda yanarak sıçan otu hasıl olur ve tabiatta madenler ile (8) memzûc bulunduğundan onlardan istihsâl olunur ve ticaretde fûrûht olunan (9) zırnıh sarı olup ve pek hâlis olmadığından kırmızısı ona tercih (10) olunur ve kırmızısının tarîk-i istihsâli bir mikdar gabar hâlinde (11) sıçan otuyla nısfı mikdarı kükürt halt olup izâbe olunarak

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.248)

(1) husûle gelir işbu zırnıhların ikisi dahi dâhilen isti'mâl olunmayıp haricen (2) kullanıldıkları kısım üzerinde bir fehm hasıl edip bade cevelâna dâhil (3) olarak zehirlenmesi mucib olur işte bu sebebe mebni haricen dahi isti'mâl (4) olunmaları ca'iz değilse de bazı kere mahlûl yapılarak haricen fena tabiatta (5) bulunan yaraları yıkamak ve dağlamak için isti'mâl olunabilirler

(6) **Sulfate de cuivre** * Göz taşı

(7) Caustique* Dağlayıcı

(8) Bu dahi asid-i sülfürik ile dö toksid dö kuiver denilen cisimlerden (9) mürekkebe olup ticarete fûrûht olunan göz taşı kristalli ve güzel (10) mâî' renkli ve lezzeti buruşturucu ve havaya terk olundukda beyazlanır (11) ve kendisinin dört misli soğuk su ve iki misli sıcak su derûnunda

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.249)

(1) münhalldir ve hararete vaz' olundukda rutubet cezbederek temeyyü' eder (2) ve tabiatta sülfür dö kuiver hâlinde mevcut olup ve tarîk-i istihsâli (3) bir kap derûnuna kükürt çiçeğiyle bakır parçaları vaz' olunarak hararete (4) terk olunduktan sonra suda hâl olunup tathîr olunur göz taşı cilt üzerine vaz' (5) olundukda pek tesir etmez ise de fakat gışâ'-i lüzûciyeler (6) üzerine kullanıldıkda şiddetle yakıp dağlar ve bel' olundukda cevelâna (7) dâhil olarak bağırsakları muzdarip kıldığından başka yollar (8) tereşşuhuna dahi halel vermiş olur işte bu hâsselerine mebni haricen (9) isti'mâl olunduğu ziyadesiyle dikkat oluna ve dâhilen isti'mâl (10) olunmaya haricen isti'mâl etmek için gerek gabari ve gerek mahlûli (11) eski yaralara cıdağu yaralarına isti'mâl olunur ve bundan mâ'ada

(syf.250)

(1) bıcılğan ve bacağa su toplanma illetlerinde dahi merhem imaliyle isti'mâl (2) olunur **Kalem Cengar**

(3) **Acétate de cuivre*** Asetat Dö Kuiver

(4) Bu dahi dağlayıcı mu'alecattan ma'dûd olup merhem veya mahlûl şeklinde (5) bıcılğan veya sair yaraların iyi edilmelerine medâr olunduğu gibi bıcılğan (6) için isti'mâl olunan ajispak merheminin terkebine dahi dâhil olur (7) ve tutya tuzlarının gabari dahi dağlayıcı mu'alece makamında isti'mâl (8) olunabilir

(9) **Kurt Dökücü Mu'alecat**

(10) **Anthelmintique***

(11) Vücudun gerek haricinde ve gerek dâhilinde peyda olan kurtları telef

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.251)

(1) etmek için pek çok mu'aleceler var ise de burada hâsseten kurtları (2) telef etmek için isti'mâl olunan mevâddlardan bahsolunacaktır (3) işbu mu'alecatın bazıları kurtları yalnız uyuşturarak dışarı (4) tard ederler ve bazıları hem helâk edip hem dahi dışı tard ederler (5) ve bazıları yalnız helâk ederler ve bu kurtlar vücudun her bir tarafından (6) mesela bağırsaklarda ve şube-i kasbiyede ve gözlerde ve ciltte vesair mahallerde (7) dahi mevcutturlar ve vücud-ı hayvanide taayyün eden kurtlar her hangi mahallerde (8) bulunur ise bulunsunlar i'tâ' olunan mu'alecat gerek doğrudan doğruya (9) ve gerek bi'l-vasıta tesir ederek helâk eder ve bu kurtların başlıcaları (10) cilt ile bağırsaklarda bulunanlardır dâhilde vâki' kurtları telef (11) etmek için hayvana müshil i'tâ' olursa hem kurtları telef edip

(syf.252)

(1) ve hem dahi dışa tard ederler ve'l-hasıl tahrik edici mu'alecatın kâffesi (2) gerek haricen ve gerek dâhilen isti'mâlleriyile mezkûr kurtları helâk ederler (3) fakat hâsseten kurt dökücü mu'alecat korsika yosunu nar ağacı kökü (4) ve kabuğu ve müzekker fojermal yani eğrelti otunun kökü ampiromatik (5) yağı ve ocak kurumu ve kad yağı denilen mevâddlardan ibarettir

(6) **Mousse de Corse*** Korsika Yosunu

(7) Bu nev' yosun Korsika ceziresinde kâin taşlar üzerinde tenebbüt (8) ettiğinden düşürölüp isti'mâl olunur ticarete fûrûht olunan yosun (9) esmer renkli ve elyafi bir nesneden ibaret olup derûnunda midye kabukları (10) ve mevâdd-ı ecnebiye bulunduğundan onlardan tahlis olunur ve bu yosunun (11) râyihası kerye ve lezzeti tuzlu ve acı ve gayet fenadır ve terkibinde tuzlar

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.253)

(1) ve yapışkanlı mevâdd bulunur işte bu yosun her kurtları uyuşturarak (2) dışarı çıkarır ise de tenya denilen kurtlar üzerine tesiri daha ziyadedir (3) işbu yosun diğer kuvvetli mu'aleceler ile beraber halt olunarak isti'mâl olunup (4) ve miktarını 20:30 dirhem kadardır miktar-ı mezkûr suda infizyon (5) yapıldıktan sonra yalnız olduğu hâlde veya derûnuna bir miktar terementi ruhu (6) vaz' olunarak isti'mâl olunur zira mezkûr yosun pek o kadar kuvvetli (7) olduğundan derûnuna diğer kuvvetli mu'alece karıştırıldığı hâlde müşhil mu'alece (8) gibi tesir eder

(9) **Racine de grenadier*** Nar ağacı kökü

(10) Nebât-ı mezkûr ufak bir ağaçtan ibaret olup tababette kurt dökücü (11) mu'alece makamında mezkûr ağacın kökünün kabuğu isti'mâl olunur işbu

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.254)

(1) kabuk elyafi ve rengi haricen sarıya karîb ve dâhilen kırmızıya karîb (2) ve râyhasız ve lezzeti cüz'i acı ve analiz olundukda derûnunda tant ve asid (3) gallik ve balmumuna müşabih bir nesne ve şeker mevcuttur mezkûr kök (4) mukaddema bu husus için isti'mâl olunup biraz vakit terk olunmuş (5) ise de şimdilerde bağırsak kurtlarını helâk etmek için isti'mâl (6) olunur ba-husus tenya denilen kurtları öldürmek için pek (7) iyidir ve yabani nar ağacı kökü dahi bu makamda isti'mâl olunur (8) işbu kök isti'mâl etmek için evvelan ufak parçalara taksim ettikten sonra (9) su derûnunda infizyon i'mal olunur ve bargir için miktarı (10) 40:60 dirhem kadar vaz' olunarak matbûh i'mal olunup (11) üç defada hayvana i'tâ' olunur bu vechle isti'mâline üç veya dört

(syf.255)

(1) gün kadar devam olunmak lazımdır işbu kök kurtları uyuşturarak (2) dışarı çıkaramadığından birkaç gün sonra hayvana müşhil dahi i'tâ' oluna

(3) **Fojermal yani müzekker eğrelti otu**

(4) **Fougere mâle***

(5) Taeniafuge*

Midede hasıl olan şerit gibi kuvvetleri telef edici (6) Bu dahi rutubetli ve gölgelik ormanlarda tenebbüt eder tababette kökü isti'mâl olunur (7) işbu kök düğmeli ve sathı gayr-ı muntazam haricen esmer ve dâhilen beyaza karîb ve râyihası (8) fena ve lezzeti acı ve terkinde tayyâri yağ ve tant ve asid-i asitik ve asid-i (9) galik ve yağlı nesne ve nişasta ve lüzûciyetli mevâdd ve mevâdd-ı saire dahi (10) vardır ve başlıca hâssesine bais olan eczalar hâvî olduğu tayyâri yağ (11) ve tant ve asid-i galiktir ve nebât ve mezkûrun kökü iyi olmak için yaz esnâsında

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.256)

(1) çıkarılmalıdır ve tesiri her ne kadar hafif ise de başlıca bağırsak kurtlarını telef (2) eder ve ba-hususi tenya denilen kurtlar üzerine tesiri daha ziyadedir (3) ve tarîk-i isti'mâli gabar ve matbûh şeklinde olup miktarı dahi büyük hayvanat (4) için 20 dirhemden 40 dirheme kadar ve küçük hayvanata 5 dirhemden 6 dirheme (5) kadardır mezkûr kökün matbûhu diğerkuvvetli mu'alecat ile karıştırıldığı hâlde (6) tesiri dahi â'lâ olur işbu kökten hülâsa ve ruh dahi i'mal ederler ki (7) icap hâlde onlardan isti'mâl olunur ve i'tâ' olunacak miktarları dahi 3 (8) dirhemden 5 dirheme kadardır ve mezkûr nebâtın kökünden mâ'ada tomurcukları (9) bir miktar lokman ruhu derûnuna biraz vakit terk olunduktan sonra mahlûl-i mezkûrdan (10) 1 kıyye su derûnuna 15 dirhem kadar halt olunarak isti'mâl olunur ve nebât-ı (11) mezkûrun nev'-i diğerkleri dahi bu husus için isti'mâl olunurlar ise de tesirleri

(syf.257)

(1) bir miktar dündür

(2) Huile empyreumatique* Empiromatik yağı

(3) İşbu yağ mevâdd-ı uzviyenin yani kemik ve boynuz misüllü mevâddın (4) taktir olunmasıyla istihsâl olunur lakin bir defa taktir olunan yağ (5) pek hâlis olmadığından defa'ten imbikten çekilerek istihsâl olunur (6) işbu yağ koyuca ve esmer ve lezzeti acı ve buruştırucu ve râyihası pek ol kadar (7) fena değildir ve havanın tesiriyle kendine fenalık âriz olduğundan (8) layıkıyla hıfz olunmak lazımdır ve mezkûr yağın idare-i hayvaniyeye (9) tesiri tahrik etmektir mesela cilt ve gerek bağırsaklar üzerine (10) isti'mâl olundukda ol mahalleri tahrik eder ve hatta bazen gönül (11) bulantısı ve kay etmek misüllü âsârı ve bundan başka teneffüsü sür'atlendirmeye

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.258)

(1) ve sinirlere fenalık vermeye ve bazen sancılara dahi mucib olur işbu (2) yağ bağırsak kurtlarını öldürmek için iyi bir mu'alece olup ve haricen dahi (3) ciltte peyda olan böcekleri telef eder işbu mu'alece cevalana dâhil oldukda (4) vücudun sair mahallerindeki kurtları dahi telef eder ve sinirlere tesiri olduğundan (5) bazı kere sinir hastalıklarında dahi isti'mâl olunur ve dâhilen i'tâ' olunacak (6) miktarı 8:15 mikdarı dirheme kadar olup gerek su ile ve gerek (7) buhar kokulu nebâtatın mahlülü ile karıştırılıp bargirlere karıştırılıp (8) bargire i'tâ' olunur ve hap şeklinde kullanmak için eğrelti otu (9) kökü veyahud nar kökü kabuğu gabarıyla mahlût i'mal olunur bu nev' mu'aleceler (10) kurtları telef ettiğinden bade müşhil dahi verilmek icab eder ki helâk (11) olmuş kurtları dışarı tard etsinler ve işbu yağ kalye tuzlarıyla karıştırılarak

(syf.259)

(1) sabun i'mal **olunur** ki zikrolunan kurtları telef etmek için gerek (2) haricen ve gerek dâhilen kullanılır ve mezkûr yağ kendilerinde gidişme vâki' (3) olan mahallere friksiyon tarîkiyle isti'mâl olunup

(4) **Suie de cheminée*** Ocak kurumu

(5) Bağırsak kurtlarını öldürmek için ocak kurumu **15:25** (6) dirheme kadar bal ile karıştırılarak hap ve macun şeklinde isti'mâl olunur ki (7) ve provaj tarîkiyle i'tâ' etmek için evvela bir miktar rakı ile (8) halt olunup bade suda hâl olunarak i'tâ' olunur ve haricen isti'mâl

(9) etmek için merhemlerin terkebine dâhil olur

(10) huile de cade* **Kad yağı**

(11) Bu nev' yağ bi'l-amel ardıç ağacından istihsâl ve eczahanelerde fûrûht

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.260)

(1) olunan kad yağı esmer ve katran râyihasına müşabihtir cilt üzerine (2) isti'mâl olundukda empiromatik yağı gibi tesir edip fakat ziyade (3) tahrik edici olduğundan dâhilen kullanmak olamaz ve harice zuhur eden (4) böcekleri öldürmek için pek çok müsta'meldir ve bundan başka nebâtat ve eski (5) bez parçalarından dahi istihsâl olunan yağlar dahi vücudun haricinde (6) kâin kehle ve böcekleri telef etmek için isti'mâl olunur işbu zikr olunan (7) mevâddlar ciltte ve bağırsaklar derûnunda kâin kurtları telef etmek (8) için isti'mâl olunurlar ve bunlardan mâ'ada diğer sınıfta bulunan (9) mu'alecatın bazıları dahi kurtları telef edebilir.

(10) **Sene-i miladiye Teşrin-i Evvel 10 yevm-i Salı**

(11) **Sene-i hicriye 1289 Şaban 19 Yevm-i Salı**

(syf.261)

(1) Tıbb-ı insanide ahkâm-ı esnana göre tedavi tertibi misüllü (2) tıbb-ı hayvanide dahi ahkâm-ı esnana göre tedavi tertib (3) olunur (4) Mesela

<u>Mikdar-ı deva</u>	<u>Sinn-i hayvan</u>	<u>Sinn-i insan</u>
1/15	3 aylık	bir yaşından dûn olana
1/8	5 aylık	bir yaşında olana
1/6	7 aylık	üç yaşında olana
1/4	10 aylık	dört yaşında olana
1/3	1 yaşında	yedi yaşında olana
1/2	2 yaşında	on dört yaşında olana
2/3	3 yaşında	yirmi yaşında olana
1	4 yaşında	

(syf.262)

(1) 20 ila 60 yaşına kadar yani müfredat-ı tıbbda beyan olunan aynı (2) miktar (bu sînn, sînn-i kemaledir) imdi altmış (3) yaşından yukarı olanlara yine mu'alecenin miktarı refte refte tenakûs (4) ettiriliyor hayvanattan onlar 5 ila 16 yaşında sînn-i kemalesidir

(5) lakin mu'alecenin tenakûs ettirilmesi genç hayvanata (6) tezâyüd ettirildiği gibi olmayıp miktar-ı kamileden cüz'ice olmak (7) üzere miktarı azaltılır (8) Baytar Kolağası Mehmet Efendi (9) Eau de Goudard*

(10) Kısım 16 mâî' hâlinde subasetat dö plumbi

(11) Kısım 94 A'rî su

(12) Kısım 64 Alkol (kaynama 31 *C derecesinde)

Sayfa Kenarı

(çadır uşağı) gomme d'ammoniaque*

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.263)

- (1) Liqueur de Fowler*
- (2) Gram 5 Asid Arseniv
- (3) Gram 5 Karbonat ve Potas
- (4) Gram 500 A'ri su
- (5) Usul-ı istihsâli
- (6) Asid arseniv ve karbonatı gabare ircâ' ettikten sonra asid arseniv kamilen hâl oluncaya kadar bir şişe (7) kap derûnunda kaynatmalı bade soğutup ve süzüp ve iyice kapalı kap derûnunda hıfz (8) etmeli. Ondan sonra isti'mâl olunacağı vakit (4 gram büyük çantiyane kökü gabari) + (250 gram dahi a'ri su) ilave etmeli. Bu ikinci tertibi 30 (9) dakika müddetinde kaydattıktan sonra birinci tertibe acı bir lezzet vermek için halt (10) etmeli 10:12 damla kelb için 10:100 gram kadar bargir için dâhilen (11) tümörler aleyhinde kullanıla. (12) Liqueur de Labaraque*
- (7) Gram 64 İntihab ve parçalara taksim olunmuş afyon
- (8) Gram 32 Zağfran
- (9) “ 04 Kıyulmuş darçın
- (10) “ 04 Keza karanfil
- (11) “ 500 Malaga şarabı
- (12) Tertib 1 Kısım 1 Kuru klorür duşu (90 *C yübusetinde)
Kısım 30 A'ri su
- (13) Su derûnunda klorür duşu hâl olunmalı
- (14) Tertib 1 Kısım 2 kristalli karbonat duşu
Kısım 15 Su
- (15) Kezalik bu dahi hâl olunduktan sonra işbu iki tertibleri bir yerde ittihâd ettirip süzmeli.
- (16) Eau de javelle*

---

* Latin Harfleriyle yazılmıştır.

(syf.265)

(1) Arazi üzerinde on bin metre mesaha olunan mesafe kağıd (2) üzerinde bir metre ile gösterilebiliyor $1/10.000$ (3) Daha küçük göstermek için arazi üzerinde bin metre (4) olan mesafe sathî kağıdda bir desimetredir ila ahire bu nisbet üzere gider. (5) $1/10.000 = 10/1.000 = 1/1000 = 10/1000 = 1/100 = 10/100 = 1/10$ (6) $= 10/10 = 1/1$

(syf.266)

(1) Derece-i kuvvet ve tesiri ile suret-i isti'mâlinde ne derece kavaid olacağını beyan ettiğimiz (2) (dinamit) barutundan üç derece kuvvetli diğer bir barutun keşf ve ihtiza' kılındığı bu defa (3) nazar-ı mütala'mız olan Almanya gazetelerinden müstebân olmuştur işbu barutun ecza-yı asliyesi (4) (nitro gliserin)in hülasasından ibaret (fulminantın) tabir olunur bir ecza (5) olub kimya muallimlerinden (Silizya)lı Doktor (Postos Foks) nam zatın (6) ihtirâkerdesidir (dinamit barutu bir hisar veyahud kaleyi kökünden atub ber-heva (7) ediyor ise de mezkûr (Fulminantın) barutunun tesiri ile atdırılan ecza-yı sulbe adeta (8) toz gibi dağılıp gabar hâline girdiği inde't-tecrübe sabit olmuştur ve vâki' tesir hususunda (9) bunun (dinamit barutuna rüchâniyeti derkar ise de fakat suret-i isti'mâlinde mahzur (10) var mıdır yok mudur ve istifade hususunda (dinamit) barutuna muadil midir değil midir şuralarının (11) tahkikatı henüz icra edilmemiştir. Ancak usul-i cedide üzere inşalarına karar (12) verilüb el yevm yıkdırılmakda bulunan (reyn) nehri boyundaki kılâ' ve istihkamatın (13) indirilmesinde mezkûr barut tecrübe edilmekde bulunduğundan bu günlerde buna dair malumat-ı (14) kamilenin istihsâl kılınacağı bedîhîdir

(syf.267)

(1) (Dinamit) tabir olunan barutun başlıca eczası (nitro gliserin) (2) ile hâmız kibritden ibaret olup tertib-i mezkûr fen-i kimya meşahir (3) muallimlerinden Mösyö (Lö Nobel)in ihtirâkerdesidir. (4) (Nitro gliserin) tesmiye olunan ecza mâî' hâlinde şişelere vaz' (5) olunup el ile çalkalanacak olsa şişe çatlayub her bir cüz'i (6) bir tarafa fırlayarak etrafta bulunanları kamilen bir tehlike-i azimeye (7) ika eylediği inde't-tecrübe müsbet ve müberhendir (8) Ecza-i nârîyyenin taharrîsine şürû' olunalıdan bu ana kadar böyle kuvvetli (9) ve işe yarar barut bulunamamış ve öyle süratli derece-i şiddet ve istifadesi (10) anlaşılıp kabul-i ammeye mazhar olamamıştır. (11) Mezkûr dinamit barutunun havâss-ı lazımesinin istinbât için emr-i taharrî ve (12) tecrübeye görülmekte olan inhimâk ve tevaggul müstebân olduğu (13) üzere tayin-i vakte barut-ı mezkûrdan pek çok ahkâm-ı müdhişe (14) çıkarılacağı ve esnâ-yı muharebede iktizâ' eden köprü ve tünel vesair (15) ecsâm-ı sâlibe ve mânianın atdırılmasına suhûlet-i kamile bulunacağı emr-i meczûmun mezkûr (16) *Barut yalnız elektrik vasıtasıyla ateş aldığı için emr-i muhafazasında âdî barut kadar tekellüf ve dikkat iktizâ' etmeyüb yanında tecrübe tebeyyün eylemiş bin sekiz yüz altmış dört sene-i miladiyesinden beri mezkûr barutun mübaşeret olunarak yalnız duvar ve zırlı kal'e ve istihkamatı atdırmak ve kaya ve enhar-ı münцемmedenin buzlarını kırdırmak gibi işlerde isti'mâl olunmuş ise de bu sene bulunan tecrübelerden mezkûr barutun deniz lağımlarında ve nev" (17) icad (torpil)lerde dahi isti'mâli kavaid-i kesîreyi müstelzim olduğu anlaşılmış (18) mezkûr dinamit barutunun muhasenât bi'l-cümle Avrupa devletleri tarafından tasdîk olmak (19) üzere istihkam ve köprücü alaylarına mikdar-ı kafi barutun emr-i tevzî'ne karar verip hatta.

---

* Cümle devamı olarak sayfa kenarında yazıldır.

EK-2: Sözlük

a'za (a.i. uzv'un c.) organlar, üyeler.

âdî (a.s.) bayağı, aşağı, değersiz.

ahkâm (a.i. hükm'ün c.) emirler, hükümler.

akdem (a.s. kadîm'den) ilk, önce, önceki, daha önceki.

akis yere gömüp köklendikten sonra kestikleri üzüm çubuğu.

aktâr (a.i. kutr'un c.) tararlar, yanlar.

alâmât (a.i. alâmet'in c.) izler, nişanlar,

a'lâl (a.i. illet'in c.) hastalıklar.

ale-l-infirâd (a.zf.) birer birer, ayrı ayrı, teker teker.

anif (a.s.) pek yakında geçen.

arak rakı.

ârız (a.s. arz'dan) gelen.

ârî (a.s.) ; e. -sız.

arzî (a.i. arz'dan) toprağa ait, toprakla ilgili.

asab (a.i.c. a'sâb) sinir, damar.

âsâr (a.i. eser'in c.) izler, nişaneler, alâmetler.

âtî (a.s. ityân'dan) gelecek, gelen [kişi veya şey].

ba'de (a.zf.) sonra.

bâdî (a.s. ve i. bed'den) 1. sebep, mucip. 2. sebebolan.

baîd (a.s.bu'd'dan) uzak, irak.

bâr-ver (f.b.s.) yemişli, yemişi olan.

bedîhî (a.s.c. bedîhiyyât) delilsiz, açık olan, besbelli.

bel' (a.i.) yutma, yutulma.

ber (f.e.) üzere.

ber-vech-i âti aşağıda olduğu gibi.

beşere (a.i) insan derisinin dış tabakası.

bevl (a.i.c :ebval) idrar, sidik, çiş.

beyn (a.i.) ara, aralık.

bıçılğan hastalığı atların topuklarına yakın yerlerin cerahetlenmesi

bil (a.e.) -ile mânâsına gelip, eklendiği -kameriyye harfleriyle başlayan-kelimeleri zarf yapar.

bu‘d (a.i.c. eb'âd) uzaklık.

bürûdet (a.i.) soğukluk.

cemî‘ (a.s. cem'iyyet'den) sosy. ortaklaşa, fr. collectif.

cenûb (a.i.) güney.

cesîm, cesîme (a.s. cesâmet'den) iri, büyük, kocaman.

cevelân, cevlân dolaşma, dolanma, gezinme.

cevelân-ı dem kanın cevelânı, dolaşması.

cezb (a.i.) kendine çekme, çekilme.

cezire (a.i.c. cezâir) ada [denizde].

cidağû hırçın

cihet (a.i.c. cihât) sebep, vesîle, bahane, ilgi.

cüz' (a.i.c. ecza) kısım, parça, bölük.

çend (f.s.) birkaç.

dakik (a.s. dikkat'dan) ince, ufak, duyulmaz, tutulmaz; nâzik.

darabât (a.i. darbe'nin c.) vuruşlar, vurmalar, çarpmalar.

da‘s titremek.

def (a.i.) ortadan kaldırma, giderme.

dem (a.i.c. dimâ') kan.

der-akab (f.a.zf.) hemen arkasından.

derûn (f.i.) iç, içeri, dahil.

duçar (f.s.) tutulmuş, uğramış, yakalanmış.

dûn (a.i.) aşağı, aşağılık.

dûz (f.s.) dikici, diken.

ecl (a.i.) sebep, illet.

ecsâm (a.i. cism'in c.) gövdeler, bedenler.

edviye (a.i. devâ'nın c.) ilâçlar.

ef‘âl (a.i. fi'l'in c.) işler, ameller.

ehemm (a.s. mühimm'den) daha (en, pek) mühim, çok ehemmiyetli.

ehram (a.i. herem'in c.) tepeleri ortak bir noktada bulunan, tabanları da herhangi bir poligonun birer kenarından ibaret olan bir takım üçgenlerden meydana gelmiş şekil.

ehven (a.s.) en zararsız.

ekl (a.i.) bir şey yeme[k], yenilme.

el'ân (a.zf.) şimdi, şimdiki hâlde; henüz, hâlâ, daha, bu âna kadar, şu anda.

elvan (a.i. levn'in c.) renkler, çeşitler.

elyaf (a.i. lîfin c.) nebatları (bitki) yumuşak kısımlarını, insan ve hayvanlarda adaleleri meydana getiren ince iplikler.

el-yevm (a.zf.) bugün, bugünkü günde; hâlâ, henüz, şimdi, şu anda, şimdiki zamanda.

elzem (a.s. lâzım'dan) daha (en, pek) lâzım, lüzumlu.

em'â (a.i. miâ'nın c.) bağırsaklar.

emlâh (a.i. milh'in c.) tuzlar.

emraz (a.i. maraz'ın c.) illetler, hastalıklar.

endâht (f.i.) atma, atış; atılma.

enfî (a.s.) buruna mensup, burunla ilgili.

enfiyye (a.i.) keyif için buruna çekilen çürütülmüş ve içine bâzı kokulu maddeler katılmış tütün tozu, burun otu. [uydurma kelimesidir].

esfel (a.s.) en sefil, pek aşağı, çok bayağı.

esnâ (a.i. siny'in c.) ara, aralık, vakit, sıra.

etibba, etibbe (a.i. tabîb'in c.) hekimler, doktorlar, tıp ilmini bilenler.

et'ime (a.i. taâm'in c.) yemekler, aşlar.

ev'ïye (a.i. viâ'nın c.) damarlar.

evlâ' (a.s.) daha uygun, daha lâyük, daha iyi, üstün.

fersah (a.i.) 1. muhtelif mesafelere tekabül eden değerde bulunan bir uzunluk ölçüsü.

2. üç millik bir mesafe [denizde].

fi-l-hakika (a.zf.) hakikatte, hakikaten, gerçekten, doğrusu

fürûht (f.i.) satma, satım, satış.

fütüvvet (a.i.) mertlik, yiğitlik, gençlik, delikanlılık.

gaile ("ga" uzun okunur, a.i. c. gavâil) felâket, musibet. (bkz. dâhiye).

garaz (a.i.c. agrâz) hedef, gaye, maksat, meyil, istek.

garb (a.i.c. gurûb) güneşin battığı taraf, günbatısı, batı.

garz (a.i.) batırma, sokma; iğne sokma, oyulgalama.

gats (a.i.) daldırma, batırma; daldırılma, batırılma.

gışâ' (a.i.c. ağşiye) örtü, perde, zar, deri.

gışâ-i cenb biy. akciğer zarı.

girân (f.s.) ağır, sakil [maddî, mânevî].

gubâr (a.i.) toz.

gudde (a.i.c. guded) hek. vücutta deri ile et arasında ve en çok boyunda, kasıkta çıkan şiş, bez.

hadeka (a.i.c. ahdâk, hidâk) göz bebeği, gözün siyahı.

hadeka-yi ayn gözün bebeği.

hadîd (a.s.) öfkeli, hiddetli, şiddetli, titiz.

hâkezâ (a.zf.) böyle, bunun gibi, böylece, yine öyle.

halel (a.i.) bozma, bozukluk, eksiklik.

hall (a.i.) sirke.

halt (a.i.) karıştırma.

hâmız (a.s.c. hâımızât) ekşi ve sirke gibi olan, asit.

hamle (a.i.c. hamelât) atılış, atılma, saldırış, saldırma.

hâsse (a.i. hiss'den. c. havâss) bir şeye mahsus olan kuvvet ve hâl, duygu, ["hâss" in müennesidir].

hâsseten (a.zf.) husûsî olarak, özellikle, ayrıca, yalnız.

haşeb (a.i.) kereste yapılan kalın, kuru ağaç, odun.

haşîş (a.i.) kuru ot.

havâss (a.i. hâsse'nin c.) hâsseler, duygular.

havf (a.i.) korku; korkma.

hâvî (a.s.) ihtiva eden, içine alan, şâmil, kaplayan, toplayan,

hayz (a.i.) aybaşı [kadınlarda].

hazf (a.i.) aradan çıkarma, çıkarılma, yok etme, silme, ortadan kaldırma, giderme, düşürme.

hazm (a.i.) midedeki yiyecekleri eritme, sindirme.

helâk (a.i.) mahvolma, ölme.

hıfz (a.i.) saklama.

hiddet (a.i.) keskinlik,

hulâsa (a.i.) bir şeyin, bir sözün özü.

humûza (a.i.) ekşilik.

humuzât (a.i. humz'un c.) oksitler.

humûzet (a.i.) ekşilik, kekrelilik.

hurûc (a.i.) çıkış, çıkma; dışarı çıkma; ayaklanma.

husûl (a.i.) üreme, türeme, çıkma.

ıtlak (a.i. talk'dan) salıverme, koyuverme.

i'tidâl (a.i. adl'den) orta oluş, ortalama, aşın olmama hâli, ölçülülük.

iânet (a.i. avn'den) yardım.

ıblâğ (a.i.) vardırma, vardırılma, ulaştırma.

ıfrâğ (a.i. ferâğ'dan) boşaltım, fr. excretion.

ıfrât (a.i. fart'dan) aşırı gitme, pek ileri varma.

ıfsâd (a.i. fesâd'dan) fesada uğratma, uğratılma, bozma.

ihâta (a.i.) bir şeyin etrafını çevirme, sarma, kuşatma, etrafı çevrilme, kuşatılma, sarılma.

ıhdâs (a.i. hades'den) meydana getirme, ortaya çıkarma.

ıhrâk (a.i.) dökme, akıtma.

ıhtilâf (a.i. hilâfet'den. c. ihtilâfât) ayrılık, uymayıp, uymama, anlaşmazlık, aykırılık.

ıhtilâl (a.i. halel'den. c. ihtilâlât) bozukluk, bozulma, karışıklık, düzensizlik.

ıhtilât (o.i. halt'dan) karışma, katışma.

ıhtirâ' (a.i.c. ihtirâât) benzeri görülmemiş bir şey îcâdetme, vücuda getirme, getirilme.

ıktizâ' (a.i. kazâ'dan) lâzım gelme, gerekme.

ılel (a.i. illet'in c.) illetler, hastalıklar, sakatlıklar.

- ilka'** (c. ilkaât) bırakma, bırakılma, terk, atma.
- implâ'** (a.i. melâ'dan) doldurma, doldurulma.
- imrâr** (a.i. mürur'dan) geçirme, geçirilme.
- imtizâc** (a.i. mezc'den) 1. karşıbilme. 2. birbirini tutma, uygunluk.
- inâyet** (a.i.) lütuf, ihsan, iyilik
- infirâd** (a.i. ferd'den) yalnız olma, yanında kimse bulunmama.
- inhimâk** (a.i.c. inhimâkât) bir şeyin üzerine fazla düşme, ziyâde düşkünlük.
- inkibâz** (a.i. kabz'dan) 1. büzülüp toplanma, çekilme. 2. kabızlık, peklik.
- inkisâr** (a.i. kesr'den) kırılma.
- intihâb** (a.i. nehb'den c. intihâbât) yağma ile mal alma, kapışma, talanlama.
- irâe** (a.i. rü'yet'den) gösterme, tâyîn etme.
- îrâs** (a.i. irs'den) verme, verilme.
- ircâ'** döndürme.
- isâl (a.i. vüsûl'den)** vusul buldurma, buldurulma; vardırma, vardırılma, ulaştırma, ulaştırılma.
- istihrâc** (a.i. hurûc'dan. c. istihrâcât) çıkarma, çıkarılma.
- istihsâl** (o.i. hâsıl'dan. c. istihsâlât) 1. hâsıl etme, meydana getirme, üretme. 2. elde etme, ele geçirme, ele geçirilme.
- isti'mâl** (a.i. amel'den. c. isti'mâlât) kullanma.
- istinbât** (a.i.) bir söz veya işten gizli bir mânâ çıkarma, zımnen, açık olmayarak, dolayısıyla anlama.
- istiska'** ("ka" uzun okunur, a.i. saky'den) hek. vücûdun bir tarafında veya karında su birikme
- ıştibâh** (a.i.) şüphelenme, şüphe etme.
- i'tâ'** (a.i. atâ'dan) verme, verilme; ödeme.
- ittihâd** (a.i. vahdet'den) bir olma, birleşme, aynı fikirde olma, birlik.
- ittihâz** (a.i. ahz'den) edinme, edinilme.
- ittisâl** (a.i. vasl'dan) bitişme, kavuşma, ulaşma.
- izâbe** (a.i. zevebân'dan) eritme, eritilme.
- izâle** (a.i. zeval'den) giderme, giderilme; yok etme.
- ka'r** (a.i.c. kuûr) çukur şeyin dibi, dip, nihayet.

- kabl** (a.zf.) ön, önce, öndeki, evvel, evvelki.
- kadeh** (a.i.c. akdâh) bardak; küçük bardak, içki bardağı.
- kadem** (a.i.c. akdâm) yarım arşın uzunluğunda bir ölçü.
- kâffe** (a.i.) hep, bütün, cümle.
- kâfur** (a.i.) Uzak Doğu'da yetişir bir çeşit taflandan elde edilen ve hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, kuvvetli bir madde.
- kaide** ("ka" uzun okunur, a.i.c. kavâ-id) bot. yaprakların köke bittiği yer.
- kâin** (a.i. kevn'den) mevcut olan, bulunan, var olan.
- kali** ("ka" uzun okunur, a.s. kal'den) kal' eden, kökünden çekip koparan.
- kalîl** (a.s. killet'den) az, çok olmayan [şey], [zıddı "kesîr" dir].
- kalya, kalye** (f.i.) deniz nebatlarının (bitkilerinin) yakılmasıyla meydana gelen tuz.
- kamer** (a.i.c. akmâr) astr. ay.
- karfiçe** orta boy demir çivi.
- karîb** (a.s. kurb'dan. c. akribâ) yakın, yakın olan, uzak olmayan; soyca yakın.
- kasb** sağlam, sert.
- kat** (a.i.) kesme, kesilme; biçme.
- kay** (a.i.) kusma.
- kehl, kehle** bit.
- kelb** (a.i.c. : kilâb) köpek.
- kerye** tam olmak, tamam olmak.
- kesb** (a.i.) edinme, peydahlama, kazanma.
- kesîr** (a.s kesret'den) sık olan, çok defa olan.
- kesret** (a.i.) çokluk, bolluk, ziyâdelik.
- keşf** (a.i.c. keşfiyyât) 1. açma, meydana çıkarma. 2. gizli bir şeyi bulma.
- ke-zâlik** (a.e.) kezâ, bu; bu da böyle.
- kılâ** (a.i. kal'a'nın c.) kaleler, surlar.
- kıt'a** (a.i.c.) Parça, bölük, cüz.
- krapo** ayak kanseri.
- kutnî, kutniyye kutnî, kutniyye** ipek karışığı pamukla yapılmış renkli entarilik, [vaktiyle erkekler giyerdi].
- kuvr** (a.i.c. : aktâr) köşegen, çap.

küllî, külliyye (a.s.) umûmî, bütün.

küre-i arz yer yuvarlağı.

lâtif (a.s.) yumuşak, hoş, güzel; nâzik.

lev (a.e.) olsa bile.

lüzûcet (a.i.) yapışkanlık.

lüzûciyyet (a.i.) kopmayı, çekilip uzayı.

mâ (a.i.c. miyâh) su.

mâ-adâ (a.e.) –den başka.

mâ-cerâ (a.i.) cereyan eden, geçen, olup geçen şey.

ma' dūd, ma'dūde (a.s. add'den) muayyen, belli.

ma' rûf bilinen, tanınan.

mahdūd (a.s. hadd'den) tahdîd edilmiş, sınırlanmış.

mahfaza (a.i. hıfz'dan) içinde öteberi saklanan küçük kutu, kab, zarf.

mahlûl (a.s.) delinmiş, öbür tarafına işlenmiş olan şey.

mahlût (a.s. halt'dan) 1. halt olunmuş, katılmış, karıştırılmış, karışık 2. kim. karışım.

mâî', mâiyye (a.s. mâ'dan) 1. suya ait, su ile ilgili. 2. su renginde,

mânia (a.i. men'den c. : menâvî) men'eden şey, engel, özür.

manzume (a.i.c. manzûmât) sıra, dizi, takım; sistem.

masnû' (a.s. sun'dan c. masnûât) sahte, düzme, uydurma, yapma.

mastaki (a.i.). sakız.

matbûh (a.s. tabh'dan c. matâbîh) kaynatılmış, haşlanmış [ilaç].

matlub (a.i. taleb'den c. matlûbât) talebedilen, istenilen, aranılan şey.

mazarrat (a.i. zarar'dan c. mazâr) zarar, ziyan; zarar verme, dokunma.

mebni (a.s.) ...den dolayı, ...den ötürü.

mecmû, mecmûa (a.s. cem'den) cem' olunmuş, toplanmış, bir araya getirilmiş şey, top, tüm.

mecrâ (a.i. cereyân'dan. c. mecârî) bedendeki ahlatın akıştığı yol.

meczûm (a.s. cezm'den) cezmolunmuş, niyet edilmiş, kat'î karar verilmiş.

meczûm (a.s. cüzâm'dan) cüzamlı, miskin illetine tutulmuş [kimse].

- medâr** dayanak, yardımcı.
- medhal** (a.i. dühûl'den) başlangıç, giriş.
- mefâsıl** (a.i. mafsâl'in c.) oynak yerleri, eklemler.
- me'kûlât** (a.i. me'kûl'ün c.) yiyecekler.
- melhuz** (a.s.) mülâhaza edilen, düşünölebilen, hatıra gelen; olabilen.
- memzûc** (a.s. mezc'den) mezcolunmuş, karıştırlmış, karışmış, karışık.
- menfî** (a.s. nefy'den) olumsuz.
- mensûr** (a.s. nesr'den) saçılmış, dağılmış.
- mesâmmât** (a.i. mesâmm'in c.) cilt üzerindeki küçük delikler.
- meslek** (a.i. sülûk'dan. c.: mesâlik) sülûk edilen yer, yol; gidiş.
- mestur** (a.s. satr'dan) satırlanmış, yazılmış, çizilmiş.
- mevâdd** (a.i. madde'nin c.) 1. fezada, boşlukta yer dolduran varlıklar, cisimler. 2. maddeler.
- meyyal** (a.s. meyl'den) çok meyleden, eğilen.
- mezbûr, mezbûre** (a.s.) adı geçen, yukarıda söylenmiş olan.
- mezkûr, mezkûre** (a.s. mezkûr'un c.) zikredilmiş, adı geçmiş, anılmış şeyler.
- milh** (a.i.c. emlâh, milâh, milâh, milha) tuz.
- minval** (a.i.) tarz, yol, suret, şekil.
- mîzân** (a.i-vezn'den. c. mevâzîn) terazi, ölçü âleti, tartı; ölçek.
- muahharen** (a.zf.) muahhar olarak, sonradan.
- mu'âlece** (a.i. ilâc'dan. c. muâlecât) ilâç yapma, ilâç kullanma.
- mûceb** (a.s. vücûb'dan) îcâbetmiş, lâzımgelmiş.
- mucib** (a.s. aceb'den) i'câbeden, taaccübe.
- mugayir** ("ga" uzun okunur, a.s. gayr'dan) aykırı, uymaz, başka türlü.
- muharrik** (a.s. harîk'den) tahrik eden, yakan.
- muharrik** (a.s. hark'dan) tahrik eden, çok yakan.
- muhassenât** (a.i. muhassene'nin c.) güzel, faydalı, hayırlı işler.
- muhatara** (a.i. hatar'dan. c. muhâ-tarât) zarar, ziyan, korku.
- muhrik, muhrika** (a.s. hark'dan) ihrâk eden, yakan, yakıcı.
- muhtell** (a.s. halel'den) ihlâl edilmiş, bozulmuş, bozuk; karışmış.
- mukaddema** (A.zf.) önce, eskiden.
- mukattar** (a.s. katr'dan. c.: mukattarât) inbikten çekilmiş; damıtılmış.

mukavemet ("ka" uzun okunur, a.i. kıyâm'dan) karşı durma, dayanma, karşı koyma, direnme, direniş.

mukavvî, mukavviyye (a.s. kuvvet'den. c. mukavviyyât) kuvvet için verilen [ilâç], fr. tonique kuvvet ilaçları.

mukayyi' (a.s. kay'dan. c. mukayyiât) kay ettiren, kusturan, kusturucu.

munkabız (a.s. kabz'dan) toplanmış, çekilmiş, büzülmüş.

muntabık (a.s. tıbk'dan) intibak eden, birbirine tam uyan; uygun.

musâb (a.s. savb'dan. c. musâbîn) isabet etmiş, rastlamış, üzerine düşmüş.

muttasıf (a.s. vasfdan) ittisâf eden, vasıflanan, kendisinde bir hâl, bir sıfat, bir vasıf bulunan.

muttasıl (a.s. vasl'dan) 1. ittisâl eden, ulaşan, kavuşan, bitişen. 2. aralıksız, hiç durmadan, biteviye.

muvaqqaten (a.zf.) muvaqqat, geçici olarak, eğreti olarak.

muza 'af (a.s.) taz'îf edilmiş, bir o kadar daha çoğaltılmış, bir kat daha artmış.

muzırr, muzırre (a.s. zarar'dan) zararlı, zarar veren, zarara sokan.

mübaşeret (a.i. beşr'den) bir işe başlama, girişme.

müberhen (a.s. burhan 'dan) aşikâr, belli.

mübeyyen (a.s. beyân'dan) tebeyyün etmiş, meydana çıkarılmış, açıkça söylenmiş, açıklanmış, açıklayan, bildiren.

mücânebet (a.i. cenb'den) bir şeyden sakınma, çekinme, çekilme, uzak durma.

mücerreb (a.s. tecrîbe'den) tecrübe olunmuş, denenmiş, sınanmış.

müdevver (a.s. devr'den) tedvîr olunmuş, döndürülmüş.

müdirr (a.s. idrar'dan) idrar veren, idrar verici.

müennes (a.s. ünûset'den) dişi.

müessir (a.s. eser'den) te'sir yapan, iz bırakan.

müfredat (a.i.c.) 1. basit şeyler [mürekkep olmayanlar].

mühlik, mühlike (a.s. helâk'den) helâk eden, öldüren, öldürücü illet-i mühlike öldürücü hastalık.

mülâhham (a.s. lâhm'den) etli, şişman, semiz, [yapma kelimelerdendir].

mülâyemet (a.i. le'm'den) bağırsakların yumuşaklığı [kabz'ın zıddı].

mülevven (a.s. levn'den) renkli, renk renk, türlü türlü.

mümasil (a.s. misl'den) benzeyen, andıran.

- münbasit** (a.s. bast'dan) inbisât eden, yayılan, açılan, genişleyen.
- müncemid** (a.s. cümûd'dan) incimâdetmiş, donmuş, donan, donuk.
- münhall** (a.s. hall'den) kim. erir; erimiş; eriyik.
- müncalib** (a.s. kalb'den) inkılâbeden, dönen, dönmüş, değişen, başka bir şekle, kılığa girmiş, giren.
- müncasım** (a.s. kısım'dan) kısım kısım bölünen, buluk bölük olan, bölünmüş.
- müreccah** (a.s. rüchân'dan) tercîh edilen, üstün tutulan.
- mürekkab** (a.s. rükûb'dan. c. mürek-kebât) 1. terkîbedilmiş, iki veya daha çok şeylerin karışmasından meydana gelen. 2. kim., fels., fr. bileşik, fr. compose.
- mürtefia** (a.s. refden) irtifa eden, yükselen, yükselmiş, yüksek; yüce.
- mürur** (a.i. merr'den) geçip gitme.
- müsâvî** (a.s. seviyy'den) eşit, denk, birinin ötekinden farksız olanı, aynı hâlde ve derecede bulunan.
- müsbet, müsbete** (a.s. sübût'-dan) tesbît edilmiş, delil gösterilmiş.
- müsemmâ** (a.s. semv ve sümüvv'den) tesmiye olunan, bir ismi olan, adlanmış, adlı.
- müsta'mel** (a.s. amel'den) kullanılmış.
- müstebân** (a.s. beyân'dan) meydanda, açık [olan].
- müşabih** (a.s. şebah ve şibh'den) benzeyen, benzer.
- müteâdid** (a.s.) taâdut eden, kol kola dokunan.
- müteallik** (a.s. alaka'dan) taallûk eden, ilgili, ilişkisi olan.
- müteessir** (a.s.) etkilenmiş.
- mütharrik** (a.s. hareket'den) hareket eden, kımıldayan, oynayan.
- mütemekkin** (a.s. mekânnet'den) temekkün eden, mekânlanan, yerleşen, yerleşmiş [bir yere], oturan.
- müteşâbih** (a.s. şebah ve şibh'den. c. müteşâbihât) teşâbüh eden, birbirine benzeyen.
- mütevakkıf** (a.s. vukuf dan) bir şeye bağlı olan, ancak onunla olabilen.
- mütevaccih** (a.s. vech'den. c. mütevaccihin) teveccüh eden, bir cihete, bir tarafa dönen, yönelen.
- müvelled, müvellede** (a.s. vilâdet'den) tevlîdedilmiş, doğmuş, doğurulmuş, doğma.
- müzeyyen** (a.s. zînet'den. c. müzeyyenât) zînetlendirilmiş, süslenmiş, süslü.

nâfi´ (a.s. nefy'den) menfaatlı, faydalı, kârlı.

nârî (a.i.) ateşe mensup; ateşle ilgili.

nâriyyet (o.i.) yakıcılık, ateşin özelliği.

nazar (a.i.c. enzâr) 1. bakma, göz atma. 2. düşünme.

nebât (a.i.c. nebâtât) topraktan biten, çıkan her türlü şey, bitki. bot. sucul bitki.

nekahet ("ka" uzun okunur, a.i.) hastalıktan sonraki zayıflık.

nemâ (a.i.) artma, çoğalma.

nesîm (a.i. nesm'den) hafif rüzgâr.

neşr (a.i.c. nüşûr) yayma, dağıtma, saçma, açma.

neşv (a.i.) canlının büyümesi, boyatması; yeniden peyda olup hayata gelme.

nev´ (a.i. c. enva') çeşit, türlü.

nısf (a.s.c. ensâf) yarım, yarı.

nuhâs (a.i.) bakır.

nüzul (a.i.) aşağı inme.

peyvend (f.i.) ulaşma, varma.

-pezîr (f.s.) "kabul eden, edici, alan; kabul edebilir" mânâlarıyla Arapça ve Farsça kelimelere eklenerek birleşik kelimeler yapar.

potkal kaza veya başka bir olayı karadakilere bildirmek için gemilerden denize salınan, içinde mektup olan şişe.

rabıt (a.s. **rabt'dan**) rapteden, bağlayan, bitiştiren.

râyihâ (a.i.) koku. [aslı"râiha" dır, c. revâih gelir].

re'y (a.i.c. ârâ) görme, görüş.

ref´ (a.i.) yukarı kaldırma.

refte (f.s.) gitmiş, geçmiş.

rekz (a.i.) yere saplama, dikme, kurma.

resîde (f.s.c. resîdegân) erişmiş, yetişmiş, olgunlaşmış.

reviş (f.i.) gidiş, yürüyüş.

revgan-ı zeyt zeytinyağı.

rezin (a.s.) sağlam.

rub´ (a.s.c. : erba´, rubu) dörtte bir, çeyrek, bir şeyin dört kısmından bir kısmı.

rüchân (a.i.) 1. üstünlük, üstün olma.

sadr (a.i.c. sudûr) göğüs.

sahîh, sahîha (a.s. sihat'den. c. sihâh) hâlis, kusursuz, ayıpsız.

sahk (a.i.) döğme, döğülme, ezme, kırma, kırılma, doğup yumuşatma.

sâkıt sâkıt itibardan düşmüş, hükümsüz.

salâbet (a.i. sulb'den) peklik, katılık, sağlamlık.

salâhiyyet (o.i.) yetki, bir işe karışmaya veya vazîfe îcâbı bir iş yapmaya, bir harekette bulunmaya haklı olma.

sâlîbe (a.i.) fels. negative.

sâlih, sâliha (a.s. salâh'den. c. sâlihûn, sulehâ) yarar, elverişli, iyi, uygun, yakışır.

sânî (a.s. seny'den) ikinci.

sa'ter (a.i.) bot. zater, kekik.

sa'y (a.i.c. mesai) çalış, çabalama, gayret, emek.

sefûf (a.i.) toz ilâç.

selâse (a.s.) üç.

semm (a.i.c. simâm, sümûm) zehir, ağı.

serb (a.i.c. sürûb) içyağı, bağırsakları saran yağ.

serîan (a.zf.) sür'atle, çabuk, hemen, çarçabuk.

seyyâl (a.s. seyelân'dan) akıcı, akan.

sifâk (a.i.c. sıfâkat) hek. adaleleri (kasları) örten ve koruyan ince zarlar.

sîn (a.ha.) Osmanlı alfabesinin on beşinci harfi olup "ebced" hesabında altmış sayısının karşılığıdır.

sirâyet (a.i.) geçme, bulaşma; yayılma; dağılma.

sîret (a.i.c. siyer) bir kimsenin içi, hâli, tavrı, gidişi, ahlâkı.

siyâk (a.i. sevk'den) sözün gelişi, ifâde şekli; sürmek.

sulb (a.i.c. aslâb) sert, katı.

suûbet (a.i.) güçlük, zorluk.

suhûlet (a.i.) kolaylık.

sülüs (a.i.) üçte bir.

şa'b (a.i.c. : şûb) Kızıldenizden çıkarılan dallı budaklı taşlar.

şa 'rî, şa 'riyye (a.s.) fiz. kılcal.

şark (a.i.) doğu.

şebîh (f.s. şibh'den) benzeyen, benzeyici.

şedîd, şedide (a.s. şiddet'den c. şidâd) şiddetli, sert, katı; sıkı.

şeml (a.i.) örtme, bürüme; kavrama, içine alma.

şikest (f.s.) kırılmış, kırık.

şimâl (a.i.) coğr. kuzey.

şurûb (a.i. şurb'dan) sulu ve şekerli ilâç.

şürû' (a.i.) başlama.

taaffün (a.i. ufûnet'den. c. : taaffünât) çürüyüp kokma, leş kokma, kötü koku çıkarma.

ta'lik (a.i. alak'dan. c. ta'likat) belli bir zamana bırakma.

ta'm (a.i.c. tuûm) tad, lezzet, zevk.

taayyün (a.i. ayn'den. c. taayyünât) meydana çıkma, aşikâr olma; belli olma; belirme.

ta'dîl (A.i. adl'den. c. ta'dîlât) değişiklik.

tafsîl (a.i. fasl'dan. c. tafsilât) etrafıyla, etraflı olarak bildirme, uzun.

tafsîlât (a.i. tafsîl'in c.) etraflı olarak bildirmeler, uzun uzadıya anlatmalar, açıklamalar.

tagayyür (a.i. gayr'den) değişme, başkalaşma.

tahallûf (a.i. hilâf'dan) uygun gelmeme.

tahallül (a.i. halel'den. c. tahallülât) halel bulma, bozulma.

taharrî (a.i. hary'den. c. taharriyyât) arama, araştırma, araştırılma; aratma.

tahassul (a.i. husûl'den) hâsıl olma, netîce olarak çıkma.

tahsil (a.i. husûl'den) hâsıl etme, edilme, ele geçme, geçirilme.

taht (a.i.) alt, aşağı ["fevk"ın zıddı].

tahvîl (a.i. havl'den) değiştirme, değiştirilme, çevirme, döndürme.

takarrüb (a.i. kurb'dan) yaklaşma, yanaşma.

taklîl (a.i. killet'den) azaltma, azaltılma, indirme.

takrîb (a.i. kurb'dan) yaklaştırma, yaklaştırılma.

takrir (a.i. karâr'dan. c. takrîrât, tekarîr) anlatma, anlatış.

- tard** (a.i.) koğma, sürme, uzaklaştırma.
- tarîk** (a.i.c. turuk) yol.
- tasallüb** (a.i. sulb'den c. tasallübât) katılaşma, sertleşme.
- tasdîk** (a.i. sıdk'dan. c. tasdîkat) doğrulama, gerçekleştirme, gerçek olduğunu söyleme.
- tathîr** (a.i. tahr'dan. c. tathîrât) temizleme, paklama.
- tayyâr** (a.i. tayerân'dan) uçucu, uçan.
- tebdîl** (a.i. bedel'den. c. tebdîlât) değiştirme, değiştirilme, başka bir hâle getirme.
- tebdîlât** (a.i. tebdîl'in c.) değiştirmeler, değiştirilmeler.
- tebeddül** (a.i. bedel'den. c. tebeddûlat) değişme, başka hâle girme.
- tebeddülât** (a.i. bedel'den. c. tebeddül'ün c.) değişiklikler; değişiklik.
- tebehhür** (a.i.) hek. kısa ve sık nefes alma.
- tecdîd** (A.i. cidd'den. c. tecdîdât) yenileme, yenilenme, tazelenme.
- tecemmu'** (a.i. cem'den. c. tecemmuât) toplanma, yığılma, birikme.
- tecemmüd** (a.i. cemâd'den. c. tecemmüdât) donma; sertleşme, katılaşma, [yapma kelimelerdendir].
- tedrîc** (a.i. durûc'dan. c. tederîcât) derece derece, basamak basamak ilerleme, ilerletme; azar azar hareket.
- tefrîk** (A.i. fark'dan) ayırma, seçme, ayırdetme.
- tehâlûf** (a.i. hulf'den. c. tehâlûfât) birbirine zıt olma, birbirine uymama.
- tehyie** (a.i.c. tehyiât) hazırlama, hazırlanma.
- temeyyü'** (a.i. mey'den. c. temeyyüât) mayi (sıvı) hâline gelme, cıvıklaşma; kim. sıvılaşma, fr. liquefaction.
- temyîz** (a.i. meyz'den) ayırma, ayrılma, seçme, seçilme.
- tenâkus** (a.i. naks'dan. c. tenâkusât) azalma, eksilme.
- tenebbüt** (a.i. nebât'dan. c. tenebbütât) bitkilenme, yerden bitme; çimlenme.
- tenkiye** (a.i. naky'den) ayıklayıp temizleme.
- tenkis** (a.i. noksân'dan. c. tenkisât) azaltma, kısma, indirme, eksiltme, eksiltirme.
- tenzil** (a.i. nüzûl'den. c. tenzîlât) indirme, azaltma, aşağı düşürme.
- terakki** (a.i. raky'den. c. terakkiyât) yukarı kalkma, yükselme.
- terâküm** (a.i. rük'm'den. c. terâkümât) birikme, yığılma, toplanma.
- tereşşuh** (a.i. reşh'den. c. tereşşuhât) sızma, sızıntı yapma, terleme.

terkib (a.i. rükûb'dan. c. terkîbât) 1. birkaç şeyi birleştirip karışık bir şey meydana getirme. 2. kim. sentez.

tesâkut (a.i.) birbiri ardına düşme, düşüşme.

teshîn (a.i. sahn'den. c. teshînât) ısıtma, ısıtılma, kızma, kızdırılma.

tesmiye (a.i. ism'den) ad koyma, adlandırma, isim verme.

teşmîm (a.i. şemm'den) koklatma, koklatılma.

teşrin-i evvel ekim ayı.

tevaggul (a.i. vagl'den. c. tevaggulât) devamlı olarak uğraşma [bir işle-].

tevakkuf (a.i. vukuf dan. c. tevakkufât) (-e) bağlı olma.

tevkif (A.i. vukufdan. c. tevkifât) durdurma, durdurulma.

tevsîm (a.i. vesm'den. c. tevsîmât) adlandırma, ad verme.

tevzî' payını dağıtma, üleştirme.

tezâyüd (a.i.) çoğalma, artma.

tılâ' (a.i.) sürülecek şey.

tûl (a.i.) uzunluk, boy.

ufûnet (a.i.) iltihap, yangı.

ukud ("ku" uzun okunur, a.i. akd'in c.) akitler, bağlar, şartlar, taraflarca yapılması kararlaştırılıp kabul edilen şeyler.

usret (a.i.) zor, güçlük, zahmet, sıkıntı, zorluk.

ünsiyyet (o.i.) alışkanlık, ahbaplık, arkadaşlık.

üstüvâne (a.i.) geo. silindir

vâki', **vâkıa** (a.s. vuku'dan) vuku' bulan, olan, düşen; olagelen, rastlayan.

varak (a.i.c. evrâk, vırâk) kâğıt veya kitap yaprağı.

vasat (a.i.c. evâsıt) orta, iki şeyin arası.

vaz' (a.i.c. evzâ') koyma, konulma.

veca' (a.i.c. evcâ', vicâ') ağrı, sızı, acı.

vech (a.i.c. vücûh) yüz, surat, çehre.

vefî (a.s.) tam, mükemmel.

veter (a.i.c. : evtâr) kiriş, tendon.

vezn (a.i.c. evzân) 1. tartma, tartılma; tartı. 2. ağırlık.

vikaye ("ka" uzun okunur, a.i.) hek. herhangi bir hastalık için önleyici tedbir alma.

vuku ('ku" uzun okunur, a.i.) olma, oluş.

yâd (f.i.) hatırlama, anma.

yed (a.i.c. : eyâdi, eydi, yüdf) el.

zahîre (a.i.c. zahâir) gerektiği zaman harcanmak üzere anbarda saklanan hububat, yiyecek.

zâid (a.s. ziyâde'den) artan, artıran.

zâil, zâile (a.s. zevl ve zevâl'den) sona eren, devamlı olmayan.

zükâm nezle.

KISALTMALAR

a.	arapça
anat.	anatomi
b.	birleşik
biy.	biyoloji
bkz.	bakınız
bot.	botanik
c.	cemi
coğr.	coğrafya
cü.	cümle
d.	doğum
dey.	deyim
e.	edat
ed.	edebiyat
f.	farsça
fels.	felsefe
fık.	fıkıh
fi.	fiil
fiz.	fizik
fizy.	fizyoloji
fr.	fransızca
geo.	geometri
gr.	gramer
grk.	gerekçe
g.s.	güzel sanatlar
ha.	harf
hak.	hakkında
hek.	hekimlik
huk.	hukuk
i.	isim
ing.	ingilizce

it.	isim tamlaması
jeol.	jeoloji
kim.	kimya
leng.	lengüistik
lat.	latince
m.	masdar
mad.	madencilik
mat.	matematik
mec.	mecazen
meteor.	meteoroloji
n.	nide
o.	Osmanlıca
s.	sıfat
sosy.	sosyoloji
st.	sıfat terkibi
t.	türkçe
tar.	tarih
tas.	tasavvuf
ter.	terkip
v.b.	vebenzeri
vet.	veteriner
yun.	yunanca
zf.	zarf
zm.	zamir
zir.	ziraat
zool.	zooloji

EK-3: Materia Medica, İlgili Kısımlar Çevirisi

Ebegümeçi:

118 μολόχη, Malva silvestris L. Mallow

1. Kültür ebegümeçi, yabarıdan daha yenilebilir. Mide için kötüdür, özellikle de gövdesi bağırsakları rahatlatır. Bağırsaklar ve mesane için faydalıdır.

Çiğ olarak çiğnenmiş ve az miktarda tuz içeren lapa hâlde kullanılan yaprakları lakrimal fistülleri giderebilir, fakat onları iyileştirmek için, ebegümeçi tuzsuz kullanılmalıdır. Aynı zamanda, eşek arısı ve arı sokmaları üzerini sıvamak iyi gelir ve bir kişi kendini zeytinyağı ve yeşil yapraklar ile sıvarsa, sokmalara karşı bağışıklık kazanacaktır. İdrar ile birlikte sıvarlarsa, konak ve kepeği tedavi ederler.

2. Haşlanmış, öğütölmüş ve zeytinyağı ile uygulanmış yaprakların yanık ve erizipellere faydası vardır. Bu bitkinin kaynatılması, rahim için rahatlatıcı bir oturma banyosu ve bağırsakları, uterusu ve anüsü kemiren ağrılar için uygun bir lavmandır. Kökleri ile pişirilen et suyu, tüm ölümcül zehirlere yardımcı olur: ama içen insanlar kusmayı sürdürmelidir. Aynı zamanda zehirli örümcekler tarafından ısırılanlara fayda sağlar ve dışarı sağılmasını sağlar. Yabani çemen tohumu ile karıştırılan ve şarapla içilen meyvesi, mesane etrafındaki ağrıları giderir.

Hatmi

III, 146 ἀλθα(α, Althaea officinalis L., Marsh mallow

1. Bazılarının ebiscos olarak adlandırdığı hatmi, bir tür vahşi ebegümeçidir; siklamene benzer tüylü, yuvarlatılmış yaprakları vardır; çiçeği güle benzer; gövde bir *kübit* uzunluğundadır; kökün içi yapışkan ve beyazdır. Birçok hastalığı tedavi edebilir ve çok faydalı olduğu için *althaia* olarak adlandırılır: Hidromel veya şarapta kaynatılması veya başlı başına doğranması; yaralanmalar, parotis bezinin tümörleri, sıracada bezlerin şişmesi, apseler, iltihaplı göğüsler, anal iltihaplar, çürükler, şişkinlikler ve tendonlardaki gerginlik için (yayıldığı, hedefe gittiği, kurtulmayı sağlayıp, tedavi ettiği için) iyidir.

2. Gerektiği gibi haşlandıktan sonra domuz yağı ya da kaz yağı ve terebentin ile yumuşatıldığında; rahim iltihapları ve kapamalarında fitiller için iyidir.

Kaynatılarak hazırlanan özü aynı zamanda, çocuk doğumunda yukarıda bahsedilenlerden oluşmaları da ortadan kaldırır. Kökünün kaynatılması ile hazırlanan özü şarapla içildiğinde, zor işeme, taşlar, kalça rahatsızlıkları, dizanteri, titreme, rüptürü olan insanlar için yararlıdır. Ve sirke ile kaynatıldığında ve gargara olarak kullanıldığında diş ağrılarını azaltır.

3. Taze, kuru, güneşte sirke sürülüp öğütülmüş tohum, donuk beyaz cüzzamları temizler; sirke ve yağ ile birlikte hayvan zehirlerine karşı koruyucu bir merhemdir. Aynı zamanda dizanteri, kanlı öksürük ve ishal için de iyidir. Tohumun kaynatılarak hazırlanan özü, küçük memeye sahip olanlar için iyi bir içecektir; su veya şarapla karıştırılan ekşi/keskin şarapla içildiğinde tüm küçük hayvanların sokmaları için iyi bir içkidir. Yaprakları da, ısırık ve yanıklarda biraz zeytinyağı ile sarılır.

Tarçın

1,14 κιννάμωμον, Cinnamomum cassia, Bl. Cinnamon

1. Yerel lehçelerde farklı isimleri olan birçok tarçın türü vardır. En iyisi, Mosylon'dur, çünkü Mosylitis adındaki cassia'ya (Çin tarçını) belirli bir benzerlik gösterir. En iyisi, görünüşte taze; koyu renkli; şarap rengine doğru kül renginde; sürgünleri ince ve pürüzsüz; seri düğümlü ve yüksek aromalıdır. Hangisinin en iyisi olduğuna karar vermek aromasının özel karakterleri etrafında döner. Özel karakteri ve güzelliği ile birlikte en güzel kokular sedef otu ya da bahçe teresi benzeridir; bunun yanında keskin kokulu ve tatta, biraz tuzlu ve acıdır; ovuşturulduğunda hızlıca parçalanır ve parçalara ayrıldığında yumrular arasındaki kısım tüysüz ve pürüzsüzdür.
2. Bunu test ederken, bir kökten genç sürgünün koparın. Böyle bir test kolaydır. Teste başlar başlamaz, en iyisi kokularını bırakarak ve burnu doldurarak, daha bayağısının seçimini önlerler. Dağlarda yetişen bir tür de var; kalın, bodur ve görünüşte çok sarıdır. Ve Mosylon'dan üçüncü sırada olan bir çeşit de var; koyu, pürüzsüz, lifli ve çok eklemli değildir. Dördüncüsü beyaz, süngerimsi, görünüşte yuvarlak ve hafiftir; kolayca kırılır ve kökü büyüktür. Beşinci tür, *cassia/çin*

tarçını gibi kokar ve kokusu baskındır, ama sarımsıdır ve kabuğu sarımsı-kırmızı bir *cassia/çin tarçınına* benzer; dokunmakla sert, tamamen lifli olmayan ve kalın köklüdür. Bu sinamekilerden buhur kokulu ya da mersin ağacı ya da *cassia*, ya da *nepal cardamom* daha aşağıdadır.

3. Beyaz, kabuklu, dalları soyulmuş ve pürüzlü olanları ayırın ve reddedin; aynı şekilde değersiz olan köküne doğru odunsuları da reddedin. Yalancı tarçın denen, ona benzeyen başka bir tür de vardır. İyi gelişmiş bir bitki değildir, ne de güçlü bir kokusu ne de canlılığı vardır. Ayrıca tarçın ağacından yapılmış ve tarçınla benzerlik gösteren *zingiberi* denen bir şey de var ki; görünümü ve kokusundan ayırt edilir. *Xylocinamomon* denen bir tanesi de, hem kök hem de sürgün tarçınına andırır ki bu son derece eklemlidir, uzun ve güçlü sürgünlere, çok daha kötü bir kokuya sahip odunsu bir tarçındır. Bazıları, *xylocinamomon*'un eşdeğerlik olarak farklı bir doğaya sahip ve tarçından farklı olduğunu söyler.
4. Bütün tarçınların ısıtıcı, idrar söktürücü, müsekkim ve sindirime yardımcı özellikleri vardır. Mürr ile birlikte içildiğinde ve uygulandığında, mensesi ve fetüsü düşürür. Zehirli hayvanlar ve zehirler için uygun antidotlardır. Gözbebekleri üzerinde bir gölge oluşturan elementleri temizlerler ve bal ile sürüldüklerinde doğum lekelerini ve çilleri çıkarırlar. Ayrıca öksürük, baş nezlesi, ödem, böbrek hastalıkları ve zor işeme için de yararlıdır. Değerli merhemler ile birleştirildiklerinde genelde çok faydalıdır. Tamamen şarapla karıştırılıp ve gölgede kurutulup daha sonra kullanılmak üzere saklanırlar. Yalancı tarçın diye adlandırılan bir şey de var. İyi filizlenen bir bitkidir ve filizleri kalındır, ancak hem kokuda hem de tatta tarçından çok aşağıdadır.

Karabiber /Biber

II, 159 ττέτΓΕρτ, *Piper nigrum* L., Pepper

1. Biberin Hindistan'da yetişen bir ağaç olduğu söyleniyor. Başlangıçta baklalar gibi uzun olan meyveyi üretir; bu, içeriği neredeyse darıya benzeyen uzun

biberdir ve sonunda olgun biber olur. Doğru zamanda açılacak biber tanelerinden oluşan salkımlar oluşturur, olgunlaşmamış üzüme benzeyen bir kısım beyaz biberler gözler için tıbbi uygulamalarda, antidot olarak, zehirli ısırıklar için hazırlanan preperatlarda çok kullanışlıdır.

2. Uzun biber, olgunlaşmamış olduğunda, antidotlarda ve zehirli ısırıklara karşı ilaçlarda daha uygundur; diğer taraftan karabiber olgunlaşmış olduğundan, beyazdan daha keskin daha lezzetli ve daha aromatiktir. Beyaz biber, olgunlaşmamış olduğundan karabiberden daha zayıftır. Çok ağır, tam, siyah, çok kırışık olmayan, taze ve kepek gibi olmayanı seçin. Karabiber arasında, besin değeri olmayan, boş ve hafif bir şey bulunur. *Bregma* denir.
3. Genel olarak, sıcaklık verici, sindirime yardımcı, idrar artırıcı, atraktif terletici ve gözbebekleri üzerinde gölge oluşturan elemanları temizleyeci olabilir; içildiğinde ya da sürüldüğünde, titreme nöbetleri için uygundur, vahşi hayvan ısırılmalarına karşı yardımcı olur ve embriyolar / fetüsleri düşürür. Cinsel ilişkiden sonra uygulandığında, kısırlığa neden olduğu düşünülmektedir. Pastiller ve içecekler içinde alınması, göğüs ile ilgili her şey için sağlıklıdır. Bal ile sürüldüğünde boğaz ağrısına iyidir ve defne yapraklarıyla birlikte içildiğinde, sancıyı keser. Kuru üzüm ile çiğnendiğinde, balgamı temizler, analjeziktir ve sağlık için iyidir, iştahı artırır ve soslarla karıştırıldığında sindirime yardımcı olur.
4. Zift ile hazırlanınca sıracı hastalığında lenf şişliklerini dağıtır ve soda ile birlikte kullanıldığında donuk-beyaz cüzzamı temizler. Ama onun kökleri bazılarının sanıldığı gibi, ileride de göstereceğiz, zencefil değildir. Aksine, biberin kökü yakıcı tat ve salgıyı uyarması ile *costusroot*'unki gibidir. Sirke ile birlikte içildiğinde ya da üzerine sarıldığında dalağı küçültür ve *stavesacre (delphium)* ile çiğnendiğinde balgamı söker.

Zencefil

II, 160 ζγγίβερι, *Zinziber officinale* L. Ginger

İnsanlar yeşil kısımlarını birçok amaç için kullanır; sedef otunu kullandığımız gibi, yudumlamak için kaynatılır, haşlayarak yiyeceklere karıştırılır. Havlıcanın kökleri gibi, kirli beyaz küçük köklere; karabiber gibi tat ve aromaya sahiptir. Kurtlanmamış olanlarından seçin. Zencefil kolayca bozulduğu için, bazıları bunu kil kaplarda korur ve İtalya'ya gönderir, çeşniler için yararlıdır. Bu, koruyucu araçlarda saklanarak tüketilir.

Isıtıcı ve sindirime yardımcı özelliklere sahiptir. Bağırsağı hafifçe yumuşatır ve böylece sağlıklıdır. Gözbebekleri üzerinde gölge oluşturan maddelere etki eder. Genel olarak özellikleri bir şekilde biberiyeye benzemektedir.

Pelin Otu

V, 39 ἀψιθίτης, Wine flavored with wormwood artemisia absinthium

1. Pelin otu ile tatlandırılan şarap çeşitli şekillerde hazırlanır: Bazıları, bir litra¹¹ Pontic pelinini 48 xestes¹² şıra ile karıştırdıktan sonra, üçte bir kalana kadar kaynatır; daha sonra 90 xestes şıranın ve bir buçuk litre pelinin üzerine döküp, dikkatlice karıştırır ve bir kaba koyar. Çökeldikten sonra süzülüp saklanır. Bir mina¹³ şıranın içinde üç ay demlerler; bir diğerleri de gevşek dokunmuş bir keten kumaşa doğradıktan ve bağladıktan sonra, iki ay boyunca bir çömlek içine bırakırlar.
2. Daha sonrasında havan içine üç *oungiai* pelin doğradıktan sonra, ancak diğerleri dört olacak, iki *orguia*¹⁴ herbiri Suriye Hint Sümbülü, tarçın, çin tarçını, hazanbel (eğriotu), ve *hurma tomurcuklarını bir meteres*¹⁵şıra içine koyup, *ağzını sıkıca bağlayın, onları iki ay saklayın. Süzme ve dikkatlice dökme işleminden sonra saklayın. Diğerlerini bir metretes şıranın için koyup, 14 drachm*¹⁶Kelt hint sümbülü ve 40 drachmai pelin otunu birlikte bir keten kumaş içinde 40 gün sakladıktan sonra süzün.

¹¹ Litra: Yaklaşık olarak 218 gram (74).

¹² Xeste: Yaklaşık olarak 0,54 litre gram (74).

¹³ Mina: Yaklaşık olarak 432 gram (74).

¹⁴ Orguia: Yaklaşık olarak 1,85136 m gram (74).

¹⁵ Metretes: Yaklaşık olarak 38,88 litre gram (74).

¹⁶ Drachm: Yaklaşık Olarak 4.32 gram (74).

- Diğerleri, bir litra pelin otunu ve iki orguia kuru pitys çam reçinesini 20 xestes sıranın içine koyar; 10 gün sonra süzer ve saklarlar. Bu karaciğer hastalığı, böbrek hastalığı ve sarılık olan insanlar için yararlı, sağlıklı, idrar söktürücüdür. Ayrıca sindirim yavaşlığı (bağırsak tembelliği/bradypepsia), iştahsızlık, mide rahatsızlıkları, kronik abdominal gerginlik ve şişkinlik, yuvarlak bağırsak solucanları, durmuş adet dönemleri için ve fazla deve dikenini içmiş ve kusmuş olanlar için yararlıdır.

Nane

HI, 34 ὄσμον, *Mentha* sp. L. Green mint

- Yeşil nane, ama bazıları *minthe* der: Isıtıcı, kanamayı durdurucu ve kurutucu özellikleriyle iyi bilinen küçük bir bitkidir. Bu nedenle, onun suyu sirke ile içildiğinde, kanamayı durdurur, yuvarlak bağırsak solucanını yok eder, cinsel isteği harekete geçirir ve iki ya da üç küçük filizi ekşi nar suyu ile içildiğinde, hıçkırıkları, kusmayı ve kolerayı durdurur. Dövülmüş arpa ile yakı olarak uygulandığında, alınına yerleştirilen apseleri dağıtır, baş ağrılarını giderir, distansiyonu azaltır ve memelerdeki şişliği azaltır.
- Tuzla birlikte uygulandığında, köpekler ısırılmalarında iyi bir yakıdır ve suyu bal şerbeti ile birlikte kulak ağrısı için kullanılabilir. Kadınlar cinsel ilişkiden önce peser (vagina yoluyla kullanılan herhangi bir ilaç, ovül, vaginal supozituar) olarak kullandıklarında kısırlığa neden olur ve pürüzlü bir dil üzerine sürüldüğünde onu düzleştirir. İçine küçük filizler karıştırıldığında sütü kesilmekten korur ve daha besleyici, baharatlı olur. Bir de kalın yaprakları olan vahşi yeşil nane de vardır. Bergamot nanesinden daha büyük, daha kötü kokulu ve sağlık için daha az yararlı olduğunu söylenir.

Kedi Nanesi

III, 35 καλαμ (νθη, *Calamintha* sp. Lmk. Catmint

- Dağları tercih eden bir türdür. Yaprakları fesleğen benzeri ve biraz beyaz; küçük sürgünleri, köşeli dalları ve mor çiçekleri vardır. Bir başka çeşidi daha vardır ki yarpuzu andırır ama daha büyüktür, güzel kokusunu andırmsından dolayı vahşi glechon/pireotu olarak da adlandırılır. Romalılar bu bitkiye *nepeta* diyorlar.

Romalılar bu bitki nepeta diyorlar. Üçüncü tür yabancı nane benzer, daha önce sözü edilenlere göre daha uzun yaprakları, daha büyük sapları ve dalları vardır ve daha az etkilidir.

2. Tümünü tadı çok acı ve keskin; kökleri işe yaramaz. Bereketli ovalarda, engebeli arazilerde ve sulak alanlarda olduğu gibi yetişir. İçildiğinde ve yakı olarak uygulandığında, yılan ısırıklarına faydalıdır ve kaynatılarak hazırlanan özü içildiğinde idrar söktürücüdür. Ayrıca rüptürler, spazmlar, ortopnea, kolik, kolera ve titremelere yararlıdır ve şarapla peşinen içildiğinde ölümcül zehirlere karşı iyidir ve sarılık giderir. Pişmiş ve öğütülmüş ham hâli, tuz ve bal ile içilince hem solucanları hem de ascaridleri öldürür. Ayrıca yenilmesi veya onunla yıkanması durumunda fil hastalığında yararlıdır.
3. Yapraklar, bir peserde toplanır ve kullanılır; embriyoları / fetusları yok eder; adetleri söker; tütsü için kullanıldığında ya da yere serildiğinde, sürünenleri kovalarlar. Şarapta kaynatılıp üzeri sarıldığında, kedi nanesi siyah lekeleri ağartır ve morartıları kaldırır ve cildin yüzeyini ısıtarak kalça rahatsızlığı olan insanlara uygulanır. Suyu da damlatıldığında kulaklarda kurtçukları öldürür.

Lavanta

IV, 42 , στοιχαδίτη, Wine flavored with French lavender

Fransız lavantası (karabaş otu) ile tatlandırılmış şarap da benzer şekilde yapılır.

Karabaş otundan bir *mna*'yı 6 *choes* şıraya eklemelisin. Belirgin kitleleri, infeksiyonları, yan ve tendon ağrılarını ve üşütmeleri giderir. Ayrıca yapışkan otu ve *sagapenon* ile birlikte epilepsiye başarıyla verilebilir.

Mürver

IV, 173 άκτη, Sambuca nigra L. Elder

1. İki çeşittir. Birincisi ağaç gibi, yuvarlak, beyazımsı ve oldukça uzun olan saz gibi dallara sahiptir; yaprakları, üç veya dört tanesi sürgünler etrafında dizilir, ceviz ağacının yapraklarına benzer, fakat kokuları daha baskın ve boyutları daha küçüktürler; dalların sonunda, beyaz, şemsiye tarsı, yuvarlak çiçekleri ve

terementi/sakız ağacı benzeri meyveleri gibi meyveleri vardır, siyaha çalan mor renkli, bir avuç üzümü andırır ve şarap benzeri bir suyu olur.

2. Bu bitkinin diğer bir çeşidine *chamaiacte* ve bazı *heleios acte* denir. Daha küçük ve bitkiye benzeridir, birçok boğumu olan dörtgen bir gövdeye sahiptir. Her bir boğumun etrafına yerleşmiş yaprakları vardır; badem ağacının yapraklarına benzer şekilde pinnatifittir, ancak yapraklarının etrafı çentikli ve daha uzundur; yoğun bir kokusu vardır. Uçtaki şemsiye gibi şekillenmiş çiçek öncekilerinde olduğu gibi çiçek ve meyveye benzer. Kök toprak altında, uzun ve bir parmak kalınlığındadır. Her ikisinin de özellikleri ve kullanımları aynıdır: serinletici ve sıvı söktürücüdür, ancak mide için kesinlikle kötüdür. Yaprakları, sebzeler gibi kaynatıldığında balgamı ve safrayı temizler ve bir kabın içinde kaynatılan yumuşak sapsarı da aynısını yapar.
3. Şarapla kaynatılan ve diyetin bir parçası olarak verilen kökü, ödemde yararlıdır ve benzer şekilde içildiğinde engerek ısırmalarında faydalıdır. Su ile kaynatılır ve oturma banyosunda kullanılırsa, uterusu yumuşatır, genişletir ve bununla bağlantılı koşulları düzeltir. Meyve aynı zamanda şarapla içilince de aynı şeyi yapar ve üzerine sürüldüğünde de saçı siyahı boyar. Öğütülmüş arpa ile yapraklar yeni ve yumuşak iltihaplara; bandaj olarak yanıklara ve köpek ısırmalarına uygulanabilir. Aynı zamanda iç yağı ya da keçi yağı ile sıvanmış olduklarında fistülleri de kapanmasına ve guta da yardımcı olurlar.

Ravent

III, 2 Fba, Rheum Ribes L. Rhubarb

1. Bazıları *rheon* der. Boğazın üstündeki topraklardan getirilir; yetişir. Kökü siyahtır, kantaronunkine benzemekle birlikte, daha küçüktür ve biraz daha kırmızı, kokusuz, süngerimsi ve biraz daha hafiftir. Kurt girmemiş, sümüksü, güçlü astrenjan özellikte ve çiğnendiğinde safran gibi sarımsı olan en iyisidir.
2. İçildiğinde, mide gazında; uyuşuklukta; her türlü ağrı, spazm ve rüptürlerde; dalak, karaciğer ve böbrek hastalığı olanlarda; kolik, mesane ve göğüs ile ilişkili

bozukluklarda; genel olarak karında gerginlikte; uterus bölgesindeki rahatsızlıklarda; kalça rahatsızlıklarında; kan tükürme, astım, hıçkırıktaki; dizanteri, bağırsak rahatsızlıkları, intermitan ateş krizlerinde ve vahşi hayvan ısırıklarında iyidir.

3. Aynı miktar ve aynı sıvıları kullanarak her koşul için *agaricus* ile aynı şekilde idare edersin. Sirke ile ovulduğunda, cildin morarmış lekeleri ve liken benzeri döküntülerini temizler; su ile birlikte sarılırsa, tüm kronik iltihapları dağıtır. En öncelikli özelliği belli bir ısıtıcılığıyla astrenjan özelliği.

Terebentin

I, 71 τέρμινθοζ, Pistacia terebinthus L. Terebinth

1. Terebentin, yaprakları, meyveleri ve kabukları, astrenjan olan, benzer şekilde hazırlanıp kullanıldığında, sakız ağacıyla aynı amaçlar için uygun olduğu bilinen bir ağaçtır. Meyvesi yenilebilir, sindirilmesi zordur, ısıtıcı ve diüretiktir. Mükemmel bir afrodisyaktır ve şarapla içildiğinde, zehirli örümceklerin ısırıkları için iyidir. Reçinesi, Arabistan'dan, Arabistan'ın Petra çevresi olan bölgesinden getirilir; ama aynı zamanda Yahudiye, Suriye, Kıbrıs, Libya ve Kiklad adalarında da üretilir.
2. Terebinth reçinesi tüm reçineleri geride bırakır; sakız reçinesi bunun altında sıralanır, sonra *pitys* çamı ve köknar reçineleri. Bunların arasında hem *peuce* çamı hem de *strobilos* çamı reçineleri sıralanmıştır. Tüm reçineler, ısıtıcı, yumuşatıcı, gevşeticidir ve kusmayı tetikler. Bunlar öksürük ve tüberküloz için kendileri ya da balla birlikte kullanılmaya uygundur ve göğüsten kiri iyice temizlerler. Diüretik, sindirime yardımcı, dışkıyı yumuşatıcıdır; bakır pası, bakır sülfat ve soda solüsyonu cüzzam için, kirpiklere koymak için uygundur; bal ve yağ ile kulaklardaki seröz madde için; ayrıca genital organın kaşıntıları için uygundur.
3. Alçı, yumuşatıcı ve analjezikler ile harmanlanarak; kendi başlarına ya da üzerine yakı olarak yan ağrılarına yardımcı olurlar.

Sıvı reçineler *pitys* çam ve *peuce* çamından üretilir; Galya ve Etrurya'dan getirilirler; eskiden sıvı reçine, Colophon'dan da ithal edilirdi, Alplerin sınırlarında *Galiçya'nın* bu bölümü Colophonia olarak adlandırılır; oradaki sakinler kendi dillerini *larica* olarak adlandırırılar; pastilde ve kronik öksürüklerde mükemmel bir ilaçtır. Bu reçineler de renk bakımından farklılık gösterir; renksiz olanı vardır, diğeri petrol rengidir, bir diğeri de Venedik terebentini gibi bal rengidir.

4. Sıvı reçine ayrıca selvi ağacından yapılır; Aynı koşullar için etkilidir. Ancak kuru reçinelerden biri *strobilos* çamından, diğeri köknar çamından, diğeri *peuce* çamından, diğeri *pitys* çamından yapılır. En hoş kokulu ve yarı saydam, ne çok gevrek ne de çok nemli olan, balmumu benzeri ve kolay kırılanlarından seçin. Aralarında en iyisi *pitys* çamı ve köknar reçinesidir; ki onlar aromatik ve buhur gibi kokuyorlar. İspanya kıyıları boyunca uzanan Pityousa adasından da çeşitli reçineler ithal edilmektedir. *peuce* çamı, *strobilos* çamı ve serviden gelenler diğlerinden daha alttadır ve diğlerini ile aynı özelliklere sahip değildirler, ancak diğlerini ile aynı amaçla alınırlar. Sakız ağacının reçinesi kesinlikle terebinth ağacınıninkiyle aynıdır.
5. Tüm sıvı reçineler, içine dökülen sıvı miktarının dört kat daha fazlası bir kapta ısıtılır; Bir lehim kazanda, bir *chous* reçine ve iki *choes* yağmur suyu konduktan sonra, kokusuz, kolayca kırılabilir hâle gelene kadar ve dokunmada kuru olana kadar sürekli olarak kömür üzerinde kaynatılmalı; soğuduktan sonra, ziftlenmemiş bir toprak kapta saklamanız gerekir. Son derece beyaz olacaktır. Fakat önce tüm reçineleri, kirli maddeyi ayırmak için eritmelisiniz. Kömür üzerinde önce hafifçe susuz ısıtılırlar; sonrasında katılma noktasında, çok daha fazla kömür konulur ve daha önce sözü edilen eşsiz özelliği elde etmesi için üç gün ve üç gece boyunca sürekli kaynatmanız gerekir. Sonra tarif edildiği gibi saklayın. Kuru olanları saklamak için, onları bütün bir gün boyunca kaynatmak yeterli olacaktır. Yanmış reçineler, kokulu yumuşatıcı maddeler, analjezikler ve renklendiriciler için kullanışlıdır. Aynı zamanda, reçine kurumları, buhur kurumuna ilişkin bölümde tarif edilen aynı yöntemle toplanır. Göz kapakları ve

kirpikler, gözlerin ülserli bölgeleri, nemli göz kapakları ve göz yaşarması için faydalıdır. Yazı yazdığımız mürekkep de bundan yapılır.

Adam Otu

IV, 75 $\mu\alpha\nu\delta\rho\alpha\gamma\acute{o}\rho\alpha\varsigma$, Mandragoras sp. L. Mandrake

1. Bazıları buna *antimimon*, diğerleri *bombochylon* ve diğerleri de *Circaia* diyor çünkü kökleri aşk iksiri yapmak için iyi görünüyor. Bu bitkinin bir çeşidi dişidir, siyah olanı, *thridacias* olarak adlandırılır, yaprakları daha dar ve maruldan daha küçük, pis ve ağır kokulu, yere akan ve bunların arasında üvez ağacı meyvelerine benzeyen, armut gibi tohum içeren soluk yeşil renkli, tatlı kokulu meyveler. Kökleri büyükçe, iki veya üçü birbiri ile sarılmış, yüzeyi siyah ama içi beyaz, kalın kabuğa sahiptir. Gövdesi yoktur.
2. Erkeklerin yaprakları, beyaz olanlar (bazıları morion olarak adlandırılır); beyaz, geniş, enli ve pancarın yaprakları gibi pürüzsüzdür; meyvesi iki kat daha büyük, safran renginde ve biraz kötü kokuludur; çobanlar bunu yediklerinde baygın düşerler; kökü bir önceki gibidir, ancak daha büyük ve daha beyazdır; bunun da gövdesi yoktur.
3. Suyu, taze doğranıp ve bir presin altına konarak kökünün kabuğundan elde edilir. Yoğunlaştırıldıktan sonra bir kil tankında saklanmalıdır. Meyveden de benzer şekilde meyve suyu çıkarılır, ancak meyvenin suyu güçsüzdür. Aynı zamanda kabuğu kökten soyulur, keten ipliği ile ipe dizilir ve daha sonra kullanmak üzere asılır. Bazıları, üçte biri kalana kadar, şarapla kaynatılır, sıkılır ve saklanırsa; bir *cyathos* uykusuzluk çekenlere, çok acı çekenlere ve cerrahiye veya dağlamada anestezi yapmak isteyenlere uygulanır. Bal şerbetiyle iki obol¹⁷ miktarında suyu içildiğinde balgam ve safra getirir; ama çok fazla içildiğinde, öldürücüdür.
4. Oftalmik ve analjezik ilaçlarla, yumuşatıcılarla ve yumuşatıcı ovüllerle karıştırılır; yaklaşık bir *hemiobolon* olarak yerleştirilen ovül adet dönemini

¹⁷ Obol: Yaklaşık Olarak 0,72 gram (74).

düzenler ve embriyo / fetüsleri düşürür; anüse bir fitil olarak yerleştirildiğinde, uyutucudur. Altı saat boyunca fildişi ile kaynatılan kökün, fildişini yumuşattığı ve onu istediği herhangi bir şekle sokmak için yeterince eğimli hâle getirdiği söylenir. Yapraklar, yeni olduğunda, hem gözlerin iltihapları hem de yaraların iltihaplanması için arpa lapaları ile sıvanması uygundur; tüm sertlikleri ve apseleri, bezlerin şişmesini, büyümesini uzaklaştırır; beş veya altı gün boyunca hafifçe sürtüldüğünde, ülserasyon olmadan lekeleri silerken; yapraklar da aynı kullanımlar için tedavide kullanılır.

5. Kökü sirke ile öğütüldüğünde, erizipelleri tedavi eder, ayrıca sürünge sokmaları için bal ya da yağ ile iyidir, su ile birlikte sıracalı büyüme ve tümörleri dağıtır ve arpa lapasıyla eklemlerin ağırlarına son verir. Kökün kabuğundan, kaynatılmadan da şarap yaparlar: *Birisi şıra dökmeli üç mina kök kabuğunu bir metrete tatlı şaraba dökmeli ve bundan üç cyathoi*¹⁸ yukarıda belirtildiği gibi, cerrahi veya dağlama yapılacaklara, onların acıyı hissetmemesi ve derin uykuya dalması için, vermelidir.
6. Koklandığında, suyu içildiğinde olduğu gibi meyvesi yenildiğinde de uyku vericidir aşırı tüketildiğinde insanları konuşamaz hâle dahi getirir. Meyvenin çekirdeği içildiğinde uterusu temizler ve doğal sülfür eklendiğinde kırmızı akıntıyı durdurur. Sütsü sıvı, kökün etrafında bir oluk oluşturarak ve oyukta akan sıvı toplanarak çıkarılır. Meyvesinin suyu sütsü sıvıdan daha güçlüdür. Kökler her yerde sütsü sıvıya sahip değildir. Bu tür şeyleri öğreten deneyimdir.
7. Bazıları, gölgeli yerlerde ve mağaralarda yetişen, beyaz mandrake gibi yapraklara sahip olan ancak daha küçük, bir karış kadar uzun, beyaz ve kökü çevresinde bir daire içinde büyüyen, yumuşak ve beyaz olan küçük bir başka *morion* olduğunu belirtmektedir. Bir açıklıktan daha uzun ve bir başparmak kadar kalın; Bir *drahmi* içildiğinde ya da bir topak arpada ya da hazırlanmış yiyeceklerde yenildiği zaman, sersemleştirdiği söylenir; çünkü kişi, yediği zaman olduğu pozisyonda uyuyakalır, kendisine sunulan zamandan sonra üç ya

---

¹⁸ Cyanthos: Yaklaşık olarak 0,045 litre (74)

da dört saat hiçbir Şey hissetmez. Doktorlar ameliyat veya dağlamada da bunu kullanırlar. Kökünün alı/Şeytan elması ile içildiğinde bir panzehir de olduğunu söylüyorlar.

EK-4: Kitabu'l-Câmi Fi'l-Edviyeti'l-Müfrede, İlgili Kısımlar Çevirisi

İbn-el Beithar, Traite's des Simples, 2. Cilt çeviri Leclerc Frankfurt Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University Frankfurt, Basım Yeri Paris, 1881

Ebegümece: Mauve, Hubbaza (cilt 2 s. 7-8)

Bizden bazı bilim adamlarından sonra, onun kültüre edilmiş olanına mulukiyye denmiştir. Onun yabani çeşidi daha çok bilinir. Onun daha büyük olan Furi hatmi veya guimauve diye adlandırılmıştır.

Dioscorides: kültüre edilmiş ebegümece yabani türe nisbetle daha iyidir.

Galen: 7. Kitapta eğer ebegümece yaprakları kayanatilirse apseler ve açık ve kapalı olan tümörlere iyi gelir; onunla tümör açılıp çıkarılır ve tedaviye başka maddelerle devam edilir.

İbn Maseveyh: ebegümece soğuk ve birinci derecede nemlidir. Onun bahçe tipi de vardır. Nemli mide için iyi değildir, ancak damarlar için uygundur. Tohumu daha etkilidir. Göğsün, akciğerin ve damarların ve böbreklerin iltihapları için yararlıdır. Bunun gibi, sıcak apseler üzerine uygulandığında o sakinleştirir ve onu tedavi eder. Endülüslü Sofian der ki Ebegümece besin olarak alındığında, bütünü kurutma işlemleri için uygundur. Tanesi (tohumu) lavmanlarla birlikte kullanıldığında, ilaçların acılığını giderir.

Hatmi: Guimauve (c.2 s.36-37)

Onun kültüre şekli İspanya'da bilinir, verd-i zevani'du. Onun bir başka çeşidi şahmü'l mur (graisse des pre's) olarak adlandırılır. Yunancası altki'a dır. Dioscorides'te bu adla bulunur. Aslında bu yabani çeşididir. (mulhiyet-i berriye) yuvarlak yaprakları vardır. Çiçekleri siklamern rengindedir; gül gibidir. Yüksekliği (boyu) bir ön kol uzunluğundadır. Kökü vizközdür; iç kısmı beyazdır. Dioscorides ve Razi sıcak karakterde olduğunu söylerler. İbn-i Sina gerginliği giderdiğini, genellikle plevra ve akciğerlerin enfeksiyonlarında solunumu rahatlatmak için kullanıldığını belirtir.

Tecrübe: Hatmi tohumları suyun içine konur. Jöle hâline gelince hastaya haricen uygulanır. Üstüne bir keten bezle kapatılır. Lavman şeklinde hekim olan uygular. Sıcak suyla müshil madde çıkarılır şekerle birlikte uygulanır. Kökleri kaynatılıp eklemelerin mühkemleşmesi için uygulanır. Yaprakların haşlaması tereyağı ile birlikte, sıcak apseleri öldürmek için yararlıdır.

Darsını, Tarçın, Cinname (c.2 s.68-73)

İshak bin Hubeyn Bakr-ı Sin: Farsçada cin ağacı denmektedir. Birçok çeşidi vardır. O aynı zamanda dar sin diye de bilinir. Birçok çeşidi vardır. Dar sus diye de bilinir. Tarçın otsu bir bitkidir, çok delik ve kanalları vardır.

Tarçın aromatik bir bitkidir. Safra rengindedir. Keskin bir lezzeti vardır. Tarçın sütlü, kırmızıdır. Onun taneleri ince ufak sopa gibidir. Lezzeti çok sıcaktır, biraz tatlıdır. İçe işleyen bir kokusu vardır. Zaman içinde rengi koyulaşır, siyahlaşır.

Dioscorides'e göre, onun ufak bir parçası bile etkindir. Onun kokusuna göre sınıflaması yapılmıştır. Bazı çeşitlerinin kokusu, çok güçlüdür. Onun iyi çeşitten olup olmadığı kokusuyla ayırt edilir. Galen ilaç olarak çok dikkatli davranmak gerektiğini, çok sıcak olarak kullanılmayacağını söyler. Nazik objeler için kullanılmamalıdır. Su kaybettirici özelliği vardır.

Razi tarçını ısıtıcı olarak belirler. Ona göre yemeklerde iştahı artırmak için kullanılır. Soğuk alınlığı, üşütmeye karşı kullanılır. Tarçın Razi'ye göğüs hastalıklarında, örneğin astımda yararlı olabilir. Hazmettirici özelliği vardır. Besleyicidir. El Isrikiye göre, akciğerlerden ve göğüsten kaynaklanan sıvıya karşı kullanılır, yararlıdır. Galen'e göre de göğüs hastalıklarında yararlıdır. Genellikle tarçın solunum yolları için için kullanılır. 2 doz kullanılmalıdır. Daha az değil. Quintus (Acratus) onun katı kadar kullanılmasını söyler.

Karanfil (Girofle) (c.2 s.64-65)

Mideyi ve karaciğeri ısıtan bir bitkidir. Bağırsaklardaki soğuk humorların temizlenmesinde yararlıdır. Zihni (beyni) güçlendirir ve ısıtır (o soğukken) soğuk ve üşümeye karşı kullanılır. Özet olarak belli başlı organların hepsi için ilaç olarak kullanılır; farklı şekillerde kullanılır. Karanfil bilinen bir bitkidir. Soğuk alanlar için kullanılmıştır. Pişiklerde haricen kullanıldığı belirlenir.

Hindistan Cevizi (cocotier)

Hindistan'da görülür. Hindistan cevizi ağaç meyvesidir. Meyvesinin içinde sıvı bulunur. İçindeki bu sıvı ferahlatıcıdır. Meyvenin üstü delinerek sıvı elde edilir. Hoş kokulu ve biraz tatlıdır. Genellikle bu sıvı sığır etini terbiye etmek için kullanılır. Çınar ağacından daha kalitelidir. Onun siyah olanı Çin'den gelmez. İkinci derece nemli, birinci derece sıcaktır. O mideye hızla geçer, pişirilince sıvısı beyazlaşır. Hindistan cevizi ısıtıcı özelliindedir, idrar tutulmasına iyi gelir. Mideden yavaş geçer ve çok miktarda keymûs oluşturur. İyi olan Hindistan cevizi tazesidir ve afrodisyaktır.

Karabiber /Biber (c.2 s. 256-257)

Biber besin maddeleriyle birlikte yenir; mizaç olarak soğuktur. Sindirime yardımcı olur. Eğer bir diş miktarda verilirse iyi gelir. Eğer soğanla ve tuzla karıştırılıp baş üzerine uygulanırsa soğuk algınlığına iyi gelir. Uygulamada saçlar traş edilmelidir. Biraz bezelye unu ve bakla unu ile karıştırılıp empetigo (bir nevi deri hastalığı) için kullanılır deri döküntülerini yok eder. Eğer diakilon ile karıştırılıp ödem üzerine uygulanırsa ödemi çözer, irritasyon karakteri gösteriyorsa da iyi gelir. Zeytinyağı ile kaynatılıp, friksiyon yapmakta kullanılır. Etli preperatlarını hepsinde vardır. Kötü kokuyu bertaraf eder, mide sindirimine yardımcı olur. Yüzeysel üşümelerde daima kullanılır. Eğer uzun süre kullanılırsa bağırsaklardaki kolik için iyi gelir, bağırsakları korur. Göğsü, vizkos (sümüksü) illetlerden korur. Bir takım birikmiş hıltların atılmasını sağlar. Soğuğa karşı keskin ilaçlarla birlikte kullanılır. Bütün sinir hastalıklarında birçok ilaçtan çok daha etkilidir.

Zencefil (gingembre) (c.2 s.217-218)

Şiddetli soğuklarda sıcak suyla verilir. Banyo suyuna konulabilir, vücudu ısıtır. Keçi karaciğerinin suyundan bir parça alınıp, karıştırılır ve kavrulur ve göz damlası gibi kullanılır. Tavukkarası için de yararlıdır. Görme engellerine karşı kullanılır. Sakızla birlikte çiğnenirse, beyindeki balgamı (sümüksü sıvıyı) çeker.

Pelin (absinthe) (c.2 s.355)

Bu bitki Gafiki tarafından aş-şib diye adlandırılmıştır. Beyaz bir bitkidir. Kültive tipi bahçelerde yetiştirilir. Onun yapraklarının güzel kokusu vardır. Genellikle aşna bastaniye denen yerlerde yetiştirilir. Çok ısıtıcıdır. Kataplazma uygulanır. Ödemli tümörlerde uygulanır. Özellikle burun nezlesinde burun tıkanıklığını açmak için kullanılıp burun deliklerindeki engellemeyi giderir. Hıtların akışını sağlar. Derin tümörlerde üstten uygulanarak hıtların birikmesini önler. O haşlanarak kadınların iç kanamasına karşı banyoda alttan kullanılır. Aynı zamanda fitil şeklinde de kullanılır. Büyük bulaşmaların sebep olduğu nezle ve iltahapların akmasını sağlar. Uterus ağzındaki tıkanıklığı da giderir. Regl akıntısı ve fötüsü dışarı atar.

Bazı yazarlar ona acı reyhan, el abied der, biz onu şibe adı altında aldık. Cezair'de şiba el acuz denir.

Nane (meathe) (c.372-373)

Deneyim kuru üzümle birlikte ezilip, onları indirmek için testiküllerin üzerine uygulanır. O ağrıyı giderir. Sirkeyle yıkanıp sinirleri sakinleştirmek üzere cardia üzerine uygulanır. Mide şişliğini giderir. Mideyi güçlendirir ve ağrı gidericidir. İştahı artırır, ısıtıcıdır mide için uygun bir ilaçtır. Yiyecek olarak da tüketilir. Nane gaz yapan kötü kalitede/nitelikteki yiyecekler ve gaz yapan yiyeceklerin yarattığı sıkıntıyı giderir. Ancak sirkeyle birlikte daha etkili olur. (hale gelir) midenin zayıflamasına sebep olan kusturucu sıvıları süspanse eder. Sakızla birlikte ağızda çiğnendiğinde ağızdaki ufak döküntüler (püstül gibi oluşumlar) yararlı olur. Nane kalbi güçlendirir. Bu ilaçta göğüs ilaçlarıyla birlikte göğüs enfeksiyonlarına karşı kullanılır ve balgam söktürücüdür.

Eğer suya kavuşturulup karın üzerine sürülürse onun yararı olur. Onun yaprakları henüz yeşilken alınıp (sıvısı) yiyecek olarak kullanılırsa istenmeyen maddeleri dışarı atar. Başkaları onun yaprakları zeytinyağı ile muamele edilen zamkla büyük apselere uygulanırsa, vücudun yüzeyindeki onları giderir. Köpek ısırmalarında özellikle etkin bir şekilde kullanılır. O mideyi güçlendirir, sindirime yardımcı olur ve geçirmeyi uyarır

Lavanta (huzema) lavenda Spiza (c.2 s.791)

Gafiki Ebu Hanife'yi takiben huzamanın yabani karanfil olduğunu söylemiştir. Küçük yapraklı, kırmızı ve kokulu çiçekleri vardır. Kumluk yerde olduğuna inanılır. Zehravi onun sıcak ve nazik olduğunu ve ısıtıcı özelliği olduğunu söylemiştir. O karaciğer ve dalak sorunları için kullanılmıştır.

Başkaları: o kronik soğuk algınlığına iyi gelir; sağlığı tamir eden ve kadınların hamile kalmasında yardımcı olur.

Mürver (surea) (c.2 s.55)

Gafiki: 2 türü vardır. Büyük olana habar denir ladunice sambaka (sanbakas yunanca adıdır. Bu tür ilaç olarak kullanılır) diğerine ratgha denir. Latince yedka ve yunanca lehama akti dir. Hindistan'da yetişen bir ağaçtır. Bunu meyvesine bol ve s'ol denir. Çiçekleri beyazdır. Galen onun kurutucu özellikte olduğunu söylemişti. Yara izlerini giderir.

Sinameki (sinés cassia séné) (c.2 s.293-294)

Yaprakları kullanılır. Onu iyi cinsi Mekke'dekidir. İbn Alni saki onun birinci derecede sıcak ve kuru olduğunu söylemiştir. O safra artar, ona karşı hassastır ve balgam çıkarıcıdır. Vücudun derinlerindeki humorları atar. Gut için iyidir. Gut, siyatik ve eklem ağrılarında karşı kullanılır. Çünkü bu hastalıkların sebebi safradır ve balgamdır. Onu dozu 4'ten 7 kere kadardır. Hübeş b. Hasum'a göre sinameki mideyi etkiler fakat kalbi güçlendirir. Pişirilip toz hâline getirilip 2 ile 3 dirhem dozda kullanılır. Pişmemiş hıltları atar. Sırt ve diz içindeki kötü etkileri giderir.

Ravent (rhubarbe) (c.2 s.155-164)

Bugüne kadar ravent ile ilgili birçok eser verilmiştir. Onun 3 ilaç çeşidi vardır. Onların etkileri ve dış karakterleri birbirine benzer. Onların ikisi eski ravent diye adlandırılmıştır. Onun bir tanesi Çin Ravendi olarak adlandırılır. Bir gruba Türk ve İran ravendi denir. Onun bir çeşidi de Suriye Ravendi diye adlandırılmıştır. Dioscorides ve Galen eserlerinde onlardan söz etmiştir. Galen antidotarla ilgili eserinde '*elektuer*'ler kısmında zikredilmiştir. Onun ağrı giderici olduğu kabul edilmiştir. Dioscorides'in de dediği gibi '*egarc*' olduğuna inanılmıştır. Göğüs

hastalıkları için yararlıdır, ağrıyı engeller, göğüsteki tıkanıklığı açar. Sinirlerin zaafına karşı kullanılmıştır. O çok aktiftir. Zihni açar adeta temizler. O, myrobalanla birlikte alınır. (myrobalan=helile) beynin her türlü paraliz ve benzeri hastalıklarında kullanılmıştır. Migren vb. gibi. Kronik ateş yükselmelerinde de etkilidir. O humorları pişirir. Bazı yazarlara göre onun 4 çeşidi olup, onların her birinin etkisi farklıdır. Ancak bütün çeşitleri bütün beyin şikayetleri ve havale ve paralize iyi gelir. Ayrıca kronik ateş ve ajitasyon için de yararlıdır. Her ne kadar çok çeşitleri olsa da etkileri benzerdir. Ravent, Mısır'da (Kahire) gezici drogistler tarafından da önerilir. (kullanılmıştır) ravent bazen kaynatılarak bazen de çiğ olarak kullanılır. Bazen safranla birlikte kullanılır. Genellikle 2 gruba ayrılır. Yabanisi hayvan ravendi olarak adlandırılmıştır. Çin'de ravent suyu rahatlatıcı ferahlatıcı olarak bilinir. Bizim için, öncelikli olarak ısıtıcı ve ve kurutucu özelliğe sahiptir. O bahar kurutur. Böylece tıkanıklıkları açar, idrar tutulmalarında kanalları açıp temizlediği için yararlıdır.

Ravent iç organlarımızdan mide, karaciğer, bağırsaklar ve dalağı güçlendirici olarak önerilmiştir. (Genel olarak da bütün iç organları) hıltları sakinleştirir. Ancak onun mide ve karaciğer üzerindeki etkisi aşikârdır. Ayrıca sırt ağrısına ve her çeşit hidropsi için tıkanıklıkları açıcı olduğundan yararlıdır. Onun karaciğerdeki etkisi hint nardı ile aynıdır. Kökü ve üst kısımları da karaciğer için kaynatılıp içilirse yararlı olur. Eğer oxymel içinde çözülürse, deri döküntüleri için yararlı olabilir. Bu preperat kesikler, koliklerde de yararlı olup, anason, sıcak su, kokulu şarapla birlikte verilir. Tek başına mide ve bağırsakları temizlediği belirlidir. Humorları atması için gül şurubu ile verilir. Dizanteriye karşı punopik maddelerle karıştırılarak kullanılır. Yine kuru üzüm, polypode haşlamasıyla birlikte mesane taşlarında kullanılıp lavman ve inceltme özelliği vardır. Benzeri etki yaratan yapraklarıyla kaynatıp uterus kanamalarında kullanılır. Fazla yemek yemekten kaynaklanan hazımsızlık; mide ve bağırsak tıkanıklını açar.

Ravent tek başına temizleyici özelliğe sahiptir. Zihni temizler, boyundaki apseye iyi geldiği gibi, bütün ağrılar için de yararlıdır. Tıkayan buhar/dumanları atar. Epilepsi tedavisinde kullanılır. Göğüste biriken humorları çözer. Olgunlaşmış tümörler için kullanılmıştır; onları açar. Bunun için su ekleyip şarap içinde bekletildikten sonra, ağızdan azar azar alınır. Kontüzyona ve kaşlardaki yırtılmalara karşı kokulu şarapla birlikte verilir. Siyatik için de kullanılır.

Kırmızı gulia barberi suyu, mokassar sandalı ile karıştırılıp, haricen uygulanırsa ateşli apselere iyi gelir. O füksiyom yapmada da kullanılmalıdır.

Eğer iç hastalık için kullanılıyorsa dozu 8 drahmiden 1 miskale kadar olmalıdır. Onun Türk çeşidi pürgatif olarak kullanılır. Ancak pürgatif olarak kullanılan ilaç aynı zamanda daha çok organları güçlendirmekte ve ısıyı artırmaktadır. Ancak bir olumsuzluk yaratacak düzeyde değildir. Suriye ravendi pek az kullanılır ve bilginlerden pek azı onu bilir. Genel olarak söylenecek olursa iç organlar özellikle de zayıf mide, tümörler, karaciğer, için keskin dozlarla birlikte kullanılır. Razi onu mide ve karaciğer hastalıklarında kırmızı gül ve hint narduyla birlikte kullanmıştır.

Terebentin (diru, lentisque, sakız ağacı) (c.2 s.301-392)

Sakız ağacı dağlık yerlerde yetişen bir ağaçtır. Bedeviler ülkesi Arabistan'da ona diru denir. Görünüşü güzel, zamanla kırmızılaşan, yaprakları vardır. Zamanla kalınlaşır. Bu yaprakların suyu alınıp kaynatılır. İşlem sıvı yoğunlaşana kadar sürdürülür. O şurûb bilinen ağız enfeksiyonlarında kullanılır. Bu zamk şeklindeki sıvı viskozdur ve siyahtır. Sıvının zamkı yavaş yavaş kaçar, sütsü sıvı da ayrılır, ise yoğun ve visköz bir yapı kazanır. Bu sıvı (terebentin) diş tedavisinde yararlıdır. Bu zamka terebentin denir. Bazıları ona kemkam der. Aynı zamanda o, kokulu bir yapıdır. El basri de onu kemkam adı altında ele alıştı. İkinci derecede sıcak ve birinci derecede kurutucudur. Çözücüdür, aromatiktir.

Eğer onun yaprakları sıvı yağla (zeytinyağı) kaynatılırsa kulak hastalıklarında kullanılır. El ve ayaklardaki eziklere karşı da kullanılmaktadır. Su içinde kaynatılırsa özelliğini kaybeder. Eğer bu sıvıdan 2 ile 3 onz içilirse şiddetli kusmaya sebep olur ve midedeki safranın çıkmasını sağlar. Bu sakız kıvamındaki madde, mide salgısının şiddetini dengeler.

Onun yeşil yapraklarından alınıp, 10 ölçü su içinde kaynatılıp, bu terkipten 3 onzu hypocondria ağrılarına karşı kullanılır. Ayrıca bu terkip kanamayı da durdurur, sünnette de kullanılır.

Adam otu (modragone) (c.2 s.236)

Bağdat'ta bir küçük kız bu eski ilacı tam bilmeksizin 5 ölçü içti ve yüzündeki kan çekildi ve şuurunu kaybetti. Kızın yüzüne kar suyu serptiler. Birçok kadının semirmek için onun kökünü yediğini gördüm. Birisi ondan yedi ve banyoya girdi ve çok miktarda şarap içti. Yüzü kızardı ve vücudu kıpkırmızı oldu. Masaveyh ondan çok yiyenlerin yüzü kızarır, zihin sol bağlantıları kapanır. Bu durumda tereyağı, bal, yağ verilir ve hasta kusturulur. Demiş ki, Onu yiyeni uyku bastırıre eğer çok fazla yenmişse kişiyi öldürür. Onun ilacı kusmaktır. Pelin otu ve balla hasta kusturulur. Armut + sedef otu+ hardal verilir. Razi ise mandragone otu yenirse bam otu tanelerinin tozu kullanılmalı der.

EK-5: Pharmacopée Française, İlgili Kısımlar Çeviri Yazısı

Pharmacopée Française, Müfredat-1 Tıbbiye ile aynı dönemde Osmanlı Devleti'nde çevirisi yapılarak kullanılmış olması nedeniyle incelenmiştir. Müfredat-1 Tıbbiye'nin eğitimde çağdaş bir metin olup olmadığı da bu eserle karşılaştırılarak belirlenmeye çalışıldı. Pharmacopée Française, 1837 Paris orijinal basımından incelenmiştir. İçindekiler kısmı ve incelenen tüm eserlerde ortak olan yedi bitkinin kullanım alanı, şekli Müfredat-1 Tıbbiye karşılaştırılmıştır. Pharmacopée Française içindekiler kısmı:

Tablo 3.1. Pharmacopée Française İçindekiler Kısmı.

PHARMACOPEE FRANÇAISE		
Formüllerde Belirtilen Maddelerin Miktarı'nın Anlatılması.		
Fransa'da Kullanım İçin Metrik Kitapta Ondalık Ağırlıklara Tam Olarak Uyarlama		
Yoğunluk ve Aréométre.		
1. Bölüm : Basit Maddeler	2. Bölüm : Asitler	3. Bölüm : Metalik Oksitler
4. Bölüm : Sülfürler	5. Bölüm : Klorürler	6. Bölüm : Bromürler
7. Bölüm : İyodürler	8. Bölüm : Siyanürler	9. Bölüm : Mineral Tuzlar
10. Bölüm : Bitkisel Asitler	11. Bölüm: Bitkisel Alkaliler	12. Bölüm : Bitkisel Asit Tuzları
13. Bölüm : Bitkisel Bazık Tuzlar	14. Bölüm : Sabunlar	15. Bölüm : Alkol Eterleri
16. Bölüm : Organik Nötr Maddeler	17. Bölüm : Pirojen Ürünler	18. Bölüm : Yapay Maden Suyu
19. Bölüm : Basit Toz İlaçlar	20. Bölüm : Posalar	21. Bölüm : Sular
22. Bölüm : Yağlar Ve Hayvansal Yağlar	23. Bölüm : Bitkisel Çaylar	24. Bölüm : Dekoksikasyonlar
25. Bölüm : Buyonlar	26. Bölüm : Emülsiyonlar	27. Bölüm : Müsilajlar
28. Bölüm : Posyonlar	29. Bölüm : Alkollü Tentürler	30. Bölüm : Eterli Tentürler
31. Bölüm : Tıbbi Şaraplar	32. Bölüm : Tıbbi Sirkeler	33. Bölüm : Tıbbi Biralalar
34. Bölüm : Tıbbi Yağlar	35. Bölüm : Distile ya da Hidrolat Sular	36. Bölüm : Hayvansal ya da Esansiyel Yağlar
37. Bölüm : Alkolatlar	38. Bölüm : Hülasalar	39. Bölüm : Şuruplar
40. Bölüm : Ballı Şuruplar	41. Bölüm : Şekerli İlaçlar	42. Bölüm : Macunlar, Opiyatlar
43. Bölüm : Jöleler	44. Bölüm : Hamurlar	45. Bölüm : <i>Elaeosaccharum</i>
46. Bölüm : Tabletler ve Pastiller	47. Bölüm : Çeşitler	48. Bölüm : Kompozit Tıbbi Tozlar
49. Bölüm : Tıbbi Hap Benzeri Maddeler	50. Madde : Pomatlar	51. Madde : Balmumu Merhem
52. Madde : Merhem	53. Madde : Yakılar	54. Madde : Alçılar
55. Madde : Mumlar	56. Madde : Fitiller	57. Madde : Hazır Lifler
58. Madde : Lapalar	59. Madde : Sıcak Kompresler, Losyonlar, Enjeksiyonlar, Gargaralar	60. Madde : Göz Damlaları
61. Madde : Ovma Sıvıları	62. Madde : Kostikler	63. Madde : Tütsüler
Fihrist		

Hatmi Tabletleri

497. (s.423)

R/

Hatmi Kökü Tozu (Pubis radicis Althoe) iki ons...	64
Beyaz şeker (Saccharum album) on dört ons....	436
Portakal Çiçeği Suyu ile sakız kitlesi Musilajı (mucago cum Gummi tragacanthâ ve Aquâ Naphe) ...	Yeteri Kadar

Tozlar

529. (s.442)

Diuretik Toz. (Kuru Bitki Çayı.)

R/

Arap Tozu Sakızı (toz, arap zamkı) iki ons ...	64
Şeker (Toz Şeker) iki ons ...	64
Potasyum Nitrat (Pulvis Nitratis potassici) bir ons...	32
hatmi Kök (Pulvis radicis Althoe) bir ons ...	32

Yağlı Görünüm

305. (S.271)

R/

Tatlı badem yağı (Oleum amygdalarum) yarım ons...	16
toz hâline getirilmiş arap zamkı (Gummi arabicum) yarım ons...	16
Hatmi şurûbu (Sijrupm cum radice althœœ) bir ons ...	32
Portakal çiçeği suyu (Aqua naphe) yarım ons...	16
Su (aqua communis) 3 ons...	96

Ağdalı tıbbi içecek

303. (s.269)

Toz hâline getirilmiş arap zamkı (pulvis gummi arabici) iki gros...	8
Hatmi Şurûbu (Syrupus cum radice althœœ) bir ons...	16

Portakal çiçeği suyu (Aqua naphe) yarım ons...	16
Su (aqua communis) 3 ons...	96

Ravent Tozu

201. (s.202)

R/

Ravent Kökü Rheum palmatum... Yeteri Kadar

Kökünü bir harçla ezin veya dilimleyin; Bir fırında kurutun ve herhangi bir kalıntı bırakmadan eriyerek bir toz hâline getirin.

Aşağıdaki tozlar da aynı şekilde hazırlanır...

Pürгатif Posyonlar İçin Kaynatmalar

287. (s.257)

R/

...

Seçilmiş raventler (Rheum palmatum) bir gros... 4

...

Kına kına Tentürü

312. (276)

R/

...

Aynı Şekilde Hazırlanacaklar..

Ravent (Rheum palmatum)

...

Alkolik Bileşik Tentürleri

320. (S.280)

...

Ravent (Rheum palmatum) ... 1 gros ... 4

...

Ravent Ekstraktı

391. (S.343)

R/

Seçilmiş ve parçalar hâlinde kesilmiş Ravent (*Rheum palmatum*) bir pound... 500

Soğuk su (*Aqua Frigida*) dört pound ... 2000

Ravent Şurûbu

433. (s.370)

R/

Ravent (*Rheum palmatum*) kurutulmuş kök üç ons... 96

Soğuk Su (*Aqia frigida*) 1 pound... 500

Beyaz Şeker (*Saochamm album*), Yeteri kadar, yaklaşık olarak 2 pound... 1000

Mürekkep Ravent Şurûbu

448. (s.380)

R/

Ravent kökü (*Rhei palmatum*) altı ons... 192

Hindiba kuru kökü (*Cichorium intybus*) altı ons... 192

Kuru Hindiba yaprakları (*Cichorium intybus*) dokuz ons... 282

Şahtere otu (*Fumaria officinalis*) üç ons... 96

Elif otu (*Scolopendrium clnarum*) üç ons... 96

Kış çileği meyveleri (*Physalis Alkekengi*) iki ons ... 64

Tarçın (*Cinnamonum Cinnamomum*) ezilmiş ve toz hâline getirilmiş, yarım ons... 16

Narenciye sandal ağacı (*Santolum album*) rendelenmiş ve toz hâline getirilmiş, yarım ons ... 16

Sade şurûb (*Syrupus simpleks*), 9 pound ... 4500

Genel Macunlar

472. (S.402)

R/

Polipodyum Kökü (*Polypodium vulgare*) sekiz ons ... 250

Hindiba (*Cichorini intijbus*) iki ons... 64

Meyan kökü (Glycijrrliza glabra) bir ons...	32
Aigreraoin yaprakları (Agrímonia Eupatorium) üç ons...	96
Geyikdili (Scolopendrîum officinorum) üç ons...	96
Rezene Tohumu (Fœniculiim dulce) bir buçuk ons...	48
Şeker (Saccharum) dört pound...	2000
Demirhindi hamuru (Pulpa Tamarindorum) dört ons...	125
Mimoza (Pulpa Cassiœ) dört ons...	125
Ravent tozu (Pulvis Rhei) dört ons...	125
Sinameki (Pulvis Sennœ) dört ons ...	125
Meyan kökü (Pulvis Glycyrrhizœ) bir ons...	52
Menekşe tohumu (Pulvis seminumViol) iki ons...	64
Soğuk tohum (Pulvis seminum frigidorum) bir buçuk ons...	48

Ravent Tabletleri

508. (s.409)

R/

Ravent Tozu (Pubis Rhei) bir ons...	32
Beyaz şeker (Saccharum albümü) 11 ons...	546
Kitre zamkı (Mucago cum Gummi tragacanthâ)...	yeterli miktarda
Her tablet bir ravent tanesi içerecektir	

Solucan Düşürücü Tozlar

530 (s.442)

R/

....

Deniz Saçı tozu (Pultis Fuci helmintho-corti) bir ons....	32
...---Ravent (Pulvis Rhei) yarım ons...	16
...	

Civa Hapları

537. (s.448)

R/

...

Ravent (Pulvis Rhei) üç gros...

12

....

Yara İlacı Tentürler

322. (s.281-282)

R/

...

Lavanta (Lavandula vera) bir ons...

32

...

Gülyağı Sirkesi

346. (s.299-300)

R/

... Aynı şekilde hazırlanacak Sirkeler...

...

Lavanta (Lavandula vera)

...

Antiseptik Sirkeler

350 (s.302)

R/

...

Lavanta çiçeği (Lavandre Vera) 2 ons..

64

...

Basit Balmlar (Ağrı Kesici Yağlar)

358. (s.308)

R/

...

Lavanta (Lavandula vera) 1 ons...

32

Distile Lavanta Suyu

369. (s.319)

R/

Taze Lavanta çiçek ve tomurcukları (Lavandula Vera) iki libre ... 1000

Su (Aqua communis),. yeteri kadar

Ürün elde edene kadar buharla damıtın dört libre... 1000

Biberiye Alkolatı

377. (s.329)

R/

... Aynı şekilde hazırlanacak alkolatlar

... Lavanta (Lavandda vera)

Kolonya

385 (s.335)

R/

...

--- Lavanta (Oleum vol. Lavandule) 1,5 ons... 48

...

Mumyalama Tozu

532. (s.443)

R/

...

--- Lavanta (Pulvis Lavandulæ) beş livre ... 2500

...

Civalı Yamalar

594. (s.483-484)

R/

...

[Uçucu Lavanta Hulâsası] Lavanta 2gros... 8

...

Defne Tozu

208. (s.207)

R/

Defne Kabuğu...

yeteri kadar

...

Aynı Şekilde Hazırlanır...

--- Mürver (*Sambucus nigra*)

Yaban Marulu Özsuğu

247 (s.231)

R/

...

Aynı Şekilde Hazırlanır

....

Mürver kabuğu (*Sambucus nigra*),

AKDİKEN ÖZSUYU

255. (S.235)

R/

Olgun Akdiken Çiçekleri...

yeteri kadar

... Aynı Şekilde Hazırlanır

...

Mürver (*Sambucus nigra*)

...

Gülyağı Sirkesi

346. (s.299-300)

R/

... Aynı Şekilde Hazırlanır...

...

Mürver Çiçekleri (*Sambucus nigra*)

...

Papatya Yağı

355. (s.306-307)

R/

... Aynı Şekilde Hazırlanır...

---Mürver (*Sambucus nigra*)

...

Basit Balzamlar

358. (s.308)

R/

...

Mürver Çiçekleri (*Sambucus nigra*) bir ons...

32

...

Ihlamur Çiçeği Distile Suyu

367. (s.317-318)

R/

... Aynı Şekilde Hazırlanır

...

Mürver (*Sambucus nigra*)

...

Mürver Taneleri Ekstraktı

386. (s.338)

R/

Fermente olmamış mürver tanelerinin suyu... yeteri kadar

Yoğun bal ile karşılaştırılarak bain-marie içinde buharlaştırılır

Mürver Çiçeği İle Pansuman

611. (S.499-500)

R/

Mürver çiçekleri (*Sambucus nigra*) iki buçuk gros...

10

Kaynar su (*Aqua communis*) bir litre...

1000

Bir saat demlenmeye bırak

Hint Yağlı Pürgatif Emülsiyon

291.(S.261)

R/

...

Nane suyu (Hydrolatum menthae piperitae^[1]_{SEP}) yarım ons ... 16

...

Yara İlacı Tentürü

322. (S.281)

R/

...

Nane Çiçeği (mentha piperita) 1 ons... 32

...

Aromatik Sülfür Tentürü

324. (S.282)

R/

...

Kıvırcık Nane (Ment, crisjoa) yarım ons ... 16

...

Antiseptik Şarap

301. (S.268-269)

R/

...

Nane Çiçeği (mentha piperita) 2 ons... 64

...

Tıbbi Yağlar

Basit Balzamlar

358. (S.308)

R/

...

Nane Suyu (Mentha aqualica)^[1]_{SEP} 1 ons ... 32

Nane Distile Suyu

368. (s.318)

R/

Nane (*Mentha piperita*) 2 litre... 1000

Distilasyonu sağlamak için buharla 2 litre damıt... 1000

Benzer şekilde, damıtılmış sular

Hyssope (*Hyssopus officinalis*)Mélisse (*Melissa officinalis*)Armoise (*Artemisia vulgaris*)

Portakal Çiçeğinin Uçucu Yağı

372. (s.322)

R/

...Esansiyel yağları aynı şekilde hazırlayacağız.

...

Nane (*Mentha piperita*)

...

Biberiye Alkolatı

377. (S.328)

R/

...

Aynı şekilde hazırlanır

...

Nane şekeri (*Mentha piperita*)

...

Yara Yeri Alkolatı

379. (s.330)

R/

...

Nane (*Mentha piperita*) bir ons ...

32

...

Portakal Çiçeği Şurubu

423. (S.364)

R/

...

Aynı Şekilde Hazırlanır...

...

Nane şekeri (Meniha piperita)

...

Çördük Şurubu

424. (s.364)

R/

...Aynı Şekilde Hazırlanır

...

Nane (Mentha crispa)

...

Nane Tabletleri

505. (S.427-428)

R/

Beyaz şeker (Saccharum albüm) bir pound... 500

Nane Özü [Oleum volatile Menthœ pîperitœ] 1 gros... 4

Naneli su ile kitre zamkî sakızı müsilajı

(Mucago cum Gummi tragacantha ve Hydrolato Menthoe)... yeteri kadar

Uçucu yağın sadece son eklenmesi önlemiyle sıradan bir macun yapın

ve on iki taneli tabletlere bölün.

Nane Pastili

511. (S.431)

R/

Esansiyel Nane Yağı (Oleum volatile Menthœ piperitœ) 1 gros... 4

Ekstra beyaz şeker (Saccharum albissimum) oniki ons... 375

Nane Suyu (Hydrolatum Menthoe pipentœ)... yeteri Kadar

Aromatik Türler

516. (s.434)

R/

Kuru Yapraklar,

...

Çördük (Hyssopus officinalis) bir ons... 32

Nane Suyu (Mentha aquatica), bir ons... 32

...

Tarçın Tozu

212. (s.209)

R/

Tarçın kabuğu (Laurus cinnamomum) ... yeteri kadar

Kalıntı bırakmadan bir havan içinde ezilme püskürtün.

Aynı tozları hazırlayacağız

Çin tarçın kabukları (Laurus cinnamomum),

Beyaz tarçın (Cannella alba),

Şebboy Tarçın (Mijrtus carijophijllata),

Kışlık (Wintera aromatica),

Kabuksuz Kınakına Calysaya (Cînchona tancifotia)

Aromatik Posyonlar

297. (s.266)

R/

...

Karanfil Şurûbu (Syrupus cum floribus dianthi caryophilli) bir ons... 32

Tarçınlı Alkolat(Alcoolatum cinnamomi)... 16

...

Tarçın Tentürü

311. (S.275)

R/

Tarçın (*Laiirus cinnamomum*) yarı ince toz dört ons ... 125

Alkol 51 ° Cart (80 santigrat) (Alkol) bir libre ... 500

On beş gün için suya bastırılır ve süzülür.

Aşağıdaki maddelerle aynı boyalar hazırlanacaktır....

Aromatik Tentürler

323. (s.282)

R/

...

Hindistan cevizi (*Mtjristica moschata*) iki ons... 64

Karanfil (*Caryophyllus aromaticus*) iki ons... 64

Tarçın (*Laurus cinnamomum*) bir buçuk ons... 48

...

Sülfürik Aromatik Tentürler

324. (s.283)

R/

...

Tarçın (*Laurus cinnamomum*) üç gros... 12

...

Opiyum Bileşikli Şaraplar

294 (s.340)

R/

...

Tarçın (*Laurus cinnamomum*) bir gros... 4

...

Tıbbi Bileşikli Sirkeler

349. (S.301)

İngiliz Aromatik Sirkesi

R/

...

Tarçın (Olum Cinnamomi) yirmi tane... 1

Antiseptik Sirkeler

350 (s.302)

R/

...

Tarçın kabuğu (Laurus cinnamomum.) İki gros ... 8

...

Tarçın Alkolatı

378. (s.329)

R/

İnce tarçın (Laurus cinnamomum) bir pound/libre.. 500

31 ° 'de Alkol. (80 sent) sekiz libre... 4000

Kaba tarçın tozunu inceltin, dört gün boyunca alkol içinde sıvıya basın

ve alkol olarak kullanılan hemen hemen tüm alkol elde edene kadar

bainmarieye damıtın.

Aynı türdeki alkolatlar hazırlanacaktır...

Alcoolat De Fiora Ventı

381. (S.332)

R/

...

Tarçın (Laurus Cinnamomum) bir buçuk ons... 48

...

Amonyaksal Aromatik Alkolat

382. (s.333)

R/

...	
Tarçın (Laurus Cinnamomum) yarım ons...	16
...	
Kolonya	
Baharatlı Sıvı Alkolat Kolonyalar	
385. (S.336)	
R/	
...	
Tarçın (Oleum vol. Cinnamomi) 6 gros...	24
...	
Portakal Çiçeği Şurûbları	
425. (S.364)	
R/	
Portakal çiçeği damıtılmış su (Aqua Naphe) bir pound/libre...	500
Beyaz şeker (Saccharum albissin) iki libre...	1000
Aynı şekilde hazırlanacak..	
...	
Tarçın (Laurm cinnamomum)	
...	
Mürekkep Ravent Şurûbu	
448. (s.380)	
R/	
...	
Tarçın (Lanrus Cinnamomum) yarım ons ...	16
...	
Yabani Turp Bileşiği Şurûbu	
Antiskorbütik Şurûb Bileşikleri	
451. (s.383)	

R/	
...	
Tarçın (<i>Laurus cinnamomum</i>) dört gros...	16
...	
Kompozit Pelin Şurûbu	
433. (S.386)	
R/	
...	
Tarçın (<i>Laurus cinnamomum</i>) dokuz gros...	36
...	
Çikolata	
466 (s.394)	
Basit Çikolata	
R/	
Kakao (<i>Theobroma kakao</i>) altı libre.	3000
Maraignan Kakao (<i>Theobroma kakao</i>) altı libre...	3000
Pudra Şekeri (<i>Pubis Sacchari</i>) 10 libre...	5000
Tarçın Toz (<i>Pulvis Cinnamomie</i>) bir ons ...	32
Tiryak	
470 (s.397-398)	
R/	
...	
Tarçın Kabuğu (<i>Lauris cinnamom.</i>) On iki gros...	48
...	
<i>Électuaire Diascordium</i>	
471. (S.400)	
R/	
...	
Tarçın (<i>Lanrus Cinnamomum</i>) yarım ons ...	16

...

Électuaire Diaphœnix

474. (S.404)

R/

...

Tarçın (Pulvis Cinnamomie) iki gros...

8

...

Demir Tabletleri

494. (S.422)

R/

...

Tarçın tozu (Pulvis Cinnamomi) ...

2 gros

...

Magnezyumlu Kaşu Tabletleri

505. (S.426)

R/

...

Tarçın (Mucago cum Gummi tragacanth) ve (Hydrolat Cinnamomi) ...

yeteri kadar

...

Kınakına Tabletleri

507. (S.428)

R/

...

Tarçın (Pulvis Cinnamomi) 2 gros ...

8

...

Sülfat Antimon Tabletleri

510. (S.430)

R/	
...	
Tarçın (Pulvis Cinnamomi) yarım ons...	16
...	
Diş Temizleyici Toz	
551. (S.433)	
R/	
...	
Tarçın Kabuğu (Lauris cinnamom.) altı gros...	24
...	
Amonyaklı Göz Damlası	
622. (S.505)	
R/	
...	
Tarçın (Pulvis Cinnamomi)	18 tane
Mürver Tozu	
201. (s.202)	
R/	
...	
Aynı Şekilde Hazırlanır	
...	
Zencefil (Zinziber officinale)	
...	
Tarçın Tentürü	
311. (S.275)	
R/	
Tarçın (Laiirus cinnamomum) yarı ince toz dört ons ...	125
Alkol 51 ° Cart (80 santigrat) (Alkol) bir libre ...	500
On beş gün için suya bastırılır ve süzülür.	

Aşağıdaki maddelerle aynı boyalar hazırlanacaktır....

Zencefil (Zinziber officinale)

...

Aromatik Sülfür Tentürü

324. (s.282)

R/

...

Zencefil [Zinziber officinale) 3 gros... 18

...

Alcoolat De Fiora Venti

381. (S.332)

R/

...

Zencefil (Zinziber officinale) bir buçuk ons... 48

...

Tiryak

470 (s.397-398)

R/

...

Zencefil (Zinziber officinale) 6 gros... 24

...

Électuaire Diascordium

471. (S.400)

R/

...

Zencefil [Zinziber officinale) 2 gros... 8

...

Électuaire Diaphænix

474. (S.404)

R/

...

Zencefil tozu (Pulvis Zinziberis) iki gros ...

8

s.22

Vinaigre scillitique. Ada-soan sirkesi.

Acide acétique concentré. Mukerrer sirké rouhon.

s.23

Vinaigre distillé. Sirlié rouhon.

Acide citrique. Limon touzou. (Pour les butinions en mer.)

s.24

Acide hydrochlorique pur. Touz-rouhon.

s.25

Eau forte. Kézab-souyou.

Acide nitrique pur. Kézab-souyou

s.26

Acide sulfurique concentré dépuré. Mukérer Zatsch-yaghi.

Acide sulfurique affaibli. Zatsch-rouhou.

s.27

Acide tartrique. Krem-tartar-ekschisi.

s.28

Graisse de bœuf purifiée. Syghyr-yaghi.

Alun calciné, ou brûlé. Yanmisk-schap.

Gomme ammoniacque dépurée. Suzulmisch-Tchalre-ouschaghi zamki.

s.29

Sous-carbonate d'Ammoniaque. Nischader-rouhou-Louzou.

Sous-carbonate d'ammoniaque. Huileux concret Sel de corne de cerf.-Gheik-boinouzou-louzou.

s.30

Hydrochlorate d'ammoniaque. Sel ammoniac purilié. Zaf-nischader-touzou

Fleurs de sel ammoniac martiales. Hydrochlorate d'ammoniaque et de fer. Tschélikli nichader.

s.31

Eau de chaux. Kiretsch-souyou.

s.32

Eau de cannelle spiriluense. Turtschin souyou-rouhou.

Eau distillée. Moukattar-sou

Eau de laurier-cerise. Taflan souyou

s.33

Argent nitrique cristallisé. Bilourlanmisch- djchennem-laschi.

(Comme réactif.)

Argent nitrique fondu. Pierre infernale. Djdhennem-iaschi.

s.34

Chlorure de Daryum. Muriate de baryte. Touz-rouhou-barilc. (Comme réactif.)

s.35

Charbon de tilleul préparé. Oghlamour keumuru.

Charbon de pin. Tscham-heumuru

Cérat simple. Kathi melhem.

s.36

Papier réactif bleu. Mari-kimiagher kaiaghady

Papier réactif jaune. Sary-kimiagher-kiaghady.

Papier réactif rouge. - Kırmızı- kimiagher-kiaghady.

Chlore liquide. Soulau-clor.

s.37

Sulfate de quinine. Kinakina-tschilsheghi

s.38

Craie dépurée. saf-tebeschir.

s.39

Pierre divine Yeschil-tasch.

s.40

Emplâtre de Cantharides. Koundous-beutscheghi-yakyssy.

Emplâtre de cigue. Baldiran-yakyssy.

s.41

Taffetas d'Angleterre- emplâtre adhésif anglais. Inglis-Taftassi

s.42

Emplâtre mercuriel. Djica-yakyssy.

Emplâtre Diachylon gommé. Zamkli talion yahyssy.

s.43

Emplatre de savon. Saboun yahyssy.

Extrait d'Absinthe. Pelin-houlassassy

Extrait d'Aconit Kourt-boghan houlassassy

s.44

Extrait de Belladonn. Belladonnahou- lassassy

Extrait de Camomilte. Papadia houlassassy.

s.45

Extrait de mars pomme. Elmali tschelik-houlassassy

Extrait de Gentiane. Tschenliané- houlassassy.

Extrait de Jusquiame. Ban-otou-houlassassy.

Extrait aqueux de Noix vomique. Kargh a-buken-houlassassy.

s.46

Extrait aqueux d Opium. Afion-houlassassy.

Extrait de Ratanhia. Ralania-houlassassy.

s.47

Extrait de Pissenlit. Kara-kindiba -houlassassy.

Extrait de trèfle d eau. Idrifil. houlassassy.

s.48

Limaille de fer Demîr-eyentissi.

Limaille de fer préparée. Sakik olmousch demir eyentissi.

Sulfure de fer Kukurtlu tschelik. (Pour quelques réactifs.)

Sulfate de fer. Vitriol martial. Zatschi Kybrys.

s.49

Protochlorure de mercure. Calomel. Tadli sulimen.

s.50

Hydrochlorate de mercure et d'ammoniaque. Précipité blanc.—Ak-surur.

Oxyde rouge de Mercure. Précipité rouge. Surur.

s.51

Sous-prtonitrate de Mercure Mercure soluble de Hahnemaun.-Hal nmann-sururi.

s.52

Deutochlorure de mercure. Sublime corros i f. Ak-sulimen.

Sulfure de Mercure et d'Antimoine. Ethiops antimonial. — Demirbozanli arabsoufoufou.

Sous-carbonate de potasse. Potasse pré- parée. Ghelin-touzou.

Sel de Tartre. Tortou-touzou.

s.56

Potasse caustique fondue. Pierre à cautère. Yaghitschi tasch.

s.57

Sulfate de potasse. Sel de duobus.

s.58

Proto-tartrate de potassium. Tartre tartarisé ou soluble.

Proto-bydriodate de potassium, hydriodate de potasse.

s.59

Sulfure dépotasse. Foie de soufre. Kukurt tschiyeri.

s.60

Elixir acide de Haller. Haller-ixiri.

Acétate d'ammoniaque. Esprit de Mindérérus. Mindérir rouhou.

s.61

Ammouiaqua liqnide pure. Nishader rouhou.

s.62

Sous-carbonate d'ammoniaque liquide huileux. Esprit de corne de cerf. Gheik-boinouzou-rouhou.

Eau sulfuro-acide. Liqueur probatoire de Hahnemann. Kukurtlu-Hahnemann-souyou.

s.63

Liqueur desel de tartre. Tortoulouzouyaghi.

s.64

Carbonate de Magnesie. Guvertschil kaimaghi.

s.65

Miel depure ou despume. Saf val

Miel rosat. Gul bali

Morphine. Morfina

s.66

Acétate de Morphine. Sirkéli-morfina.

s.67

Carbonate de soude dépuré. Saf kalia.

Proto-sulfate de sodium. Sel admirable de Glauber. Glauber-touzou.

s.68

Huile de fenouil essentielle. Resene yaghi.

L'huile essentielle de genievre. Ardilsch-yaghi.

s.69

Huile essentielle de menthe poivree. Nane yaghi

Huile essentielle de térébenthine. Saf trementi yaghi.

Huile de baies de laurier. Defne yaghi.

s.70

Oxyde d'antimoine hydrosulfuré rouge. Kermès minéral. Kyrinys- madéni.

Oxymel scillitique. Ada soan sirkentschubini.

s.71

Proto- acetate de plomb. Sucre de saturne depure. Koureschoun touzou.

s.72

Poudre gommeuse. Zamkli soufouf.

Poudre de Dower. Doucer soufoufou.

Extrait alcoolique de gayac. Résine de gayac. Pegamber-agalschi-zamki.

s.73

Résine de Jalap. Tchalappa-zamki.

Roob de genievre. Arditsch mourapasi

Roob de sureau. Murver mourapasi.

s.75

Scille maritime sechhe. Ada-soani.

Espèces de guimauve. Hatmimatbouhou

Espèces aromatiques. Baharli matbouh

s.76

Etlie sulfurique alcoolisé. Liqueur anodine minérale de Hoffmann. Lohman rouhou.

s.77

Alcoliol camphre. Esprit de camphre. Kiaphouri rouhou.

Esprit de cochléaria. Kaschik otou rouhou.

s.78

Alcool très-rectifié. Mukerrer scharab rouhou.

Alcool rectifié. Safscharab rouhou.

Eponge préparée. Sungher fitili.

s.80

Foie d'antimoine. Demir-bozan tschyeri.

Antimoine cru en poudre. Demir bozan.

s.81

Proto-tartrate d'antimoine et de potasse.

Tartre stiblé ou émétique. *Tarteri-moukayi*.

s.82

Strychnine. Strtchnina.

s.83

Soufre dépuré- Kukurt tschitscheyi

Sulfure de chaux Foie de soufee calcaire Kiretschli kukurt dschiyeri.

Sulfate de cuivre et d'ammoniaque. cuivre ammoniacal Nischadirli gheuziaschi.

s.84

Sirop simple. Sade schirup.

s.85

Teinture amère. Adschi rouhou.

s.86

Teinture dasa foetida Iltis rouhou.

Teinture de Cantharides. Kondous-beutscheghi rouhou.

s.87

Teinture de cannelle. Tartschin rouhou.

Teinture de digitale pourprée. Yuksuk otou rouhou.

s.88

Teinture de fer ammoniacé. Tchéliikli nischader touzou rouhou.

Teinture de Iode. Iod rouhou.

s.89

Teinture d'opium simple. Afion rouhou.

s.90

Onguent d'acétate de plomb. Kourschoun sirkessi melhem.

Onguent de Guimauve. Hatmi melhem.

s.91

Onguent aromatique. Baharli melhem.

Onguent gris de mercure commun. Djiva melhemi

s.92

Uguent gris de mercure fort. Sert Djiva melhemi.
Onguent de blauc de baleine. Balyk-nevsi-melhemi.
Onguent simple. Kaimak melhemi. s.93
Onguent soufré. Kukurt melhemi.
Onguent deTérébenthine. Térémenti mehlem s.94
Oxyde de zinc. Fleuri de zinc. Tulia tschitscheyi.
Sulfate de zinc cristallisé. Toutia touzou.

EK-6: Pharmacopee Militaire Ottomane, İlgili Kısımlar Çeviri Yazısı

Ada Soğanı Sirkesi	Kırmızı Kimyager Kâğıdı
Mükerrer Sirke Ruhu	Sulu Klor
Sirke Ruhu	Kınakına Çiçeği
Limon Tuzu	Saf Tebeşir
Tuz Ruhu	Yeşil Taş
Kezzap Suyu	Kunduz Böceği Yakısı
Güçlü Su (Kezzap Suyu)	Baldıran Yakısı
Kezzap Suyu	İngiliz Taftası
Mükerrer Zaç Yağı	Civa Yakısı
Zaç Ruhu	Zamklı Talion Yakısı
Krem Tartar Ekşisi	Sabun Yakısı
Sığır Yağı	Pelin Hülasesı
Yanmış Şap	Kurtboğan Hülasesı
Süzülmüş Katre Uşağı Zamkı	Belladona Hülasesı
Nişadur Ruhu Tuzu	Papatya Hülasesı
Geyik Boynuzu Tuzu	Elmalı Çelik Hülasesı
Saf Nişadur Tuzu	Çentiyane Hülasesı
Çelikli Nişadur	Ban Otu Hülasesı
Kireç Suyu	Kargabüken Hülasesı
Tarçın Suyu Ruhu	Afyon Hülasesı
Mukadder Su	Ratanya Hülasesı
Taflan Suyu	Karahindiba Hülasesı
Billurlanmış cehennem taşı	Idrifil Hülasesı
Cehennem Taşı	Köftini (Keten) Unu
Barite Tuz Ruhu	Demir Eyentisi (Talaşı)
Ihlamur Kömürü	Sakik Olmuş Demir Eyentisi (Talaşı)
Çam Kömürü	Kükürtlü Çelik
Kati Melhem	Zeçi Kıbrisi
Mavi Kimyager Kâğıdı	Tatli Sülimen
Sarı Kimyager Kâğıdı	Ak Surur

Surur	Çalappa Zamk1
Hahneman Sururi	Ardıç Murapası
Ak Sulimen	Mürver Murapası
Demirbozanlı Arap Sfoufu	Ada Soğanı
Gelin Tuzu	Mürver Murapası
Tortu Tuzu	Ada Soğanı
Yakıcı Taş	Hatmi Matbûh
Kükürt Ciğeri	Baharlı Matbûh
Haller İksiri	Lokman Ruhu
Minderir Ruhu	Kafuri Ruhu
Nişadur Ruhu	Kaşık Otu Ruhu
Geyik Boynuzu	Mükerrer Şarap Ruhu
Kükürtlü Hahneman Suyu	Saf Şarap Ruhu
Tortu Tuzu Yağı	Sünger Fiteli
Güverçile Kaymağı	Demirbozan Ciğeri
Saf Bal	Demirbozan
Gül Balı	Tartari Mukayyi
Morfin	Sitriçina
Sirkeli Morfin	Kükürt Ciğeri
Saf Kalya	Kireçli Kükürt Ciğeri
Glauber Tuzu	Nişadurlu Gözyaşı
Rezene Yağı	Sade Şurûb
Ardıç Yağı	Acı Ruh
Nane Yağı	Iltis Ruhu
Saf Terementi Yağı	Kunduz Böceğı Ruhu
Defne Yağı	Tarçın Ruhu
Kırmızı Madeni	Yüksü Otu Ruhu
Ada Soğan Sirke	Çelikli Nişadur Tozu Ruhu
Kurşun Tozu	İyot Ruhu
Zamklı sfouf	Kurşun Sirkesi Melhem
Dower Sfoufu	Hatmi Melhem
Peygamber Ağacı Zamk1	Bahari Melhem

Civa Melhemi

Sert Civa Merhemi

Balık Nevsi Melhemi

Kaymak Melhemi

Kükürt Melhemi

Terementi Melhemi

Tulya Çiçeği

Tutya Tozu

FORMÜLLER

ASKERİ HASTANELERİN KULLANIMI İÇİN.

1. Özütlér
2. İnfüzyonlar
3. Emülsiyonlar
4. Solüsyonlar
5. Karışım İlaçlar
6. Gargaralar
7. Damlalar
8. Sıcak Kompresler
9. Banyolar
10. Lavmanlar
11. Ağız Yıkama Suları
12. Looch, Müsilaj
13. Électuaires
14. Ovma Sıvıları
15. Pomadlar
16. Plasterler
17. Lapalar
18. Haplar
19. Pudralar
20. Türler
21. Tütsüler

EK-7: Müfredat-ı Tıp ve İlm-i Tedavi, İlgili Kısımlar Çeviri Yazısı

Afyoniye.....	11
Haşhaş	11
Afyon	12
Morfin	14
Kodein.....	16
Espariye Afyoniye.....	23
Gelincik Çiçeği.....	27
Yaban Marul.....	27
Esrar	29
Bazincan	30
Lüffah.....	33
Atropin	36
Abdüselam	39
Bak otu	39
Tatula.....	41
Defan.....	43
It üzümü	46
Yaban yasemini.....	46
Kakenç.....	47
(sayvaniyeyi semdar)	48
Bandıran	48
Küçük baldıran	53
Suver izyanesi	53
Harabiyeti.....	54
Şakaik-i numaniye.....	56
Harbak esved.....	56
Bet otu	57
Delfin.....	58
Haniku'n- Nemir	59
Akonitin	59

(papaz otu).....	61
Harbak ebyaz.....	63
Harbak ahdar	64
Çidem	64
Surnican	66
Sumak semmi	67
Balık otu.....	67
Şatar.....	68
Has Kiyanus	69
Kiyanus Potasyum.....	72
Kiyanus Tutya	73
Kiyanus Hadîd.....	74
Acı Badem.....	75
Rodol.....	78
Kurtboğan.....	79
Bakal i en.	79
Astriginin	80
Bervesin.....	85
Kerare	89
Mahmuze.....	91
Ergotin.....	93
Kebir et fahm.....	94
Zafran	94
Pelin	96
Varatika.....	97
Sedef otu.....	99
Kara ardıç	100
Edviye-i muzadd-ı tesniye.....	101
Klor nemli	105
Klor Karbon	114
Eter Klor.....	114
Eter Azot	114

Benzin	115
Aldehid.....	115
Kebir et karbon.....	115
Amilin	116
Zeyt Cevb.....	116
Eter Klorma Klori	117
Tenvim	118
Eter et	119
Eter Kebiret.....	120
Eter Klor.....	123
Eter Azot	124
Eter Hâl	125
Kafur	126
Kafur Otu	130
Kunduz Cayi'si	130
Misk	132
Misk-i Nebâti	134
Anber.....	135
Zeyt	136
Kırmız	136
Kedi Otu.....	137
Valerieteneti Tutya.....	140
Valerieteneti Hadîd	142
Valerieteneti Amonyak	142
Sayvaniye-i Itriye	143
Anason	145
Malik Otu	146
Kışniş	147
Dere Otu.....	147
Raziyane.....	147
Kırman Kimyonu	148
Sünbül	148

Sumûğ-i Râtînciyye Sivaniye.....	149
Haltiyet.....	149
Sekbînc.....	151
Kası.....	152
Cavşir.....	152
Çadır uşağı.....	153
Şecr el Bertekan.....	154
Ezher-i Bertekan.....	155
Ihlamur.....	156
Kehreba.....	156
Zıt Tayyâri Karine Zebbi.....	157
Hılt.....	157
Münebbihât Umumiye.....	163
Keşüliye.....	165
Keşül.....	166
Klor Megel.....	171
Hamr.....	171
Kamu'yet.....	175
Limoniyet Kamuyet.....	178
Çay.....	179
Garana.....	182
Çeragay çayı.....	183
Karka.....	183
Edviyeyi 'Akkâriye.....	184
Şefeviyye.....	189
Besberye.....	
Ada çayı.....	
Haşîşetül Kab.....	
Züfa.....	192
Safir kuyruğu.....	192
Yer sarmaşığı.....	
Lavanta.....	

Nane	193
Kekik.....	194
Oğul otu.....	195
Bertakaniye	
Itr tayar Limon	
Küçük Papatya	202
Soğulcan Otu.....	203
Büyük Papatya	204
Arnika.....	206
Haşîşet ül Sûal.....	207
Kadim el sinir.....	209
Civan Perçemi	
Mersiniye	
Zeyt Tayar Kaşe Pot.....	210
Ol.....	211
Manolya.....	213
Kırş Büşterter	213
Gariye.....	215
Defne Ağacı	215
Tarçın	217
Cezri sasafraş	221
Fasıla-i Cevz Buası	222
Cevz Bua	222
Cihaniye	223
Zencefil	224
Sahlepiye	226
Vanilya	227
Yılan yastığı	229
Kışr-ı itr.....	230
Egir.....	231
Edviye-i Balsamiye	231
Râtîncîyet	234

Fıstık-i fasılasından hasıl olan ratinc ve zamk retinc	235
Sakız.....	236
Mürr-i Safi.....	237
Mütemel Ezrak	238
Günlük.....	239
Sinderus Billuri	239
Ladin	240
Retinc Haşeb-i Enbiye.....	240
Dem-i Ahaveyn	240
Terementiyet	242
.Mekke Pelesengi.:	242
Sakız Terementini	243
Sanevbariye Fasılasından Olunan Terementin.....	243
Bordo Terementini	244
Amerika Terementini	244
Venedik Terementini.....	245
Ezrar-ı Tennub	246
Terementin-i Kanada.....	246
Burgonya Zifti.....	246
Istrazburg Terementini	247
Terementinlerden Hasıl Olan Retinciyat.....	257
Galipot.....	257
Kalafon	258
Çam sakızı.....	258
Zift.....	258
Katran.....	258
Maden Gevheri Katranı.....	261
Hazs Fenik.....	262
Naftalin.....	263
Kara azot	264
Kurum	267
Fehm.....	267

Ardıç.....	269
‘Ar’ar	269
Ardıç katranı.....	269
Terementin kopağı.....	272
Balsamiyet.....	277
Hazs Aselbend.....	278
Aselbent-i Kilsî	280
Bakliye Fasılasından İstiğkaranfıl Olunan Balsamet	281
Balsam Perva.....	281
Tolun Balsamı	282
Mi’atiye Fasılasından İsti’mal Olunan Balsamet	284
Aselbend.....	284
Mi’at-i Sulbî	286
Anber-i Saal	286
Mi’at-i Saal.....	287
Karabiber.....	288
Kebabe.....	290
Matiko	293
Kaoa	294
Salıbiyye.....	295
Kaşık Otu Yaprağı.....	297
Büzûr Hardal Esved	298
Büzûr Hardal Enyaz	300
Haşîşet ül Dinar.....	308
Cezr-i Kontrayova.....	312
Ceviz Ağacı.....	313
Güzel Boya.....	315
Elektrik.....	316
{Edviye-i Münebbih (Uyarıcı) }	
Fosfor	330
Fosforiti Kels ve Sud.....	335
Zerrûh	337

{[Merkad (Uyku Yeri)]}	
Tedaavi bi'l-ma.....	353
Istihsâlet-i Amonyokiye	360
Amonyak	361
Fahmiyet-i Amonyak	362
Emlâhe Amonyak.....	369
Klor mai et Amonyak	369
Halit Amonyak Mayi'	371
Aselbendet Amonyak Mâi'	374
Anilin	375
Kebriyet ve İstihsalet Kebiyetiye	375
Kebiriyet.....	375
Hazs kebiriyet Mâi'	378
Kebiriyet karbon.....	380
Kebiriyet Ma'bud Sud.....	381
Kebiriyet potas Müceffef	381
Kebiriyetpotas Mâi'	382
Kebiriyet Kels	384
Kebiriyet ahir Hadîd.....	386
Miyâh-ı mâ'deniyye-i kebiriyet	387
Miyâh-ı mâ'deniyyenin meşhur ve müta'arifeleri	390
Hazs Kebiriyet.....	394
Taht Kebiriyet sud.....	396
Ma'riki Nebâtiye	397
Haşeb-i Enbiye	397
Separna.....	401
Jameika Sapernası	402
Saperniyet.....	403
Çöp Çini	408
Garo.....	409
Kassat-ül Ma	412
Isırgan Otu.....	413

Kalediyum Sekenum	414
Ludliye	414
Kuako	416
Şimşir	417
Mürver.....	417
Hanımeli.....	418
Dişbudak Ağacı.....	419
Hodan	420
Karakafes.....	420
Oşkun Otu	422
Hindiba.....	422
Hindiba-i Buy.....	423
Dul Avrat Otu.....	424
Hercei Benefşe	425
Karanfil	426
Çöğen	426
Şahterec	428
{Müdrret ül Bevliye}	
Basal Unsul ve Digital	432
Fasülye Zambakı	433
Digital.....	438
Mübevtilat Nebâtiye Ârızıyye.....	454
Fasülye-i Heleyoniye	454
Kuşkonmaz.....	454
Katırtırnağı	456
Yapışkan Otu.....	457
Pare	458
‘İnebü'd-dübb	459
Azot et Sud.....	460
Kıyanüs-i Hadîd ve Potasyum.....	463
Üre.....	463
Mübevtilat kalyuye.....	464

Potas	470
(potas safi).....	470
Potas Bilakis.....	477
Fahmiyet Potas Mu'addel	480
Sanî Karboniyet Potas	481
Hazs Sübiyum	483
Fehmiyet-i Sud.....	483
Sanî(ikinci) Karboniyet Sud.....	485
Miyah-i Madeniye-i Kaliyuye.....	487
Vichy Suyu.....	488
Çeti suyu	489
Tenkar	491
Boriyet Potas	493
Halit Potas	494
Halit Sud	496
Sabun Tabî	496
Sabun Hayvanî	499
Sabun in.....	500
Linin	500
{[Edviye-i Mütekaşşi (balgam söktüren ilaç)]}	
Fasıla-i Poligalaya.....	503
Virjinya Poligalası.....	503
{[Edviye-i Makya' (kusuturucu)]}.....	
Makya' et Nebeviye	509
Fasıla-i Feriboya.....	509
Fasıla-i Zeravendiye.....	509
Fasıla-i Deflîye.....	509
Fasıla-i Benefşeciye	510
Benefşe-i Ezhari	510
Fasıla-i Nergisiye	512
Nergis	512
İpeka Kuana	513

Arak-ı Zeheb-i Hulku-i Esved.....	514
Arak-ı Zeheb-i Hulku-i Ebyaz	515
Emtiyan	515
Arak el Zeheb Mahzere	523
Arak Elzeheb Mütemevvic.....	524
Makya' et Madeniye	527
Istihsâliyet-i Antimuan.....	527
Antimuan Madeni.....	531
Cez-et ve Hâmızat Antimuan	533
Hamz Antimuan	534
Fevk Antimuaniyet Potas	535
Kebiriyet ve Cez Kebiriyet Antimuan.....	537
Kebiriyet Antimuan.....	537
Cez Kebiriyet Antimuan	538
Zücac Antimuan	539
Kırmız-ı Madeni.....	540
Kebiriyet Antimuan Müzehheb.....	542
Kor Antimuan	543
Cez Kor Antimuan	545
Tırtır Mukayyi.....	545
Taht İyod Antimuan	552

Nane

Cümlenin malumu olduğu üzere nanenin birkaç nevi vardır. Lakin en müstamel nane felfelidir Menthe sulak mahallerde tenabüt eder. Cevahi mademer ile bir zıt tayar derzı mezkûr bir zıt tayar mâî' ile zıt tayar keşiften mürekkebdır. Nanenin tu'me ve râyihası cümlenin malumudur.

(Havâss-ı Tıbbiye)

Nane mide ve kalp ve hâmız ve cihazı asabiyeyi tahrik ve tenbiye ve riyah def'i ettiğinden ha'im mesanenin. Memul ve muzzadd tenessüh gibi 'gusret hazaimde. Nezle sadriyada insidad ihşada ra'se asabiyede ve nezle-i sadriyede büzak tenaküs

için lebn-i kat' için ve kulunç ve bazı ishallerde ve fûvak ve asabiyede dahi istihmal olunur.

(Keyfiyyet-i İsti'mal)

Nane menku': dört dirhem a'sâriden sekiz dirhem aşariye kadar nane yarım kıyye aşari su derûnunda nak' olunarak istihsâl olunur.

Ma' miktar nane: 20'den 90 dirhem aşariye kadar müstameldir.

Nane Şurûbu: bir cezve mâi' miktar nane iki iki cezve şeker ile istihsar olunup 30 veya 40 dirhem aşar miktarında isti'mâl olunur.

Zıt Tayar Nane: beş ya da on damla miktarda bir cu'ra derûnunda veya hod bir miktar şeker üzerine damlatılarak isti'mâl olunur.

Kurs Nane: beş yüz dirhem aşari şeker dört dirhem aşari zeyt tayar nane ve miktar-ı kafi mâ' miktar nane halt olunarak istihsar olunur ve ba'za dahi nane suyuna bir miktar ilave edilir.

Nane Ruhu: miktar-ı müsa zeyt tayyâr nane ile keşverin mürekkebi olup 2 dirhem aşardan 8 dirhem aşariye kadar isti'mâl olunur. Herhangi del sürtünde mincar gibi ve bazı kuruh mezmunenin iltihabını teshil için isti'mâl olunur.

mâi'-i mezkûre 30 dirhem aşari edip 12 dirhem aşari tarçın ve karanfil 22 derecede bıraka aşari gül derûnunda sekiz gün kadar tahsim bade 4 dirhem aşari zeyt tayar nane on dirhem aşari sabı' anber ilavesiyle istihsar olunur mâi' mezkûr 8 ya 10 damla miktarında bir fincan kadar su derûnunda hâllolunarak lenelekuyet ve yarmak için garara sürtününde isti'mâl olunur.

Karanfil

(havâss-ı tıbbiye)

Umumiyeden şedidiye altışar bir deva olup baharat gibi istihmal olunur lakin ziyade miktar yahut azman keşirede isti'mâl olundukda midede iltihab yırtılığından hazmı tesir ettiği gibi az miktarda isti'mâl olundukda faal hazmı teshil eder zeyt tayar karanfil rem esnan yağı diş çürüğünde vaca'i teskin için isti'mâl olunmakta esnanede bu usul miktardan biri değildir.

(Lavande Oficinale) lavanta [[[huza'a]]]

(havâss-ı tıbbiye)

Hazame (kesîr el miktar isti'mâl olundukta konca... Eder ve bazı hatari dahi bâdî olur kalîl el miktar isti'mâl olundukda menba' ve muzadd tesennüh gibi emraz-ı zafiye ve felçte nâfi'dir. Ezheri mâî'si gibi bazan isti'mâl olur.

Tarçın

(havâss-ı tıbbiye)

Kesîr lea şim'al bir deva olup ta'n ile bir ıtr tayari hâvî olduğundan nâfi' bi mukavvîdir. Miktar-ı kalîle isti'mâl olundukda nahiyeyi midede hararet îrâsıyla evlâ' ifa'l hazmiyeyi tesisat saniye inkıbâzı müris olur. Keşide almaktadır. Ahiz olundukda aliulumum vücuda münebbih gibi dışarıyadır. Deva-i mezkûr ekseriya sair edviye menba' ve mukayyi ile hat olunarak isti'mâl olunur. Tarçın saf midede ve iltihab-ı mesanede mukavvî gibi cay sebaik hicriye-i meba' ve midede entihab olmaya rakdan husûle gelen yankıda müsadık misilli kullanılır ve tu'me vericisi gerye olan edviyenin istihmalî teshil için isti'mâl olduğu gibi bazı istihsâlle terkinde dahi dahlolur

Zencefil

(havâss-ı tıbbiye)

Zencefil şerid altışar bir deva olup mıntıka-i harra ve berda ahalişi hazmi teshil ve hususta isti'mâl eder geliri gibi İngilterede dâhi kulunç, resye ve nikrisiyede isti'mâl olunur. Deva-i mezkûrun gışâ'-i muhati tenefüsü üzerine dahi tesir gelişi olduğundan nezle sadriyede

Mürver

Seau [[[heman Mürver]]]

Heman esved mutedil kametde bir ağaçtır. Her duvar ve çit kenarlarında neşvu olup tıpta cezirenin ikinci tabak-ı keşiriyesi ve ezheriyle meyvesi isti'mâl olunur.

Keşiri Heman: etıbbayı kadime-i bahusus ile (sebed-i nehame)

Defi' büzak aşırır hemden iki dirhem aşariye kadar mukayyi gibi neşreder.

Menku' evbaye: işbu menku' bir dirhem aşariyeden dört dirhem aşariye kadar evbaye yarım kiye aşari mâî' dahli ile naki' olunarak istihsar ve isti'mâl olunur.

Sabk Kesûl lübiye: saf mezkûr beviz cuz'î ve lübiye seksenbeş dirhemde beşyüz cüz-i Kesûl ile sekiz gün kadar tahsim olunarak istihsar olunur. Kendi dört dirhem aşariden sekiz dirhem aşariye kadar bir cüra-i ali papatya meku' ile halt olunarak isti'mâl olunur. Saf mezkûrun miktarı taz'îf olundukda mukayi gibi tesir eder.

Sebketriye lübiye: dahi bu veçhile istihsar ve isti'mâl olunur.

EK-8: Dünya Sağlık Örgütü Seçilmiş Tıbbi Bitkiler Monografı (Cilt 1), İlgili Kısımlar Çevirisi

HATMI

Radix Althaeae

Tanım

Radix Althaeae *Altea officinalis* L.'nin kurutulmuş köklerinden oluşur. (Malvaceae).

Eş Anımlı

Malva officinalis L.

Seçilmiş Yerel İsimler

Altea, alte, althea, bardul khatmi, benefischi, bismalva-ebegümece, blanca malva, bon visclo, bourdon de St Jacques, Eibisch, Eibischwurzel, erva molle, guimauve, Heilwurz, hobbiza, Ibischwurz, khairi, khatmi, korszén prawóslazu, marshmallow, marshmallow kökü, malvaccioniu, malvavisco, marmolone, molotta, Mağribi ebegümece, orvosiziliz gyökér, racine d'althée, racine de guimauve, Sammetpappel, sauvage, Schleimwurzel, suzmool, tatlı ot, beyaz ebegümece, wymote.

Coğrafi Dağılımı

Batı Asya ve Avrupa'ya özgü ve Amerika Birleşik Devletleri'nde doğallaştırılmıştır. Kökler, en az 2 yaşında ve sonbaharda hasat edilen, ticari olarak yetiştirilen bitkilerden elde edilir.

Tasvir

Dik, odunsu saplı çok yıllık 60-120 cm yüksekliğinde bir bitki. Yaprakları almasıık, yüreksiye yakın ovat, testere dişli, kadifemsi, büyük, bazen 3 loblu. Çiçekler soluk pembe, aksiller, her biri 6–9 yarık tutulum ile çevrili çanak. Meyveleri, bir halka içinde bir araya gelmiş koküsler.

İlgili Bitki Materyali: Kurutulmuş kökler.

Genel Görünüm

Silindirik veya konik, hafifçe bükülmüş kökler, 2 cm kalınlığa kadar, derin uzunlamasına çatlaklı. Dış yüzey grimsi-kahverengi, çok sayıda kökçük nedbesi taşır. Yarık dıştan lifli, içten pürüzlü ve taneciklidir; kesitlerde kalın, kahverengimsi peridermli beyaz ağaç kabuğu ile beyaz ksilemden ayrılan belirgin, kahverengimsi kambiyumu gösterir; kabuğun katmanlı yapısı ve ksilemin saçılmış yapısı, nemli iken daha belirgindir. Soyulmuş kökün grimsi beyaz ince lifli dış yüzeyi vardır; mantar ve dış kortikal parenkim yoktur.

Organoleptik Özellikler

Koku: belirsiz, aromatik tat: zamlı/yapışkan.

Mikroskobik Özellikleri

Çok sayıda uzun, ince duvarlı, delikli doku ile ardışık olan teğet gruptan oluşan ince duvarlı parenkim temel dokusu olan floem; ksilem içeren retikülat ya da merdivensi kalınlaşma ve odusulaşmış trakeitler ile sınırlandırılmış çukurlardan oluşan, az miktarda odunlaşmış parenkima ve nadiren küçük gruplardan oluşan yalnızca orta boy lamellalı odunsulaşmış lifleri olan ksilem; sayısız odunsulaşmamış öz ışınları ile enine oluşmuş ksilem ve floem, çoğunlukla tek sıra; floem ve öz ışınların parenkim hücrelerinin çoğunluğu çok sayıda küçük nişasta taneleri içerir, tanecikler genellikle basit yapılı, ovale yakın küremsi, genellikle 2-3 bileşikli, açık sirküler ya da yarık şekilli hiluma sahiptir; parenkima hücrelerinin bazıları kalsiyum oksalatın 20-40 µm çaplı küme kristallerini içerir, kimileri de müsilağ içeren idyoblastlar hâindedir.

Toz Bitki Materyali

Kahverengimsi gri (soyulmamış kök) veya beyazımsı (soyulmuş kök). Renksiz, sivri uçlu ya da bölünmüş uçları olan, esas olarak bilinmeyen, kalın duvarlı liflerin parçaları; retikülat veya skalariform kalınlaşma ve sınırlandırılmış çukur parçaları; Kalsiyum oksalat küme kristalleri yaklaşık 20–35 µm, çoğunlukla 25-30 µm çapında; müsilağ içeren parankima hücreleri; soyulmamış kökten toz hâline getirilmiş

malzemeden ince duvarlı, sekmeli hücrelerle mantarın parçaları. Bazen uzunlamasına bir hilum ile çap olarak 3-25 mikron sayısız nişasta taneleri; nişasta taneleri çoğunlukla basit, birkaçı 2-4 bileşiktir.

Genel Kimlik Testleri

Makroskopik ve mikroskopik incelemeler.

Safılık Testleri

Mikrobiyoloji

Spesifik mikroorganizmalar ve mikrobiyal kontaminasyon limitleri için yapılan testler, tıbbi bitkiler için kalite kontrol yöntemleri konusunda WHO kılavuzlarında açıklandığı gibidir.

Yabancı Organik Madde

Kahverengide, bozulmuş ilaçta %2'den fazla değil, ve soyulmuş kök mantarda %2'den fazla değil.

Toplam Kül

Soyulmuş kökte %6'dan fazla ve soyulmamış kökte %8'den fazla değil.

Asit-Çözünmeyen Kül

Soyulmuş kökte %3'ten fazla değil.

Suda Çözünür Ekstrakt

En az %22.

Kurutma Kaybı

En fazla %12.

Kabarma Endeksi

En az 10.

Pestisit Artıkları

Önerilen maksimum aldrin ve dieldrin limiti 0.05 mg/kg'dan fazla değildir. Diğer pestisitler için, *Avrupa İlaç Kılavuzu*, ve tıbbi medikal bitkiler ve pestisit kalıntıları hakkında kalite kontrol metotları WHO kılavuzlarına bakınız.

Ağır Metaller

Maksimum sınırlar ve ağır metallerin analizi için, tıbbi bitkiler için kalite kontrol yöntemleri konusunda WHO yönergelerine başvurun.

Radyoaktif Kalıntılar

Uygulanabilir olduğunda, radyoaktif izotopların analizi için tıbbi bitkiler için kalite kontrol yöntemleri konusunda WHO kılavuzlarına danışın.

Diğer Saflık Testleri

Ulusal gereksinimlere uygun olarak kurulacak kimyasal, sülfatlanmış kül ve alkol çözünebilir ekstraksiyon testleri.

Kimyasal Analizler

Gravimetrik analizle belirlendiği üzere soyulmuş kökte %10'dan az olmayan toplam müsilaaj yoktur.

Başlıca Kimyasal Bileşenler

Müsilaaj içeriği %10 ila %20 arasında değişir ve asidik galaktronamin, nötr glukanlar ve nötr arabinogalaktanların bir karışımından oluşur.

Tıbbi Kullanımları***Klinik Veriler Tarafından Desteklenen Kullanım***

Yok.

İlaç Kılavuzlarında ve Geleneksel Sistemlerde Tarif Edilen Kullanımları

Kuru öksürük; ağız ve faringeal mukozanın irritasyonun semptomatik tedavisinde; yaralar ve kuru cilt için yumuşatıcı olarak. Ayrıca diğer ilaçların acı ya da keskin tadını maskeleyen için öksürük karışımlarında da kullanılır.

Halk Hekimliğinde Tarif Edilen, Deneysel veya Klinik Verilerle Desteklenmeyen Kullanımlar

Gastrik mukozanın astım, sistit, dizanteri ve irritasyonlarının tedavisi.

Farmakoloji

Deneysel Farmakoloji

Radix Althaeae'nin yatıştırıcı etkileri, oral ve farinjiyal mukoza üzerinde koruyucu bir kaplama oluşturan polisakarit hidrokolooidlerin yüksek içeriğine bağlı olup, lokal irritasyon ve inflamasyon koruyucudur.

Anti-inflamatuvar etki

Bir kök ekstraktından izole edilen bir polisakkarit fraksiyonunun (500 ug / ml) in vitro insan serumu içinde antikomplementer etkisi vardı. Köklerin sulu ekstraktları fagositozu uyarmış ve in vitro insan nötrofillerinden oksijen radikalleri ve lökotrienler salınmıştır. Sulu özüt ayrıca in vitro olarak insan monositlerinden sitokinlerin, interlökin-6'nın ve tümör nekroz faktörünün salınımını indükler, böylece anti-inflamatuvar ve immüno stimulan etki gösterir. İzole edilmiş müsilaj polisakkaritlerinin farelere intraperitoneal olarak uygulanması (10 mg / kg vücut ağırlığı), koloidal karbon klirens testi ile ölçüldüğü üzere makrofajların fagositik aktivitesinde 2.2 kat artışa neden olmuştur. Bununla birlikte, sıçanlara (100 mg / kg vücut ağırlığı) köklerin %80 etanol ekstrüzyonunun intragastrik uygulanması, karajenan kaynaklı ayak tabanı ödemi engellemedi.

Mukosilyer naklin kurbağanın izole, kirpikli epitel yemek borusunda geçişinin zayıf inhibisyonu (%17), 200 µl sulu kök maserat hâlinde izole dokunun tedavisinden sonra kanıtlandı. (6.4 g/140 ml).

Antitussif etki

Sulu bir kök ekstraktından izole edilen bir polisakkarit fraksiyonunun kedilere (50 mg / kg vücut ağırlığı) intragastrik uygulanması, laringofaringeal ve trakeobronşiyal mukozanın mekanik irritasyonu ile indüklenen öksürük yoğunluğunu ve şiddetini

bastırmıştır. Bu polisakkarid fraksiyonunun (50 mg / kg vücut ağırlığı) antitussif aktivitesi, Syrupus Althaeae (1.0 g/kg vücut ağırlığı) kadar etkiliydi ve prenoksdiazinden (30 mg / kg vücut ağırlığı) daha etkiliydi.

Klinik Farmakoloji

Yok.

Kontrendikasyonlar

Bilgi bulunmamaktadır.

Uyarılar

Bilgi bulunmamaktadır.

Önlemler

İlaç Etkileşimleri

Radix Althaeae'nin eşzamanlı uygulanması diğer ilaçların emilimini geciktirebilir

Diğer Önlemler

İlaç ve laboratuvar test etkileşimleri ile ilgili genel önlemler veya karsinojenez, mutajenez, doğurganlığın bozulması; gebelikte teratojenik ve teratojenik olmayan etkiler; emziren anneler; ya da pediatrik kullanım önlemleri hakkında bilgi mevcut değildir. Bu nedenle, Radix Althaeae hamilelik veya emzirme döneminde veya tıbbi gözetimsiz çocuklara uygulanmamalıdır.

Advers Etkiler

Bilgi bulunmamaktadır.

Dozaj Biçimleri

Soyulmuş veya soyulmamış, kırılmış, doğranmış veya toz hâline getirilmiş ham ilaç ve bunların galenik preparatları. İyi korunmuş bir kaptaki saklayın, ışıktan koruyun.

Pozoloji

(Aksi belirtilmediği sürece)

Kuru öksürük, oral veya faringeal tahriş için: 0.5-3.0 g ham ilaç, sulu, soğuk maserat veya 2–8 ml şurûb olarak tekrarlanabilir. Günlük 15 gram ham ilaç dozuna kadar. Gastrik tahriş için: günde üç defaya kadar sulu, soğuk maserat 3–5 g ham ilaç.

LAVANTA

Aetheroleum Lavandulae

Tanım

Aetheroleum Lavandulae, *Lavandula angustifolia* Mill'in taze çiçeklenmiş tepelerinden gelen buharlı damıtma ile elde edilen uçucu yağdan oluşur veya *L. intermedia* Loisel'den (Lamiaceae).

Eş Anlamlılar

Lavandula officinalis Chaix, *L. spica* Loisel., *L. vera* DC., *L. vulgaris* Lam. *Lamiaceae* ayrıca *Labiatae* olarak da bilinir. Çoğu formüller ve eski referans kitaplarında, *Lavandula officinalis* Chaix, doğru tür adı olarak kabul edilir. Ancak, Uluslararası Botanik İsimlendirme Kuralları'na göre, *Lavandula angustifolia* Mill. türlerin meşru ismidir.

Seçilen Yerel İsimler

Al birri, alhucema, arva neh, aspik, geniş yapraklı lavenda, genel lavanta, Echter Lavendel, İngiliz lavanta, espi, espic, espliego común, firigla, frigous, bahçe lavendarı, grando, hanan, hanene, hzama, khazama, khirii, khouzamaa, khouzami, khuzama, khuzama fassiya, khuzama zerqua, Kleiner Speik, Lavanda, lavande, lavande femelle, lavande véritable, lavando, lavandula vraie, Lavendel, lavanta, lawanda, lófinda, ostoghodous, postokhodous, spigandos, gerçek lavanta.

Coğrafi Dağılım

Kuzey Akdeniz bölgesi için yöreseldir. Güney Avrupa'da ve Bulgaristan'da, Rusya Federasyonu'nda, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve eski Yugoslavya'da yetiştirilmektedir.

Tasvir

1-2 m yüksekliğinde bir aromatik çalıdır. Dalları gri-kahverengiden koyu kahverengiye, uzun çiçekli ve kısa yapraklı sürgünler, uzunlamasına soyulan kabukludur. Yapraklar lifli sürgünler üzerinde kümeleşmiş, çiçekli sürgünler üzerinde geniş aralıklı hâlde; sapı çok kısa; mızraksı doğrusal; yapraklı sürgünler üzerinde 17 mm uzunluğunda, 2 mm genişliğinde, çiçekli sürgünler üzerinde 2-6 cm uzunluğunda, 3-6 mm genişliğindedir. Gri yıldız şeklinde saçak, *seyrek taban*, *margin entire*, dönerli, geniş tepeli. Çiçeklenme kalabalık, kesintili ya da başaklar devamlı, 2-8 cm uzunluğunda; halkalı şekilde 6-10 çiçekle sayılı, yukarıda olanlar daha yoğun; sap başaktan yaklaşık üç kat daha uzun; *burguları* kağıdımsı, rombik-oval, 3-8 mm uzunluğunda, kuru olduğunda pas renkli; ikinci bürgü yok ya da 2.5 mm'ye kadar uzun, pedikül 1.0-1.5 mm uzunluğunda; kaliks 4-7 mm uzunluğunda, dış kısım yoğunlukla gri saçaklı 13 uzunlamasına damarlı, üst ağız tek parça, kalp şeklinde yaprak uzantılı, alt ağız dört dişli; korolla 10-12 mm uzunluğunda, mavi, alt taban tüysüz, boğum ve dallar tüylü, üst dudaklar düz, üst damarlar doğrusal. Çekirdekler dar silindirik

İlgili Bitki Materyali: Uçucu yağ.

Genel Görünüm

%90 alkol, eter ve yağlı yağlarla karışabilen renksiz veya açık sarı bir sıvı.

Organoleptik Özellikler

Koku: Karakteristik, kokulu, aromatik; tat: aromatik, hafif acı.

Mikroskopik Özellikleri

Uygulanamaz.

Toz Bitki Materyali

Uygulanamaz.

Genel Kimlik Testleri

Makroskopik incelemeler; kırılma indisi, özgül ağırlık ve optik rotasyon ölçümleri; linalil asetat ve linalool varlığı için ince tabaka kromatografisi ve gaz kromatografisi.

Saflık Testleri

Mikrobiyolojik

Spesifik mikroorganizmalar ve mikrobiyal kontaminasyon limitleri için yapılan testler, tıbbi bitkiler için kalite kontrol yöntemleri konusunda WHO kılavuzlarında açıklandığı gibidir.

Kimyasal

Bağıl yoğunluk 0.878-0.892. Kırılma indisi 1.455–1.466 (4). Optik rotasyon -12.5-7 o . Asit değeri en fazla 1.0.

Böcek İlacı Artıkları

Önerilen maksimum aldrin ve dieldrin limiti 0.05 mg / kg'dan fazla değildir. Diğer pestisitler için, *Avrupa farmakopesi* ve tıbbi bitkiler ve pestisit kalıntıları için kalite kontrol yöntemleri ile ilgili WHO kılavuzlarına bakınız.

Ağır Metaller

Maksimum sınırlar ve ağır metallerin analizi için, tıbbi bitkiler için kalite kontrol yöntemleri konusunda WHO kılavuzlarına bakınız.

Radyoaktif Kalıntılar

Uygulanabilir olduğu yerlerde, radyoaktif izotopların analizi için tıbbi bitkiler için kalite kontrol yöntemleri ile ilgili WHO kılavuzlarına bakınız.

Diğer Saflık Testleri

Yabancı organik madde, toplam sodyum karbonat ve asitte çözünmeyen sodyum karbonat için testler uygulanamaz. Ulusal gereksinimlere uyumlu olabilmesi için, suda çözünür ekstre ve asitte çözünebilir ekstrat için testler uygulanır.

Kimyasal Analizler

Gaz kromatografisi ile yapılan resmî analizler aşağıdaki bileşimi gösterir: limonen, sineole, 3-oktanon, kafur, linalol, linalil asetat, terpen-4-ol, lavandulil asetat, lavandulol, a-terpineol.

Başlıca kimyasal bileşenler

İçerik: linalil asetat (%25-46), linalool (%20-45), terpinen-4-ol (%1.2-6.0), lavendulil asetat (>%1,0), 1,8-sineole (1,8-sineol) (sineol, sineole, okaliptol) (<%2,5), 3-oktanon (<% 2,5), kafur (<% 1.2), limonen (<% 1.0) ve a-terpineol (<% 2,0) (4). Linalil asetat ve linaloolün yapıları aşağıda sunulmaktadır.

Tıbbi Kullanımları

Klinik Verilerce Desteklenen Kullanımlar

Anksiyete ve huzursuzluğun semptomatik ihalasyon tedavisi ve gevşemeyi artırma. Haricen şifalı su terapilerinde, dolaşım bozukluklarının tedavisinde.

İlaç Kulavuzları ve Tarif Edilmiş Belgelerde Tanımlanan Kullanımlar

Uykusuzluğun semptomatik tedavisi ve sinir kaynaklı gastrointestinal hastalıkların tedavisi için gaz giderici olarak.

Geleneksel Tıpta Tarif Edilen Kullanımlar

Safra söktürücü, idrar söktürücü ve adet hızlandırıcı olarak oral yolla; yanıklar, ishal, baş ağrısı, boğaz ağrısı ve yaraların tedavisi için harici olarak.

Farmakoloji

Deneysel Farmakoloji

Anestezik Aktivite

İn vitro, banyo ortamındaki 0.01-0.0 ug / ml uçucu yağ, linalil asetat ve linalool, bir sıçanın frenik hemidiyaframın elektriksel kasılmalarını azalttı. In vivo, tavşan konjonktiv testinde uçucu yağın linalil asetat veya linalool sulu çözeltisinin uygulanması, 30.0- 2500.0 µg / ml Konjonktival kesede, refleksi provoke etmek için gerekli uyaran sayısını artırdı.

Antikonvülsan ve Yatıştırıcı Faaliyetler

Kemirgenlerde linaloolun 2,5g/ kg (va) intraperitoneal yolla uygulanması, *pentylene-tetrazole*, *picrotoxin* ve elektroşok tarafından indüklenmiş konvülsiyona karşı korur. Farelerde, vücut ağırlığının 2.5g/kg'ı kadar linalool intrapritoneal uygulanması, glutamat fonksiyonuna etki etti ve *N-methyl-d-aspartate* ile indüklenen konvülsiyonları geciktirdi. Linalool, [3H] glutamat bağlanmasının rekabetçi bir antagonisti ve fare kortikal membranlarında [3H] dizosilpin bağlanmasının rekombinant olmayan bir antagonisti olarak hareket eder ve glutamaterjik transmisyonun girişimini önler. Linaloolün fare kortikal sinaptozomlarında [3H] - glutamat alımı ve salınımı üzerindeki etkileri araştırıldı. Linalool, potasyum ile uyarılmış glutamat salınımını azaltmıştır. Bu veriler linaloolün eksitatör glutamaterjik iletim sisteminin unsurlarına müdahale ettiğini göstermektedir.

Anti-inflamatuar Aktivite

Aetheroleum Lavandulae'nin ani tip alerjik reaksiyonlar üzerindeki etkisi in vitro ve in vivo olarak araştırıldı. Uçucu yağın 1: 500, 1: 100, 1:10, 1: 1 ve 1: 0'lık sıvı dilüsyonlarının ekstradermalve intradermal olarak uygulanması, farelere 48/80 bileşik tarafından indüklenen mast hücrelerine bağlı kulak ödemi inihbe etti. Uçucu yağın (aynı doz aralığı) sıçanlara uygulanması, anti-dinitrofenil (DNP) IgE bileşik 48/80 ile indüklenmiş histamin salımı ve anti-DNP IgE ile indüklenen tümör nekroz faktör- α 'nın peritoneal masttan salgılanmasıyla indüklenen pasif deri anafilaksisini inihbe etti. Farelerde 0,3 ml uçucu yağın inhalasyonu araşidonik asit tarafından tromboksan B2 salınımını indirdi. Bir anti-inflammatory etkisi olduğu düşündürüyor.

Antimikrobiyal ve Böcek-Parazit Öldürücü Etkisi

Seyreltilmemiş uçucu yağ, *Bacillus subtilis*, *Escherichia coli*, *Pseudomonas aeruginosa*, *Staphylococcus aureus* ve *Streptococcus pneumoniae*'nin in vitro olarak büyümesini önledi. Seyreltilmemiş uçucu yağ, 10.0 ul / disk, *Mycobacterium chelonae*, *M. fortuitum*, *M. kansasii*, *M. marinum* ve *M. scrofulaceum*'un büyümesini inihbe etti. Seyreltilmemiş uçucu yağ, filamentli mantarların in vitro olarak büyümesini önledi. Uçucu yağ, linalol, linalil asetat ve kafur, tavşanlarda *Psoroptes cuniculi*'ye karşı maytaları öldürücü etkiye sahipti.

Antispazmodik Aktivite

Uçucu yağın banyo ortamına 0.02 mg / ml ve 0.2 mg / ml eklenmesi, seğirme yanıtını azalttı ve in vitro sıçan frenik diyafram preparatlarının kas tonusunu gevşetti. Uçucu yağ ve linalolün antispazmodik etkisi; gine domuzu ileum düz kas preparatı kullanılarak belirlenen siklik adenosin monofosfat sinyal transdüksiyon sistemi aracılığıyla ortaya kondu.

Merkezi Sinir Sistemi Depresan Etkileri

Fareler tarafından uçucu yağın (doz belirtilmemiş) solunması, linalool serum seviyeleri ile korele olan kafein kaynaklı hiperaktiviteyi azaltmıştır. Uçucu yağın sıçanlara intragastrik uygulanması (doz belirtilmemiş), anksiyolitik etkiler ve uzamış pentobarbital uyku süresi yaratmıştır.

1.6 g / kg (va) uçucu yağın intragastrik olarak uygulanması, hayvanlarda Geller-tipi çatışma testinin alarm fazı sırasında manivela tepki oranını arttırmıştır. Bu da yağın diazepaminkine benzer bir uyuşmaz etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Zeytinyağında 60 kez seyreltilmiş, uçucu yağın 25.0 ml / kg va'sinin intragastrik uygulaması, farelerde pentobarbital uyku sürelerini uzattı. Uçucu yağın 0.3 ml'sinin solunması farelerde strikninin neden olduğu konvülziyonları inhibe etmiştir.

Klinik Farmakoloji

Anksiyolitik Aktivite

Plasebo olmadan yapılan bir klinik çalışmada 40 sağlıklı gönüllü, Aetheroleum Lavandulae veya biberiye (*Rosmarinus officinalis*) uçucu yağı ile aromaterapi (inhalasyon) aldı ve daha sonra basit matematiksel hesaplamalar yapması istendi. Aetheroleum Lavandulae ile tedavi edilen grup, elektroensefalogram beta gücünde bir artış gösterdi, bu da artan uyuşukluğu gösterdi. Bu yağla tedavi edilen denekler, daha az depresif ve daha rahat hissettiklerini bildirdiler ve tedaviden sonra matematiksel hesaplamayı daha doğru bir şekilde gerçekleştirdiler.

13 sağlıklı gönüllüde kontrolsüz bir denemede, Aetheroleum Lavandulae'nin ($P < 0.001$) inhalasyondan kısa bir süre sonra alfa-1 frekansları (8–10 Hertz) azaldı ve hastalar subjektif bir değerlendirmede “rahat” hissediyorlardı.

Genel yoğun bakım ünitesine kabul edilen 122 hastayı kapsayan rastgele bir çalışmada, hastalar masaj, yağ ile aromaterapi (%1 yağ çekirdeği yağı; 5 günlük bir

süre boyunca 1-3 tedavi) veya yoğun bakımın stres yanıtı ve kaygı etkisinden uzak bir dinlenme süresi geçirdiler. Stres cevabı için üç tedavi arasında fark gözlenmedi. Yağ aromaterapi ile tedavi edilen hastalar duygu durumunda iyileşme ve kaygı azalması bildirmişlerdir.

Kronik hemodiyaliz uygulanan 14 hastada, bir haftalık süre içinde uçucu yağın solunması, Hamilton anksiyete derecesi, kokusuz maddelerin soluyan kontrol grubuna göre azalmıştır.

Analjezik Etki

Kontrolsüz ön klinik çalışmada; altı damla uçucu yağın doğumdan sonraki 10 gün boyunca banyo suyuna ilavesi, doğum sonrası 3. ve 5. günler arasındaki dönemde perineal rahatsızlık insidansını azaltmamıştır. Doğum sonrası 635 kadında tek-kör randomize bir klinik çalışmada, hastalara saf Aetheroleum Lavandulae, sentetik lavanta yağı veya doğum sonrası 10 gün boyunca banyo katkı maddesi olarak kullanılan etkisiz bir yağ verildi. Perineal rahatsızlığın azalmasında terapiler arasında fark olmadığı gözlemlendi.

Kardiyovasküler Etkiler

Randomize, çapraz kontrollü bir çalışmada, sağlıklı gönüllüler (sayısı belirtilmemiş) ayakları, yağ ilave edilerek veya eklemeyen 10 dakika boyunca sıcak suda ıslatılarak oturdu. Elektrokardiyogram, parmak ucu kan akımı ve solunum hızı ölçümleri, yağ tedavisinin parasempatik sinir aktivitesini artırdığını ve kan akışını artırdığını ancak kalp ve solunum hızlarını etkilemediğini göstermiştir.

Yan Etkiler

Önceden uçucu yağa maruz kalan hastalarda alerjik kontak dermatiti bildirilmiştir.

Kontrendikasyonlar

Aetheroleum Lavandulae, bitki materyaline bilinen alerji vakalarında kontrendikedir. Adet hızlandırıcı ya da çocuk düşürücü olarak geleneksel kullanımı nedeniyle, uçucu yağ gebelik sırasında dâhili olarak kullanılmamalıdır.

Uyarılar

Uçucu yağlar çocuklarda dikkatli kullanılmalıdır. Çocukların erişemeyeceği yerlerde saklayın.

Önlemler

Hamilelik: Teratojenik Olmayan Etkiler

Kontrendikasyonlara bakınız.

Emziren Anneler

Güvenlik verisi eksikliğinden dolayı, uçucu yağ sadece bir sağlık hizmeti sağlayıcısının gözetimi altında dâhili olarak uygulanmalıdır.

Pediyatrik Kullanım

Güvenlik verisi eksikliğinden dolayı, uçucu yağ sadece bir sağlık hizmeti sağlayıcısının gözetimi altında dâhili olarak uygulanmalıdır.

Diğer Önlemler

Genel önlemler veya ilaç etkileşimleri ile ilgili önlemler; ilaç ve laboratuvar testi etkileşimleri; karsinojen, mutajen, üremeye zara; gebelik sırasında teratojenik etkiler hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Dozaj Biçimleri

Uçucu yağ. İyi kapalı bir kaptaki, serin ve kuru bir yerde, ışıktan korunarak saklayın.

İlaç Miktarları Bilgisi

(Aksi belirtilmediği sürece)

Uçucu yağ ile inhalasyon, günde üç kez 0.06-0.2 ml; dâhili olarak, günde bir küp şeker üzerinde 1-4 damla (yaklaşık 20–80.0 mg).

MÜRVER

Flos Sambuci

Tanım

Flos Sambuci, *Sambucus nigra* L.'nin kurutulmuş çiçeklerinden oluşur. (Caprifoliaceae).

Eş Anlamlı

Sambucus arborescens Gilib., *S. medullina* Gilib., *S. vulgaris* Lam.

Seçilen Yerel İsimler

Aalhornblüten, aghti, agti, Amerikan yaşlı bailasan, siyah yaşlı, bodzavirág, bombardie, boumbardelia, boumbardier, bourtree çiçek, couloubriqnier, mürver, yaşlı çiçekler, Avrupa yaşlısı, fiore di sambuco, fleur de sureau, Fliederblüten, flor de sabugeiro, flores de sauco, flores sambuci, flos sambuci nigra, Holderblüten, Hollerblüten, Holunderblüten, Hüschénblumen, kabiú sabugah, Kalikenblumen, Khaman kabiv sabubah, okkez sidi musa, patlanguc, petadou, sabugeiro, sahuquier, sahus sambequie, sambuc, sambuco, sammuch, sammuco, saucio, sauco, saugu, seic, seiyouniwatoko, sultanotu, sureau, sureau noir, tatlı yaşlı.

Coğrafi Dağılım

Kuzey Afrika, Kuzey Amerika, Batı ve Orta Asya ve Avrupa Yerli.

Açıklama

Yapraklar 5-11 dikdörtgen imparipennatlı, pürüzsüz yaprakçıklar, çiçekler genellikle 3 loblu. Çiçeklenme düz bir bileşik talkım. Çiçekler küçük, kap şeklinde, beyaz, her biri 5 minik kaliks loblu; taç yapraklar 5 yarık *gamopetalous*, 5 stamen ve bir 3 stigmalı *tricarpelate* pistilli. Meyveler siyah-mor, yenilebilir, üzümü sert çekirdekliler.

İlgili Bitki Materyali: kurutulmuş çiçekler

Genel Görünüm

Çiçeklenme düz bir bileşik talkım. Çapı 5 mm'ye kadar olan beyaz çiçekler, 3 küçük bürgü içerir (bir el merceği ile görülebilir) ve bir ana çiçek sapı olabilir. Kaliksminik, 5 loblu; taçyapraklar açık sarı, 5 geniş oval yaprakları bir tüpe kaynaşmış, kısa

ipçikler ve limon-sarı anter ile 5 sarı stamen ve bir triloküler inferior yumurtalık; yumurtalık, 3 geniş yapraklı stigmata ile kısa bir tarz taşımaktadır; 5 stamenin ipçikleri yaprakları ile sıralıdır. Taçyaprak genellikle stamenlerin tabanına izole edilir veya kaynaştırılır.

Organoleptik Özellikler

Koku: güçlü, karakteristik, aromatik; tat: zamlı, tatlı ama biraz acı.

Mikroskopik Özellikleri

Çanak yaprağın üst epidermis hücreleri çok köşeli ve kütikül üzerinde hafifçe damarlı; alt epidermis hücreleri hafifçe kalınlaşmış kıvrım duvarlı, damlacıklaşmış duvarlar ve damarlı kütikül ve dağınık, çevrili, anomositik stoma; tek hürelî, *apex* etrafında çevrili marjinal diş sepalin bazal civarında oluşur. Taç yaprak epitelinin üst hücreleri hafif kalınlaşmış, *beaded* duvarlar ve damarlı kütikül ile poligonaldır; alt epidermis hücreleri, büyük, çevrelenmiş anomositik stomalarla mesafeli şekilde dizilmiştir. Çanak yaprak ve taç yaprak epidermisinde uçucu yağın birçok küçük damlacığı vardır. Taç yaprak ve çanak yaprağın mezofilleri kalsiyum oksalatın birçok küçük, kumumsu kristallerini barındırır. Anterlerin lifli katmanları duvarlarda kalınlaşma ve damlacıklaşma özelliği gösterir; polen tanecikleri *subsferikaldir*, 17-24 mm çapındadır ve yumuşak polen dış duvarı, 3 mesafeli por ve 3 çıkıntısı vardır.

Toz Bitki Materyali

Yeşilimsi sarı. Çapı 30 mm'ye kadar çok sayıda küresel, bazen elipsoidal, polen tanecikleri 30 mm çapa kadar olabilen, 3 germinal gözenek ve çok ince çekirdeksiz çıkıntı; çizgili bir kütikülü ve bazal bölgeden nadiren tek hürelî marjinal dişleri olan kaliks epidermal hücreleri; uçucu yağ çok sayıda küçük damlacık ile taçyaprak parçaları; taçyaprak üst epidermisleri hafif kalınlaşmış, damlacıklaşmış duvarlar ve damarlı kütikül; çanak yaprak mezofil hücreleri idyoplastlı kalsiyum oksalatın birçok kumumsu kristal içerir.

Genel Kimlik Testleri

Makroskopik ve mikroskopik incelemeler ve kurucu fenolik asitler ve flavonoidler için ince tabaka kromatografisi.

Saflık Testleri

Mikrobiyolojik

Spesifik mikroorganizmalar ve mikrobiyal kontaminasyon limitleri için yapılan testler, tıbbi bitkiler için kalite kontrol yöntemleri konusunda WHO kılavuzlarında açıklandığı gibidir.

Yabancı Organik Madde

%8'den fazla olmayan kaba pediküller ve diğer yabancı maddeler parçaları; %15'ten fazla olmayan, kahverengi çiçekler.

Toplam Kül

%10'dan fazla değil.

Asit-Çözünmeyen Kül

En fazla %2.

Suda Çözünür Ekstrakt

En az %25.

Kurutma Kaybı

En fazla %10.

Böcek İlacı Artıkları

Önerilen maksimum aldrin ve dieldrin sınırı 0.05 mg / kg'dan fazla değildir. Diğer pestisitler için, Avrupa farmakopesi ve tıbbi bitkiler ve pestisit kalıntıları için kalite kontrol yöntemleri ile ilgili WHO kılavuzlarına bakınız.

Ağır Metaller

Maksimum sınırlar ve ağır metallerin analizi için, tıbbi bitkiler için kalite kontrol yöntemleri konusunda WHO kılavuzlarına bakınız.

Radyoaktif Kalıntılar

Uygulanabilir olduğunda, radyoaktif izotopların analizi için tıbbi bitkiler için kalite kontrol yöntemleri ile ilgili WHO kılavuzlarına bakın.

Diğer Sağlık Testleri

Ulusal gereksinimlere uygun olarak kurulacak kimyasal, sülfatlanmış kül ve alkol çözünebilir ekstraksiyon testleri.

Kimyasal Analizler

425 nm'de spektrofotometri ile belirlendiği üzere, izofitrin olarak hesaplanan %0.8' den az flavonoid içermez.

Başlıca Kimyasal Bileşenler

Ana karakteristik bileşenler (%3.0'a kadar) flavonoidlerdir (kaempferol, astragalin, quercetin, rutin, isoquercitrin, hyperoside). Diğer majör ikincil metabolitler arasında yaklaşık %1 triterpenler (a- ve b-amin, ursolik asit, oleanolik asit), yaklaşık% 1'lik steroller (b-sitosterol, kampesterol, stigmasterol), yaklaşık% 3 fenolik asitler ve bunlara karşılık gelen glikozitler (klorojenik, ferulik, kafeik ve p-kumarik asitler) ve% 0.15'e kadar esansiyel yağ. Temsili önemli bileşenlerin yapıları aşağıda sunulmuştur.

Tıbbi Kullanımları

Klinik Veriler Tarafından Desteklenen Kullanımlar

Yok.

Farmakopelerde ve Geleneksel Tıp Sistemlerinde Tarif Edilen Kullanımlar

Ateş ve titreme tedavisinde ve üst solunum yollarının hafif iltihaplanması için bir balgam söktürücü olarak bir terletici olarak. Ayrıca soğuk algınlığı semptomatik tedavi için de kullanılır.

Halk Hekimliğinde Tarif Edilen, Deneysel veya Klinik Verilerle Desteklenmeyen Kullanımlar

Konjunktivit, kabızlık, diyabet, diyare, kuru cilt, başağrısı ve romatizma

Farmakoloji

Deneysel Farmakoloji

Anti-inflamatuar aktivite

Flos Sambuci'nin % 80'lik bir etanol özütü, sıçanlarda orta derecede anti-enflamatuar aktiviteye sahipti: İrlanda yosunu kaynaklı ayak tabanı ödemi %27 oranında inhibe etti. Özüt, İrlanda yosunu uygulamasından 1 saat önce intragastrik yoldan (100 mg / kg vücut ağırlığı) uygulandı. Kontrol ilacı olan indometasin (5 mg / kg vücut ağırlığı), karajenan kaynaklı ayak tabanı ödemi %45 oranında inhibe etti. Çiçeklerin sabunlaşmayan fraksiyonun farelere *intraperitoneal* uygulanması, 0.5 ml/ hayvan dozunda orta derecede fagositoz gelişmişti. Çiçeklerin %100 metanol özütü, in vitro insan periferik mononükleer hücrelerinde 30 mg / ml konsantrasyonda, enflamatuar sitokinler interlökin-1a, interlökin-1b ve tümör nekroz faktörü-a'nın biyosentezini inhibe etmiştir.

Diüretik aktivite

Çiçeklerin (20 ml / kg vücut ağırlığı) bir infüzyonunun veya çiçeklerin potasyum ve flavonoid açısından zengin bir özünün intragastrik olarak uygulanması, farelerde idrar söktürücü bir etkiye sahipti ve bu da teofilin ile gözlenenenden daha büyüktü (5 mg / kg vücut ağırlığı).

Klinik Farmakoloji

Diyaforetik aktivite

Flos Sambuci'nin ter bezlerinin ısını artırdığı bildirildi.

Uyaranlara ve sağlıklı bireylerde diyaforezi artırır.

Kontrendikasyonlar

Bilgi bulunmamaktadır.

Uyarılar

Bilgi bulunmamaktadır.

Önlemler

İlaç etkileşimleri ile ilgili genel önlemler veya ilaç ve laboratuvar testi etkileşimleri; karsinogenez, mutajenez, doğurganlığın bozulması; gebelikte teratojenik ve teratojenik olmayan etkiler; emziren anneler; ya da pediatrik kullanım hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle, Flos Sambuci hamilelik veya emzirme döneminde veya tıbbi gözetimsiz çocuklara uygulanmamalıdır.

Yan Etkiler

Bilgi bulunmamaktadır.

Dozaj Biçimleri

Dekonstrüksiyonlar ve infüzyonlar için ham ilaç (ham ilaçlar ayrıca çay poşetlerinde de mevcuttur); çok bileşenli ürünlerin bir bileşeni olarak. İyi korunmuş bir kapta saklayın, ışıktan koruyun.

(Aksi belirtilmediği sürece)

Günlük dozaj: ham ilaç 3–5 g, günde üç kez bir infüzyon (tercihen sıcak olarak alınır); %25 etanol ekstresi 3-5 ml; tentür (% 25 etanol içinde 1: 5) 10 ila 25 ml.

NANE**Aetheroleum Menthae Piperitae****Tanım**

Aetheroleum Menthae Piperitae, *Mentha piperita* (L.)'nin taze yer üstü kısımlarının buharla damıtılmasıyla elde edilen uçucu yağdır. (Lamiaceae).

Eş Anlamlılar

Mentha piperita (L.) Huds., *M. piperita* Stokes, *M. balsamea* Willd.

Seçilen Yerel İsimler

Amentha, american mint, balm mint, brandy mint, cabra-caa, kıvrılmış nane(curled mint), doun menta piperita, hierbabuena, hortela pimenta, Katzenkraut, kuzu nanesi (lamb mint), la menta, lamint, menta piemonte, mentea peperina, mentha pepe, menthe, menthe menthe poivrée, moto yuyo, nána, ni naa, ni'na elimden, pepermin, pepper mint, nane, Pfefferminze, Pfefferminz-blätter, piperita, pudeena, pum hub, yerba mota.

Coğrafi Dağılım

Ticari olarak doğu ve kuzey Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yetiştirilir ve Afrika'da bulunur.

Tasvir

30-90 cm uzunluğunda çok yıllık bir bitki. Kökler kare dik ya da yükselen, dallı, üst kısmı her zaman dört köşeli. Yapraklar karşılıklı, saplı, oval-baklava şekilden, mızraksı şekle, tırtıklı, sivri uçlu; üst yüzeyi koyu yeşil. Çiçekler morumsu, kalın, kutuplu, dikenli, halkalı salkımlardan oluşur; her çiçek 5 keskin, tüylü dişli, morumsu, düzensiz, 4 yarıkli taçyapraklı, 4 kısa stamenli, 4 hücreli yumurtalıkli (tohumluk) ve yarık tepeli çıkıntılı uçlu tipe sahiptir. Meyveler 4 elips şeklinde çekirdekten oluşur.

İlgili Bitki Materyali: Uçucu yağ

Genel Görünüm

Renksiz, açık sarı veya açık yeşilimsi sarı bir sıvı

Organoleptik Özellikler

Koku: karakteristik, nüfuz edici; tat: karakteristik, keskin, peşinden soğuk bir his gelir.

Toz Bitki Materyali

Uygulanamaz.

Genel Kimlik Testleri

Karakteristik monoterpen profilleri için ince tabaka ve gaz kromatografisi.

Saflık Testleri

Mikrobiyolojik

Spesifik mikroorganizmalar ve mikrobiyal kontaminasyon limitleri için yapılan testler, tıbbi bitkiler için kalite kontrol yöntemleri konusunda WHO kılavuzlarında açıklandığı gibidir.

Kimyasal

Asit değeri: 1.4'den fazla değil.

Bağıl yoğunluk: 0.900–0.916.

Kırılma indisi: 1.457–1.467.

Optik rotasyon: –10 ° ila –30 °.

Solvent çözünürlüğü: etanol (%96), eter ve metilen klorür ile karışabilir.

Pestisit Kalıntıları

Önerilen maksimum aldrin ve dieldrin limiti 0.05 mg / kg'dan fazla değildir. Diğer pestisitler için, *Avrupa ilaç kılavuzu* ve tıbbi bitkiler ve pestisit kalıntıları için kalite kontrol yöntemleri ile ilgili WHO kılavuzlarına bakınız.

Ağır Metaller

Ağır metallerin maksimum limitleri ve analizi için, tıbbi bitkiler için kalite kontrol yöntemleri konusunda WHO kılavuzlarına bakınız.

Radyoaktif Kalıntılar

Uygulanabilir olduğunda, radyoaktif izotopların analizi için tıbbi bitkiler için kalite kontrol yöntemleri ile ilgili WHO kılavuzlarına bakın.

Kimyasal Analizler

Gaz kromatografisi ile belirlenen monoterpen içeriği 1,8-cineole (%6-14), limonen (%1-5), menthone (%14–32), menthofuran (%1-9), izomenton (%2–10), mentil

asetat (%3–5), mentol (%30-55), pulegon (% 4.0'dan fazla değil) ve karvon (% 1.0'dan fazla değil). 1,8-cineole'nin limonene oranı 2.0'dan büyük olmalıdır.

Başlıca Kimyasal Bileşenler

En önemli bileşenler mentol (%30-55) ve menthone (%14–32). Mentol çoğunlukla serbest alkol formunda, asetat (%3-5) ve valerat esterleri gibi az miktarlarda bulunur. Mevcut diğer monoterpenerler arasında izomenton (%2-10), 1,8-sineole (%6-14), a-pinen (%1.0-1.5), P-pinen (%1-2), limonen (%1-5), neomentol (%2.5-3.5) ve menthofuran (%1-9) bulunmaktadır. Başlıca monoterpenerlerin, mentol ve mentonun yapıları aşağıda sunulmuştur.

Tıbbi Kullanımları

Klinik Veriler Tarafından Desteklenen Kullanım

dâhili olarak, irritabl bağırsak sendromunun semptomatik tedavisinde ve flatülans ve gastrit gibi sindirim bozukluklarında. Harici olarak miyalji ve başağrısı tedavisi için.

Farmakopelerde ve Geleneksel Tıp Sistemlerinde Tarif Edilen Kullanımlar

Nezle ve öksürüklerin semptomatik tedavisinde dâhili ve harici olarak.

Halk Hekimliğinde Tarif Edilen, Deneysel veya Klinik Verilerle Desteklenmeyen Kullanımlar

Dizanteri, diyabet, dismenore, ateş, sarılık ve idrar yolu enfeksiyonlarının tedavisi.

Farmakoloji

Deneysel Farmakoloji

Antimikrobiyal etki

Aetheroleum Menthae Piperitae, *Staphylococcus aureus*, *Pseudomonas aeruginosa*, *Bacillus subtilis*, *Enterococcus faecalis* ve *Escherichia coli*'nin in vitro büyümesini inhibe etmiş, ancak *Bacillus cereus*, *Penicillium cyclopium* veya *Aspergillus aegyptiacus*'un gelişimini etkilememiştir. Uçucu yağ, *Trichophyton equinum* ve *T. rubrum* (0.4 µg / ml konsantrasyonda), *Aspergillus flavus*, *A. fumigatus* ve *A. Niger*'in in vitro büyümesini inhibe etti.

Antispazmodik etki

Uçucu yağ, gine domuzu ileum (ED 50 26.0 mg / l) ve trakeasında (ED 50 87.0 mg / l) in vitro düz kas gevşetici aktivitesine sahipti ve elektriksel olarak gine domuzu ileum kasılmalarını in vitro inhibe etti (IC₅₀ 176 mg / ml). Uçucu yağ, spontan kasılmaların sayısını ve genliğini azalttı ve tavşan ve kedi ileum (inhibitör konsantrasyonları 0.05 µg / ml) izole segmentlerinde baryum klorür, pilokarpin ve fizostigmin tarafından uyarılan spazmları inhibe etti. Uçucu yağ (0.5 µmol / l), baryum klorür, karbakol, histamin ve potasyum klorür ile indüklenen gine domuzu ileumunun düz kas kasılmalarını inhibe etti. İnsanlardan izole edilen gine domuzu ileumu ve tenya colinin yumuşak kaslarında kalsiyum iyonları inflüksünü engellediğinden; hem uçucu yağ hem de mentol kalsiyum antagonisti gibi davranır. Uçucu yağ ve mentol, potasyum klorid (sırasıyla IC₅₀ 28.1 ve 21 µg / ml) ile indüklenen gine domuzu ileumunun düz kas kasılmalarını inhibe etti ve elektriksel olarak uyardı (sırasıyla 11.5 ve 7.7 µg / ml). Her ikisi de beyin sinaptozomları ve retinal nöronlarda potasyum iyonuna bağlı depolarizasyon ile indüklenen 45Ca²⁺ tutulumunu inhibe etti ve bu hâle getirmek için ilyak düz kaslara, sinaptozomlar ve retinal nöronları [3H] nitrendipinin spesifik bağlanmasını bağlanmasını inhibe etti. Uçucu yağ karbakol büzüşmeli gine domuzu tenya colisini (IC 50 22.1 µg/ml) gevşetti ve gine domuzu kolon (IC 50 25.9 µg/ml) ve tavşan jejenumundaki (IC 50 15.2 µg/ml) spontane büzüşmeleri engelledi. Uçucu yağ ayrıca asetilkolin, histamin, serotonin (5-hidroksitriptamin) ve P maddesinin gine domuzu tenya colisinde neden olduğu kasılma tepkilerini de azaltmıştır. Oddi sfinkterinin morfin tarafından uyarılan kontraksiyonu, uçucu yağın gine domuzlarındaki (1.0 mg / kg vücut ağırlığı) intravenöz uygulanmasından sonra tersine çevrildi. Bununla birlikte, uçucu yağın kobaylara (25 mg / kg vücut ağırlığı) intravenöz enjeksiyonunun sfinkter spazmlarını arttırdığı bulunmuştur. Uçucu yağın intragastrik uygulaması sıçanlarda safra söktürücü etki sergiledi. Bu durumun uçucu yağın önemli bir bileşeni olan mentol'den kaynaklandığı düşünülür.

Köpük önleyici aktivite

Uçucu yağ (%0.1), köpüklenmeyi önleyici ve in vitro karminatif aktiviteye sahipti; Bununla birlikte, köpük giderici etki, dimetikon ve silikanın bir kombinasyonu ile gözlemlenenden daha az olmuştur.

Toksikoloji

28 gün boyunca günlük olarak farelere (100 mg / kg vücut ağırlığı) uçucu yağın intragastrik uygulanması, beyinciğin beyaz maddesinde histopatolojik değişiklikleri (dağınık kist benzeri boşluklar) indüklemiştir. Ensefalopatiye bağlı davranışsal veya klinik semptom görülmedi.

Klinik Farmakoloji

Antispazmodik aktivite

Irritabl bağırsak sendromu

Aetheroleum Menthae Piperitae, intrakolonik basıncı azaltan antispazmodik aktivitesi olan bir karministtir. 20 hastanın açık bir çalışmasında, sulu bir nane yağı süspansiyonu (British Pharmacopoeia Standard) 30 saniye içinde kolonik spazmlarının daha kolay geçmesine; biyopsi kanalı boyunca kolonoskopi ile enjekte edilerek aletin veya polipektominin kolaylaştırılmasına olanak tanımıştır. Uçucu yağ oral yoldan verildiğinde özefagus sfinkterini rahatlattı (30 ml su içinde 15 damla [yaklaşık 0.88 ml] yağ), mide ve yemek borusu arasındaki basınç farkını azaltarak ve reflü oluşmasına izin verir.

Çift kör, plasebo kontrollü, çapraz klinik çalışmada, irritabl bağırsak sendromu semptomları olan 18 hasta; her biri 0.2 ml uçucu yağ veya 3 hafta boyunca bir plasebo içeren üç enterik kaplı jelatin kapsülü ile tedavi edildi. Hastalar plasebo ($P < 0,01$) içerenlerdense, uçucu yağ içeren kapsülleri aldıklarında daha iyi hissettiklerini belirtti ve abdominal semptomların giderilmesinde uçucu yağın placebodan daha iyi olduğunu söyledi ($P < 0.005$). Bu sonuçlar daha sonraki bir çalışmada doğrulandı (15). Eşleştirilmiş çift, plasebo kontrollü bir çalışmada, irritabl bağırsak sendromu semptomları olan 40 hastanın tedavisinde uçucu yağın etkinliği değerlendirildi. Her gün 0.2 ml uçucu yağ veya günde üç kez bir plasebo içeren 1-2 enterik kaplı jelatin kapsüllerle tedaviden sonra 14 gün tedavi uygulandı ve uçucu yağ, plasebo alan hastalarla karşılaştırıldığında; bağırsak geçiş süresinde bir artış ve dolgunluk hissi, şişkinlik, bağırsak sesleri ve karın ağrısında subjektif iyileşme gösterdi.

Kolonik spazm için baryum lavmanları geçiren hastalara uçucu yağın verilmesi, ilişkili kolonik spazmları hafifletmiştir. Bununla birlikte, daha önceki iki çalışma, irritabl bağırsak sendromunun tedavisinde uçucu yağın antispazmodik ve analjezik

aktivitesini doğrulayamamıştır. Çift kör, plasebo kontrollü bir çalışma, irritabl bağırsak sendromu semptomları olan 34 hastada nane yağının etkilerini değerlendirdi. Her biri 0.2 ml uçucu yağ veya günde üç kez bir plasebo içeren iki kapsül ile 4 haftalık tedaviden sonra, uçucu yağ ile tedavi edilen hastalar, plasebo tedavisi alanlara kıyasla genel semptomlarında anlamlı bir farklılık göstermemiştir.

İleriye dönük, randomize, çift kör, plasebo kontrollü bir çalışma, irritabl bağırsak sendromlu 110 hastanın semptomatik tedavisi için 0.2 ml uçucu yağı (1 ay boyunca günde bir kez 3–4 kapsül) içeren enterik kaplı kapsüllerin etkinliğini ve güvenilirliğini değerlendirdi. Tedaviden sonra, tedavi grubundaki hastaların %79'u ve plasebo grubundakilerin %43'ünün şiddetli karın ağrısını hafifledi; tedavi edilen grubun %83'ü ve plasebo grubunun %32'sinin abdominal distansiyonu ve düşük gaita sıklığını azaldı; tedavi edilen grubun %73'ü ve plasebo grubunun %31'i daha az bağırsak sesine sahipti; ve tedavi edilen grubun %79'u ve plasebo grubunun %22'si daha az şişkinliğe sahipti.

Beş randomize, çift kör, plasebo kontrollü klinik çalışmanın gözden geçirilmesi, irritabl bağırsak sendromunun semptomatik tedavisinde uçucu yağın etkinliğini değerlendirdi. Semptomların düzelmesini ölçen meta-analiz, denemelerin ikisinin uçucu yağ ve plasebo arasında önemli bir farklılık göstermediğini saptadı. Bununla birlikte, denemelerin üçü, uçucu yağ ile muamele edildikten sonra semptomlarda anlamlı iyileşmeler olduğunu göstermiştir. Analiz edilen çalışmaların çoğunda yöntemsel kusurlar olmasına rağmen, analiz, uçucu yağın ($P < 0.001$), irritabl bağırsak sendromunun plaseboya kıyasla semptomatik tedavide belirgin bir pozitif etkisinin olduğunu göstermiştir.

Dispepsi

Ülsere olmayan dispeptik 45 hastayı kapsayan çift kör, plasebo kontrollü çok merkezli bir çalışma, uçucu yağın (90 mg) ve kimyon yağının bir kombinasyonunu içeren enterik kaplı bir kapsülle tedaviden sonra ağrı şiddeti ve Klinik Global İzlenim Ölçeğinde meydana gelen değişikliği değerlendirdi. Uçucu yağ/kimyon yağı kapsülleri ile yapılan 4 haftalık bir tedavide (günde üç kez birer kapsül), hastaların %63'ünün ağrısı kalmamış; %89.5'inin ağrısı azalmış ve %94.5'i Klinik Global İzlenim Ölçeği'nde gelişmeler göstermiştir. Başka bir çalışmada, uçucu yağın (0.2

ml) ağızdan verilmesi, sağlıklı gönüllülerde ve dispeptik hastalarda gastrik boşalma süresini geciktirmiştir.

Analjezik etki

Randomize, çift kör, plasebo kontrollü, çapraz bir çalışma, 32 hastada baş ağrısı tedavisi için uçucu yağın (nane yağı) ve Aetheroleum Eucalypti (okaliptüs yağı) kombinasyon ürününün etkinliğini değerlendirdi. Beş farklı preparat kullanıldı (hepsi % 90 etanol, 100 g nihai ağırlığa kadar): 10 g nane yağı ve 5 g okaliptüs yağı; 10 g nane yağı ve işlenmiş okaliptüs yağı; nane yağı ve 5 g işlenmiş okaliptüs yağı; hem nane yağı hem de işlenmiş okaliptüs yağı; veya bir plasebo. Test preparatları ya da plasebo genel olarak alın ve şakaklara uygulandı ve nörofizyolojik, psikolojik ve deneysel algesimetrik parametreler üzerindeki etkileri ölçüldü. Preparatlar bilişsel performansı, indüklenmiş kas gevşetme ve zihinsel rahatlamayı iyileştirdi, ancak baş ağrısına duyarlılık üzerinde hiçbir etkiye sahip değildi. Randomize, çift kör, plasebo kontrollü bir çalışmada, uçucu yağın kronik tansiyon baş ağrısından şikayetçi olan 41 hastanın tedavisinde etkinliğini değerlendirildi. Her bir baş ağrısı atağında, hastalara iki kapsül parasetamol (1 g) veya plasebo ya da etanol içinde %10 uçucu yağın harici uygulaması yapıldı ya da bir plasebo çözeltisi ile oral yoldan tedavi edildi. Plasebo çözeltisi ile karşılaştırıldığında, %10 uçucu yağ preparatı, 15 dakika içinde baş ağrısı yoğunluğunda belirgin ($P < 0.05$) bir azalma yaratmıştır. Parasetamol de aynı zamanda oral plasebodan daha etkiliydi ama uçucu yağ ile lokal tedaviden önemli ölçüde farklı değildi.

Kontrendikasyonlar

Aetheroleum Menthae Piperitae preparatları, gastrointestinal sistem veya safra kesesi iltihabı olan veya bozulmuş karaciğer fonksiyonu olan hastalar tarafından dâhili olarak kullanılmamalıdır. Uçucu yağa karşı aşırı duyarlılık bildirilmiştir.

Uyarılar

Aetheroleum Menthae Piperitae preparatları özellikle bebeğin veya küçük çocukların yüzüne uygulanmamalıdır. Çocukların erişemeyeceği yerlerde saklayın.

Önlemler

Genel

Aklorhidrili hastalar (histamin H 2 reseptör antagonistleri ile yapılan ilaca bağlı olarak) sadece enterik kaplı preparatları kullanılmalıdır.

Karsinogenez, Mutageniz, Doğurganlığın Bozulması

Aetheroleum Menthae Piperitae, *S. typhimurium* suşları TA98 ve TA1535 kullanılarak *Salmonella* / mikrozom analizinde mutajenik değildi.

Pediyatrik Kullanım

Bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle, Aetheroleum Menthae Piperitae, tıbbi gözetimsiz çocuklara uygulanmamalıdır. (Ayrıca bkz. Kontrendikasyonlar ve Uyarılar.)

Diğer Önlemler

İlaç etkileşimleri ile ilgili önlemler hakkında bilgi bulunmamaktadır; ilaç ve laboratuvar testi etkileşimleri; gebelikte teratojenik ve teratojenik olmayan etkiler; ya da emziren anneler. Bu nedenle, Aetheroleum Menthae Piperitae, tıbbi gözetim olmaksızın hamilelik veya emzirme döneminde uygulanmamalıdır.

Advers Etkiler

Aetheroleum Menthae Piperitae'nin dâhili uygulanmasını takiben, uçucu yağa duyarlı bireylerde mide şikayetleri bildirilmiştir. Enterik kaplı olmayan uçucu yağ preparatlarının kullanımı, özellikle reflü özofajiti olan hastalarda, mide yanmasına neden olmuştur. Deri döküntüleri, baş ağrısı, mide ekşimesi, perianal yanma, bradikardi, kas tremorları ve ataksi, genellikle aşırı dozla ilişkili nadir yan etkiler olarak bildirilmiştir. Tekrarlayan kas ağrısı, uçucu yağın yutulmasıyla ilişkilendirilmiştir. Aetheroleum Menthae Piperitae'nin harici uygulamasını takiben deride iritasyon bildirilmiştir.

Dozaj Biçimleri

Uçucu yağ, konsantre nane emülsiyonu, nane ruhu ve diğer galenik preparatlar. İyi korunmuş bir kaptaki saklayın, ışıktan koruyun.

Pozoloji

(Aksi belirtilmediği sürece)

Dâhili Kullanım

Sindirim bozuklukları için günlük dozaj: Seyreltilmiş preparatlarda veya süspansiyonda günde üç kez 0.2–0.4 ml uçucu yağ. Soluma: Sıcak suya 3–4 damla uçucu yağ. Pastiller: Pastil başına 2-10 mg uçucu yağ.

İrritabl bağırsak sendromu için günlük dozaj: enterik kaplı kapsüllerde günde üç kez 0.2–0.4 ml uçucu yağ.

Harici Kullanım

Seyreltik, yarı katı veya yağlı preparatlarda %5-20 uçucu yağ; sulu etanol içinde %5-10 uçucu yağ; %1-5 ham ilaç içeren burun merhemleri.

RAVENT- IŞGIN**Rhizoma Rhei****Tanım**

Rhizoma Rhei, Rheum officinale Baill ya da R. palmatum L.'nin yeraltı kısımlarından toprak altı gövde ve kök oluşur. (Poligonaceae).

Eş Anlamlılar

Yok.

Seçilen Yerel İsimler

Akar kalembak, Çin raventi, chuòng diêp dai hoàng, dai hoàng, daioh, daiou, kot nam tao, rawind, Rhabarberwurzel, rhabarbarum, rhubarb, rhubarb de Chine, rhubarb root, Türkiye rhubarbı, ta-huang.

Tasvir

Rheum türleri, yaprak büyümesi ve yaprak bıçaklarının şekli hariç, yaygın bahçe raventine benzeyen çok yıllık bitkilerdir; yeraltı kısmı etli, yayılan kökleri olan güçlü

bir dikey toprak altı gövdeden oluşur; yerin üstündeki kısım, ilkbaharda toprak altı gövdeden çıkan birtakım uzun saplı yapraktan ve yeşilimsi beyaz, beyaz, koyu mor çiçeklerle dolu, uzunlamasına yapraklı panikülleri taşıyan çiçek sürgünlerinden oluşur; lamina kalp şeklinde yuvarlak, bütün ya da kabaca dişli (*Rheum officinale*) ya da elsi lobludur (*R. palmatum*). Meyve oval-baklava dilim şakilli ya da 3 yayvan zarımsı kanat taşıyan yuvarlak akendir ve çiçek örtüsünün kalanı tabandadır.

İlgili Bitki Materyali: Rizomlar ve kökler.

Genel Görünüm

Rizomların ve köklerin görünümü, bitkinin coğrafi kökenine göre değişir. Piyasada silindirimsi, fıçı-şeklinde, bir yüzü düz öbürü dışbükey ya da düzensiz şekilli parçalar hâlinde, genellikle perforaj gösteren ya da küp ya da dörtgen şeklinde görünürler, son zamanlarda “ravent parmakları” olarak bilinmektedir. Sert ve nispeten ağırdırlar. Dış yüzeyleri yumuşak, dikine buruşuk ya da batık, sarımsı kahverengi veya grimsi beyaz parenkime ve kahverengimsi ya da kırmızımsı medula ışınları ile çizgili-beneklidir. Kimi yerlerinde fibrovasküler demetlerin yaprak izlerinde kahverengi mantar izleri ve dal yaraları, “star spot” (Yıldız noktalar) görünebilir. Çatlaklar düzensiz ve granüllüdür, çatlak yüzey pembemsi kahverengidir. Toprak altı gövdenin yumuşak transvers yüzeyi, içinde kısa bir mesafe oluşturacak olan medüller ışınları temsil eden radyal çizgilerle geçilen çevrenin yakınında bir kambiyum çizgisini sergiler. Bu medular ışın çemberinin olduğu geniş alan, *R. palmatum*da 2-4 mm çaplı ve çok ya da az devamlı halkalarda yerleşmiş ya da *R. officinale*'de dağınık duran stellat vasküler demetleri içerir.

Organoleptik Özellikler

Koku, karakteristik aromatik; tat, hafif büzücü ve acı; çiğnendiğinde, dişler arasında kumlu; renk, sarı-kahverengi açık kahverengi.

Mikroskopik Özellikleri

Toprak altı gövdenin enine kesiti genişlikte 2-4 hücre olan dalgalı iliksi ışınlar olarak görünür; Ksilem odunsu parenkim matrisinden oluşur ve nişasta, mazı tozu ya da

kalsiyum oksalatın büyük küme kristallerine sahip olması yönünden floem ve korteks bölgelerini andırır. Büyük, retiküler kalınlaşmış damarlar tek başına veya küçük gruplar hâlinde ortaya çıkar. Kambiyum hattının yakınındaki parenkimde gömülü ve çoğunlukla iri parçalarda, her biri antrakininon türevleri içeren sarımsı kahverengi öz ışınlarla birbirinden ayrılan küçük bir açık kolateral demetten oluşan bir dizi bileşik (“*stellat leke*”) fibrovasküler demet vardır. Demetler, sıradan açık kolateral demetinden, floemin içindeki ve dışındaki ksilemleri gösteren kambiyumdan farklıdır. *R. officinale*'de bileşik demetler (“*stellat lekeler*”) özleri boyunca dağılırken, *R. palmatumda* çoğunlukla bir çemberde dizilmiş, geri kalanlar çemberin her iki tarafına saçılmıştır.

Toz Bitki Materyali

Toz hâlde Rhizoma Rhei, koyu sarımtırak turuncu ya da hafif sarımsı kahverengidir ve alkali varlığında kırmızı renklidir. Mikroskop altında, 2–25 µm çapında, küresel, tek veya 2-4 bileşik hâlinde çok sayıda nişasta taneleri şeklinde görünür; odunsulaşmamış, ağsı ve spiral trakea, damarlar, nişasta taneleri veya tanen kütleleri içeren parankima hücre parçaları; kalsiyum oksalatın büyük rozet kümeleri, 30-60 µm, sık sık 100 µm üzerinde ve bazen 190 µm çapa ulaşan büyük rozet kümeleri; ve amorf sarı madde içeren, alkol içinde çözünmeyen, ancak kırmızımsı veya pembe bir renk ile amonyak test çözeltisinde çözünebilen iliksi ışın hücreleri; mantar, sert dokulu hücreler ve lifleri yoktur.

Coğrafi Dağılım

Rheum officinale ve *R. Palmatum*, Çin'de (Gansu, Sichuan ve Qinghai eyaletleri), Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti ve Kore Cumhuriyeti'nde yetiştirilmektedir. Çeşitli ticari kalite farklarına göre standardizasyonları vardır (kökleri olan ya da kökleri olmayan, soyulmuş ya da soyulmamış, enine ya da uzunlamasına kesilmiş rizom).

Genel Kimlik Testleri

Makroskopik ve mikroskopik incelemeler; antrakininonların varlığı için mikrokimyasal renk testleri ve ince tabaka kromatografik analiz.

Saflık Testleri

Mikrobiyoloji

Salmonella spp. testinde Rhizoma Rhei ürünleri negatif olmalıdır. Diğer mikroorganizmaların kabul edilebilir maksimum limitleri aşağıdaki gibidir. Kaynatma preparatı için: aerobik bakteriler 107/g'den fazla değil; mantarlar en fazla 105/g; *Escherichia Coli* en fazla 102/g. dâhili kullanım için hazırlıklar: aerobik bakteriler 105/g veya ml'den fazla değil; mantarlar en fazla 104/g veya ml; Enterobacteria ve bazı Gram-negatif bakteriler 103/g veya ml'den fazla değil; *Escherichia coli* - 0 / g veya ml.

Yabancı Organik Madde

En fazla %1.0.

Toplam Kül

En fazla %12.

Asitte-Çözünmeyen Kül

%2.0' dan fazla değil.

Etanol Çözünür Seyreltisi

%30'dan fazla değil.

Nem

%12'den fazla değil.

Böcek İlacı Artıkları

Ulusal gerekliliklere uygun olarak kurulacak. Normal olarak Rhizoma Rhei'de aldrin ve dieldrin maksimum kalıntı sınırı 0.05 mg / kg'dan fazla değildir. Diğer pestisitler için, tıbbi bitkiler için kalite kontrol yöntemleri ve pestisit kalıntılarının besin alımını öngörme yönergelerine ilişkin WHO kılavuzlarına bakınız.

Ağır Metaller

Tavsiye edilen kurşun ve kadmiyum seviyeleri, bitki materyalinin nihai dozaj formunda sırasıyla 10 ve 0.3 mg / kg'dan fazla değildir.

Radyoaktif Kalıntılar

Stronsiyum-90, iyot-131, sezyum-134, sezyum-137 ve plütonyum-239'un analizi için, tıbbi bitkiler için kalite kontrol yöntemleri konusunda WHO kılavuzlarına bakınız.

Diğer Saflık Testleri

Kimyasal ve suda çözünebilir ekstraksiyon testleri ulusal zorunluluklara göre oluşturulacaktır.

Kimyasal Analizler

Rhein olarak hesaplanan hidroksiantrsen türevlerini %2,2'den daha az içermez. Spektrofotometrik analiz ile gerçekleştirilen, rehin olarak hesaplanan toplam hidroksiantrsen glikozitlerin nicel analizi. Nicel analiz için yüksek performanslı sıvı kromatografisi de mevcuttur. Emodin, fizikon (emodin 3-metil eter), krizofanol (krizofanik asit), rehin ve aloe-emodin varlığının nitel analizi için ince tabaka kromatografisi kullanılır.

Başlıca Kimyasal Bileşenler

En önemli bileşikler emodin, fizikon, aloe-emodin ve krizofanol glikozitlerinin yanı sıra monomeric (*rheinosides A-D*) ve dimerik (*sennosides A-F*) indirgenmiş formların di-O, C -glikozitleri dâhil olmak üzere hidroksiantrsen türevleridir (%2-5). Oksidize oluşum seviyeleri yazın en yüksek ve kışın neredeyse sıfırdır. 1950'lere kadar, krizofanol ve diğer antrakinonların raventin temel arındırıcı bileşenleri olarak kabul edildi. Mevcut kanıt, başlıca kaynağın dimerik *sennosides A-F* olduğu yönünde.

Dozaj Biçimleri

Kurutulmuş bitki materyali ve preparatlar, doz başına 10–30 mg hidroksiantransen türevlerini içerecek şekilde standartlaştırılmıştır. İyi kapatılmış, ışığa dayanıklı kaplarda tutunuz.

Tıbbi Kullanımları

Klinik Verilerce Desteklenen Kullanımlar

Nadir kabızlığın kısa süreli tedavisi.

İlaç Kılavuzlarında ve Geleneksel Tıp Sistemlerinde Tarif Edilen Kullanımlar

Yok.

Halk Hekimliğinde Tarif Edilen, Deneysel veya Klinik Verilerle Desteklenmeyen Kullanımlar

Hipotansiyonu tedavi etmek, periferik vazodilatasyonu arttırmak ve kan pıhtılaşmasını önlemek.

Farmakoloji

Deneysel Farmakoloji

İtici gücü artıran ve kolonik geçişi hızlandıran kolonik hareketliliğin uyarılması (dolayısıyla dışkı kütlelerinden sıvı emiliminin azalması) ve muhtemel Na⁺/K⁺-değişkenli ATPaz inhibisyonuna ya da klorid oluklarına sahip kolonik mukozalarda hücreler arası geçirenlikte artış, kalın barsakta su içeriğinde artışa sebep olmak. Arındırma, mevcut tanenlere bağlı olarak büzücü etkiye dayalı takip edilir.

Klinik Farmakoloji

Rhizoma Rhei'nin aktif bileşenleri, antrakınon glikozitler, A – F sennosidler ve A – D rheinosidlerdir. Rinosinosidler, *aloe'nin* ana katartik maddeleri olan aloin A ve B'ye benzerdir. Hem sennosidlerin hem de rozinodidlerin katartik etkisi, bağırsak sisteminde motor aktiviteyi doğrudan arttırdığı kalın bağırsakla sınırlıdır. Sonuç olarak, oral uygulamadan 6 saat önce nadiren etkilidir ve bazen 24 saatten önce hareket etmezler.

Hareket mekanizması, diğer antrakınon uyarıcı laksatiflerinkine benzer. Hem sennosidler hem de rheinosidler barsak bakterileri tarafından hidrolize edilir ve sonrasında gastrointestinal trakta uyarıcı ya da tahriş edici olarak etki eden aktif

antron metabolitlere indirgenir. Ravent'in preparatları müshil olarak uygundur, ancak kronik kabızlıkta kullanılmamalıdır. Değişken miktarda emilir ve idrara sarımsı kahverengi bir renk verir, bu da alkali ilavesiyle morumsu kırmızıya dönüşür. Rhizoma Rhei preparatları, bağırsaklardaki tahriş edici maddelerin ürettiği ishali kontrol etmek için, büzücü etkilerinden dolayı zaman zaman kullanılmaktadır.

Toksisite

Doz aşımı ile ilgili başlıca semptomlar, sıvı ve elektrolitlerin kaybıyla birlikte sancı ve şiddetli ishaldir. Tedavi, bol miktarda sıvı ile destekleyici olmalıdır. Özellikle çocuklarda ve yaşlılarda elektrolitler, özellikle potasyum izlenmelidir.

Kontrendikasyonlar

Diğer uyarıcı laksatiflerde olduğu gibi, Rhizoma Rhei içeren ürünler, bağırsak tıkanıklığı ve darlığı, atoni, su ve elektrolit eksikliği ile şiddetli dehidratasyon durumları veya kronik kabızlığı olan hastalarda uygulanmamalıdır. Rhizoma Rhei, apandisit, Crohn hastalığı, ülseratif kolit veya irritabl bağırsak sendromu gibi enflamatuvar bağırsak hastalıkları olan hastalarda veya 10 yaşın altındaki çocuklarda kullanılmamalıdır. Rhizoma Rhei, ilgili yararlar ve riskler göz önünde bulundurulduktan sonra tıbbi gözetim haricinde hamilelik veya emzirme döneminde kullanılmamalıdır. Diğer uyarıcı laksatiflerde olduğu gibi, Rhizoma Rhei, kramp, kolik, hemoroid, nefrit veya ağrı, bulantı veya kusma gibi tanı konmamış karın semptomları olan hastalarda kontrendikedir.

Uyarılar

Rhizoma Rhei içeren ürünler, yalnızca diyet değişikliği veya kitle artırıcı laksatiflerin kullanımı yoluyla herhangi bir etki elde edilemediğinde kullanılmalıdır. Karın ağrısı, bulantı veya kusma mevcut olduğunda uyarıcı laksatifler kullanılmamalıdır. Rektal kanama veya bir müshil kullanıldıktan sonra bağırsak hareketine sahip olunamaması ciddi bir durumu işaret edebilir. Uyarıcı laksatiflerin önerilen kısa süreli uygulamadan daha uzun süre kullanılması bağırsak tembelliğini arttırabilir. Uyarıcı laksatiflerin 2 haftadan fazla kullanılması tıbbi gözetim gerektirir.

Kronik kullanım, psödomelanozis koliye (zararsız) ve kabızlığın bağımlılığı ile olası dozaj artışı gereksinimine yol açabilir.

İshal ile sıvı ve elektrolit kayıpları (esas olarak hipokalemi) albüminüri ve hematüriye neden olabilir ve bu da kardiyak ve nöromüsküler disfonksiyon ile Sonrasında kardiyak glikozitlerin (digoksin) diüretikler, kortikosteroidler ya da meyan kökü (aşağıya bakınız, önlemler) kontaminant kullanımı gibi durumlarda bu şekilde sonuçlanabilir.

Önlemler

Genel

Antrakininon glikozitleri içeren laksatifler, elektrolit dengesizliği tehlikesi nedeniyle sürekli olarak, 1-2 haftadan daha uzun süreler boyunca kullanılmamalıdır.

İlaç etkileşimleri

Azalmış bağırsak geçiş süresi, oral yoldan verilen ilaçların emilimini azaltabilir. Artan potasyum kaybı gibi elektrolit dengesizlikleri, kardiyotonik glikozitlerin (digitalis, strophanthus) etkilerini artırabilir. Uzun süreli laksatif kötü kullanımdan kaynaklı mevcut hipokalemi, potasyum kanallarını sinüs ritmini değiştirerek, kinidin gibi antiaritmik ilaçların etkilerini artırabilir. Tiyazid diüretikler, adrenokortikosteroidler veya meyan kökü gibi hipokalemiyi indükleyen diğer ilaçlar veya bitkiler ile eş zamanlı kullanım, elektrolit dengesizliğini şiddetlendirebilir.

İlaç ve laboratuvar testi etkileşimleri

Antranoid metabolitler standart yöntemlerle tespit edilemeyebilir. Sonuç olarak, dışkı salgılama ölçüm sonuçları güvenilir olmayabilir. Bazı anthranoid metabolitlerinin idrarla atılması idrarı renklendirebilir, bu klinik olarak anlamlı değildir. Fakat Kober presedürü ile ölçüldüğünde idrar ürobilinojeni ve östrojen için yanlış pozitif sonuçlara neden olabilir.

Karsinogenez, Mutagenез, Doğurganlığın Bozulması

Rhizoma Rhei'nin karsinogenisitesi hakkındaki veriler mevcut değildir. Antigonid içeren laksatiflerin kronik kötüye kullanımının kolorektal kanserde rol oynadığı

varsayılsa da, antranoid laksatif kötüye kullanımı ve kolorektal kanser arasında nedensel bir ilişki gösterilmemiştir.

Hamilelik: Teratojenik Etkiler

Rhizoma Rhei'nin teratojenik etkileri değerlendirilmemiştir.

Hamilelik: Teratojenik Olmayan Etkiler

Rhizoma Rhei içeren ürünler, gebe kadınlar tarafından kullanılmamalıdır, çünkü kalın bağırsakta belirgin bir etkiye sahiptirler ve yeterli toksikolojik araştırma geçirmemişlerdir.

Emziren Anneler

Anthranoid metabolitler anne sütünde görülür. Emzirilen bebekte farmakolojik etki potansiyelini değerlendirmek için yeterli veri olmadığı için Rhizoma Rhei emzirme döneminde kullanılmamalıdır.

Pediyatrik Kullanım

Rhizoma Rhei'nin 10 yaşın altındaki çocuklar için kullanımı kontrendikedir.

Advers Reaksiyonlar

Tek dozlar, gastrointestinal sistemin kramp benzeri rahatsızlığına neden olabilir, bu da dozun azaltılmasını gerektirebilir. Doz aşımı kolik abdominal spazmlara ve ağrıya ve ince, sulu dışkıların oluşmasına yol açabilir.

Antrakininon uyarıcı laksatiflerin kronik kötüye kullanımı hepatitlere yol açabilir. Uzun süreli müshil istismarı elektrolit bozukluklarına (hipokalemi, hipokalsemi), metabolik asidoz, malabsorbsiyon, kilo kaybı, albüminüri ve hematüriye yol açabilir. Zayıflık ya da ortostatik hipotansiyon uyarıcı laksatifler tekrarlanarak kullanıldığında yaşlı hastalarda daha şiddetli görülebilir. Ağırlaştırılmış kullanımdan sonra böbrek tübüler hasara bağlı olarak ikincil aldosteronizm oluşabilir. Ayrıca laksatif istismarda steatore ve hipoalbuminemili protein kaybettirici gastroenteropati de bildirilmiştir. Kolonik mukozanın (psödomelaoz koli) melanotik pigmentasyonu uzun süre boyunca antrakininon laksatif kullanan bireylerde gözlemlenmiştir. Pigmentasyon

klirik olarak zararsızdır ve ilacın kesilmesinden sonra 4-12 ay içinde genellikle geri dönüşlüdür. Uzun süreli kullanımdan sonra intestinal-nöronal hasar gibi diğer toksik etkiler üzerinde çelişen veriler vardır.

Pozoloji

Münferiden doğru olan doz, yumuşak dışkıyı muhafaza etmek için gerekli en küçük dozdur. Ortalama doz toz bitki materyalinin ya da dekoksiyonun 0.5-1.5 gramdır; preparatlar 10-30 mh hidrokiantrasen türevini barındıracak şekilde standartlaştırılmıştır, genellikle yatmadan önce alınır.

TARCIN

Cortex Cinnamomi

Tanım

Cortex Cinnamomi, Cinnamomum verum JS Presl'in kesim gövdesinde yetiştirilen sürgünlerin kurutulmuş iç kabuğundan ya da Cinnamomum cassia Blume'un mantardan arınmış gövde kabuğundan oluşur (Lauraceae).

Eş Anlamlılar

Cinnamomum verum JS Presl.

Cinnamomum zeylanicum Nees, *Laurus cinnamomum* L.

Cinnamomum verum JS Presl. Uluslararası Botanik İsimlendirme Kuralları'na göre doğru botanik isimdir.

Cinnamomum cassia Blume

Cinnamomum aromaticum Nees.

Seçilen Yerel İsimler

Cinnamomum verum JS Presl.

Abdallasini, kan veren damla, canela, canela en raja, cannalavanga pattai, cannelle de ceylan, cannelle dite de Ceylan, cannelier, Ceylon celonzimi cinnamon, Ceylon cinnamon, cinnamon (tarçın), tarçın kabuğu (cinnamon bark), tarçın ağacı (cinnamon tree), korteks cinnamomi ceylanici, dalchini, dalochini, dar sini quirfa, darchini, daruchini, darusila, ecorce de cannelier de Ceylan, echter Kanel, gujerati-dalchini,

kannel, kuei-pi, kurundu, kurundu-potu, kulit kayumanis, ob choei, tamalpatra, yabani tarçın (wild cinnamon), Zimtrinde.

Cinnamomum cassia Blume

Annan cinnamon, cassia, cassia bark (kabuk), cassia kabuğu ağacı(cassia bark tree), cassia lignea, chinazimt, Chinese cassia, Chinese cinnamon (Çin tarçını), ching hua yu-kuei, cinnamomi cassiae cortex, tarçın (cinnamon), tarçın kabuğu (cinnamon bark), dalchini, guipi, guizhi, kannan keihi, keihi, keishi, kuei-chii, lavanga-pattai, lavanga-patti, lurundu, macrophyllous cassia kabuğu ağacı(marcophyllos cassia bark tree), rou gui, róugi, Saigon tarçını (Saigon cinnamon), saleekha, taj, toko keihi, Vietnam tarçını (Viet Nam Cinnamon).

Tasvir

Cinnamomum verum JS Presl.

Orta büyüklükteki yaprak dökmeyen bir ağaç; kabuğu oldukça kalın, pürüzsüz, soluk; sürgünler genellikle sıkıştırılmış; ince ipeksi olan tomurcuklar dışında tüysüz genç parçalar. Yapraklar, karşılıklı ya da neredeyse karşılıklı (nadiren değişik), sert ve kösele gibi, 7.5–20 ile 3.8-7.5 cm arası, oval veya oval-mızrak şeklinde, keskince ya da biraz keskin, tüysüz ve ışıldayan, altta hafifçe daha açık renkli, taban sivri ya da yuvarlak; ana damarlar tabandan 3–5 civarında, güçlü, yaprak damarları arası ince retiküllü; yaprak sapları 1.3-2.5 cm uzunluğunda, üstten basık. İpeksi tüylü pek çok çiçek, yapraklardan genellikle daha uzun gevşek paniküller; çiçek sapları uzun, genellikle kümelenmiş, tüysüz veya tüylü; pedicel uzun. Çiçek örtüsü 5-6 mm uzunluğunda; 2,5 mm uzunluğunda tüp; her iki tarafta tüylü segmentler, eşkenar dörtgen ya da biraz obovat, genellikle geniş. Meyve çapı 1,3 mm uzunluğunda, eşkenar dörtgen ya da oval-dörtgen, kuru veya hafif etli, koyu mor, çapı 8 mm olan genişletilmiş çan şeklinde çiçek örtüsü ile çevrelenmiştir.

Cinnamomum cassia Blume

Her daim yeşil ağaç, 10 m yüksekliğe kadar uzayabilir. Yapraklar sıralı, kösele gibi, saplı, oblong, eliptik-oval ya da oblong-dörtgen, 8-15 cm uzunluğundan 3-4 cm genişliğine kadar, uçları sivri, tabanı yuvarlak, yekpare, 3 damarlı; tüysüz veya alt hafif tüylü; yaprak sapı 10 mm uzunluğunda, hafif tüylü. Çiçeklenme yoğunlukla yaprak boyu, tüylü panikula; panikulalar talkım şeklinde, uç uca ve aksiller. Çiçekler

sarımsı beyaz, küçük, 2-5 talkım içinde. Çiçek örtüsü 6 loblu. Taç yaprak yok. Stamenler 6, ergin. Yumurtalık yok, tek hücreli. Meyve, 8 mm uzunluğunda, kırmızı, yuvarlak sert çekirdekli. Kabuk genellikle ya oluklu parçalar ya da basit tarçın kabuğu şeklinde kullanılır, 30-40 cm uzunluğunda 3-10 cm genişliğinde ve 0,2-0,8 cm kalınlığındadır. Yüzey grimsi kahverengi, hafifçe iri, çapraz lentikül ve düzensiz ince buruşukluklarla doludur. Etrafında yaprak eklentisi ya da lateral sürgünleri gösteren delikler ve izler vardır; iç yüzey dışına göre daha koyudur, ince boyuna çizgiler vardır. Çatlaklar kısadır, kalın parçaların kesitleri bazen merkeze yakın bazen de dış marjine yakın ya da paralel solgun beyaz bir çizgi gösterir.

İlgili Bitki Materyali: kuru kabuk, dış mantardan arındırılmış

Genel Görünüm

Cinnamomum verum JS Presl.

Kabuk yaklaşık 0.2-0.8 mm kalınlığındadır ve sıkıca birleşmiş tek ya da çift tarçın kabuklarından oluşur. Dış yüzeyi yumuşak, sarımsı kahverengi, yaprak ve aksiller tomurcukların pozisyonunu gösteren soluk izleri vardır; ince, beyazımsı ve dalgalı boylamasına çizgileri vardır. İç yüzey biraz daha koyu ve boyuna çizgilidir. Çatlamalar kısa ve liflidir.

Cinnamomum cassia Blume

İçileni oluklu ya da kapitone, 30-40 cm uzunluğunda, 3-10 cm çapında, 2-8 mm kalınlığındadır. Dış yüzey grimsi kahverengi, hafifçe sert, düzensiz ince buruşuklu ve çapraz büyüyen kovucuklu, kiminde grimsi beyaz damarlar vardır; iç yüzey kırmızımsı kahverengi, ince uzunlamasına çizgili ve kazındığında yağlı bir iz bırakır. Dokusu sert ve kırılğan, çabuk kırılabilen, çatlaklar eşitsiz, dış katmanı kahverengi ve görece sert, iç katman kırmızımsı kahverengi ve yağlı ve iki katman arasında sarımsı kahverengi izlidir.

Organoleptik Özellikler

Koku, karakteristik ve aromatik; tat, karakteristik, biraz tatlı ve kokulu.

Mikroskopik Özellikleri

Cinnamomum verum JS Presl.

Dış kısımda birçok sayısız geniş, kalınlaşmış ve çukurlaşmış duvarlı izodiyametik ya da teğetsel uzun sklereid grubundan oluşan perisiklik sklerenkimalı kortikal parenkima ve az sayıda lif grubu bulunur. Floem delikli doku ya da uçucu yağ veya müsilaj içeren geniş salgı hücrelerinden oluşur ve floem lifleri tek ya da küçük gruplar hâlinindedir, tek lifler 12-25 µm çapındadır ve kalınlaşmış duvarları vardır; öz ışınları tek sıra ya da çift sıradır. Hücrelerin bazıları kalsiyum oksalatın küçük asiküler kristallerini barındırır; geri kalanlar, floem ve parenkima ile birlikte, basit ya da 2-4 bileşikli, çapı 10 µm 'den fazla olmayan nişasta granülleri içerir.

Cinnamomum cassia Blume

Enine kesit, birkaç hücre katmanından oluştuğunu, en içteki katmanın kalınlaşmış dış duvarla odunlaştığını gösterir. Korteks taş hücre ve salgı hücresi ile dağınıktır. Gruplaşmış perisiklden taş hücreler dış tarafında lif demetleri ile beraber bölünmüş bir halka içine dizilidir, taş hücrelerin dış duvarları genellikle incedir. Floem ışınları hücre genişliğinin 1 ya da 2 sırasındadır, kalsiyum oksalatın minik iğne kristallerini içerir; genellikle demetlerde 2 ya da 3 lif bulunur; yağ hücreleri dışa doğru aralıklıdır. Parenkimatöz hücreleri nişasta granülleri içerir.

Toz Bitki Materyali

Cinnamomum verum JS Presl.

Toz drog genellikle sarımsı veya kırmızımsı kahverengidir ve çukurlaşmış, oluklu ve biraz kalınlaşmış duvarlarla çevrili yuvarlak sklereidlerden oluşur; birçok renksiz lif, genellikle dar lumen ve kalınlaşmış, odunsulaşmış duvarlar ve birkaç oluktan oluşan bütündür; nadiren küçük asiküler kalsiyum oksalat kristalleri bulundurur; bolca nişasta granülü vardır. Mantar parçaları yoktur ya da çok nadirdir.

Cinnamomum cassia Blume

Kırmızımsı kahverengi. Çoğu lif dağınık, uzun iğsi, 195–920 µm uzunluğunda, çapı 50 µm'ye kadar olabilen, kalın ve odunsulaşmış duvarlı ve belirsiz çukurludur. Taş hücreler karemsi ya da yuvarlağımsı 32-88 µm çapında, kalınlaşmış duvarlıdır, kiminin bir yanı incedir. Yağ hücreleri çembersi ya da oblong, 45-108 µm çapındadır. İğne kristalleri minik, ışın hücrelerinde dağınıktır. Mantar hücreleri poligonaldır ve kırmızımsı kahverengi madde içerir.

Coğrafi Dağılım

Cinnamomum verum JS Presl.

Hindistan ve Sri Lanka'da yöresel; Afrika, güneydoğu Hindistan, Endonezya, Seyşeller, Güney Amerika, Sri Lanka ve Batı Hint Adaları bölgelerinde yetiştirilmiştir.

Cinnamomum cassia Blume

Çin, Endonezya, Lao Halk Demokratik Cumhuriyeti ve Vietnam'da bulundu; ve çoğunlukla kültür yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Genel Kimlik Testleri

Makroskopik ve mikroskopik incelemeler; ve sinnamaldehitin varlığı için ince tabakalı kromatografik analiz.

Saflık Testleri

Mikrobiyoloji

Salmonella spp testi Cortex Cinnamomi ürünleri için negatif olmalıdır. Diğer mikroorganizmaların kabul edilebilir maksimum limitleri aşağıdaki gibidir. Kaynatma preparasyonu için: aerobik bakteriler 10⁷ / g'den fazla değil; mantarlar - en fazla 10⁵ / g; Escherichia coli en fazla 10² / g. İç kullanım için hazırlıklar: aerobik bakteriler 10⁵ / g veya ml'den fazla değil; mantarlar - en fazla 10⁴ / g veya ml; Enterobacteria ve bazı Gram-negatif bakteriler 10³ / g veya ml'den fazla değil; Escherichia coli - 0 / g veya ml.

Yabancı Organik Madde

C. verum: % 2'den fazla değil. C. cassia: % 1'den fazla değil.

Toplam Kül

C. verum: % 6'dan fazla değil. C. cassia: % 5'ten fazla değil.

Asitte-Çözünmeyen Kül

C. verum: % 4'ten fazla değil. C. cassia: % 2'den fazla değil.

Sülfatlanmış Kül

C. verum: % 6'dan fazla değil. *C. cassia*: ulusal gerekliliklere uygun olarak kurulacak.

Alkol (% 90) Çözünür Ekstrakt

C. verum: % 14-16. *C. cassia*: ulusal gerekliliklere uygun olarak kurulacak.

Pestisit Artıkları

Ulusal gerekliliklere uygun olacak. Normalde, Cortex Cinnamomi için aldrin ve dieldrin maksimum kalıntı sınırı 0.05 mg / kg'dan fazla değildir. Diğer pestisitler için, tıbbi bitkiler için kalite kontrol yöntemleri ve pestisit kalıntılarının besin alımını öngörme yönergelerine ilişkin WHO kılavuzlarına bakınız.

Arsenik ve Ağır Metaller

Bitki materyalinin son dozaj formunda önerilen kurşun ve kadmiyum seviyeleri sırasıyla 10 mg / kg ve 0.3 mg / kg'dan fazla değildir.

Radyoaktif Kalıntılar

Stronsiyum-90, iyot-131, sezyum-134, sezyum-137 ve plütonyum-239'un analizi için, tıbbi bitkiler için kalite kontrol yöntemleri konusunda WHO kılavuzlarına bakınız.

Diğer Testler

Ulusal gerekliliklere göre kurulacak kimyasal testler.

Kimyasal Analizler

C. verum ve %1–2 v /w uçucu yağdan elde edilen ve %60-80 w / w aldehit içeren *C. cassia*'dan türetilen uçucu yağın %1.2'sinden az olmamak üzere sinnamaldehit olarak hesaplandı.

İnce tabaka veya yüksek performanslı sıvı kromatografisi yöntemleri ile sinnamaldehid içeriği için analiz.

Başlıca Kimyasal Bileşenler

Hem *C. verum* hem de *C. cassia*'daki ana bileşen, sırasıyla uçucu yağın% 65-80 ve %90 konsantrasyonlarında sinnamaldehitir.

Cinnamomum verum ayrıca o-metoksisinnamaldehyt içerir. *Cinnamomum verum*, *C. cassia*'dan öjenol ve kumarin içeriğiyle farklıdır. *Cinnamomum verum* uçucu yağ% 10 öjenolü içerirken, *C. cassia*'da sadece bu eser miktarda eser miktarda bulunur. Kumarin, *C. cassia*'da (%0.45) bulunur, ancak *C. verum* 'da yoktur.

Dozaj Biçimleri

Ham bitki materyali, toz, uçucu yağ, diğer galenik preparatlar. İyi kapatılmış bir cam veya metal bir kaptaki (plastik kullanmayın) saklayın, ışıktan ve nemden koruyun.

Tıbbi Kullanımları

Klinik Veriler Tarafından Desteklenen Kullanımlar

Yok.

Farmakopelerde ve Geleneksel Tıp Sistemlerinde Tarif Edilen Kullanımlar

Gastrointestinal sistemin hafif spastik koşulları, dolgunluk ve şişkinlik ve iştah kaybı gibi dispeptik rahatsızlıkların tedavisi. Ayrıca karın ağrısı, ishal ve amenore ve dismenore ile ilişkili ağrı tedavisinde kullanılır.

Halk Hekimliğinde Tarif Edilen, Deneysel veya Klinik Verilerle Desteklenmeyen Kullanımlar

İktidarsızlık, soğukluk, dispne, göz iltihabı, lökore, vajinit, romatizma, nevralji, yara ve diş ağrısı tedavisi.

Farmakoloji

Deneysel Farmakoloji

Uçucu yağın antibakteriyel ve antifungal aktiviteleri in vitro olarak gösterilmiştir. *C. verum*'un uçucu yağı, aşağıdaki bakterilere karşı in vitro olarak aktiftir: *Bacillus subtilis*, *Escherichia coli*, *Staphylococcus aureus*, *Salmonella typhimurium* ve

Pseudomonas aeruginosa, *Aspergillus spp.*, *Cladosporium werneckii*, *Geotrichum candidum*, *Kloeckera apiculata*, *Candida lipolytica* ve *C. albicans*. Antibakteriyel ve fungusidal etkiler; *o*-metoksisinnamaldehyd'e mal edilmiştir.

C. verum'un uçucu yağının karminatif aktivitesi vardır ve gine domuzu trakea ve ileumunda ve köpek ileum, kolon ve midesinde düz kas kasılmalarını azaltır. İlacın aktif antispazmodik bileşeni sinnamaldehyttir. Sıçan ve köpeklerde mide hareketliliğinin azalması ve farelerde barsak hareketliliği ve stres artışı ve serotonin kaynaklı ülser tanımlanmıştır. İlacın bir etanol özü, gine domuzu ileumunda histamin ve baryum-indüklü kasılmaları inhibe eder; sıcak su ekstresi aktif değildir.

Kontrendikasyonlar

İlaç bilinmeyen ateş, gebelik, mide veya duodenal ülser ve tarçın veya Peru balsamı alerjisi olan hastalarda kontrendikedir.

Uyarılar

Bilgi bulunmamaktadır.

Önlemler

İlaç Etkileşimleri

Cinnamomum cassia kabuğu ekstresi (100 ml'de 2 g), tetrasiklin hidrokloridinin in vitro çözünmesini belirgin bir şekilde azaltmıştır. *C. cassia* kabuğu mevcudiyetinde, tetrasiklinin sadece %20'si 30 dakika sonra çözelti içinde iken, bu oran sadece su kullanıldığında %97'dir. Bununla birlikte, bu etkileşimin klinik önemi belirlenmemiştir. İlacın *Halloysitum rubrum* ile uyumsuz olduğu bildirildi.

Kanserojenez, Mutajenez, Doğurganlığın Bozulması

Cortex Cinnamomi'nin karsinojenik potansiyelini değerlendirmek için yeterli veri yoktur. İlacın mutajenisitesi ile ilgili raporlar çelişkilidir. Bitkinin ve sinnamaldehydin ekstraktlarının hem *Salmonella typhimurium* (Ames assay) hem de *Bacillus subtilis* kullanılarak yapılan testlerde mutajenik ve non-mutajenik olduğu bildirilmiştir. Bununla birlikte, bu in vitro mutajenite çalışmalarının sonuçlarının değerlendirilmesi zordur çünkü verilen dozlarda, bu etkiler ilacın antimikrobiyal

etkilerinden kaynaklanmış olabilir. Cortex Cinnamomi ve sinnamaldehit, Çin hamster hücre kültürleri ve Drosophila test sistemlerinde kromozomal aberasyon testlerinde pozitif sonuç verdi. Drosophila test sisteminde ilacın sulu bir ekstresi de negatif bulunmuştur.

Hamilelik: Teratojenik Etkiler

Mevcut veriler yeterli fayda / risk değerlendirmesi için yeterli değildir. Bu nedenle, Cortex Cinnamomi hamilelik sırasında kullanılmamalıdır. Cıvciv embriyolarında sinamaldehitin teratojenisitesi hakkında bir rapor vardır, ancak cıvciv embriyolarında teratojenisite çalışmaları, insanlarda teratojenik potansiyeli değerlendirirken sınırlı bir fayda sağlamaktadır. Mide entübasyonu ile verilen ilacın metanol ekstresi sıçanlarda teratojenik değildi.

Hamilelik: Teratojenik Olmayan Etkiler

Cortex Cinnamomi hamilelik sırasında kullanılmamalıdır. Kontrendikasyonlara bakınız.

Emziren Anneler

Mevcut veriler yeterli fayda / risk değerlendirmesi için yeterli değildir. Bu nedenle, laktasyon sırasında Cortex Cinnamomi kullanılmamalıdır.

Pediyatrik Kullanım

Çocuklarda ilacın güvenliği ve etkinliği belirlenmemiştir.

Diğer Önlemler

Genel önlemler veya ilaç ve laboratuvar test etkileşimleri hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Advers Reaksiyonlar

Deri ve mukoza alerjik reaksiyonları bildirilmiştir.

Pozoloji

Ham ilaç ortalama günlük doz, 2–4 g; Uçucu yağ - ortalama günlük doz, 0.05–0.2 g; diğer preparatlar yukarıdaki gibi ortalama günlük doz.

ZENCEFİL

Rhizoma Zingiberis

Tanım

Rhizoma Zingiberis, *Zingiber officinale* Roscoe'un (Zingiberaceae) kurutulmuş toprak altı gövdesidir.

Eş Anlamlılar

Amomum zingiber L. *Zingiber blancoi* Massk.

Seçilen Yerel İsimler

Ada, adrak, Afrika zencefili, ajenjibre, ale, alea, allam, allamu, ardak, ardraka, ardrakam, ardrakamu, asunglasemtong, ata-le jinja, baojiang, beuing, chiang, citaraho, cochin ginger, Common ginger (yaygın zencefil), djae, gember, gengibre, gingembre, ginger (zencefil), ginger root (zencefil kökü), gnji, gung, halia bara, halia, halija, hli, inchi, Ingberwurgel, inguere, inguru, Ingwer, jahe, Jamaika zencefili (Jamaica ginger), janzabeil, kallamu, kan chiang, kanga, kerati, khenseing, khiang, khing, king-keng, khing klaeng, khing phueak, khuong, kintoki, jion, kongka, lahja, lui, mangawizi, ngesnges, niamaku, oshoga, palana, palu, rimpang jahe, sa-e, sakanjabir, sge ugser, shengiang, shenjing, shoga, shonkyoh, shokyo, shouhkyoh, tangawizi, wai, zanjabeel, zangabil ee-e-tar, zingabil urratab, zingibil, zingiberis rhizoma, zinjabil, zingiber, zinam.

Tasvir

Toprak altında, çoklu dallanmış bir toprak altı gövde üreten uzun ömürlü bir bitki. Birbirini takip eden, pürüzsüz ve açık yeşil olan lineer hançer kaplı yaprakları (5–30 cm uzunluğunda ve 8–20 mm genişliğinde) ile 1.50 m yüksekliğe kadar uzayabilir. Çiçek sapları yaprak saplarından daha kısadır ve her biri ince bir bürgü ile çevrili ve ovat-oblong dikenler hâlini alan çiçek saplarında bulunan büyük koltuklu, yeşilimsi sarı geniş bürgülerin arasında bulunan birkaç çiçeği taşır. Her çiçekte bir tarafa

bölünmüş bir parça boru şeklinde kaliks bulunur; iç lineer oblong ve küt loba bölünmüş tüpten oluşan turuncu sarı taçyaprak; 2 sıra hâlinde 6 staminod, dış sırada 3 ağız ağıza geçmiş taçyaprak; 2 art arda, küçük, boynuzumsu; ön yaprak benzeri taçlar, mor, benekli ve 3 yuvarlak loba ayrılmıştır; aşağısı, kümeleşmiş dişi organ tepeli 3 hücreli yumurtalık. Meyveler küçük zarlı tohumlardan oluşan kapsül hâlinindedir.

İlgili Bitki Materyali: Kurutulmuş rizom

Genel Görünüm

Zencefil yatay, yanal düzleştirilmiş, düzensiz dallanma parçalarından oluşur; 3–16 cm uzunluğunda, 3–4 cm genişliğinde, 2 cm kalınlığa kadar büyüyebilir; bazen uzunlamasına bölünür; soluk sarımsı budaklı veya açık kahverengi, dıştan uzunlamasına çizgili, biraz liflidir; “parmaklar (fingers)” olarak bilinen dallar, toprak altı gövdeden eğik olarak ortaya çıkar, düz, uzun, yaklaşık 1–3 cm uzunluğunda, obovattır; yarık, kısa ve nişastalı, çıkıntılı liflidir. Dâhili olarak, sarımsı kahverengi, dar korteksi demetinden ayıran sarı bir endodermis ve çok sayıda dağınık fibrovasküler demetli geniş odun soymuk, sarı içerikli ve çok sayıda büyük grimsi benekli bol dağınık oleoresin hücresi, vasküler demet, tüm yüzeye yayılmıştır .

Organoleptik Özellikler

Koku, karakteristik aromatik; tat, keskin ve aromatik; renk, içten soluk sarı-kahverengi.

Mikroskopik Özellikleri

İzodiyametrik, ince duvarlı parenkim hücrelerinin korteksi, her biri 50 µm uzunluğunda ve 25 µm genişliğinde ve 7 µm kalınlığında sivri uçlu bir hiluma sahip olan ve mantarlaşmış duvarlar ve sarımsı kahverengi oleoresinöz içerikli dağınık salgı hücrelerini ve dağınık demetleri içeren bol miktarda nişasta granülü içerir ve ve yaprak izlerinin dağınık demetleri liflidir;, mantarlaşmış radyal duvarlı soluk kahverengi, ince duvarlı endodermis; parenkimatöz temel dokulu, çok sayıda sarı oleoresin salgılayan hücre ve odunlaşmamış, retükilat, skalariformlu çok sayıda

dağınık, kapalı kolateral vasküler demetli odun soymuk demeti, ve spiral demet, genellikle dar hücreler ile beraberdir; koyu kahverengi pigment, ve geniş lümenli ince duvarlı liflerle desteklenir, küçük eğik yarığa benzer çukurlar ve odunlaşmış orta lamellalar içerir; liflerin bazıları ayrıktır.

Toz Bitki Materyali

Toz zencefil sarımsı kahverengimsi beyazdır; nişasta granülleri içeren çok sayıda ince duvarlı parankim hücresi parçasından oluşur; eğik yarık benzeri çukurlara sahip ince duvarlı septalı liflerinin parçaları; odunsulaşmamış skalariform, retikulat ve spiral damarların parçaları, sıklıkla koyu pigment hücreleri ile beraberdir; parenkim içinde dağılmış yağ hücreleri ve reçine hücreleri olan parçalarda veya damlacıklarda oleoresin; çok sayıda hilumun sivri uçlu, genellikle 5-60 µm 15-30 µm uzunluğunda, 5-40 µm (genellikle 18-25 µm) genişliğinde, 6-12 µm (genellikle 8-10 µm) kalınlığında ve kimi zaman ince çapraz çizgilerle çizilmiş uç uca protuberanslı basit, düz, oval, dörtgen nişasta granüllüdür .

Coğrafi Dağılım

Bitki muhtemelen güneydoğu Asya'ya özgüdür ve hem doğu hem de batı yarım küredeki tropikal bölgelerde yetiştirilmektedir. Afrika, Çin, Hindistan ve Jamaika'da ticari olarak yetiştirilmektedir; Hindistan dünyanın en büyük üreticisidir.

Genel Kimlik Testleri

Rhizoma Zingiberis, karakteristik formu; rengi, keskin tadı ve uçucu yağ içeriği dâhil olmak üzere makroskobik ve organoleptik özellikleriyle ve mikro kimyasal testlerle tanımlanır.

Saflık Testleri

Mikrobiyoloji

Salmonella spp. testi Rhizoma Zingiberis ürünleri için negatif olmalıdır. Diğer mikroorganizmaların kabul edilebilir maksimum limitleri aşağıdaki gibidir. Kaynatma preparasyonu için: aerobik bakteriler - 107 / g'den fazla değil; mantarlar - en fazla 105 / g; *Escherichia coli* - en fazla 102 / g. Dâhili kullanım için preparatlar:

aerobik bakteriler - 10⁵ / g veya ml'den fazla değil; mantarlar - en fazla 10⁴ / g veya ml; Enterobacteri ve bazı Gram-negatif bakteriler - 10³ / g veya ml'den daha fazla değil; *Escherichia coli* - 0 / g veya ml.

Yabancı Organik Madde

%2,0'dan fazla değil. Toz hâline getirilmiş zencefil sıklıkla dingin zencefil ile karıştırılır.

Toplam Kül

%6,0'dan fazla değil.

Asit-Çözünmeyen Kül

%2,0'den fazla değil.

Suda Çözünür Ekstrakt

%10'dan fazla değil.

Alkolde Çözünür Ekstrakt

%4,5'ten fazla değil.

Pestisit Artıkları

Ulusal gerekliliklere uygun olarak kurulacak. Normal olarak *Rhizoma Zingiberis*'de aldrin ve dieldrin maksimum kalıntı sınırı 0.05 mg / kg'dan fazla değildir. Diğer böcek ilaçları için, tıbbi bitkiler için kalite kontrol yöntemleri ve pestisit kalıntılarının besinsel öngörülerini için WHO kılavuzlarına bakınız.

Ağır Metaller

Tavsiye edilen kurşun ve kadmiyum seviyeleri, bitki materyalinin son dozaj formunda sırasıyla 10 ve 0.3 mg / kg'dan fazla değildir.

Radyoaktif Kalıntılar

Stronsiyum-90, iyot-131, sezyum-134, sezyum-137 ve plütonyum-239'un analizi ve tıbbi bitkiler için kalite kontrol yöntemleri konusunda WHO kılavuzlarına bakınız.

Diğer Sağlık Testleri

Ulusal gerekliliklere göre kurulacak kimyasal ve nem testleri.

Kimyasal Analizler

WHO kılavuzlarında açıklanan yöntemle belirlendiği üzere% 2'den az olmayan uçucu yağ içermez. İnce tabaka kromatografisi ile kalitatif analiz; gingerol, shogaols, α -zingiberene, β -bisabolen, β -sesquiphellandrene ve ar-curcumene için kalitatif ve kantitatif gaz kromatografisi ve yüksek performanslı sıvı kromatografisi analizleri.

Başlıca Kimyasal Bileşenler

Toprak altı gövde %1-4 oranında uçucu yağ ve oleoresin içerir. Uçucu yağın bileşimi, coğrafi kökenli bir fonksiyon olarak değişmektedir, ancak ana bileşen seskiterpen hidrokarbonlar (aromadan sorumlu) sabit kalmaktadır. Bu bileşikler, (2) -zingiberen, (1) -ar-curcumene, (2) - β -sesquiphellandrene, ve β -bisabolene içerir. Monoterpen aldehytler ve alkoller de mevcuttur. İlacın keskin tadı ve muhtemelen anti-emetik özelliklerinin bir kısmından sorumlu olan maddeler, [3-6]-, [8]-, [10]-, ve [12]- gingerols 7-10, 12, 14, ya da 16 karbon atomları ile yan-zincir oluşturanlar olarak bilinen 1-(39-metoksi-49-hidroksifenil)-5-hidroksialkan-3-olanlar ve *shogaol* olarak bilinen onlarla karşılık gelen dehidrasyon ürünleri olarak tanımlanmıştır. *Zingiberene*, *gingerol* ve *shogaol*ların temsili yapıları aşağıda sunulmuştur:

Dozaj Biçimleri

Kurutulmuş kök tozu, ekstrakt, tabletler ve tentür. Pudra zencefil, neme erişimi engelleyen iyi kapatılmış kaplarda (plastik değil) depolanmalıdır. Işıktan korunan, serin ve kuru bir yerde saklayın.

Tıbbi Kullanımları

Klinik Veriler Tarafından Desteklenen Kullanımlar

Araç tutmasından kaynaklı bulantı ve kusmanın profilaksisi, ameliyat sonrası bulantı, gebelikte pernisiyöz kusma, ve deniz tutması.

Farmakopelerde ve Geleneksel Tıp Sistemlerinde Tarif Edilen Kullanımlar

Dispepsi, gaz, kolik, kusma, ishal, spazm ve diğer mide şikayetlerinin tedavisi. Toz hâline getirilmiş zencefil, iştahı uyararak, bir narkotik antagonist ve migrenin tedavisinde bir anti-enflamatuar ajan olarak soğuk algınlığı ve grip tedavisinde de kullanılır. Baş ağrısı ve romatizma ve kas hastalıkları.

Halk Hekimliğinde Tarif Edilen, Deneysel veya Klinik Verilerle Desteklenmeyen Kullanımlar

Katarakt, diş ağrısı, uykusuzluk, kellik ve hemoroidleri tedavi etmek ve uzun ömürlülüğü arttırmak için.

Farmakoloji

Deneysel Farmakoloji

Safra artırıcı etki

Sıçanlara zencefil kökü bir aseton ekstraktının (esas olarak uçucu yağlar) intraduodenal uygulaması, dozdan 3 saat sonra sulu ekstre aktif değilken safra salgısını artırdı. Uçucu yağın aktif bileşenleri [6] ve [10] -gingerol olarak tanımlandı. Farelerde zencefil (75 mg / kg), [6] shogaol (2.5 mg / kg) veya [6], [8] veya [10] gingerol'ün bir aseton ekstraktının oral yoldan verilmesi gastrointestinal motiliteyi arttırdı ve aktivite metoklopramid (10 mg / kg) ve domperidon ile kıyaslanabilir veya biraz daha zayıftı. [6], [8], veya [10] gingerollerin antiserotoninerjik aktiviteye sahip olduğu bildirilmiştir ve zencefilin gastrointestinal motilite üzerindeki etkilerinin bu aktiviteye bağlı olabileceği öne sürülmüştür. Uygulama şekli, gastrointestinal motilite üzerine yapılan çalışmalarda kritik bir rol oynamaktadır. Örneğin, hem [6]-gingerol hem de [6] shogaol intravenöz uygulandığında barsak hareketliliğini inhibe etmiş ama oral uygulamadan sonra gastrointestinal hareketliliği artırmıştır.

Antiemetik etki

Periferik etkili faktör olan bakır sülfatın emetik etkisi, tarçın ekstraktının intragastrik doz olarak verildiği köpeklerde inhibe edilmiştir, ama güvercinlerdeki emesis

apomorfin ile tedavi edilmiş ve yüksük out, tarçın ekstratı tarafından inhibe edilememiştir. Sonuçlar tarçının antiemetik etkisinin periferik olduğu ve merkezi sinir sistemini kapsamadığı yönündedir. Tarçının antiemetik etkisi *zingerone* ve *shogaolun* kombine etkisine atfedilmiştir.

Anti-inflamatuvar aktivite

Enflamasyon mekanizmalarından biri siklooksijenaz ve 5-lipoksijenaz tarafından metabolize edilen araşidonik asidin oksijenasyonunu artırarak, enflamasyonun iki potent mediyatörü olan prostaglandin E2 ve leukotrien B4'e öncü oldu. In vitro çalışmalar tarçının sıcak sulu ekstratının siklooksijenaz ve lipoksijenaz etkilerini, araşidonik asit kaskadında inhibe ettiğini göstermiştir; yani, anti-enflamatuvar etkileri prostaglandin ve lökotrien oluşumundaki azalmalardan kaynaklı olabilir. İlaç ayrıca tromboksan sentaz'ın potent bir inhibitörüdür ve prostaglandin E2 ya da F2 α kontaminasyon artışı olmaksızın prostasiklin seviyesini artırmıştır. In vivo çalışmalar zencefil ekstratının oral uygulanmasının sıçan ayak ödemi azalttığını gösterir. Ekstratların potensiyeli asetilsalisik asitinki ile karşılaştırılabilir. [6]-Shogaol sıçanlarda siklooksijenaz aktivitesini inhibe ederek karajenan-kaynaklı ayak ödemi inhibe etmiştir. Son zamanlarda, zencefil ekstratından izole edilmiş iki labdan-tip diterpen dialdehit in vitro olarak insan 5-lipoksijenaz inhibitörü olarak gösterilmiştir.

Klinik Farmakoloji

Bulantı ve Kusmaya Karşı Etki

Klinik çalışmalar, toz zencefil kökünün oral uygulanmasının (940 mg), araç tutmasının gastrointestinal semptomlarının önlenmesinde dimenhidrinattan (100 mg) daha etkili olduğunu göstermiştir. Bu çalışmanın sonuçları, zencefilin, kusma merkezi üzerinde merkezi olarak hareket etmediğini, ancak gastrik hareketliliği ve toksinlerin ve asitlerin emilimini artırarak, aromatik, karminatif ve emici özellikleriyle gastrointestinal sistem üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğunu ileri sürdü.

Klinik çift kör randomize çalışmalarda, toz hâline getirilmiş zencefil kökü etkisi, deniz tutması için profilaktik bir tedavi olarak test edilmiştir. Bir çalışmanın sonuçları oral yolla verilen zencefilin sindirimden 4 saat sonra kusma ve soğuk terlemeyi azaltmada, plasebodan istatistiksel olarak daha iyi olduğunu göstermiştir.

Diğer bir araştırma, yedi reçetesiz ve reçeteli antiemetik ilacın deniz tutmasını önlemedeki etkisini 1489 denekte inceledi. Çalışma, zencefilin diğer denenmiş antiemetik ilaçlar kadar etkili olduğunu gösterdi.

En az sekiz klinik çalışma zencefil kökünün taşıt tutması semptomları üzerindeki etkilerini değerlendirdi. Araştırmaların dördü zencefil kökünün oral yolla verilmesinin bulantı ve kusmaya propilaktik terapi olarak etkili olduğunu gösterdi. Diğer üç çalışma zencefilin araç tutmasında plasebodan daha etkili olmadığı kanısındaydı. Çelişkili sonuçlar çalışmanın odağından kayaklı gibi duruyor. Araç tutması dâhil, gastrointestinal reaksiyonlar odaklı klinik çalışmalar, temelde merkezi sinir sistemi odaklı çalışmalara kıyasla daha iyi dönütler almıştır.

Mide boşalmasında bir artışın zencefilin antiemetik etkilerine dâhil olabileceği hipotezi yakın zamanda inceleme altına alınmıştır. İki klinik çalışma, oral zencefil dozlarının, gastrik sintigrafi veya parasetamol emilim tekniğiyle ölçüldüğünde gastrik boşalma oranını etkilemediğini göstermiştir.

Çift kör, randomize, çaprazlama deneyde, toz zencefilin (250 mg, günde 4 kez) oral uygulanması, gebelikte pernisyöz kusmayı etkili bir şekilde tedavi etmiştir (25). Her iki bulantı derecesi ve kusma atak sayısı bariz şekilde azaldı. Ayrıca, prospektif, randomize, çift kör bir çalışmada, zencefil alan 60 hastada plaseboya kıyasla istatistiksel olarak bariz derecede daha az postoperatif bulantı ve kusma vakası mevcuttu. Zencefilin postoperatif bulantı ve kusmaya etkisinin, metoklopramidinki kadar iyi veya ondan daha iyi olduğu bildirilmiştir. Zıt şekilde, bir başka çift kör randomize çalışma, oral olarak uygulanan zencefil BP'nin (İngiliz ilaç kılavuzuna göre hazırlanmış) postoperatif bulantı ve kusma insidansını azaltmada etkisiz olduğu sonucuna varmıştır.

Anti-inflamatuvar aktivite

Çin'de yapılan bir çalışmada romatizmal ağrı ve kronik bel ağrısı olan; ağrılı noktalara veya reaksiyon nodüllerine %5-10'luk bir zencefil özütü enjekte edilen 113 hastada, ağrının tam veya kısmi olarak rahatlama, eklem şişliğinde azalma, iyileşme veya eklem fonksiyonunda iyileşme rapor etmiştir. Romatizma ve kas-iskelet sistemi bozuklukları olan hastalara toz zencefilin oral yolla uygulanmasının, ağrı ve şişlikten çeşitli derecelerde rahatlama sağladığı bildirilmiştir.

Kontrendikasyonlar

Bilgi bulunmamaktadır.

Uyarılar

Bilgi bulunmamaktadır.

Önlemler

Genel

Kan sulandırıcı ilaçlar kullanan veya kan pıhtılaşma bozukluğu olan hastalar, zencefil ile kendi kendine ilaç almadan önce doktorlarına başvurmalıdır. Safra taşı olan hastalar zencefil preparasyonları kullanmadan önce doktorlarına başvurmalıdır.

İlaç Etkileşimleri

Zencefil, tromboksan sentezini inhibe etme ve prostasiklin agonisti olarak davranma yeteneği nedeniyle kanama zamanlarını ve immünolojik parametreleri etkileyebilir. Bununla birlikte, randomize, çift kör bir çalışma, kuru zencefilin (günde 2g, 14 gün oral yolla) trombosit fonksiyon etkilerinin kanama zamanlarında, plasebo kullanan hastalardan farklı olmadığını göstermiştir. Büyük dozlarda (12–14 g) zencefil, kan sulandırıcı tedavinin hipotrombinaemik etkilerini artırabilir, ancak klinik önemi henüz değerlendirilmemiştir.

Karsinogenez, Mutagenез, Doğurganlığın Bozulması

Zencefil ekstraktlarının mutajenitesi tartışmalı bir konudur. Zencefilin sıcak su ekstratının, B2911 hücreleri ve *Salmonella typhimurium* suşu TA 100'de mutajenik olduğunu ama suş TA 98'de olmadığını raporlamıştır. Taze zencefilin bir takım bileşenleri mutajen olarak tanımlanmıştır. Hem [6]-gingerol hem de *shogaol*, Salmonella/mikrozom analizinde mutajenik olarak belirlendi. [6]-gingerol ile tedavi edilen *Escherichia coli* Hs30 suşunda mutajenezi artırdı. Bununla birlikte, [6] -gingerol ve shogaollerin mutajenitesi, zencefilin antimutagenik bir bileşeni olan çeşitli zingerone konsantrasyonlarının varlığında bastırılmıştır. Ayrıca, zencefil suyunun antimutagenik olduğu ve [6]-gingerol tarafından tetkiklenen spontane mutasyonları, 2-(2-furyl)-3-(5-nitro-2-furyl) akril amid ve N-metil-N9-nitro-N-

nitroso-guanidine mutajenik kimyasallarının [6]-gingerol'a eklendiği durumlar haricinde, baskıladığı bildirilmiştir. Diğer araştırmalar zencefil suyunun antimutajenik olduğunu da bildirmiştir.

Hamilelik: Teratojenik Etkiler

Çift kör randomize bir çapraz-over klinik denemesinde, zencefil (ağızdan 250 mg, günde 4 kez), gebelikte pernisiyöz kusmayı etkili bir şekilde tedavi etmiştir. Bu çalışmada doğan bebeklerde teratojenik aberasyon gözlenmedi ve tüm yeni doğmuş bebeklerin Apgar skorları 5 dakika sonra 9 veya 10 idi.

Pediyatrik Kullanım

6 yaşından küçük çocuklar için önerilmez.

Diğer Önlemler

İlaç ve laboratuvar testi etkileşimleri veya gebelik veya emziren anneler üzerinde teratojenik olmayan etkiler hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Advers Etkiler

Hassas hastalarda parmak uçlarının kontakt dermatiti bildirilmiştir.

Pozoloji

Yetişkinlerde ve 6 yaşından büyük çocuklarda hareket rahatsızlığı için: 0,5 g, günde 2–4 kez. Dispepsi, günde 2–4 g toz hâlinde bitki materyali veya ekstreler.

EK-9: İsmail Hilmi Bey'e Ait Fotoğraflar ***Şekil 1.1.** İsmail Hilmi Bey'in vesikalık fotoğrafı

Şekil 1.2. İsmail Hilmi Bey, yardımcısı Mubarak (ayakta elinde kitap bulunan), oğulları Hasan Talat ve Halil Rafet (askerî giysiler içindeki çocuklar).

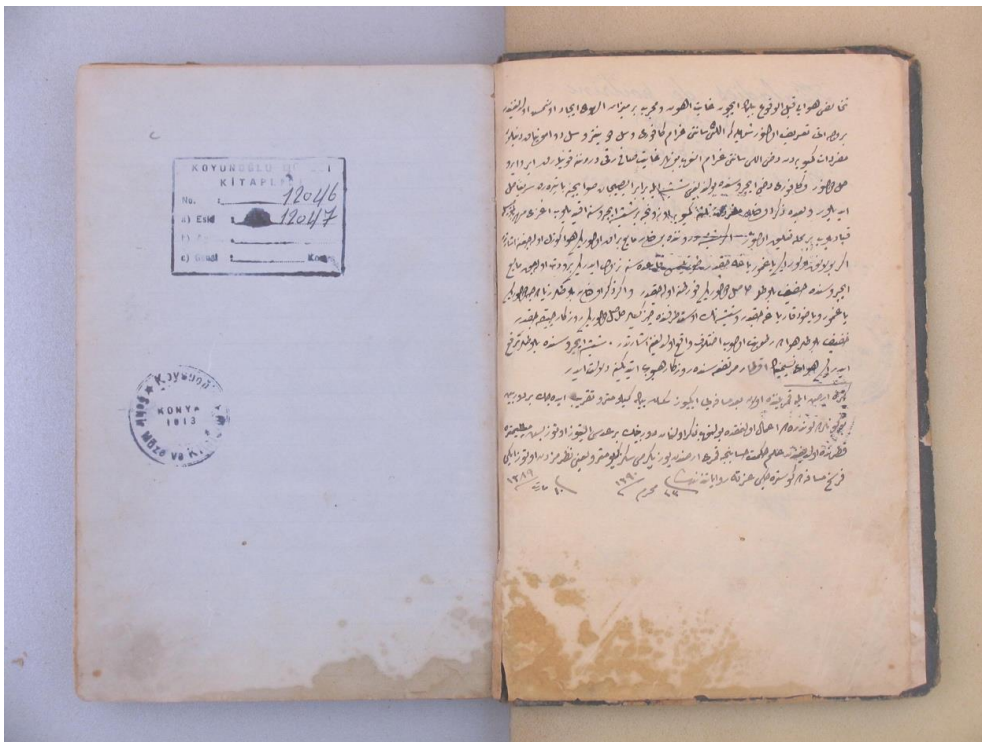
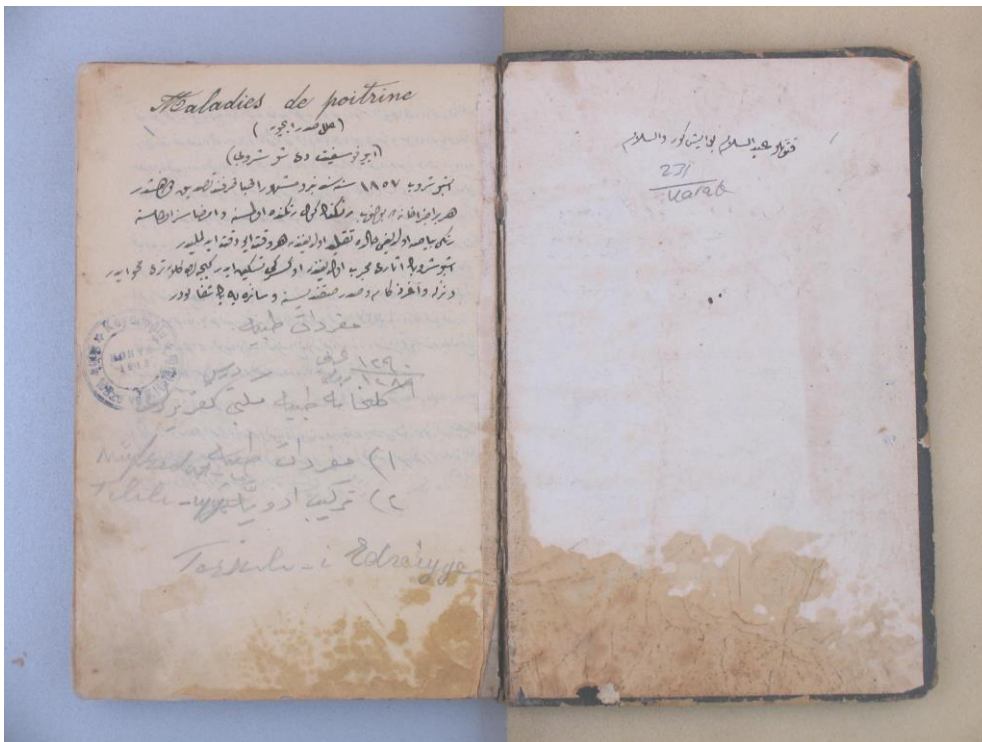

Şekil 1.3. İsmail Hilmi Bey'in Veziriye Çiftliği'nde çekilen fotoğrafı (soldan ikinci oturan kişi).

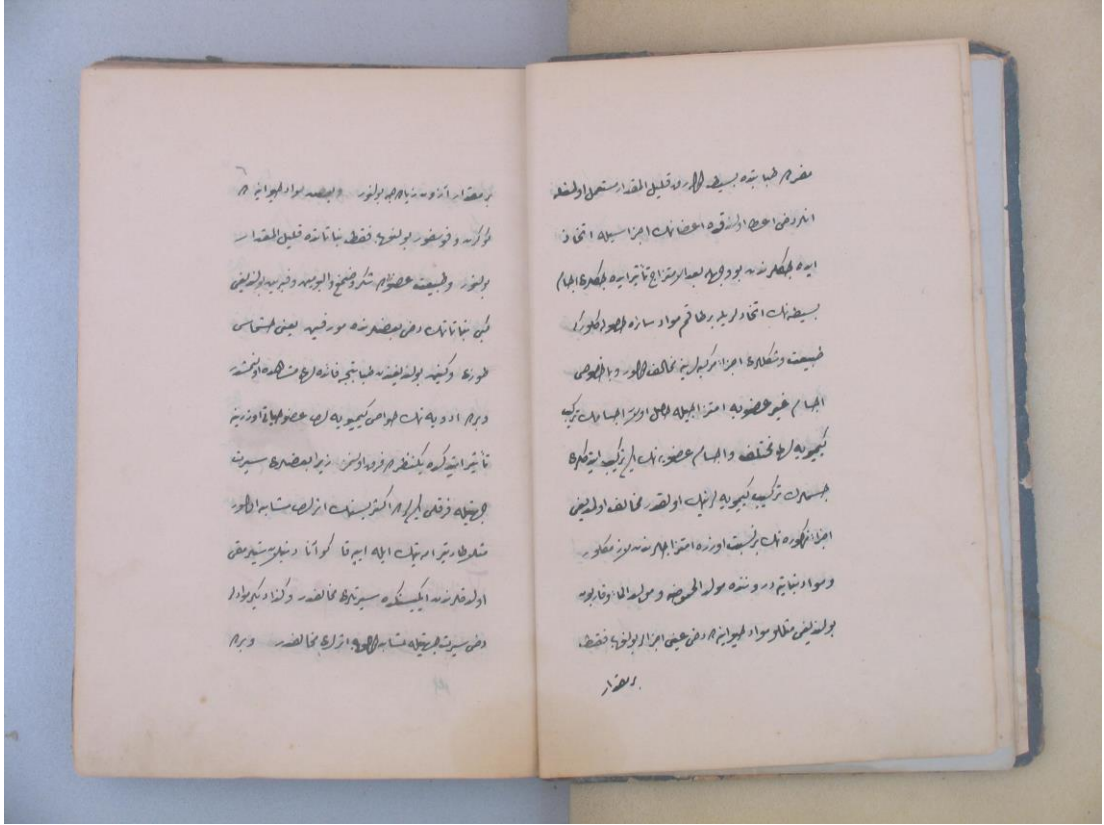
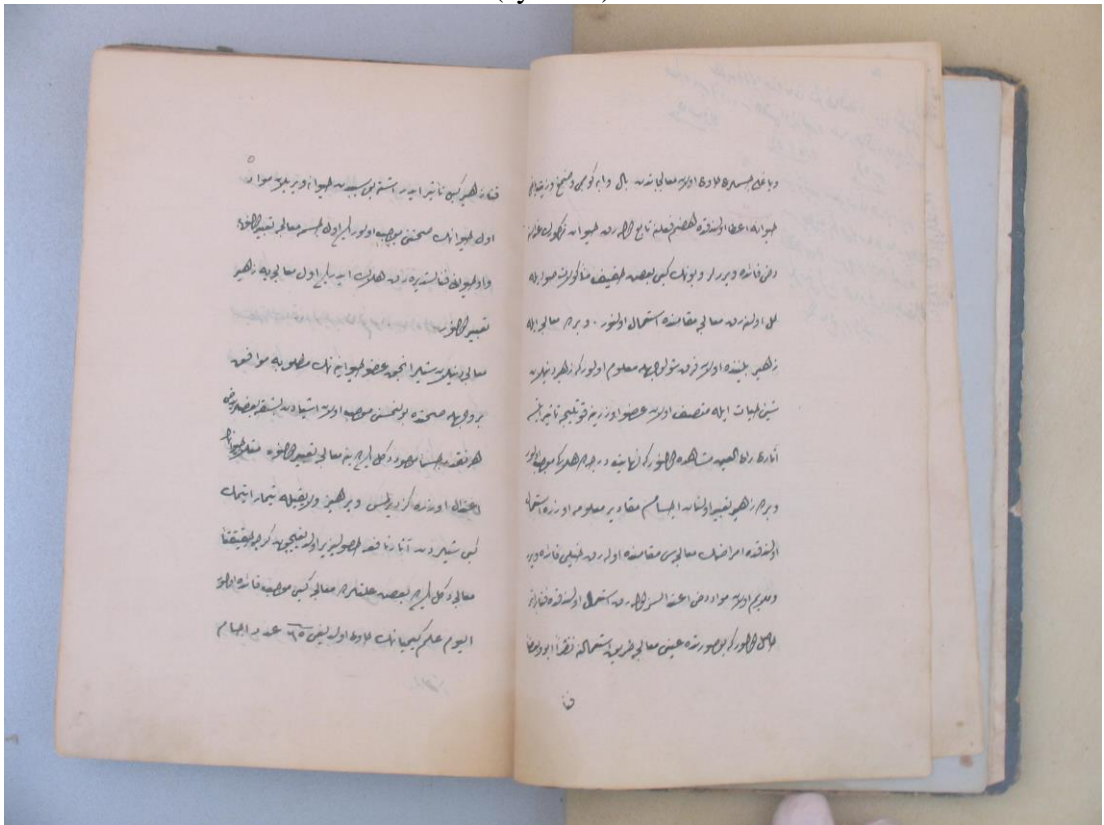
EK-10: Orijinal Metin

(syf. i-iii.)

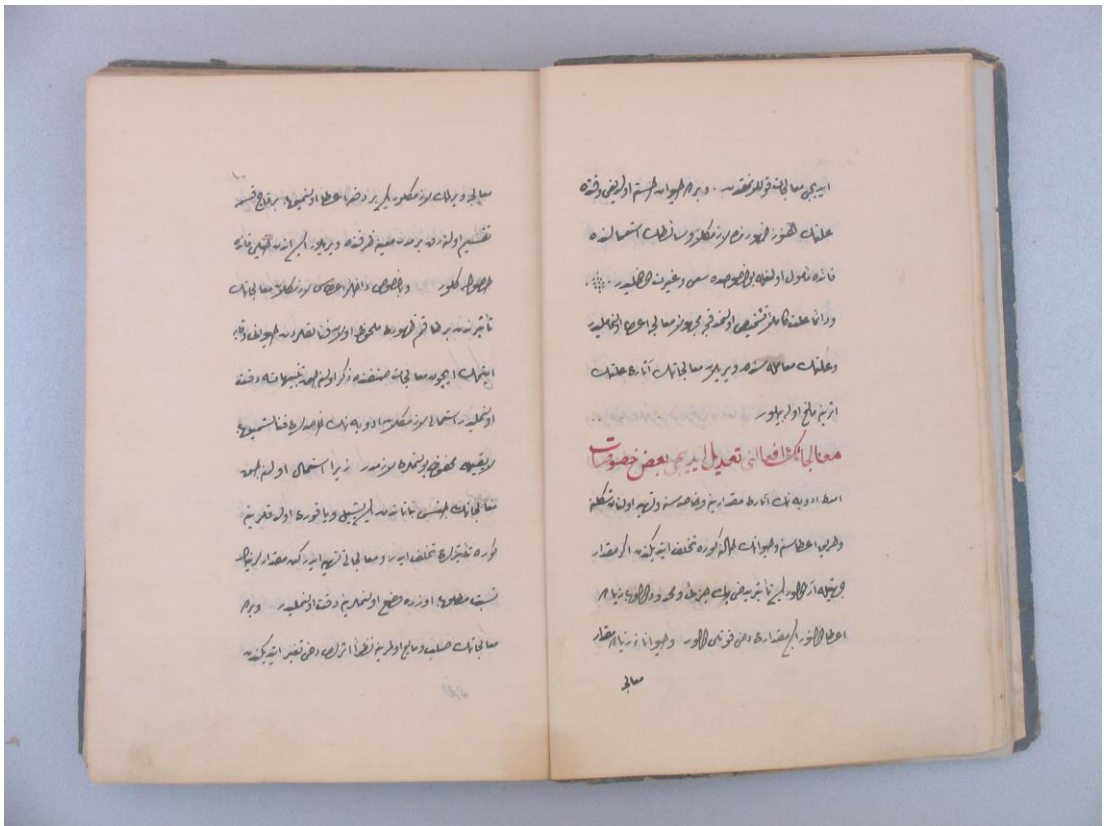
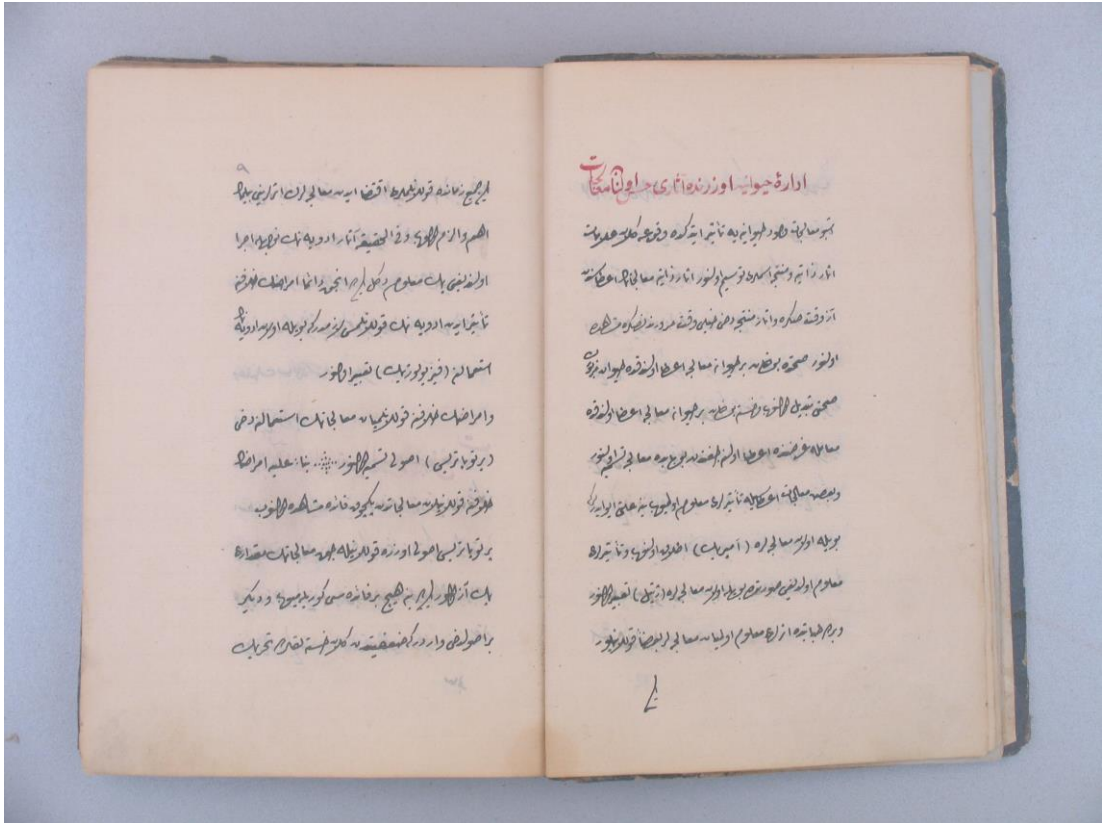

(syf. 3-6)

(syf. 11-14)

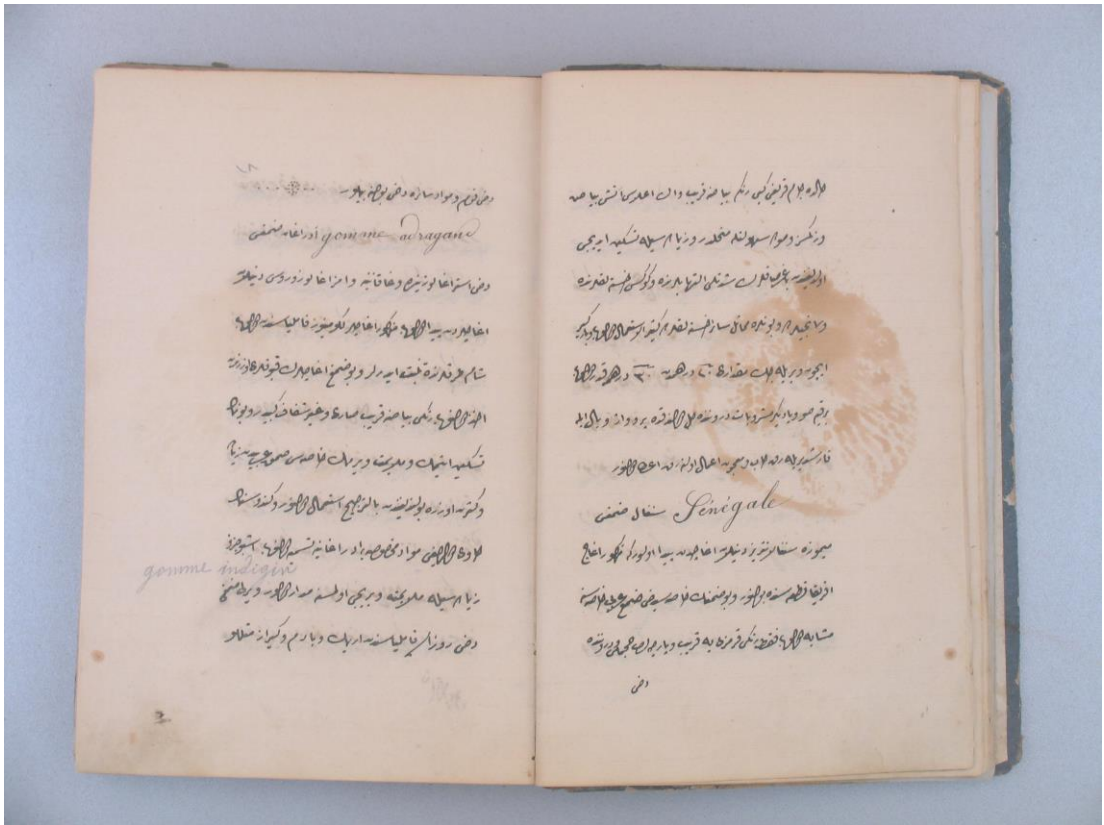
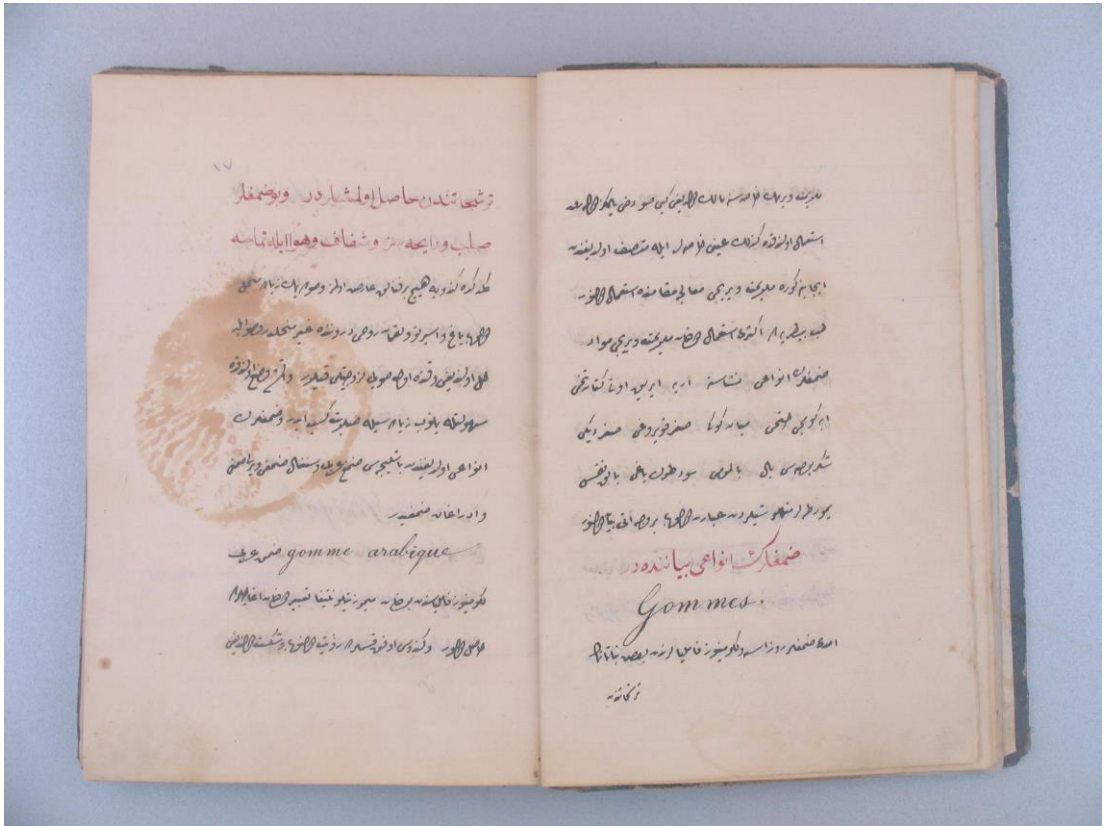

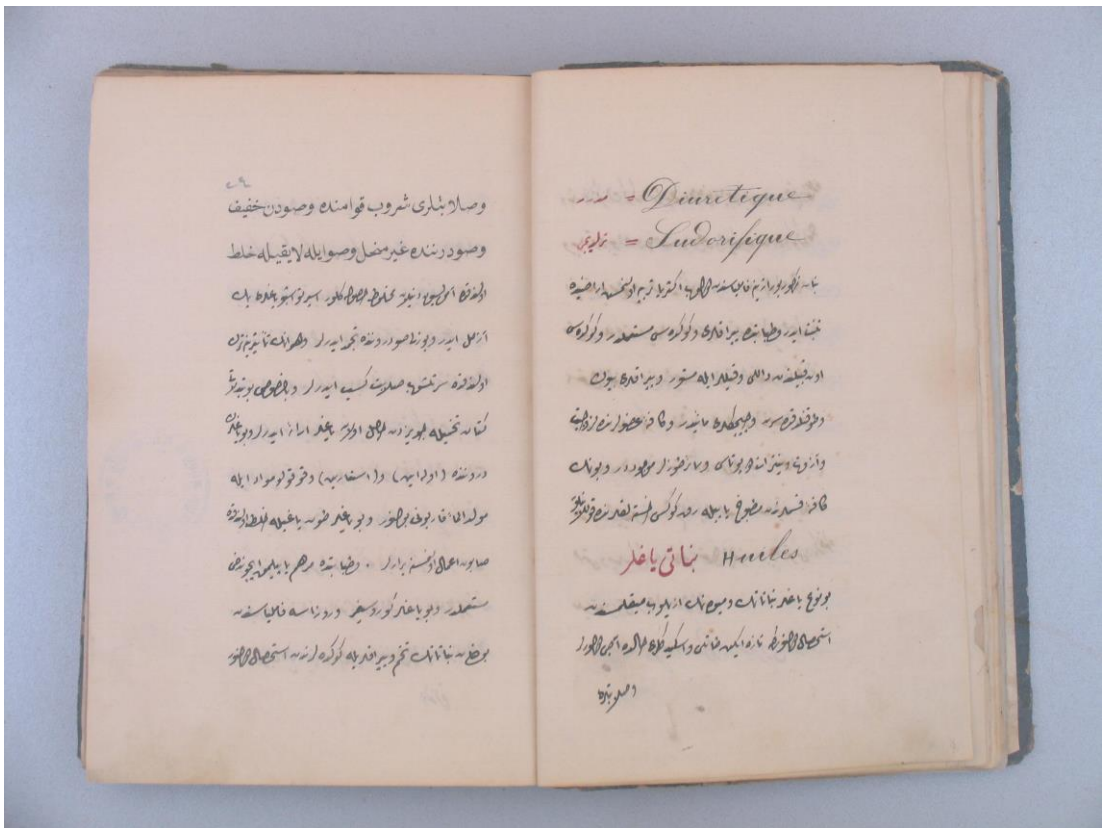
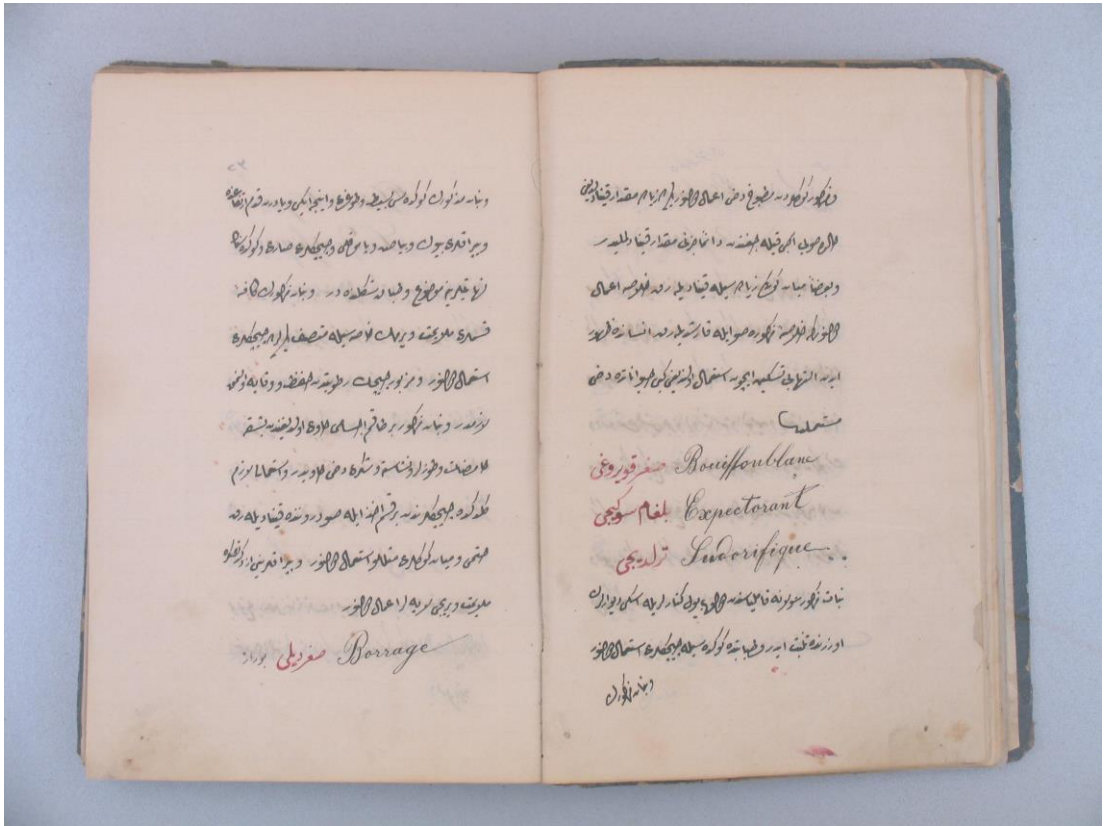
(syf. 27-30)

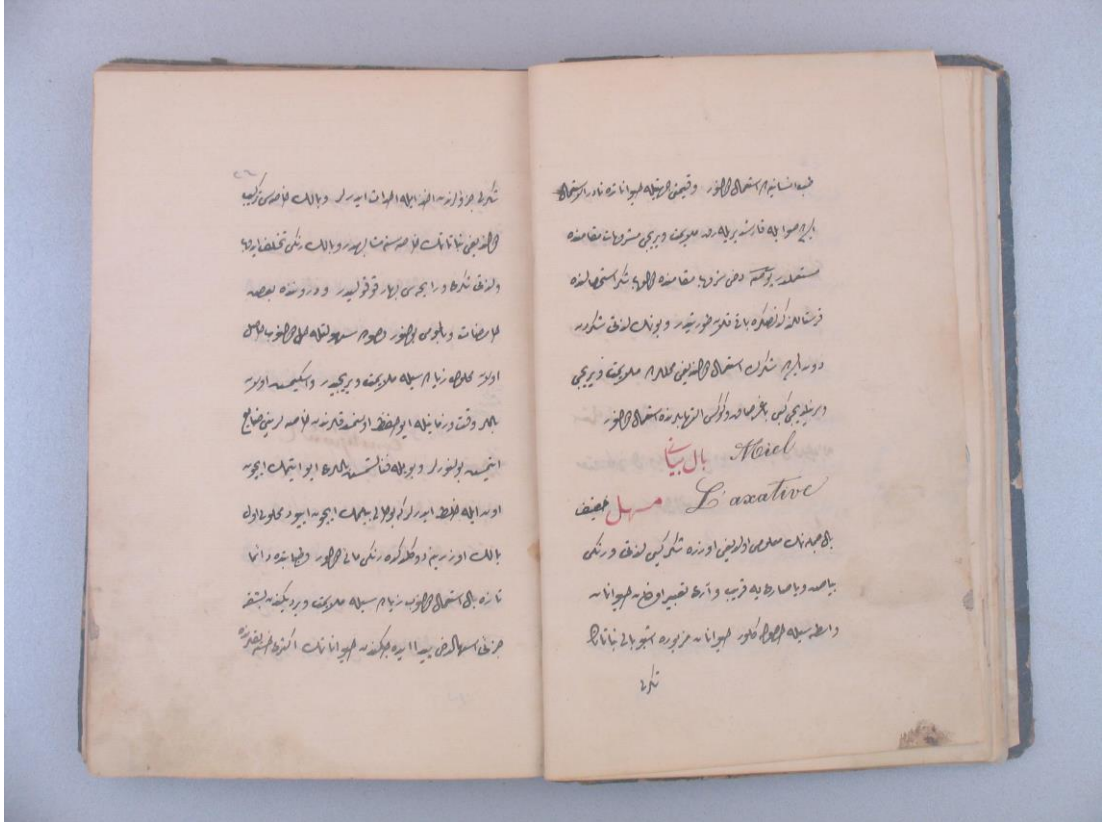
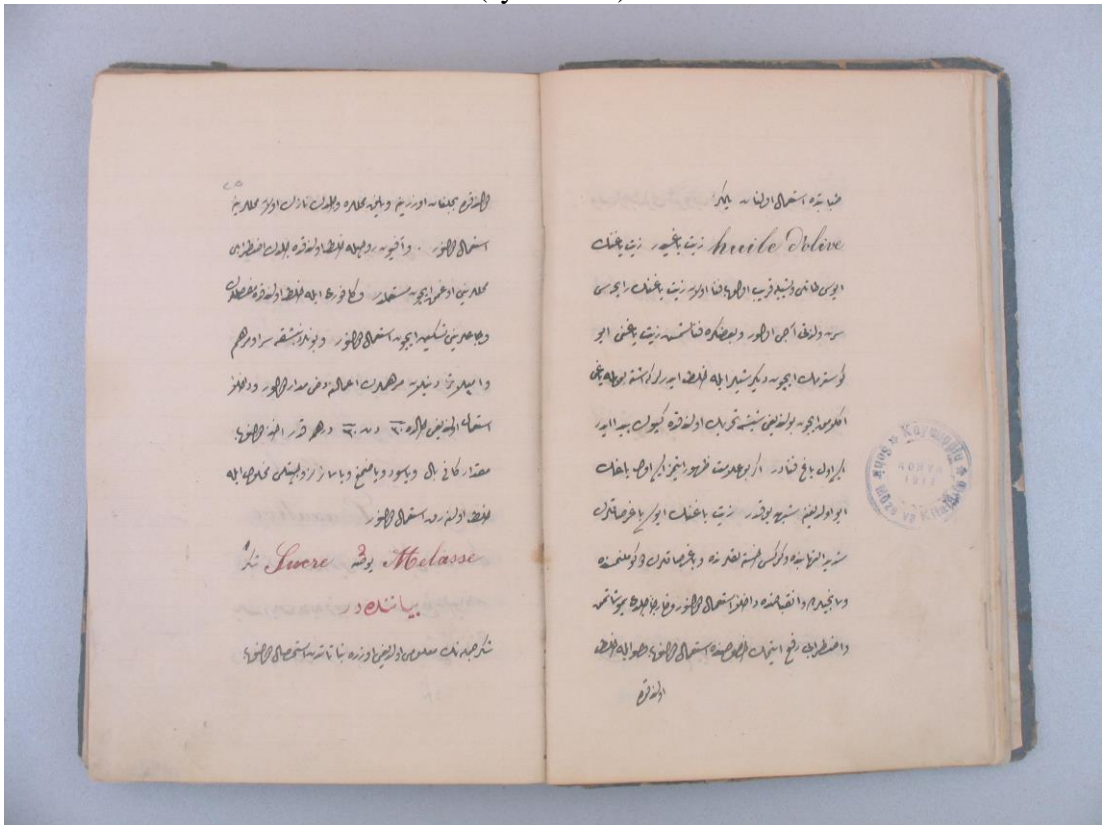

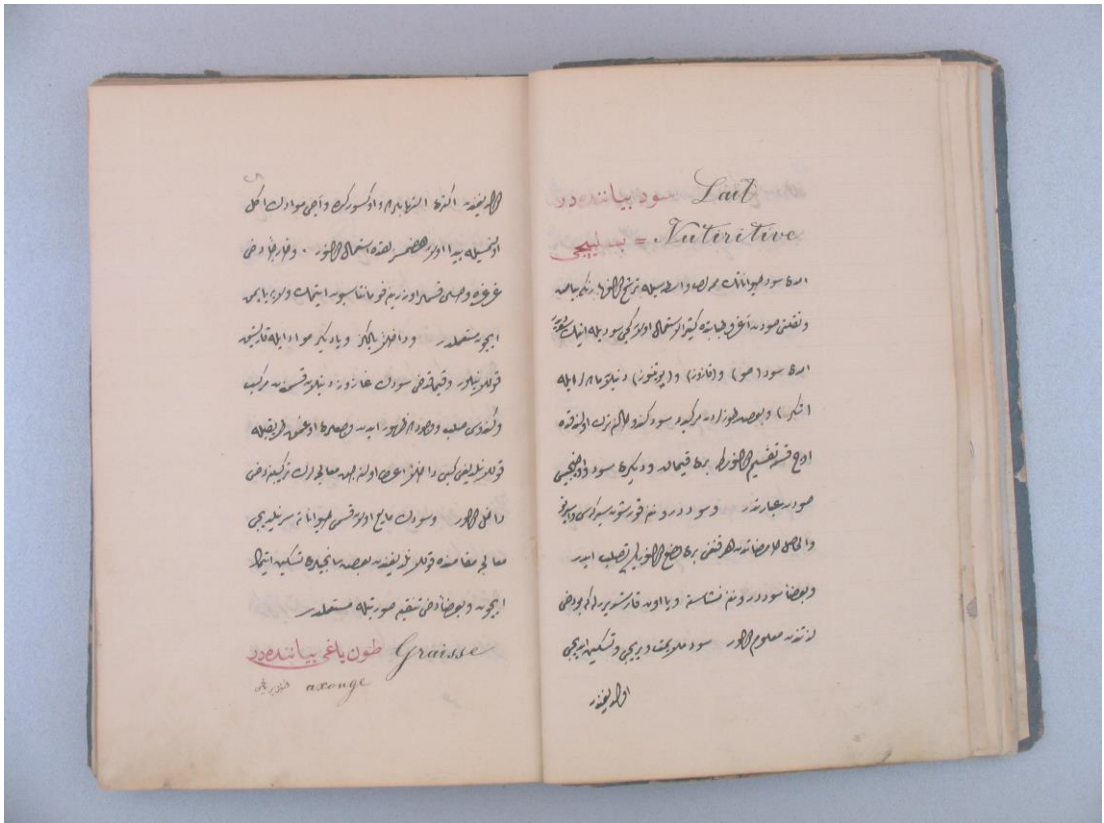
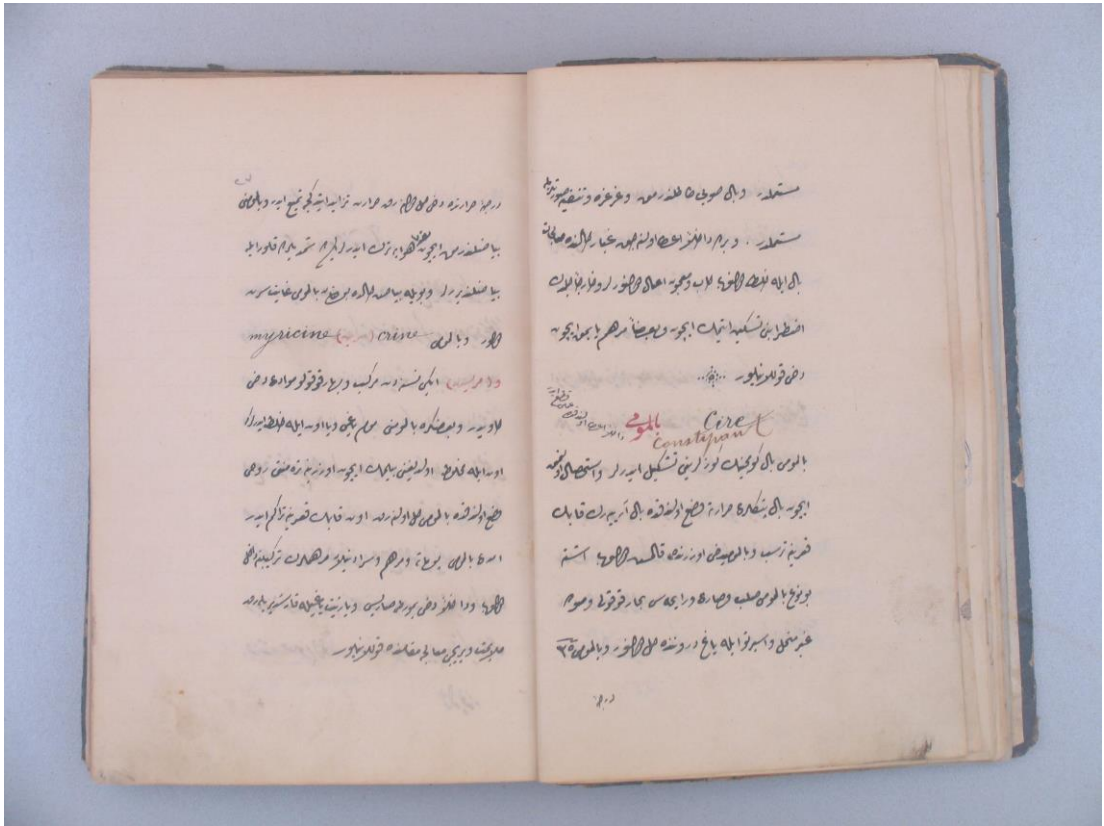
(syf. 39-42)

(syf. 43-46)

(syf. 47-50)

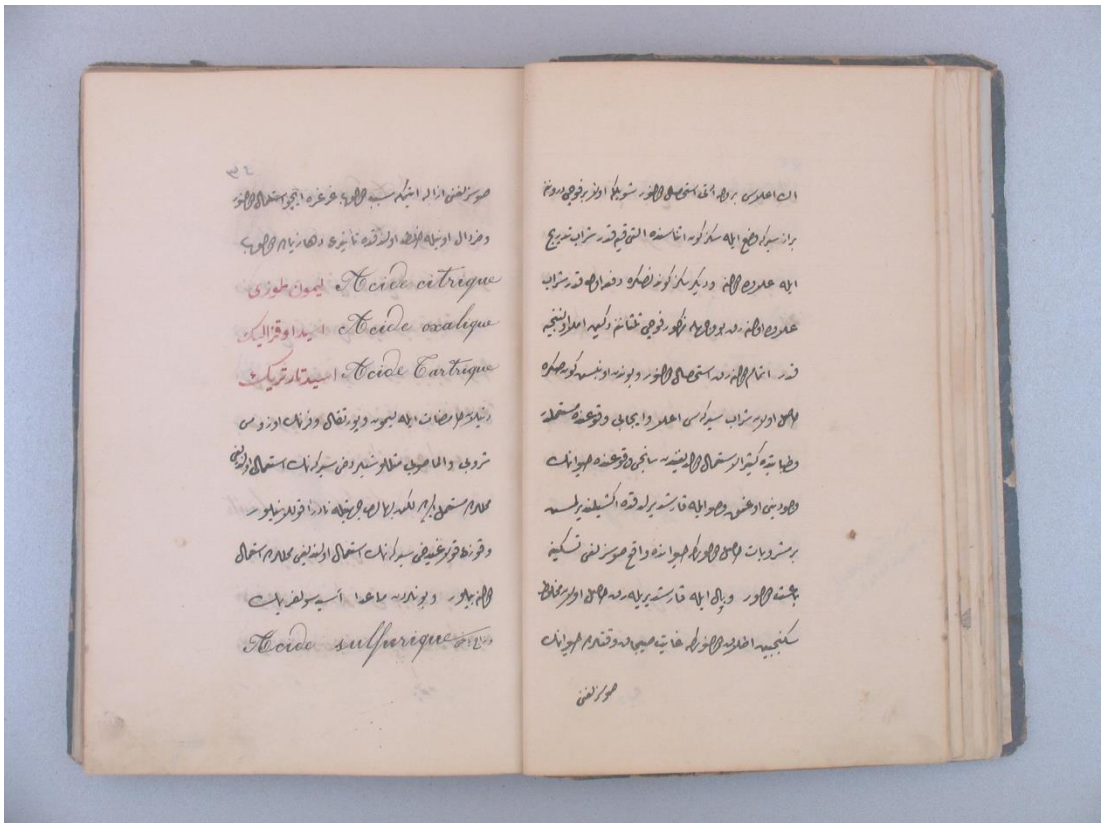
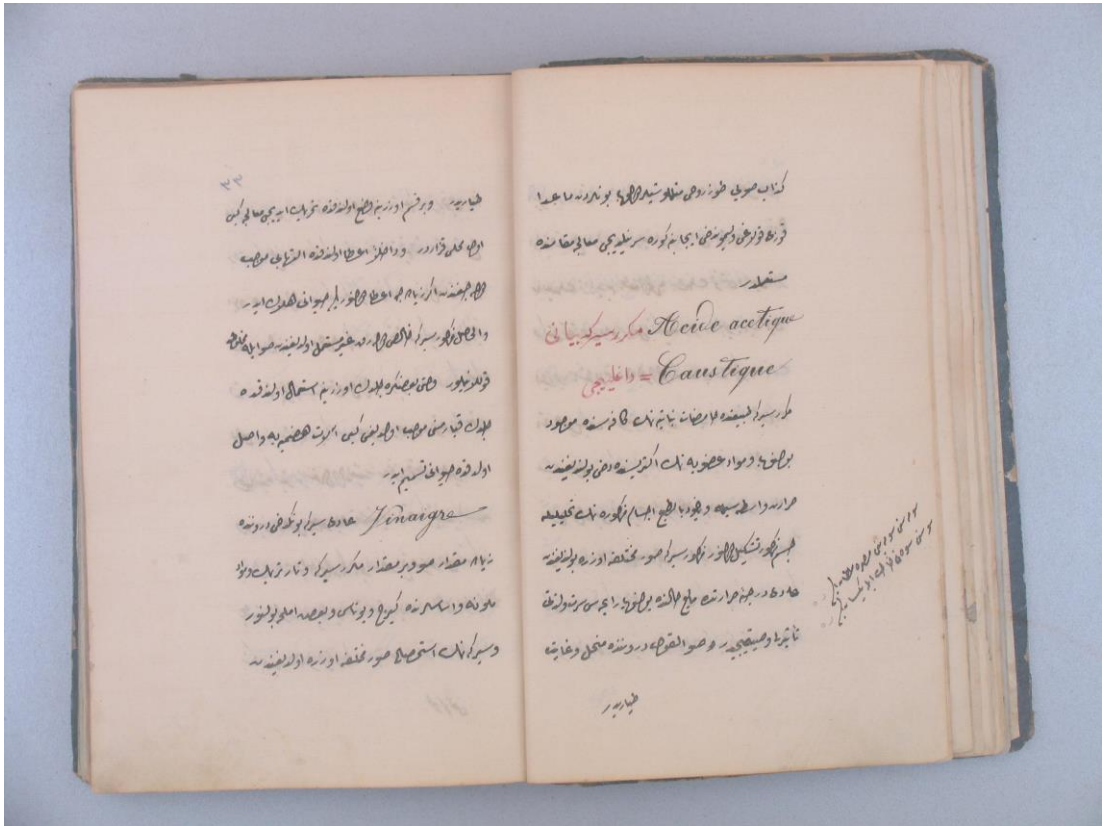

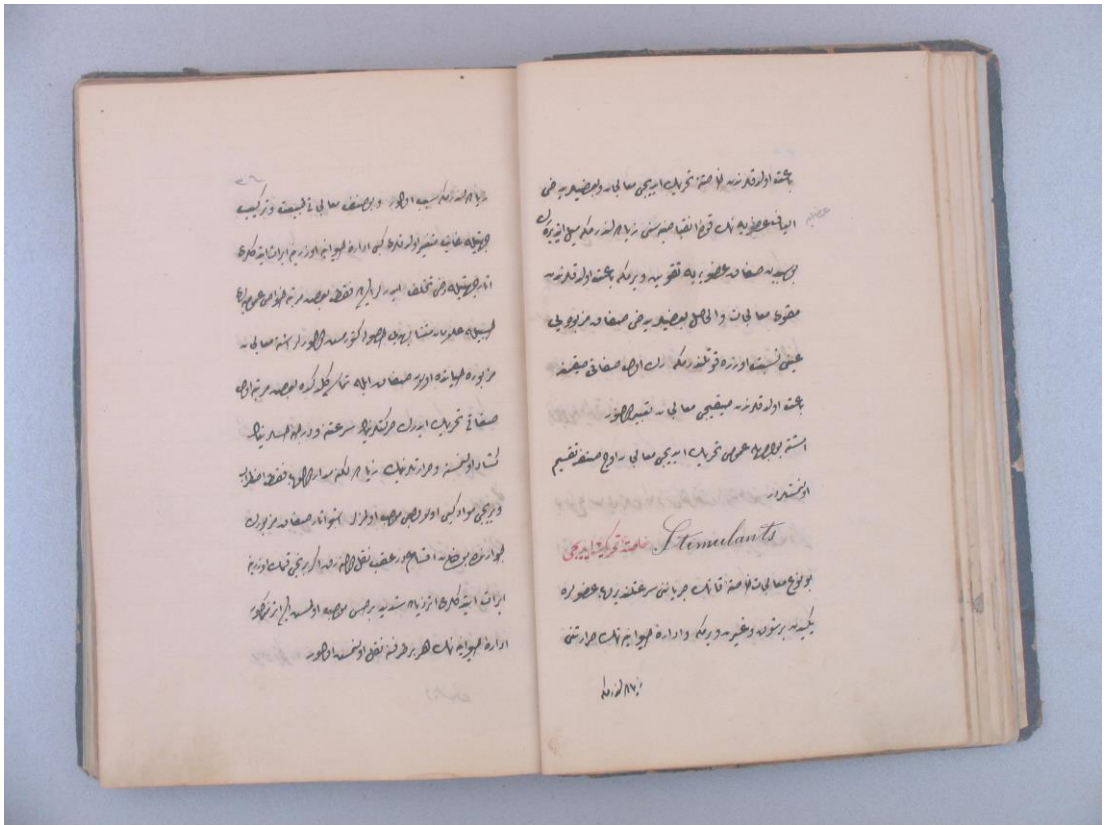
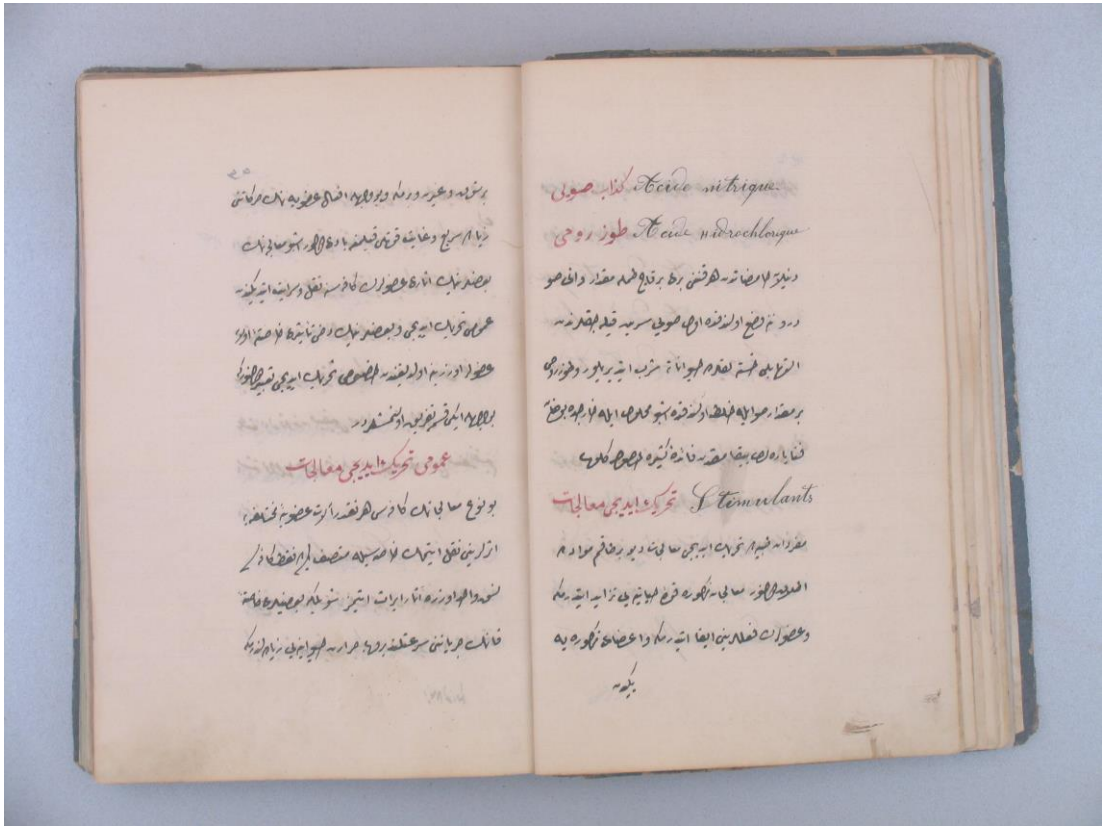

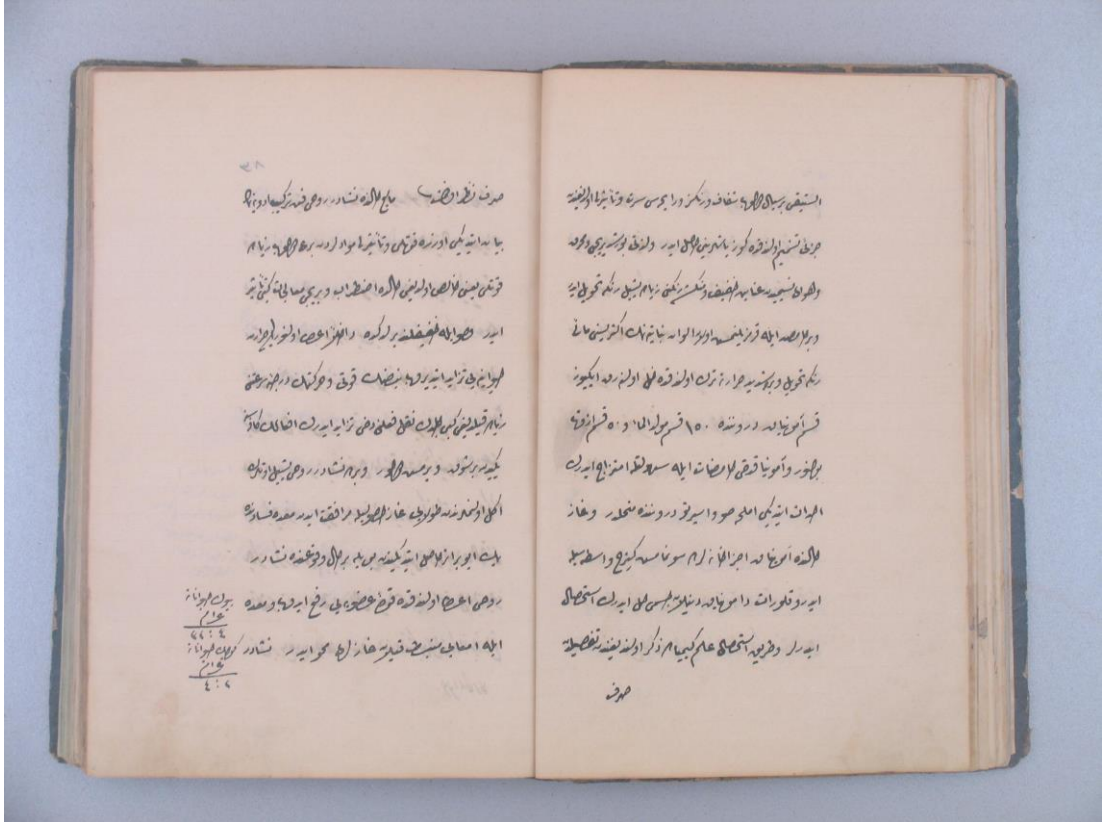
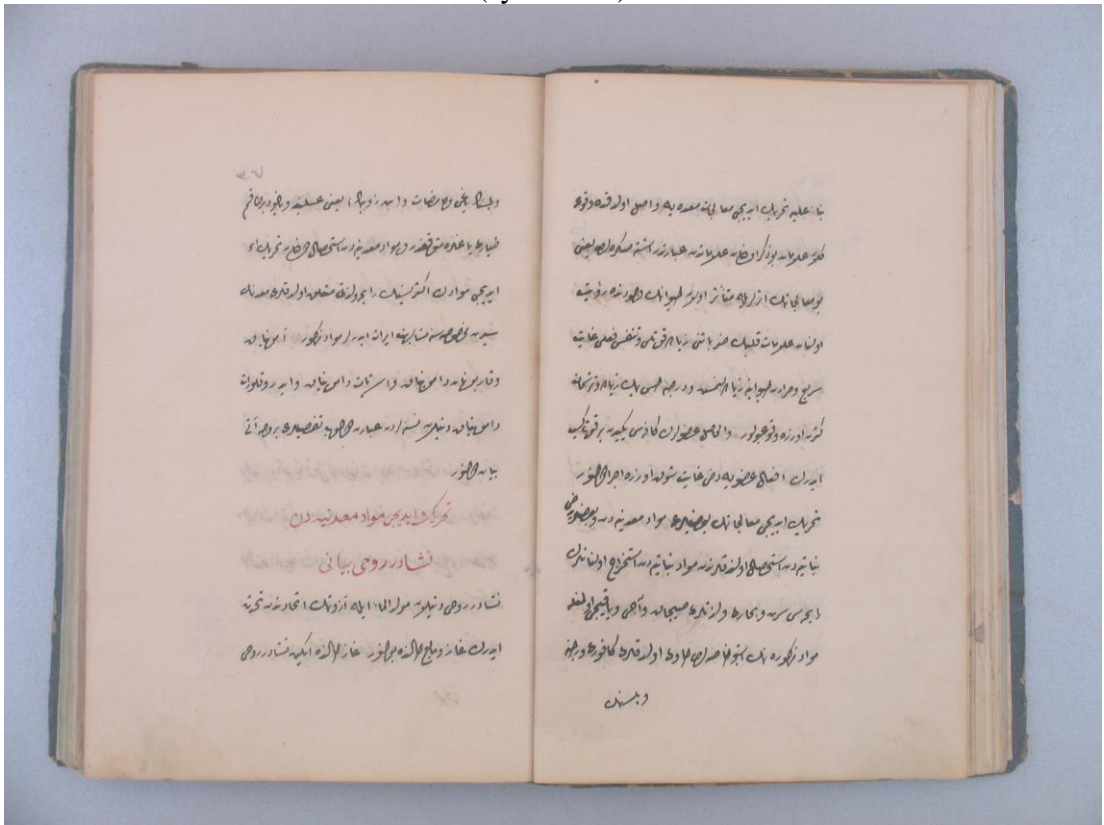
(syf. 59-62)

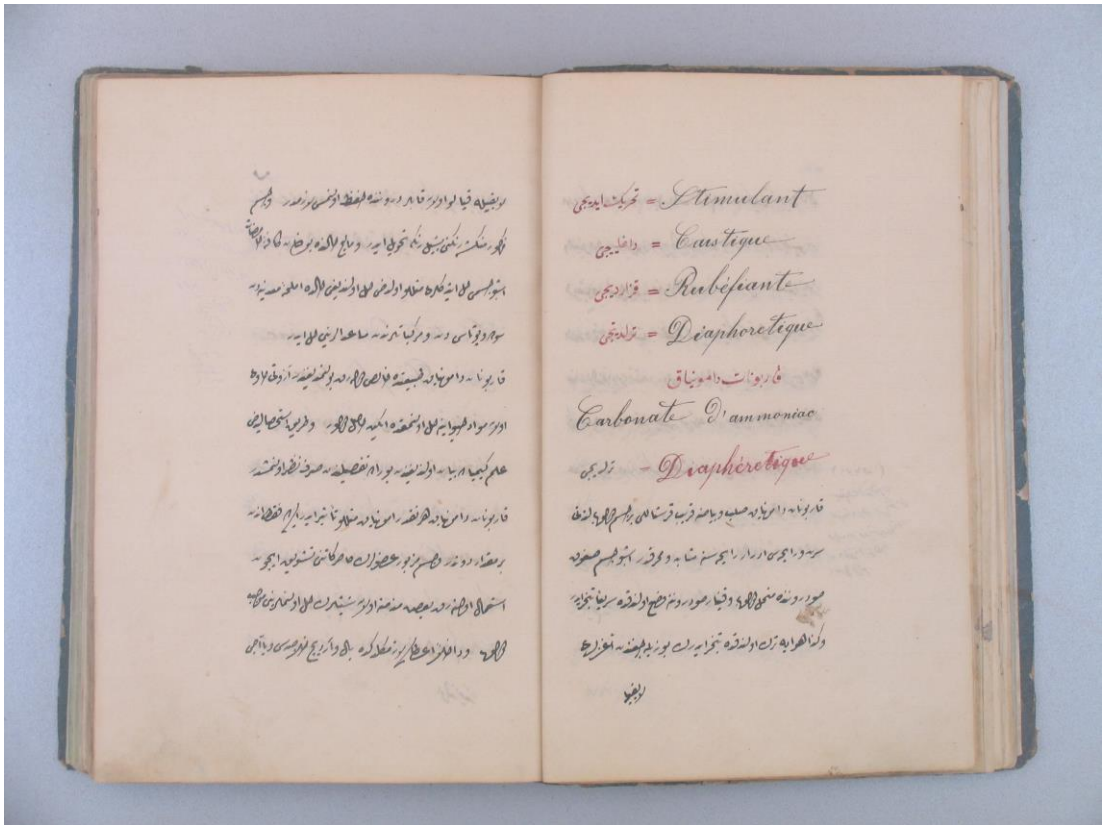
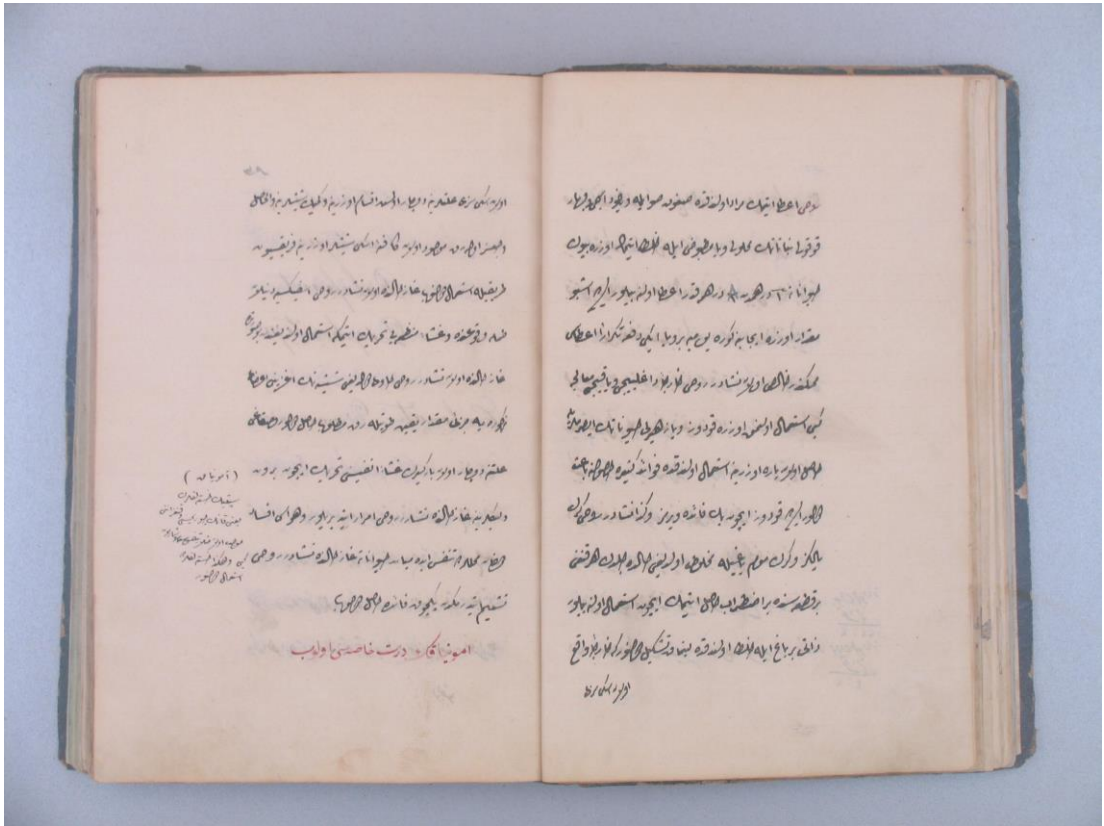
(syf. 63-66)

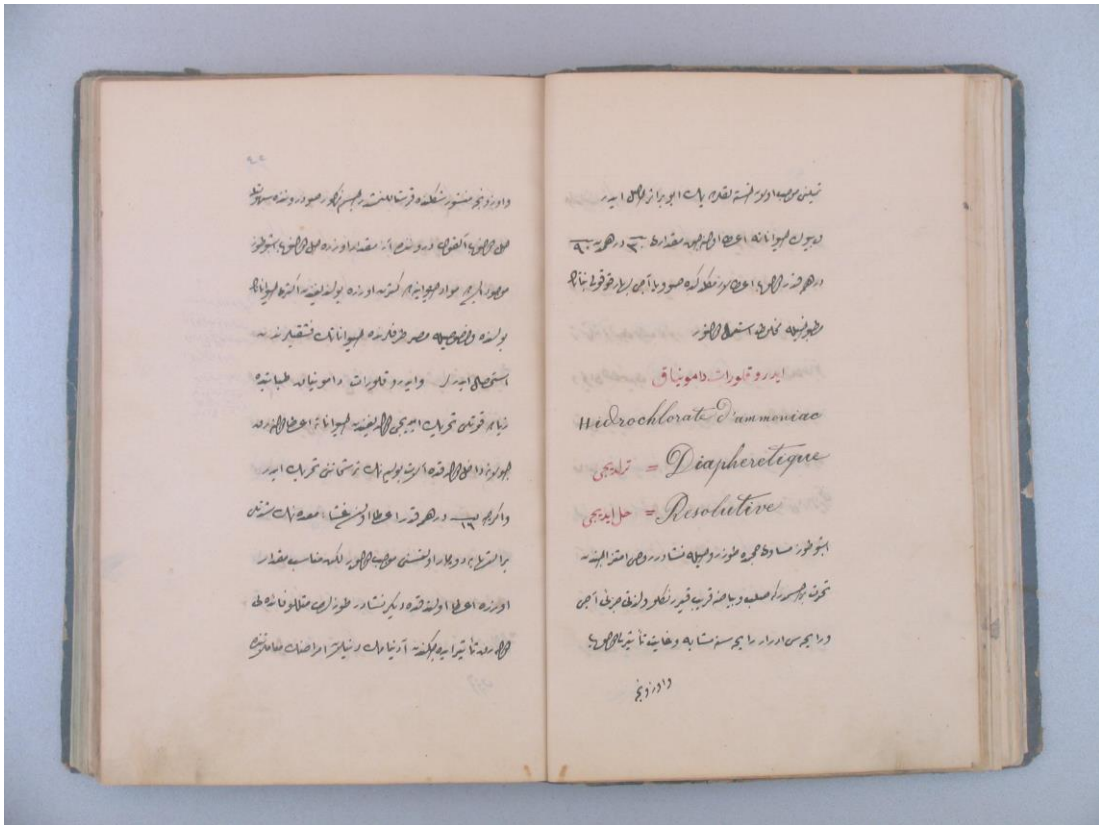
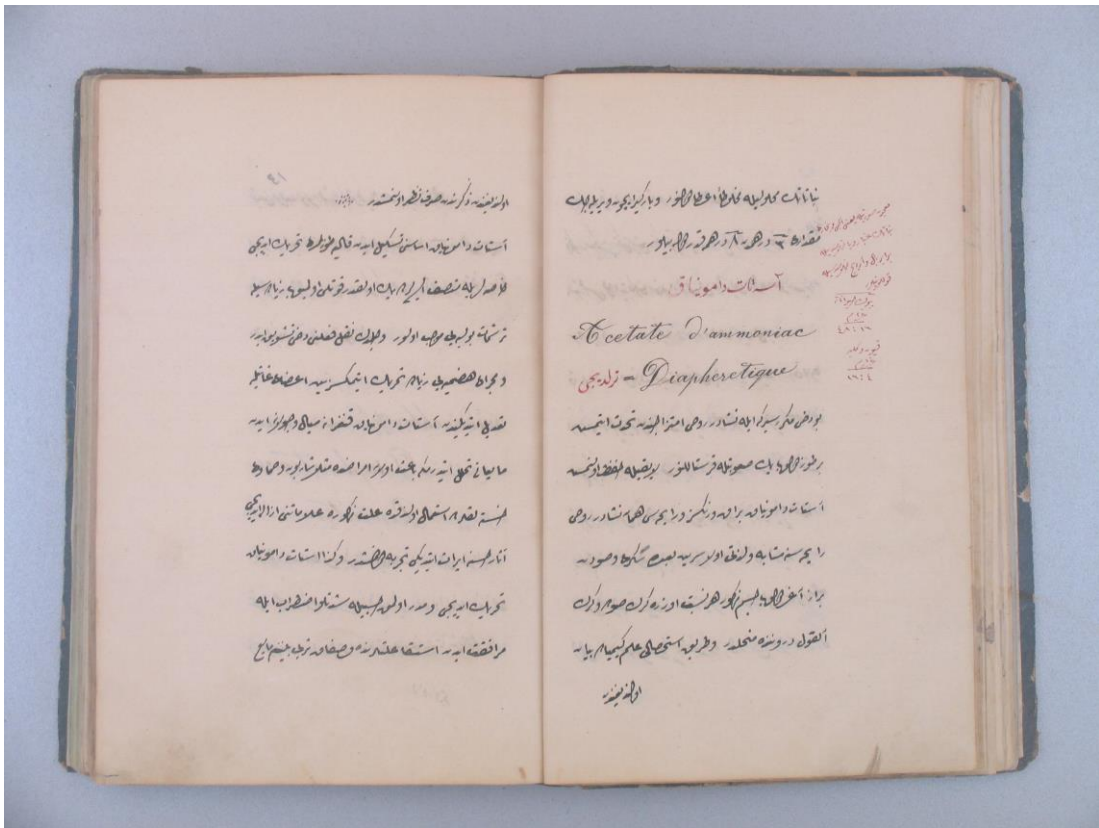
(syf. 67-70)

(syf. 71-74)

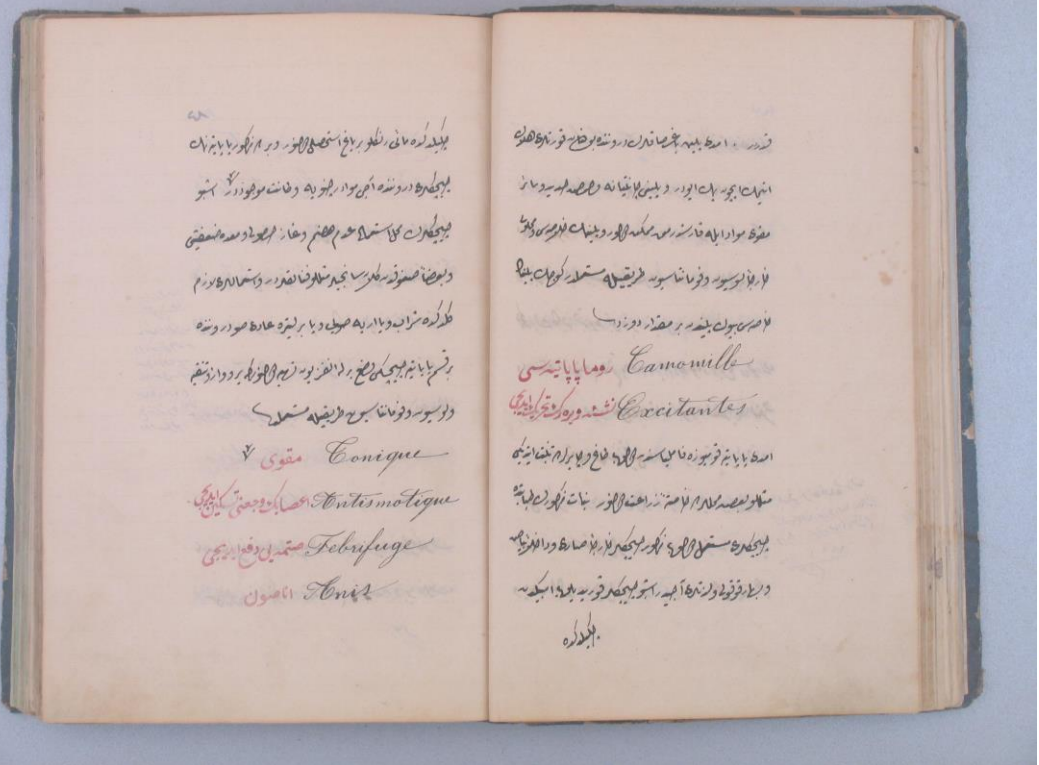
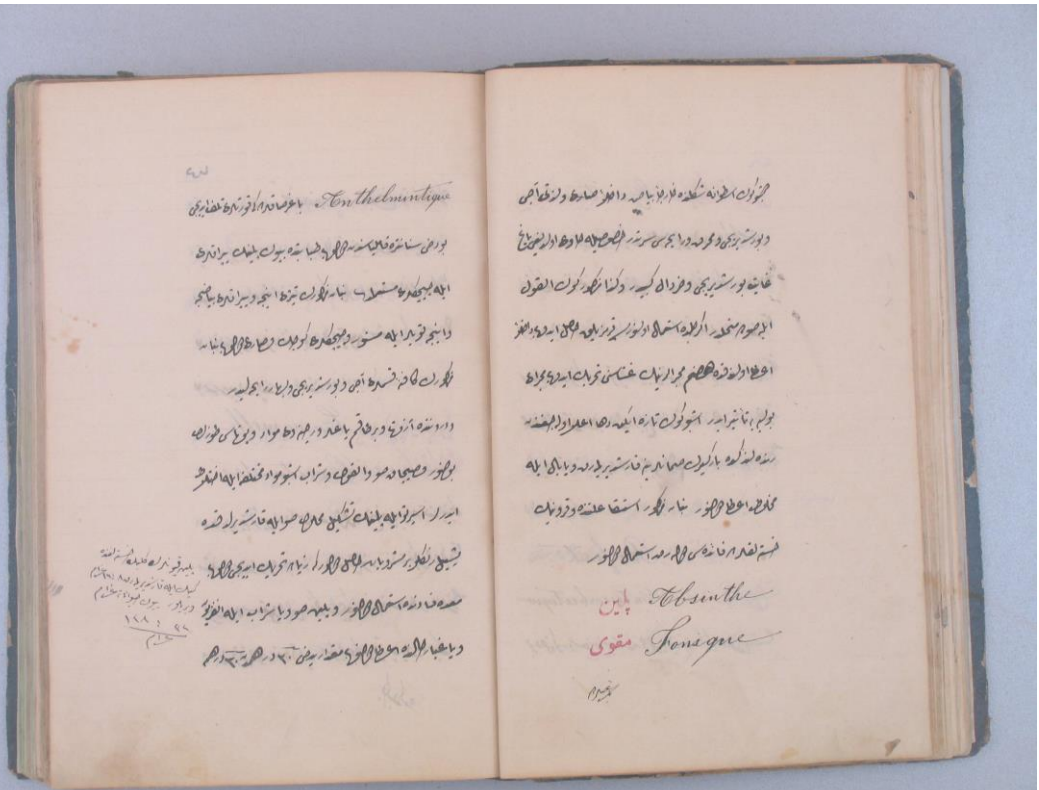
(syf. 75-78)

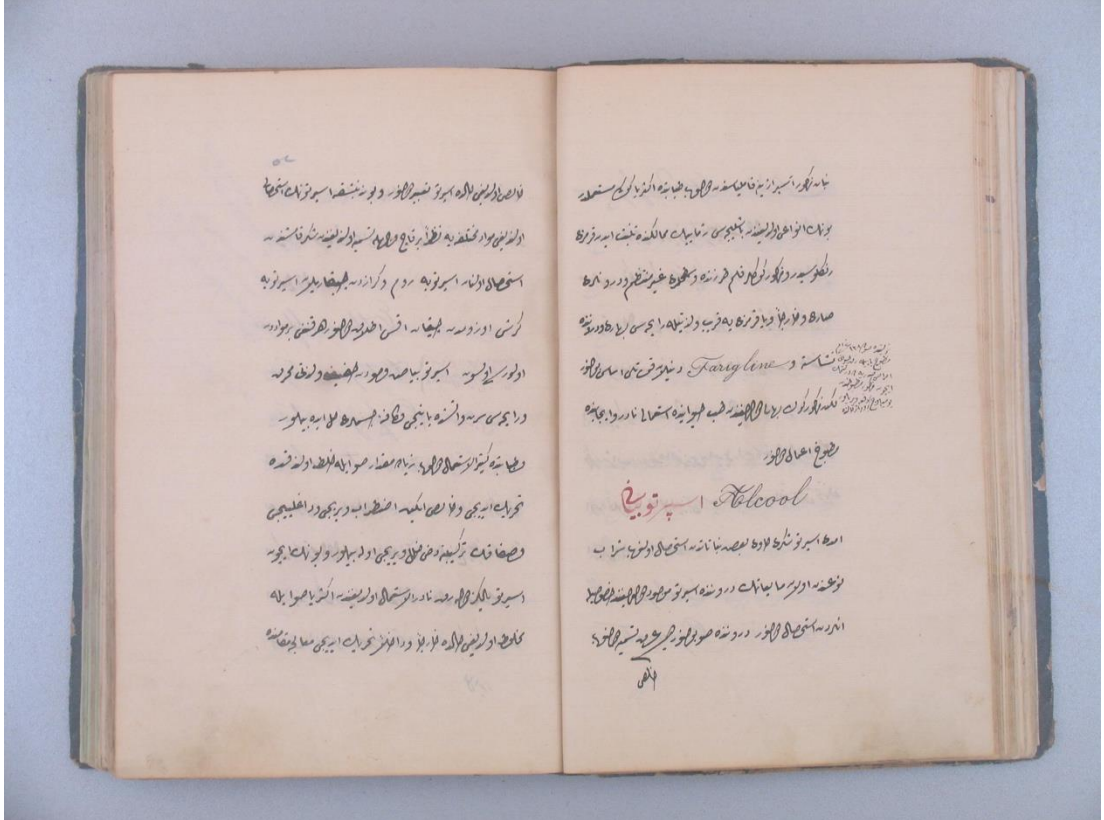
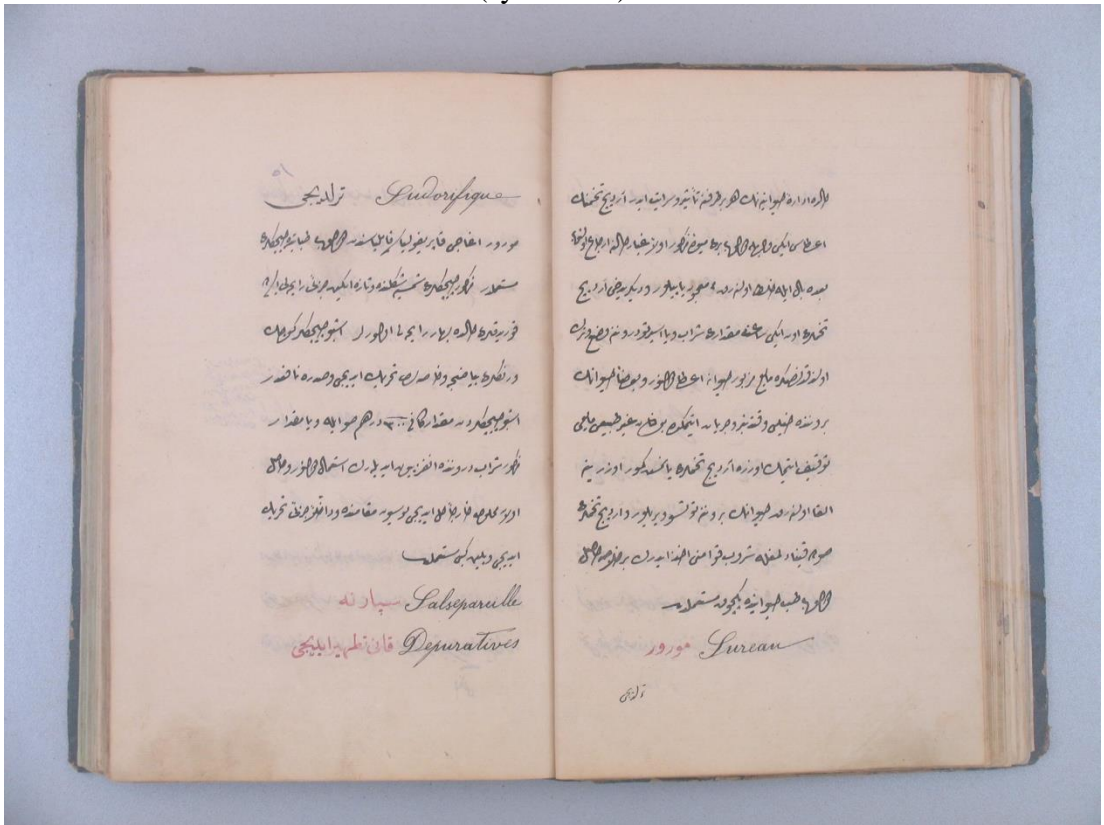
(syf. 87-90)

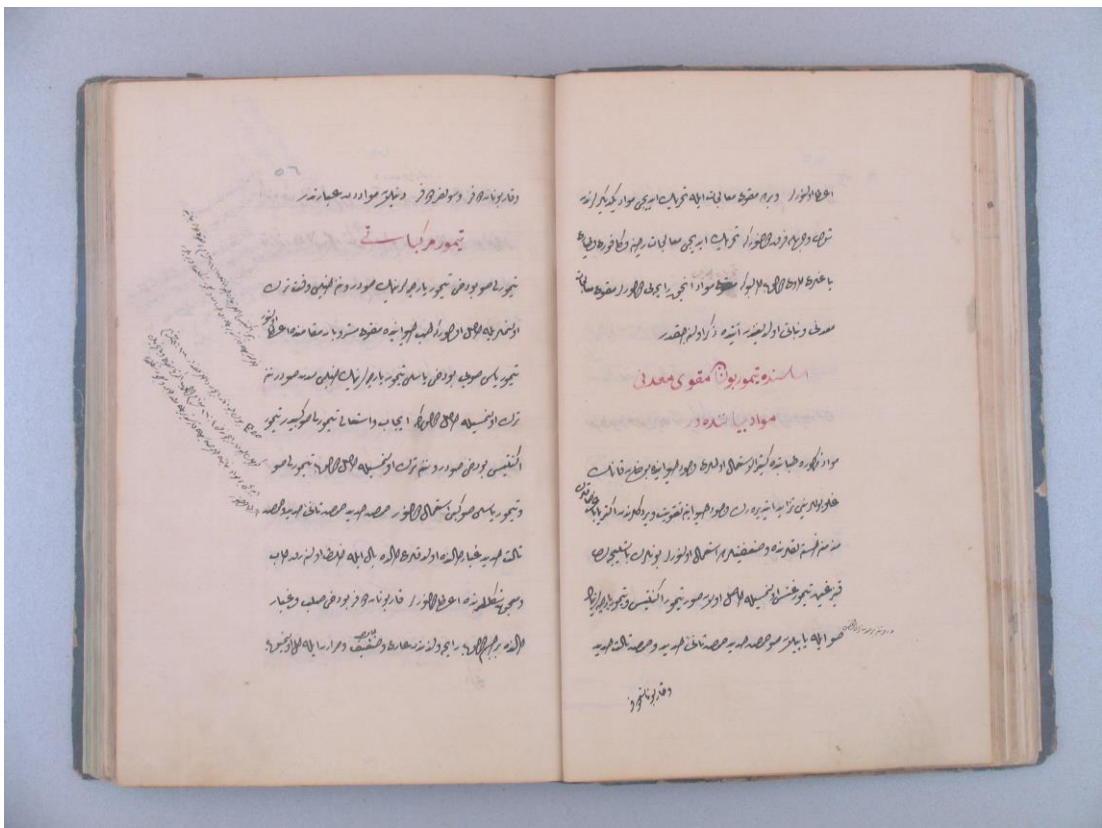
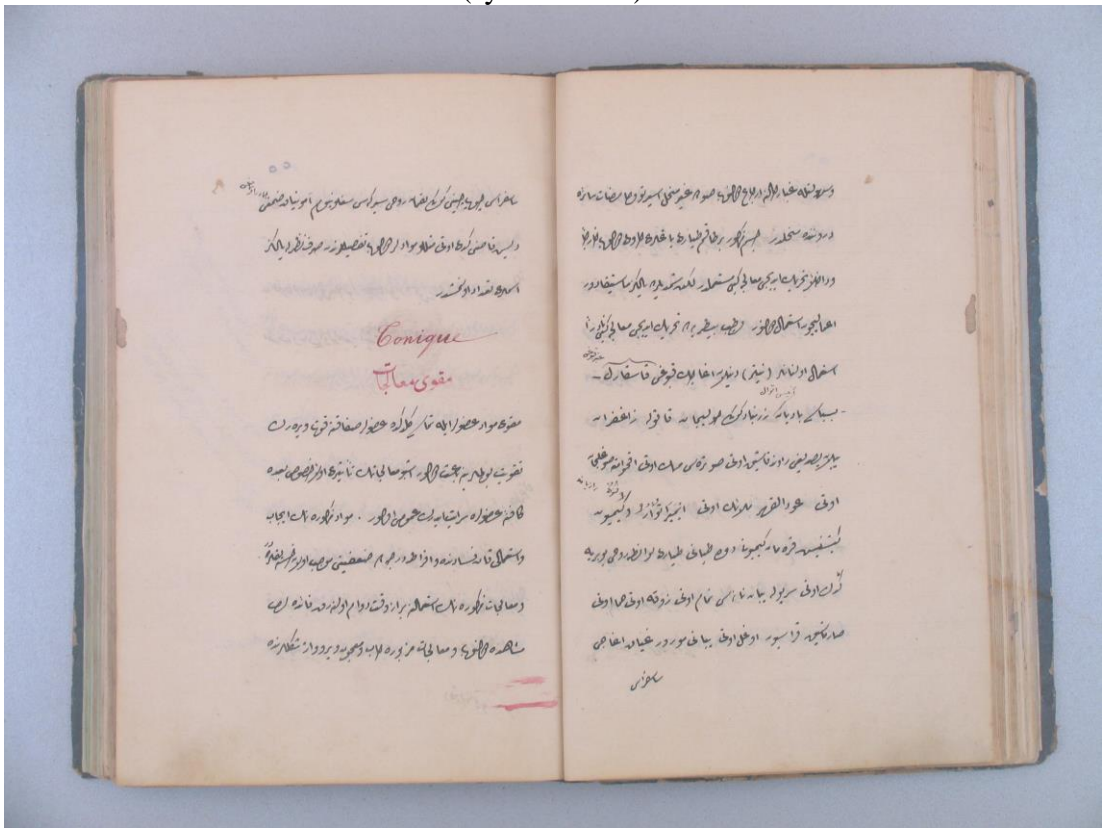

(syf. 95-98)

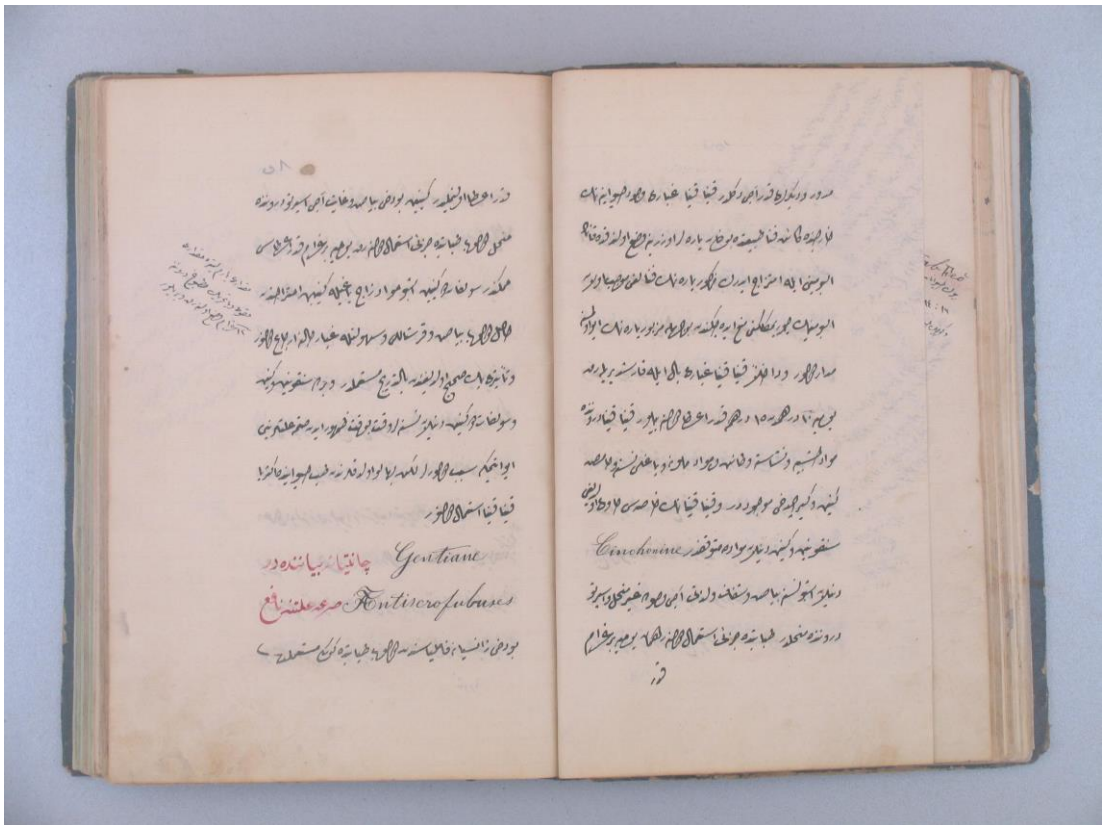
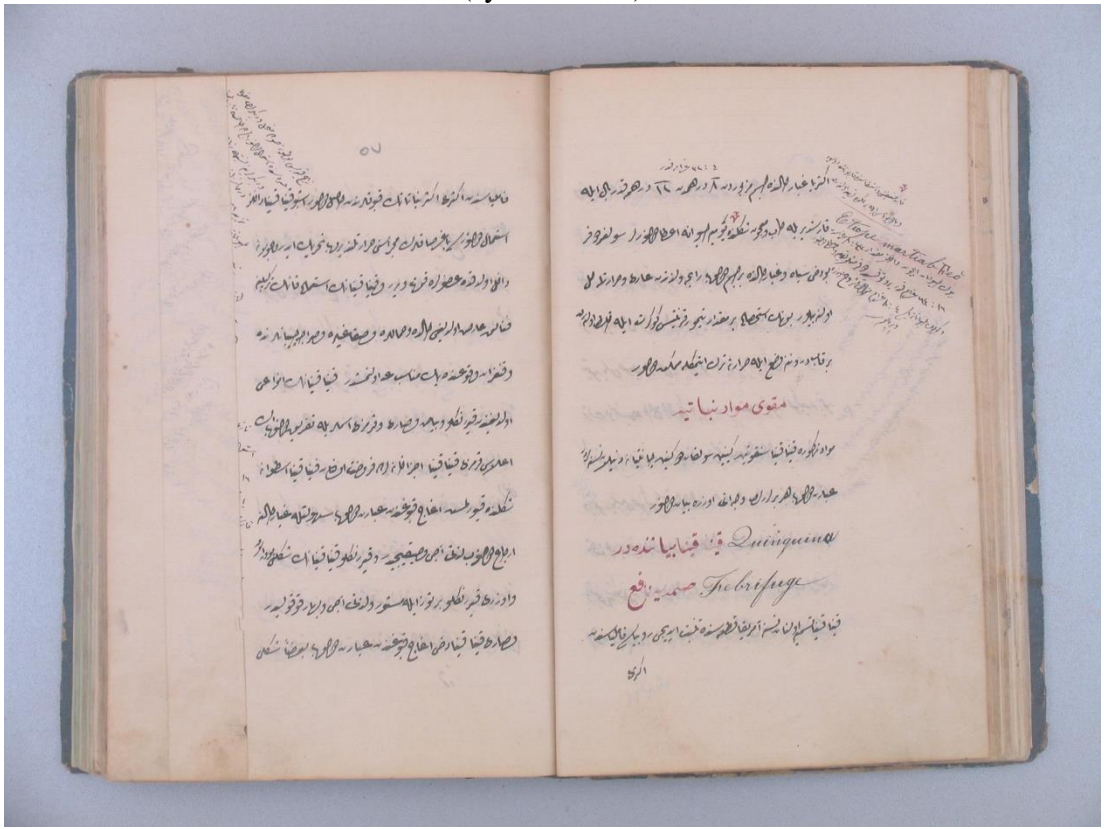

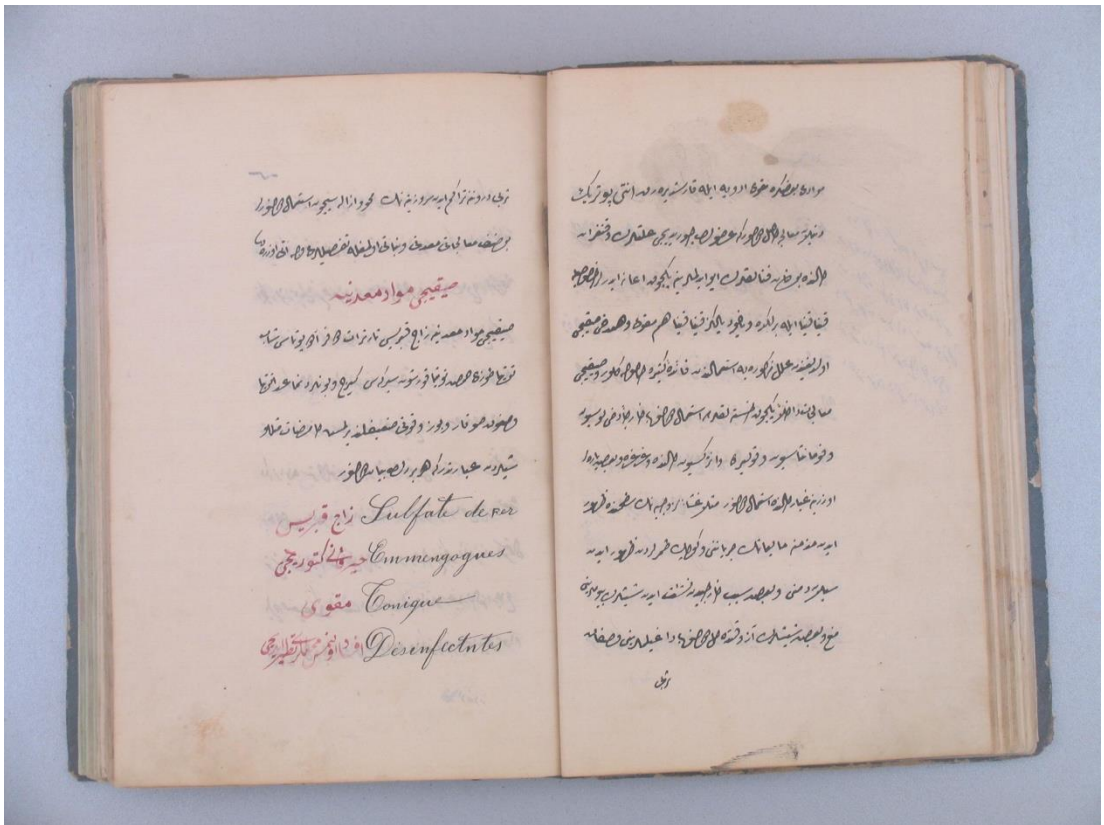
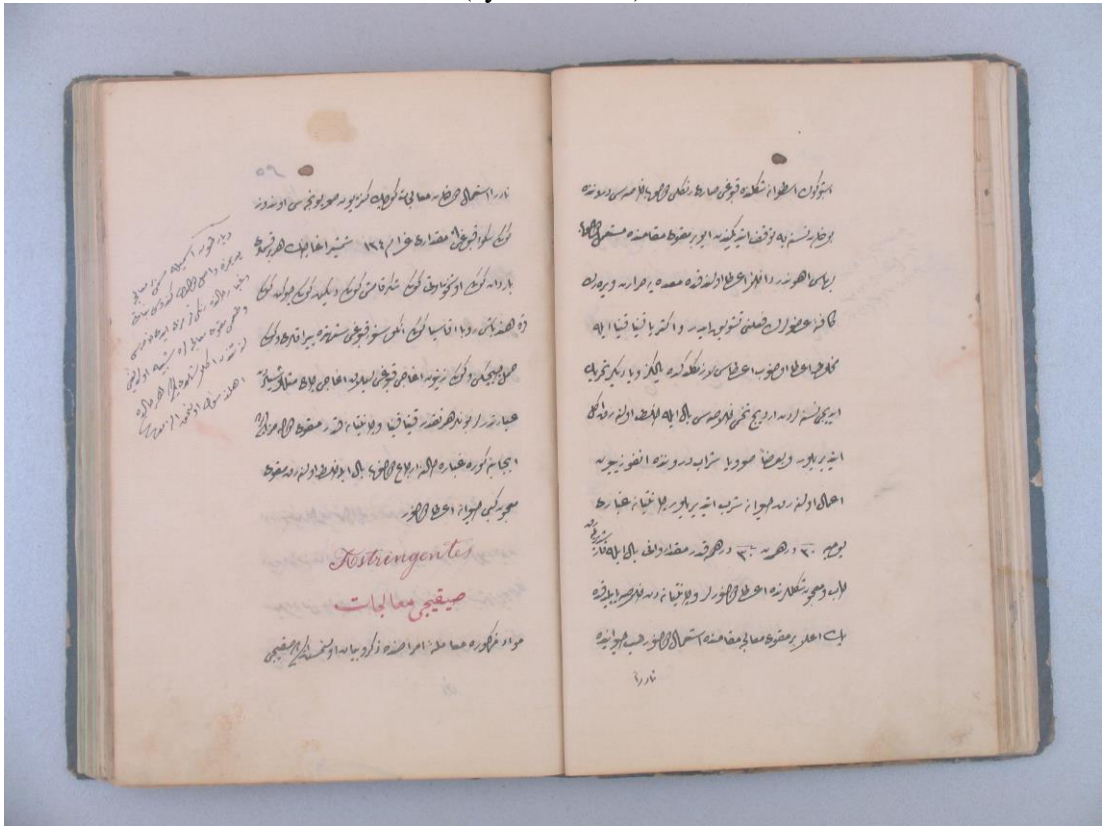
(syf. 103-106)

(syf. 107-110)

(syf. 111-114)

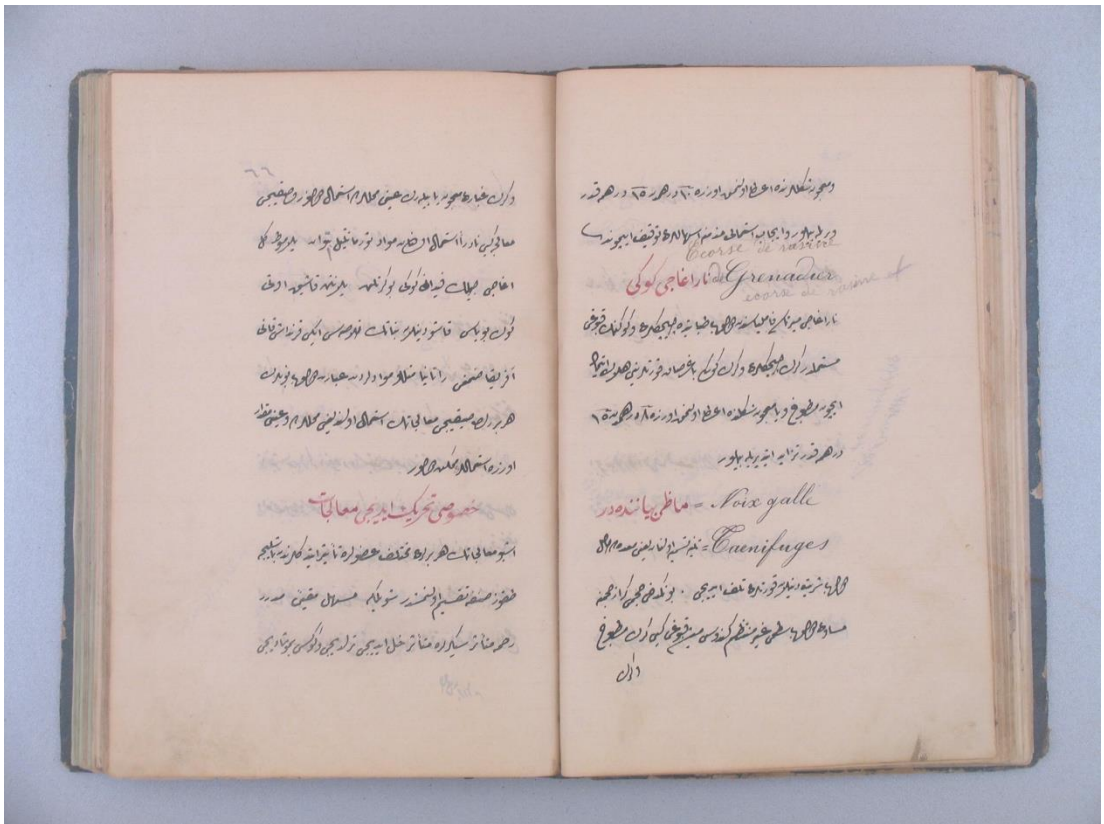
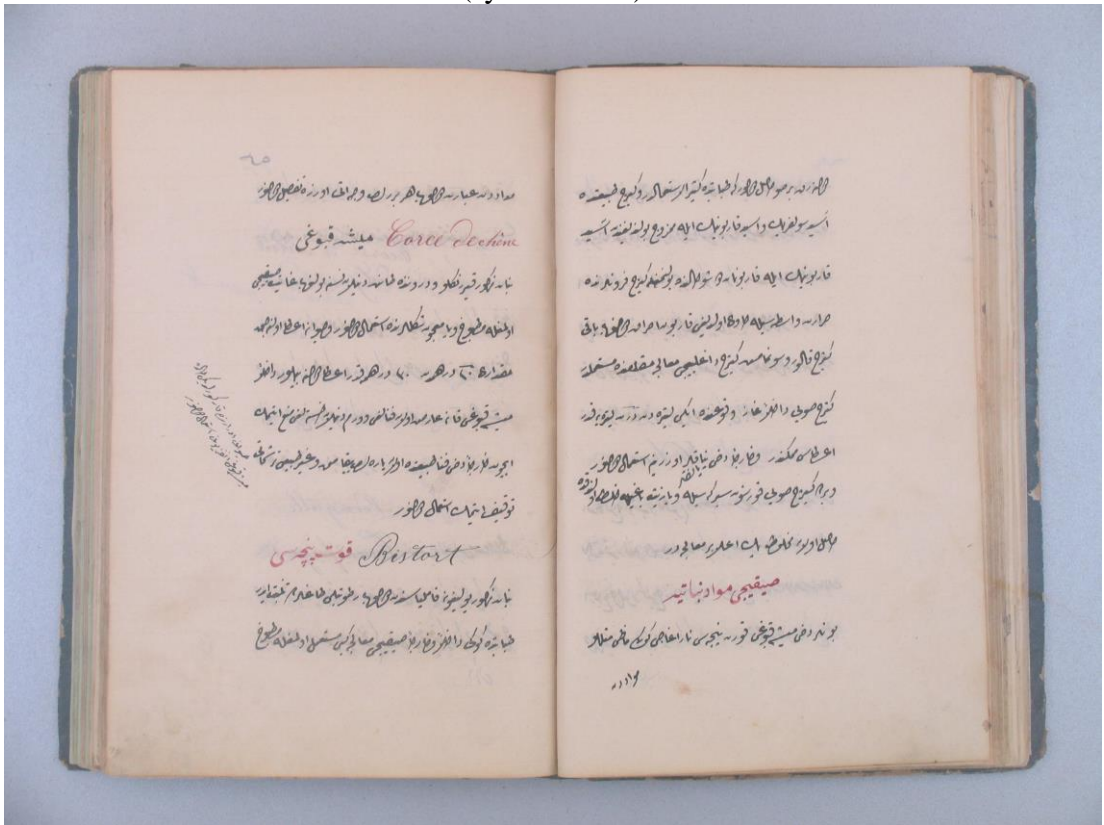

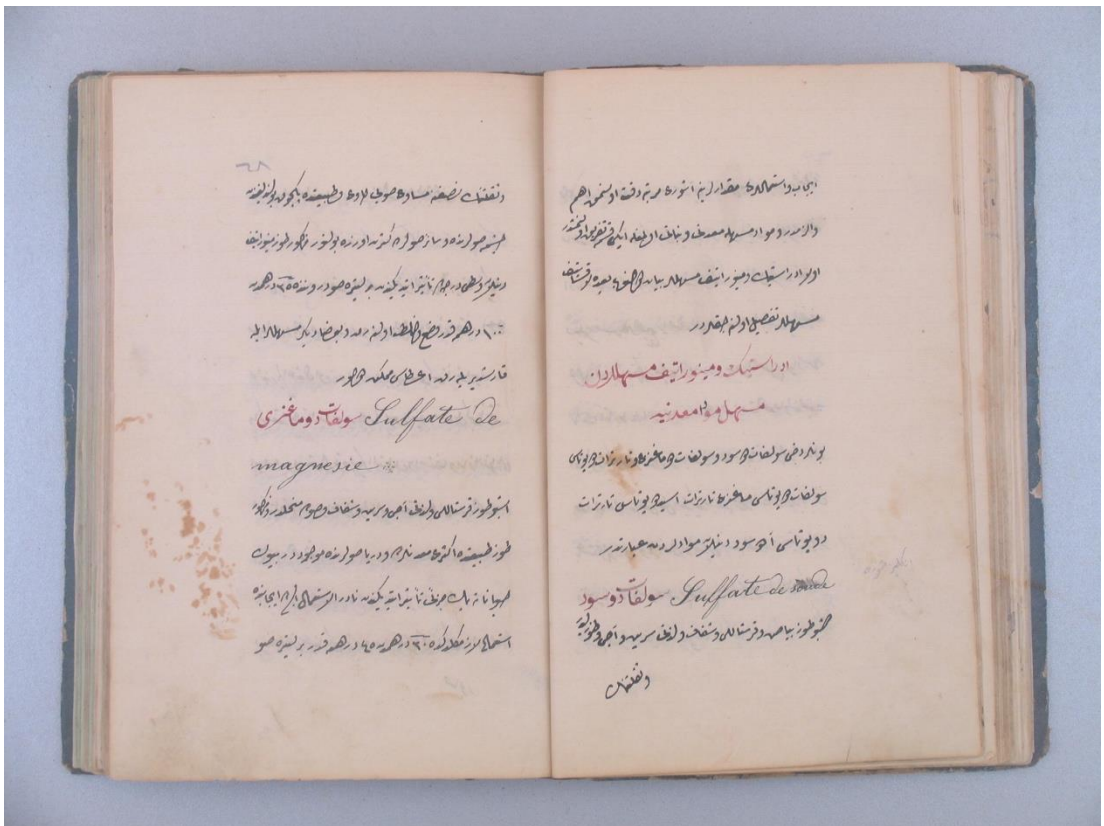
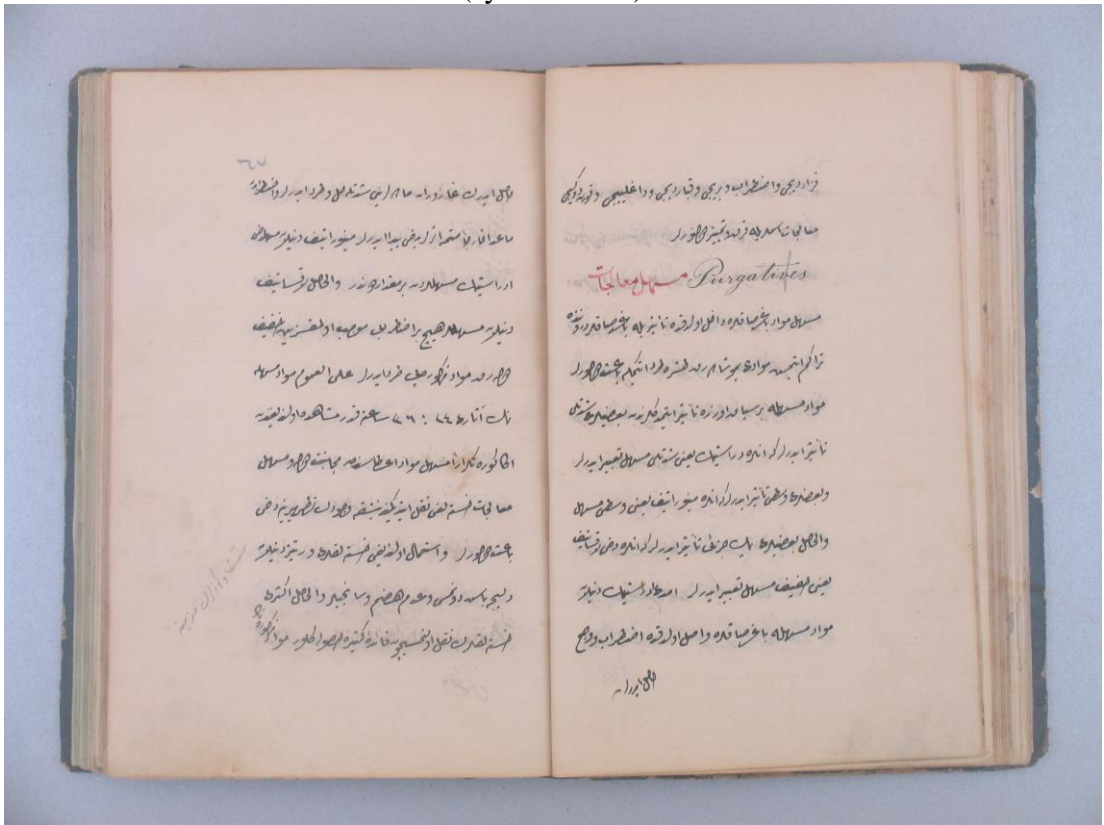

(syf. 123-126)

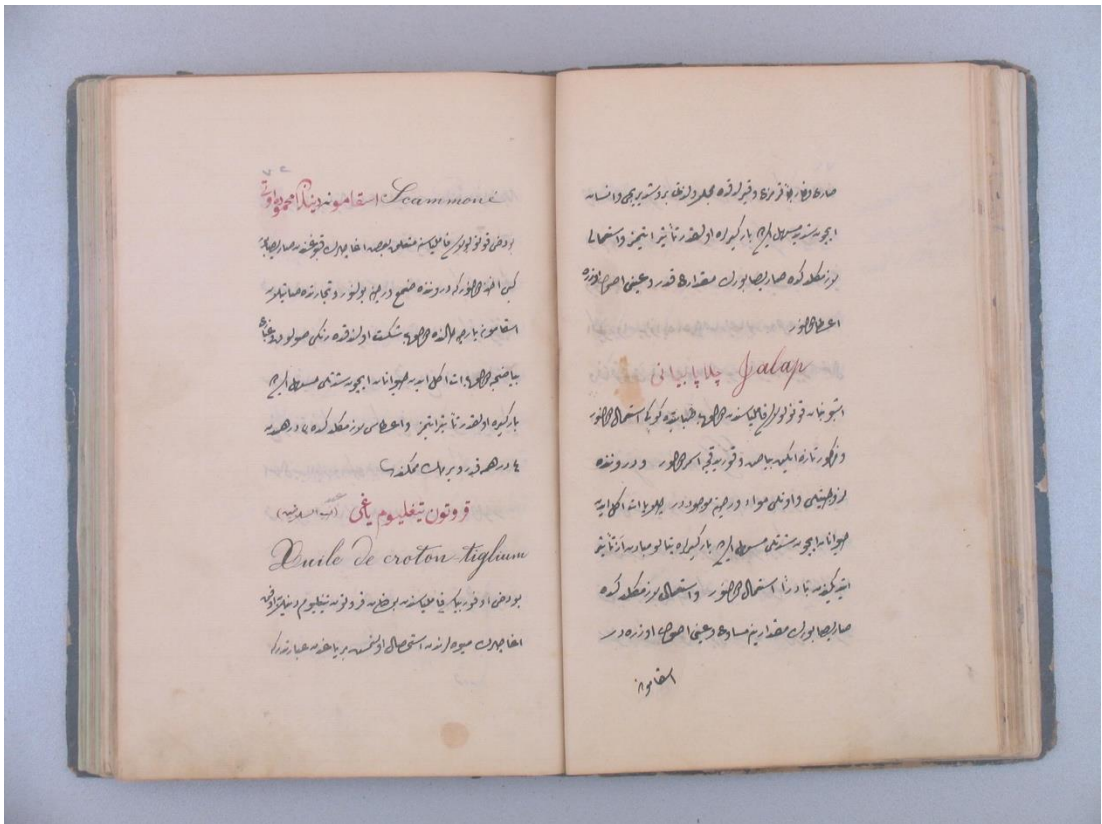
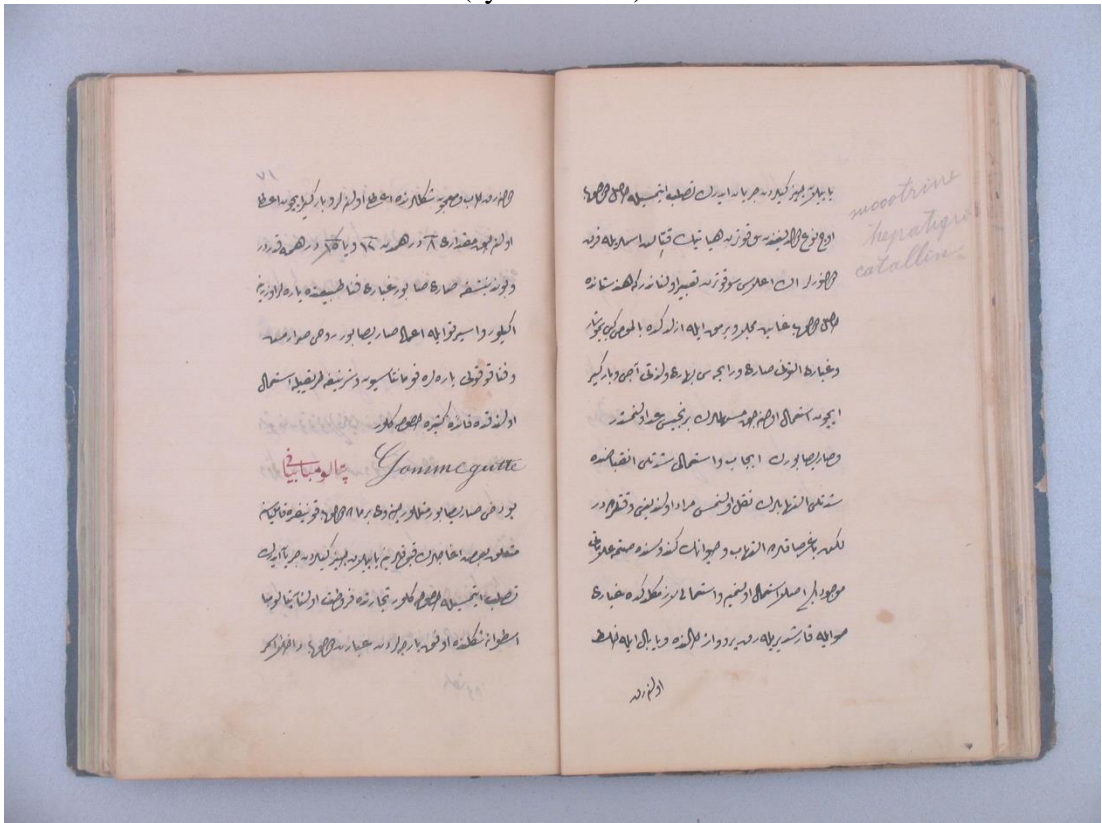

(syf. 127-130)

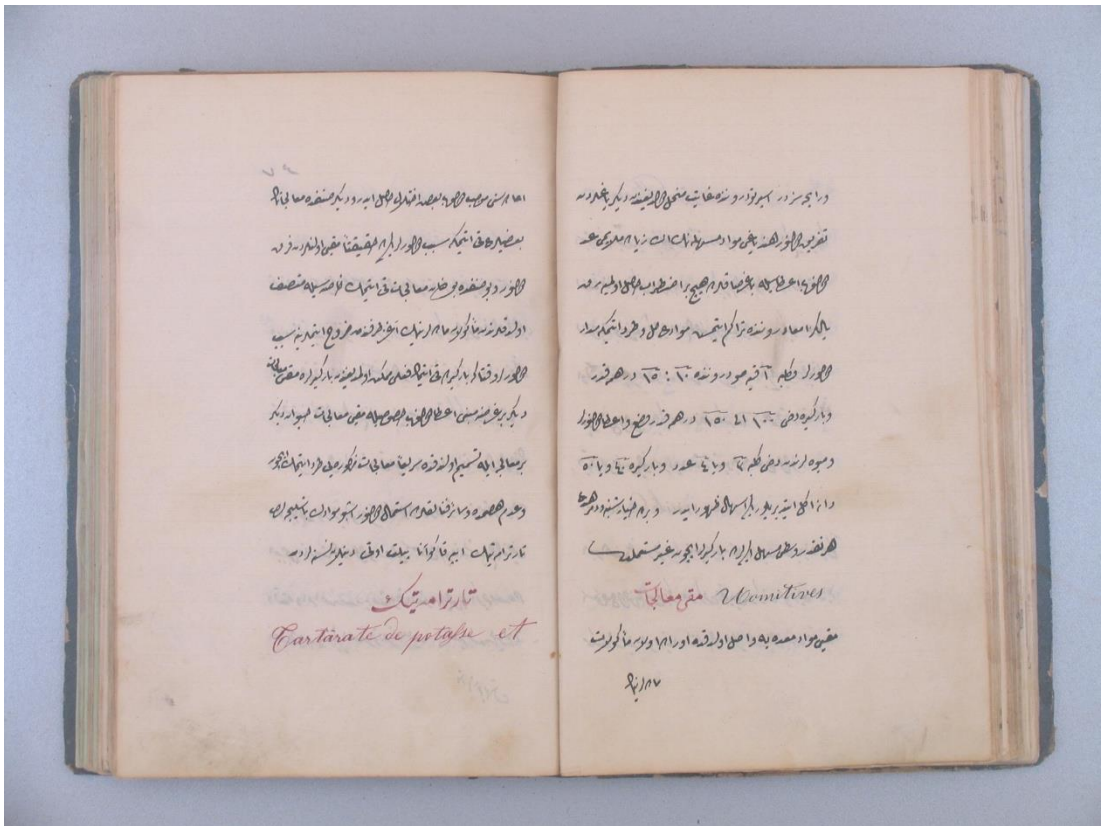
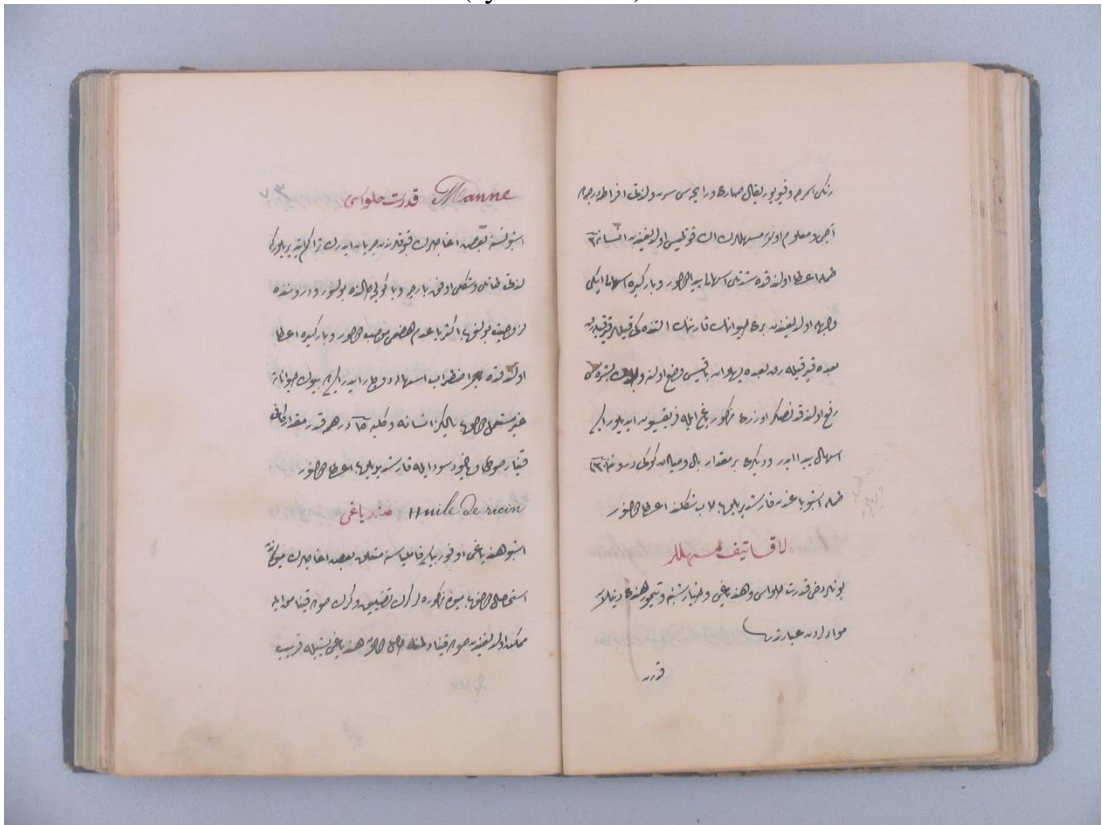

(syf. 135-138)

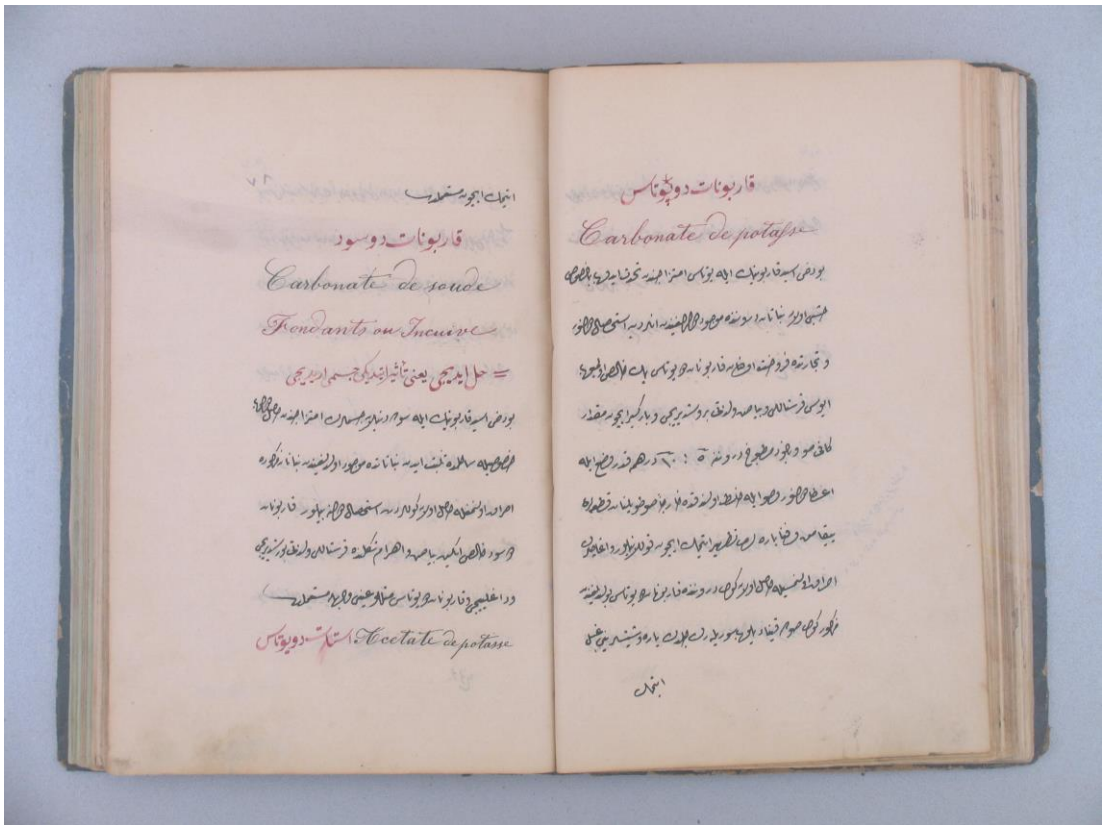
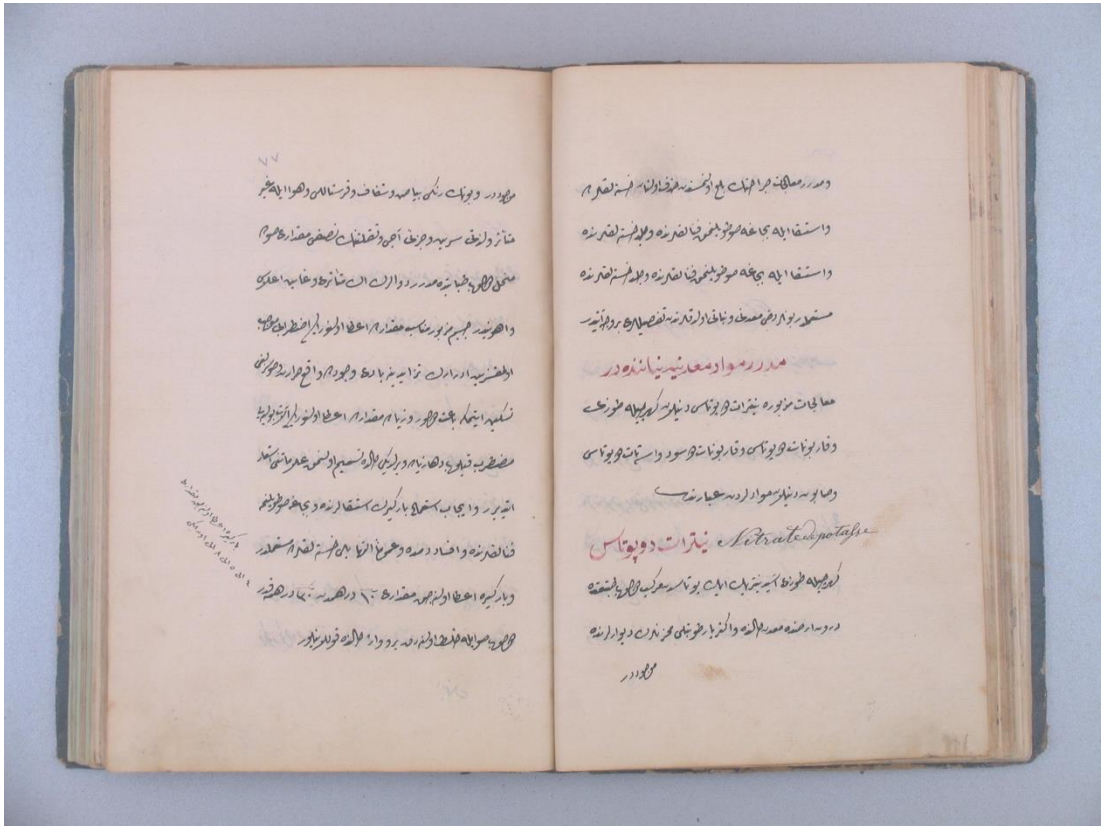

(syf. 139-142)

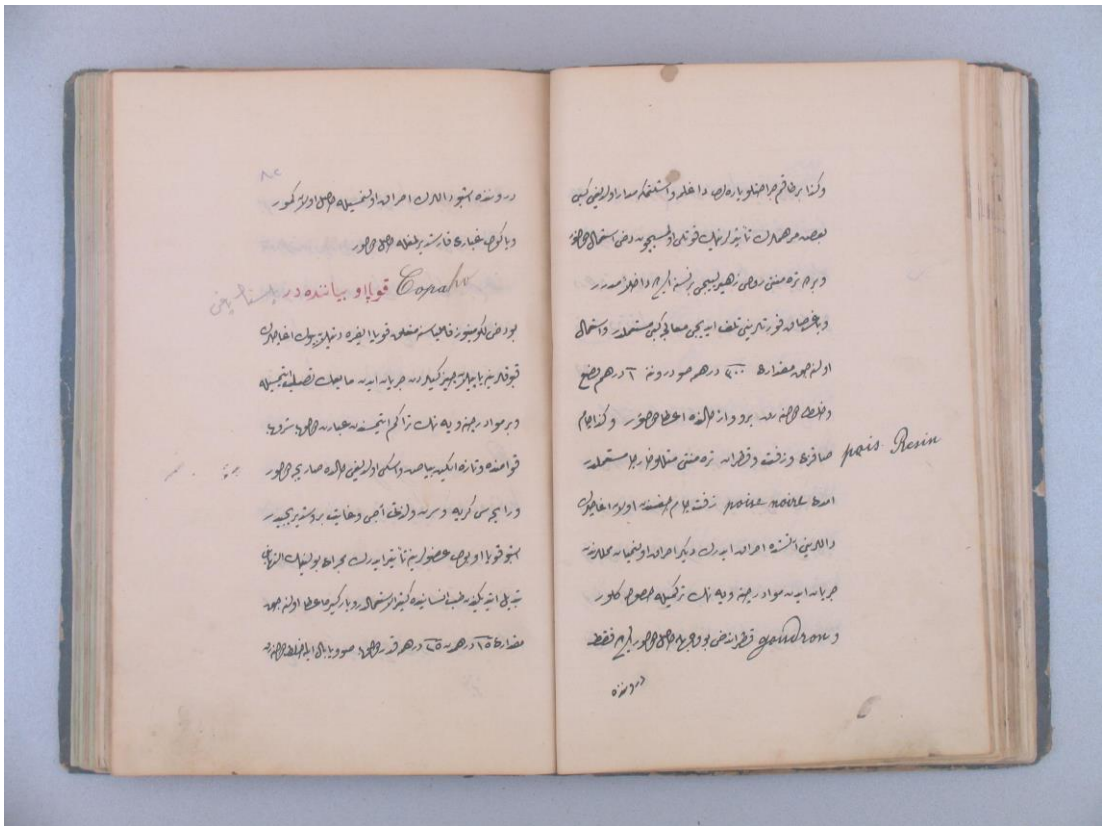
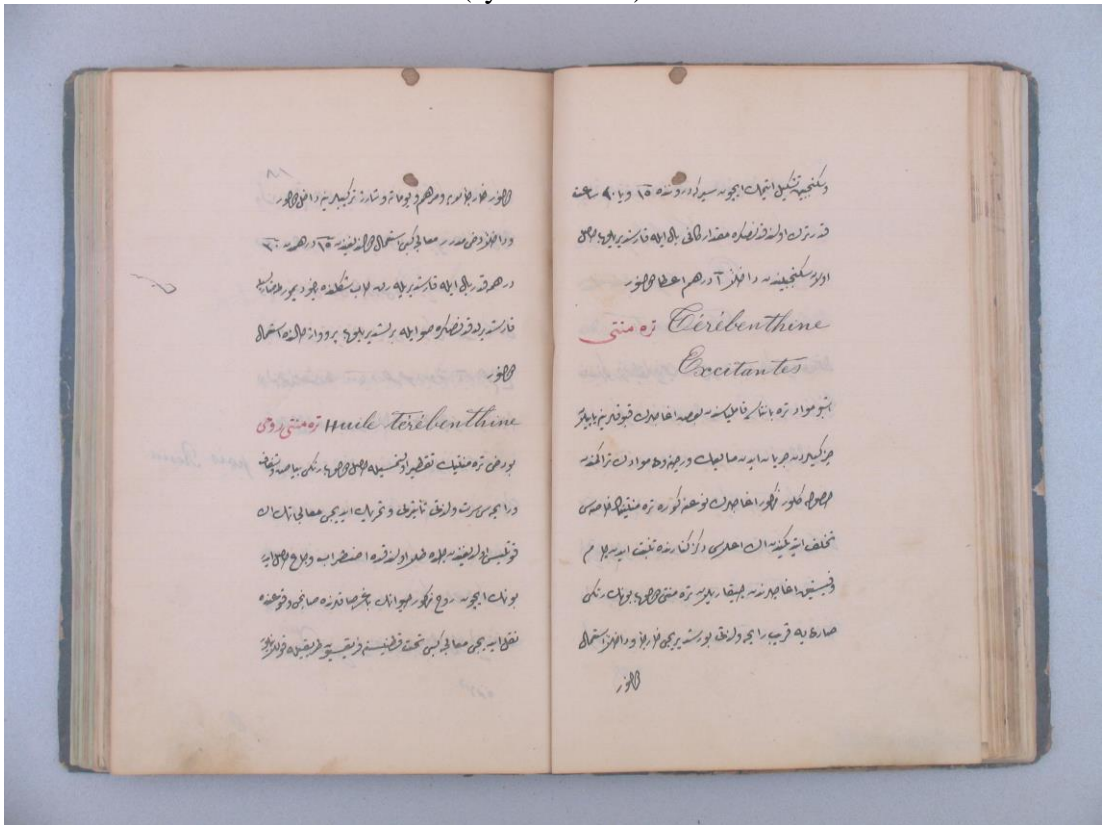
(syf. 147-150)

(syf. 155-158)

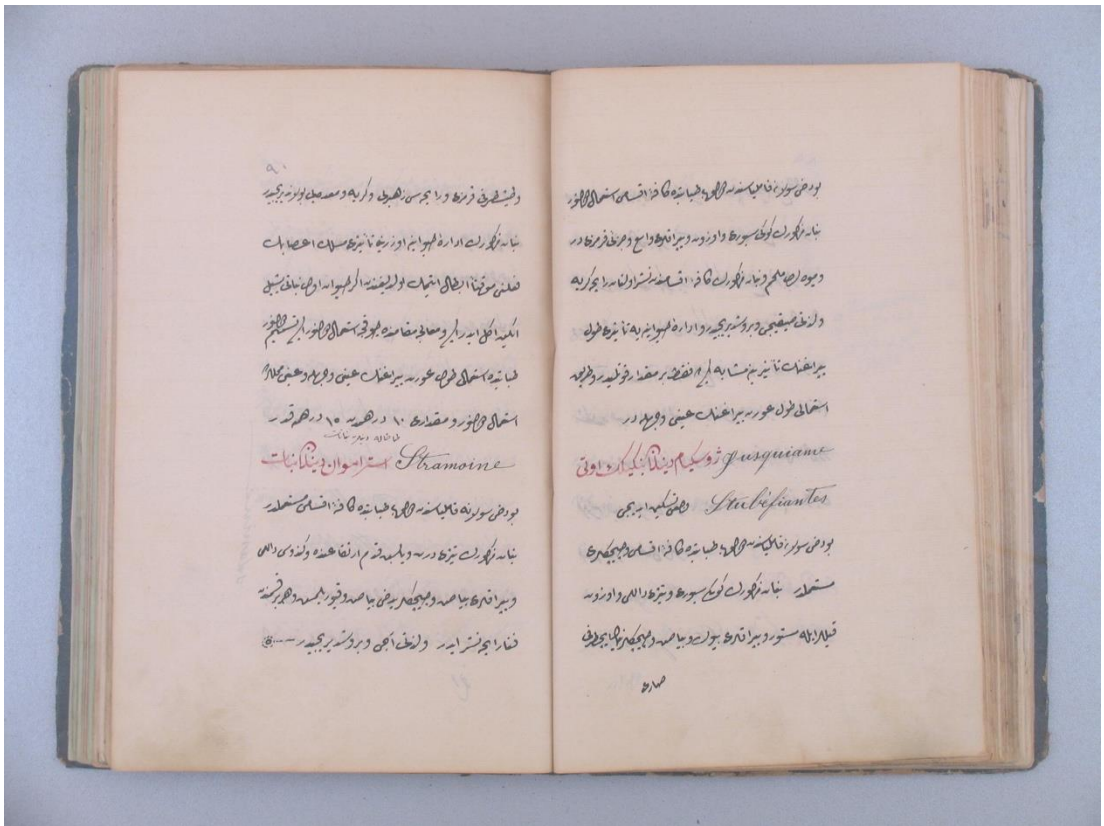
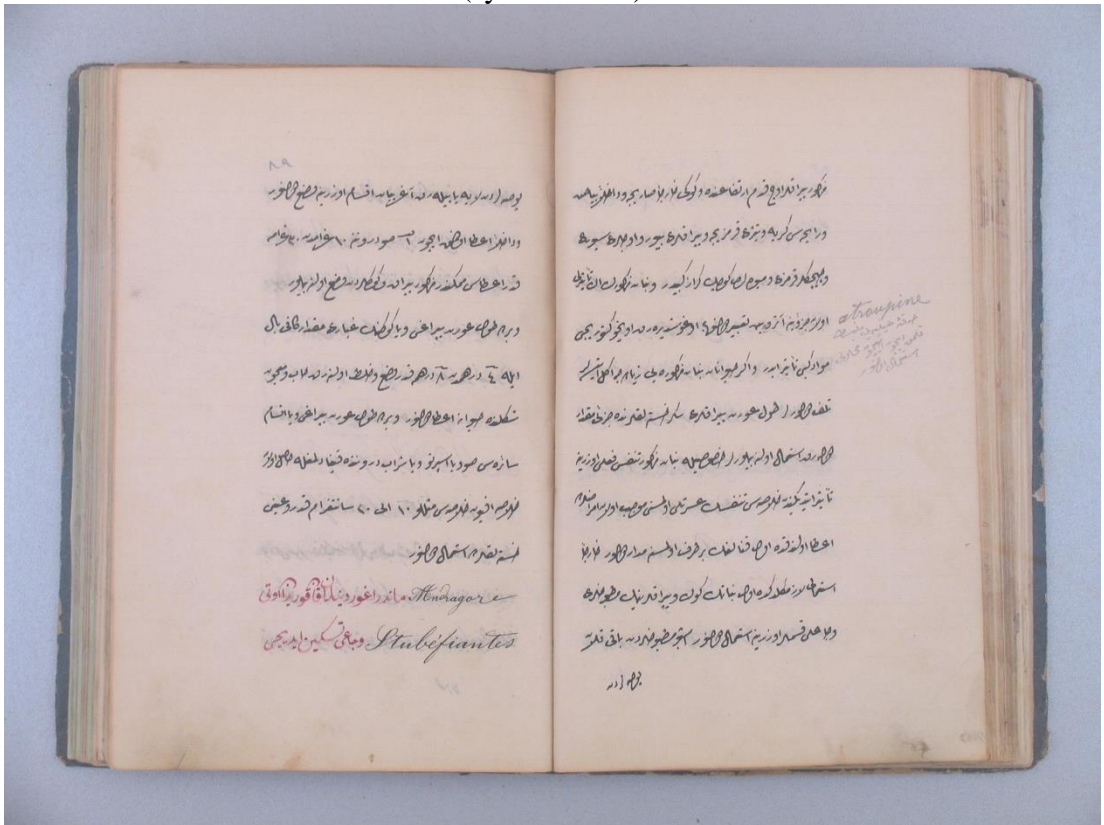

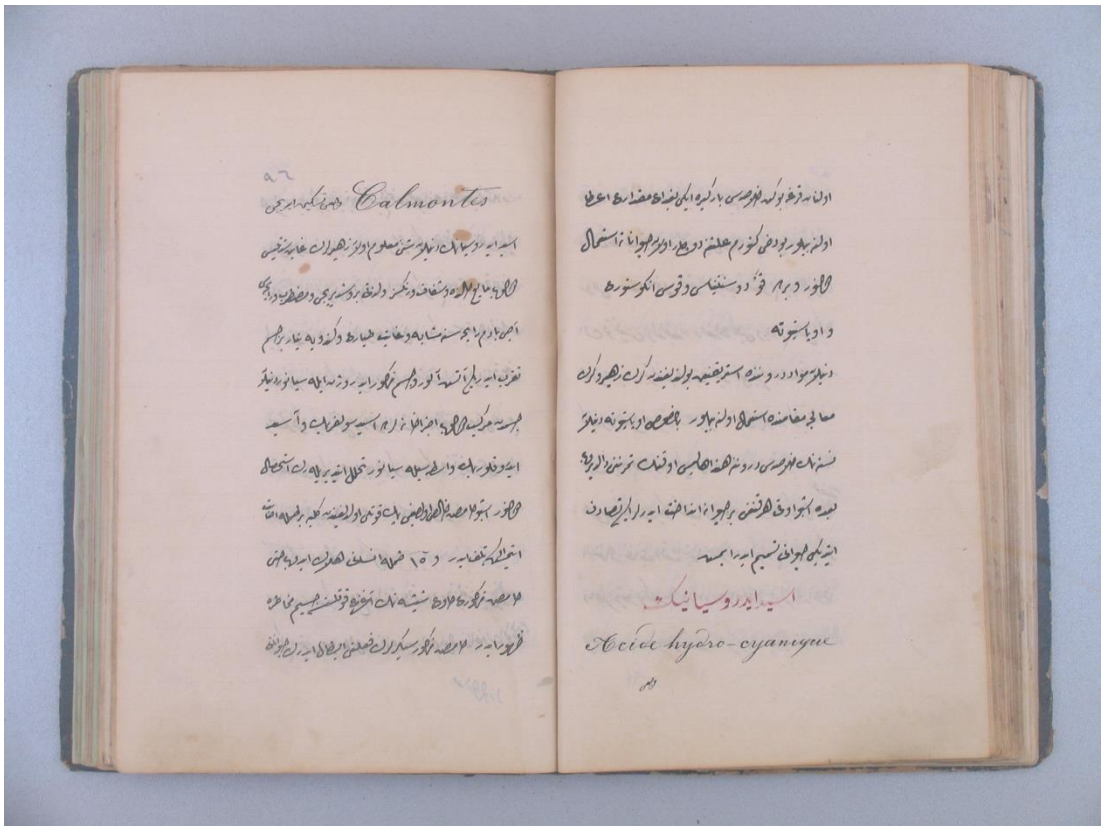
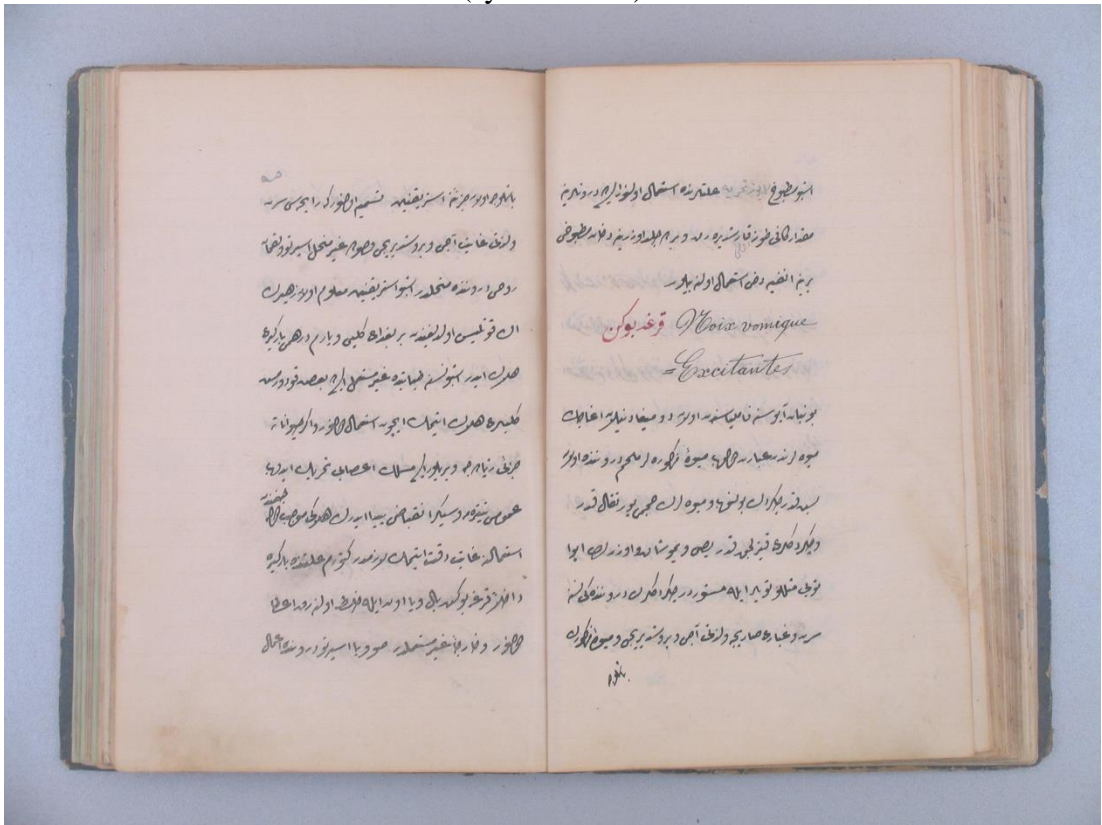
(syf. 171-174)

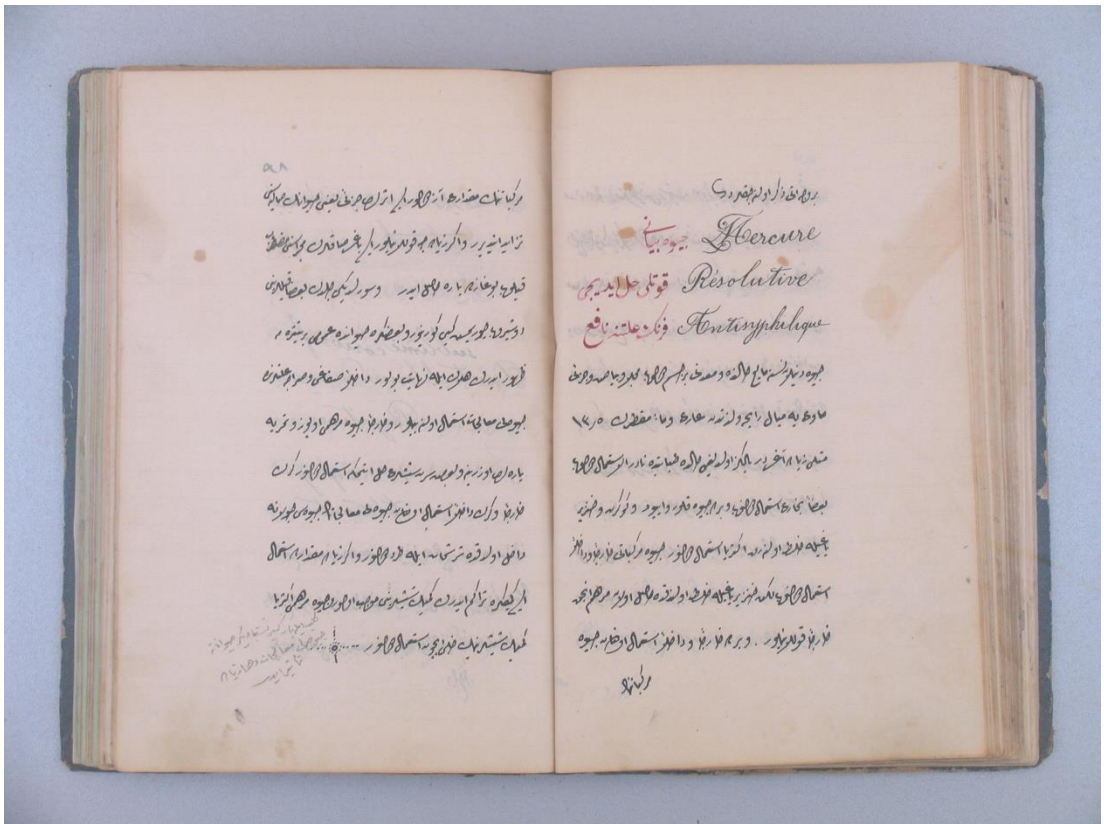
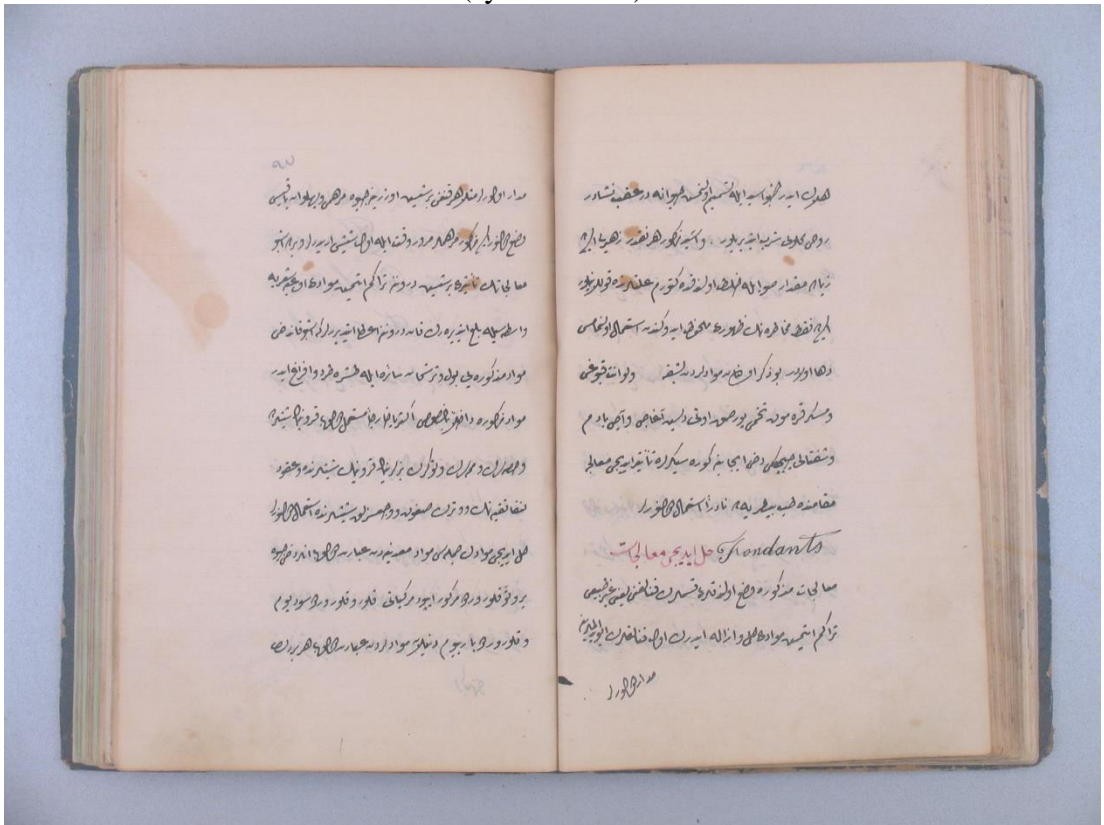

(syf. 183-186)

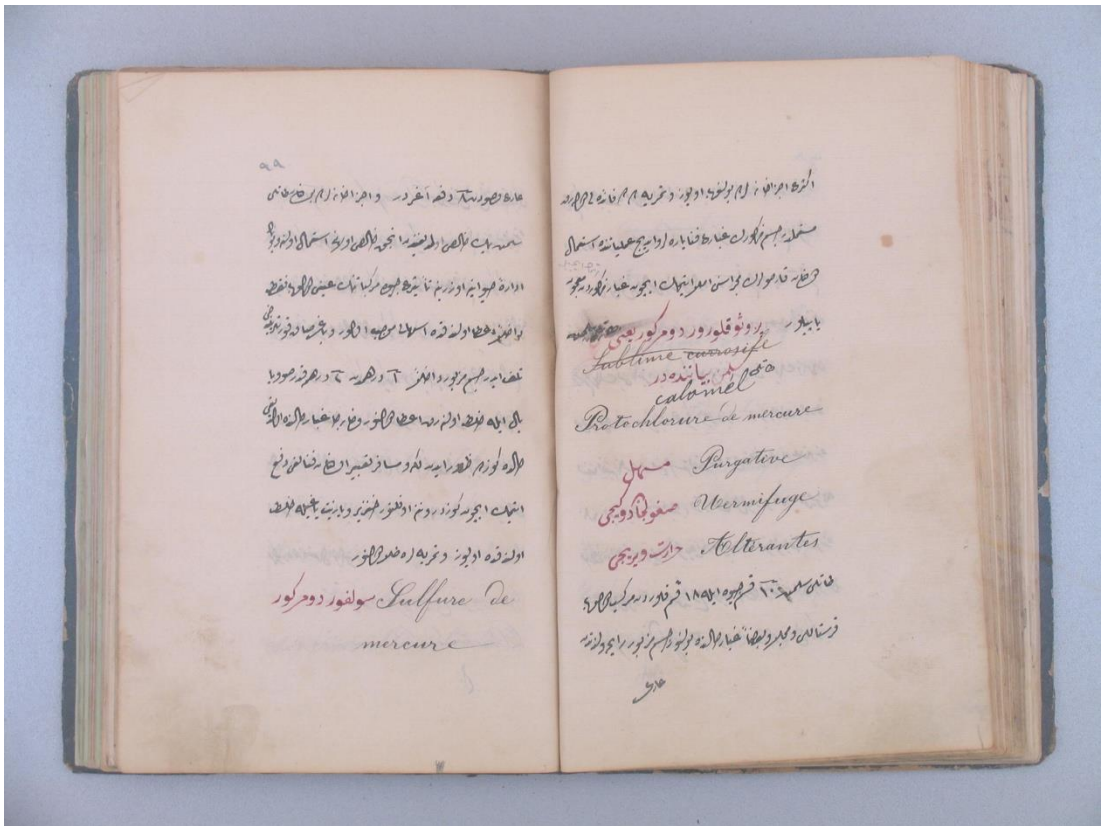
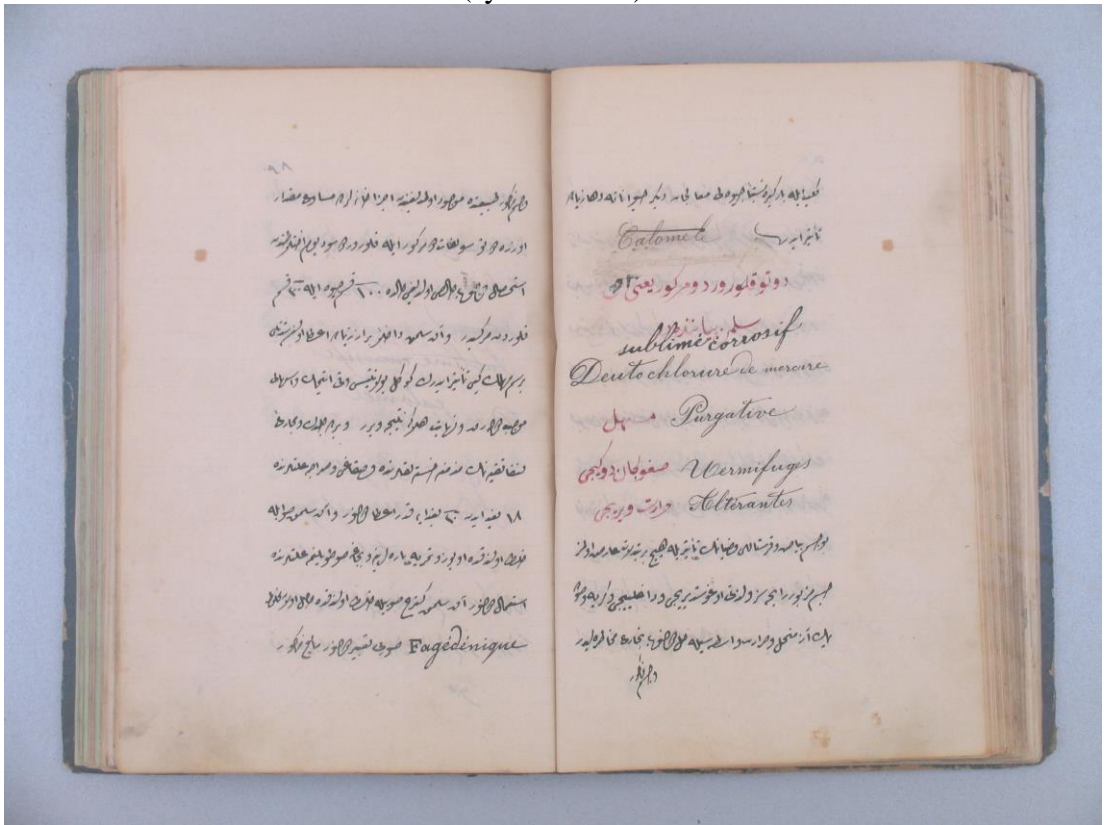

(syf. 187-190)

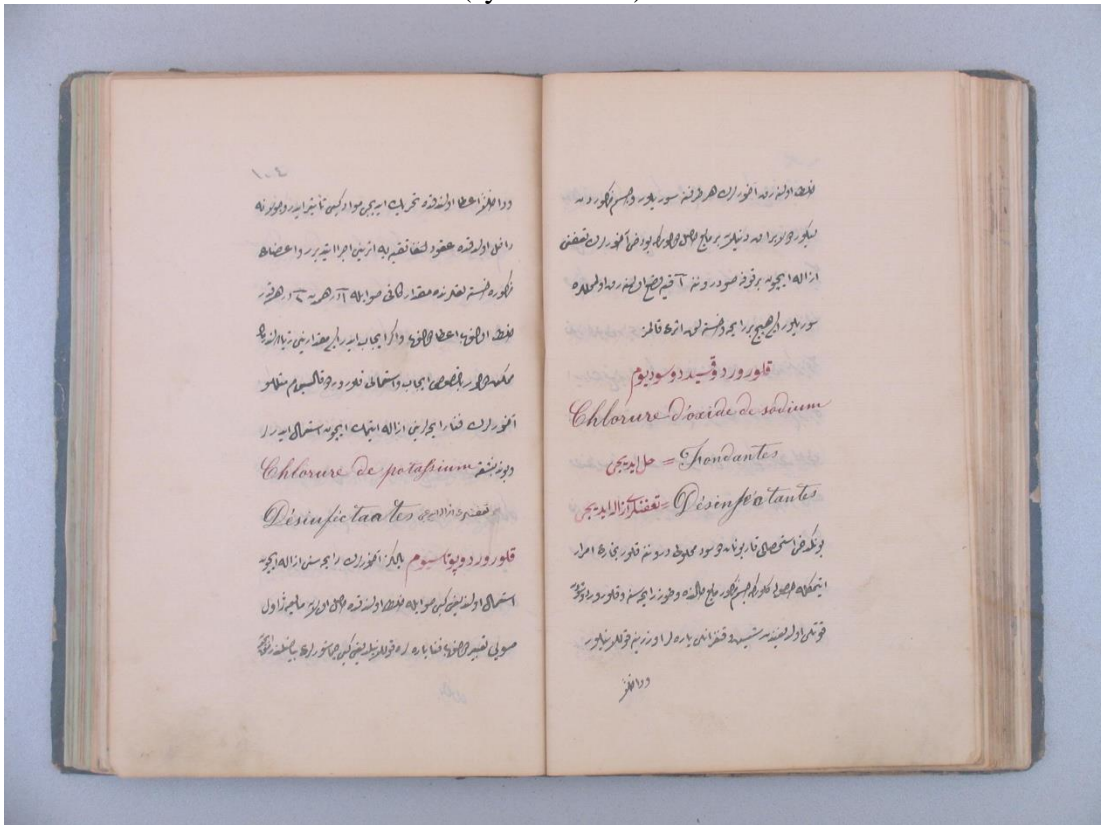
(syf. 191-194)

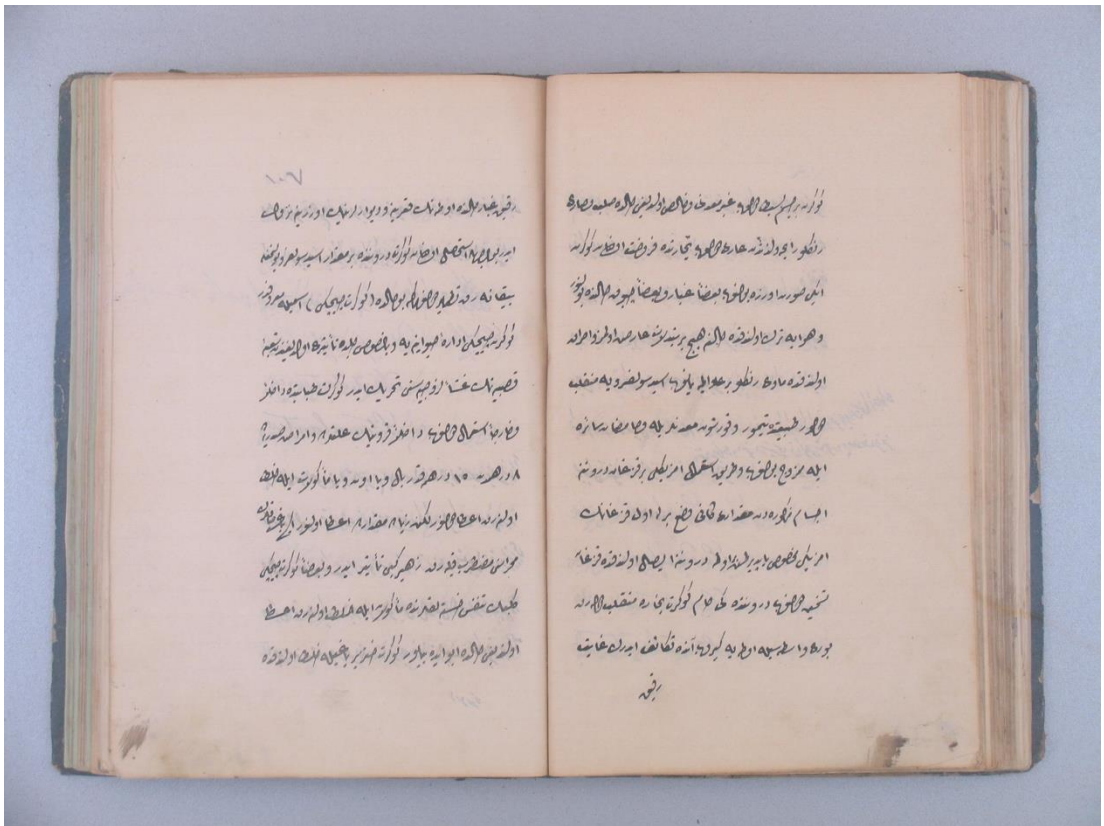
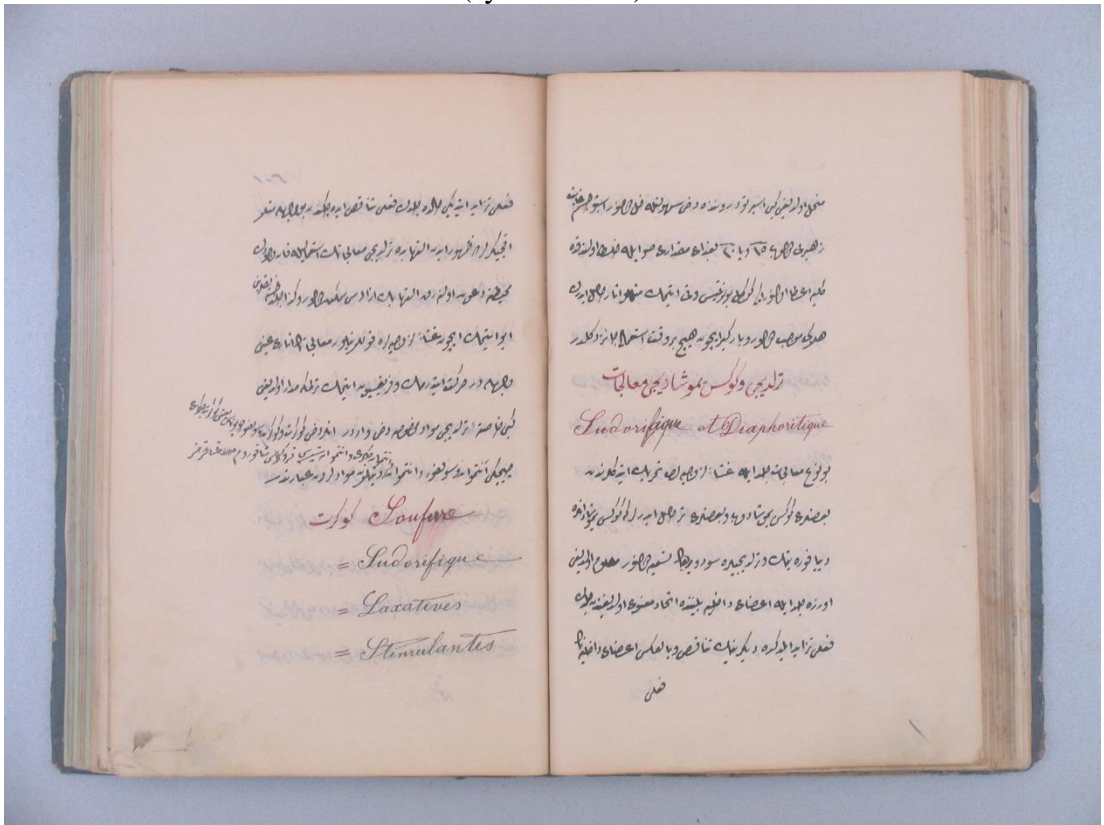

(syf. 203-206)

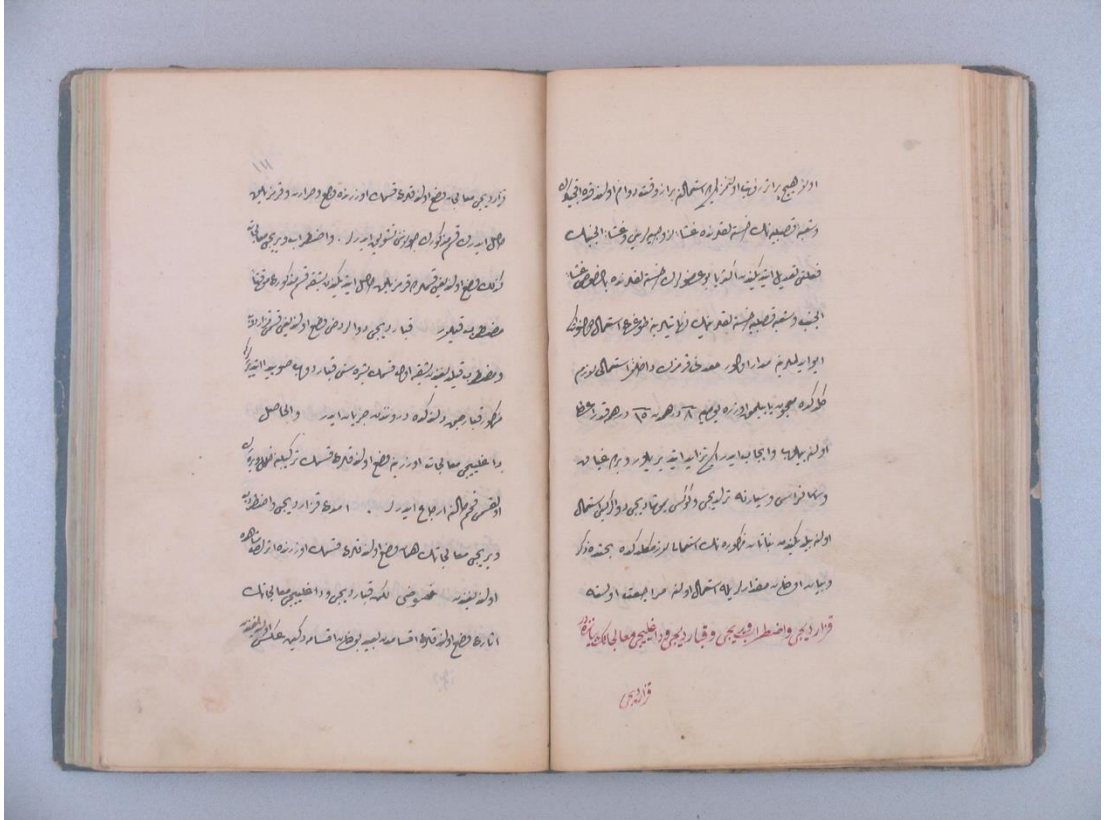
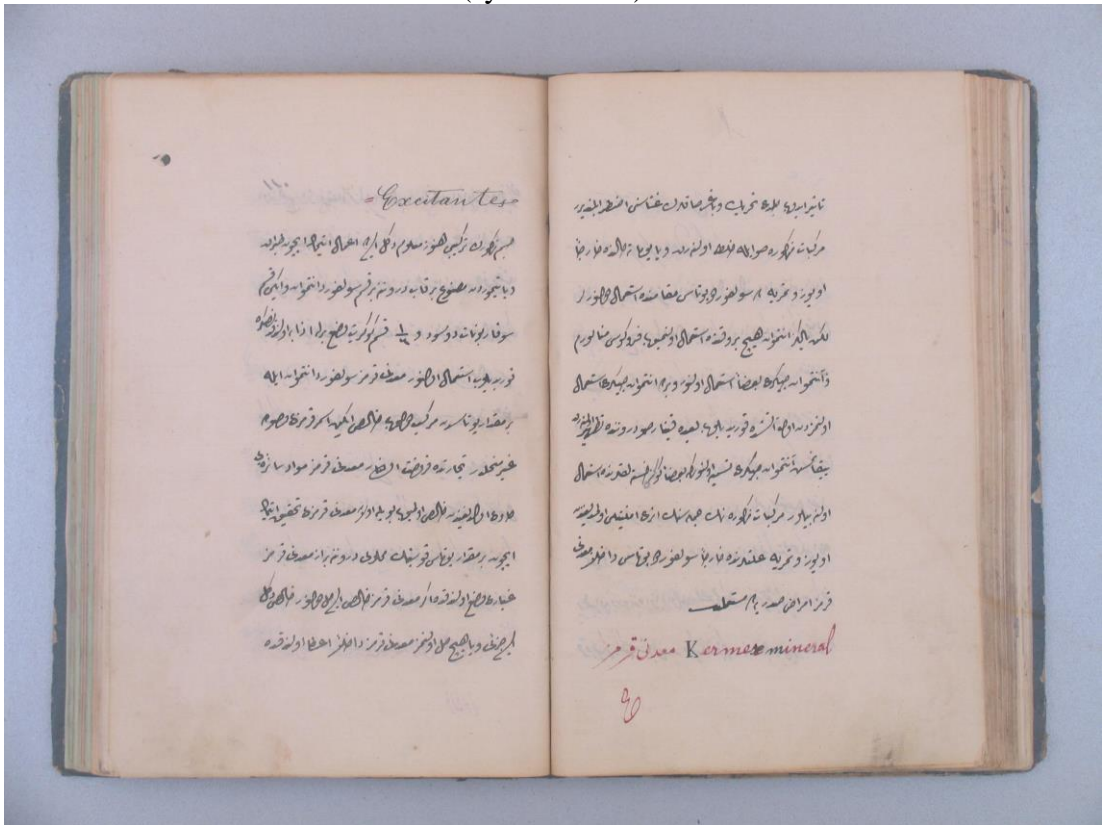

(syf. 207-210)

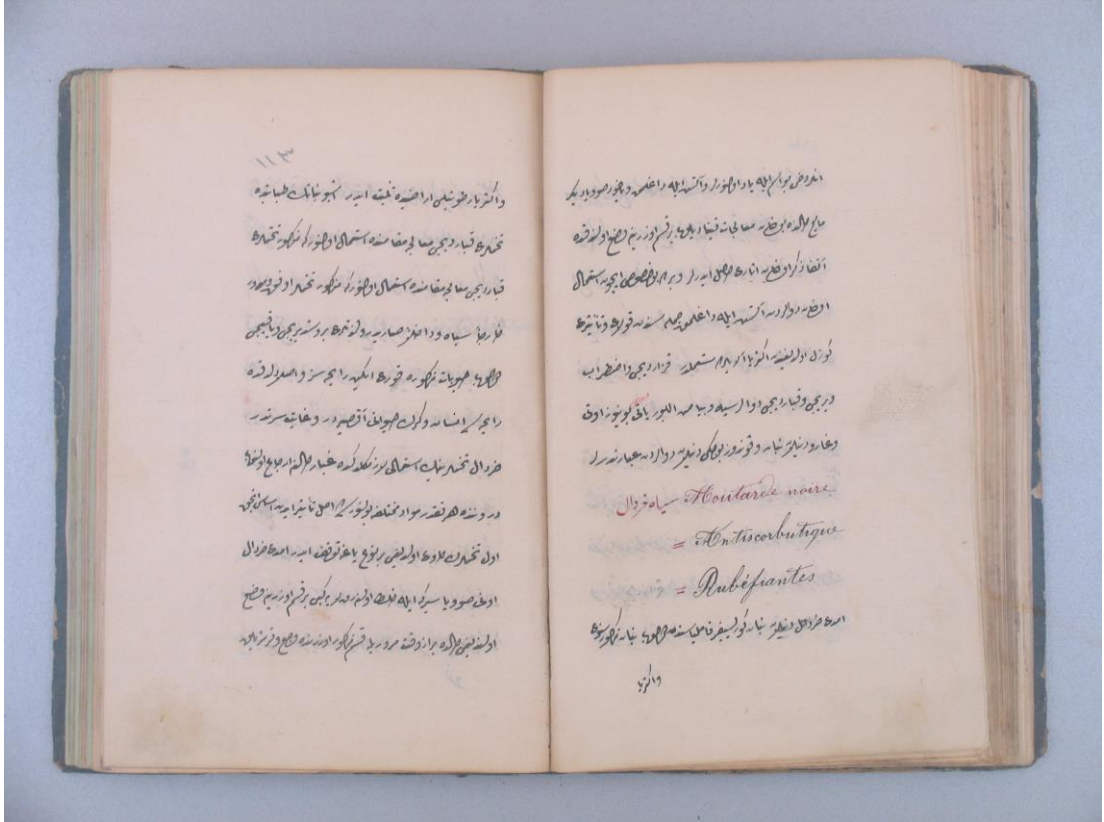
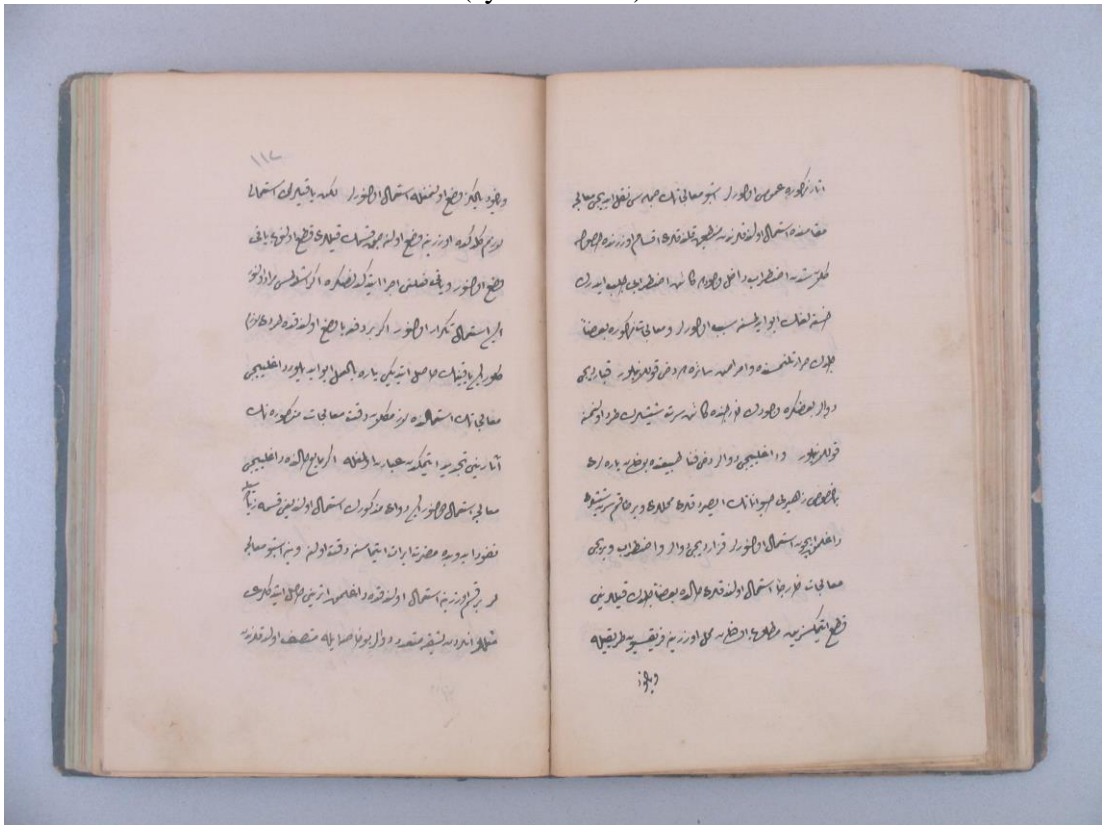

(syf. 215-218)

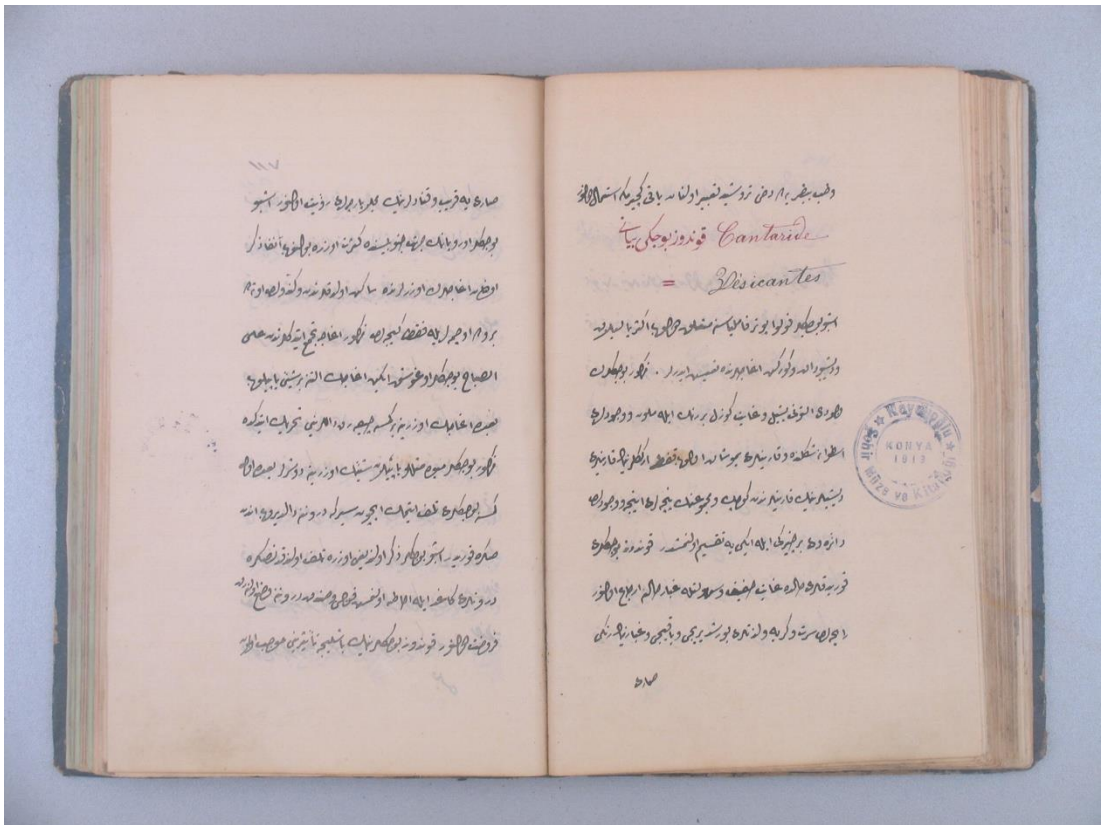
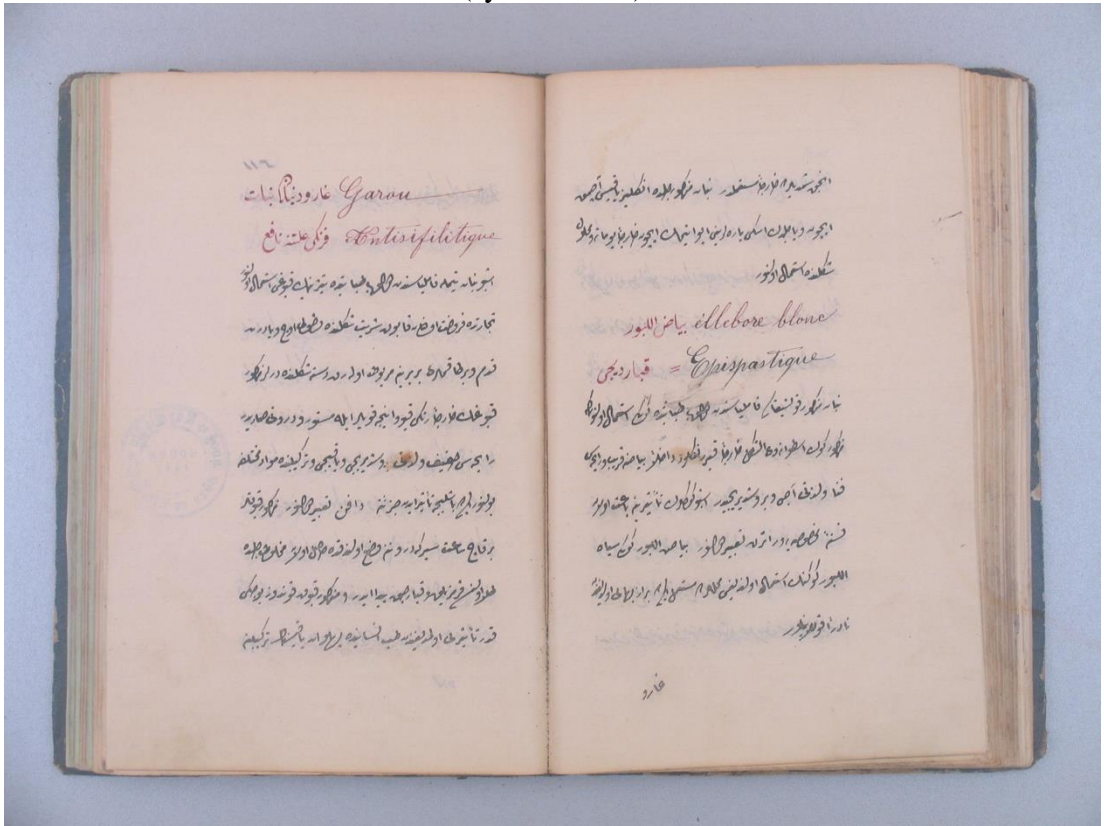

(syf. 219-222)

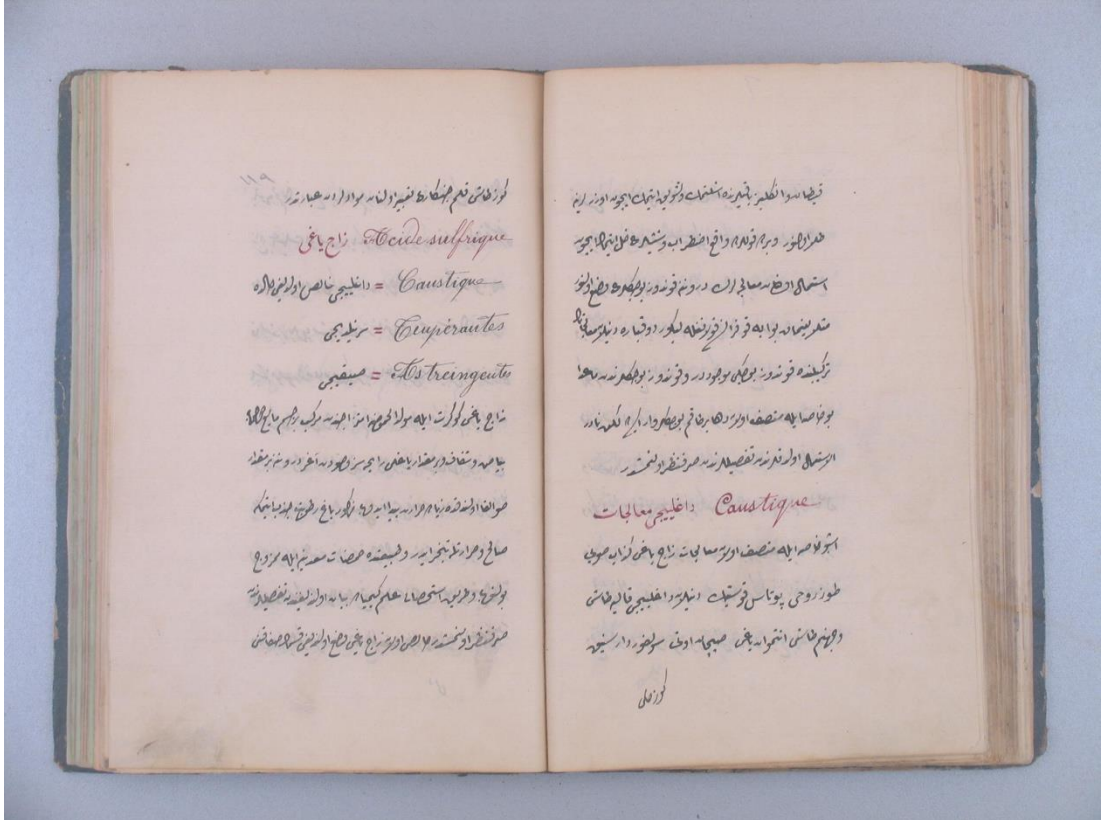
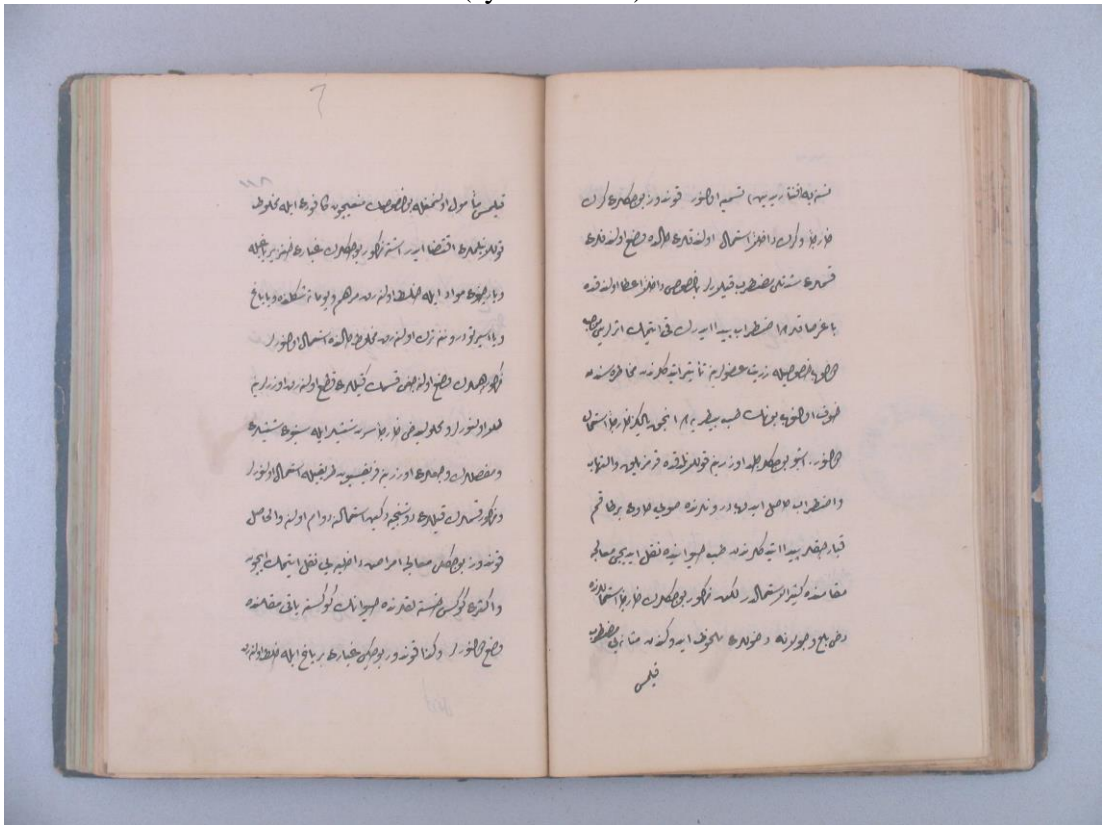

(syf. 227-230)

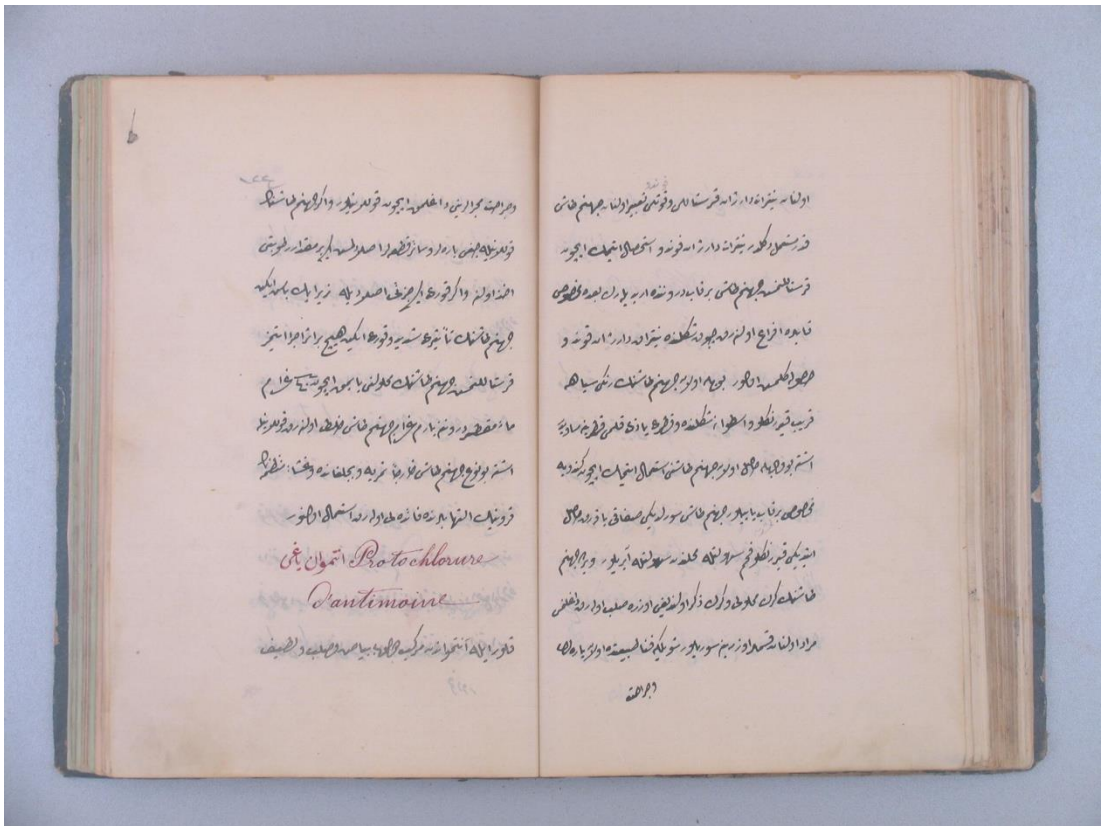
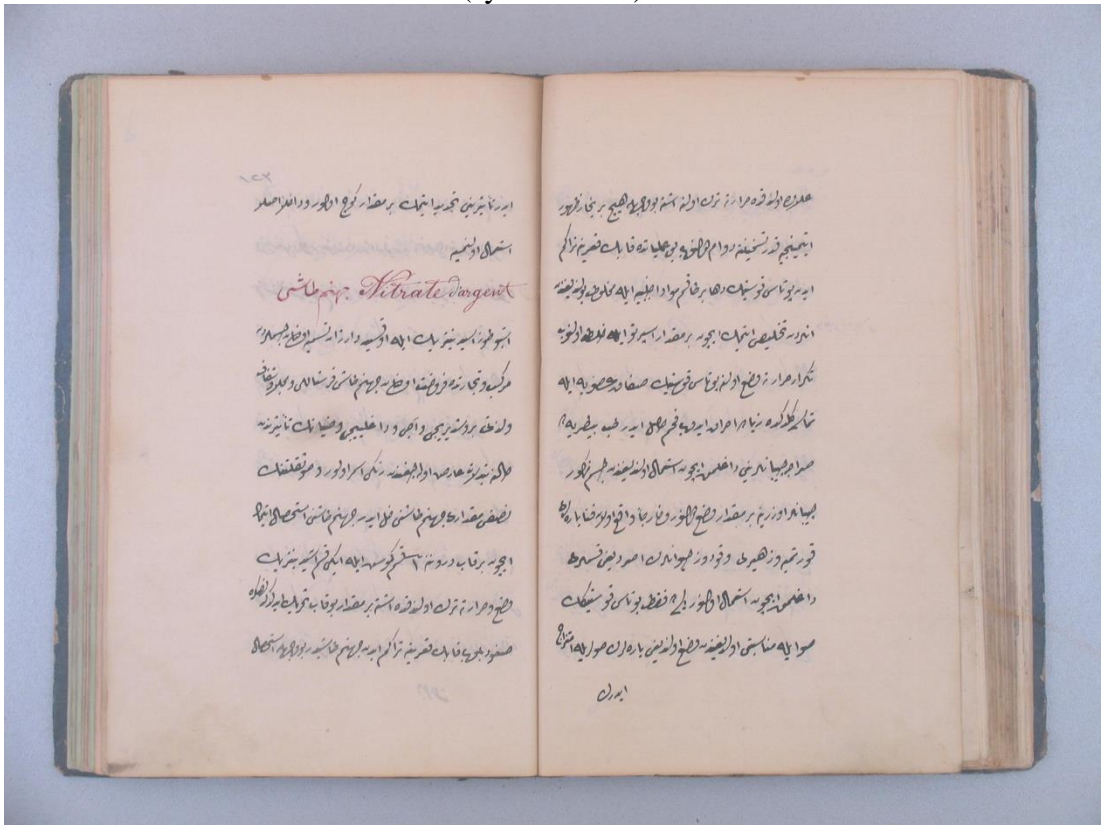

(syf. 231-234)

(syf. 239-242)

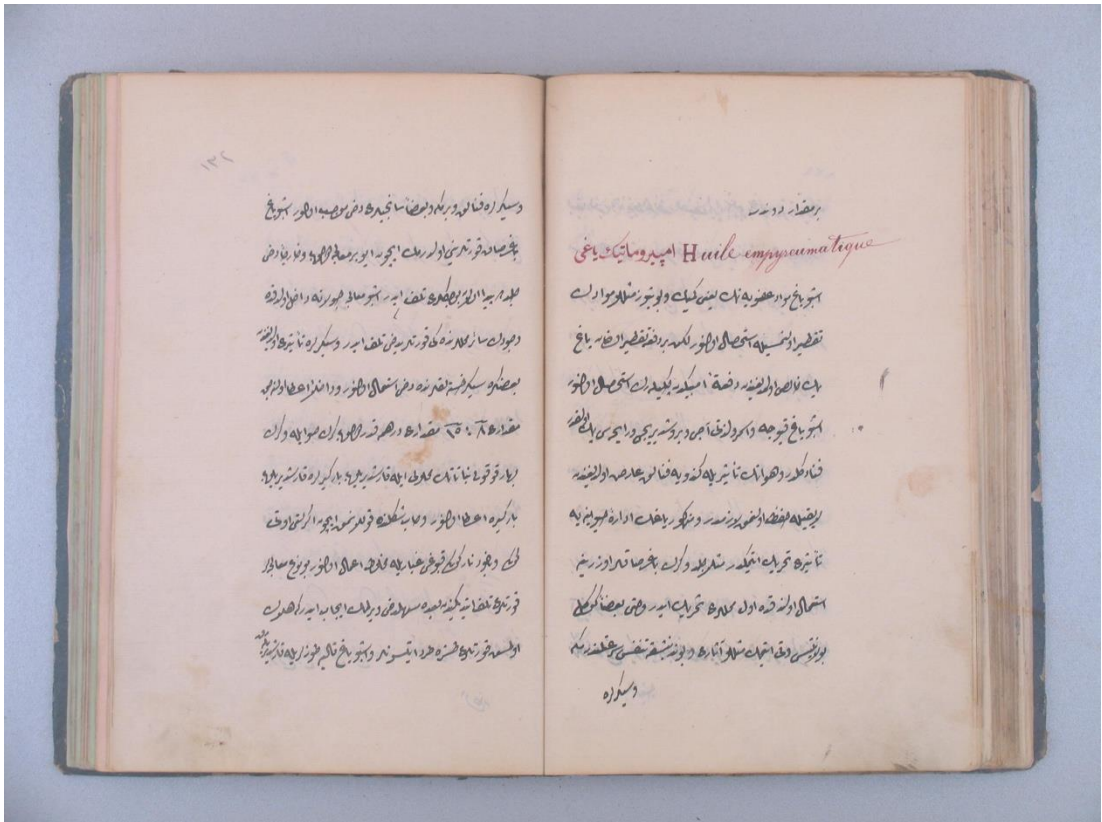

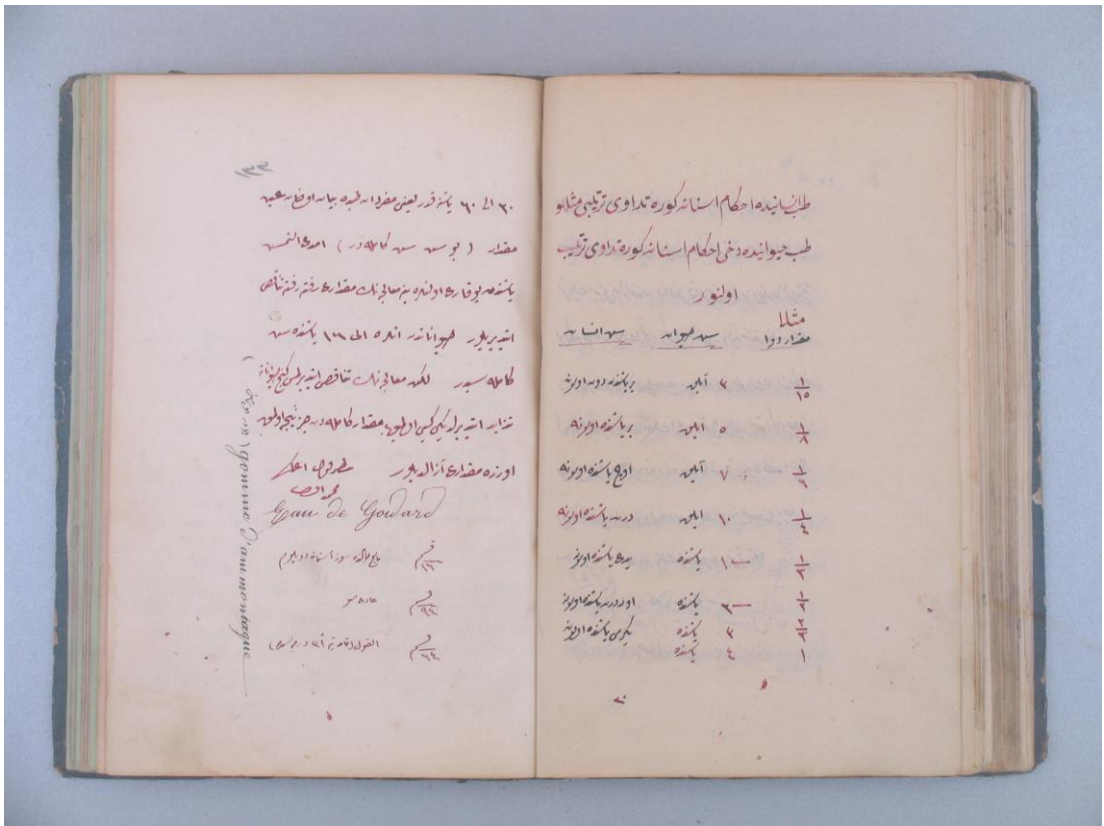
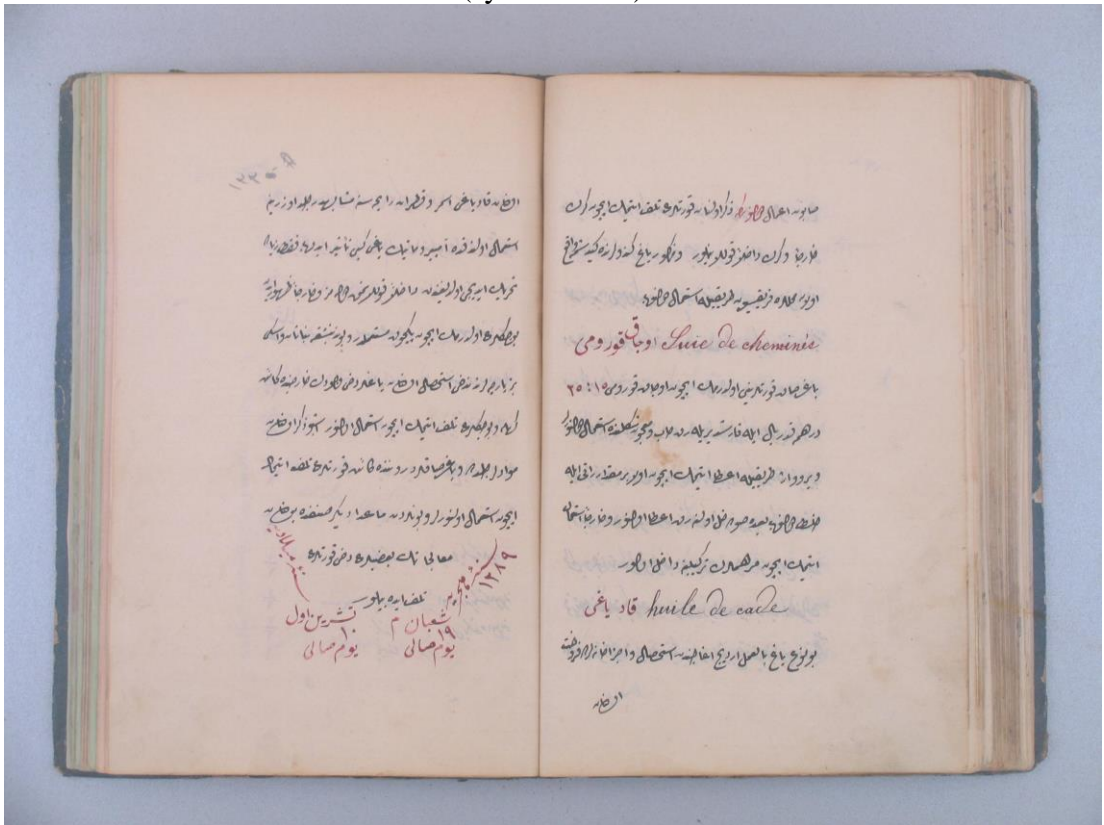

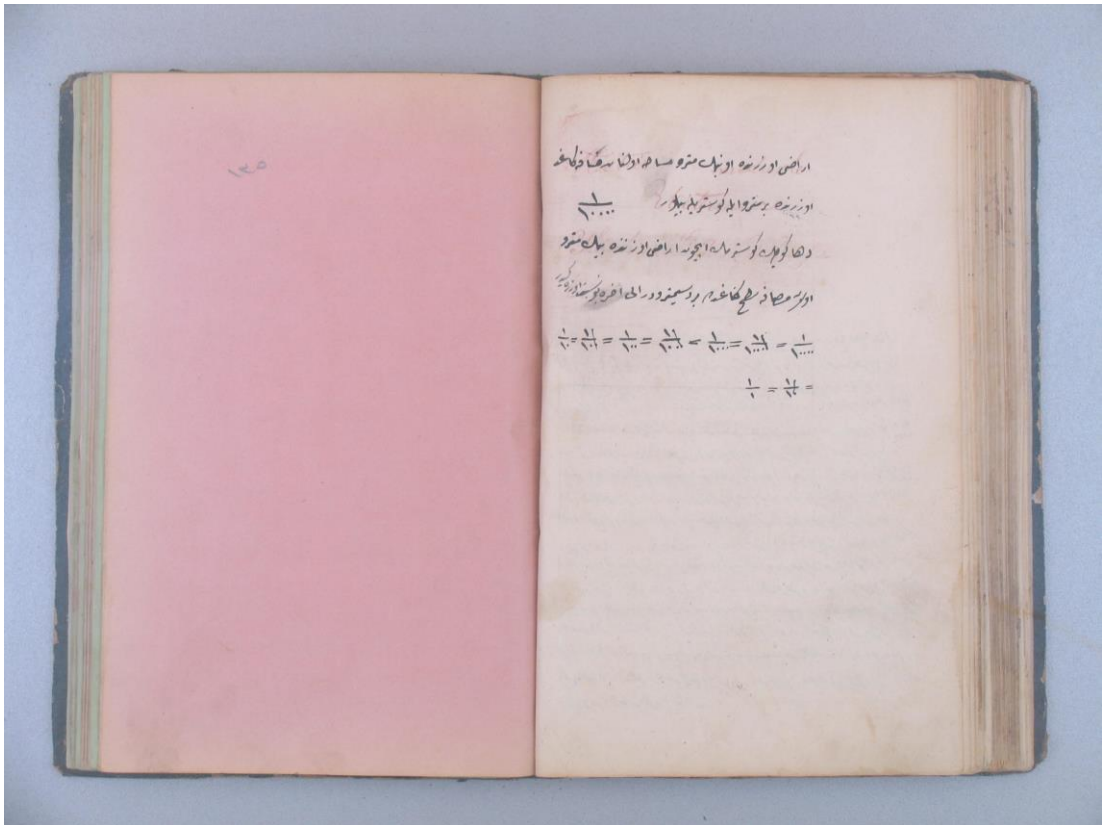
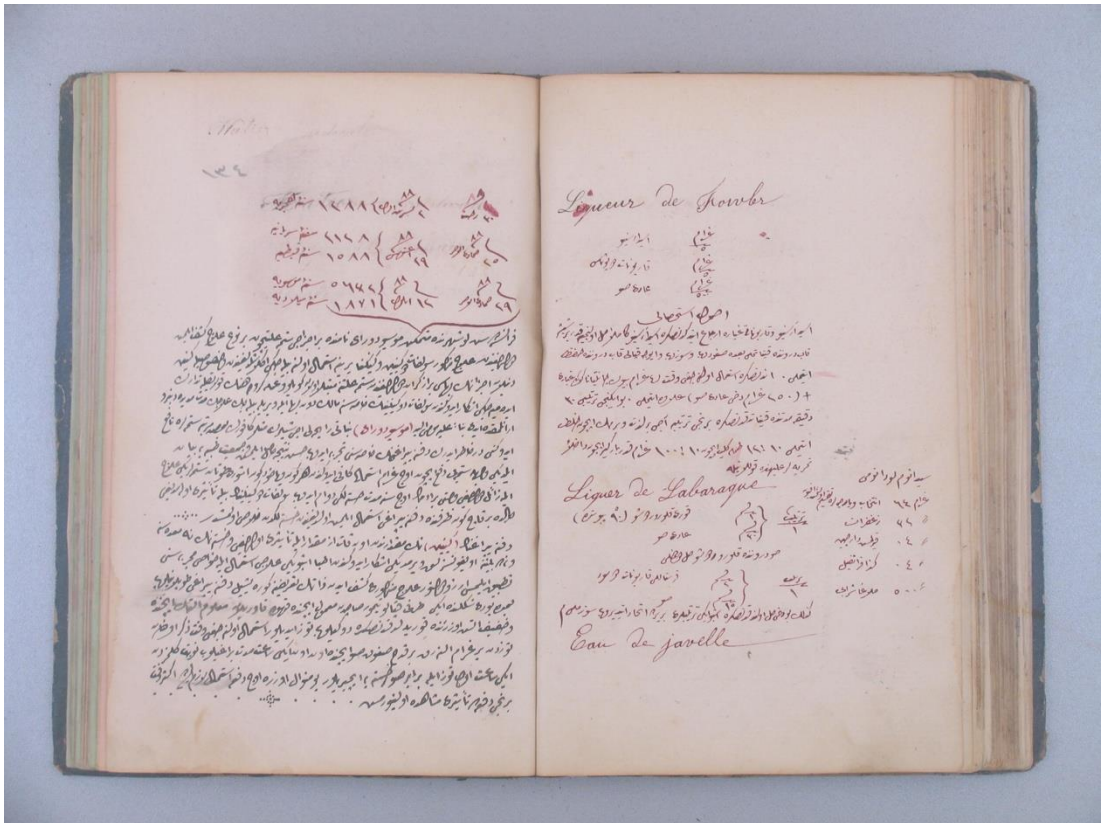
(syf. 255-258)

(syf. 259-262)

(syf.263-265)

(syf 266-267)

